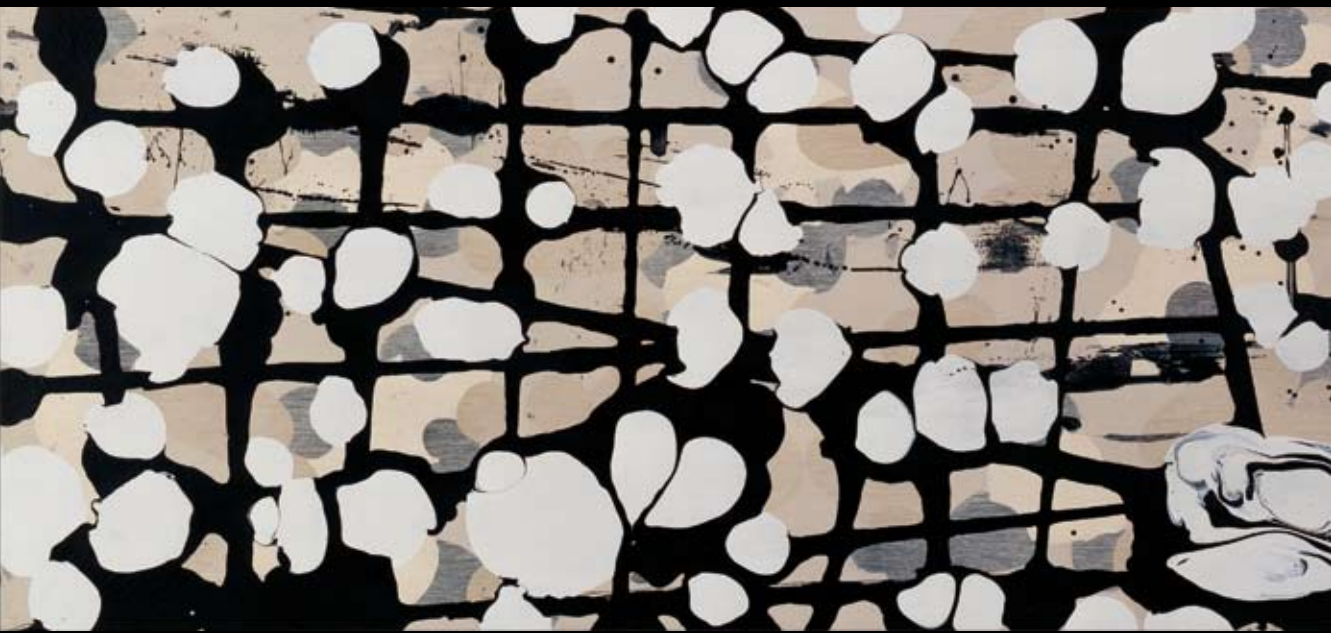

SUOMALAINEN KAAVOITTAJAPROFESSIO JA SUUNNITTELUN KOMMUNIKATIIVINEN KÄÄNNE

Vuorovaikutukseen liittyvät ongelmat
ja mahdollisuudet suurten kaupunkien kaavoittajien näkökulmasta

Sari Puustinen

TEKNILLINEN KORKEAKOULU
TEKNISKA HÖGSKOLAN
HELSINKI UNIVERSITY OF TECHNOLOGY
TECHNISCHE UNIVERSITÄT HELSINKI
UNIVERSITE DE TECHNOLOGIE D'HELSINKI

Jakelu:

Teknillinen korkeakoulu

Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskus

PL 9300

02015 TTK

Puh. 09-451 4083

Fax 09-451 4071

E-mail: ytk-tilaus@hut.fi

[Http://www.tkk.fi/Yksikot/YTK/](http://www.tkk.fi/Yksikot/YTK/)

Kannen maalaus

Jukka Mäkelä: Heijastus-sarjasta VII, 2003, akryyli kankaalle, 300 x 140 cm

Valokuvannut Rauno Träskelin

Taitto Marina Johansson

ISBN-13 978-951-22-8528-0

ISBN-10 951-22-8528-2

ISSN 1455-7789

Frenckellin Kirjapaino Oy

Espoo 2006

SISÄLLYSLUETTELO

Esipuhe	7
Tiivistelmä	9
Abstract	11
1 Johdanto	13
1.1 Tutkimusaihe	13
1.1.1 Tutkimusaiheen valinta	13
1.1.2 Esitutkimuksena kyselytutkimus vuonna 2000	16
1.1.3 Tutkijan positio ja teoreettinen orientaatio	18
1.1.4 Keskeiset käsitteet	22
1.2 Tutkimuskysymys ja tutkimustehtävät	24
1.3 Metodologia ja tutkimuksen esitystapa	26
1.3.1 Kvalitatiivisen tutkimusotteen soveltaminen	26
1.3.2 Teemahaastattelut	28
1.3.3 Aineiston rajoitukset	31
1.3.4 Tutkimusprosessin kuvaus	33
1.3.5 Tutkimuksen rakenne	34
2 Profioiden määrittelyä ja historiaa	37
2.1 Profioiden määrittely	37
2.1.1 Mikä on professio?	37
2.1.2 Mitä on professionalismi?	42
2.2 Profioiden synty – kehitysteitä Euroopassa ja Yhdysvalloissa	42
2.3 Profioiden Suomessa	46
2.3.1 Profioiden synty Suomessa	46
2.3.2 Oikeusvaltiokeskeisyydestä hyvinvointivaltiokeskeisyyteen	52
2.3.3 Refleksiivinen modernisaatio ja asiantuntijuuden muutospaineeet	55
3 Profioidutkimuksen historia ja koulukunnat	59
3.1 Funktionalistit: profioidet yleisen edun takaajina	60
3.2 Max Weber ja uusweberiläinen profioidkoulukunta: profioidet omia etujaan ajavina monopoleina	67
3.3 Profioidutkimuksen kolmas aalto: profioidet kilpailussa yhteiskunnallisen todellisuuden määrittelystä	76
3.3.1 Andrew Abbottin teoria profioiden järjestelmästä	77
4 Käsitteiden määrittelyä	83
4.1 Professionalisaatio	83
4.1.1 Professionalisaatio on profession autonomian ja auktoriteetin lisääntymistä	84

4.2	Tieto profession pääomana	89
4.2.1	Professionalisaation ja tiedon suhteesta	89
4.2.2	Professionaalisen tiedon hankkimisesta, erityistapauksena arkkitehdit	95
4.3	Professionaalinen ekspertiisi	103
4.3.1	Asiantuntijuuden määritelmiä	103
4.3.2	Kimmo Saariston avoimen asiantuntijuuden malli: asiantuntijuus on vuorovaikutuksessa aikaansaataa tietoa	107
4.3.3	Donald A. Schöinin refleктоivan ammattilaisen malli: teknisestä rationaalisuudesta kohti professionaalisten käytäntöjen reflektointia	108
5	Kaavoittajat professiona Suomessa	123
5.1	Yleistä suomalaisista kaavoittajista	123
5.2	Ovatko kaavoittajat professio?	126
5.3	Kaavoittajaprofession historia Suomessa	130
5.3.1	Kaavoittajien varhaisvaiheita	133
5.3.2	Itsenäistymisen ajoista toiseen maailmansotaan	142
5.3.3	Sotien jälkeiset vuodet ja 1950-luku	144
5.3.4	1960-luku ja 1970-luku: urbanisaatio ja yhdyskuntasuunnittelun kulta-aika	148
5.3.5	1980-luvun aallonpohjalta uuteen nousuun 1990-luvulla	156
5.4	Suomalaisen kaavoittajakunnan professionaaliset ominaispiirteet	163
6	Kaavoittajat ja suunnitteluparadigmojen muutokset	177
6.1	Fyysinen suunnittelu	178
6.2	Rationalistinen suunnittelu	180
6.3	Kommunikatiivinen suunnittelu	183
6.3.1	Habermasin kommunikatiivinen rationaalisuus	189
6.3.2	Pragmatistinen näkökulma kommunikatiivisen suunnittelun teoriassa	191
6.3.3	Kommunikatiivinen käänne ja maankäyttö- ja rakennuslaki	192
7	Kaavoittajien työ	195
7.1	Käsityksiä kaavoittajaprofession statuksesta, roolista ja luonteesta	196
7.1.1	Profession status ja sen muutokset	196
7.1.2	Mielikuvat professionista ja todellisuus: miksi kaavoittajaksi on haluttu?	198
7.1.3	Arkkitehtikoulutuksen merkitys professionaalien omakuvassa	201
7.1.4	Mielekkäimmiksi koetut työt	206
7.1.5	Näkemyksiä professionaalisuuden luonteesta	210
7.1.6	Kaavoittajat ja yleinen etu kaavaprosesseissa	214
7.1.7	Kaavan laatijoiden rekisterin merkitys kaavoittajille	227
7.1.8	Kaavoittajat ja organisaatiokulttuurien erot	228
7.1.9	Kaavoittajien suhde lähiprofessioihin	230

7.2	Käsitykset asiantuntijuudesta ja tiedosta	232
7.2.1	Miten kaavoittajan ammattitaito syntyy?	232
7.2.2	Ammattitaidon kolmiyhteys	234
7.2.3	Viranomaisilta saatua tietoa pidetään asiantuntevana	239
7.2.4	Asukkaalla on osallistumisprosessissa maallikon rooli	241
7.2.5	Asukasosallisten tuottamaa tietoa pidetään subjektiivisena	244
7.2.6	Ihanneosallistuja luottaa kaavoittajan asiantuntijuuteen	246
7.2.7	Kaavoittajan roolimallien ääripäät	252
7.3	Käsitykset yhdyskuntasuunnittelusta ja kaavoituksesta prosessina	254
7.3.1	Kaavoitustyön muutokset uran aikana	254
7.3.2	Maankäyttö- ja rakennuslain vaikutukset kaavoituskäytäntöihin kaavoittajien näkökulmasta	258
7.3.3	Näkemyksiä maankäytön suunnittelun eri osapuolista	266
7.3.4	Näkemyksiä asukasosallistumisesta ja vuorovaikutuksen tarpeesta kaavoituksessa	294
8	Johtopäätökset	305
8.1	Kaavoittajaprofessio ja valtuutuksen muutos	305
8.1.1	Kommunikatiivinen käänne on jo tapahtunut	311
8.1.2	Kaavoittajaprofession reaktiot kommunikatiivisen käänteen vaatimuksiin	314
8.2	Professionaalisen itseymmärryksen muutos ja refleктоivan kaavoittajan malli	322
8.2.1	Refleктоivan kaavoittajan malli ja sen merkitys kaavoittajaprofessiolle	324
8.2.2	Refleктоivan kaavoittajan mallin rajoitukset	333
8.3	Kaavoittajaprofessio muuttuvassa yhteiskunnassa	335
9	Lähdeluettelo	339
LIITE	Haastatteluissa käytetty teemahaastattelurunko	

ESIPUHE JA KIITOKSET

Väitöskirjan tekeminen on ollut sekä huikean kiinnostava että vaativa projekti. Työ on kestänyt useita vuosia ja väliin on mahtunut taukojakin. Epäusko työn valmistumisesta kyti kauan. Viimeisellä rahoituskaudella iski kuitenkin sisun puuska: työ valmistuu joko nyt tai ei koskaan. Työhön uppoutuessa löytyi lopulta myös tutkimuksen teon flow, löytämisen ja oivaltamisen riemu sekä sujuva työskentelyn tahti.

Olen ollut onnellisessa asemassa siinä suhteessa, että olen päässyt mukaan useaan Suomen Akatemian rahoittamaan tutkimushankkeeseen. Akatemian rahoitus on mahdollistanut väitöskirjan tekemisen päätyönä. Välillä ja ohessa olen toki tehnyt muitakin projekteja. Mutta väitöskirja vaatii tietyissä työvaiheissa täydellistä keskittymistä. Sen on rahoitus mahdollistanut.

Ensimmäiset kiitokset kuuluvat haastatelluille kaavoittajille. Arvostan työtänne ja toivotan jaksamista työntäyteisessä arjessa. Toivon myös, että löydätte tästä työstä jotakin teitä kiinnostavaa ja koskettavaa.

Työn aikana olen kuullut professori Kimmo Lapintien tutkimusryhmään, jonka muita jäseniä olivat Taina Rajanti ja Hanna Mattila. Kiitos koko ryhmälle inspiroivista keskusteluista ja erityisesti Kimmolle tuesta ja ohjauksesta.

Työtä ovat sen eri vaiheissa lukeneet ja kommentoineet monet henkilöt, joita kaikkia en varmasti muista edes mainita. Kiitokset kommenteista Aija Staffansille, Marketta Kytälle, Pia Bäcklundille, Katri Tulkillle sekä kaikille Kimmon tohtoritallilaisille.

Tutkimuksen teossa avusti VTM Tiina Kivilahti litteroimalla nauhoitetut haastattelut. Kiitoksia avusta ja rohkaisevista kommenteista!

Tutkimuksen aikana nousi selvitettäväksi monia asioita, joita olin jo luullut tutkitun tai tilastoidun. Kiitokset Ritva Laineelle, Matti Laitiolle, Tuomo Sirkiälle ja Olavi Veltheimille, jotka avustivat kaavoittajien lukumäärää koskevassa arvioinnissa. Lokakuussa 2006 edesmennyt Pertti Kare kuuluu myös näihin kiitoksen saajien joukkoon. Emeritusprofessori Pekka V. Virtaselle lämpimät kiitokset haastattelusta sekä materiaalista, jonka sain käyttööni.

Väitöskirjan käsikirjoitusta ansiokkaasti kommentoivat kevään ja kesän 2006 aikana Tytti Viinikainen, Tuomo Sirkiä, Jouko Riipinen, Mervi Ilmonen ja Hilikka Lehtonen. Kiitokset teille. Erityisen lämpimät kiitokset

YTK:n johtajalle, professori Hilikka Lehtoselle yleisestä tsemppaamisesta ja ymmärtämisestä. Hilikka on projektin aikana tukenut monin tavoin, muun muassa lainannut suuren määrän hyödyllistä kirjallisuutta.

Väitöskirjan esitarkastajilta professori Esa Konttiselta ja TkT, YTL Kimmo Kurunmäeltä sain vielä työn viime vaiheessa arvokasta apua. Suuret kiitokset teille!

Marina Johanssonille lämpimät kiitokset työn taitosta ja joustavuudesta kiireiden keskellä. Kiitokset myös taidemaalari Jukka Mäkelälle, joka antoi luvan käyttää työtänsä kirjan kannessa, sekä Pirkko Tuukkaselle, joka avusti kansikuvan valinnassa.

Työskentelyäni ovat Suomen Akatemian lisäksi rahoittaneet ympäristöministeriö ja YTV. Kiitokset erityisesti Katri Tulkille ja Antti Virénille.

Olen Fiskarsiin muuton jälkeen voinut työskennellä pääsääntöisesti etätyöläisenä eli kotona omassa työhuoneessani. Tässä on ollut sekä hyvät että huonot puolensa. Väitöskirjatyön intensiivisimmässä vaiheessa maaseudun ja oman huoneen rauha eivät tuntuneet riittävän. Oli painuttava ”maan alle”, kaupunkiin kirjoittamaan. Lämpimät kiitokset Raili ja Nils Engdahlille, Lauri Kajanojalle sekä Anu Puustiselle, jotka lainasitte asuntojanne käyttööni. Väitöskirjani raakaversio kirjoitettiin teidän luonanne.

Etätyöskentelyn myötä minulta on puuttunut jokapäiväinen työyhteisö. Tätä olen välillä korvannut lounastamalla paikallisessa ravintolassa. Lounasakatemian jäsenet Markku Kosonen, Rudi Merz ja Kari Virtanen ansaitsevat kiitokset seurasta ja antoisista keskusteluista, jotka ovat koskeneet muun muassa ammattilaisuutta sekä *tacit knowledgea*.

Kiitokset kuuluvat myös monille ystäville ja vanhemmilleni, jotka ovat tukeneet minua projektin aikana. Joskus olette myös aiheellisesti ihmetelleet vuosia kestävästä vääntämisestä mielekkyyttä.

Lopuksi tärkeimmät kiitokset. Ilman puolisoani YTK:n tutkimuspäällikkö Rauno Sairista tätä väitöskirjaa ei olisi syntynyt. Rauno on tukenut vaikeina aikoina ja kommentoinut työtä lukuisat kerrat. Hän on myös tarjonnut mahdollisuuden tutkimusperiodeihin ”maan alla”, kun kotona keskittyminen on ollut vaikeaa.

Tyttäreni Anna on tottunut kotona kirjoitustyötä tekeviin tylsiin aikuisiin, eikä ole antanut näiden häiritä leikkejään. Jatka samaa iloista ja reipasta meininkiä! Tämä kirja on omistettu Annalle.

TIIVISTELMÄ

Tutkimuksessa tarkastellaan suomalaisen kaavoittajien ammattikunnan eli profession roolia ja valtuutusta, sekä profession reagointia siihen kohdistuviin muospaineisiin yhdyskuntasuunnittelun niin kutsutun kommunikatiivisen käänteeseen myötä. Työn taustalla ovat vuonna 2000 voimaan tullut maankäyttö- ja rakennuslaki, sekä havainto, jonka mukaan kommunikatiivinen eli osallistuva suunnittelu jakaa kaavoittajien mielipiteitä.

Tutkimus on luonteeltaan laadullinen. Empiirinen aineisto koostuu 24 kaavoittajan teemahaastattelusta Helsingissä, Tampereella ja Oulussa. Työn lähestymistapa on professiososiologinen. Kaavoittajien ajattelu- ja toimintatapoihin etsitään selitysmalleja professioteorioista. Keskeisiä käsitteitä ovat professionaalinen tieto ja osaaminen sekä asiantuntijuus.

Tutkimuksen peruskysymystä selvitetään neljän tutkimustehtävän kautta. Ensinnäkin tutkitaan kaavoitusprofession kehitysvaiheita sekä nykyistä roolia Suomessa. Toiseksi tarkastellaan kaavoittajien näkemyksiä asiantuntijuudesta ja tiedosta suunnittelussa. Kolmanneksi tutkitaan kaavoittajien näkemyksiä yhdyskuntasuunnittelusta ja suunnitteluun osallistuvista toimijoista. Lopuksi pohditaan sitä, miten kaavoittajien itseymmärrystä voitaisiin kehittää, ja onko mahdollista parantaa kaavoittajien ja osallisten välistä luottamusta.

Tutkimuksessa todetaan, että kaavoittajien näkemykset omasta roolistaan ja valtuutuksestaan riippuvat siitä, millaisena nämä näkevät yhdyskuntasuunnittelun luonteen ja tehtävän. Osa kaavoittajista näkee yhdyskuntasuunnittelun fyysisen ja rationalistisen suunnitteluparadigman mukaisena. Molemmat suunnittelun paradigmat korostavat kaavoittajan asiantuntijuutta. Asiantuntijuuden vastapainona asukkaat määrittävät maallikoiksi ja asuinalueiden ”käyttäjiksi”, eivät suunnittelun aktiivisiksi toimijoiksi. Fyysisessä ja rationalistisessa suunnitteluparadigmassa kaavoittajien professionaalinen rooli on perinteisen funktionalistisen tai teknis-rationaalisen professionäkemyksen mukainen. Siinä kaavoittajat keskittyvät muualla asetettujen ongelmien tekniseen ratkaisemiseen. Kaavoittajat katsovat edustansa suunnittelussa arvovapaana pidettyä asiantuntijuutta ja yleistä etua, kun taas muiden osallisten katsotaan edustavan erilaisia erityisintressejä.

Näiden kaavoittajien näkemykset suunnittelusta sekä näkemykset itsestä professionaalisisina toimijoina eivät painota kommunikatiivisuuden

merkitystä. Profiioitukimukseen näkökulmasta ajattelutapa on monille profiioioille tyypillinen: omaa valtuutustaan suojellakseen profiioiot pyrkivät pikemmin rajoittamaan työnsä sisältöä koskevaa kommunikatiota kuin avaamaan sen avoimelle keskustelulle ja profiioion ulkopuoliselle arvioinnille (mm. Abbott 1988). Yhdyskuntasuunnittelun maailmassa tämä ajattelutapa aiheuttaa kuitenkin yhä enemmän luottamuspulaa ja konflikteja suunnittelun eri osapuolten välille.

Toisaalta osa kaavoittajista näkee yhdyskuntasuunnittelun enemmän tai vähemmän kommunikatiivisen suunnitteluparadigman mukaisena. Suunnittelun kommunikatiivinen käänne korostaa suunnittelun arvolaattua ja poliittista luonnetta sekä kansalaisten mahdollisuutta osallistua oman elinympäristönsä suunnitteluun. Kaikilla toimijoilla, kaavoittajat mukaan lukien, on erilaista tietoa, erilaisia lähtökohtia ja arvostuksia koskien suunnittelua. Kommunikatiivisen suunnitteluparadigman mukainen kaavoittajaprofiioonaali on reflektioiva asiantuntija, jonka tehtävänä on saattaa yhteen erilaiset suunnittelua koskevat näkökulmat ja tieto, sekä tarjota osallisille yhteisymmärryksen mahdollisuus. Kaavoittajan vastuu hyvän ympäristön asiantuntijana ja suunnitteluprosessin koordinoijana säilyy.

Kaavoittajien näkemykset omasta valtuutuksestaan siis vaihtelevat. Tutkimuksessa esitetään, että kaavoittajien profiioonaalinen valtuutus on muuttumassa ja tilanne on kaavoittajille tällä hetkellä hyvin haasteellinen. Uuden valtuutuksen mukaisessa asiantuntemuksessa korostuvat kaavoituksen substanssiosaamisen lisäksi entistä enemmän prosessiosaaminen sekä erityisesti kommunikatiotaidot.

Tutkimuksessa kehitetään Donald A. Schönin ”reflektioivan ammattilaisen malliin” (1982) perustuva ”reflektioivan kaavoittajan malli”. Sen avulla esitellään yksi mahdollisuus kaavoittajien uuden valtuutuksen mukaiseksi ammatilliseksi roolimalliksi. Lisäksi pohditaan, mitä seurauksia uuden roolin omaksumisesta voisi kaavoittajaprofiioiolle olla.

Asiasanat: kaavoitus (planning), kommunikatiivinen suunnittelu (communicative planning), profiioiososiologia (sociology of professions), profiioio (profession), tieto (knowledge), asiantuntijuus (expertise), reflektioiva kaavoittaja (reflective planner).

ABSTRACT

The thesis examines the role and jurisdiction of the planning profession in Finland, as well as the reactions of the profession to the pressures for change caused by the communicative turn in planning. The background of study includes the adoption of the new Land Use and Building Act in 2000 and the observation that some planners have a negative view of communicative or participatory planning.

Empirical data of the qualitative study consists of 24 thematic interviews conducted with planners in Helsinki, Tampere and Oulu. Applying the methodology of the sociology of professions, the study employs theories of professions to find explanatory models for patterns of thinking and action among planners. Key concepts are professional knowledge and skills, and expertise.

The main research question is approached in four sub-areas. The first presents a review of the development of the planning profession and its current role in Finland. The second examines the views of planners about their expertise and about knowledge in planning. The third examines the views of planners about town planning and the actors involved. The final discussion focuses on ways to develop the self-understanding of planners, and possible ways to improve trust between planners and stakeholders.

The study shows that the way planners view their own role and jurisdiction depends on their perception of the nature and function of town planning. Some planners see town planning in terms of the physical and the rationalist planning paradigms, both of which emphasise the role of the planner as an expert. As opposed to the planner, residents are seen as lay people and "users" of residential areas, instead of active participants in the planning process. In the physical and rationalist paradigms, the planner's professional role follows the traditional functionalist or technological-rationalist notion of the profession, in which a planner's work consists of finding technical solutions to problems defined by someone else. Planners see themselves as representing value-free, neutral expertise and the common good, other stakeholders are seen to represent their own special interests.

The views of these planners on planning and themselves as professionals place little importance on communicativity. From the perspective of the sociology of professions, this is a fairly typical way of thinking in many

professions: in order to protect their own jurisdiction, professions restrict all communication regarding their own work rather than open it up for discussion and external evaluation (e.g. Abbott 1988). In the world of town planning, however, this way of thinking serves to exacerbate the lack of trust and conflicts between those involved in planning.

Some planners, on the other hand, see town planning more or less in keeping with the communicative planning paradigm. The communicative turn in planning draws attention to the evaluative and political nature of planning, and to the opportunities of citizens to participate in planning their own living environment. All actors, planners included, have different kinds of knowledge, different starting points and values regarding planning. In the communicative paradigm, the planning professional is an expert capable of reflection, whose function is to reconcile different viewpoints and information regarding planning, and to offer participants an opportunity to reach a common understanding. The responsibility of the planner as an expert of good environment and a co-ordinator of the planning process remains unchanged.

The views of planners regarding their own jurisdiction varies. It is observed in the study that the professional jurisdiction of the planning profession is changing, and the situation is currently extremely challenging for planners. Along with core competences, the new dispensation of jurisdiction for planners places an increased emphasis on process skills, and communication skills in particular.

The study outlines a “model of the reflective planner” based on Donald A. Schön’s “model of the reflective practitioner” (1982). It is used to present one possible professional role model that accords with the new jurisdiction of planners. The possible impacts of the new role for the planning profession are also discussed.

Keywords: town planning, communicative planning, sociology of professions, profession, knowledge, expertise, reflective planner

1 Johdanto

1.1 Tutkimusaihe

1.1.1 Tutkimusaiheen valinta

Tutkin väitöskirjassa suomalaisen kaavoittajaprofession roolia ja valtuutusta, niihin kohdistuvia muutospaineita, sekä profession reagointia siihen kohdistuviin paineisiin yhdyskuntasuunnittelun niin kutsutun kommunikatiivisen käänteen myötä.

Tutkimusaiheen valintaan ovat vaikuttaneet henkilökohtaiset kokemukset ja sitä kautta aiheesta syntynyt esiymmärrys. Opiskeluaikoihini 1990-luvun ensimmäiselle puoliskolle sekä työelämäni ensimmäisiin vuosiin sijoittui eri areenoilla käyty keskustelu avoimemman viestinnän ja kommunikaation tarpeesta julkisten organisaatioiden edustajien ja kansalaisten välillä. Julkisten organisaatioiden toimintakulttuuria arvosteltiin muun muassa sisäänpäin kääntyneeksi, hierarkkiseksi ja muutosvastaiseksi (esim. Summa 1989). Havaittiin myös, että kansalaisten luottamus poliittis-hallinnollisiin instituutioihin oli vähentynyt. Sekä Suomessa että monissa Euroopan maissa nähtiin tarpeelliseksi laajentaa perinteistä edustuksellista demokratiaa lisäämällä kansalaisten suoria osallistumismahdollisuuksia. (Vrt. Kettunen 2002, 18–24.)

Osallistumisella on tarkoitettu kuntia koskevassa keskustelussa kuntalaisten sekä kunnan luottamushenkilöiden ja viranhaltijoiden aiempaa tiiviimpää vuorovaikutusta. Pekka Kettusen mukaan osallistumista on perusteltu monilla tekijöillä. Se on ensinnäkin demokraattisesti valittujen edustajien tehtävien valvontaa. Toiseksi se lisää erityisesti suurten kaupunkien poliitikkojen ja viranomaisten tuntumaa kuntalaisten arkipäivään. Kolmanneksi osallistumista voidaan pitää tärkeänä kansalaisyhteisyhteiskunnan kehittämisen kannalta. Omatoimisuus ja kytkentä

poliittis-hallinnolliseen järjestelmään ovat Kettusen mukaan keskeisiä sosiaalista pääomaa luovia tekijöitä. (Kettunen 2002, 20.)

Yhdyskuntasuunnittelun tutkimuksen piirissä on keskusteltu kansalaisten osallistumismahdollisuuksien lisäämisestä jo 1960-luvulta lähtien. Erilaisia kokeilu- ja kehityshankkeita on ollut runsaasti. Eräs keskeinen kehittämisen areena on ollut työpaikkani Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskus YTK, jossa järjestetyillä kursseilla ja koulutustilaisuuksissa käytiin 1990-luvun aikana vilkasta keskustelua osallistumisesta. Uuden maankäyttö- ja rakennuslain (MRL) valmistelu lisäsi keskustelujen kiiyvautta. Osallistuvaa suunnittelua koskevissa tilaisuuksissa asetelma oli usein se, että tutkijat tai konsultit luennoivat käytännön kaavoittajille ja yhdyskuntasuunnittelun ammattilaisille. Tämä kuvastaa hyvin sitä tosiasiaa, että monet osallistumisen vaateet eivät tulleet suunnittelu- maailmaan suunnittelijoilta, vaan pikemminkin tutkimusmaailmasta tai kansalaisjärjestöjen taholta. Taustalla oli Euroopassa ja Yhdysvalloissa käyty tunnettu keskustelu *kommunikatiivisesta, osallistuvasta* tai *yhteistoiminnallisesta* suunnittelusta¹.

Työpaikallani minulla oli mahdollisuus 1990-luvun jälkimmäisellä puoliskolla seurata keskustelua sekä olla mukana järjestämässä lukuisia osallistumista käsitteleviä kurseja ja tilaisuuksia. Kiinnostukseni osallistuvaan suunnitteluun lähti liikkeelle siitä havainnosta, että suhtautuminen osallistumiseen jakoi kaavoittajia kannattajiin ja vastustajiin. Yhtäältä monissa kunnissa ja kaupungeissa suunniteltiin jo varsin osallistuvassa hengessä. Toisaalta monet yhdyskuntasuunnittelun ammattilaiset näyttivät torjuvan mahdollisuuden vuorovaikutteisessa hengessä ”avautua” yleisölle ja samalla – strategisen viestinnän oppien mukaisesti – markkinoida tai tehdä tunnetummaksi ammattikuntaa ja kaavoitustyötä. Mielestäni monet suunnittelun ammattilaiset antoivat keskusteluissa yhdyskuntasuunnittelun maailmasta negatiivisen ja asukaskielteisen kuvan. Sitä oli viestinnän koulutuksen saaneen – ja jälkeenpäin ajatellen yhdyskuntasuunnittelun perinteitä heikosti tunteneen – perspektiivistä vaikeaa ymmärtää. Se myös tuntui suurelta vahingolta. Mielestäni monet yhdyskuntasuunnittelijat menettivät paljon linnoittautuessaan vanhojen käytäntöjensä ja näkemystensä taakse. Tutkimusintressini herätti siis silkkä ihmettely sitä vastenmielisyyttä kohtaan, jota monet – mutta eivät kaikki

¹ Mm. Healey (1993, 1997, 2003); Forester (1989, 1999, 2001); Sager (1994), Innes (1995), Flyvbjerg (1998, 2001).

– yhdyskuntasuunnittelijat näyttivät osallistuvaa suunnittelua kohtaan tuntevan. *Mistä se johtui?*²

Suomalaisessa yhteiskunnassa tapahtui 1990-luvun ja 2000-luvun alun aikana hengästyttävä määrä osin toisiinsa liittyneitä muutoksia, jotka ovat hämmentäneet yhdyskuntasuunnittelun kenttää. Keskeisimpiä näistä ovat olleet ympäristökeskustelu, syvä lama ja siitä nousu, uusliberalistisen aatteiden vahvistuminen, globalisaatioilmiö, alueellisen ja paikallisen kilpailun korostaminen, urban design -ilmiön uusi nousu sekä keskustelu ”suunnittelun kommunikatiivisesta käänteestä” eli osallistuvasta suunnittelusta. (Ks. esim. Lapintie 2003; Mattila 2003; Bäcklund & Häkli & Schulman [toim.] 2002.) Kommunikatiivisen käänteen konkretisoi vuonna 2000 voimaan astunut maankäyttö- ja rakennuslaki. Sitä on arvioitu hengeltään hyvin osallistumismyönteiseksi, jopa idealistiseksi (mm. Häkli 2002,116). Lain henki korostaa päätöksenteon avoimuutta ja ruohonjuuritason vaikutusmahdollisuuksia. Päättäjävaltaa maankäytön suunnittelussa siirrettiin valtiolta kunnille. Samalla lakiin tuotiin keskeisinä uudistuksina osallistumis- ja arviointisuunnitelma (OAS) sekä *osallisen* ja *osallistumisen* käsitteet. Näiden toivottiin lisäävän kaavoituksen läpinäkyvyyttä sekä kansalaisten ja kaikkien osallisiksi määriteltyjen ryhmien vaikutusvaltaa kaavoituksessa.

Uusi laki on ehtinyt tätä kirjoitettaessa olla voimassa jo yli puoli vuosikymmentä. Sen vaikutuksia ja toimivuutta ovat arvioineet sekä lain laatija että yksittäiset tutkijat³. Johtopäätökset itse lain toimivuudesta ovat olleet pääosin myönteisiä (mm. Puustinen & Hirvonen 2005). Osallistuvan suunnittelun arjessa on sen sijaan todettu monia edelleen ratkaisemattomia ongelmia (mm. Leino 2006; Staffans 2004; Puustinen 2004).

Omasta näkökulmastani kiinnostavaa on se, että monet viimeaikaiset suomalaiset, yhdyskuntasuunnittelua koskevat väitöskirjatutkimukset on tehty kansalaisten, järjestöjen tai toimijaverkoston näkökulmasta (mm. Leino 2006, Häikiö 2005, Niemenmaa 2005 Staffans 2004). Niissä

² Pentti Alasuutarin mukaan (1993, 178,179) miksi-kysymys on helpointa esittää, kun tutkija ei tutki itselleen hyvin läheistä, banaalia kulttuuria. Itselleen vierasta kulttuuria tutkiessaan tutkijan on mahdollista nähdä ”huonosti tiedostettujen itsensänselvyyksien horisontin taa”. Toisaalta tutkijan on tunnistettava omat vieraaseen kulttuuriin liittyvät esioletuksensa.

³ Mm. Maankäyttö- ja rakennuslain toimivuus. Arvio laista saaduista kokemuksista (2005); Puustinen & Hirvonen (2004), Roininen & Wallin (2003); Roininen & Horelli & Wallin (2002); Koskiaho & Leino & Mäkelä (2000), Leino (2001) ja useat muut hankkeet.

poliittis-hallinnollista suunnittelujärjestelmää ja erityisesti viranomaisia on kritisoitu rajustikin. Tässä työssä näkökulma on toinen, vaikka se ei suunnitteluinstituutiota kritiikiltä säästäkään. Olen halunnut tutkia ja tuoda esille kaavoittajien näkemyksiä työstään sekä erityisesti ilmiöstä nimeltä suunnittelun kommunikatiivinen käänne.

1.1.2 Esitutkimuksena kyselytutkimus vuonna 2000

Väitöskirjani esitutkimuksena oli vuonna 2000 Suomen Akatemian rahoituksella toteutettu kyselytutkimus⁴. Kyselyn tarkoituksena oli yleiskuvan muodostaminen suomalaisen yhdyskuntasuunnittelijakunnan koostumuksesta ja asenteista. Erityisen kiinnostuneita olimme näkemyksistä osallistuvasta suunnittelusta sekä uudesta maankäyttö- ja rakennuslaista. Lisäksi halusimme kerätä esitietoa haastattelututkimusta varten.

Yhteensä 528 kyselylomaketta lähetettiin kaavoittajille ja yhdyskuntasuunnittelijoille⁵. Otos tehtiin ottamalla mukaan ne Suomen Arkkitehtiliiton SAFAn jäsenet, jotka ilmoittivat yhdeksi tehtävääalueeseen yhdyskuntasuunnittelun. Lisäksi mukaan otettiin Suomen Maisema-arkkitehtiliiton MARKin jäsenet, Suomen Kaavoitusinsinöörien Yhdistyksen SKI:n jäsenet sekä yhdyskuntasuunnittelijoiksi tiedetyt Rakennusinsinöörit ja arkkitehdit -liiton RIAN jäsenet. Kyselytutkimuksen palautusprosentti oli 44 prosenttia eli kyselyyn vastasi 233 henkilöä. Vastanneista 59 prosenttia oli arkkitehteja, 32 prosenttia diplomi-insinööriä (pääosin maanmittareita), kuusi prosenttia rakennusarkkitehteja ja kolme prosenttia muita, lähinnä rakennusinsinööriä. Naisia oli vastanneista 42 prosenttia. Vastanneiden suurimmat ikäryhmät olivat 41–50-vuotiaat (37 % vastanneista) sekä 51–60-vuotiaat (33 % vastanneista).

Kvantitatiivisen eli määrällisen aineiston lisäksi kyselyn tuloksena koottiin avovastauksista koostuva kvalitatiivinen aineisto. Vastaajia pyydettiin tutkimuksen lopuksi kertomaan vapaasti omakohtaisia kokemuksiaan ja mielipiteitään vuorovaikutteisesta suunnittelusta. 64 prosenttia vastan-

⁴ Keväällä 2000 aloitimme FT, arkkitehti Kimmo Lapintien johdolla, Suomen Akatemian kaupunkitutkimusohjelmaan kuuluneen projektin ”Globalizing City in a Local Context”. Oma tutkimukseni oli tuon projektin itsenäinen osahanke. Olen kuvannut kyselytutkimuksen tuloksia tarkemmin vuonna 2004 julkaistussa raportissa ”Yhdyskuntasuunnittelu ammattina. Suomalaiset kaavoittajat ja 2000-luvun haasteet” sekä kahdessa artikkelissa (Puustinen 2005; Lapintie & Puustinen 2002).

⁵ Otoka voidaan pitää kattavana, sillä arvioni mukaan suomalaisia kaavoittajia on noin 800. Yhdyskuntasuunnittelijoiksi laskettavia on luonnollisesti enemmän. Katso lukua ”Kaavoittajat professiona Suomessa”.

neista kirjoitti kokemuksistaan, osa vastasi myös puhelimitse, kirjeitse ja sähköpostitse.

Kyselyn analyysissa havaitsimme selviä eroja kvantitatiivisessa ja kvalitatiivisessa aineistossa. Strukturoituihin kysymyksiin saatujen vastausten perusteella asenteet osallistuvan suunnittelun *ideaa* kohtaan olivat melko positiivisia. Laadullisessa aineistossa eli avovastauksissa sen sijaan korostuivat *negatiiviset käytännön kokemukset* osallistumisesta. Kyseessä voi olla ilmiö, joka tunnetaan tilastollisessa tutkimuksessa. Tilastollisen tutkimuksen vastaajilla saattaa olla taipumusta vastata valmiiksi annettuihin vastausvaihtoehtoihin ”korrektisti” tai ”oikein”. Avovastauksissa sen sijaan kerrotaan asiasta omin sanoin ja kriittisesti.

Väitöskirjatyöni kannalta kyselytutkimuksen keskeiset tulokset ovat seuraavia. Yleisesti ottaen kaavoittajien asenteet osallistuvaa suunnittelua kohtaan olivat melko positiivisia. Esimerkiksi 78 prosenttia kaikista vastaajista oli täysin tai jokseenkin samaa mieltä väitteestä ”vuorovaikutteinen suunnittelu lisää kaavoittajan työn mielekkyyttä”. Toisaalta noin kolmannes vastaajista suhtautui osallistumiseen kriittisesti. Esimerkiksi 36 prosenttia vastanneista oli täysin tai jokseenkin samaa mieltä väitteestä ”osallistumisen järjestäminen on hyötyynsä nähden työlästä ja aikaa vievää”. 38 prosenttia vastanneista oli täysin tai jokseenkin samaa mieltä väitteestä ”suunnittelu pitäisi jättää alan ammattilaisille, jotka ymmärtävät paremmin kokonaisuuksia”. Miespuolisista kaavoittajista vain joka viides oli täysin samaa mieltä väitteestä ”vuorovaikutteinen suunnittelu lisää kaavoittajan työn mielekkyyttä”.

Naispuoliset kaavoittajat suhtautuivat osallistumiseen selvästi positiivisemmin kuin miehet. Sukupuolten välinen ero asenteissa tuli esille myös avovastauksissa. Kriittisimmät ja skeptisimmät kommentit olivat mieskaavoittajien esittämiä.

Myös *koulutustausta* vaikutti asenteisiin jonkin verran. Merkittävin ero ryhmien välillä oli se, että keskiasteen tutkinnon suorittaneiden asenteet osallistumista kohtaan olivat negatiivisemmat kuin arkkitehdeilla ja diplomi-insinööreillä. Kiinnostavaa on se, että korkeakoulutaustaisista vastaajista diplomi-insinöörit suhtautuivat osallistumiseen positiivisemmin kuin arkkitehdit.

Iällä ei kyselyn perusteella ollut suoraa vaikutusta osallistumista koskeviin asenteisiin esimerkiksi siten, että vanhin vastaajaryhmä olisi suhtautunut osallistumiseen kaikkein negatiivisimmin. Erot ikäryhmien välillä vaihtelivat kysymyksestä toiseen. Kuitenkin ikäryhmään 51–60 vuotta

kuuluvilla suhtautuminen osallistuvaan suunnitteluun oli negatiivisempaa kuin muilla.

Työyksikön (toimiston, kaavoitusosaston) *koolla* oli vaikutusta sekä suhtautumisessa osallistuvaan suunnitteluun että suhtautumisessa asukkaisiin. Osoittautui, että pienemmissä työyksiköissä työskentelevät suhtautuivat osallistumiseen ja erityisesti asukkaisiin positiivisemmin kuin suuremmissa työyksiköissä työskentelevät. Työyksikön kokoa tosin kysyttiin tutkimuksessa hieman epäonnistuneella tavalla. Johtopäätöksenä voidaan kuitenkin pitää sitä, että suuremmissa kaupungeissa suhtautuminen osallistumiseen ja asukkaisiin oli negatiivisempaa kuin pienissä kaupungeissa ja kunnissa.

Avovastauksissa nousivat esille erityisesti *osallistumiseen liittyvät käytännön ongelmat* sekä uuteen lakiin liittyvät avoimet kysymykset. Toinen selvästi esille noussut tema oli kysymys *yleisen edun toteutumisesta* suunnittelussa. Monet vastanneet olivat huolissaan siitä, että osallistumisen myötä yleisen edun valvominen jää entistä enemmän kaavoittajien eli virkamiesten harteille. Osallisuuden laajentamisen nähtiin lisäävän entistä enemmän erityisintressien vaikutusta kaavoitukseen. Sekä poliitikkojen että muiden osallisryhmien nähtiin ajavan suunnitteluprosessin aikana lähinnä oman taustaryhmänsä erityisintressejä. Toisaalta vastanneet olivat usein sitä mieltä, että heillä itsellään on sekä ammattitaitonsa että viranomaisasemansa vuoksi parhaat edellytykset määrittellä yleinen etu maankäytön suunnittelussa (ks. myös Puustinen 2001, 2002, 2003, 2004).

Analysoidessani kyselytutkimuksen avovastauksia tein havainnon, että monissa vastauksissa korostettiin professionaalisuutta ja nähtiin kaavoittajat ammattikuntana. Esimerkiksi tuotiin esille, että kaavoittajat ovat tietynlaisia, ja että heillä on tiettyjä asenteita, rooleja tai velvollisuuksia. Havainto, sekä tutkimuksen aikana lukemani professioita koskeva kirjallisuus saivat minut kiinnostumaan kaavoittajista ammattikuntana eli professiona: Professiososiologisen tutkimusotteen avulla näytti mahdolliselta löytää sellaisia yleisiä selitysmalleja professionaalisille ajattelutavoille, jotka tuntuivat pätevän myös kaavoittajiin.

1.1.3 Tutkijan positio ja teoreettinen orientaatio

Määrittelen suomalaisen kaavoittajakunnan professioksi⁶ ja tarkastelen sitä *professiososiologian* näkökulmasta laadullisen tutkimuksen

⁶ Perustelen kaavoittajakunnan määrittelyä professioksi luvussa 5.2, koska perustelu on mahdollista tehdä vasta teoriaesittelyn jälkeen.

keinoin. Esitutkimusvaiheessa, jota kuvasin edellä, kiinnitin huomiota siihen, että professiotutkimuksesta (mm. Mykkänen & Koskinen 1998; Abbott 1988) löytyi kaavoittajien ajattelutapoja kuvaavia käsitteitä ja ilmiöitä.

Professiotutkimuksessa on aiemmin tutkittu lähinnä perinteisiä, vahvoja professioita, kuten lääkäreitä, juristeja, pappeja tai arkkitehteja. Voidaan kysyä, onko hyödyllistä tutkia professionäkukulmasta niinkin epäperinteistä professiota kuin suomalaista kaavoittajakuntaa. Näen kuitenkin kaavoittajat mielekkäänä tutkimuskohteena nimenomaan professiotutkimuksen perspektiivistä. Niin sanotut uudet, vähemmän tutkitut ja ei aina professioiksi mielletyt ammattiryhmät voivat olla jopa kiinnostavampia ja antoisampia tutkimuskohteita kuin niin sanotut perinteiset professiot. Näiden avulla voidaan esimerkiksi tutkia sellaisia professionalisaation mekanismeja, joihin ei päästä käsiksi perinteisiä, vakaan aseman professioita tutkimalla (vrt. Koskinen & Mykkänen 1998, 22).

Kaavoittajaprofessio puoltaa paikkaansa tutkimuskohteena myös toisesta syystä. Keskustelua demokratian laajentamisesta ja kansalaisten osallistumismahdollisuuksien parantamisesta käytiin 1990-luvulla yhteiskunnan eri aloilla (mm. Kettunen 2002). Osallistumiskeskustelu on kuitenkin harvan profession kohdalla johtanut yhtä konkreettisiin professionaalisen ajattelun ja toiminnan muutosvaatimukseen kuin kaavoittajien kohdalla on tapahtunut. Kommunikatiivisen suunnittelun käänne on osittain asettanut kyseenalaiseksi kaavoittajaprofession *valtuutuksen*, eli yhteiskunnan sille myöntämän oikeutuksen tiettyjen ongelmien ratkaisuun tai tietyn alan hallintaan. Yhdyskuntasuunnittelun ala ja kaavoittajaprofessio voidaankin nähdä pioneerisena eli edelläkävijän luonteisena tutkimuskohteena. Samalla voidaan ennustaa, että toiminnan kommunikatiivisuuden vaatimus esitetään tulevaisuudessa painokkaasti yhä useammalle professiolle. Tämä koskee oletettavasti myös niin sanottuja perinteisiä professioita.

Kansainvälisessä professiotutkimuksessa on esiintynyt ainakin kolme tunnistettavaa koulukuntaa: vanhin funktionalistinen, uudempi uusweberiläinen sekä nykyisin ehkä hallitsevin niin sanottu kolmas aalto. Asemoin itseni professiotutkimuksen kolmannen aallon tutkijaksi, joskin olen saanut vaikutteita myös uusweberiläisestä tutkimuksesta. Kolmannelle aallolle on tyypillistä korostaa professiokäsitteen kulttuurista erityisluonnetta. Lisäksi on pidetty tärkeänä kytkeä professiokentän ilmiöt entistä kiinteämmin osaksi yhteiskunnallisia muutosprosesseja (mm. Kontinen 1991, 263; Freidson 1994, 4–7).

Sekä uusweberiläisessä että niin sanotun kolmannen aallon tutkimuksessa keskeisiä kiinnostuksen kohteita ovat olleet professionaalinen *ekspertiisi* eli asiantuntijuus sekä profession suhde *tietoon*. Myös tässä tutkimuksessa kysymykset tiedosta ja asiantuntijuudesta ovat keskeisellä sijalla. Kuvaan profession suhdetta tietoon kahdella tasolla. Ensinnäkin tarkastelen professionaalista toimintaa kollektiivisena toimintana. Tällöin tarkoituksena on havainnoida ja ymmärtää professionaalista tietoon liittyviä toiminta- ja ajattelutapoja. Oleellista on se, että näen nämä toiminta- ja ajattelutavat sekä koko ammattikunnalle että yleensä professionille tyypillisinä ominaisuuksina. En siis tarkastele niitä yksilöllisinä ajattelu- tai toimintatapoina.

Toisaalta keskityn professionaaliseen tietokäsitykseen ja tiedon muodostukseen subjektiivisesta toimijasta käsin. Kuvailen professiotutkimuksen piirissä esiintyneitä käsityksiä tiedosta ja asiantuntijuuden luonteesta sekä näiden pohjalta syntyneestä käsityksestä professionaalista toiminnasta. Esittelen Donald A. Schönin refleктоivan ammattilaisen mallin sekä lopulta sen pohjalta kehittäessäni refleктоivan kaavoittajan mallin.

Vaikka käsittelen tiedon muodostusta henkilökohtaisella tasolla, korostan tiedon rakentumisen olevan intersubjektiivinen ja konstruktivistinen prosessi. Esimerkiksi Anthony Giddensin mukaan emme koskaan ole vapaita yhteiskunnallisista rakenteista. Olemme osa jokapäiväistä dialektista prosessia, jossa tuotamme ja uusinnamme erilaisia rakenteita. Toisaalta nämä rakenteet muokkaavat meitä (Giddens 1995; Healey 1997, 42–46; vrt. Heiskala 1995, 149).

Kollektiivinen ja henkilökohtainen taso professionaalisisessa toiminnassa kietoutuvat toisiinsa päivittäin monin tavoin. Kaavoituksen ammattilaisen toimintaan vaikuttavat sekä kollektiiviset, ammattikunnalle tyypilliset arvostukset ja toimintatavat että muun muassa suunnittelun vahva institutionaalinen viitekehys. Lisäksi kaavoittajien toimintaan vaikuttavat organisaatiokulttuuriset tekijät ja monet subjektiiviset tekijät, esimerkiksi henkilöhistoria, luonne tai poliittiset arvostukset. Viimeksi mainitut on pääosin rajattu tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Keskityn siis tarkastelemaan kaavoittajien professionaalisia ajattelutapoja.

Tutkimukseni näkökulma on professiososiologinen, mutta työ on luonteeltaan poikkitieteellinen. Kaavoittajaprofession roolin ja valtuutuksen tutkimuksen kannalta on tärkeää tuntee myös yhdyskuntasuunnittelua ja sen teoriaperinteitä. Ne luovat taustaa kaavoittajien ajattelu- ja toimintatavoille. Suunnittelun kommunikatiivisen käänteen vaatimus

on esitetty erityisesti yhdyskuntasuunnittelun (planning-) tutkimuksen piiristä. Toisaalta myös yhdyskuntasuunnittelun tutkimus on erityisesti anglosaksisissa maissa ollut viimeistään 1960-luvulta lähtien monitieteistä ja saanut runsaasti vaikutteita yhteiskuntatieteellisestä keskustelusta (ks. esim. Healey 1997; Taylor 1998).

Vaikka siis tutkin yhdyskuntasuunnittelun ammattilaisia, sijoitan itseni vasta toissijaisesti yhdyskuntasuunnittelun tutkijaksi. Työn tarkoitus ei ole analysoida tai kehittää suunnitteluteorioita (vrt. esim. Mäntysalo 2000). En ota kantaa siihen, millaista suunnittelun tulisi olla sisällöllisesti, toisin sanoen millaista olisi hyvän suunnittelun lopputulos. En edes käytännöllisellä tasolla tutki suunnittelua prosessina: se on toisen työn aihe ja edellyttäisi tapauslähtöistä tarkastelua (vrt. esim. Forester 1989, 1999; Flyvbjerg 1998, 2001). Työni tavoitteena on arvioida kaavoittajien professionaalista roolia suunnittelun ja yhteiskunnan muutoksen keskellä. ”Metatasolla” kysymys on professionalismin ja kommunikatiivisuuden suhteesta.

Tutkimukseni on luonteeltaan ymmärtämään pyrkivää eli praktis-hermeneuttista. Ensimmäinen tehtävä on ollut kuvata kaavoittajien professionaalisia ajattelu- ja toimintatapoja. Kuvaus ei ole luonteeltaan ”objektiivista” todellisuuden kuvausta, vaan se on sidottu tutkijan ennakko-oletuksiin ja teoreettisiin lähtökohtiin (vrt. Niiniluoto 1997, 69–73; Gadamer 2004, 190–195; Mäntysalo 2000, 15). Keskeinen kysymys tutkimuksessani on kuitenkin *miksi*. Miksi ja minkä vuoksi kaavoittajat ajattelevat niin kuin ajattelevat? Mitkä professionaalisuuteen liittyvät tekijät ja mekanismit saavat kaavoittajat ajattelemaan ja toimimaan tietyillä tavoilla? Tarkoitukseni on myös ymmärtää kuvaamieni ilmiöiden merkitys suunnittelun maailmassa sekä parantaa kaavoittajaprofession itseymmärrystä (vrt. Niiniluoto 1997, 71).

Toisaalta tutkimukseni on normatiivista. Pidän kaavoitusta tai laajemmin yhdyskuntasuunnittelua hyödyllisenä toimintana. Tästä seuraa, että näen kaavoittajat hyödyllisenä ja tärkeänä ammattikuntana. Kaavoittajien työhön liittyvien ilmiöiden arviointi ja kehittäminen on siis mielestäni tärkeää (vrt. Mäntysalo 2000, 15–17). Toivon myös tutkimuksestani olevan jotakin hyötyä. Haluan tarjota suunnittelijoille työkaluja oman roolinsa ja sen muutostarpeiden arvioimiseen. Viimeaikaisessa suunnittelututkimuksessa sekä Suomessa että kansainvälisesti suunnittelijoiden roolia on kritisoitu. Mielestäni olisikin tärkeää pohtia, miten profession ja sen arvostelijoiden välistä luottamusta voitaisiin parantaa. Kehittämällä kaavoittajaprofession ja sen toimintaympäristön välistä luottamusta voidaan toivottavasti myös parantaa suunnittelun laatua.

Työn eräs lähtökohta on se, että oletan suunnittelun kommunikatiivisen käänteen jo tapahtuneen, tai tarkemmin; olevan koko ajan tapahtumassa. Pidän tätä käännettä tärkeänä. Ehkä juuri koulutustaustani vuoksi korostan kommunikatiivisuuden merkitystä koko ihmiselämää muokkaavana ja määrittelevänä voimana. Yhdyskuntasuunnittelun käytännön työssä pidän osallistumisen ideaa ja osallistumiskäytäntöjen kehittämistä tärkeänä.

Oma roolini yhdyskuntasuunnittelun kentällä on akateeminen. En ole koulutukseltani yhdyskuntasuunnittelija enkä ole työskennellyt sellaisena. Tuntumaa suunnittelun maailmaan olen tosin saanut välillä hyvinkin käytännönläheisen tutkimustyön kautta (mm. Puustinen & Hirvonen 2005; Manninen & Puustinen 2002; Puustinen 1998) sekä yhdyskuntasuunnittelun jatko-opinnoissa YTK:ssa ja TKK:n arkkitehtiosastolla. En myöskään ole osallistunut toimijana suunnitteluun haastattelupaikkakunnilla Oulussa, Tampereella ja Helsingissä. Olen ollut läsnä muutamassa yhdyskuntasuunnittelua koskevassa keskustelu- tai yleisötilaisuudessa Helsingissä. Näissä tilaisuuksissa en ole kuitenkaan tehnyt systemaattisia muistiinpanoja eivätkä tilaisuudet siten ole osa tutkimuksen empiiristä aineistoa.

1.1.4 Keskeiset käsitteet

Käytän käsitettä *kaavoittaja* ja viittaan sillä suomalaisiin yhdyskuntasuunnittelijoihin, joilla on maankäyttö- ja rakennuslain (MRL) 10. pykälän mukainen ja maankäyttö- ja rakennusasetuksen (MRA 1999/895) 3. pykälän määrittelemä *kaavan laatijan pätevyys*, ja joiden pääasiallisena tehtävänä on käytännön kaavoitukseen liittyvät tehtävät. Olen määritellyt ryhmän tarkemmin luvussa 5.

Kaavoituksella viitataan yleensä suomalaiseen alueidenkäytön suunnittelujärjestelmään ja sitä säätelevään lainsäädäntöön. Tässä työssä käytän kuitenkin termiä *kaavoitus* profession tutkijan näkökulmasta nimenomaan viittaamaan kaavoittajaprofessionaalien *työhön, työn sisältöön* eli siihen *valtuutukseen*, joka heille on myönnetty. Olen tietoinen siitä, että kaavoittajien työ sisältää myös muita tehtäviä kuin varsinaista MRL:n mukaista kaavoitusta tai kaavojen laatimista. Kaavoitus on yksi yhdyskuntasuunnittelun (tai maankäytön suunnittelun) ala, ja yhdyskuntasuunnittelu sinänsä kattaa myös muunlaista suunnittelua kuin varsinaista kaavoitusta (vrt. Rajaniemi 2006, 83,84).

Tutkimuksen niissä osioissa, joissa puhun *yhdyskuntasuunnittelusta* yleisemmin kuin tutkimani kaavoittajaprofession valtuutuksena, käytän

tilanteesta riippuen termejä yhdyskuntasuunnittelu, suunnittelu tai kaavoitus. Näin teen esimerkiksi viitattessani kotimaiseen ja kansainväliseen kirjallisuuteen. Englanninkielisessä kirjallisuudessa käytetään usein yleisluontoista käsitettä *planning* viittaamaan tiettyssä maassa, tiettyinä aikakautena harjoitettuun yhdyskuntasuunnitteluun. Käsitteen sisältö vaihtelee sen mukaan, millaiset institutionaaliset rakenteet ohjaavat yhdyskuntasuunnittelua kyseisessä maassa. Tilanteesta, painotuksesta ja koulukunnasta riippuen kansainvälisessä kirjallisuudessa käytetään myös termejä *urban design*, *urban planning*, *city planning* tai *town planning* (vrt. Rajaniemi 2006, 84).

Käsite *Suunnittelun kommunikatiivinen käänne* liittyy kansainväliseen keskusteluun suunnittelun paradigmoista ja niiden painotuksista eri aikakausina (mm. Taylor 1998, Fisher & Forester 1993, Healey 1993). Kommunikatiivisella käännteellä tarkoitan tässä työssä osallistuvan ja vuorovaikutteisen suunnittelun esiinnousua yhdyskuntasuunnittelun käytännöissä sekä osallistumisesta käytyä keskustelua. Konkreettinen kommunikatiivista käännettä korostava elementti suomalaisessa suunnittelujärjestelmässä on vuonna 2000 voimaan astunut maankäyttö- ja rakennuslaki (MRL). Lain kommunikatiivisia piirteitä ovat muun muassa lain yleinen avoimuutta ja osallistumista korostava henki, osallisen ja osallistumisen käsitteet, osallistumis- ja arviointisuunnitelma, alustusvelvollisuuden poistaminen sekä vaikutustenarviointien korostaminen. Käsitteiden kommunikatiivista käännettä sekä MRL:n sisältöä tarkemmin luvussa 6.

Lisäksi käytän tutkimuksessani käsitteitä *professio*, *professionalisaatio* ja *professionalismi*. Näihin käsitteisiin liittyy monia tulkintoja ja painotuseroja, joita kuvaan tuonnempana. Viittaan kaavoittajaprofessio-käsitteellä kaavoittajiin tiettyjä tehtäviä suorittavana ammattikuntana (vrt. Rajaniemi 2006, Elliott 1972). Professio voidaan myös määritellä ammatilliseksi ryhmäksi, jolle yhteiskunta on suonut *valtuutuksen*, eli heidät on *valtuutettu* tiettyjen yhteiskunnallisten kysymysten määrittelyyn ja ratkaisuun (vrt. Abbott 1988).

Keskeisiä käsitteitä työssäni ovat myös professionaalisen *tieto* sekä *asian-tuntijuus*. Molemmat määritellään tarkemmin luvussa 4. Professionaalista tietoa tarkastellaan tässä työssä kahdesta eri näkökulmasta. Se voidaan ensinnäkin nähdä profession hallussa olevana pääomana, jota professio kollektiivina voi hyödyntää saadakseen valtuutuksen tiettyjen yhteiskunnallisten tehtävien hoitamiseen. Samalla professionaalinen tieto määrittää sosiaalista todellisuuttamme (mm. Illich 1977, Abbott 1988).

Toisaalta professionaalinen tieto (professional knowledge) voidaan nähdä professionaalinen henkilökohtaisena ominaisuutena, omaisuutena tai *taitona*. On huomattava, että englanninkielinen sana ”*know*” tarkoittaa myös tuntemista ja taitoa (*know how*). Tarkastelen tässä työssä kaavoittajien hallussa olevaa professionaalista tietoa, sekä kaavoittajien näkemyksiä omasta ammattitaidostaan.

Myös asiantuntijuutta voidaan tarkastella eri näkökulmista. Tässä työssä en tarkastele asiantuntijuutta kognitiivisesta perspektiivistä henkilökohtaisena ominaisuutena (ks. esim. Dreyfus & Dreyfus 1989), vaan näen asiantuntijuuden *sosiaalisena suhteena* tai *positiona*, jota määrittää erityisesti suhde maallikoihin (esim. Svensson 1990; Giddens 1991, 1995).

1.2 Tutkimuskysymys ja tutkimustehtävät

Tutkimuksessani kysytään, millaisena suomalainen kaavoittajaprofessio näkee roolinsa ja valtuutuksensa, ja mistä erilaiset näkemykset johtuvat. Lisäksi tarkastellaan sitä, minkälaisia muospaineita kaavoittajien rooliin ja valtuutukseen kommunikatiivisen käänteen myötä kohdistuu, sekä miten professio reagoi näihin muospaineisiin.

Kommunikatiivisella käänteellä tarkoitetaan tässä osallistuvan ja vuorovai-
kutteisen suunnittelun esiinnousua yhdyskuntasuunnittelun käytännöissä sekä osallistumisesta käytyä keskustelua. Konkreettinen kommunikatiivista käännettä korostava elementti suomalaisessa suunnittelujärjestelmässä on vuonna 2000 voimaan astunut maankäyttö- ja rakennuslaki.

Työni lähti alun perin liikkeelle kiinnostuksesta tutkia kaavoittajien suhtautumista kommunikatiivisuuteen ja osallistumiseen. Jo tutkimustyön alkuvaiheessa selvisi, että tutkimustehtävä edellyttää suomalaisen kaavoittajaprofession laajempaa kuvausta ja taustoitusta, jota tähän mennessä ei ole tehty. Jotta olisi mahdollista ymmärtää kaavoittajien suhtautumista nykyisiin suunnittelutyön muutoksiin, on tarpeen tutkia myös profession historiallista kehitystä ja erityispiirteitä (vrt. Burrage 1990, Collins 1990b; Kontinen 1991; Freidson 1994). Samalla on tarkasteltava myös yhdyskuntasuunnittelua ohjaavien ja selittävien teorioiden kehitystä.

Tutkimuksen lähtökohtana on, että suomalainen kaavoittajakunta muodostaa oman professionsa. Tällä perusteella tutkimustehtävän tarkasteluun

sopivat professiotutkimuksen tarjoamat näkökulmat. Professiososiologiasta tutkimuksesta on mahdollista löytää selitysmalleja eri professioiden, ja siten myös kaavoittajaprofession toiminta- ja ajattelutavoille.

Suhtautumista suunnittelun kommunikatiiviseen käänteeseen selitetään tässä työssä seuraavien näkökulmien kautta:

- *Profession itseymmärrys* eli näkemys itsestä professionaalisenä toimijana ja ammattikunnan edustajana.
- *Eksperttiisin luonne* eli asiantuntijuuteen ja professionaaliseen tietotaitoon eli osaamiseen liittyvät näkökannat.
- *Käsitykset suunnittelusta* eli millaisena kaavoittajat ymmärtävät suunnittelun, sen merkityksen sekä oman roolinsa suunnittelijana.

Tutkimuksen peruskysymystä selvitetään neljän tutkimustehtävän avulla. Näistä kolme ensimmäistä liittyvät yllä kuvattuihin tarkastelunäkökulmiin ja neljännen tarkoituksena on pohtia ja kehittää ratkaisumalleja havaittuihin ongelmiin ja ristiriitaisuuksiin.

Tutkimustehtävät

1. Kaavoittajaprofession kehitys ja asema Suomessa
 - millaiset ovat profession vaiheet ja miten historia näkyy nykypäivässä?
 - millaisena kaavoittajat ymmärtävät oman professionaalisen roolinsa ja miten se ilmenee käytännön kaavoitustyössä?
 - millaisia muospaineita profession rooliin ja valtuutukseen kohdistuu?
 - millä tavoin kaavoittajat suhtautuvat ja reagoivat työn muutosvaatimuksiin?
2. Näkemykset asiantuntijuudesta ja tiedosta suunnitteluprosessissa
 - kaavoittajien ammattitaidon osa-alueet ja niiden suhde profession omakuvaan,
 - mitä on asiantuntijuus suunnittelussa kaavoittajaprofession näkökulmasta,
 - kaavoittajien näkemykset lähiprofessioiden ja osallisten ekspertiiseistä,
 - asiantuntijuuden sisältöön ja tietokäsitykseen kohdistuvat muutostarpeet.
3. Näkemykset yhdyskuntasuunnittelusta sekä normatiivisesti että käytännön suunnitteluprosesseina

- mitä suunnittelu on, mikä on sen tehtävä ja merkitys,
- maankäyttö- ja rakennuslain mukainen suunnittelu, erityisesti osallistumisen hyödyt, haitat ja haasteet,
- suhteet eri osallisryhmiin,
- suunnittelun muutokset jokapäiväisessä työssä.

4. Miten kaavoittajien itseymmärrystä eli näkemystä itsestä ammatillisina toimijoina voitaisiin kehittää?

- Voivatko kaavoittajat lisätä työnsä mielekkyyttä?
- Onko mahdollista parantaa kaavoittajien ja osallisten välistä luottamusta?

Olen pyrkinyt vastaamaan tutkimuskysymykseen sekä kirjallisuuskatsauksen että teemahaastattelujen avulla kerätyn aineiston kautta. Seuraavaksi kuvaan käyttämäni tutkimusmenetelmät.

1.3 Metodologia ja tutkimuksen esitystapa

1.3.1 Kvalitatiivisen tutkimusotteen soveltaminen

Laadullisen tutkimusotteen avulla voidaan etsiä selitysmallia tai – malleja olemassa olevalle, havaitulle ja kuvatulle ilmiölle. Halutaan tehdä jokin yleisesti tunnistettavissa oleva ilmiö ymmärrettäväksi eli vastata kysymykseen *miksi* (vrt. Alasuutari 1993, 193– 196). Työni lähtökohtana oli se havainto, että kaavoittajien mielipiteet osallistuvasta suunnittelusta vaihtelivat suuresti: Toiset vastustivat osallistumista, toiset kannattivat sitä. Mielipiteitä löytyi myös kannatuksen ja vastustuksen välimaastosta. Kuvaamani mielipiteiden jakaantuminen on havaittu myös useissa muissa tutkimuksissa (mm. Mäenpää et al. 2000, Rajanti 2003, Puustinen 2004, Leino 2006). Ilmiön olemassaoloa ei siis tarvinnut suunnittelun maailmaa tunteville erikseen perustella. Sen sijaan en yhdyskuntasuunnittelun tutkimuksen piiristä löytänyt vastausta siihen, miksi ajattelutavoissa on niin suuria eroja.

Tutkimukseni tarkoitus on siis ymmärtää kaavoittajien näkemyksiä ja löytää professionäkökulman avulla selitysmalleja kaavoittajien erilaisille näkemyksille ja ajattelutavoille. Koska tutkimus on luonteeltaan laadullista eli ilmiön selittämiseen tähtäävää, sen avulla ei voida vastata kysymykseen *kuinka suuri osa* kaavoittajista ajattelee milläkin tavalla.

Sen sijaan tutkimusaineiston avulla voidaan pyrkiä kartoittamaan ilmiön erilaisia ilmenemismuotoja, esimerkiksi typologisoimalla ajattelutapojen ääripäitä, näiden variaatioita ja välimuotoja. Tämän jälkeen ilmiötä voidaan pyrkiä selittämään, eli arvoitusta ratkaistaan valitun teoreettisen kehyksen tai näkökulman avulla. (Alasuutari 1993, 190–210.)

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa otoksen ei yleensä ole tarkoitus olla perusjoukkoaan määrällisesti edustava. Alasuutarin mukaan otos on valittava siten, että kerättävän aineiston ja siitä tehtävien havaintojen avulla on mahdollista löytää mahdollisimman kattava, sisäisesti koherentti ja pätevä selitysmalli tutkittavalle ilmiölle (Alasuutari 1993, 202, 203). Tätä voidaan tosin arvioida vasta tutkimuksen loppuvaiheessa tai sen valmistuttua. Yhtenä otoksen riittävyuden kriteerinä mainitaan *aineiston kyllääntyminen* eli se, etteivät uudet haastattelut enää tuo tutkimusaiheesta esiin oleellista lisätietoa tai uusia piirteitä. Ongelmallista tässä kyllääntymispisteen määrittelyssä on se, ettei haastatteluvaiheessa vielä ole tiedossa, millaisia johtolankoja analyysivaihe tuo tullessaan. (Mäkelä 1990, 52, 53.) Tässä tutkimuksessa keräämäni aineisto, joka koostuu 24 kaavoittajan haastattelusta, on luonteeltaan monipuolinen, eli erilaisten ajattelutapojen erot tulevat siinä selvästi esille. Aineisto on mahdollistanut erilaisten ajattelutapojen sisäisten rakenteiden analyysin ja merkitysten tulkinnan. Professiososiologista viitekehystä hyödyntämällä olen rakentanut selitysmallin kaavoittajien professionaalisten ajattelutapojen erojen syistä.

Tutkimuksessa on myös eksplikoitava, missä määrin tutkimuksessa annettu selitysmalli on suhteutettavissa tai yleistettävissä perusjoukkoon, tässä tapauksessa koko suomalaiseen kaavoittajakuntaan. (Alasuutari 1993, 192–210.) Laadullisen tutkimuksen periaatteisiin kuuluu varovaisuus selitysmalleja yleistettäessä. Sekä kulttuuritutkimuksessa yleisemmin, että viimeaikaisessa kolmannen aallon professiotutkimuksessa, on korostettu laadullisen tutkimuksen olevan lähinnä paikallisesti selittävää. Ilmiöiden selitysmallien ei siis oletta olevan yleisinhimillisiä ja universaaleja, vaan tiettyyn aikaan ja paikkaan sidoksissa olevia. (Alasuutari 1993, 38–56, 203; Torstendahl 1990a.) Myös tämän tutkimuksen selitysmallilla on aikaan ja kulttuuripiiriin liittyvät rajoituksensa. Se on pätevä 2000-luvun alun Suomessa, suurten kaupunkien kaavoittajina työskentelevien parissa. Selitysmallia voidaan kenties yleistää kaavoittajakuntaan laajemmaltiikin, vaikka haastateltavat eivät edusta koko kaavoittajien perusjoukkoa. Kommunikatiivinen käänne ilmiönä sen sijaan koskettaa koko kaavoittajakuntaa.

1.3.2 Teemahaastattelut

Tutkimuksen empiirinen aineisto on kerätty teemahaastattelumenetelmällä. Teemahaastattelujen avulla on mahdollista hankkia tietoa aloilta, joita on aiemmin huonosti tunnettu tai vähän kartoitettu. Haastattelujen etuna on se, että haastateltavilta voidaan kysyä asioita, joita kyselytutkimuksen keinoin ei voitaisi täsmällisesti selvittää. Haastatteluaineisto sopii uusien hypoteesien muodostamiseen ja ilmiöiden välisten yhteyksien tarkasteluun. (Vrt. Hirsjärvi & Hurme 2000, 35, 36.) Esimerkiksi tässä tutkimuksessa on ollut mahdollista vertailla haastateltujen näkemyksiä suunnittelusta siihen kuvaan, mikä heillä on omasta professionaalista roolistaan kaavoittajina.

Teemahaastattelujen hyvänä puolena pidän myös sitä, että keskustelussa haastateltavan kanssa tutkijan on mahdollista tarkentaa kysymyksiä, selvittää mahdolliset väärinymmärrykset sekä haluttaessa esittää lisäkysymyksiä. Tämä tosin vaatii tutkijalta tarkkaavaisuutta siinä interaktio- eli vuorovaikutustilanteessa, jonka haastattelu muodostaa (Alasuutari 1993, 111–118). Haastattelussa haastateltavat usein valaisevat näkökantojaan esimerkeillä ja kertomuksen pätkillä, Nämä ovat tutkijan kannalta arvokasta tekstiaineistoa. (Vrt. Hirsjärvi & Hurme 2000, 35, 36.)

Olen soveltanut haastattelujen suunnittelussa ja niiden tulokinnassa niin sanottua faktanäkökulmaa. Haastattelumateriaalista tarkastellaan siinä esitettyjä väitteitä ulkopuolisesta todellisuudesta. Ihmisten puhetta siis tarkastellaan *todellisuuden kuvauksena* (Alasuutari 1993, 72–83). Esimerkiksi haastateltujen kaavoittajien kertomuksista tarkastellaan sitä, millaista kaavoitus (haastateltavan näkökulmasta) on, millainen on kaavoittajan rooli ja millaisia osallisilta saatava tieto on.

Käytin haastatteluissa puolistrukturoitua teemahaastattelurunkoa. Etukäteen kartoitin ne teemadiskurssit, joista halusin tietoa. Pysin käymään listan haastateltujen kanssa kokonaan läpi ja yhtä (keskeytynyttä) haastattelua lukuun ottamatta se onnistuikin. Käyttämäni haastattelurunko on tutkimuksen lopussa liitteenä (liite 1). Teemadiskurssit olivat lyhyesti:

- vastaajan taustatiedot ja koulutus,
- kaavoittajan työ,
- kaavoittajan suhde muihin toimijoihin,
- yleinen etu suunnittelussa,
- tieto ja asiantuntemus suunnittelussa.

Laadin osan kysymyksistä tahallisen yksinkertaisiksi, jopa naiiveiksi. Tämä ei ehkä parantanut haastateltavien käsitystä tutkijan osaamisesta yhdyskuntasuunnittelun alueella, mutta toisaalta yksinkertaiset kysymykset osoittautuivat vastaajien kannalta hedelmällisiksi. Monia omaan työhön liittyviä peruskysymyksiä ei luultavasti ehditä arkisen aherruksen keskellä pohtia (vrt. Alasuutari 1993, 112–117). Vaikka yksinkertaiset kysymykset ja ”tietämätön” tutkija tuntuivat herättävän luottamuksellisen haastatteluilmapiirin, tarkoitukseni ei kuitenkaan ollut hämätä haastateltavia. Tavoitteena oli pysäyttää kaavoittajat pohtimaan työtään ja siihen liittyviä käsityksiä ja arvostuksia. Yhtä, ajanpuutteen vuoksi keskeytynyttä haastattelua lukuun ottamatta tunnelma haastatteluissa oli positiivinen ja avoimen pohtiva.

Faktanäkökulmaa sovellettaessa on tärkeää pohtia sitä, missä määrin luotettavaa haastatteluissa saatava todellisuudenkuvaus on. Lähdekritiikillä tarkoitetaan tässä sitä, että kyseltäessä haastateltavilta erityisesti henkilökohtaisia ja jopa moraalisesti latautuneita kysymyksiä on tiedostettava se mahdollisuus, ettei haastateltava kerro todellista mielipidettään. On siis mahdollista, että hän pyrkii antamaan kaunisteltuja tai olettamiaan ”oikeita” vastauksia haastattelijalle. Alasuutarin mukaan tutkijan on tekstiä lukiessaan käytettävä kriittistä silmää ja tervettä järkeä. (Alasuutari 1993, 77–83.) Minulle jäi haastatteluista sekä myöhemmin analysoimastani tekstiaineistosta se vaikutelma, että haastateltavat toivat näkemyksiään esille rehellisesti ja avoimesti. En havainnut sellaista ilmiötä, että tutkijaa olisi yritetty miellyttää vastauksilla. Pidän siis haastatteluaineistoani melko luotettavana todellisuuden kuvauksena (vrt. Alasuutari 1993, 77–83).

Haastattelupaikkakunniksi valitsin Oulun, Tampereen ja Helsingin sillä perusteella, että ne ovat suomalaisittain suuria, kasvavia kaupunkeja, joissa paineet sekä suunnitteluun että rakentamiseen ovat kovemmat kuin näitä ympäröivillä alueilla. Tällöin myös kaavoittajiin kohdistuu näillä alueilla monenlaisia odotuksia. Valittujen kaupunkien maankäytön suunnittelussa joudutaan ottamaan entistä tietoisemmin huomioon globaalien markkinoiden toiminta. Kaupungit kilpailevat toisaalta dynaamisuudellaan ja yritysmuonteisuudellaan, mutta toisaalta myös ympäristönsä laadulla ja palveluilla.

Toinen syy, jonka vuoksi keskityin haastatelemaan suurten kaupunkien kaavoittajia, oli esitutkimuksessa havaittu suurten kaupunkien kaavoittajien negatiivisempi suhtautuminen osallistumiseen ja asukkaisiin. Halusin haastatteluissa nostaa esille ja keskustella nimenomaan käytännön kaavoitukseen liittyvistä ongelmista ja konflikteista.

Valituissa kohdekaupungeissa on myös perinteitä asukas- ja kansalais-toiminnalle. Kaikki kolme kaupunkia ovat yliopistokaupunkeja, joissa väestö on suhteellisen koulutettua ja aktiivista.

Haastattelujen kohteiksi valitsin suurten kaupunkien palveluksessa työskentelevät asema- ja yleiskaavoittajat. Lisäksi haastattelin näissä kaupungeissa työskenteleviä ja kaupungeille töitä tekeviä konsulttikaavoittajia sekä kyseisten kaupunkien viranomaisten kanssa kaavoituksesta neuvottelevia ympäristökeskusten edustajia.

Tein tutkimusta varten yhteensä 24 haastattelua eli kahdeksan jokaisella tutkimuspaikkakunnalla. Haastatellut kaavoittajat laativat työkseen kaavoja tai eri tavoin osallistuvat niiden laadintaan. Kaikki haastatellut täyttäisivät luultavasti kaavan laatijoiden rekisterin kelpoisuusehdot ja heillä on myös MRL 10 pykälän ja maankäyttö- ja rakennusasetuksen (1999/895) 3. pykälän mukainen kaavan laatijan pätevyys.

Valitsin haastateltavat internetistä kaupunkien kaavoitusosastojen, alueellisten ympäristökeskusten ja konsulttitoimistojen kotisivuilta. Otin mukaan sekä miehiä että naisia ja eri virka-asemassa työskenteleviä. Yritin myös valita koulutustaustaltaan mahdollisimman monipuolisen joukon, mutta tämä osoittautui ongelmalliseksi. Kaikissa tapauksissa virkanimike ei kertonut henkilön koulutustaustaa. Esimerkiksi ”suunnitteluinsinööri” saattoi olla koulutukseltaan arkkitehti tai maantieteilijä. Haastateltujen joukossa oli

- 17 arkkitehtia tai maisema-arkkitehtia,
- 2 diplomi-insinööriä,
- 2 rakennusarkkitehtia,
- 1 rakennusinsinööri,
- 1 suunnittelumaantieteilijä sekä
- 1 valtiotieteen maisteri.

Haastatelluista yksi oli sekä arkkitehti että maatalous- ja metsätieteiden maisteri ja toinen haastateltu sekä rakennusarkkitehti että hallintotieteiden maisteri. Lisäksi monilla oli yliopistotasoisia jatko-opintoja ja täydennyskoulutusta eri aloilta, usein yhdyskuntasuunnittelusta. Haastateltavista nuorin oli haastatteluhetkellä 31- ja vanhin 60-vuotias. Työtehtävät vaihtelivat ”rivikaavoittajasta” päällikköön. Haastattelin sekä asemakaavoittajia että yleiskaavoittajia. Joidenkin työkenttään kuului myös kaupungin strategiseen suunnitteluun liittyviä tehtäviä. Haastatelluista 17 kappaletta oli kaupunkien palveluksessa työskenteleviä

kaavoittajia, neljä konsulttia ja kolme ympäristökeskusten edustajia. Haastatelluista oli naisia 14 ja miehiä 10. Haastatteluista 22 tehtiin haastateltavien työpaikalla ja kaksi haastateltavien kotona. Haastattelut kestivät keskimäärin 90 minuuttia.

Kaavoittajahaastattelujen lisäksi olen tehnyt yhden taustahaastattelun koskien maanmittausinsinöörien koulutusta sekä seutukaavoituksen kehitystä Suomessa. Haastateltava oli TKK:n maanmittausosaston kiinteistöopin emeritusprofessori Pekka V. Virtanen, joka on toiminut myös YTK:n johtajana. Haastattelu tehtiin 26.1.2006 haastateltavan kotona. En nauhoittanut haastattelua, vaan tein siitä kirjalliset muistiinpanot. Professori Virtanen antoi luvan nimensä käyttöön lähdeviitteenä.

Esitän luvussa 7 olevat suorat haastattelulainaukset haastateltujen kaavoittajien anonymiteettiä varjellen. En ilmoita miltä paikkakunnalta haastateltava on. Olen muokannut puheesta pois murteelliset ilmaisut. Olen myös jättänyt pois paikkojen tai kaavoitustapausten nimiä, jos olen katsonut niiden vaarantavan haastateltujen anonymiteetin säilymisen. Koska haastattelujen määrä on rajallinen ja alan ihmiset tuntevat toisensa laajasti, en mainitse myöskään haastateltujen tehtävänimikkeitä.

Haastateltujen toivomuksesta olen myös jättänyt suorista lainauksista pois pahimmat puhekielisyydet eli *niinku* ja *tota noin* -tyyppiset ilmaukset, joita tekstissä oli paljon. En katso lainausten muuttamisen puhekielestä yleiskieleksi muuttaneen itse asiasisältöjä tai tulkintaa.

1.3.3 Aineiston rajoitukset

Tutkimusaineistossani esiintyy ainoastaan suurten kaupunkien palveluksessa työskenteleviä *asema-* ja *yleiskaavoittajia* sekä näiden kaavamuo-tojen parissa työskenteleviä konsultteja ja ympäristökeskusten edustajia. En ole haastatellut maakuntaliitoissa työskenteleviä maakuntakaavoittajia, koska näiden tehtäväkenttä on erityyppinen (sisältäen muun muassa maakuntasuunnitelman ja alueellisten kehittämisohjelmien laatimisen) ja kaavoitettavat alueet huomattavasti laajempia kuin tutkimuksen viite-kehukseksi valitut kaupungit. Työni ei siis käsittele maakuntakaavoitusta tai maakuntakaavoittajia. Työn johtopäätösten ja professionaalaisia ajat-telutapoja koskevan selitysmallin soveltuvuutta koskemaan maakunta-kaavoittajia on tarkasteltava toisessa yhteydessä.

En ole myöskään haastatellut maaseudun tai pienempien paikkakuntien kaavoittajia. Siten selitysmallini pätevyys soveltuu vain rajatusti heihin.

Tutkimuksessa ei myöskään käsitellä maaseudun tai pienten paikkakuntien yhdyskuntasuunnittelun problematiikkaa. Toisaalta kaikissa haastattelukaupungeissa on meren rantaa tai vesistöalueita, joten haastatteluissa nousi esille rantojen suunnittelu ja rantakaavoitus.

Haastatteluissa olen keskittynyt kaavoittajien näkemyksiin omasta ammattikunnastaan ja työstään. Vaikka haastatteluilla on ajallinen kytkentänsä eli ne on tehty vuoden 2002 aikana, en ole keskittynyt haastatteluissa erityisiin kaavoitustapauksiin. En myöskään ole analysoinut kaavaprosesseja, koska suunnittelun käytännöt tai faktiset tapahtumat eivät olleet kiinnostukseni keskiössä. Haastateltavat viittasivat vastauksissaan joihinkin tutkimusajankohtana käynnissä olleisiin prosesseihin, kuten Oulun ja Helsingin yleiskaavatoihin tai Tampereen Vuoreksen osayleiskaavoitukseen. Nämä on mainittu joissakin lainauksissa.

Tutkimuksessa ei laajasti kuvata eikä vertailla valittujen kaupunkien kaavoitustoimia. Siihen ei ollut tarpeeksi aineistoa eikä se olisi palvellut omaa kiinnostuksen kohdettani. On kuitenkin selvää, että tutkituissa kaupungeissa vallitsevat hyvin erilaiset organisaatio- ja suunnittelukulttuurit, ja nämä erilaiset kulttuurit vaikuttavat suunnittelijoiden työhön ja sitä koskeviin näkemyksiin.

Aineiston rajoituksena voidaan pitää sitä, että suurin osa haastateltavista (17 haastateltavaa 24:stä) oli koulutukseltaan arkkitehteja tai maisemaarkkitehteja. Yhtäältä tämä kuvanee kaupungeissa vallitsevaa tilannetta eli arkkitehtien dominanssia kaavoitustoimissa. Toisaalta arkkitehtien suuri määrä otoksessa on tahaton: tarkoitus oli haastatella useampia DI-maanmittareita, mutta tehtävänimikkeet hämärsivät tutkijaa. Lisäksi jouduin vaihtamaan kaksi haastateltavaa toisiksi aikataulujen yhteensovittamattomuuden vuoksi (ts. haastateltavat eivät päässeet paikalle).

Aineistossa painottuvat arkkitehtien kokemukset. Esimerkiksi puhuessani kaavoittajien koulutuksesta olen keskittynyt ainoastaan arkkitehtikoulutukseen. Muun koulutustaustaisten kokemuksista olisi ollut aineiston perusteella mahdotonta tehdä päätelmiä.

Silti olen tehnyt sen tietoisin valinnan, että tutkimuskohteenani eivät ole pelkästään arkkitehtikaavoittajat. Suomalaiselle kaavoittajien ammattikunnalle on tyypillistä, että se on arkkitehtidominanssista huolimatta koulutustaustaltaan heterogeeninen. Olen työssä selvittänyt tämän heterogeenisyyden mahdollisia vaikutuksia ammattikunnan sisäiseen yhtenäisyyteen ja arkipäivän työkokemuksiin.

1.3.4 Tutkimusprosessin kuvaus

Kaavoittajia koskevan väitöskirjatutkimuksen kohde ja tavoitteet täsmen-tyivät esitutkimuksen jälkeen vuosina 2001–2002. Aloitin tutkimuksen kotimaisen professiokirjallisuuden katsauksella sekä perehtymällä mm. amerikkalaisen professiososiologin Andrew Abbottin näkemyksiin (1988). Kirjallisuuskatsauksen jälkeen ryhdyin suunnittelemaan kvalitatiivista tutkimusta, jonka päämenetelmäksi valitsin teemahaastattelut.

Tein valituissa kohdekaupungeissa yhteensä 24 teemahaastattelua kevään ja syksyn 2002 aikana. Haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin. Tekstimassaa kertyi noin 500 liuskaa eli aineisto on laaja. Analysoinnin ensimmäisessä vaiheessa käytin apuna kvalitatiivisen aineiston analyysiin soveltuvaa ATLAS/ti 4.1 -ohjelmaa. Käytännössä tämä tarkoitti tekstilainauksen merkitsemistä tai koodaamista ennalta suunnittelemani luokituksen mukaisesti. Sama tekstinpätkä voitiin koodata kuuluvaksi useaan luokkaan. Koodaamisen jälkeen yhdistelin tekstin uudelleen luokituksen mukaisiksi kokonaisuuksiksi. Koodattua tekstiä lukemalla, tiettyjä luokkia yhdistelemällä ja muistiinpanoja tekemällä suoritin ensimmäisen analyysin aineistosta.

Koostin empiirisestä aineistosta kaavoittajien työtä käsittelevän tutkimusraportin. (Puustinen 2004.) Raportti sisältää samoja aineksia kuin tämän tutkimuksen empiirinen osio⁷, mutta raportin valmistuttua jatkoin empiirisen aineiston työstämistä, uudelleenluokittelua sekä koodausta professiotutkimuksen käsitteiden avulla. Valittuani tutkimukseni keskeisiksi teoreettisiksi avaintemoiksi professionaalisuuden, tietotaidon (knowledge), asiantuntijuuden ja käsitykset suunnittelusta koodasin kertaalleen luokitellun aineiston uudelleen. Pertti Alasuutari nimittää tätä havaintojen pelkistämisen vaiheeksi. Tarkoituksena oli yhdistellä alustavia havaintoja ja keskittyä valitun näkökulman kannalta olennaisiin kysymyksiin. Vasta tällöin on ollut mahdollista ”ratkaista arvoitusta” eli vastata esittämäni *miksi*-kysymykseen. (Alasuutari 1993, 23–37.) Vuonna 2005 keväällä päätin väitöskirjatyön lopullisesta rakenteesta ja pyrin laajemmin perehtymään professioita koskevaan tutkimukseen. Tutkimukseni ei ole luonteeltaan aineistolähtöinen, sillä olin määritellyt näkökulmani kiinnostuttuani professiososiologisesta tutkimuksesta (vrt.

⁷ Tämän tutkimuksen empiirisessä osiossa (luku 7) on tekstiosuuksia, jotka ovat löydettävissä myös mainitusta raportista. En ole merkinnyt niihin lähdeviitettä omaan, aiempaan tekstiini.

Hirsjärvi & Hurme 2000, 26–28). Toisaalta syvällisempi perehtyminen profesiososiologiin teorioihin ja käyttämiäni keskeisten käsitteiden valinta on tapahtunut vasta aineiston ensimmäisen analyysikierroksen jälkeen.

1.3.5 Tutkimuksen rakenne

Tutkimus etenee aiheen, näkökulman ja menetelmän esittelyn kautta teoreettisen viitekehyksen ja keskeisten käsitteiden määrittelyyn. Sen jälkeen määritellään ja kuvataan tutkimuskohteena oleva suomalainen kaavoittajaprofessio. Esittelen myös keskeiset yhdyskuntasuunnittelun teoreettiset suuntaukset ja painotukset, jotka ovat vaikuttaneet kaavoittajien työhön ja rooleihin. Tutkimuksen loppuosassa esittelen aineistoon perustuvat havainnot ja tulkinnat sekä niistä tekemäni johtopäätökset.

Ensimmäisessä luvussa esittelen tutkimusaiheeni ja perustelut sen valinnalle. Sijoitan itseni ja näkökulmani professiotutkimuksen ja yhdyskuntasuunnittelun kentälle. Seuraavaksi esittelen tutkimuskysymyksen ja sitä operationalisoivat tutkimustehtävät. Johdanto-luvun lopuksi kuvaan käyttämäni tutkimusmenetelmän ja empiirisen aineiston.

Luvussa 2 esittelen erilaisia professiokäsitettä koskevia määrittelyjä. Kuvailen myös yleistä professioiden historiaa ja kehitystä professiotutkimuksen valossa Englannissa, Yhdysvalloissa, Saksassa sekä Suomessa. Oleellista on havainto, että professioiden kehitys eri maissa on poikennut suuresti toisistaan, koska se on ollut riippuvainen yleisestä yhteiskunnallisesta kehityksestä ja instituutioista. Suomen osalta kuvaan professioiden kehitystä autonomian ajalta nykypäivään. Tässä luvussa en vielä kuvaa erityisesti kaavoittajaprofession vaiheita, vaan hahmottelen yleisiä kehityslinjoja sekä professioiden suhdetta kansallisvaltion ja hyvinvointivaltion vähittäiseen kehittämiseen.

Luvussa 3 kuvaan kansainvälistä *professiotutkimusta* ja sen kolme keskeisintä koulukuntaa ikäjärjestyksessä. Esittelen ensin funktionalistisen professiokoulukunnan ja sen näkemyksen professioista yleisen edun ja yhteiskunnallisen kehityksen takuumiehinä. Seuraavaksi kuvailen funktionalistisen koulukunnan kriitikoiksi nousseiden uusweberiläisen koulukunnan edustajien näkemyksiä. Uusweberiläisille professiotutkimukselle on ollut tyypillistä nähdä professiot sulkemisen ja monopolisoinnin avulla omaa etuaan tavoittelevina ryhminä. Lopuksi esittelen niin sanotun kolmannen aallon professiotutkimusta, joka on yleistynyt 1980-luvun jälkeen. Kolmannen aallon edustajat painottavat professioiden historiallisen kehityksen merkitystä sekä professiokäsitteen kulttuurisidonnaisuutta.

Luvussa 4 esittelen käyttämäni keskeiset professiotutkimuksen käsitteet. Nämä liittyvät professionaalisiin tietokäsityksiin sekä asiantuntijuuteen eli ekspertiisiin. Tarkastelen ensin professionalisaation käsitettä profession kahden eri ominaisuuden, autonomian ja auktoriteetin ulottuvuuksien avulla (vrt. Beckman 1990). Sen jälkeen kuvailen professioiden suhdetta tietoon kahdesta eri näkökulmasta. Esittelen ensin näkemyksiä, joiden mukaan professionaalisen tiedon hallinta voidaan nähdä kollektiivisena keinona professionaalisen statuksen säilyttämiseksi tai parantamiseksi sekä valtuutuksen puolustamiseksi. Toiseksi kuvailen professionaalisen tiedon luonnetta sekä tiedon hankkimisen ja omaksumisen prosessia. Vaikka tämä prosessi on usein organisoitu profession taholta kollektiivisesti, yksilötasolla tiedon omaksuminen on enemmän tai vähemmän subjektiivinen ja kognitiivinen prosessi. Prosessia voidaan nimittää myös *asiantuntijuuden tai asiantuntemuksen syntymisen* prosessiksi.

Seuraavaksi käsitelen professionaalista asiantuntijuutta. Painotan määritelmiä, joissa asiantuntijuus nähdään sosiaalisena suhteena tai positiona (esim. Svensson 1990; Giddens 1995). Esittelen Kimmo Saariston avoimen asiantuntijuuden mallin sekä Donald A. Schönin refleктоivan ammatillaisen mallin. Kuvaan myös Schönin malliin kohdistunutta kritiikkiä sekä mallista käytyä keskustelua.

Luvussa 5 keskityn suomalaisen kaavoittajaprofession esittelyyn. Kuvailen ensin suomalaisia kaavoittajia yleensä ja perustelen, minkä vuoksi määrittelen kaavoittajat professioksi. Tämän jälkeen hahmotan kaavoittajaprofession vaiheita Suomessa autonomian alkua ajoilta nykyaikaan. Koska varsinaista kaavoittajien historiaa ei ole kirjoitettu, olen työstänyt luvun laajahkon kirjallisuuskatsauksen perusteella. Tarina on luonteeltaan yleistävä. Suomalaisen yhdyskuntasuunnittelun historia odottaa siis edelleen tutkijaansa ja kirjoittajaansa. Luvun lopuksi esittelen suomalaisen kaavoittajakunnan professionaalisia erityispiirteitä. Pohdin muun muassa heikohkoa professionaalisen järjestäytymisen astetta, mutta toisaalta vahvaa institutionaalista roolia. Tarkastelen myös profession suhdetta yleiseen etuun sekä niin kutsuttuun sankariarkkitehtuuriin.

Luvussa 6 kuvaan kirjallisuuskatsauksen avulla, millaisia sisältöjä yhdyskuntasuunnittelun käsite on eri aikoina saanut ja millaiseksi kaavoittajaprofessionaalien rooli on erilaisten suunnitteluteorioiden ja -näkemysten valossa muodostunut. Lähtökohtana on ajatus, että suunnittelijoiden ekspertiisit ovat muuttuneet samalla, kun suunnittelun sisällöt ja tavoitteet ovat muuttuneet.

Kuvailen yhdyskuntasuunnittelun fyysisen, rationalistisen ja kommunikatiivisen paradigman Nigel Tayloria (1999) mukaillen. Esittelen myös lyhyesti kommunikatiivisen suunnittelun teorian habermasilaisen ja pragmatistisen painotuksen. Luvun loppuksi pohdin maankäyttö- ja rakennuslain suhdetta niin sanottuun suunnittelun kommunikatiiviseen käänteeseen.

Luvussa 7 ovat tutkimuksen tulokset. Kaavoittajien näkemykset ja näiden analyysi on jaettu tutkimustehtävässä esittelemieni teemojen mukaisesti. Tarkastelen ensinnäkin kaavoittajien näkemyksiä omasta professionaalista roolistaan ja valtuutuksestaan. Toiseksi kuvaan kaavoittajien näkemyksiä asiantuntijuudesta ja tiedosta suunnitteluprosessissa. Esittelen muun muassa kaavoittajien näkemykset oman ammattitaitonsa eri ulottuvuuksista ja niiden merkityksestä jokapäiväisessä työssä. Pohdin myös aineiston valossa kaavoittajien suhdetta asukasosallisten asiantuntijuuteen. Loppuksi esittelen sen laajan kirjon ääripäät, jollaisena kaavoittajat professionaalisen roolinsa näkevät. Kolmannessa osiossa kuvailen kaavoittajien näkemyksiä yhdyskuntasuunnittelusta. Kuvailen millaisena arkinen työ kaavoittajan näkökulmasta näyttäytyy. Keskityn erityisesti kaavoittajien näkemyksiin suunnittelun eri osapuolista sekä osallistumisesta. Vertailen myös tuloksia muihin viimeaikaisiin tutkimuksiin.

Luvussa 8 ovat tutkimukseni johtopäätökset sekä pohdinnat siitä, mitä professionaalisuus ja kommunikatiivinen käänne suomalaisten kaavoittajien tapauksessa merkitsevät. Kuvailen, millaisena kaavoittajat näkevät professionaalisen valtuutuksensa sekä millaisia muutospaineita valtuutuksen kohdistuu. Vertailen lyhyesti ”vanhan” ja ”uuden” valtuutuksen sisältöä. Esitän myös tulkintani siitä, millä eri tavoilla kaavoittajat valtuutuksen muutospaineesiin reagoivat.

Loppuksi esittelen Donald A. Schönin mallia mukailevan refleктоivan kaavoittajan mallin, joka voi auttaa kaavoittajia professionaalisen roolinsa uudelleenarvioinnissa. Kuvaan mallin ulottuvuudet eli ”mustan laatikon aukaisemisen” merkitykset kaavoittajaprofessionaaleille. Pohdin myös mallin rajoituksia ja ongelmia. Luvun viimeisessä osiossa laajennan tarkastelunäkökulmaa ja pohdin suunnittelun kommunikatiivisen käänteen merkitystä kaavoittajaprofessiolle laajemmassa yhteiskunnallisessa kontekstissa.

2 Profioiden määrittelyä ja historiaa

2.1 Profioiden määrittely

2.1.1 Mikä on professio?

Professio-sanalla on lukuisia määritelmiä riippuen tutkimussuuntauksesta, painotuksista, aikakaudesta sekä maantieteellisestä alueesta. Sanakirja määrittelee profession lyhyesti *ammattiksi* tai *elinkeinoksi*. Perinteisiä, tunnettuja professioita ovat esimerkiksi juristi-, lääkäri- ja pappisprofessiot. Myös arkkitehtiprofessio on tunnettu jo kauan erityisesti Manner-Euroopassa, nykyisten Italian ja Saksan alueilla.

Profession tai profioiden määrittelemisestä tuli 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla syntyneessä professiotutkimuksessa keskeinen osa tutkimuksen sisältöä. Funktionalistisessa tutkimussuuntauksessa tutkittiin ja luetteloiitiin erilaisia profioiden ominaisuuksia, jonka mukaan eri ammattiryhmiä suljettiin pois ”professioluettelosta” tai laskettiin mukaan professioihin kuuluvaksi. Yhteenvedon erilaisista profession määrittelyistä on tuottanut muun muassa H. A. Hesse (1972, 46). Professiotutkija Esa Konttinen on esittänyt sen suomeksi professiotutkimuksen suuntauksia valottavassa teoksessaan ”Harmonian takuumiehiä vai etuoikeuksien monopolisteja?” (1989, 48).

Professioita on jaoteltu (Elliott 1972, 14–57) muun muassa perinteisiin ”statusprofessioihin”, sekä ”ammattillisiin professioihin” (*occupational professions*). Statusprofessio- nimitys viittaa siihen, että profioiden jäsenillä on läheiset yhteydet yhteiskunnan hallitsevaan luokkaan tai ylimpiin säätyihin. Ammatillinen professio taas rakentuu ammatillisen pätevyyden tai sitä koskevan uskomuksen varaan (Konttinen 1991, 24). Puhutaan myös ”uusista professioista”, joita ovat tieteen, teknologian

ja työnjaon kehittyessä syntyneet eri alojen asiantuntijaryhmät (Koskinen & Mykkänen 1998, 1). Kaavoittajat ovat yksi esimerkki tällaisesta uudesta professioista. Joissakin professioiden jaotteluissa (mm. Evans 1995, 35; Brante, 1990, 81–85) mainitaan sotien jälkeen syntyneet hyvinvointiprofessiot (*welfare professions* tai *welfare state professions*), joita edustavat muun muassa sosiaalityöntekijät ja kaavoittajat (planners). Hyvinvointiprofessioiden status ja funktiot liittyvät symbioottisesti valtion tai yhteiskunnan kehitykseen, toimintaan ja ideologioihin. Muita esitettyjä professioluokituksia ovat muun muassa Brintin luokitus (Brint 1994, 46–59) sekä Hellbergin tyypittely (Hellberg 1989, 169, tässä Julkunen 1994, 203).

Eroa profession ja ei-profession välillä voidaan edelleen pitää häilyvänä ja määrittelyistä kiistellään (vrt. esim. Brante 1990, 75–77; Kontinen 1998, 29; Nupponen 1993, 131, Saaristo 2000, 74). Määrittelyyn vaikuttaa muun muassa se, että eri maissa professioilla on toisistaan poikkeavat syntyhistoriat ja ne ovat kehittyneet piirteiltään erilaisiksi. Jotkut professiotutkijat (mm. Beckman 1990, 123; Evans 1995, 48) puhuvat ”semiprofessoista” tai ”puoliprofessoista”, joilla on oma koulutuksensa ja ammatillinen statuksensa, mutta yleisesti määritellyt profession tunnusmerkit toteutuvat heillä heikompiina kuin varsinaisilla professioilla. Semiprofessionaalit toimivat usein varsinaisia professioita avustavissa tehtävissä ja heiltä puuttuu usein autonomia omien tehtäviensä määrittelyssä ja suorittamisessa, jota pidetään eräänä professionaalien työn tunnusmerkkinä. Semiprofessionaaliksi ammattiryhmäksi mainitaan esimerkiksi sairaanhoitajat. Suomessa on kansalaisosallistumisesta käydyn keskustelun yhteydessä pohdittu (mm. Koskiahon 2000, 24; Puustinen 2002, 232), onko suunnittelijoiden ammattikunnan tueksi nousemassa semiprofessionaalinen, kommunikatiivisiin taitoihin erikoistunut ammattikunta, joka hoitaa osallistumisen käytännön järjestelyt. Semiprofessionaalien käsite suunnittelualalla ei ole kuitenkaan ongelmaton⁸.

Yhteiskuntatieteellisen professiotutkimuksen piirissä yleisiä professioon liitettyjä ominaisuuksia ovat muun muassa:

⁸ Varsinaisen osallistumisprosessin läpivienti on vaativa tehtävä ja edellyttää organisoijalta sekä suunnittelu- että viestinnällisiä taitoja. Suomessa käytetyt vuorovaikutuskonsultit ovat olleet korkeakoulututkinnon suorittaneita, heillä on kuitenkin voinut olla muu kuin arkkitehdin tai DI:n tutkinto. Osallistumisprosesseista saatujen kokemusten myötä suomalaiset vuorovaikutuskonsultit ovat olleet mukana kouluttamassa suunnittelijoita ja kirjoittamassa alan oppaita (mm. Leskinen 1994; Väyrynen, Kyttä, Maijala, Staffans 1995, Paldanius 1997).

- yleinen arvostus,
- abstrakti, spesialisoitunut tietoperusta,
- suhteellisen vaativa korkeakoulutasoinen koulutus,
- suhteellisen paljon itsenäistä harkintavaltaa (autonomiaa) työssä eli
- valtuutus määrittellä kulloisetkin työtehtävät ja -ongelmat sekä suunnitella ongelman ratkaisut,
- auktoriteettiasema suhteessa asiakkaisiin ja muihin ammattiryhmiin,
- usein pyrkimys edistää niin sanottua yleistä hyvää pikemmin kuin pyrkimys suoranaiseen taloudelliseen etuun,
- usein oma ammattieettinen koodisto⁹.

Lista on lyhykäisyydessäänkin kiistanalainen ja osittain funktionalistisen, professioiden positiivisia ominaisuuksia korostavan tutkimussuuntauksen mukaisesti painottunut. Profiessoilla voidaan – painotuksista riippuen – nähdä olevan monia muitakin ominaisuuksia, kuten esimerkiksi tieteellinen yhdistystoiminta, ammatillinen järjestäytyminen, työn lisenssiointi-pyrkimykset sekä omaa työtä koskevan valtuutuksen määrittelyoikeus (mm. Abbott, 1988, Freidson 1994, Larson 1977). Palaan näihin myöhemmin.

Abstrakti, spesialisoitunut tietoperusta viittaa korkeakoulutasoiseen koulutukseen ja tutkintoon. Usein profession tyypillisenä ominaisuutena on pidetty sitä, että se nojaa tieteelliseen erikoiskoulutukseen ja tieteelliseen tietoon (esim. Abbott 1988, Konttinen 1989, 1991; Selander 1990, 139–150). Toisaalta varsinkin uudempien painotusten (mm. Koskinen & Mykkänen, 1998,2; Salokannel 1993, 69–72; Brante 1990, 83; Schön 1991) mukaan profession tietoperusta voi yhtä hyvin olla käytännön taitoja, luovuutta ja taiteellisuutta korostava tai kaikkia edellä mainittuja yhdistelevä.

Ruotsalainen sosiologi Thomas Brante on esittänyt kiinnostavan, omien sanojensa mukaisesti vaihtoehtoisen tai täydentävän näkemyksen professioiden jaottelusta. Profiessoiden määrittelyssä lähdetään usein siitä, että tietty koulutustausta (esim. juristin koulutus) tuottaa vain yhden profession jäseniä. Branten (1990, 83) mukaan muodollista koulutusta ja tutkintoa ei pitäisi painottaa professioiden määrittelyssä liikaa, sillä monet professionaalit hankkivat ammattitaitonsa pääosin vasta tutkinnon suorittamisen jälkeen. Hän korostaakin profession *sosiaalisen kontekstin*

⁹ Mm. Hodson & Sullivan, 1990, 258; Koskinen & Mykkänen 1998, 1; Konttinen, 1998, 29; Beckman 1990, 115–138; vrt. Freidson 1979, 81-83; Freidson 1994, 154; Larson 1977, 4–8.

merkitystä. Professioneja ei Branten mukaan tulisi nähdä sisäisesti liian yhtenäisinä ja homogeenisinä ryhminä (mts. 80). Kyseessä ovat aina myös yksilöt, jotka työskentelevät hyvin erityyppisissä sosiaalisissa yhteisöissä ja konteksteissa. Tällöin esimerkiksi julkisessa virassa toimivalla juristilla ja arkkitehdilla voi työssään ja ekspertiisissään olla paljon enemmän yhteistä kuin esimerkiksi julkisen sektorin arkkitehtikaavoittajalla ja yksityisessä toimistossa työskentelevällä arkkitehdillä. Brante jaottelee professiot neljään tyyppiin:

- vapaisiin professioihin,
- akateemisiin professioihin,
- (hyvinvointi)valtion professioihin sekä
- pääomaprofessioihin.

Vapaiden professioiden edustajat ovat usein keskiluokkaan kuuluvia yksityis- tai pienyrityksiä, esimerkiksi lääkäreitä tai eri alojen konsultteja. Akateemiset professiot sijoittuvat yliopisto- ja koulutusmaailmaan. Branten mukaan akateemisen profession yllä on vielä viime aikoihin saakka leijunut ”akateemisen vapauden” mahdollisuus. Monissa maissa akateemisten professioiden edustajilla on ollut tärkeä intellektuaalinen rooli julkisessa keskustelussa ja yhteiskunnallisen kritiikin esittäjinä. Pääomaprofessiot sijoittuvat markkinoiden ja liike-elämän maailmaan. Tyypillisiä ovat Branten mukaan esimerkiksi insinöörit, yritysjohtajat, juristit ja niin edelleen. (Hyvinvointi)valtion professiot työskentelevät julkisen sektorin palveluksessa. Näissä professioissa Brante näkee kiinnostavana sen, että niille on usein kehittynyt rooli hyvinvointivaltion arvojen ja julkisen sektorin puolustajina. Kyse on Branten mukaan myös professionaalisen ryhmän intressistä, vaikka professiot erityisesti perinteisessä professiotutkimuksessa nähdään itse-intressistä (oman edun tavoittelusta) vapaina, arvoneutraaleina ja epäpoliittisina ryhminä (Brante 1990, 80-83; vrt. Lapintie 2002).

Thomas Branten koulutustaustasta riippumaton professiojaottelu poikkeaa kiinnostavasti amerikkalaisen sosiologin Andrew Abbottin professionäkemyksestä (Abbott 1988; vrt. myös Freidson 1994, 16, 17). Abbott lähtee siitä perinteisestä ajatuksesta, että saman koulutuksen saaneet muodostavat yhden profession (esim. lääkäriprofession). Abbottin mukaan profession *sisällä* esiintyy kuitenkin statuseroja ja eriarvoisuutta eli *stratifiikaatiota* sen perusteella, minkälaisissa tehtävissä ko. profession edustaja työskentelee. Stratifiikaatio on seurausta ilmiöstä, josta Abbot käyttää nimitystä *professional regression*. Ilmiö liittyy profession tarpeeseen hankkia

työlleen julkista valtuutusta, mutta toisaalta se ilmenee haluna vetäytyä juuri niistä tehtävistä, joilla valtuutus ainakin suuren yleisön silmissä hankitaan. Abbottin mukaan kunkin profession *sisällä* tai sen vertaisten piirissä eniten arvostettuja ovat ne henkilöt, jotka työskentelevät puhtaimman professionaaliossa ympäristössä, abstraktin tiedon parissa. Abbott viittaa suoraan akateemiseen tutkimukseen ja opetuksen maailmaan. Tämä profession ydinjoukko muodostaa ”profession profession”, joka periaatteessa käyttää aikaansa vain profession ydinkysymysten pohtimiseen. Näiden Abbottin mukaan korkeimmalle arvostettujen ammattilaisten ei tarvitse tehdä asiakastyötä. Työn valtuutus, joka Abbottin näkemyksen mukaan on profession keskeisesti tavoittelema asia, ja sen edellyttämä suuren yleisön hyväksyntä hankitaan kuitenkin viime kädessä nimenomaan asiakastyöllä, jota tekevät Abbottin mukaan profession sisäisessä hierarkiassa vähiten arvostusta nauttivat käytännön työntekijät. Profession *sisäistä* arvostusta nämä nauttivat vähiten sen vuoksi, että jokapäiväisessä asiakastyössä he joutuvat tekemään ammatillisia kompromisseja, kun professionaalinen tieto ja teoriat eivät välttämättä aina toimi todellisuudessa. Tilanne johtaa paradoksiin: Profession edustajat arvostavat akateemisessa maailmassa työskenteleviä, mutta yleisö taas tuntee nimenomaan asiakastyötä tekeviä ja muodostaa käsityksensä professiosta näiden perusteella. Koska profession sisäistä, *vertaisten* esittämää arvostusta pidetään usein tärkeämpänä kuin yleisön arvostusta, tästä seuraa profession sisäistä kilpailua ja ”ydintiedon” (teorian) korostamista käytännön arvojen sijasta. Profession ääripäät loittonevat toisistaan. Profession valtuutuksen säilymisen kannalta olisi kuitenkin tärkeää, että professiohierarkian ylä- ja alapää eli teorian ja käytännön tason edustajat pystyisivät käymään jatkuvaa keskustelua. (Abbott 1988, 117–134.)

Kuten luvun alussa mainitsin, professioiden positiivisten ominaisuuksien määrittely nähtiin professiotutkimuksen keskeiseksi tehtäväksi erityisesti 1930-1960-luvuilla. Funktionalistista koulukuntaa leimasi taksonominen, luokitteleva tutkimusote. Toisen keskeisen professiotutkimuksen suuntauksen, uusweberiläisen näkemyksen mukaan professioiden ominaisuuksien luokittelua ei ole pidetty erityisen hedelmällisenä. Uusweberiläiset ovat olleet kiinnostuneempia professioiden *toiminnasta*, joka usein nähdään sulkemisstrategioina ammatillisen monopoliaseman saavuttamiseksi. Uusweberiläisen näkemyksen mukaan professiot ovat ”kollektiivisen egoismin ilmaisun instrumentteja”. Kun funktionalistista näkemystä professioista on nimitetty naiiviksi, uusweberiläistä näkemystä on vastaavasti nimitetty kyyniseksi (Brante 1990, 76). Kolmannen aallon

professiotutkijat, joita Abbott ja Brante edustavat, ovat professioiden määrittelyissä olleet erityisen kiinnostuneita sekä profession suhteesta työn sisältöön, että työn sosiaalisesta ja kulttuurisesta kontekstista.

2.1.2 Mitä on professionalismi?

Professionalismin käsitettä käytetään monin erin tavoin eikä sen määrittely ole yksinkertaista. Perinteisen näkemyksen mukaan professionalismi on professionaalisen toiminnan tai professionaalisuuden (asiantuntijuuden, korkeatasoisen ammattitaidon, ammattietiikan jne.) korostamista. Tällöin viitataan professionaalisen työn kompleksiseen sisältöön ja työn edellyttämään ammattitaitoon.

Toisaalta professionalismilla voidaan viitata myös ammattikunnan, ammattikuntaisuuden tai yleisen professioiden merkityksen korostamiseen. Uusweberiläiset tutkijat määrittivät professionalismin olevan professioiden tietoisia pyrkimyksiä monopoliaseman saavuttamiseksi. Terence Johnsonin (1972, 45) kuuluisan fraasin mukaan ”profession is not, then, an occupation, but a means of controlling an occupation”. Jos professionalismin käsitettä laajennetaan yleisemmälle tasolle, sillä voidaan sosiologisessa mielessä tarkoittaa tietynlaista *professioniin perustuvaa työn organisoinnin ja kontrolloinnin muotoa* (vrt. Freidson 1994, 8; Evans 1995, 33).

Tässä tutkimuksessa viitataan viimeksi esitettyyn määritelmään. Sen suhteen on huomattava, että professionalismi on eri aikoina ja eri maissa saanut toisistaan poikkeavia muotoja (vrt. esim. Freidson 1986, Torstendahl 1990a).

2.2 Profioiden synty – kehitysteitä Euroopassa ja Yhdysvalloissa

Eri professioiden eli ammattikuntien syntyä on tutkittu maailmalla melko runsaasti, vaikka professiotutkimuksen sinänsä on nähty olevan yksi sosiologian marginaalisia aloja (mm. Burrage 1990, 1–23). Suomessa kattavimman analyysin modernien professioiden synnystä on esittänyt sosiologi Esa Konttinen (1991). Konttinen on saanut vaikutteita uusweberiläisestä tutkimuksesta, mutta hänen tarkastelutapansa on uusweberiläistä, *social closure* -ilmiöön keskittyvää näkökulmaa laajempi. Väitöskirjassaan Konttinen tarkastelee professioiden syntyä 1700- ja 1800-luvuilla Suomen lisäksi Englannissa, Yhdysvalloissa ja Saksassa.

Professioiden syntyä ja kehitystä koskevaa tutkimusta on 1970-luvulle saakka luonnehtinut angloamerikkakeskeisyys (Konttinen, 1991, 15; Burrage 1990, 1–4; Collins, 1990b, 15–18). Sille on ollut tyypillistä markkinatalouden ja kansalaisyhteiskunnan¹⁰ merkityksen korostaminen professioiden synnyssä. Profioiden kehitys eri maissa on kuitenkin ollut selvästi toisistaan poikkeavaa johtuen poliittisista ja yhteiskunnallisista oloista. Myöhemmässä tutkimuksessa niin sanottu kontinentaalinen tutkimusote on korostanut valtiokeskeisyyttä ja valtion roolia yhteiskuntaelämää keskeisesti muokanneena instituutiona sekä toisaalta professioiden suhdetta yhteiskuntien luokkajakoon ja luokkajaon muutoksen (vrt. mm. Freidson 1994, 36–40; Collins 1990b, 15–18).

Angloamerikkalaista kehitystä leimaa ammatillisten ryhmien suuri merkitys tietyissä historiallisissa murrosvaiheissa, näistä ehkä keskeisimpänä teollinen vallankumous (Konttinen, 1991, ks. myös Burrage 1990, 5–9). Angloamerikkalaisessa mallissa professioiden kehityksen on tulkittu johtuneen toisaalta tarpeesta kohottaa ammatillisten ryhmien sosiaalista statusta, toisaalta se on nähty ryhmien ammatillisen monopoliaseman tavoitteluna. Olennaisena modernien professioiden kehittymisen ja organisoitumisen kannalta on pidetty vapaan kilpailun ja *laissez faire* -ideologian kehittymistä sekä kansalaisyhteiskunnan syntyä näissä maissa. Saksalainen Hannes Siegrist on nimittänyt tätä angloamerikkalaista mallia ”professionalisaatioksi alhaalta ylöspäin” (*professionalization from below*). Tällä hän tarkoittaa sitä, että professiot ovat syntyneet kansalaisyhteiskunnan ja markkinatalouden kehittymisen myötä ilman merkittävää ylhäältä tulevaa valtion ohjausvaikutusta (Konttisen 1991, 16, mukaan Siegrist 1990).

Tietyistä yhtäläisyyksistä huolimatta amerikkalainen ja englantilainen kehitys eroavat kuitenkin toisistaan merkittävästi. Englannissa professioiden synty ja muodostuminen ovat liittyneet aristokratian kriisiin, joka syntyi aateliston sotilastehtävien vähetessä 1600–1700-lukujen vaihteessa. Maa-aatelin perimysjärjestys jätti tilattomaksi koko joukon nuoria miehiä, jotka tarvitsivat itselleen kunniallisen tulonlähteen säilyttääkseen säätynsä mukaisen elintason. Lakimiehen ammatista tuli tuolloin ensisijainen vaihtoehto monelle säätyläiselle. Toisen vaihtoehdon tarjosi pappisvirka. Profioiden muokkautuivat Englannissa aristokraattista elämäntapaa mukaileviksi ja jopa sitä korostaviksi. Oxfordin ja Cambridgen yliopistoissa

¹⁰ Kansalaisyhteiskunnalla viitataan tässä yhteydessä sellaiseen yhteiskunnalliseen tilanteeseen, jossa järjestöjä ja organisaatioita syntyy ”ruohonjuuritasolta” ja käytännön tarpeista käsin, ei valtion ylhäältä päin ohjaamana.

korostettiin klassisia oppiaineita ja opetus tähtäsi kultivoituneen *gentlemanin* habituksen välittämiseen. Esimerkiksi lääkäriillä saattoi olla laajat tiedot klassisesta kirjallisuudesta ja kulttuurista, mutta tuskin lainkaan tietämystä sairauksien parantamisesta. (Konttinen 1991, 33–38.) Philip Elliotin mukaan (1972, 55) tuon ajan professionaalinen järjestelmä palveli pääasiassa yläluokan pyrkimyksiä säilyttää erioikeutensa ja korkea asemansa.

Englannissa järjestelmä alkoi muuttua vasta 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla, jolloin tapahtui – statusprofessioiden vastustuksesta ja viivytystaistelusta huolimatta – ammatillisten professioiden väistämätön läpimurto. Valtiolla ei ollut merkittävää roolia tässä muutoksessa, vaan se tapahtui nousevan teollisuuden vaatimuksesta ja kapitalismin vanavedessä. Kehittyi aiempaa ammatillisempaa erityiskoulutusta. Muun muassa insinöörejä alettiin Englannissa kouluttaa yliopistotasoisesti 1890-luvulla, mikä on kansainvälisesti katsoen sangen myöhään. Ammatilliset professiot kehittivät omia yliopistollisia tutkintojaan ja niihin kytkeytyviä ammattilaisensijärjestelmiä. Vanha aristokraattinen statusprofessio-instituutio yliopistolaitoksineen ei kuitenkaan hävinnyt nopeasti. Se jäi vähitellen ammatillisen järjestelmän jalkoihin. (Konttinen 1991, 40–44.)

Yhdysvalloissa kehitys oli toisenlainen, vaikka sielläkin niin sanotut modernit professiot syntyivät sangen myöhään. Amerikkalaiselle professioiden synnylle on ollut ominaista syntyminen ”suoraan moderniksi”, koska traditionaalinen yhteiskuntajärjestelmä säätynyt on puuttunut ohutta ylintä yhteiskuntakerrosta lukuun ottamatta. Pappeja ja juristeja toki tunnettiin myös uuden mantereen varhaishistoriassa, mutta nämä eivät kyenneet luomaan monopolisoituneita ammattikuntia, jotka olisivat hallinneet muita kuin paikallisia markkinoita. Konttisen mukaan amerikkalaiset professiot ”loivat itse itsensä”. Prosessi oli mahdollinen keskitetyn vallan puutteen ja yhteiskunnan paikallisen rakenteen vuoksi. Massiivinen maahanmuutto, uskontojen runsas kirjo ja krooninen työvoimapula synnyttivät sosiaalista epävakaisuutta. Pääsy käsityöläisammatteihin ja professioihin säilyi vapaana eurooppalaisen kiltajärjestelmän tyyppisistä rajoituksista. Sääntelemätön kilpailu ja yhdenvertaisuuden periaate muodostivat vastatendenssin monopolipyrkimyksille. (Mts. 44–47.)

1800-luvun lopulla ja vuosisadan vaihteessa Yhdysvaltojen talous laajeni voimakkaasti. Suurteollisuuden kehittymisen myötä syntyi korporatiivista pääomaa ja voimakkaasti laajeneva keskiluokka. Molempien intressien mukaista oli vahvistaa valtiovaltaa. Tarvittiin keskitettyä suunnittelua

sekä palveluiden ja markkinoiden sääntelyä. Vahvistuva keskiluokka nojasi tieteeseen ja koulutukseen. Myös olemassa olevat professiot tekivät aloitteita valtion sääntelyn lisäämiseksi. Havaittiin muun muassa, ettei riippumattoman koulun tutkintoa pidetty enää yhtä arvokkaana kuin valtion hyväksymän yliopiston tutkintoa. Tämä oli tärkeä syy professionaalisten koulujen ja yliopistojen yhteen kytkemiseen. (Konttinen 1991, 48–50; Larson 1977, 155.)

1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla modernit professiot hakivat Yhdysvalloissa oikeutusta olemassaololleen rationaalisesta ja systemaattisesta tieteestä, joka osoittautui hyödylliseksi muun muassa teknologian soveltamisessa tuotantoelämään. Välineellisen tieteellisen koulutuksen merkitys kasvoi. Oli myös luotava uusia pätevyksiä ilmentäviä tutkintoja ja tutkintovaltakirjoja. Kehittyvästä *kredentiaalisesta järjestelmästä* hyötyivät muun muassa sellaiset uudet ammattiryhmät kuten kaupunkisuunnittelijat ja sosiaalityöntekijät. Kredentiaaliselle järjestelmälle on tyypillistä valtion tai osavaltioiden, koulutuslaitosten sekä ammatillisten järjestöjen rinnakkaiselo ja yhteistyö. Ammatilliset järjestöt voivat muun muassa vaikuttaa valtiollisten koulutuslaitosten opetusohjelmien sisältöön, mutta lisäksi nämä voivat myös itse järjestää ammattiin pätevöittävää koulutusta. Samalla syntyvät ammatilliset standardit sekä ammatillinen identiteettiperusta. Myös profession asema muun yhteiskunnan suuntaan vahvistuu. (Freidson 1986, 63–91; Konttinen 1991, 52–55, Abbott, 1988, 207.) Samantyyppinen järjestelmä on olemassa edelleen myös Suomessa. Erityisen vahva se on muun muassa lääkäri- ja juristiprofessioiden osalta. Suomessa kuitenkin yliopistojen autonomia on varsinkin opetuksen sisällön suhteen suuri. Järjestöt ja valtiovalta eivät juuri puutu siihen.

Kontinentaalista professioiden kehitysmallia on anglosaksisesta mallista poiketen nimitetty ”professionalisaatioksi ylhäältä alaspäin” (*professionalization from above*). Saksassa ja Ranskassa, mutta myös Suomessa profession muotoutumista on määritellyt vahva, byrokrattinen valtio. Valtio on kontrolloinut ja legitimoinut professionaalisten ryhmien toimintaa sekä käytännössä organisoinut koulutuksen sisältöjä ja pätevyysvaatimuksia (Konttinen 1991, 16; 1993, 17). Toinen tyypillinen piirre sekä Suomessa että Saksassa on ollut modernin kansalaisyhteiskunnan suhteellisen myöhäinen synty (Konttinen 1991, 56).

Saksassa aateliston valta-asema oli suhteellisen heikko verrattuna esimerkiksi tilanteeseen Englannissa. Saksalaisen perimysjärjestyksen mukaan perintötilat jaettiin perheen kaikkien poikien kesken. Tämän

vuoksi suuria maa-aateliston tiloja ei päässyt syntymään. Sen sijaan byrokraattisessa valtiossa virkamiehen rooli oli keskeinen samastumiskohde ja valtion virat haluttuja. Virkaan pääsyn taas mahdollisti ainoastaan yliopistotutkinto. (Mts. 56–63.) Aateliston lisäksi myös porvarissäädystä oli koulutuksen kautta mahdollista päästä virkamiessäätyyn. ”Sivistysporvaristo” oli keskeisessä asemassa, kun valtio uudisti koulutusjärjestelmää 1800-luvun alkupuolella.

Saksalaiselle professionalismille on Esa Konttisen mukaan ollut tyypillistä toisaalta identifioituminen valtion virkamiehiin, toisaalta voimakas samastuminen tieteeseen *Bildung*-merkityksessä. *Sivistysideaalia* ja *Kulturmenschiä* vaalittiin saksalaisessa akateemisessa järjestelmässä 1800-luvulla pitkään käytännön taitojen kustannuksella. Yliopisto-opinnot koostuivat lähes pelkästään sivistävistä tieteistä kuten filosofiasta, teologiasta ja latinan kielestä. Korostettiin teoreettisen tiedon ja etiikan merkitystä. Valtion virkaan pääsyn edellytyksenä oli kuitenkin yliopistotutkinnon jälkeen opiskeltu erillinen käytännön ammattitutkinto ja siitä saatu todistus. Toisaalta esimerkiksi kehittyvää teollisuutta varten koulutettiin keski-astetasoisia insinöörejä, koska teknillinen yliopistokoulutus oli liian teoreettista käytännön tarpeisiin. Modernien, autonomisten professioiden katsotaan Saksassa syntyneen viimeistään 1800-luvun loppupuolella, kun vanhat klassiset tieteenalat alkoivat eriytyä pienempiin erikoisaloihin, kuten esimerkiksi psykologiaan ja psykiatriaan. (Mts. 60–63.)

2.3 Profiessiot Suomessa

2.3.1 Profiessioden synty Suomessa

Profiessioden syntyä ja kehitystä Suomessa on tutkinut laajasti väitöskirjassaan Esa Konttinen (1991; ks. myös 1993). Spesifien professioiden näkökulmasta professioiden vaiheita ovat selvittäneet muun muassa insinöörejä tutkineet Pasi Tulkki (1996) ja Karl-Erik Michelsen (1999) sekä arkkitehteja tutkineet Mervi Salokannel (1993) ja Terttu Nupponen (1993, 2000).

Konttinen määrittelee professionaalisen järjestelmän professioiden kokonaisuuden ja yhteiskunnan luokkarakenteen suhteeksi. Tällöin keskeisiä tarkastelunäkökohtia ovat professionaalisten kerrostumien koostumus, professioiden keskinäiset statusasemat sekä koulutusinstituutiot. Olennaista on hänen mukaansa myös käsittää *valtio* koko professionaalisen järjestelmän tärkeäksi pohjarakenteeksi. (Konttinen 1991.)

Konttinen on jakanut suomalaisten professioiden kehityksen omalla tutkimusajanjaksollaan kolmeen vaiheeseen: Ruotsin vallan aikaan, suuri-ruhtinaskunnan alkukauteen (1809–1854) sekä kansalaisyhteiskunnan syntyyn ja sääty-yhteiskunnan murtumiseen (1855–1900-luvun alku). Nostan esille joitakin yleisiä linjoja professioiden kehityksestä Suomessa sekä aiheen kannalta kiinnostavia näkökulmia.

Professioiden kehitys Suomessa voidaan Konttisen mukaan rinnastaa lähinnä Saksassa tapahtuneeseen kehitykseen. Sille on ollut tyypillistä valtiojohtoisuus ja virkamieskulttuurin syntyminen. Olennaista tämän kehityksen kannalta oli suomalaisen aateliston vähäinen määrä ja heikko omistusasema. Koska maaomaisuus ei yleensä ollut merkittävä, tarvittiin muita tulo- ja statuslähteitä. Valtion virasta muodostui aateliston keskeinen tulojen ja statuksen lähde.

Ruotsin vallan aikana varsinaisia professioita oli Konttisen mukaan Suomessa vain kaksi – papin ja upseerin. Molemmat professiot kytkeytyivät hyvin läheisesti johtaviin säätyihin ja professioista tuli usein myös suvuissa kulkevia ja periytyviä. Aatelisto hallitsi vahvasti erityisesti upseerin ammattia. Tämä käytäntö oli peräisin 1600-luvulta, jolloin aatelointi ja läänitysten jako kytkeytyivät Ruotsi-Suomen sodankäyntiin. Toisaalta muita kuin sotilastehtäviä oli tarjolla niukasti. Aatelistoa ei toiminut kovin runsaasti pappisviroissa, vaan niihin hakeutui edustajia mm. arvoasteikossa seuraavana olevien säätyjen eli voutien, porvareiden ja suurtilallisten joukosta.

Pappisvirasta oli uskonpuhdistuksen jälkeen tullut Suomessa myös maallisiin päämääriin tähtäävä tehtävä. Valtakuntaa haluttiin yhtenäistää ja rahvasta totuttaa lainkuuliaisuuteen ja kruunun järjestykseen. Tehtävä lankesi luterilaisille papeille, joilla oli tähän tehtävään tarpeeksi vaikutusvaltaa ja opillista sivistystä. Kirkolla ja papistolla oli Ruotsin valtakunnassa strateginen asema myös muiden ryhmien, erityisesti ylhäisaatelin, liittolaisena. (Konttinen 1991, 71–89.)

Upseerinvirkoja hallitseva aatelisto ja porvarislähtöisempi papisto ajautuivat henkisesti yhä kauemmas toisistaan. Kaarlo Wirilanderin mukaan (1974) aatelisto ja papisto suuntautuivat toisistaan erilleen ja karttoivat toistensa virka-alueita. Pappissäädylle oli läheiset suhteet yliopistomaailmaan ja pääsy yliopiston virkoihin. Suomalainen aatelisto taas, toisin kuin Englannissa, ei yleensä ollut kiinnostunut yleissivistävästä, klassisesta yliopisto-opetuksesta. ”Oppia” pidettiin vanhoissa sotilassuvuissa jopa säädynvastaisena. Sotilasuralla katsottiin tarvittavan toisenlaisia taitoja.

Tuomarin tai asianajajan virat olivat niin ikään Ruotsin vallan kaudella enimmäkseen aateliston hallussa. Varsinaisesta professiosta ei kuitenkaan tuolloin ollut vielä kyse. Virat olivat privilegioita, jotka kulkivat suvussa perintönä. Tuomarin tehtävät saattoi myös vuokrata pois. Tuomareiden koulutus tehtäviinsä oli usein vähäinen. (Raevuori 1968, 17–20.)

Lääkäreitä, joiden status Suomessa oli 1800-luvun alussa heikko, oli alle 30 ja arkkitehteja ”tuskin yhtään” (Konttinen 1991, 75). Samaan aikaan monissa Euroopan maissa arkkitehdit muodostivat jo oman ammattikuntansa. Suomessa arkkitehtien taidoille ei juuri ollut kysyntää, koska maksukykyisiä rakennuttajia oli harvassa¹¹.

Venäjäan liittymiseen jälkeen Suomeen ryhdyttiin rakentamaan omaa keskushallintoa. Suuriruhtinaskunnan ylintä valtaa käytti venäläinen kenraalikuvernööri sekä senaatti, jonka asema oli 1800-luvun puoliväliin saakka merkittävä. Senaatin (alun perin hallituskonseljin) ympärille perustettiin keskusvirastot eli kollegiot. Hallintobyrokratiasta tuli aatelisjohdoinen, johon tosin vaikutti se, että tiettyjen korkeimpien virkojen haltijat automaattisesti aateloitiin. Autonomisen Suomen sotilashallinto taas oli historiallisista syistä käytännöllisesti katsoen kokonaan aatelisten käsissä. Aleksanteri I hajotti Suomen vakinaisen armeijan heti Suomen sodan jälkeen, mutta takasi upseeristolle täyden elinikäisen palkan. Upseerien oli kuitenkin huolehdittava myös jälkikasvustaan. Hallintobyrokratiasta tuli aateliston pelastaja. Monet aatelisnuorukaiset aloittivat yliopistolla lakopinnot ja siirtyivät siviilivirkoihin. (Konttinen 1991, 106–113.)

Suomen uuden keskushallinnon rakentaminen vaikutti sekä tutkintoihin että yliopistoihin. Keskeiseen asemaan nousi juridiikka. Oikeustieteen opintoja sisältyi kaikkiin neljään tutkintoon joita Keisarillinen Aleksanterin yliopisto tarjosi. Hallintovirkoihin johtavista tutkinnoista tuli luonteeltaan juridisia, ja yliopiston rooli muuttui vähitellen pappisvalmistuslaitoksesta virkamieskoulukseksi. (Mts. 113–115; ks. myös Klinge 1989.)

1800-luvun aikana suuriruhtinaskuntaan kehittyi vähitellen byrokraattinen hallintomalli, jota Konttinen kuvaa Kustaa III:n aikana kehittyneen formaalis-rationaalisen hallintomallin sijasta pelkästään formaaliksi. Pikkutarkka muotojen kunnioittaminen korvasi asiallisen tehokkuuden. (Konttinen 1991, 112–114; Ks. myös von Bonsdorff 1921, 1–56.)

”Suomen mallin” byrokraattiselle erityislaadulle Konttinen löytää monia selittäviä tekijöitä. Saksasta saatua virkamieskoulutuksen esimerkkiä

¹¹ Käsittelen arkkitehti- ja kaavoittajakunnan syntyä luvussa 5.

voidaan pitää yhtenä selityksenä (Mts. 117). Tärkeämpänä Konttinen kuitenkin pitää suuriruhtinaskunnan sisäisiä ominaispiirteitä. Lain ja laillisuuden voimakas kunnioittaminen, eli *legalismi* nousi merkittävään asemaan muun muassa aateliston roolin muutoksen vuoksi. Aatelistolla oli perinteisen tuomarinprivilegiossa vuoksi muita ryhmiä läheisempi suhde lain tulkintaan. Perinteisten etuoikeuksiensa ja asemansa heikentyessä aatelisto turvautui laillisuuden korostamiseen. Perimmäisenä tarkoituksena oli Konttisen mukaan turvata aatelissäädyn statusasema yhteiskunnallisessa säätyhierarkiassa (Mts. 117, 118). Samalla nousi korkeaksi myös syntyvän lakimiesprofession status.

Legalismia tuki Konttisen mukaan myös toinen, ehkä merkittävämpikin tekijä. Suomen asema autonomisena suuriruhtinaskuntana Venäjän valtakunnassa oli jatkuvasti uhanalainen. Venäjä korosti hallintobyrokration ja senaatin toiminnassa ehdotonta lain ja järjestyksen noudattamista. Toisaalta keskushallinnon järjestäytyntä ja kurinalaista toimintaa voitiin käyttää myös Suomen itsenäistymisvoimien vähittäiseen edistämiseen. Tiettyinä aikoina, erityisesti 1840-luvun lopulla, byrokration ja yhteiskunnallisen elämän *ennustettavuuden* vaatimus korostui. Johtavat byrokraatit pitivät tärkeänä ehdotonta lain ja järjestyksen kunnioitusta turvatakseen häilyvää autonomiaa. Venäjän yrityksiä puuttua Suomen sisäisiin asioihin torjuttiin vetoamalla laillisiin menettelyihin kaikessa toiminnassa (Mts. 118; Klinge 1978a, 175–228).¹²

Vielä 1700-luvulla Turun Akatemiassa oli ajoittain ollut runsaastikin alemmista yhteiskuntaluokista lähtöisin olevia opiskelijoita. Yliopistokoulutuksesta muodostui kuitenkin 1800-luvun aikana säätyläistöä ja rahvasta voimakkaasti erotteleva tekijä ja luokkajaon säilyttämisen väline (mm. Klinge 1978b, 6–8). Vaikka rahvaan muodollinen oikeus yliopistopintoihin säilyi, olivat yliopistojen opiskelijat pääsääntöisesti peräisin ylimmistä luokista. Varattomuus ei ollut rahvaalle ainoa opiskelun este. Pääsyä korkeampaan koulutukseen vaikeutettiin tietoisin koulutuspoliittisin keinoin. (Konttinen 1991, 121–146.)

Suomalaiselle yliopistojärjestelmälle oli 1800-luvun aikana tyyppillistä ensinnäkin se, että se takasi ”säädynmukaisen” koulutuksen ja sitä

¹² Olisi kiinnostavaa tutkia, miten suomalaisen hallintobyrokration alkuvaiheiden epävakaita henkiset olot ovat myöhemmin vaikuttaneet hallinto- ja virkamieskulttuurin kehittymiseen. Tutkimuksessani lain noudattamisen vaatimus nousi vahvasti esille, sillä kaavoittajat korostivat haastatteluisia laillisuuden ja lain noudattamisen tärkeyttä. He myös näkivät oman vastuunsa lain noudattamisen valvojana suurena.

kautta virka-aseman yhteiskunnassa. Toinen tyypillinen piirre oli opintojen jakautuminen kahteen osaan: laajaan yleissivistävään osuuteen kuten Englannissa ja Saksassa (mm. J. W. Snellman kannatti saksalaista *Bildung*-ideaalia), sekä toisaalta ammatillisempaan osioon. Suomalaiseen yliopistojärjestelmään kuuluivat siis jo varhain ammattiin valmistavat tutkinnot. (Konttinen 1991, 141–146; Tulkki 1996, 133.)

Tekninen ala oli Suomessa kehittymätön 1800-luvun jälkipuoliskolle saakka. Myös teollisuus kehittyi Suomessa hitaasti aina 1870–1880-luvuille saakka. Tarvittava osaaminen – muun muassa insinöörit ja työnohjatit – tuotiin teollisuuden palvelukseen ulkomailta. Harvat alalla olevat suomalaiset olivat opiskelleet ulkomailla. Tiedettä ja teollisuutta ei suomalaisessa yliopistomaailmassa haluttu sotkea toisiinsa. Tämän on nähty johtuneen vanhakantaisesta yhteiskunnallisesta ajattelusta ja yhteiskuntarakenteesta, jolla lähinnä tarkoitettiin traditionaalisesti suuntautunutta virka-aatelia. (Tulkki 1996, 116; Konttinen sit. Särkikoski 1987, 85; vrt. Michelsen 1999, 118.)

Itsenäiset, teknilliset reaalikoulut perustettiin Helsinkiin, Vaasaan ja Turkuun vuonna 1849, mutta vielä 1860-luvulla todettiin ”teknisen sivistyksen puutteen Suomessa olevan täydellinen” (Konttinen 1991, 165, sit. Wuolle 1949, 87). Helsingin teknillistä reaalikoulua kehitettiin saksalaisen mallin mukaan ja sen nimi muutettiin vuonna 1872 polyteknilliseksi kouluksi. Vuonna 1879 nimi muuttui polyteknilliseksi opistoksi. Samana vuonna opistoon perustettiin Suomen ensimmäinen arkkitehtiosasto. Opiston nimi muutettiin Teknilliseksi korkeakouluksi vuonna 1908. (Konttinen 1991, 165–168.)

1800-luvun jälkipuoliskolla yliopistolaitos säilytti statusasemansa, vaikka samaan aikaan perustettiin erillisiä oppilaitoksia, kuten maatalouskouluja ja teknillisiä oppilaitoksia. Venäjän keisari suosi käytännöllisiä aloja, koska niiden ei katsottu olevan samalla tavalla vallankumouksellisille aatteille altistavia kuin humanistiset yliopisto-opinnot (Klinge 1978a, 94–107, 144–147; Michelsen 1999, 84–88). Myös nouseva liberalistinen aate suosi käytännöllistä ja välineelliseen tieteeseen pohjautuvaa koulutusta. Tämän vastapoolina 1800-luvun toista puoliskoa yliopistomaailmassa leimasi muun muassa fennomaanisen aatesuuntauksen vahvistuminen, joka nosti esille kieli- ja sääty-kysymyksiä yliopistolla ja koko yhteiskunnassa. (Konttinen 1991, 165–191; Klinge 1978b, 207–217; Tulkki 1996, 133,134.) Johtavat fennomaanit J.W. Snellman ja Yrjö Koskinen eivät arvostaneet teknisiä tieteitä, vaan pitivät kansakunnan tulevaisuuden kannalta tär-

keämpänä pappien ja lakimiesten kouluttamista (Konttinen 1991, 248–255; Michelsen 1999, 99,100).

Konttisen mukaan modernit ammatilliset professiot syntyivät Suomessa melko varhain. Kehitys esimodernista, säätyihin ja privilegioihin perustuvasta järjestelmästä kohti modernia ammatillista professiojärjestelmää oli vähittäistä, mutta vuosisadan viimeisillä vuosikymmenillä modernisaatio kiihtyi. Fennomaanien vastustuksesta huolimatta soveltavien tieteiden ja ammatillisten oppiaineiden osuus yliopisto-opinnoissa lisääntyi. Myös professioiden jäsenten määrä kasvoi vuosisadan lopussa voimakkaasti.

Professioiden vähittäinen itsenäistyminen ja kehitys moderneiksi professioiksi Suomessa liittyi Konttisen mukaan *kansalaisyhteiskunnan* syntyyn. Kansalaisyhteiskunnalla hän tarkoittaa irtautumista kaikkivoivasta valtiojohtoisesta byrokratiasta. Se ilmeni muun muassa professioiden omaloitteellisuuden ja itsenäisyyden lisääntymisenä suhteessa valtioon, sekä ammatillisena järjestäytymisenä. Ammatillisten järjestöjen perustamisen motiiveiksi mainitaan muun muassa professionaalinen erikoistuminen sekä ammatin statuksen nostaminen. Myös taloudellisia etukysymyksiä käsiteltiin järjestöissä. Järjestäytyminen alkoi usein paikallisella tasolla, mutta paikallisjärjestöt yhdistyivät melko nopeasti valtakunnallisiksi. Ensimmäinen valtakunnallinen järjestö *Finska Läkaresällskapet* perustettiin jo vuonna 1835¹³. Seuraava, *Juridiska Föreningen i Finland* perustettiin 1862. Vastaavasti epävirallinen *Teknologföreningen i Finland* perustettiin 1872, *Maanmittausinsinöörien liitto* 1890 ja *Arkitektklubben* vuonna 1892. Kielitaistelun vuoksi useimpien professioiden sisällä perustettiin sekä ruotsin- että suomenkieliset järjestöt. (Konttinen 1991, 255–258.)

Professioiden modernisaation Suomessa voidaan toisaalta kuvata olleen myös valtiojohtoinen. Suuriruhtinaskunnan hallintobyrokratiaa haluttiin jo 1800-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä saada toimivammaksi, ja tämän katsottiin parhaiten tapahtuvan koulutusta ja tutkintoja muokkaamalla ja uudistamalla. Vaatimus ammatillisten aineiden sisällyttämisestä yliopisto-opintoihin oli Konttisen mukaan luonteva, koska monet hallin-

¹³ Lääkäriprofessio kehittyi Suomessa 1800-luvun aikana lähes tyhjästä. Vielä 1800-luvun alussa harvat lääkärit olivat huonosti työhönsä koulutettuja ja nauttivat melko vähäistä arvostusta. Koulutusta alettiin kuitenkin kehittää tietoisesti ja kliininen opetus otettiin osaksi opetusta jo 1860-luvulla. Ammatin arvostus nousi. Suurin osa lääkäreistä oli lähtöisin virkamiesperheistä. Vuonna 1900 Suomessa oli jo lähes 400 lääkäriä, joista suurin osa toimi yksityisinä tai kunnanlääkäreinä. Erikoistuneen opetuksen myötä mukaan mahtui myös hammas- ja eläinlääkäreitä (Konttinen 1991, 237–248).

tobyrokratiassa työskentelevät virkamiehet olivat ”käytännön miehiä”. Kuten aiemmin on mainittu, virkamiehistössä olivat hyvin edustettuina vanhojen aatelisten sotilassukujen jälkeläiset. Nämä arvostivat perinteisesti käytännöllisempiä taitoja kuin esimerkiksi englantilaiset *gentleman*-virkaveljensä. Fennomaaninen liike ei siis Suomessa kyennyt ylläpitämään tai oikeastaan koskaan edes toteuttamaan puhdasta sivistysyliopiston ideaalia. (Mts. 265–267.)

Professioiden suhteellisen varhainen modernisoituminen sekä professioiden määrän lisääntyminen 1800- ja 1900-luvun vaihteessa johtivat professioiden edustajien vähittäiseen *keskiluokkaistumiseen* ja perinteisen säätyjaon purkautumiseen. Tämä kehitys jatkui Suomessa toiseen maailmansotaan saakka. Aatelisto joutui osin luopumaan statusasemastaan jo upseeriprofession romahduksen myötä, vaikka yrittikin ylläpitää asemansa muun muassa dominoimalla lakimiesten ammattikuntaa ja ylimpiä hallinnollisia virkoja. Yliopistojärjestelmä tähtäsi toisaalta säädynmukaisen elämäntavan välittämiseen, ja sekä yliopisto että professiojärjestelmä toteuttivat *poissulkemisen* periaatetta. Taustaltaan alempisäätyisten sekä suomenkielisen rahvaan urapyrkimyksiä pyrittiin rajoittaman tietoisesti. Suomeen syntyi kuitenkin jo 1800-luvun puolivälistä lähtien uusia, jäsenmäärältään suuria professioita, esimerkiksi oppikoulujen opettajat, jotka usein olivat lähtöisin muista kuin ylimmästä kansankerroksesta. Myös naisten määrä yliopistoissa ja koulutuslaitoksissa lisääntyi nopeasti 1800- 1900-luvun vaihteessa ja sen jälkeen. Uusien ryhmien vähittäinen mukaantulo sekoitti vähitellen vanhan säätyjaon.

Konttinen mainitsee kuitenkin, että tietyt perinteiset professiot ovat pitkään, elleivät osin vieläkin, kuuluneet kaikkein arvostetuimpiin statusprofessioihin. Näitä ovat lakimies- eli juristi- sekä lääkäriprofessio. Arkkitehdit ja diplomi-insinöörit, joiden koulutus oli yliopistotasosta vasta 1900-luvun alkupuolelta saakka, ovat hänen mukaansa myös nauttineet varsin korkeaa arvostusta (mts. 267–272). Hän huomauttaa kuitenkin, että diplomi-insinöörien ammattikunta ei hänen tutkimusajanjaksollaan Suomessa ehtinyt saavuttaa yhtä korkeaa statusprofession asemaa kuin se on joissakin maissa saavuttanut (mts. 269).

2.3.2 Oikeusvaltiokeskeisyydestä hyvinvointivaltiokeskeisyyteen

Maailmansotien jälkeistä suomalaista professiokehitystä on leimannut intensiivinen hyvinvointivaltion rakentamisen kausi. Oikeusvaltiokes-

keisyydestä on vähitellen siirrytty hyvinvointivaltiokeskeisyyteen. Hyvinvointivaltiolliselle sääntelymallille on väitöskirjassaan maanomistusoikeutta tutkineen Tapio Määtän mukaan tyypillistä mm. lainsäädännön väljentyminen, tavoitteelliset säännökset sekä aikaisempaa suuremman liikkumavaran jättäminen viranomaisille. (Määttä 1999, 114–116.) Esimerkiksi maankäyttö- ja rakennuslaki voidaan nähdä tämän mallin mukaisena. Laki on luonteeltaan tavoitehenkinen ja mahdollistava, ja se jättää viranomaisille liikkuma- ja harkintavaraa.¹⁴

Hyvinvointi- ja oikeusvaltiollisia sääntelymalleja ei kuitenkaan voida pitää toistensa vastakohtina. Pikemminkin ne ovat toisiaan täydentäviä oikeudellisia kerrostumia. Esimerkiksi Määtän mukaan oikeusvaltion keskeiset periaatteet, oikeusturva ja yhdenvertaisuus, ovat myös tärkeä osa hyvinvointivaltiollista oikeusmallia. (Määttä 1999, 114–116.)

Professioiden kenttä on laajentunut sekä hyvinvointivaltion palveluiden laajentumisen että siihen kytketyn koulutuspolitiikan vuoksi. Valtio ja kunnat ovat luoneet keskeiset palvelujen markkinat ja ne ovat samalla toimineet merkittävänä professioammattien työnantajina (Konttinen 1998, 39, 40). Pohjoismaisen hyvinvointivaltion professioille on sanottu olevan tyypillistä sitoutuminen hyvinvointivaltion arvoihin ja hyvinvointivaltion ylläpitoon (mm. Brante, 1990, Julkunen 1994, Lapintie 2002). Vibeke Erichsenin mukaan sinänsä erilliset ilmiöt, hyvinvointivaltion kehitys, byrokrisaatio ja professionalisaatio, ovat Pohjoismaissa liittyneet toisiinsa ja vaikuttaneet toisiinsa läheisesti (Erichsen, 1995, 188). Professionit ovat kyenneet liittoutumaan valtion kanssa ja vakuuttamaan sekä valtion että usein myös yksittäiset kansalaiset ainutlaatuisista palveluistaan ja hyvinvointimerkityksestään (Julkunen 1994, 203). Nicolas Rose (1993) on puhunut professioiden kaksoisallianssista: valtiolle annettusta järjestys- ja kansalaisille annetuista hyvinvointilupauksista (Rose 1993).

Hyvinvointivaltion kaudella professionalisaatiokehityksen keskeisiä piirteitä Suomessa ovat olleet ammattiryhmien jatkuva spesialisoituminen (erikoistuminen) ja ekspertiisien kehittyminen koskemaan yhä rajatumpia pätevyden aloja. Tämä on lisännyt erikoistuneen koulutuksen tarvetta. Lukuisat uudet professionit ovat pyrkineet luomaan omaa identiteettiään ja kehittämään omaa erityisluonnettaan ja -alaansa. Samalla profession ydintehtävän kannalta vähemmän tärkeitä tehtäviä on yritetty rajata pois profession tehtäväkentästä. (Konttinen 1998, 39; Puustinen 2002, 224.)

¹⁴ Tarkastelen maankäyttö- ja rakennuslakia enemmän luvussa 6.3.3, katso myös luku 5.2.

Hyvinvointivaltion kaudella professiot ovat myös jatkaneet jo ennen sotia alkanutta keskiluokkaistumiskehitystä. (Konttinen 1998 39, 40.) Professionaalinen identiteetti kiinnittyy yhä suuremmassa määrässä erikoistuneeseen tietoon ja yhteiseen kokemusmaailmaan, jossa tämä tieto jaetaan (vrt. Valanta 1997, 80; Evans 1995, 31; Bourdieu 1988, 1–35). Statusprofessioiden aikakaudesta on siirrytty lopullisesti ammatillisten professioiden aikakauteen. Hallintotieteilijä Jari Stenvallin mukaan hyvinvointivaltion kausi on julkishallinnossa merkinnyt siirtymää entisestä legalistisesta perinteestä kohti henkilökohtaisen ammatillisen pätevyyden ja asiantuntijuuden korostamista. Hyvinvointivaltioajatteluun nojautuvassa ja erityisasiantuntemusta korostavassa legitimaatiodiskurssissa on hänen mukaansa korostettu suunnittelun ja sosiaalitieteisiin pohjautuvan tutkimuksen tarpeellisuutta. (Stenvall, 1998, 67–76; Stenvall 2000, 206–208.)

1990-luvulla hyvinvointivaltiodiskurssista siirryttiin Stenvallin mukaan vähitellen hallinnollisen *managerialismin* aikakauteen. Tällä on tarkoitettu vaatimuksia tulosvastuusta ja hallinnon maksimaalisesta tehostamisesta. Käytännössä managerialismi on merkinnyt muun muassa johtamis-, laskenta- ja seurantajärjestelmien kehittämistä, päätöksenteon hajauttamista, virastojen liikelaitostumista ja yksityistämisen lisääntymistä. Perinteiselle professionaalille ammattietiikalle tehostamisvaatimukset ovat voineet olla haasteellisia. (Stenvall, 1998, 76; myös Julkunen 1994, 205; Karisto 1994, 234.) *Hyvinvointivaltion kriisistä* on myös puhuttu jo ainakin 1980-luvulta lähtien sekä julkisessa keskustelussa että sosiaalitieteellisen tutkimuksen piirissä (mm. Kajanoja 1996; Hirschman 1991). ”Julkisen sektorin sietämättömän kasvun” on nähty johtuvan sekä demokratian kyvyttömyydestä että toisaalta juuri hyvinvointiprofessioiden rajoittamattomasta itseintressistä (mm. Julkunen 1994, 201).

Myös kansainvälistymiskehitys ja tiivistyvä Euroopan Unionin maiden yhteistyö ovat vaikuttaneet professionaaliseen toimintaan (mm. Helander, 1998, 53–56; Stenvall 1998, 77). Uusiksi professionaalisen pätevyyden osa-alueiksi ovat nousseet kielitaito ja sosiaaliset taidot sekä vahva erityisasiantuntijuus. Suomessa kansainvälisyyskehitys on myös johtanut pienen ja rajatun, kansainvälisiä kysymyksiä hoitavan virkamieseliitin syntymiseen. Kansainvälinen (erityisesti EU-) lainsäädäntö sekä lisääntyneet koulutus-, tutkimus- ja yhteistyömahdollisuudet ovat nopeasti vaikuttaneet koko professionaaliseen kenttään.

Ylikansallisen tason vahvistumisen vastapainona myös paikallinen hallinto- ja päätöksentekotasotaso on vahvistunut. Esimerkiksi maankäyttö- ja

rakennuslaki, siirsi maankäytön suunnittelun päätäntävaltaa entistä enemmän valtiolta kunnille. Suomessa kansallisvaltioon vahvasti kytkeytyneet professiot ovat haasteiden edessä myös tältä suunnalta. On mahdollista, että professioiden valtuutukset määrittyvät tulevaisuudessa entistä enemmän paikallisten erityistarpeiden ja paikallisen hallinto- ja päätöksentekokulttuurin pohjalta. Voi syntyä entistä yksilöllisempiä työskentelyprosesseja ja työprosessien yhdistelmiä. Tämä voi vaikuttaa myös koulutuksen tarpeisiin ja painotuksiin. (Konttinen, 1998, 44–45.)

Tietotekniikan nopea kehitys osaksi jokaisen professionaalien arkipäivää on yksi suurimpia professiokentän mullistuksia viimeisen 10–15 vuoden aikana. Sähköisten yhteyksien ja tietoverkkojen kehittyminen on muuttanut monien ammattien työnkuvaa, mutta laajasti aihetta ei vielä ole tutkittu (katso kuitenkin Puustinen 2004, 41–46). Kyky tuntea ja käyttää hyväksi sähköisiä asiantuntijaverkostoja ja tietopankkeja on nykyisin tärkeä professionaalinen valmius (vrt. Konttinen 1998, 45).

2.3.3 Refleksiivinen modernisaatio ja asiantuntijuuden muutospaineet

Keskeisiä keskustelunaiheita sosiaalitieteiden piirissä 1990-luvulta lähtien ovat olleet asiantuntijuuden suhde globalisaatiokehitykseen sekä niin sanotun riskiyhteiskunnan syntyyn. Molemmat ilmiöt liittyvät läheisesti refleksiivisen modernisaation käsitteeseen.

Globalisaatiolla on tarkoitettu modernien, erityisesti kapitalismiin liittyvien instituutioiden leviämistä yhä laajemmalle ja näiden instituutioiden aiheuttamien vaikutusten keskinäisriippuvuuden lisääntymistä. Kyse on kompleksisista suhteista, joissa maailmanlaajuiset ilmiöt voivat vaikuttaa hyvinkin paikallisella tai jopa yksilöiden tasolla, ja toisaalta paikallisten ilmiöiden maailmanlaajuisista vaikutuksista (mm. Giddens 1995, 83–89). Riskiyhteiskunta-käsitteellä taas on tarkoitettu myöhäisen teollisuusyhteiskunnan muotoa, jossa erityisesti ympäristöä koskevat riskit ovat muuttuneet laajoiksi ja hallitsemattomiksi, ja jossa riskien tunnistamisesta ja määrittelystä käydään kiivasta keskustelua sekä politiikan, tieteen että julkisuuden areenoilla. Riskiyhteiskunnassa vastuu- ja velvollisuuskysymykset ovat epäselviä ja tieteen sekä asiantuntijuuden roolit muuttuvat yhä ristiriitaisemmiksi. Tieteestä on tullut sekä jättimäisten riskien aiheuttaja että mahdollinen ongelmien ratkaisija. Merkittävän riskitekijän muodostaa tieteellisen asiantuntijuuden kapea-alaisuus ja pirstoutuneisuus. (Beck 1990 17–20, 1995, 16.) Toisaalta, paradoksaalisesti, tieteellisten

ekspertiisien kapenemista on pidetty tyypillisenä nimenomaan modernin yhteiskunnan kypsän refleksiiviselle vaiheelle. Riskiyhteiskunta ei tule enää toimeen ilman erikoistunutta tieteellistä asiantuntijatieta. (Giddens, 1995, 126; Beck 1995, 16; Jallinoja, 1994, 204,205; Konttinen, 1998, 43.)

Konttisen mukaan riskiyhteiskunta on perinteisesti määritellyn professionalismin kanssa vastakkainen ilmiö. Profiessiot ovat itse edesauttaneet ja olleet luomassa kapea-alaisia spesiaaliteettejä. Professionaalisten sulkemisprojektien tarkoituksena on ollut parantaa professioiden asemaa yhteiskunnallisten ongelmien määrittelyssä ja haltuunotossa ja sitä kautta professionaalisen statuksen parantaminen. Eräs keskeinen sulkemisen keino on ollut professionaalisen tiedon monopolisointi. Tavoitteena on ollut, että vain oman profession jäsenet kykenevät arvioimaan professionaalisen tiedon ja toiminnan pätevyyttä. Riskiyhteiskunnassa fragmentoitunut tieto voi kuitenkin aiheuttaa yhä laaja-alaisempia riskejä. Professionaalit ovat tämän vuoksi – ainakin periaatteessa – vastuussa ei vain asiakkailleen, vaan jopa koko ihmiskunnalle. Beckin mukaan riskiyhteiskunnassa on kuitenkin kysymys nimenomaan organisoidusta vastuuttomuudesta. (Beck 1990; Konttinen 1998, 43; vrt. Julkunen 1994, 204.)

Refleksiivinen modernisaatio on Beckin ja Giddensin mukaan jatkumoa modernille yhteiskunnalle. Siirtyminen modernista refleksiiviseen tapahtuu vähitellen. Refleksiivisessä on kysymys modernin yhteiskunnan piirteiden vähittäisestä tiivistymisestä ja monimutkaistumisesta. Se johtaa vähitellen tilanteeseen, jossa riskiyhteiskunnan seuraukset, joita teollinen yhteiskunta ei kykene entisillä institutionalisoiduilla normeillaan käsittelemään, on tunnustettava. (Beck 1995, 17; vrt. Konttinen 1998, 43.) Tämä johtaa väijäämättä vähittäisen yhteiskunnallisten monopolien (tieteellisten, professionaalisten, institutionaalisten jne.) murtumiseen ja rajojen rikkoutumiseen. Asiantuntijoiden (professionaali) tieto politisoituu ja muuttuu yhä enenevässä määrin sosiaalisten määrittelyjen ja kyseenalaistusten kohteeksi. (Mm. Julkunen 1994,204; Giddens 1995, 121–129.)

Tilanteessa, jossa professionaalinen asiantuntijuus kyseenalaistetaan, nousee esiin myös uudenlaisia asiantuntemuksen muotoja (mm. Saaristo 2000; Lindholm 2005). *Vasta-asiantuntijuus* eroaa professionaalista asiantuntijuudesta siinä, ettei sillä ole taustatukenaan vahvaa institutionaalista rakennetta (Saaristo 2000, 118, 119).

Refleksiivisen modernisaation yhteiskunnassa sekä professionaali (institutionaalinen) asiantuntijuus että erilaiset vasta-asiantuntijuudet joutuvat taistelemaan ongelmien määrittelyvallasta. Taistelua käydään

sekä politiikan areenalla että yhä enemmän julkisuudessa (esim. Ridell 2004, 4–24). Asiantuntijuuden käsitteen pirstoutuminen laajentaa valinnanmahdollisuuksia myös ”oikeiden” asiantuntijoiden valinnassa. Paras asiantuntija voikin olla se, joka kykenee esittämään näkemyksensä uskottavimmin ja markkinoimaan ne oikeilla areenoilla. Myös professionaalit haastetaan käymään ymmärrettävämpää ja avoimempaa keskustelua. Suljetun kielen murtamisesta ja irrottautumisesta oikeissa tilanteissa perinteisestä professionaalista roolista voi muodostua koko profession uskottavuuden säilymisen edellytys (vrt. Abbott 1988, 117–134; Jallinoja 1993, 51,52; Julkunen, 1994, 204,205; Schön 1991).

Kommunikatiivisen suunnitteluteorian kehittäminen ja suunnittelun kommunikatiivinen käänne ovat keskeisesti refleksiiviseen modernisaatioon liittyviä ilmiöitä (ks esim. Healey 1997, 38–44). Kommunikatiivinen käänne haastaa kaavoittajaprofession institutionaalisen asiantuntijuuden ja pakottaa profession avoimempaan keskusteluun sekä professionaalisen roolin ja toimintatapojen muutokseen. Se on myös tämän työn keskeinen aihe.

3 **Professiotutkimuksen historia ja koulukunnat**

Professioita on tutkittu melko runsaasti, vaikka niiden tutkimus ei koskaan olekaan edustanut sosiologian valtavirtaa. Sosiologi Michael Burragen mukaan tähän on kaksi syytä. Ensinnäkään kaksi keskeistä tieteenalaa vaikuttanutta tutkijaa, Karl Marx ja Max Weber, eivät olleet erityisen kiinnostuneita professioista. Marxin luokkateorioissa professioiden edustajat nähtiin välillä porvaristoon, välillä proletariaattiin kuuluvina. Välillä he taas olivat *Dritte Personen*, kolmansia osapuolia, jotka eivät kuuluneet kumpaankaan luokkaan (Burrage 1990, 1–5). Weber taas on muun muassa status-ryhmän käsitteellään¹⁵ lähestynyt professioita, mutta hän ei varsinaisesti kuvannut näitä. Vasta 1960- ja 1970-luvuilla Weber nousi professiotutkijoiden mielenkiinnon kohteeksi, kun hänen *monopolisaation* ja *sosiaalisen sulkemisen* käsitteensä tulivat keskeisiksi niin sanotussa uusweberiläisessä professiotutkimussuuntauksessa.

Toisena syynä professiotutkimuksen marginaaliseen asemaan Burrage pitää sitä, että professioita ja professionalisaatiota ei voida pitää universaaleina ja yhdenmukaisina ilmiöinä. Profioiden syntyvät ja kehitys sekä niiden roolit suhteessa vallitseviin yhteiskuntajärjestelmiin ovat vaihdelleet suuresti (mts. 4–18, Konttinen, 1991; Larson 1990, 30, Torstendahl 1990a, 44–61). Aina 1970-luvulle saakka professiotutkimusta dominoi angloamerikkalainen tutkimusote. Tämän on katsottu johtuvan muun muassa siitä, että näissä maissa professiot ovat olleet sekä voimakkaita että näkyviä (mm. Konttinen 1989, 3; Burrage 1990, 4). Englantilainen ja amerikkalainen tutkimus ovat pitkään kulkeneet käsi kädessä, välittämättä

¹⁵ Teoksessa ”Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie”, julkaistu alun perin 1922, tässä käytetty vuoden 1968 englanninkielistä ja vuoden 1983 ruotsinkielistä versiota.

juuri tehdä eroa näiden maiden professioiden erilaisille syntytaivoille (Burrage 1990, 4). On kuitenkin selvää, että professioiden erilainen rooli ja merkitys eri yhteiskunnissa heikentävät professioita koskevien teorioiden yleispätevyyttä (Konttinen 1989, 4; Freidson 1986, 30–38). Myös ruotsalainen professiohistorioitsija Rolf Torstendahl on huomauttanut, että professiotutkimuksessa käytetyt termit, kuten ”professionalization” ja ”professionalism” ovat sidoksissa sekä englannin kieleen että kulttuuriin ja lisäksi sosiaaliseen kontekstiin. Hänen mukaansa olisi tärkeää kehittää professiotutkimuksen käsitteistöä paikallisista konteksteista vapaammaksi. (Torstendahl 1990a, 56, 60.)

Professiososiologinen tutkimus voidaan karkeasti jakaa kolmeen koulukuntaan. Nämä ovat funktionalistinen, uusweberiläinen (tai monopoli-) koulukunta sekä vielä vakiintumaton ja nimeämätön ”kolmas aalto”. Koulukuntia erottavat toisistaan professioiden yhteiskunnallista luonnetta ja roolia koskevat käsitykset. Olennaisia eroja löytyy myös koulukuntien käsityksissä professionaalisen tiedon luonteesta ja sen merkityksestä professoille. Funktionalisteja on nimitetty naiveiksi tai essentialisteiksi, uusweberiläisiä taas kyynisiksi tai strategisiksi (mm. Brante 1990, 75, 76). Suomessa Esa Konttinen (1989) on tehnyt perusteellisen ja laajasti viitattun esityksen (mm. Mykkänen & Koskinen 1998) kahdesta ensin mainitusta professiokoulukunnasta.

3.1 Funktionalistit: Professiot yleisen edun takaajina

”... attempts have been made to identify the essence or true nature of professions as such”. (Thomas Brante 1990, 75.)

Vanhimpana professiotutkimuksen koulukuntana voidaan pitää *funktionalisteja*. Funktionalistinen näkemys syntyi jo 1930-luvulla, jolloin muun muassa A. M. Carr-Saunders ja P. A. Wilson (1933) sekä T. H. Marshall (1939) julkaisivat Emile Durkheimilta vaikutteita saaneet näkemyksensä professioiden luonteesta ja yhteiskunnallisesta tehtävästä. Keskeisiä koulukunnan edustajia ovat myös William Goode (1957) sekä Durkheimiin tukeutunut Talcott Parsons (mm. 1937, 1954, 1964).

Funktionalistista koulukuntaa ei voida pitää yhtenäisenä. Koulukuntaa sitä alettiin pitää vasta 1970-luvun alussa, jolloin Terence Johnson julkaisi tunnetun funktionalistisen näkemyksen kritiikin teoksessaan

”Professions and Power” (1972). Johnson nimitti koulukuntaa taksonomiseksi. Hän erotti koulukunnan sisältä kaksi erilaista painotusta: teoreettiset funktionalistit, jotka pyrkivät teoreettisesti eksplikoimaan professoiden ominaisuuksia ja professionaalisen järjestelmän sosiaalista luonnetta sekä toisena piirremallin kannattajat, jotka tyytyivät määrittelemään professoiden ominaisuuksia ja tunnusmerkkejä vailla varsinaista teoriakehystä (Konttisen 1989, 11 mukaan Johnson 1981 [alump. 1972]; Brante 1990, 75;). Lisäksi Andrew Abbott (1988, 9–20) on erottanut sotien jälkeisestä funktionalistista koulukunnasta strukturalistien ryhmän (mm. Millerson, Wilensky ja Caplow). Nämä olivat Abbottin mukaan funktionalisteja vähemmän kiinnostuneita professoiden funktioista tai ominaisuuksista. Heidän kiinnostuksensa kohteena olivat professionaaliset rakenteet sekä professionalisaatiokehitys. Strukturalistit pitivät professionalisaatiokehitystä ulkoa päin tulevan yhteiskunnallisen kehityksen ja historiallisten voimien tuloksena, ei niinkään professoiden itsensä ajamana tietoisena sulkemispolitiikkana, kuten myöhemmin uusweberiläisen koulukunnan edustajat.

Funktionalistiseen koulukuntaan luokiteltuja teoreetikkoja yhdisti näkemys, jonka mukaan yhteiskunnan tai sosiaalisen järjestelmän perustilaksi oletettiin tasapaino. Lisäksi funktionalistit näkivät professiot luonteeltaan altruistisina tieteellisen tiedon teknisinä soveltajina. Funktionalisteja yhdisti myös käsitys siitä, että professiot toimivat yhteiskunnassa *yleisen edun* tai *yhteisen hyvän* edustajina erilaisia itsekkäämpiä intressejä vastaan (Hughes 1984, 374–379; Evans 1995, 54,55; Konttinen 1989, 11–14; Schön 1991, 339).

Funktionalistista käsitystä professionaalisen toiminnan luonteesta voidaan nimittää myös teknis-rationaaliseksi professiomalliksi. Mallin mukainen professionaali ongelmanratkaisu on nähty luonteeltaan instrumentaalisenä tieteellisten teorioiden ja tekniikoiden soveltamisena (Schön, 1991, 21). Tieteellisen tiedon taas on nähty olevan pitkälle erikoistunutta, standardisoitua ja huolellisesti muotoiltua ja rajattua.

Tekninen rationaalisuus perustuu positivistiseen tieteenfilosofiaan ja se voidaan myös nähdä positivismin käytännön sovellutuksena. Valistusaatteen myötä 1800-luvulla syntynyt positivismi, oppi-isänä mm. Auguste Comte, korosti tieteellisen ja teknologisen kehityksen merkitystä ihmiskunnan hyvinvoinnille. Positivistiselle tieteenfilosofialle oli tyypillistä pääperiaatteessa kahdenlaisten tieteellisten väittämien hyväksymien tieteelliseksi tiedoksi: toisaalta hyväksyttiin tiukan analyyt-

tiset, olemukseltaan tautologiset (matemaattiset tai loogiset) väitteet, toisaalta tietyissä olosuhteissa ja tietyillä esioletuksilla tehdyt empiriset havainnot maailmasta ja sen luonteesta. Schönin mukaan positivistisen tieteenfilosofian vaikeutena on aina ollut suhde käytännölliseen tietoon ja ylipäänsä käytännön todellisuuteen. Käytännöllistä tietoa katsottiin olevan olemassa, mutta se ei istunut selvästi positivistisiin tiedon kategorioihin. Käytännöllinen tieto konstruointiin positivistisessa tieteenfilosofiassa tiedoksi ”keinojen ja päämäärien suhteesta” (Schön 1991, 33). Erilaiset yhteiskunnalliset päämäärät oletettiin annettuina, ja käytännön tiedon tehtäväksi tuli löytää parhaat keinot päämäärien saavuttamiseksi. Professionaalisia käytäntöjä ja teoriaa rakennettiin pitkään erillään toisistaan. Schönin mukaan tämä tarkoitti sitä, että ”käytännön elämästä” lähetettiin välillä ongelmia tiedeyhteisön ratkaistavaksi. Paluupostissa tuli teorioita tosielämässä testattaviksi. Yliopiston koulutuksellisena tehtävänä pidettiin tulevien professionaalien varustamista riittävällä teoriapohjalla. Tiedolla nähtiin olevan tärkeämpi rooli kuin taidolla. Teknisen rationaalisuuden mallissa professionaalit nähtiin siis tiettyjen ennalta sovittujen ja konsensukseen perustuvien päämäärien teknisinä, instrumentaalisina toteuttajina. Professionaalinen prosessi nähtiin nimenomaan ongelmien *ratkaisuprosessina*. Painotuksen nähtiin olevan ratkaisussa, ei ongelman asettelussa. (Schön 1991, 25, 30–37.)

Funktionalistisen professiokoulukunnan oppi-isänä voidaan pitää ranskalaista sosiologia Emile Durkheimia (1858–1917). Teoksessaan ”Sosiaalisesta työnjaosta” (alump. 1893, tässä 1990) Durkheim vertailee esiteollista ja teollistuvaa yhteiskuntajärjestelmää ja kuvaa mekaanisen solidaarisuuden muuttumista orgaaniseksi. Orgaanisen solidaarisuuden malli perustuu Durkheimin mukaan yhä laajenevaan yhteiskunnalliseen työnjakoon. Tässä työnjaossa ammattikunnilla tai korpóraatioilla on sama moraalinen tehtävä, joka traditionaalisissa esiteollisissa yhteisöissä oli muun muassa uskonnolla ja erilaisilla normijärjestelmillä. Durkheim korostaa myös järjestöjen keskeistä merkitystä orgaanisen solidaarisuuden mallissa. (Durkheim 1990, 25–45.)

Konttinen huomauttaa, että Durkheim ei kyseisessä teoksessa vielä tarkemmin eritellyt professioita, vaan puhui ammattikunnista yleensä. Myöhemmin hän korosti professionaalisten organisaatioiden merkitystä yhteiskunnallisen konsensuksen lähteenä. Profiitot edustivat Durkheimille liike-elämän oman edun tavoittelun vastaista, koheesiota tuottavaa voimaa (Konttinen 1989, 16). Durkheimin näkemys oli vahvasti liike-elämäkriittinen.

Durkheimia myötäilevän näkökulman esitti myös amerikkalainen sosiologi William Goode (1957). Hänen mukaansa ammattikunnan oikeus kontrolloida itse itseään ja asettaa itselleen standardit perustui spesialisoituneeseen tietoon, jota professiolla on hallussaan. Profession sisäinen itsekontrolli oli hänen mukaansa yhteiskunnan kannalta tarkoituksenmukaista, koska se olisi toisten professioiden haltijoille vaikeaa. Esimerkiksi juristien olisi hänen mukaansa vaikea arvioida lääkärin pätevyyttä. Profiitot ovat Gooden mukaan ”yhteiskunnallisen harmonian takuumiehiä”.

Amerikkalainen sosiologi Talcott Parsons tuli kuuluisaksi rakennefunktionalistisesta järjestelmäteoriastaan. Parsonsia kiinnosti yhteiskunnan modernisoituminen ja erityisesti talouden ja ei-talouden suhde. Varhaisissa töissään hän oli kiinnostunut sekä Karl Marxista että erityisesti Max Weberistä, mutta myöhemmin nojautui usein Emile Durkheimin näkemyksiin (Heiskala 1995, 88, 89; Konttinen 1989, 26–28). Parsons kiinnostui professioista analysoidessaan teollisen yhteiskunnan luonnetta ja kehittäessään sitä koskevaa viitekehystä. Parsonsin mukaan professiot tulisivat esittämään keskeistä roolia modernissa yhteiskunnassa. Hänelle professiot edustivat niin sanottua *kolmatta tietä*: ne toimivat vastapainoina sekä kapitalistisen yhteiskunnan liike-elämän itse-intressille että totalitaristisille sosialismin arvoille (Konttinen 1989, 27).

Toisin kuin Weber, Parsonsin mukaan monille moderneille instituutioille ei ollut tyypillistä keskitetty ja hierarkkinen byrokraattinen malli (Collins, 1990b, 11–13). Parsons tukeutui Durkheimin näkemykseen järjestöjen tärkeydestä: hänen mukaansa professionaaliset järjestöt olivat orgaanisen solidaarisuuden ja yhteiskunnallisen kiinteyden peruselementtejä. Erityisen tärkeänä Parsons piti kuitenkin professionaalisten järjestöjen mahdollistamaa tasa-arvoista *kollegiaalisuutta*. Se toimi sekä byrokraattisen hierarkian (Weber) että jäykän luokkayhteiskunnan (Marx) vastaisesti. Kollegiaalinen yhteisöllisyys lisäsi muun muassa profession sisäisen epävirallisen valvonnan mahdollisuutta, jota hän piti tehokkaampana kuin byrokraattista kontrollia. (Collins 1990b, 11–13; Konttinen 1989, 28–33.)

Parsonsin mukaan professionaalinen rooli oli luonteeltaan institutionaalinen: hän korosti, etteivät professionaaliset ominaisuudet, kuten esimerkiksi altruismi, olleet yksilön ominaisuuksia, Ne oli hänen mukaansa nähtävä kollektiivisina ja institutionaalisina, epäpersoonallisina. Parsons korosti myös professionaalisen toiminnan *tieteellistä* luonnetta: professionaali toiminta oli tieteen soveltamistoimintaa, sinänsä teknistä

ja ”affektiivisesti neutraalia”. Olennaista oli tieteellinen ja tekninen kompetenssi. Profession tieteellisyyttä kuvasi Parsonsin mukaan se, että professiot ovat järjestäytyneet tieteiden ja kredentiaalisen koulutusjärjestelmän ympärille. ”Professionaalinen kompleksi” muodostui tutkimuksen, ammatillisen praktiikan ja opetuksen kolmiyhteydestä. Oleellisena tähän kuuluivat myös profession sisäiset eettiset standardit. (Konttisen, 1989, 33–37, mukaan Parsons, 1968, 536.)

Konttisen mukaan Parsonsin professiokäsitys oli luonteeltaan ideaalityyppinen: Se oli luonteeltaan teoreettinen rakennelma, johon sisällytettiin vain roolin kannalta positiiviset ominaisuudet. Parsonsin professionaali oli puhtaasti myönteinen, yhteisösuuntautunut korkean tieteen soveltaja, yleisen hyvän takuumies (Konttinen 1989, 38). Konttisen mukaan Parsons myönsi myös mahdollisten negatiivisten piirteiden (mm. vallan lujittaminen ja statuksen nostaminen) olemassaolon, mutta jätti ne tarkoituksellisesti pois ideaalityypistään (mts. 38–40; ks. myös Collins 1990b, 11–13).

Konttinen esittää (1989, 40–45) Parsonsin ja Weberin ideaalityyppien kiinnostavan vertailun. Hänen mukaansa erilaiset lähestymistavat ideaalityypin käsitteeseen johtavat myös hyvin erilaisiin – jopa päinvastaisiin – näkemyksiin professioista. Ero on nähtävissä myös funktionalistisen ja uusweberiläisen lähestymistavan erossa: uusweberiläiset nostavat profession keskeiseksi ominaisuudeksi juuri profession itseintressin, joka taas Parsonsin näkemyksen mukaan on professionalismin vastavoima – tai vastakohta.

Englantilaiset A.M. Carr-Saunders ja P.A. Wilson julkaisivat kuuluisan professioita koskevan historiallisen tarkastelunsa ”The Professions” vuonna 1933. Carr-Saunders ja Wilson pitivät pitkälle erikoistunutta tieteellistä koulutusta sekä intellektuaalisten tekniikoiden käyttämistä professioiden tunnusmerkkinä. Professionaalinen ammatinharjoittaja oli heidän mukaansa lähimmässä mahdollisessa kosketuksessa ”puhtaaseen tieteeseen” ja sen viimeaikaisiin saavutuksiin. Tällöin hän ammatissaan toimi tieteen ja yhteiskunnan välisenä tulkkina (Konttinen, 1989, 18–21; vrt. Schön 1991, 21, 338–9).

Carr-Saunders ja Wilson eivät, toisin kuin Durkheim, nähneet liike-elämän intressejä professioille vastakkaisina. Heidän mukaansa professionaalistumiskehitys tulisi ulottaa myös liike-elämään. Tällöin se vähentäisi liike-elämän oman edun tavoittelua, parantaisi tasa-arvoa sekä lisäisi yhteiskunnan vakautta. Kuten Durkheim, myös Carr-Saunders ja

Wilson korostivat ammatillisten järjestöjen roolia (kansalais)yhteiskunnan stabiiliutta lisäävänä tekijänä. (Konttinen, 1989, 20; Hughes 1984.)

Brittiläinen sosiologi T.H. Marshall kiinnitti erityistä huomiota *eettisen koodin* merkitykseen professioiden ammatillisessa toiminnassa (Konttisen 1989, mukaan Marshall 1939). Ammatillisen koodin asettaa hänen mukaansa ammatillinen järjestö ja se pitää sisällään professionaalisen velvollisuuden tarjota parhaan kyvyn mukaista palvelua milloin tahansa. Professionaalinen velvollisuus on mm. pidättäytyä kilpailusta ja mainostamisesta sekä tinkimisestä ja kunnioittaa asiakkaansa luottamusta. Professionaalisen järjestön tehtävänä Marshall näki olevan jäsentensä kykyjen ja työolosuhteiden parantamisen. Sen tehtävänä oli hänen mukaansa myös järjestäytyneiden jäsenten aseman turvaaminen kilpailussa epäpäteviä vastaan. Eettiset koodit perustuivat Marshallin mukaan professionaalien ja asiakkaan välillä vallitsevaan luottamussuhteeseen, jonka hän myös näki professionaalille toiminnalle tyypillisenä piirteenä (Konttinen 1989, 21–23; Hughes 1984).

Marshall ei, toisin kuin Parsons ja Carr-Saunders & Wilson, nähnyt professionalismia individualismista vapaana toimintana. Hänen mukaansa tietyissä ammateissa, kuten tiedemiehen tai taiteilijan työssä, individualismi voi jopa muodostaa koko professionaalisuuden ytimen. Silloin siihen liittyy muun muassa yksilökohtaiseen päätöksentekoon liittyvä vastuullisuus. On kuitenkin huomattava, että Marshall määritteli professionaalisen individualismin ammattiin liittyväksi sosiaalisiksi ominaisuuksiksi tai suhteeksi, ei yksilön ominaisuudeksi (Konttinen 1989, 23, 24).

Edellä esitellyille teoreettisen funktionalismin edustajille professiot näyttäytyivät erilaisten ”yhteiskuntaa repivien raakojen ilmiöiden”, kapitalismin (liike-elämän) ja sosialismin (poliittisen työväenliikkeen), vastavoimina. Funktionalistisen näkemyksen mukaan professiot olivat moraalien, yhteisöllisyyden, palveluideaalin, etiikan ja yleisen edun neutraaleja puolestapuhujia. Pidettiin järkevänä, että yhteiskunta antoi laajat toimintavaltuudet professioille. (Esim. Brante 1990, 75, 76.)

Funktionalistisia professioteorioita ryhdyttiin kritisoimaan 1960- ja 1970-luvulla. Tämä liittyi yleiseen yhteiskunnallisen kritiikin lisääntymiseen sekä uusien, radikaalien ja usein vasemmistolaisten näkemysten esiinmarssiin sekä Euroopassa että Yhdysvalloissa.

Funktionalististen näkemysten arvostelu liittyi myös positivistisen tieteenfilosofian ja sen käytännön sovellutuksena pidetyn teknis-rationaalisen professionallisen kritiikkiin. Professionaaliseen ”kriisiin” oli monia syitä. Ensinnäkin professioiden legitimitettiin haastoivat radikaalit näkemykset tutkimusmaailmasta (mm. Johnson 1972, Freidson 1970, Illich 1977). Profiessioiden ei enää katsottu edustavan sellaista itse-intressistä vapaata, neutraalia ja korkeaprofilista ryhmää, jollaiseksi funktionalistinen professiotutkimus nämä määritteli (mm. Schön 1991, 30–42). Funktionalismin kriitikoiden mukaan professionaalinen neutraalius oli poliittisesti tuotettua ja tietois-ten poliittisten prosessien tulosta. Sen ei siis enää nähty olevan seurausta profession hallussa olevasta esoteerisesta tiedosta (Johnson 1995,18).

Funktionalistisia piirremalleja kritisoitiin universalismista ja todettiin, että monet malleissa esitetyt piirteet olivat tyypillisiä lähinnä anglo-amerikkalaisille professioille. Samoin monia positiivisia luonnehdintoja professioiden olemuksesta, esimerkiksi professionaaleihin liitettyä altruismia ja asiantuntijuutta, pidettiin professionalismia tietoisesti edistävinä (mm. Johnson 1972, 25; Evans 1995, 32). Kun funktionalistit perustelivat professioiden olemassaolon oikeutusta professioiden ominaisuuksilla, kriitikot näkivätkin nämä ominaisuudet professionaalisen sulkemisen välineinä.

Funktionalismin kriitikot huomioivat myös, että monet professionaalien ratkaistavaksi annetut ongelmat olivat vaikeasti määritettäviä ja arvokonflikteihin ladattuja (mm. Schön 1991). Voimakasta kritiikkiä kohdistettiin muun muassa maankäytön suunnitteluun (esim. Jacobs 1961; Gans 1965). Oletettu yhteiskunnallinen konsensus yleisen edun sisällöstä ja usko professioihin yleisen edun itseoikeutettuina määrittäjinä alkoi vähitellen murentua (mm. Schön 1991, 30–42).

Funktionalistisia näkemyksiä professioista kritisoitiin erityisesti siitä, että ne ollettivat tietyn yhteiskunnallisen järjestyksen, mutteivät pyrkineet selittämään tai kritisoimaan sitä. Ne myös hyväksyivät professioiden normatiivisen retoriikan todellisuuden kuvauksena (Johnson 1972, 25; Mykkänen ja Koskisen, 1998, 3, mukaan Roth 1974). Väitettiin, että ammattikunnan saadessa oikeuden kontrolloida itse itseään, se myös pyrki takaamaan itselleen yksinoikeuden arvostettuihin tehtäviin ja näin samalla kohottamaan omaa arvostustaan ja hankkimaan huomattavia taloudellisia korvauksia (Mykkänen & Koskinen 1998, 2,3; Konttinen 1998, 31). Yhteiskunnallista harmoniaa takaavat professiot alettiin nähdä omaa intressiään, monopoliasemaa ajavina ryhminä (mm. Johnson 1972).

3.2 Max Weber ja uusweberiläinen professiokoulukunta: professiot omia etujaan ajavina monopoleina

Funktionalistisen professiokoulukunnan kriitikoksi ja haastajaksi nousi 1960-luvun lopulta lähtien niin sanottu uusweberiläinen professiotutkimuksen suuntaus, jota on kutsuttu myös monopolikoulukunnaksi¹⁶. Siinä missä funktionalistit näkivät professiot yleisen edun takaajina, uusweberiläiset näkivät nämä omaa etuaan ajavina ryhminä, joiden päämääränä oli monopoliaseman saavuttaminen ja siten kilpailun rajoittaminen (mm. Johnson, 1972, 13; Åmark 1990, 94). Monopoliaseman saavuttamiseksi professiot käyttivät erilaisia sosiaalisen sulkemisen (social closing) menetelmiä ja tekniikoita.

Uusweberiläisen koulukunnan edustajille oli tyypillistä nähdä professio ”yksilön instrumenttina noudattaa kollektiivista egoismia” (Brante 1990, 76). Yhteiskuntaa ei nähty funktionalistien tapaan harmonisena kokonaisuutena, vaan dynaamisena taistelukenttänä tai markkinoina.

Uusweberiläisten ajattelutapa on nimensä mukaisesti saanut vaikutteita Max Weberiltä. Weberin näkemys yhteiskunnasta oli perustavalla tavalla toisenlainen kuin funktionalistien: Siinä missä esimerkiksi Parsons korosti yhteiskunnallista harmoniaa ja tasapainotilaa, Weberille yhteiskunnan normaalitilaa edusti konflikti (Konttinen 1989, 44 sit. Weber 1949, 27). Teoksessa ”Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology” (alunperin 1922, tässä 1968) Weber määritteli monopolisaation kapitalistisen yhteiskunnan keskeiseksi, markkinoiden sääntelyyn tähtääväksi prosessiksi. Monopolisaatiolla Weber tarkoitti dynaamista prosessia, jossa tietyillä perusteilla syntyneet kollektiivit tai statusryhmät pyrkivät parantamaan statustaan ja asemaansa markkinoilla rajoittamalla pääsyä näihin ryhmiin sekä pyrkimällä eri keinoin rajoittamaan kilpailua eri ryhmien välillä. Monopolisaatio tapahtui Weberin mukaan *sosiaalisen sulkemisen* avulla. (Weber 1968, 341–342; ks. myös Collins 1986, 125–133.) Weber mainitsi sosiaalisen sulkemisen välineinä muun muassa erilaiset järjestöt sekä kredentiaalisen järjestelmän tutkintotodistuksineen (mts. 341, 342;

¹⁶ Andrew Abbott huomauttaa, ja näyttää muutamia esimerkkejä siitä, ettei jakoa funktionalisteihin ja monopolisteihin voida pitää totaalisenä. Vaikka perusolettamukset koulukuntien välillä olivat hyvin erilaiset, löytyy yksittäisten tutkijoiden johtopäätöksistä myös yhtäläisyyksiä. Abbott erottelee professiotutkimuksesta neljä eri suuntausta: funktionalistit, strukturalistit, monopolikoulukunnan sekä kulttuurisen näkökulman edustajat. (Abbott 1988, 6–15.)

998–1000). Weber ei varsinaisesti käsitellyt eikä määritellyt professioita, vaan pikemminkin sivusi niitä statusryhmän (status group) käsitteellään. Statusryhmät liittyivät yhteiskunnallisen statuksen, arvostuksen jakautumiseen. Status voi Weberin mukaan perustua elämäntapaan tai syntyperään, mutta myös ammatilliseen arvostukseen. Mm. Randall Collins on tulkinnut professiot työnjaossa syntyneiksi statusryhmiiksi. (Weber 1968, 341–342; Collins, 1986, 125–133; 1990a, 26.)

Weberin monopolisaation ja sosiaalisen sulkemisen käsitteet ovat olleet keskeiset uusweberiläisten professiotutkijoiden hyödyntämät termit. Hänen analyysiaan yhteiskuntaluokista (mm. 1983, 210–212) ei ole kokonaisvaltaisesti hyödynnetty professiotutkimuksen piirissä. Karl Marxin luokkakäsityksen kritiikiksi tai täydennykseksi mainittua Weberin eksplisiittistä luokkateoriaa on pidetty vaikeasti empiiriseen tutkimukseen sovellettavana (mm. Blom, 1987, 134). Sosiologeista Anthony Giddens (alunp. 1973, tässä 1983) sekä Frank Parkin (1979) ovat nojanneet Weberin luokkakäsitykseen (mm. Konttinen 1989, 117, 118).

Uusweberiläistä koulukuntaa ei voida tietyistä yhtymäkohdista huolimatta pitää yhtenäisenä. Varsinaista koulukuntaa edelsi useita yksittäisiä tutkijoita, jotka kritisoivat funktionalisteja, erityisesti taksonomista tutkimussuuntausta (ks. esim. Konttinen 1989, 84). Kritiikki tuli Chicagosta päin, jossa vaikutti ryhmä niin sanotun *symbolisen interaktionismin* edustajia. Nämä saivat vaikutteita muun muassa pragmatisteilta James Peirceltä ja John Deweyltä sekä filosofi George Herbert Meadiltä. Tunnettuja symbolisen interaktionismin kehittäjiä ovat olleet sosiologit Herbert Blumer sekä Everett C. Hughes. (Collins 1994, 242–266.) Symbolinen interaktionismi syntyi Chicagossa 1900-luvun alkupuolella. Se on vaikuttanut mm. sosiaalipsykologian kehitykseen ja teorioihin. Symbolisen interaktionismin edustajat olivat kiinnostuneita ihmisten sosiaalisuuden tavoista ja ilmenemismuodoista sekä *minän* synnystä. Heidän mukaansa ihmisten keskeinen vuorovaikutus on luonteeltaan symbolista. Ihmisen mieli on sisäistä symbolista toimintaa ja ihmisen minäkäsitys syntyy sosiaalisesti tarkastelemalla itseä toisten näkökulmasta (merkityksellisten toisten silmin). ”Itse” siis syntyy refleksiivisesti sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja vastavuoroisessa kommunikaatiossa. (Collins 1988, 229–261 & 1994, 256, 257.) Chicagolaisia on pidetty yhteisö- ja yhteiskuntanäkemykseltään konstruktivisteina, koska he korostivat minän rakentumisen ja ylipäänsä ihmisen toiminnan sosiaalista luonnetta ja vuorovaikutusta. Myös yhteiskunta nähtiin dynaamisena prosessina pikemmin kuin staattisena rakenteena.

Näkemyks oli hyvin toisenlainen kuin amerikkalaisen sosiologian kenttää samaan aikaan hallinneen rakenteellisen funktionalismin edustajilla Talcott Parsonsilla ja Robert Mertonilla. (Collins 1994, 262, 263.)

Verrattuna funktionalisteihin symbolisen interaktionismin edustajat suhtautuivat professioihin ”maallisesti” ja jopa kyynisesti. Heitä kiinnostivat erityisesti professionaaliset roolit sekä eri ammattialojen piirissä esiintyvät tavat, tottumukset ja ajattelutavat. Everett C. Hughesin johdolla Chicagon koulun edustajat korostivat erityisesti professioiden taipumusta tuoda esille vain parhaita puoliaan ja yrittää vaikuttaa julkiseen imagoonsa (Collins 1994, 263).

Esa Konttisen mukaan (1989, 84, 147) professiotutkijoista Eliot Freidson ja Randall Collins ovat saaneet vaikutteita symbolisen interaktionismin edustajilta. Myös chicogolainen sosiologi Andrew Abbott, joka on saanut runsaasti vaikutteita Hughesilta, voidaan laskea tähän joukkoon.

Konttinen erottaa uusweberiläisestä koulukunnasta esivaiheen tai valmistelevan vaiheen, jonka piiriin kuuluvuksi tutkijoiksi hän luokittelee muun muassa Eliot Freidsonin ja Terence Johnsonin. Myös Ivan Illich laskettaneen näihin. Esivaiheen teoreetikoille oli tyypillistä funktionalististen näkemysten kritiikki sekä tiettyjen uusien perustuskäsitteiden ja ajattelutapojen luominen professiotutkimuksen kentälle. Kypsän vaiheen edustajat taas tukeutuivat työssään aikaisempia tutkijoita selvemmin Max Weberiin. Kypsän vaiheen tutkijoiksi Konttinen mainitsee muun muassa J. L. Berlantin, Noel & Jose Parryn sekä Magali Sarfatti Larsonin (Konttinen 1989). Weberistä ovat myöhemmin – uusweberiläisyyden jo ohitettua kriittisimmän kautensa – olleet kiinnostuneita muun muassa Randall Collins (1986) ja Raymond Murphy (1988).

Tunnetuimman kritiikin taksonomista professionäkemystä vastaan esitti Terence Johnson vuonna 1972. Teoksessaan *Professions and Power* (1972) hän kyseenalaisti sekä piirremallit, että erityisesti funktionalismin myöhemmän kauden vaiheteoriat, joissa professioiden katsottiin kehittyvän tiettyjen vaiheiden kautta kohti profession ideaalityyppejä. Ideaalityypin hän näki paitsi liian positiivisena kuvauksena profession todellisesta luonteesta, myös sekä epäuniversaalina että epähistoriallisena käsitteenä. Johnson näki tärkeänä tutkimuskohteena professioiden historiallisen kehityksen ja olosuhteet, jotka professioiden kehitykseen, rooliin ja asemaan ovat kulloisenakin aikakautena vaikuttaneet. (Johnson 1972, 25–38; Konttinen 1989, 97–99, 104.)

Johnson kritisoi myös taksonomisia professioluokituksia. Johnsonille professio ei näyttänyt ammattina, joka voidaan määrittellä luokitusten avulla, vaan nimenomaan *kollektiivisena ammatillisen kontrollin muotona* (Johnson 1972, 45). Johnson näkikin tärkeäksi tutkimustehtäväksi paikallistaa ja eritellä erilaisia ”institutionaalisen kontrollin muototyyppejä”. (Mts. 41–47; Konttinen 1989, 99–100.)

Johnson määritteli työssään erilaisia historiallisesti identifioitavia professionaalisen työn kontrollin muotoja (Johnson 1972, 41–47). Erääksi keskeiseksi hän mainitsee *valtiollisen välityksen* (state mediation) mallin. Siinä valtio ja professiot ovat kiinteässä suhteessa toisiinsa, sillä valtio on ottanut professiolta yksinoikeuden määrittää työtehtävien sisällön ja subjektit sekä määrätä esimerkiksi koulutuksesta. Toisaalta valtio voi tukea professiota laillistamalla profession toimintoja, tuomalla palvelut kaikkien ulottuville sekä takaamalla professiolle riittävän asiakaskunnan. (Mts. 46; 77–86; Konttinen 1989, 101–104.) Johnson käyttää esimerkkinä englantilaista terveydenhuoltojärjestelmää, mutta myös esimerkiksi pohjoismaisessa hyvinvointiyhteiskunnan mallissa ammatillinen kontrolli sitoutuu valtioon siten, että valtiolla on vahva välittävä rooli professionalisaatiokehityksessä.

Valtiollisen välityksen mallissa valtio ikään kuin tunkeutuu profession ytimeen määrittäessään profession keskeisiä toimintoja. Tällöin myös professionaalien ja byrokraatin roolit kietoutuvat toisiinsa. Professionaalisten työpaikoista tulee hallinnollisia kokonaisuuksia, jossa profession sisäisen kollegiaalisuuden merkitys vähenee. Tästä voi Johnsonin mukaan seurata se, että professionaalit samastuvat ensisijaisesti paikallishallinnon tiettyihin ominaispiirteisiin. Johnson nimittää tätä lokalismiksi. Professionaalien ja valtiollisen byrokraatin tiiviiseen yhteen kietoutumiseen liittyy Johnsonin mukaan vielä muitakin olennaisia seikkoja. Hänen mukaansa on mahdollista, että professionaalien on sovitettava omat pyrkimyksensä valtion asettamiin ehtoihin. Tällöin ammattilaisten omat poliittiset näkemykset voivat vähitellen käytännön syistä muokkautua professionaalista itse-intressiä mukaileviksi¹⁷. (Johnson 1972, 46; 77–86; Konttinen 1989, 101–104.)

Johnsonin työtä on moitittu tylogiseksi ja sitä on kritisoitu muun muassa kulttuurisen näkökulman puuttumisesta (ks. Konttinen 1989, 104, 105). Työllä on kuitenkin keskeinen sijansa yhtenä uusweberiläisen ajattelutavan esiinmarssittajana.

¹⁷ Tätä keskustelua on käyty ns. hyvinvointiprofessionaalien suhteesta valtioon ja vallitseviin yleisiin arvoihin. Katso tarkemmin lukua 2.3.2.

Vuonna 1970 julkaisi amerikkalainen sosiologi Eliot Freidson terveydenhuoltoalan professioita koskevan tutkimuksen ”Professional Dominance. The Social Structure of Medical care”. Radikaali, vasemmistolainen tutkimus on saavuttanut virstanpylvään aseman angloamerikkalaisessa professiotutkimuksessa, vaikka Freidson on myöhemmin sanoutunut irti joistakin voimakkaimmista näkemyksistään (mm. Freidson 1986, 1994).

Freidsoniin keskeisiin näkemyksiin (1970, tässä 1979) kuului vaatimus profession uudelleen määrittelystä. Freidsonin mukaan professio olisi määriteltävä rakenteellisesti, tietynlaisena asemana työnjaossa: Professio oli hänen mukaansa ammatti (occupation), jolla on tietynlainen organisaatiomuoto, tietynlainen byrokraattisen järjestelmän kanssa analoginen tapa käyttää valtaa sekä tietty dominanssi suhteessa muihin samalla alalla työskenteleviin nähden (mts. 77). Vaikka Freidsonin määritelmä voidaan yleistää koskemaan monia professioita, se viittasi alkuperäisessä merkityksessään nimenomaan terveydenhuoltoalan professioihin. Freidson korosti, että profession todellinen luonne ei välttämättä ollut sama kuin se, jonka profession ulkopuoliset sen olettivat olevan. Tätä eroa vallitsevan käsityksen ja todellisen tilanteen välillä tulisi hänen mukaansa tutkia (Freidson 1979, 70–73; Konttinen 1989, 90).

Maallikoiden piirissä vallitseva käsitys professioista perustui Freidsonin mukaan oletukseen, että professioilla on hallussaan erityistä tietoa, joka maallikoilta puuttuu. Tämän perusteella maallikot luovuttivat päätös- ja määrittelyvallan profession edustajille. Erityinen professioiden hallussa oleva tieto oli Freidsonin mukaan yksi tekijä, jonka perusteella professiot nauttivat laajaa autonomiaa omaa alaansa koskevissa kysymyksissä (Freidson 1979, 86; 1994, 3; Konttinen 1989, 90).

Freidson nosti professionalismin keskeiseksi tuntomerkiksi *institutionaalisen autonomian*. Tällä hän tarkoitti tilannetta, jossa professiot ovat taanneet itselleen laillisen tai poliittisen johtoaseman suhteessa kilpaileviin ryhmiin tai pyrkimyksiin. Insitutionaalisen autonomian saavuttamisen keskeisiksi välineiksi Freidson mainitsee professionaalisen tiedon tuotannon sekä tiedon soveltamisen käytännön työssä. Tärkeitä elementtejä hänen mukaansa olivat myös profession johtama koulutustoiminta, työn lisensointi sekä eettisen koodin luominen. Freidson rinnastaa professioiden toimintatavat byrokraatian toimintaan, mutta huomauttaa, että sanalla ”profession” on merkittävästi parempi kaiku kuin sanalla ”byrokratia”. (Freidson 1979, 105–125; 131; Konttinen, 1989, 91–92.)

Freidsonin mukaan professionaalinen autonomia ei kuitenkaan ole yksinkertainen käsite. Edellä mainitussa tapauksessa kysymyksessä on *organisoitu institutionaalinen autonomia*. On olemassa myös muita ammatteja, joiden harjoittajilla on suuri autonomia suhteessa ulkomaailmaan. Kyseessä voi kuitenkin olla professio tai ryhmä, joka on saavuttanut autonomian lähinnä korkean erikoistumisen asteensa vuoksi. Professio on myös voitu ”jättää oman onnensa nojaan”, koska sillä ei ole ollut suurta yhteiskunnallista roolia tai merkitystä. Freidson huomauttaa myös, että organisoitukin autonomia on suhteellista. Byrokraattisessa järjestelmässä profession valta riippuu aina myös valtiosta ja muista tekijöistä. (Freidson 1079, 135–137; Konttinen 1989, 92.)

Kirjassaan *Professional Dominance* Freidson ei vielä käytä sosiaalisen sulkemisen käsitettä. Hänen esittelemänsä institutionaalisen autonomian saavuttamisen välineet, muun muassa professionaalisen tiedon ja informaation kontrollointi (Freidson 1979, 141–143) sekä profession institutionaalistamispyrkimykset ovat kuitenkin juuri niitä, jotka myöhemmät professiotutkijat mainitsevat sosiaalisen sulkemisen keskeisiksi välineiksi.

Kun Terence Johnsonia on moitittu kulttuurisen näkökulman puutteesta ja kiitetty historiallisen perspektiivin mukaan tuomisesta, on kritiikki Freidsonin suhteen osoitettava juuri toisin päin. Hänen professiokulttuurinen tarkastelunsa on kiinnostavaa, mutta hänen professionäkemyksensä rajoituksena on pidetty sen epähistoriallisuutta. Freidsonin tutkimus ei sisällä analyysiä muun muassa organisoidun autonomian kehityksestä terveydenalan professioiden piirissä (Konttinen 1989, 95, 96). Lisäksi on muistettava, että tutkimus rajoittuu kyseisen alan tarkasteluun. Sen yleistettävyyttä on sen nähden pohdittava.

Kolmas taksonomisia funktionalisteja arvostellut tutkija oli Wienissä syntynyt, mutta Yhdysvalloissa 1950-luvulta lähtien asunut teologi ja filosofi Ivan Illich. Illichin radikaalin näkemyksen mukaan yhteiskunta oli 1970-luvun lopulla päätyntä vaiheeseen, jolloin yhteiskunta ja sen yksilöt olivat luovuttaneet sosiaalisen todellisuuden kontrollin profesioille: ihmisillä oli ”ongelmia”, joihin asiantuntijoilla oli ”ratkaisut”. Ihmisten usko professionaaliseen kaikkivoipaisuuteen korvasi Illichin mielestä jopa uskonnolliset tarpeet. Teoksessa ”Disabling professions” (1977, tässä 1978) Illich väitti, että ”kyvyttömäksi tekevät professiot” sekä määrittivät tarpeemme että keinot, joilla nämä tarpeet tyydytettiin. Professionalismia eivät Illichin mukaan enää kuvanneet palkkataso, pitkä

koulutus tai arvostetut tehtävät sinänsä, vaan valta määritellä ihmiset *asiakkaisiksi*. (Illich 1978, 11–39; Konttinen, 1989, 75–77.)

Eräs ensimmäisiä Weberin *monopolisaation* käsitteeseen nojanneita professiotutkijoita oli Konttisen mukaan J. L. Berlant. Lääkäriammattin historiallista kehityskaarta Yhdysvalloissa ja Iso-Britanniassa tutkinut Berlant (1975) piti monopolisoinnin käsitettä erityisen hyvin lääkäri-professioon soveltuvana. Berlant analysoi erilaisia monopolisaatioon tähtääviä sosiaalisen sulkemisen keinoja lähtökohtanaan Weberin käsitys kapitalistisesta yhteiskunnasta kilpailuareenana. Hän mainitsee, että professio voi valita ryhmänsä jäsenet kilpailuolosuhteisiin parhaiten sopivalla tavalla: tehokas keino on rajoittaa ryhmään pääsevien lukumäärää. Tämä edellyttää professiolta kykyä tai valtaa kieltää jäseneksi pääsy; Berlant nimittää tätä kykyä ylivalloiksi (dominance). (Konttinen, 1989, 123, 124.) Oleellista Berlantin mukaan oli myös tutkia sitä, millä tavoin ryhmäorganisaatio kykenee edistämään yksilöidensä intressiä. Tähän hän näki tehokkaimmaksi tavaksi järjestötoiminnan. Sen avulla voitiin Berlantin mukaan esimerkiksi vaatia poliittisia päättäjiä laillistamaan ryhmän monopoliasema. (Mts. 125.)

Berlantin työssä kiinnostavaa oli hänen historiallinen analyysinsä sekä vertailuasetelmansa Yhdysvaltojen ja Iso-Britannian välillä. Hän muun muassa eritteli syitä siihen, miksi valtio on ko. maissa suhtautunut niin myönteisesti lääkäriprofession monopolisoitumispyrkimyksiin (Konttinen, 1989, 127, 128).

Yksi tunnetuimmista uusweberiläisten puheenvuorojen esittäjistä on ollut amerikkalainen professiososiologi Magali Sarfatti Larson. Hänen tutkimuksensa ”The Rise of Professionalism. A Sociological Analysis” vuodelta 1977 oli analyysi siitä, miten professiot organisoituivat saavuttaakseen monopolin kapitalistisilla markkinoilla¹⁸. Larsonin tutkimuskohteena oli useita eri professioita eri historiallisilta ajanjaksoilta. Hän osoitti, että tutkittuja professioita yhdisti pyrkimys saavuttaa suojattu institutionaalinen markkina-asema tarjoamilleen palveluille. Lisäksi Larson osoitti, että tämän aseman saavuttaakseen professionaalinen kompetenssi piti jotenkin kyetä osoittamaan. Oleelliseksi muodostui kyky linkittää hankittu tietopääoma markkinoilla tarjottaviksi käytännön palveluiksi (Larson 1977, 40–63; 1990, 24).

¹⁸ Larsonin teoria on Konttisen mukaan perusasetelmaltaan marxilainen. Sitä voidaan hänen mukaansa myös pitää jonkinlaisena Marxin ja Weberin synteesinä, joskin perusasetelman kehukset tulevat Antonio Gramscilta (Konttinen 1989, 136).

Larson totesi professionaalisen tietoperustan luomisen olevan koko profession monopolisaatioprojektin oleellinen kysymys. Hänen mukaansa tieteellisen ja standardisoidun tiedon merkitys professionaalisen uskottavuuden perustekijänä on erityisen suuri. Sen vuoksi yliopistojen rooli tiedon tuottajana ja annostelijana sekä professionaalisen legitimitteettiperustan luojana on vahvistunut. Marxilaisesti painottunut Larson totesikin yliopiston olevan ”eriarvoisuuden perusinstituutio”. (Larson 1977, 40–52; Konttinen 1989, 135, 136.)

Larson erotteli tutkimuksessaan markkinaprofessiot ja organisaatioprofessiot. Markkinaprofessiot ovat hänen mukaansa saavuttaneet asemansa kamppailussa markkinoilla, kun taas organisaatioprofessiot ovat organisaatioiden (esim. valtio, yritykset) luomia. Molempien professioiden piirissä esiintyy kollektiivisia liikkuvuusprojekteja eli pyrkimystä kohottaa omaa statustaan. Voimakkaammin tämä piirre ilmenee Larsonin mukaan markkinaprofessioilla.

Julkisen palvelun professiot ovat hänen mukaansa ”suhteellisesti proletarisoituneita”, ja nämä valitsevatkin yleensä kollektiivisen toiminnan muodoksi pikemmin ammattiyhdistysliikkeen kuin professionaalisen järjestön. (Larson 1977; 66–79; Konttinen 1989, 139–139.)

Larson näki professionalisaation vahvistavan kapitalistisia luokkasuhteita kahdella tavalla: yhtäältä ne vahvistivat byrokraattisia auktoriteettisuhteita muun muassa koulutusperustan kautta, toisaalta ne ”hämärsivät yhteiskunnan todellisia luokkasuhteita”. Mystifioimalla ammattitaitonsa ja korostamalla toimintansa objektiivisuutta ja tieteellisyyttä professionaalit häivyttivät näkyvistä toimintansa poliittiset ja moraaliset seuraukset. (Konttinen 1989, 138, 139; Larson 1977, 208–237.)

Larson on myöhemmin painottanut, että hänen esittämänsä malli soveltui professiotutkimukseen lähinnä Iso-Britanniassa ja Yhdysvalloissa, joissa professiot perinteisesti olivat luonteeltaan voimakkaita ja itsenäisiä (Larson 1990, 24).

Uuswebberiläisistä professiotutkijoista mainittakoon vielä englantilaiset tutkijat Jose ja Noel Parry. Heidän tehtävänasettelunaan (1979) oli tutkia, kuinka professiotutkimusta voitaisiin paremmin liittää luokkateoriaan. Parryt painottivat tutkimuksessaan erityisesti Giddensin merkitystä Weberin luokkateorian kehittäjänä ja professioiden kollektiivisen roolin korostajana. Kiinnostavaa on myös se, että Parryt nostivat tutkimuksessaan esille *sukupuolen* vaikutuksen professionaalisaatiokehitykseen: He

esittivät tutkimuksessaan runsaasti näyttöä siitä, että naisten asema tietyissä yhteiskunnallisissa tilanteissa ja historiallisissa vaiheissa on vaikuttanut professioiden kollektiivisiin pyrkimyksiin. Esimerkiksi he osoittivat, että naisten mukanaolo professionaaliosuudessa on laskenut profession statusta ja jarruttanut siten professionalisaatiokehitystä. (Konttisen 1989, 129–132, mukaan Parry & Parry 1976, 92–99.)

Kuten funktionalistien näkemykset, myös uusweberiläisten vanhimmat teoriat edustavat tiettyä kulttuurista ja historiallista tilannetta. Näkemykset olivat ajan hengen mukaisesti hyvin radikaaleja: Profiitit nähtiin lähes poikkeuksessa voimakkaina, dominoivina ryhminä, joiden toimintaa ohjasi kollektiivinen oman edun tavoittelu. Nämä näkemykset eivät enää ole sellaisenaan käytettäviä, vaan niiden nykyistä merkitystä ja ajanmukaisuutta on harkittava tapauskohtaisesti. Tutkijoiden kannat ovat sittemmin lientyneet. Useat 1970-luvun keskeiset teoretikot ovat julkaisseet 1980- ja 1990-luvulla kiinnostavalla tavalla päivitettyjä teorioita ja näkemyksiä profiititutkimuksen tulevaisuudesta (mm. Larson 1990, Freidson 1986 & 1994 sekä Collins 1990).

Eliot Freidsonin mukaan (1994, 4–7) profiititutkimuksessa olisi nostettava entistä painokkammin esille historiallinen perspektiivi sekä eri alueiden väliset vertailut profiitoiden kehityksessä ja merkityksessä. Menneeseen viitaten Freidson huomauttaa myös, että professionalisaatiokehitystä ei luultavasti voida enää selittää pelkästään profiitoiden materialistisesta edun tavoittelusta käsin. Hänen mukaansa myös valtion roolia professionalisaatiokehityksessä on aliarvioitu.

Uusweberiläiset tutkijat korostivat usein profiitoiden hallitsevaa asemaa yhteiskunnassa. Ei niinkään kiinnitetty huomiota siihen, että myös profiitoiden ulkopuoliset tekijät vaikuttivat profiitoiden asemaan sekä kollektiivisella tasolla että arkipäivän työssä. Niin sanotun kolmannen aallon tutkijat ovat löytäneet laajemman vuorovaikutussuhteen profiitoiden ja koko yhteiskunnallisen järjestelmän välille.

Selvää rajaa uusweberiläisyyden ja profiititutkimuksen kolmannen aallon välille on vaikea vetää, koska monet uusweberiläiset ovat jatkaneet tutkimusta, mutta muuttaneet näkökantojaan. Esille on noussut kuitenkin myös tutkijoita joita ei varsinaisesti voida pitää uusweberiläisinä. Uusweberiläisyyden ja symbolisen interaktionismin välimaastoon sijoittuvista tutkijoista kiinnostavimmat ovat amerikkalaiset Randall Collins (1979, 1986, 1990a ja 1990b) sekä Andrew Abbott (1981, 1988). Molemmat nostavat esille tuttuja sosiaalisen sulkemisen keinoja (esimerkiksi *tiedon* keskeisenä

professionaalisenä pääomana), mutta he eivät fokusoi kiinnostustaan professioiden oman edun tavoitteluun. Collins korostaa professioiden kulttuurisia piirteitä ja Abbott on kiinnostunut profession ja sen työtehtävien välisestä kytkennästä eli valtuutuksesta.

Randall Collins on julkaissut kiinnostavat näkemykset kredentiaalisen järjestelmän suhteesta professionalismiin (1979) sekä tunnetun tulkinnan Weberin sosiologisesta teoriasta (1986). Historiallisesti orientoituneessa professionäkemyksessään Collins lähtee ajatuksesta, että professio on periaatteessa kuin mikä tahansa ryhmä, joka on syntynyt vahvan ja *tietoisen* kollektiivisen toiminnan tuloksena. Ryhmät, joita nyt kutsumme professioiksi, ovat onnistuneet luomaan menestyksekkäitä keinoja kontrolloida markkinaolosuhteita (1990a, 24, 25). Vahvat professiot ovat Collinsin mukaan sellaisia ammatteja, joilla on oma erityinen (distinctive) kulttuurinsa sekä tietoisesti toimiva organisaatio (1979, 171, 172). Collins korostaa erityisesti vahvan, profession sisäisen, yhtenäisen kulttuurin merkitystä keinona menestyä kilpailussa professionaalista statusasemasta. Hän mainitsee esimerkkinä onnistuneesta yhtenäisestä kulttuurista lääkäriprofession. Insinöörit taas hänen mukaansa ovat epäonnistuneet yhtenäisen kulttuurin muodostamisessa. (Mt. 172, 173.)

Collins korostaa myös professionaalisen tiedon erityistä luonnetta (Collins 1990b, 18-21) vahvan profession muodostamisen kannalta. Esittelen Collinsin näkemyksiä professionaalista tietoa koskevassa luvussa.

3.3 Profiitotutkimuksen kolmas aalto: professiot kilpailussa yhteiskunnallisen todellisuuden määrittelystä

1970-luvun teorioiden päivitykset ovat osa niin sanottua kolmatta professiotutkimuksen aaltoa. Vielä vakiintumaton ja tarkemmin määrittelemätön kolmas aalto on 1980-luvulta lähtien noussut suuntaus, jota on kutsuttu painotuksista riippuen joko historialliseksi tai kulttuuriseksi lähestymistavaksi (mm. Torstendahl 1990a, 44–61; Edman 2001, 29; Abbott; 1988; Kontinen 1989; Heinonen 1998, 122). Yhteisenä piirteenä kolmannen aallon tutkijoille voidaan pitää konstruktivistista lähestymistapaa professioihin: professioiden on nähty oleva yksi keskeinen ryhmä kilpailussa sosiaalisen todellisuutemme määrittelystä (mm. Abbott 1988). Terry Johnsonin mukaan professiot ovat keskeisessä asemassa kun politiikan kohteita ja sisältöjä määritellään: uusien ongelmien tunnistamisessa, ratkaisukeinojen

kehittämisessä ja erilaisten organisaatioiden työntekijöinä. Professioneista on hänen mukaansa tullut hallinnon (ja myös *hallinnan*, governance) päämäärien sosio-teknisiä toteuttajia. (Johnson 1995, 23.)

Ero uusweberiläisen tutkimuksen ja kolmannen aallon tutkimuksen välillä ei ole yhtä selkeä kuin uusweberiläisyyden ja funktionalistien välillä. Kysymys on pikemmin fokuksen muutoksesta kuin periaatteellisista eroista. Kolmannen aallon tutkijat eivät kiellä uusweberiläisten keskeiseksi nostamaa professionien ominaisuutta pyrkiä vahvistamaan omaa statusasemaansa. Se ei kuitenkaan ole kolmannen aallon tutkijoiden kiinnostuksen keskiössä. Samalla on uudelleen nostettu esiin myös professioneihin liitettyjä myönteisiä piirteitä, esimerkiksi halun tehdä yhteiskunnallisesti merkittävää ja mielekästä työtä (mm. Abbott 1988).

Kolmannen aallon professioteoreetikot ovat olleet kiinnostuneita sekä professionien sisäisestä että professionien välisestä dynamiikasta. Tällöin pitkien historiallisten segmenttien esittäminen on noussut entistä tärkeämmäksi (mm. Torstendahl 1990a, 44, 45; Abbott 1988; Edman 2001). Kiinnostuksen kohteena ovat olleet myös professionkenttään vaikuttaneet laajat yhteiskunnalliset muutokset (mm. Giddens 1995). Kulttuurisen näkökulman edustajat (mm. Beckman 1990, Evans 1995) taas ovat nostaneet uudelleen esiin Parsonsin kiinnostuksen kohteena olleen asiantuntijuuden. He ovat korostaneet asiantuntija-asiakassuhteen *sosiaalista* luonnetta.

3.3.1 Andrew Abbottin teoria professionien järjestelmästä

Kolmannen aallon tutkijoista Andrew Abbott (1988) on esittänyt viime aikojen kenties vaikutusvaltaisimman (mm. Koskinen & Mykkänen 1998, 5; Freidson 1994, 6, 7) professioteorian ”The System of Professions. An Essay on the Division of Expert Labor”. Abbott käyttää järjestelmästäan englanninkielisen *system*-sanaa. Se voi saada aikaan konnotaatioita systeemitteoriaan tai funktionalistiseen teorianmuodostukseen. Varsinaisena systeemitteoreetikona häntä ei kuitenkaan voida pitää, ainakaan sillä ei ole keskeistä sijaa hänen ajattelussaan. Abbottin järjestelmälle on tyypillistä systeemitteorioita suurempi monitasoisuus ja kompleksisuus eri tasojen välillä. Hänen teoriastaan on löydetty myös valtateorioiden piirteitä (mm. Kjølsrød, 1992, 17). Ruotsalainen Johan Edman (2001) on käyttänyt Abbottin professionien systeemi-käsitteen sijasta profession rakenne -käsitettä. Se kuvaa hänen mukaansa paremmin tietyn tehtäväkentän ympärille järjestäytynyttä professioryhmää tai segmenttiä.

Abbottin esitys on historiallinen läpileikkaus lääkäri-, juristi- ja informaatioalan professioiden kehityksestä Yhdysvalloissa. Chicagossa sosiologian professorina toimivan Abbottin lähtökohdat ovat tyypilliset symbolisen interaktionismin edustajalle. Hän korostaa yhteiskunnan dynaamista ja muuttuvaa luonnetta. Hänen keskeinen tutkimusteemansa on *profession ryhmien sisäisen ja ulkoisen dynamiikan sekä sosiaalisten suhteiden tarkastelu*. Voidaan puhua myös professioiden välisen kilpailun analysoinnista. Käytännössä Abbott on selvittänyt sitä, miten eri professiot ovat hankkineet itselleen etuoikeuden tiettyihin työtehtäviin. Abbott painottaa, että professioiden työn *sisältöä* ja *työtehtäviä* sekä työn kontekstualisointia olisi tarkasteltava enemmän kuin aikaisempi professiotutkimus on tehnyt. (Abbott 1988, 1–35; Koskinen & Mykkänen 1989, 5.)

Abbott määrittelee profession suljetuksi ammatilliseksi ryhmäksi, joka markkinoi itseään esoteeriseen asiantuntijatietoon perustuvalla osaamisella (Abbott 1981, 820; vrt. Hughes 1984, 374, 375; Heinonen 1989, 120). Määritelmä on väljä, ja se viittaa samanaikaisesti sekä organisaatiomuotoon että sosiaalisen tason huomioonottamiseen. Se korostaa myös työnjakoon liittyviä tiedollisia tekijöitä (vrt. Heinonen 1989, 121). Abbottin mukaan professiot muodostavat toisistaan riippuvaisen järjestelmän, jossa muutos yhden profession roolissa, sisällössä tai työnkuvassa vaikuttaa myös muihin professioihin (Abbott 1988, 86–96). Profioiden välinen kilpailu on kilpailua ongelmien määrittelyistä ja oikeudesta ratkaista näitä ongelmia. Kysymys on myös kulttuurisen ja sosiaalisen todellisuuden määrittelyistä; Abbottin lähestymistapa on konstruktivistinen.

Abbottin lähtökohta poikkeaa uusweberiläisistä teorioista siinä, että hän korostaa profession ja sen työtehtävien välistä suhdetta. Profession *tärkein, ja sen muista erottava ominaisuus on valtuutus* (jurisdiction) eli *oikeutus määrittellä, ottaa haltuun ja ratkaista tiettyjä yhteiskunnallisia ongelmia ja tehtäviä* (mts. 87). Eri professioiden välinen kilpailu on siis kilpailua valtuutuksista. Abbottin teoria on erityisen kiinnostava juuri sen vuoksi, että hän kuvaa profession ja valtuutuksen suhdetta perusluonteeltaan dynaamiseksi. Hän esittää empiirisen aineistonsa avulla, että profession valtuutuksen muuttuminen on luonnollinen ja historiallisesta näkökulmasta katsoen jopa vääjäämätön prosessi.

Valtuutukseen liittyä Abbottin mukaan aina tietty sosiaalinen rakenne: Profession hankkimat oikeudet voivat sisältää täydellisen monopolin tiettyyn yhteiskunnan alaan: oikeuden käytännön toimintaan eli praktiikkaan, sen säätelyyn ja työstä saatavan taloudellisen korvauksen määrittelyyn;

oikeuden kontrolloida omaa työtään, alan työmarkkinoita, koulutusta, lisensointia ja niin edelleen. Menestyminen valtuutuksen hankinnassa riippuu siitä, miten professio kykenee kilpailemaan yhteiskunnan eri areenoilla. Professionaalisen valtuutuksen määräytymistä tulisikin Abbottin mukaan tarkastella useilla toisiinsa vaikuttavilla tasoilla. (Mts. 59.)

Abbottin mainitsemia tasoja tai areenoita on kolme. Ensimmäiseksi hän mainitsee *yhteiskunnallisen päätöksentekojärjestelmän tason*, jolla viitataan lainsäädäntöön ja hallinnollisiin ratkaisuihin eli työn muodolliseen kontrolliin. Lainsäädäntö on perinteisesti tehokas ja sen vuoksi merkittävä keino turvata profession asemaa. Jos professionaaliset oikeudet saadaan taattua lainsäädännön keinoin, niiden muuttaminen on hidasta sekä tulkinta ja määrittely suhteellisen helppoa. Myös hallinnolliset rakenteet on usein määritelty laissa, joten ne ovat melko pysyviä. (Mts. 59–64.)

Toinen areena, jossa merkittävää kilpailua valtuutuksista käydään, on Abbottin mukaan *julkisuus*. Julkisuudessa käytävät keskustelut määrittävät yleistä käsitystä eri valtuutuksien sisällöistä ja rajoituksista. Kyseessä on siis profession *kulttuurisen ja sosiaalisen auktoriteetin* rakentuminen (mts. 60). Julkinen mielipide voi legitimoida profession vaatimusta tietystä valtuutuksesta, mutta se voi myös edesauttaa professiota laillistamaan valtuutuksensa. Julkisuudessa määritellään myös eri ammattikuntien tai professioiden imagot eli yleiset mielikuvat kustakin professiosta ja sen edustajista¹⁹. Vaikka Abbott pitää julkisuutta merkittävänä areenana valtuutusten muodostumisessa, hän ei kuitenkaan teoriassaan käsittele sen roolia laajasti. Hän näkee julkisuuden tietyssä mielessä rajoitteisena areenana, jota leimaavat yleistyksen ja pitkään säilyvät mielikuvat. Professionaaliset imagot eivät muutu helposti ja niillä on taipumus olla arkkityypisiä. Lisäksi professioryhmät nähdään hänen mukaansa julkisuudessa usein liian homogeenisina. (Mts. 60–62.)

Kolmas ja jokapäiväinen areena, jossa valtuutuksista Abbottin mukaan kilpaillaan, ovat *työpaikat* eli ne organisaatiot, joissa profession edustajat työskentelevät. Julkisuudessa tai lainsäädännön ja hallinnon tasolla kilpailu valtuutuksista on yleensä muodollista ja sitä käydään professioiden

¹⁹ Abbott korostaa, että professioiden julkinen valtuutus muodostuu anglo-amerikkalaisissa ja ns. kontinentaalisen mallin mukaisissa maissa hyvin eri tavoin. Anglo-amerikkalaisissa maissa on tyypillistä, että ns. vapaiden professioiden julkinen valtuutus ja auktoriteetti perustuvat yleisesti tunnettuihin eettisiin koodeihin. Kontinentaalisisissa maissa taas professioiden auktoriteetit ovat huomattavasti riippuvaisempia suhteesta valtioon ja sen sosiaalisiin järjestelmiin. (Abbott, 1988, 60.)

ja näiden etujärjestöjen välillä. Työpaikalla käytävä kilpailu on luonteeltaan epämuodollisempaa ja jopa henkilökohtaista. Tyypillistä on esimerkiksi se, että työpaikoilla professionaalien keskinäiset ja myös näiden alaisten työtehtävät voivat sekoittua. Syynä voi olla esimerkiksi kiire: tietyn tehtävän suorittaa se, joka ehtii ja kykenee, riippumatta siitä, onko hänellä tehtävään muodollista pätevyyttä. Tämä käytäntö pyritään kuitenkin pitämään salassa ulkopuolisilta, koska se voisi romuttaa professionaalista uskottavuutta. (Mts. 62–67.)

Edellä esitetty käytäntö on vastoin professionaaleille tyypillistä pyrkimystä sulkea työtehtävänsä. Tällöin professionaalit voivat pyrkiä osoittamaan alaisilleen kaapin paikan kieltämällä näiltä pääsyn omiin tehtäviinsä. Eräs Abbottin keskeisistä ajatuksista liittyy juuri professionaalisen työn ja professionaaliseen rooliin usein liittyvien organisatoristen tehtävien väliseen suhteeseen. Everett C. Hughesia mukaillen (mm. Hughes 1984, 387–398) Abbott toteaa, että organisaatioiden luonteesta johtuen profession edustajan työhön kuuluu usein tehtäviä, jotka eivät edusta professionaalisen osaamisen ydinaluetta. Näitä ovat esimerkiksi hallinnolliset työt, asiakaspalvelu ja tiedottaminen. Profession kannalta keskeisiä tehtäviä voidaan joutua laiminlyömään, jakamaan tai luovuttaman pois ajanpuutteen vuoksi. Tilanne voi johtaa Abbottin mukaan edellä kuvattuun professionaalisten rajojen häviämiseen tai madaltumiseen, mutta joissakin olosuhteissa myös pyrkimykseen organisoida työnjakoa uudelleen. Tyypillinen piirre professionaalille kilpailulle valtuutuksista on *puhdistautuminen* eli pyrkiminen eroon vähemmän tärkeiksi koetuista tehtävistä. Tällöin esimerkiksi potilaan tiedot kirjoittaa ylös lääkärin sijasta hoitaja tai suunnitteluorganisaation palkataan vuorovaihtuskonsultti. Puhdistautumisen voidaan myös nähdä olevan pyrkimystä pois käytännön toiminnasta kohti teoriaa, koska teoriaa on helpompi hallita ja kontrolloida kuin käytäntöjä. (Abbott 65–69; vrt. Hughes 1984, 393; Mykkänen & Koskinen 1998, 5; vrt. Koskiahho 2000, 22–25.)

Kuten useimmat professiotutkijat, myös Abbott korostaa professionaalisen tiedon merkitystä professioiden välisessä kilpailussa. Hänen mukaansa profession kannalta oleellista on kyetä säilyttämään professionaalisen tiedon *abstraktiotaso* oikeana. Esittelen Abbottin näkemystä tiedosta tarkemmin seuraavassa luvussa.

Professionaaliseen valtuutukseen, ja sitä kautta koko professionaaliseen järjestelmään kohdistuvat muospaineet ovat Abbottin mukaan peräisin kolmesta lähteestä: Ensinnäkin ne voivat olla toisten, joko olemassa

olevien tai uusien professioiden aikaansaamia, näiden etsiessä omaan valtuutukseensa uutta sisältöä. Toiseksi ne voivat olla professiojärjestelmän ulkopuolisten, yhteiskunnallisten voimien aiheuttamia. (Abbott 1988, 90.) Ulkoiset lähteet häiritsevät professioiden järjestelmää, koska ne vaikuttavat valtuutuksiin. Ne voivat tuoda profession valtuutuksen piiriin uusia tehtäväalueita, kuten yhdyskuntasuunnittelun kommunikatiivinen käänne on lisännyt kommunikaatiotaitojen tarvetta. Ne voivat myös muuttaa, jopa tuhota, vanhoja valtuutuksia. Kun profession valtuutukseen sisällytetään jokin uusi tehtävä, se voi Abbottin mukaan aiheuttaa valtuutukseen sisältyvien muiden tehtäväalueiden heikkenemisen. Nämä muut tehtävät tulevat haavoittuviksi erilaisille invaasioille ja muutokset leviävät koko professioiden järjestelmään. (Mts. 91.) Samalla tavalla jokin professionaalinen tehtävä voi hävitä. Ryhmä, jolta tehtävä hävisi voi alkaa kilpailla jostakin uudesta tehtävästä, tai pyrkiä vahvistamaan entisten valtuutuksensa piiriin kuuluvien tehtävien hallintaa. (Mts. 91.)

Kahden edellä mainitun tekijän lisäksi profession valtuutuksen muutokseen voivat Abbottin mukaan vaikuttaa profession sisäiset tekijät. Esimerkiksi uuden professionaalisen tiedon tai taidon kehittyminen voi vaikuttaa valtuutuksen sisältöön. (Mts. 96, 97.) Kommunikatiivisen suunnitteluteorian kehittyminen voidaan ainakin tietyistä näkökulmista sanoa tapahtuneen planner-profession sisällä. Tällöin professioksi on tosin määriteltävä laajasti koko kansainvälinen yhdyskuntasuunnittelun yhteisö, johon kuuluvat sekä alan tutkijat että käytännön plannerit.

Andrew Abbottin teoriaa on pidetty merkittävänä sen vuoksi, että hän ei uusweberiläisen professiotutkimuksen tapaan keskity ennalta määrättyyn professionäkemykseen, jossa profession keskeisenä pyrkimyksenä on sen autonomisen aseman parantaminen. Sen sijaan Abbottin kiinnostuksen kohteena ovat prosessit, joiden avulla professiot tuottavat ja uudistavat itseään professioina, suhteessa toisiin professioihin (Johnson 1995, 17). Lisäksi tuoreutta edustaa se, että Abbottin kiinnostuksen kohteena on profession ja sen työtehtävien välinen kytkentä tai suhde. Abbott pitää luontevana lähtökohdana sitä, että minkä tahansa profession edustajat haluavat tehdä arvostettua työtä. Kyseessä on sosiologi Everett C. Hughesilta lainattu ajattelutapa (vrt. esim. Koskinen & Mykkänen 1989, 5, 6, 28).

Abbottia on myös kritisoitu. Erityistä kritiikkiä on saanut hänen systeemiteoriaan viittaava mallinsa (ks. esim. Edman 2001). Terry Johnson huomauttaa, että Abbottille valtio näyttäytyy vain professionaalisen järjestelmän ulkopuolisena tekijänä; reaktiivisena ympäristönä tai

yleisönä. Johnson huomauttaa myös, että Abbottin näkemys professionaalista järjestelmästä ei sovi sellaisenaan vahvan valtion maihin eikä niin sanottuun kontinentaaliseen professionäkemyksen piiriin. Malli on hänen mukaansa pätevä lähinnä USAssa. (Johnson 1995, 17, 18.) Abbottin on myös väitetty sanovan ”vain vähän professioiden yhteiskunnallisesta merkityksestä” (Koskinen & Mykkänen 1998, 7). Tämä lienee tyypillistä symbolisen interaktionismin edustajille, joiden mielenkiinnon kohteena ovat yleensä olleet pikemminkin mikrotason sosiaaliset suhteet kuin laajojen yhteiskunnallisten kokonaisuuksien arviointi (vrt. Collins 1988, 185).

Abbottin systeemi-painotteisuus korostuu myös siinä, ettei hän käsittele laajasti professionaali-asiakassuhdetta. Hän keskittyy pikemminkin professioiden sisäisen sekä näiden välisen dynamiikan analysointiin.

4 Käsitteiden määrittelyä

Professiotutkimukseen piiriin kuuluu koko joukko käsitteitä, joita käytetään tieteellisen yhteyden lisäksi myös arkikielessä. Näitä ovat muun muassa profession, professionalisaation sekä tiedon ja asiantuntijuuden käsitteet. Näiden käsitteiden määrittely vaihtelee tilanteesta ja kontekstista riippuen. Määrittelen tässä luvussa työssäni käyttämiäni keskeisiä professiotutkimuksen käsitteitä siten kuin lähestymistapani kannalta on relevanttia.

4.1 Professionalisaatio

Professionalisaatio on laajasti käytetty termi, jolla usein viitataan sellaiseen aikaan ja paikkaan sidottuun historialliseen kehitykseen, jossa professionaalit ryhmät syntyvät, kasvavat ja/tai vähenevät. Toisaalta sillä usein viitataan abstraktimmin erilaisten professionaalisten ryhmien rakenteiden, merkityksen, valtasuhteiden tai käyttäytymismallien muutokseen. Laajasti ottaen professionalisaatiolla voidaan siis tarkoittaa lähes mitä tahansa eri ammattiryhmien kehitykseen liittyvää, työmarkkinoilla tapahtuvaa ilmiötä. (Beckman 1990, 115–117; vrt. Johnson 1972, 21.)

Professionalisaatiolla tarkoitetaan usein myös yleistä yhteiskunnallista kehitystä, jossa tietyn ammatillisen – ei välttämättä perinteisiin professioihin kuuluvan – ryhmän muodollisen ammattitaidon vaatimus kasvaa. Yleensä tällöin syntyy myös tarve entistä laajempaan koulutukseen (mm. Freidson 1994, 106–110). Tämän määritelmän mukainen professionalisaatio on tyypillistä esimerkiksi teknologisen kehityksen ollessa nopeaa.

Joskus professionalisaation ja sosiaalisen sulkemisen käsitteitä käytetään lähes synonyymeina. Uusweberiläiset tutkijat, esimerkiksi Magali Sarfatti Larson näkivät professionalisaatioprosessin professioiden pyrkimyksenä luoda markkinoita omalle ammattitaidolleen ja kontrolloida näitä

markkinoita (Larson 1977). Larsonin tarkoittama professionalisaatiokehitys on kuitenkin sijoitettava erityiseen historialliseen ja paikalliseen kontekstiinsa. Esimerkiksi Pohjoismaissa professionalisaatiokehitys on liittynyt läheisesti hyvinvointivaltion kehitykseen, jolloin valtion välittävä rooli on vaikuttanut ratkaisevasti myös professionalisaatioon. Professionalisaatio on siis professioiden harjoittamaa sosiaalista sulkemista laajempi ilmiö. Professionalisaatiokehitykseen vaikuttavat myös profession ulkopuoliset ja siitä riippumattomat tekijät.

Konttisen mukaan (1998, 40–42) eräs professionalisaation ulottuvuus liittyy professioiden kulttuuriseen asemaan ja sen muutoksiin. Puhutaan sekä professionalisaatiosta että *deprofessionalisaatiosta*. Perinteiset professionaalit ammatinharjoittajat ovat menettäneet aiemman korkean statuksensa ja säätyläisasemansa koulutettuina kulttuuri-ihmisinä. Sen sijaan professionaaleista on tullut ekspertejä ja intellektuaalisten tekniikoiden haltijoita. Profession kuuluminen on arkipäiväistynyt ja ”menettänyt kulttuurista lumoaan”. Välimatka tavallisiin ihmisiin on pienentynyt muun muassa yleisen koulutustason nousun myötä (ks. esim. Rose 1993, 61; Ridell, 2004, 12). Tällöin profession ulkopuolisella maallikolla on paremmat mahdollisuudet arvioida professionaalia työtä. Toisaalta Konttisen mukaan monien teknisten asiantuntijatehtävien työ on edelleen vaikeasti maallikoiden arvioitavissa. Yleistäen voidaan sanoa, että professionalisaatiokehitys ei ole yksiulotteista: yleinen koulutustason nousu, joka sinällään voi olla merkki yleisestä professionalisaatiosta, aiheuttaa samalla tiettyjen ryhmien suhteellista deprofessionalisaatiokehitystä, professionaalisen statuksen suhteellista laskua. (Konttinen 1998, 40–42.)

4.1.1 Professionalisaatio on profession autonomian ja auktoriteetin lisääntymistä

Professionalisaation käsitettä voidaan määritellä myös suhteessa profession ominaisuuksiin. Ruotsalainen sosiologi Svante Beckman, joka on erikoistunut teknologian aiheuttamien sosiaalisten muutosten tutkimukseen, on tarkastellut professionalisaation käsitettä profession kahden eri ominaisuuden, *autonomian* ja *auktoiteetin* ulottuvuuksien avulla²⁰.

²⁰ Beckman huomauttaa, ettei ole olemassa absoluuttista listaa profession ominaisuuksista. Hän siis sanoutuu irti funktionalistisista taksonomioista ja niiden mukaisista professioiden määrittelyistä, vaikka puhuukin profession *ominaisuuksista*. Beckmanin esityksessä (1990, 115–138) on uusweberiläinen painotus.

Profession autonomialla Beckman tarkoittaa sitä, että tietyllä professionaalilla ryhmällä on tietty määrä laillisia, sosiaalisia, taloudellisia tai kulttuurisia indikaattoreita suhteellisesta sosiaalisesta vapaudesta työssään. Autonomisella professionalla on yhteiskunnassa suhteellisen suuri vapaus esimerkiksi järjestää työtehtävänsä ja määritellä niiden sisältö.²¹ Professionalisaatio on tämän ulottuvuuden osalta profession autonomian lisääntymistä entisestään. Autonomian vastakohtana on Beckmanin mukaan työn epäitsenäisyys (heteronomy) ja riippuvaisuus (dependence). Professionalisaation vastakohtaa Beckman nimittää proletarisoitumiseksi. (Beckman 1990, 118.)

On kuitenkin olemassa ammatteja, joissa toimivien suhteellinen autonomia on suuri, mutta niitä ei Beckmanin mukaan voida pitää professionaalisuutena. Suhteellinen autonomia ei yksin tee ammattikunnasta professionaalisuutta. Esimerkiksi poliitikon tehtävissä tai monissa vapaaehtoistyötehtävissä on Beckmanin mukaan suhteellisen suuri autonomian aste. Nämä *kutsuamustyöt* (*vocational work*) eivät kuitenkaan välttämättä vaadi erityisiä taitoja eivätkä ennen kaikkea muodollista koulutusta. Koulutus on Beckmanin mukaan eräs oleellinen professionalisaatiota edistävä tekijä sekä yksilötasolla että koko professionaalisen järjestelmän tasolla. Tyypillinen yhteiskuntamme piirre onkin eri ammattiryhmien edustajien hakeutuminen jatkuvasti lisä- tai jatkokoulutukseen. Yksilötasolla jatkokoulutus parantaa professionaalisen henkilön autonomian mahdollisuutta sekä työssä että yleisemmin työmarkkinoilla. Järjestelmän tasolla se voi parantaa koko profession autonomiaa. (Mts. 118–119.)

Beckman esittää nelikentän, joka kuvaa erilaisia työn tyyppisiä. Nelikentän ulottuvuuksia ovat työn autonomian aste sekä vaaditun muodollisen koulutuksen määrä. Beckmannin mukaan nelikentälle on tyypillistä sen dynaamisuus, esimerkiksi polarisoituminen proletaarisen työn ja professionaalisen työn välillä siten, että professionaalilla ryhmällä on paremmat mahdollisuudet kontrolloida asemaansa työmarkkinoilla erilaisten sulkemisstrategioiden (*exclusionary strategies*) avulla. Eli mitä suurempi on työssä vaadittu muodollinen koulutus sekä mitä suurempi on toteutunut autonomia, sitä paremmin professionaali ryhmä voi säädellä asemaansa esimerkiksi säätelemällä ryhmään pääsyä. Eri työn tyyppisiin sijoittuvien ryhmien välillä ja näiden rajapinnassa

²¹ Autonomian käsitteellä on yhteyksiä Andrew Abbottin *valtuutuksen* (*jurisdiction*) käsitteeseen. Myös Eliot Freidson on pohtinut professionaalisen autonomian käsitettä (1979).

tapahtuu jatkuvasti muutoksia. Esimerkkinä Beckman mainitsee niin sanotut semi-professiot, jotka sijoittuvat ryhmien ”skilled labour work” ja ”professional work” väliin. Semiprofessioilla on hänen mukaansa pyrkimys nousta ”professionaalisen työn” tekijöiden ryhmään, mutta näiltä puuttuu tarvittava määrä autonomiaa työssään. Toinen kiinnostava alue sijoittuu kutsumustyön ja professionaalisen työn väliin. Sairaanhoidajat, jotka alun perin ovat kuuluneet kutsumustyön tekijöiden ryhmään, ovat määrätietoisesti nostaneet koulutustasoaan, mutta he eivät koskaan ole yltäneet varsinaiseen professionaalisen työn ryhmään. Ammattikunta voitaneen nykyisin luokitella joko ”skilled labour work” -ryhmään tai semi-professioihin. (Mts. 122–124.)

	Vain vähän muodollista koulutusta vaaditaan	Vaaditaan laaja muodollinen koulutus
Heteronomous work Epäitsenäinen työ	Proletarian work Suorittava työ	Skilled labour work Ammattityö
Autonomous work Autonominen työ	Vocational work Kutsumustyö	Professional work Professionaalinen työ

Kuva 1 . Työn tyypit (Beckman 1990, 120–122).

Laajan professionaalisen autonomian käsitettä on myös kritisoitu. Esimerkiksi Donald Lightin (1995, 29) mukaan professionaalinen autonomia on suhteellinen käsite. Professiot ovat hänen mukaansa lähes aina riippuvaisia monista ulkoisista resursseista ja tekijöistä kuten budjeteista ja instituutioista. Nämä vaikuttavat syvästi professionaalien tekniseen suoritukseen. Esimerkiksi lääkäri ei voi parantaa potilasta vaikka osaisi, jos ei ole varaa hankkia oikeita lääkkeitä tai oikeaa hoitoa. Myös Torstendahl (1990b, 2, 3) yhtyy ajatukseen, jonka mukaan erityisesti tieto-perusteisten professioiden (*knowledge-based professions*) autonomia on aina ollut alisteinen tiedon ympärille kehittyneille instituutioille.

Toinen Beckmanin mainitsema professionalisaation ulottuvuus liittyy profession auktoriteettiin ja muutoksiin auktoriteettiasemassa. Jotta kuitenkin voitaisiin puhua professionaalista auktoriteetista, on ensin määriteltävä lyhyesti *eksperttiisin* eli asiantuntijuuden käsite, sillä Beckmanin mukaan eksperttiisi on auktoriteetin erityinen muoto, joka liittyy nimenomaan professionaaliseen auktoriteettiin. Beckman näkee asiantuntijuuden sosiaalisena suhteena, jossa jollakin on auktoriteettiasema sillä perusteella, että muut uskovat hänellä olevan taitoja, joita muilla

ei ole. Auktoriteetilla Beckman tarkoittaa ominaisuutta, jonka avulla jokin taho (henkilö, organisaatio tai sääntöjen järjestelmä kuten laki tai muu instituutio) voi antaa toisille tahoille ohjeita koskien toimintaa, uskomuksia, arvostuksia tai olemista; ja joita tämä toinen taho vapaaehtoisesti noudattaa. Toisin sanoen jollakin taholla on auktoriteettia, kun toiset noudattavat tämän tahon ohjeita tai uskovat tämän näkemyksiä vapaaehtoisesti. Auktoriteetin noudattaminen voi johtua halukkuudesta (willingness to obey) tai siitä, että on kehitetty vapaaehtoinen, mutta muodollinen järjestelmä sääntöineen noudatettavaksi (formal authority). (Mts. 125–127.)

Professionaalisen auktoriteetin kehittyessään Beckman viittaa Max Weberin tunnettuihin auktoriteetin ideaalityyppeihin (Weber 1922, tässä 1968 ja 1983). Weberin mukaan on olemassa kolmenlaista auktoriteettia: traditionaalista, karismaattista ja legaalis-rationaalista eli byrokraattista (Weber 1983, 144–175). Beckmanin mukaan hänen määrittelemänsä ekspertiisi istuu huonosti mihinkään Weberin ideaalityypeistä. Ekspertiisi voi vaikuttaa henkilökohtaiselta (lähinnä karismaattiselta) ominaisuudelta, mutta toisaalta professionaaliin ekspertiisiin yleensä liittyy byrokraattinen ulottuvuus muun muassa erityisen koulutuksen ja sen tuoman professionaalien valtakirjan kautta.

Professionaali auktoriteetti eli arvovalta rakentuu Beckmanin mukaan kahdella tavalla. Toisaalta se perustuu maallikoiden oletukseen, että professionaali tieto on luonteeltaan erityistä, oikeaksi osoitettavissa olevaa ja sitä kautta luotettavaa. Toisaalta professionaalien tiedon tarkistaminen ja jäljittäminen on maallikoille vaikeaa, koska tieto voi eri syistä olla hankalasti saavutettavissa. Tämä maallikoiden epäpätevyys (incompetence) suhteessa professionaaliin tietoon johtaa siihen, että professionaalien hankittava ja säilytettävä auktoriteettinsa erityisen *luottamussuhteen* avulla. Luottamussuhde onkin keskeinen professionaalisen auktoriteetin rakennuspuu. (Mts. 127,128.)

Professionaalien auktoriteetin suhde maallikoiden epäpätevyyteen on ollut eräs uusweberiläisen tutkimussuuntauksen kiinnostavia polkuja. Kriittiselle tutkimussuuntaukselle tyypillisesti on esitetty näkemyksiä, että professionaalit ryhmittäytyvät oman itse-intressinsä vuoksi säilyttämään tai varjelemaan maallikoiden epäpätevyyttä. Uusweberiläisessä ja sen jälkeisessä professiotutkimuksessa on myös esitetty, että professionaalit ryhmittäytyvät pitämään hallussaan olevan tiedon mahdollisimman vaikeasti saavutettavana (mm. Abbott 1988). Ivan Illich on käyttänyt

professioista termiä ”disabling”. Hänen mukaansa lisääntyvä professionalisaatio tekee maallikoista tai asiakkaista entistä avuttomampia arvioimaan professionaalista toimintaa. Lisäksi hänen mukaansa professioiden reviirin laajentuminen laajentaa samalla maallikoiden inkompetenssin aluetta (Illich 1978, 11–34).

Beckmanin mukaan professionaalinen auktoriteetti sijoittuu jonnekin byrokraattisen, eli instituutiopohjaisen ja henkilökohtaisen auktoriteetin väliin. Professionaalissa auktoriteetissa on siis hänen mukaansa piirteitä molemmista. Byrokraattisella auktoriteetilla viitataan institutionaalisesti määriteltyihin sääntöihin sekä rooleihin, jotka määräytyvät tehtävien ja päämäärien mukaan. Tällöin auktoriteettia tuovat asema byrokraattisessa instituutiossa sekä erilaiset työtehtäviä säätelevät normit (esimerkiksi lait, kaavat) sekä niiden noudattaminen ja valvominen. Byrokraattinen auktoriteetti on ideaalittypiltään persoonatonta. Ekspertiisin auktoriteetti on hänen mukaansa enemmän henkilökohtainen ominaisuus, johon vaikuttaa professionaalien ekspertiisin oletettu ja osoitettu osaaminen. Puhtaana muotona siihenkään ei liity karismaattisuutta eikä tunteita. Se on siis ”tunteellisesti neutraalia”. Beckman määrittelee edellä mainitut auktoriteetin lajit (byrokraattisen, professionaalisen ja asiantuntija-auktoriteetin) päämäärärationaalisiksi auktoriteetin alalajeiksi Weberin arvorationaalinen–päämäärärationaalinen-jaottelun mukaan.

Goal-based	Status-based	
Bureaucratic authority	Rights authority	Institution-based
Professional authority		
Expert authority	Community authority	Person-based

Kuva 2. Neljä auktoriteetin perustyyppiä sekä professionaalisen auktoriteetin sijoittuminen näihin nähden (Beckman 1990, 129–133).

4.2 Tieto profession pääomana

4.2.1 Professionalisaation ja tiedon suhteesta

”The professionals claim the exclusive right to practise, as a vocation, the arts which they profess to know, and to give the kind of advice derived from their special lines of knowledge. This is the basis of the licence, both in the narrow sense of legal permission and in the broader sense that the public allows those in a profession a certain leeway in their practise and perhaps in their very way of living and thinking.” (Everett C. Hughes 1984, 375.)

Englanninkielinen termi *professional knowledge* viittaa sekä profession hallussa olevaan tietoon että professionaaliseen osaamiseen, taitoon. Tieto ja taito liittyvät ammattilaisen työskentelyssä läheisesti toisiinsa, eikä niitä voida käytännön työssä erottaa toisistaan.

Profession suhde tietoon on aina ollut eräs professiotutkimuksen keskeisiä kiinnostuksen kohteita. Näkemykset tiedon luonteesta, professionaalista tiedonmuodostuksesta sekä siitä, mihin ja millä tavoin tietoa käytetään (ts. mikä on tiedon merkitys professionille), ovat vaihdelleet aikojen kuluessa ja eri koulukuntien välillä.

Funktionalistisen professionäkemyksen mukaan professioiden hallussa oleva *tieteellinen* tieto oikeutti nämä mahdollisimman autonomiseen omaan alansa koskevien kysymysten ja ongelmien muotoiluun sekä ongelmanratkaisuun (mm. Carr-Saunders & Wilson 1933, Parsons 1954). Profioiden suhde tieteelliseen tietoon nähtiin positiivisessa valossa profession ominaisuutena ja omaisuutena: Tieteellistä tietoa pidettiin luonteeltaan neutraalina ja arvovapaana, ja professioilla nähtiin olevan yhteys oman alansa uusimpaan tietoon. Pidettiin ihanteellisena tilannetta, jossa tieteellinen tieto yhdistyi professioiden humaaneihin pyrkimyksiin taata harmoninen yhteiskunnallinen kehitys. Profioidet nähtiin tiedeperusteisuutensa ja tiedon arvovapaan luonteen vuoksi myös yleisen edun (*public interest*) takaajina (mm. Kontinen 1989, 30–34, 89; Larson 1977, 236, 237).

Myös uusweberiläinen tutkimussuuntaus on pitänyt profession ja tiedon suhdetta itseisarvoisen tärkeänä professiososiologisena tutkimuskohteena. Kuten funktionalistit, myös uusweberiläiset tutkijat ovat nähneet professioiden autonomian olevan seurausta profession hallussa olevasta tiedosta tai osaamisesta (mm. Freidson 1970, Larson 1990). Mutta siinä missä

funktionalistit näkivät tiedon yhteiskunnallisen harmonian säilyttämisen välineenä, uusweberiläisille tieto oli monopolisoitavissa oleva resurssi professionaalisen vallan tai dominanssin saavuttamiseksi. Näkemys oli peräisin Max Weberiltä. (Vrt. Brante 1990, 76.)

Myös kolmannen aallon professiotutkijat ovat korostaneet tiedon merkitystä professionaalisuuden rakennuspuuna. Tiedon monopolisoinnin on nähty olevan professiolle tärkeää ainakin kahdesta syystä. Ensinnäkin uusweberiläistä lähestymistapaa mukaillen on korostettu professioiden pyrkimystä säilyttää tai vahvistaa monopoliasemaansa. Hallitsemalla professionaalista tietoa profession on oletettu pystyvän käytännössä ratkaisemaan alansa ongelmia. Tällöin professio voi vakuuttaa muut yhteiskunnallisesta tarpeellisuudestaan ja voi sitä kautta vaatia itselleen privilegioita, kuten sosiaalista tai taloudellista statusta (vrt. Torstendahl 1990b). Toinen, laajempi merkitys liittyi *konstruktivistisen tieteenparadigman* kehittämiseen 1960- ja 1970-luvuilta lähtien. Konstruktivistisen näkemyksen mukaan todellisuutemme on sosiaalisesti tuotettua ja rakennettua (vrt. Berger & Luckman 1975). Käynnissä on jatkuva taistelu sosiaalisen todellisuuden ja sosiaalisten ongelmien määrittely- ja ratkaisuvallasta. Professionaalien tiedon hallinnan on nähty tuovan professioille sosiaalisen todellisuuden määrittelyvaltaa (mm. Abbott 1988).

Tieto välineenä professioiden välisessä kilpailussa

Professionaalisen tiedon tuotannon ja hallinnan on nähty olevan keskeinen keino toteuttaa sosiaalista sulkemista. Tiedon hallinnan avulla on pyritty rajoittamaan sekä toisten professionaalisten ryhmien että maallikoiden pääsyä määrittelemään tietyn alan yhteiskunnallisia ongelmia. Professionaaliset ryhmät kilpailevat usein keskenään samojen ongelmien määrittelystä. Randall Collinsin mukaan (Collins 1990b, 20, 21) kilpailussa onnistuneen ryhmän tunnusmerkki on juuri professionaalinen status. Kilpailussa hävinneet ryhmät ovat kadonneet markkinoilta²². Professionaaliset ongelmat ovat Collinsin mukaan määrittelykilpailun voittaneiden professioiden luomia: esimerkiksi ei olisi juridisia ongelmia, jos ei olisi juristeja ja juridiikkaa.

²² Collinsin näkemystä voitaisiin täydentää siten, että professioiden välisessä kilpailussa hävinneet ryhmät eivät välttämättä katoa markkinoilta kokonaan, vaan ne voivat myös vetäytyä jollekin toiselle markkinasegmentille. Esimerkiksi arkkitehtien kanssa kilpailleet maanmittarit Suomessa vetäytyivät kaavoittajina maaseudulle, ja toisaalta ovat aina hallinneet maaseudun kaavoitusta muun muassa maanmittausmonopolin tukemana.

Myös Andrew Abbottin (1988) mukaan *jurisdictionista*, valtuutuksesta ratkaista yhteiskunnallisia ongelmia, kilpaillaan professionaalisen tiedon avulla. Abbott käyttää historiallisena esimerkkinä alkoholismia: Yhdysvalloissa alkoholismin diagnosoinnin ja hoidon valtuutus on eri aikoina ollut eri professionien hallussa: ensin papistolla, sittemmin lääkäreillä, kieltolain aikaan juristeilla ja nykyisin usein psykiatreilla (mts. 37).

Ongelmien määrittelyvallan lisäksi professionien on osoitettava olevansa kelvöllisiä ongelmaratkaisusysteemejä (mm. Torstendahl 1990b, 2,3). Tässäkin prosessissa keskeistä osaa näyttelee kyky hallita ja soveltaa professionaalista tietoa. Abbottin mukaan (1988) keskeinen peliväline professionien välisessä kilpailussa on *abstrakti, tieteellinen tieto*. Tieteellistä abstraktiotasoa ylläpitämällä ja sitä soveltamalla professio uusintaa ja vahvistaa omaa asemaansa suhteessa muihin professioihin. Olennaista hänen mukaansa on kyetä määrittelemään tiedon optimaalinen abstraktiotaso. Liian korkean abstraktiotason saavuttaminen voi olla uhka profession valtuutukselle: äärimmäisen abstrakti tieto voi menettää painoarvonsa, jos se ei enää ole konkreettisesti sovellettavissa. Toisaalta tieto ei myöskään saa olla liian ilmeistä, kaikkien saavutettavissa tai arvioitavissa olevaa. (Mts. 98–104.)

Optimaalisen abstraktiotason ylläpitäminen on Abbottin mukaan erityisen tärkeää silloin, kun profession työn sisältöön ja valtuutukseen kohdistuu muutospainetta ja uusia vaatimuksia. Abbottin mukaan professionilla on kolme vaihtoehtoa vastata uusiin vaatimuksiin. Ensimmäinen on uuden tiedon ja tietotaidon omaksuminen ja abstrahoiminen profession tarpeita vastaavaksi. Tällöin uusi tieto muodostuu osaksi uudelleen määriteltävää valtuutusta. Tämä voi vahvistaa professiota, mutta se voi myös johtaa perinteisen valtuutuksen kannalta olennaisen tietotaidon vähenemiseen ja sitä kautta valtuutuksen heikkenemiseen. (Mts 33–58.) Toinen tapa vastata uusiin vaatimuksiin on se, että kaksi tai useampia professionaalista ryhmää yhdistyy yhdeksi yksiköksi niin, että molempien ammattitaito tulee hyödynnetyksi (*amalgamation*). Esimerkkinä tästä voisivat olla vaikkapa uusmedia-alan yritykset, joissa on sisällöntuottajia ja teknistä osaamista monilta yllättäviltä aloilta. Abbottin mukaan ammattiryhmien yhdistyminen kuitenkin usein epäonnistuu tai on vaikeaa. Syynä voivat olla esimerkiksi professiokulttuuriset tekijät tai erot ryhmien kognitiivisissa ja sosiaalisissa rakenteissa. Kolmas tapa pitää yllä optimaalista abstraktiotasoa profession sisällä on erikoistuminen tai jakautuminen pienemmiksi yksiköiksi (*division*). Erikoistuminen on hyvin tavallista, koska abstraktiotason ylläpitäminen vaatii yhä kompleksisempaa ja

erikoistuneempaa tietoa. Erikoistumisen varjopuoli on se, että se vähentää ammattilaisten liikkuvuutta ja korvattavuutta. (Mts. 104–111.)

Abbottin mukaan jotkut professiot ovat alttiimpia professioiden väliselle kilpailulle valtuutuksista kuin toiset. Tämä johtuu hänen mukaansa siitä, että joidenkin professioiden perustana oleva abstrakti tieto on monimutkaisemmin sovellettavissa käytäntöön kuin toisten; ts. jonkin ongelman hallitseminen voi vaatia useamman eri profession yhteistyötä. Esimerkkinä tällaisesta ammattikunnasta hän mainitsee arkkitehdit, joiden on siedettävä insinöörien puuttumista suunnittelu- ja rakennusprosessiin. Abbottin mukaan mitä korkeampi on profession toleranssitaso työhönsä puuttumiseen, sitä avoimempi profession valtuutus on ulkopuoliselle häirinnälle (interference) ja kyseenalaistuksille. (Mts 48–51.)

Ruotsalaisen sosiologin Thomas Branten näkemys professionaalisen tiedon luonteesta on samansuuntainen kuin Abbottin. Branten mukaan (1990, 83) profession hallussa olevalla tiedolla on oltava markkina-arvoa, mutta samalla sen on oltava sängen esoteerista ja kadunmiehen näkökulmasta saavuttamattomissa olevaa. Branten mukaan (1990, 83, 84) muodollista koulutuksen ja tutkintojen merkitystä ei kuitenkaan pitäisi professionaalisen tiedon hankkimisprosessissa painottaa liikaa. Monet professionaalit, joista Brante mainitsee esimerkkinä insinöörit, hankkivat ammatilliset taitonsa vasta muodollisen koulutuksen jälkeen. Branten mukaan suuri määrä professionaalista tiedosta hankitaan käytännön työssä tapahtuvassa oppimisprosessissa, koska kirjoittamaton tietotaito tai sanoiksi pukematonta tietoa ei voida siirtää muodollisella yliopistopetuksella. Tälle kirjoittamattomalle tiedolle on hänen mukaansa tyyppillistä teknisyyden ja epäennustettavuuden herkkä balanssi. (Mts. 84.) Branten näkemystä voidaan kritisoida siitä, ettei se ota huomioon sitä, että yliopistokoulutuksella on kuitenkin merkittävä professionaalista habitusta muokkaava vaikutus (mm. Bourdieu 1984, Yanar 1999).

Teoksessa ”The System of Professions. An Essay on the Division on Expert Labour” (1988) Abbott painottaa professioiden välillä vallitsevaa kilpailua työtehtävistä ja valtuutuksista. Thomas Brante huomauttaa, viitaten myös Randall Collinsiin, että eri professiot ovat myös riippuvaisia toisistaan. Heidän on yhdessä kyettävä pitämään yllä uskottavaa mielikuvaa siitä professionaalista tietotasosta, jossa yhdistyvät yllä mainitut teknisyyden, mutta toisaalta myös epäennustettavuus tai yllätyksellisyys (vt. Schön 1991). Brante ei siis aseta kaikkia professionaaleja vastakkain, vain löytää heidän väliltään myös yhteistyön aineksia ja tarpeita. (Brante 1990, 84.)

Randall Collinsin mukaan (1990b, 18) tietyn ammatillisen ryhmän hallussa oleva tieto ei vielä takaa professionaalista valtaa. Esimerkiksi monilla teknisillä aloilla on Collinsin mukaan tietoa, jota ilman teknologisoitunut yhteiskuntamme ei tulisi toimeen, mutta nämä alat eivät silti täytä perinteisten, järjestäytyneiden professioiden tunnusmerkkejä. Olennaista onkin se, miten tiedon hankinta ja käyttö professionaaliin tarkoituksiin on sosiaalisesti organisoitu.

Collinsin mukaan (1990b, 18–21) vain ”statusarvon koristama” tieto takaa professionaalisia privilegioita. Akateemisella tiedolla on tietty itseisarvo Collinsin mukaan, mutta samalla hän huomauttaa, että akateeminen tieto sellaisenaan harvoin riittää käytännön työelämässä. Todellinen ammattitaito hankitaan hänen mukaansa nimenomaan käytännön työtä tekemällä. Akateemisen koulutuksen merkitys on hänen mukaansa siinä, että luo akateemisille ammateille tietyn sosiaalisen rakenteen. Collins näkee koulutuksen ensisijaisesti rituaalisena, sosiaalistavana instituutiona (mts. 18–21, vrt. myös Hughes 1984, 387–397).

Collins siis korostaa akateemisen tiedon ritualistista ja symbolista käyttöä profession rakennuspuuna eli sulkemisen välineenä. Hän ei kuitenkaan sulje pois tiedon käyttöä myös ongelmanratkaisuun. Abbott (1988) sen sijaan painottaa tiedon merkitystä nimenomaan ongelmanratkaisun välineenä. Hän ei toisaalta kiistä ongelmanratkaisukyvyyn olevan olennainen professionaalisen valtuutukseen saavuttamiseen.

Kredentiaalinen koulutusjärjestelmä

Edellä on todettu, että tiedon kontrollointi on profession autonomiaa lisäävä tekijä. Kaikki tieto ei kuitenkaan ole tässä suhteessa samanarvoista. Tiedolla on oltava sekä statusarvoa (mm. Collins 1990a ja 1990b) että käyttöarvoa (Brante 1990 ja Abbott 1988). Lisäksi professiolla on oltava keinoja kontrolloida ja hallita tietoa professionaalisisessa järjestelmässä.

Monilla uusweberiläisillä professiotutkijoilla on se näkemys, että kredentiaalisuus on eräs keskeinen professionalisaation edistämisen ja sosiaalisen sulkemisen keino (mm. Parkin 1979; Freidson 1970; Larson 1977 & 1990, Collins 1979 & 1990b). Kredentiaalisella järjestelmällä tarkoitetaan valtion, koulutuslaitosten (yliopistojen ja korkeakoulujen) sekä professioiden ja näiden ammatillisten järjestöjen rinnakkaiseloja ja yhteistyötä. Kredentiaalisessa järjestelmässä professioilla on ammatillisten järjestöjensä kautta mahdollisuus vaikuttaa valtiollisten koulutuslaitosten opetusohjelmien sisältöön. Samalla syntyvät ammatilliset standardit sekä ammatillinen

identiteettiperusta. Kredentiaaliselle järjestelmälle on usein tyypillistä se, että professionaalisen ammatin harjoittaminen edellyttää ammatillisen lisenssin tai tutkintotodistuksen hallintaa. Profession asema muun yhteiskunnan suuntaan vahvistuu myös sitä kautta, että tutkintotodistuksen avulla sertifioidut asiantuntijat pääsevät määrittelemään alansa tiedon validit kohteet. (Mm. Freidson 1986, 63–91; Konttinen 1991, 52–55, Abbott, 1988, 207, Larson 1990, 24–40.)

Kredentalismi sosiaalisen sulkemisen tehokkaana välineenä ei ole uusi ajatus. Näkemys on peräisin luokkayhteiskunnan sulkemisjärjestelmiä analysoineelta Max Weberiltä. Weber näki, että byrokraattisen, hierarkiseen ja statusjärjestelmään perustuvan organisaatiomuodon kehittyminen johti myös kredentiaalisen järjestelmän syntyyn. Weber kirjoitti, ettei kredentiaalisen koulutusjärjestelmän kehittymisen perimmäisenä tarkoituksena ole ”vastata äkillisesti syntyneeseen tiedonjanoon”, vaan halu rajoittaa tiettyjen sosiaalisten statusasemien määrää ja monopolisoida niihin pääsy koulutuksen suoman tutkinnon avulla (Weber 1968, 998–1 000).

Yhdysvaltalaisista koulutusjärjestelmästä 1970-luvulta lähtien tutkineen Randall Collinsin (1979, 31–48; 1990b) mukaan akateemisella koulutuksella on professionaalille lähinnä sosiaalistava merkitys²³. Niin ikään Yhdysvalloissa tutkimusta tehnyt Magali Sarfatti Larson näkee yliopistokoulutuksen merkityksen toisin. Siinä missä Collins korostaa koulutuksen rituaalista ja sosiaalistavaa luonnetta, Larsonin mukaan yliopiston tehtävä on tarjota opiskelijalle luotettavaa, ”homogeenista ja standardisoitua” tietoa. Tiedon on oltava luonteeltaan sellaista, jotta sitä jakavaa yliopistolaitosta voitaisiin käyttää kredentiaalisen järjestelmän osana. Larsonin mukaan yhteiskunnalla on oltava takeita siitä, että tietyn tutkinnon suorittaneella henkilöllä on tietyt tiedot hallussaan ja hänelle voidaan antaa työhön oikeuttava valtakirja. (Larson 1977, 40–52; 1990, 30.) Myös Eliot Freidson näkee kredentiaalisen järjestelmän sisältävän yhteiskuntaa ja erityisesti sen maallikkojäseniä suojaavia elementtejä: Ainakin periaatteessa järjestelmä voi taata sen, että maallikko voi luottaa professionaaliseen asiantuntemukseen. Esimerkiksi potilaan on voitava luottaa lääkäriensä suosituksiin. (Freidson 1984, 24, 25.)

²³ Randall Collins sai Esa Konttisen mukaan (1989, 145–147) vaikutteita mm. symbolisen interaktionismin edustajilta. Symbolisen interaktionismin edustajat esittelivät Konttisen mukaan ensimmäisenä mm. niin sanotun *piilo-opetus suunnitelman* käsitteen.

Kuten Collins, myös Pierre Bourdieu on korostanut *habituksen* käsitettä esittelevässä teoksessaan ”Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste” (1984, 24–26) akateemisen tiedon ritualistista merkitystä. Koulutusjärjestelmä, erityisesti akateeminen tutkinto, tuo tutkintotodistuksen haltijalle muodollisen, mutta silti vain oletetun takuun pätevydestä. Bourdieun mukaan ei ole varmuutta siitä, mikä tutkinnon suorittaneen todellinen pätevyden aste on, mutta järjestelmä takaa hänelle tietyn sosiaalisen statusaseman. Symbolien avulla toimiva järjestelmä myös uusintaa ja vahvistaa itseään: Akateemisten luokitusten tuomat erot vahvistuvat ihmisten kollektiivisesti tunnistaessa ja tukiessa näitä erottelevia. (Mts. 25.)

Akateemisen tiedon – olkoonpa se luonteeltaan millaista tahansa - statusasema heijastuu Bourdieun mukaan myös siihen tietoon, joka jää akateemisen järjestelmän ulkopuolelle: itse hankittu, kokemusperäinen tieto ei takaa haltijalleen statusasemaa, vaikka se olisi päteväksi osoitettua. Se häviää aina kilpailussa auktorisoidulle, ”viralliselle” tiedolle. (Mts. 25; ks. myös Saks, 1995, 103–115.)

Sekä Freidson (1970) että Larson (1977) ovat todenneet, että myös akateemisen koulutuksen pituus on yksi profession statusta nostava tekijä. Pitkään kestävä koulutus (Larson käyttää termiä ”overtraining”) on omiaan sekä lisäämään luottamusta että nostamaan profession arvostusta maallikoiden piirissä. Larsonin (mts. 230, 231) mukaan professionaalit kykenevät työssään hyödyntämään vain pienen määrän opiskeluaikanaan hankkimastaan tiedosta. He saavat kuitenkin nauttia pitkän koulutuksen tuomasta ”intelligentin” leimasta, joka erottaa heidät muista (vrt. Bourdieu 1984).

4.2.2 Professionaalisen tiedon hankkimisesta, erityistapauksena arkkitehdit

”The nature of the knowledge, substantive or theoretical, on which (a professional’s) advice and action are based is not always clear: it is often a mixture of several kinds of practical and the oretical knowledge. But it is part of the professional complex, and of the professional claim, that the practise should rest upon some branch of knowledge to which the professionals are privy by virtue of long study and by initiation and apprenticeship under masters already members of the profession.” (Everett C. Hughes, 1984, 375.)

Edellä on kuvattu professionaalisen tiedon luonnetta sekä sitä, miten professio pyrkii kontrolloimaan tiedon hankintaa ja käyttöä kollektiivisten

professionaalisten päämäärien saavuttamiseksi. Tässä luvussa kuvaan professionaalien tiedon luonnetta sekä tiedon hankkimisen ja taitojen omaksumisen prosessia. Vaikka tiedon hankinta olisi organisoitu profession taholta kollektiivisesti, yksilötasolla tiedon ja taidon omaksuminen on enemmän tai vähemmän subjektiivinen ja kognitiivinen prosessi. Tätä prosessia voidaan nimittää myös *asiantuntijuuden tai asiantuntemuksen syntymiseksi*.

Monet tutkijat myös professiotutkimuksen ulkopuolelta painottavat käytännön kokemuksen merkitystä professionaalien tiedon sekä osaamisen tai tietotaidon (skill) synnyssä. Erään tunnetuimmista näkemyksistä on esittänyt unkarilainen, englannissa vaikuttanut fyysikko-kemisti ja filosofi, Michael Polanyi. Hänen tunnetuksi tekemänsä käsite *tacit knowledge* (1958, tässä 1998) on innostanut monia tutkijoita sekä hedelmällisiin tulokintoihin ja käytännön sovelluksiin että myös mahdollisiin väärinymmärryksiin eri tieteenaloilla. Esimerkiksi Haridimos Tsoukas on kritisoinut tacit knowledge -käsitteen liiallista operationalisointia. (Ks. esim. Schön 1991, Nonaka & Takeuchi 1995, Tsoukas 2002 & 2006; Koivunen 1998.)

Kuten edellä mainitut professiotutkijat Collins ja Brante, myös ruotsalainen sosiologi Lennart G. Svensson painottaa käytännön kokemukseen merkitystä professionaalien tiedon synnyssä (Svensson 1990, 51–70). Svenssonin näkemys sivuaa läheisesti omaa tutkimusaiheittani, koska hän on tutkinut arkkitehteja ja psykologeja. Svenssonin tutkimuskohteena on tieto professionaalien resurssina. Erityisesti hän on keskittynyt rationaalisen, muodollisen tiedon ja jokapäiväisen, arkisen työn suhteeseen. Esitän tässä Svenssonin tutkimuksen tuloksia painottaen arkkitehtien osuutta, mutta nostan esille myös joitakin arkkitehtien ja psykologien välisiä eroavaisuuksia. Vertaan myös lyhyesti Svenssonin tuloksia Michael Polanyiin näkemykseen professionaalista tiedosta (Polanyi 1998).

Svensson korostaa tutkivansa kontinentaalisen mallin mukaista professionalisaatiota, eli professionalisaatiota, joka on liittynyt läheisesti valtion byrokratian ja hyvinvointivaltion kehittymiseen. Hän määrittelee tutkimuksessaan sekä arkkitehdit että psykologit ”tietoperusteisiksi profesioiksi, jotka toimivat byokraattisissa organisaatioissa” (mts. 52)²⁴. Tutki-

²⁴ Svensson ei artikkelissaan tarkemmin kuvaa tutkimisiensa professioryhmien sijoittumista julkiselle tai yksityiselle sektorille. Ruotsissa tehdyn empirisen tutkimuksen kohteena olleet arkkitehdit työskentelivät hänen mukaansa kolmessa eri projektissa, joista kaksi oli rakennussuunnitteluhankkeita (toinen yksityiselle, toinen julkiselle tilaajalle) ja kolmas urban design-tyyppinen julkisen katutilan suunnitteluprojekti.

miensa professioiden työstä Svensson erottaa kolme eri professionaalisen tiedon lajia. Nämä poikkeavat toisistaan sekä sisällöltään ja luonteeltaan että tavalta, jolla tieto on hankittu (vrt. Evans, 1995, 40, 47–50).

Ensimmäinen tiedon laji liittyy byrokraattiseen järjestelmän edustajana toimimiseen. Hän käyttää tästä tiedosta nimeä *organisaatioon liittyvät tiedolliset resurssit* (*organization assets*). Organisaatioon liittyvät tiedot koskevat Svenssonin mukaan erilaisten (valtiollisten) sääntöjen, normien ja ohjeiden tuntemista ja tulkintaa. Toisaalta ne liittyvät tietyn järjestelmän (esim. kuntaorganisaation) vaatimaan projektinhallintaan. Tämä tieto hankitaan Svenssonin mukaan periaatteessa opiskelemalla kredenciaalisen järjestelmän mukaisessa koulutusjärjestelmässä. Toisaalta Svensson kysyy, mikä merkitys teoreettisella opetuksella ja tiedolla on todellisessa päivittäisessä työskentelyssä (Svensson 1990, 52). Oma näkemykseni on se, että monet organisatoriset taidot sekä normien hallinta sisäistetään vasta työelämässä, vaikka koulutusjärjestelmät pyrkisivätkin siirtämään näitä tietoresursseja ja simuloimaan todellisia tilanteita.

Myös yksityisellä sektorilla toimivien professioiden tehtävänä on Svenssonin mukaan toteuttaa valtion kontrollia suhteessa asiakkaisiin. Svenssonin näkemyksen mukaan professionaali toimii myös yleisen edun edustajana; joko suoraan, jos hänen työnantajanaan on julkinen sektori, tai epäsuorasti tulkitessaan erilaisia tehtävänsä liittyviä byrokraattisia normeja. (Mts. 53.)

Tämä ensimmäinen professionaalisen tiedon laji eli normien tuntemus ja hallinta sekä projektinhallinta, korostuu Svenssonin mukaan erityisesti arkkitehtien työssä, joka on Svenssonin mukaan ”sääntöjen ja ohjeiden kyllästävä”. Arkkitehtien on valvottava, että kaikki rakentamiseen ja suunnitteluun liittyvät normit tulevat noudatetuiksi ja että projekti valmistuu. Svensson huomauttaa empiirisen aineistonsa perusteella, että psykologeihin verrattuna arkkitehdit myös tyypillisesti käyttävät erilaisia teknisiä ja byrokraattisia argumentteja *omien* ehdotustensa ja näkemystensä edistämiseen. (Mts. 54, 55.)

Toinen Svenssonin mainitsema tiedon laji liittyy niihin professionaalisiin taitoihin ja kykyihin, joissa sovelletaan keskeistä professionaalista tietoa käytäntöön (”knowing what to do”). Svensson nimittää tätä *professionaaliksi tiedoksi* (*skill or credential assets or professional assets*). Tämän tiedon lajin oletetaan usein olevan luonteeltaan teoreettista, mutta eri alojen professionaali tieto on syntynyt hänen mukaansa eri tavoin. Esimerkiksi psykologinen tieto on tyypillisesti syntynyt akateemisen yhteisön sisällä

ja kehittynyt käytännön taidoksi vasta myöhemmin. Toiset alat, kuten arkkitehtuuri ja insinööritieteet, taas ovat syntyneet enemmän käytännössä. Näiden alojen käytännöt on ”teoretisoitu” ja otettu osaksi akateemista maailmaa vasta myöhemmin. (Mts. 51–56). Tätä ajatusta vastaan voidaan esittää myös kritiikkiä. Ainakin Suomessa arkkitehtiprofession sanotaan vastustaneen alansa teoretisointia ja tieteellistämistä. Yhtenä syynä tähän on ollut nimenomaan *taiteellisen* asiantuntemuksen korostaminen eräänä keskeisenä osana arkkitehdin roolia. Tällä on haluttu tehdä pesäeroa läheiseen insinööriprofession (ks. lukua 5 suomalaisesta kaavoittajaprofessiosta). Toisaalta arkkitehtien opetus on ollut Suomessa korkeakoulutasoista vuodesta 1908. Arkkitehdeistä on kehittynyt muun yhteiskunnan silmissä eräs keskeinen akateeminen statusprofessio, vaikka professionaalinen tietoaimes onkin luonteeltaan enemmän käytännöllistä kuin teoreettista.

Tehtävät, joissa arkkitehdeiltä Svenssonin mukaan vaaditaan professionaalista tietoa, ovat fyysiseen suunnitteluun liittyviä: eri laatuisen ja eri lähteistä tulevan tiedon keruuta ja hallintaa, kokonaisnäkemysten muodostamista ja suunnitelman tuottamista. Tämä tiedon laji sisältää myös teoreettisia elementtejä, mutta Svensson toteaa, että arkkitehtien työssä tarvittava tieto syntyy suurelta osin kokemuksen kautta. Sitä on vaikea opettaa ja sitä on hänen mukaansa formalisoitu hyvin vähän (Svensson 1990,60).

Svenssonin mukaan arkkitehtien hallussa oleva professionaali tieto on teoreettista lähinnä siinä mielessä, että siinä on otettava huomioon tekniset ja fyysiset lainalaisuudet sekä ne periaatteet, jotka liittyvät eri ratkaisujen valintaan. Sen sijaan tyylisuuntien tuntemus ja kunkin projektin tyylillisen ja esteettisen lähestymistavan valinta liittyvät arkkitehdin rooliin *taiteilijana*. Tätä tietoa ei Svenssonin mukaan niinkään kuvaa teoreettisuus, vaan tyypillistä sille on tiedon sitoutuminen aiempien, kussakin tapauksessa relevanttien esimerkkien tai ennakkotapausten tuntemiseen. Aiemmat esimerkit rakennuksista tai niiden suunnitelmista toimivat siis tiedollisena resurssilähteenä arkkitehdeille. Esimerkkien analysoinnin, synteessin ja intuition avulla synnytetään uutta. Toisaalta Svenssonin mukaan periaatteeksi voidaan valita myös aiempien esimerkkien ja lähestymistapojen välttäminen, jolloin suunnittelun lähtökohdat ja lähtötilanne pyritään ottamaan huomioon hyvin tapauskeskeisesti. Arkkitehtien tiedolle on tyypillistä myös se, että sen on pystyttävä vastaamaan epävarmoihin, kompleksisiin ja vaihteleviin haasteisiin, joita ala tuo tullessaan. Tämä on Svenssonin mukaan tyypillistä monille profes-

sionaaleille aloille: Työtehtävät ovat haasteellisia ja sisällöltään ainakin jossakin määrin ainutkertaisia. (Mts. 60–62, vrt. Schön 1984, 14–17.)

Rationaalis-tieteellinen tietokäsitys ei Svenssonin mukaan ole luonteva kuvaamaan arkkitehtien professionaalista käytäntöä. Arkkitehtien työskentelytapaa ei hänen mukaansa voida kuvata hypoteettis-deduktiiviseksi tai induktiivis-deduktiiviseksi. (Svensson 1990, 60, 61.)

Svensson nimittää arkkitehtien hallussa olevaa professionaalista tietoa nimenomaan käytännön tiedoksi, kokemukselliseksi tiedoksi, tai sanoiksi pukemattomaksi tiedoksi (*tacit knowledge*). Arkkitehdin työssä se hänen mukaansa tarkoittaa arvostelukykyä, joka syntyy tyylien ja muodon periaatteiden tuntemisesta. Tätä ei useinkaan muotoilla sanoiksi, vaan se esitetään usein visuaalisessa muodossa hyvin valittujen ja tilanteeseen sopivien havainnollisten esimerkkien avulla. Esimerkiksi neuvottelutilanteissa arkkitehdit vetoavat Svenssonin havaintojen mukaan usein aiempiin, konkreettisiin esimerkkeihin rakennus- tai suunnittelukohteista. Esimerkkien valintaa Svensson pitää subjektiiviseen kokemukseen perustuvana prosessina. (Mts. 62.)

Luonnostelu (*sketching*) on arkkitehdeille työvaihe, jossa erilaisia vaihtoehtoja testataan aiemman kokemuksen ja esimerkkien avulla. Tämä työvaihe on Svenssonin mukaan luova ja taiteellinen. Se perustuu paljolti intuitioon: arkkitehdin tunteeseen ja sisäiseen näkemykseen siitä, miten tietty ratkaisu toimisi. Suunnitelmaa, luonnoksia, kehitetään testaamalla erilaisia ideoita. Tähän vaiheeseen työtä ei vielä kuulu tietoinen kalkyläatio ja päätöksenteko. Svenssonin mukaan arkkitehtien professionaaliseen tiedolle (*tacit knowledge*), on tyypillistä se, että monet tällaista tietoa vaativat työvaiheet ovat vaikeasti kuvattavissa tai ilmaistavissa. Arkityössä tiedon tai työprosessin yleiselle formuloinnille ei yleensä ole tarvetta. Lisäksi työhön vaikuttavat henkilökohtaiset ominaisuudet ja työskentelytavat sekä konteksti, tehtävien tapauskohtaisuus. Arkkitehdin työskentelytapojen muotoilu yleisiksi verbaaleiksi periaatteiksi ja säännöiksi on tämän vuoksi vaikeaa. Parhaiten arkkitehdit kommunikoivat kuvaavien esimerkkien (*illustrative examples*) avulla. (Mts. 6–63.)

Muodonanto-, suunnittelu- ja luonnostelukyvyn sanotaan olevan arkkitehdin ”silmissä” tai ”näpeissä”. Vaikka tämä tieto on luonteeltaan subjektiivista tai henkilökohtaista (*personal knowledge*), se ei ole synnynnäinen ominaisuus. Päinvastoin, tieto hankitaan ainoastaan pitkäaikaisella, oma-kohtaisella käytännön harjoittelulla ja lukuisien esimerkkien tai tapausten kautta, osittain myös toistamalla tiettyjä asioita tarpeeksi monta kertaa.

Vasta tämän jälkeen tiedosta voi tulla ”automaattinen tapa”. Voidaan myös sanoa, että tietämisestä tulee osa toimintaa, se sitoutuu toimintaan. ”Our knowing is *in our action*”²⁵. (Mts. 62, 63.)

Michael Polanyi kuvaa teoksessaan ”Personal Knowledge” tieteellisen tiedon ja sen käytäntöön soveltamisen taitoa (*skill*). Hänen mukaansa tietäminen itsessään on taito, joka, kuten Svenssonkin painottaa, sitoutuu toimintaan. Tietoa voidaan Polanyiin mukaan formuloida sanoiksi tai säännöiksi, mutta näiden sääntöjen tunteminen ei vielä tee tuntijastaan mestaria, *connoisseuria*²⁶. Esimerkiksi polkupyörällä ei opita ajamaan pelkästään ohjeita lukemalla tai pyöräilyyn vaikuttavia fysiikan lakeja tutkimalla. On harjoiteltava.

”Rules of art can be useful, but they do not determine the practise of an art: They are maxims, which can serve as a guide to an art only if they can be integrated into the practical knowledge of the art. They cannot replace this knowledge.” (Polanyi 1998, 50.)

Polanyiin näkemys ja Svenssonin havainnot arkkitehdin työstä liittyvät toisiinsa myös siten, että tullakseen *connoisseuriksi* henkilön täytyy Polanyiin mukaan hallita koko joukko käytännön esimerkkejä. Tämä taito karttuu vain harjoittelun ja kokemuksen kautta.

”Connoisseurship, like skill, can be communicated only by example, not by precept. To become an expert wine-taster, to acquire a knowledge of innumerable different blends of tea or to be trained as a medical diagnostician, you must go through a long course of experience under the guidance of a master. Unless a doctor can recognize certain symptoms, e.g. the accentuation of the second sound of the pulmonary artery, there is no use in his reading the description of syndromes of which the symptoms forms a part. He must personally know that symptom and he can learn this only by repeatedly being given cases for auscultation in which the symptom is authoritatively known to be present, side by side with other cases in which it is authoritatively known to be absent, until he has fully realized the difference between them and can demonstrate his knowledge practically to the satisfaction of an expert.” (Polanyi 1998, 54, 55.)

Polanyi korostaa myös sitä, että käytännön kokemuksen hankinnassa mestari–oppipoika-suhde voi olla hyödyllinen. Seuraamalla *connoisseurin* työskentelyä oppilas voi saada vaikuttavan demonstraation siitä, kuinka

²⁵ Svenssonin sitaatti on Schöinin teoksesta ”The Reflective Practitioner. How professionals think in action” (1983, tässä käytetty 1991). Esittelen Schöinin näkemyksiä enemmän asiantuntijuutta käsittelevässä luvussa.

²⁶ *Connoisseur* tarkoittaa sananmukaisesti *tuntijaa* (erityisesti taiteentuntijaa).

paljon tietämiseen liittyvä toiminta on luonteeltaan tiedostamatonta ja spesifioimatonta (mts. 55).

Tacit knowledge tai personal knowledge on siis luonteeltaan automaattista ja toimintaan sidottua. Koska se ei ole kovin tietoista, sitä ei Svenssonin mukaan välttämättä kyetä sanallisesti kuvailemaan. Tämä kyky on Svenssonin mukaan henkilökohtainen ominaisuus; se on *tietoisuutta*, jonka taso vaihtelee henkilöstä riippuen. Kykyä tietoisesti tarkkailla omaa työskentelyään ja keskustella siitä Svensson nimittää Donald A. Schöniä (1982, 1991) lainaten reflektiokyvyksi, *reflection-in-action*. Reflektiokyky ei välttämättä ole harvinainen. Monille professionaaleille se Svenssonin mukaan on jopa koko työn herkullinen ydin. Käytännössä reflektio on kuitenkin epätavallista. Reflektointi ei myöskään ole kaikkien professioiden piirissä välttämättä yleisesti hyväksyttyä, koska professionaalisen eksperttiin oletetaan olevan luonteeltaan puhtaasti ”teknistä”. Tämä kuva halutaan myös säilyttää ulospäin. (Svensson 1990, 63, sit. Schön, 1983, 69.)

Svenssonin mukaan sekä arkkitehtien että psykologien kokemuksellista tietoa tulisi pitää hypoteettisena kategoriana. Kokemuksellisen tiedon tai tacit knowledgen kategoria on luonteeltaan eräänlainen ”jäänöskategoria”: siihen laitetaan sellainen tieto, mitä ei muuten kyetä selittämään. Samalla se luo tälle tiedolle tai taidolle positiivisen leiman. Tacit knowledgeen viittaaminen voi hänen mukaansa olla myös pyrkimystä legitimoida profession imagoa ja pyrkimystä rakentaa asiakkaan tai yleisön luottamusta (mts. 68; vrt. Evans 1995, 48).

Svenssonin määrittämiä professionaalisen tiedon lajeja on kolme. Edellä mainittujen organisatorisen tiedon ja professionaalisen tai tacit knowledgen lisäksi hän nostaa esille *keskustelua tai kommunikaatiota koskevan tiedon*. Käytän niistä tässä suomennosta *kommunikaatiotaidot*, vaikka Svensson itse painottaakin sanaa *conversation*. Svenssonin mukaan kommunikaatiotaidot ovat kaikessa professionaalisisessa toiminnassa melko tärkeitä, vaikka niiden merkitys vaihtelee professiosta riippuen. Professionaalille toiminnalle on tyypillistä, että kieli ja kommunikaatio ovat keskeinen väline tiedonhankintavaiheessa, eli silloin, kuin professionaali hankki tietoja jonkin ongelman tai tehtävän muotoilemiseksi ja sen ratkaisemiseksi. Esimerkiksi lääkärin on kysyttävä potilaaltaan, mikä tätä vaivaa ja arkkitehdin on saatava tietoja suunnitteluprojektin lähtökohdista ja tilaajan toiveista. Kommunikaatiotaitoja tarvitaan kuitenkin koko professionaalisen toiminnan ajan eikä vaan tiedonhankintaan. Niitä tarvitaan oman professionaalisen näkemyksen välittämiseen. Monissa

ammateissa, Svenssonin mukaan myös arkkitehdin ja psykologin ammateissa, kommunikaatiotilanteet on jollakin tavalla formalisoitu esimerkiksi neuvotteluiksi tai kokouksiksi. (Svensson 1990, 65–67.)

Erityisesti julkisella sektorilla toimivien arkkitehtien on Svenssonin mukaan tiedettävä se, kenen kanssa ja millä tavoin tulee missäkin tilanteessa kommunikoida, ja mikä on tilanteiden muodollisuuden aste. Tämä kommunikaatiota koskeva tieto on hankittava käytännön työssä. Sekä arkkitehdeille että psykologeille on erityisen tärkeää erilaisissa kommunikaatiotilanteissa saavuttaa asiakkaan luottamus. Ammattiryhmien välillä on kuitenkin suuri ero siinä, mihin luottamusta tarvitaan. Psykologeille asiakkaan luottamus on Svenssonin mukaan tärkeää siksi, että asiakas kykenisi avautumaan ja psykologi saisi häneltä tarvittavaa tietoa diagnosointia ja hoitoa varten. Arkkitehdille asiakkaan tai neuvottelukumppanin luottamuksen saavuttaminen taas on tärkeää siksi, että tämä hyväksyisi arkkitehdin ehdotukset. Luottamuksen saavuttamiseksi molemmille ammattiryhmille tärkeää tietoa on se, millaiset argumentit vakuuttavat vastapuolen ja lisäävät tämän luottamusta. Siinä missä psykologit koulutetaan käyttämään keskustelua ja vuorovaikutusta luottamuksen saavuttamiseen, arkkitehdit ovat yleensä käytännön työelämässä hankittujen kommunikaatiotaitojen varassa. Tällöin korostuvat professionaalin henkilökohtaiset kyvyt ja itsensä ilmaisun tavat. (Mts. 65–69.)

Tutkimuksessaan Svensson havaitsi, että arkkitehdit käyttivät harvoin esteettisiä perusteluja tai argumentteja vakuuttaakseen asiakkaitaan. Sen sijaan argumenteissa viitattiin usein käytännöllisyyteen, taloudellisuuteen, teknisiin seikkoihin tai poliittisiin realiteetteihin (mts. 68). Esteettisten perustelujen puuttuminen voi Svenssonin mukaan johtua siitä, arkkitehteja sitovat monenlaiset taloudelliset ja jopa poliittiset realiteetit, jotka estävät arkkitehtejä toteuttamasta esteettistä näkemystään haluamassaan muodossa. Tällöin arkkitehdit Svenssonin mukaan mielellään siirtävät viimekätisen vastuun esteettisesti korkeatasoisesta ympäristöstä niille (esimerkiksi viranomaisille, rakennuttajille), jotka asettavat arkkitehdeille suunnittelun reunaehdot (mts. 55, 69; vrt. Helamaa 1992, 149).

Kun psykologit Svenssonin mukaan korostavat, jopa liioittelevat, tieteellisten teorioiden osuutta ja roolia työskentelyssään, arkkitehdeille näillä ei juuri ole merkitystä (mts. 68). Teoria on sidottu lähinnä teknisiin ratkaisuihin ja niiden valintaan. Svensson huomauttaa lisäksi ”arkkitehtien olevan täydellisen välinpitämättömiä käyttäytymistieteitä ja sosiaalitieteitä kohtaan”. Hän ei kuitenkaan tarkemmin erittele, mitä tällä tarkoittaa.

Keskeinen havainto arkkitehtien tavasta kommunikoida liittyy Svenssonin mukaan siihen, että arkkitehdit esittelevät asiakkailleen aiempia esimerkkejä ja perustelevat esimerkiksi tyylin valintaa juuri näiden esimerkkien avulla. He myös korostavat kokemustaan juuri tällä alueella, eli esimerkkien taitavassa käytössä oman työnsä lähtökohtana.

Svenssonin mukaan kommunikatiivisilla taidoilla on arkkitehtien työssä suuri painoarvo kaikissa muissa työvaiheissa paitsi luonnosteluvaiheessa. Tätä vaihetta Svensson nimittää lainausmerkeissä arkkitehtien ”todelliseksi” työksi, joka perustuu ”todelliseen” professionaaliseen tietoon arkkitehtuurin alalta. Hänen mukaansa arkkitehdeilla on työssään taipumus painottaa enemmän omien luonnostelujensa perusteella syntyvää lopputulosta, todellista tuotetta, kuin itse prosessia. Tämän vuoksi myöskään kommunikaation merkitystä ei arvosteta kovin paljon. (Mts. 69.)

Svenssonin loppupäätelmä on, että arkkitehdin pätevyys, joka tämän on kyettävä työssään muille osoittamaan, on sidottu kokemukselliseen tietoon, joka taas on huonosti verbaalisti ilmaistavissa. Toisaalta pätevyys on sidottu kykyyn kommunikoida: keskustella, suostutella ja vakuuttaa. Molempien tiedonlajien hallinta on hänen mukaansa enemmän yksittäisten professionaalien kuin organisaatioiden tai koko profession hartioilla. (Svensson 1990, 70; vrt. Schön 1982, 1991.)

Svenssonin mallissa korostuu se, että arkkitehtien rooli kuvataan perinteisen professionaalisen roolin mukaiseksi. Svensson ei kyseenalaista sitä, että arkkitehti käyttää hänen mukaansa vuorovaikutustaitoja lähinnä omien ammatillisten pyrkimystensä ja näkemystensä edistämiseen (Svensson 1990, 65–69). Svensson ei myöskään aseta kyseenalaiseksi arkkitehtien roolia yleisen edun edustajana suunnitteluprosesseissa. Hänen mukaansa professionaali ammattilainen edustaa yleistä etua, toimipa hän sitten julkisen tai yksityisen sektorin palveluksessa. Yleisen edun edustamisen oikeuttavat professionaalien hallitsemat säännöt ja normit sekä hänen professionaalinen etiikkansa (mts. 53).

4.3 Professionaalinen ekspertiisi

4.3.1 Asiantuntijuuden määritelmät

”Mitä tahansa muuta ovatkin, professionaalit ovat asiantuntijoita: Itse asiassa professio verrattuna amatööriin ei viittaa ainoastaan keinoon hankkia elantonsa, vaan nimenomaan yliverlaiseen taitoon

tai asiantuntemukseen suorittaa jokin tehtävä ammattimaisesti verrattuna amatöörimäiseen työskentelyyn.” (Freidson 1984, 14, käänös omani).

Asiantuntijuus eli ekspertiisi on määre, joka usein mainitaan professionaalien keskeiseksi ominaisuudeksi (mm. Freidson 1984, Beckman 1990, Stenvall 1998). Eliot Freidson määrittelee asiantuntijuuden tiedoksi ja taidoksi, jota joillakin spesialisteilla on ja joka ei ole osa normaalia ”jokapojan” kompetenssia. Anthony Giddensin määritelmä, joka pohjautuu Weberin näkemykseen asiantuntijuudesta, eroaa Freidsonin määritelmästä siinä, että Giddensin mukaan asiantuntijuus pitää modernissa yhteiskunnassa kyetä *osoittamaan* (Giddens 1995, 119). Giddensin näkemys asiantuntijuudesta on sekä laava että rajattu. Laava siinä mielessä, että kuka tahansa voi olla asiantuntija tietyssä tilanteessa, jos kykenee osoittamaan erityiset, maallikolta puuttuvat tietonsa ja taitonsa. Toisaalta se on rajattu siinä mielessä, että se edellyttää maallikon ja asiantuntijan välille auktoriteettisuhdetta (Giddens 1995, 119; vrt. Saaristo, 2000, 34).

Väitöskirjassaan (2000) asiantuntijuuden määrittymistä ympäristökysymyksissä tutkinut Kimmo Saaristo pitää perinteistä, vallitsevaa professionaalista asiantuntemusta ”konstruoituna vakiona”, jota vasten voidaan erottaa muita asiantuntemuksen muotoja. Perinteisessä professionaalisen asiantuntemuksen mallissa kommunikaatio kulkee yleensä ylhäältä alaspäin, eli asiantuntijalta maallikolle. Raja asiantuntijan ja maallikon välillä on selvä. Professionaalista asiantuntijuutta tukevat Saariston mukaan yleensä vakaat yhteiskunnalliset instituutiot: asiantuntijainstituutioita monet laitokset ovat siksi, että niissä työskentelee asiantuntijoita, mutta toisaalta nämä ovat asiantuntijoita, koska työskentelevät kyseisissä instituutioissa. (Saaristo 2000, 117, 118.)

Myös lainsäädäntö määrittelee usein asiantuntijuutta. Laki voi esimerkiksi asettaa tietyt tahot tai instituutiot, kuten valtion viranomaiset, tiettyjen kysymysten vastuullisiksi asiantuntijoiksi. Lailla voidaan myös asettaa pätevyysvaatimukset tiettyjen tehtävien hoitamiselle. Pätevyysvaatimukset voivat olla hyvinkin tarkasti määritellyt tai joskus löyhemmät.

Professionaalista asiantuntijuudesta eroaa Saariston mukaan niin sanottu *vasta-asiantuntijuus*, jonka hän määrittelee asiantuntijuudeksi ilman institutionaalista taustatukea. Vasta-asiantuntijuutta löytyy tyypillisesti vaikkapa ympäristöliikkeistä. Se perustuu usein tieteelliseen tietoon pikemmin kuin kokemukseen. Vasta-asiantuntijuutta voi kuitenkin löytyä myös professioiden ja instituutioiden sisältä tai sen avulla voidaan pyrkiä

professionaaliseen asemaan. Saaristo korostaa, ettei institutionaalisuus tai sen puute sinänsä tee asiantuntijuudesta hyvää tai huonoa. (Mts. 81–94, 112–116, 118.)

Asiantuntijuus voidaan tieteenalasta riippuen määritellä eri tavoin (vrt. esim. Staffans 2004, 71–73; Launis 1994, 6–16). Kognitiivinen lähestymistapa korostaa asiantuntemuksen henkilökohtaista ja yksilöllistä luonnetta. Esimerkiksi tunnetun Hubert ja Stuart Dreyfusin (1989) esittämän mallin mukaan noviisi kehittyy asiantuntijaksi vähitellen erilaisten vaiheiden kautta. Dreyfusien täysoppineen asiantuntijan kuvauksessa on yhtymäkohtia Polanyiin *connoisseurshipin* käsitteen kanssa (Polanyi 1998). Tyypillistä näille asiantuntijuuden määritelmille on se, että niissä korostetaan asiantuntijuuden osittaista tiedostamatonta *tacit*-luonnetta.

Professiotutkimuksen piirissä asiantuntijuutta on käsitelty kahdella tavalla: Funktionalistit näkivät asiantuntijuuden profession jäsenten itsestään selvänä ominaisuutena, jonka professioiden hallussa oleva tieteellinen tieto legitimoit. Uusweberiläiset tutkijat taas ovat korostaneet, että ympäröivän yhteiskunnan myöntämä asiantuntijuus tarjoaa tietyille ryhmille perusteen hankkia ja käyttää valtaa (mm. Larson 1984, 28). Uusweberiläiset näkivät asiantuntijuuden siis yhtäältä valtasuhteena ja toisaalta reviirin määrittäjänä (vrt. Saaristo 2000, 33). Kaikki uusweberiläiset eivät korostaneet asiantuntijuuden suoraa kytköstä tieteelliseen tietoon. Nostettiin esiin myös käytännön kokemuksen merkitys osaamisessa ja tietotaidossa (mm. Collins 1979).

Oman lähestymistapani kannalta pidän relevanttina sekä kognitiivista lähestymistapaa, jossa korostetaan asiantuntijuuden henkilökohtaista luonnetta eli osaamisen ulottuvuutta, että toisaalta niitä määritelmiä, joissa korostetaan asiantuntijuuden luonnetta *sosiaalisena positiona*. Kaavoituksessa korostuvat sekä kaavoittajan osaaminen ja taidot, että toisaalta yhä enemmän sosiaalinen ulottuvuus eli yhteistyö ja kommunikaatio eri osallisten kanssa. Kaavoitusprosessissa kaavoittajalla on tietty asiantuntijan rooli ja asema, joka poikkeaa muiden kaavoitukseen osallistuvien asemasta.

Asiantuntijuus voidaan siis nähdä sosiaalisena positiona (mm. Sundqvist 1995) tai sosiaalisena suhteena. Svante Beckmanin mukaan (1990, 125) ekspertiisi on ensinnäkin *sosiaalinen suhde* ja toiseksi *uskomusten järjestelmä*. Ekspertillä on hallussaan auktoriteettiasema, joka perustuu toisten tahojen uskomukseen siitä, että ekspertillä on erityisiä tietoja tai taitoja, joita taas muilla ei ole. *Ekspertiisi, asiantuntijuus edellyttää maallik-*

koutta ja vetää rajan näiden kahden välille (vrt. Giddens 1995). Joissakin asiantuntijuuden määrittelyissä (mm. Svensson 1990, Bertilsson 1990, 129, Saaristo 2000, 139) korostetaan maallikoiden *luottamusta* asiantuntijuuden merkittävänä rakennuspuuna. On myös esitetty (esim. Giddens 1991), että maallikkojen ja asiantuntijan luottamussuhteessa olisi tapahtunut ”ajan käänne”: aiemmassa traditionaalisessa yhteiskunnassa asiantuntijoihin on luotettu passiivisesti, kun taas modernissa tai myöhäismodernissa yhteiskunnassa asiantuntijoiden on ansaittava luottamuksensa, vieläpä julkisesti. Toisaalta tätä ajattelua on syystäkin kritisoitu liiasta yksinkertaistuksesta (mm. Wynne 1996).

Magali Sarfatti Larsonin näkemys ekspertiisistä on samansuuntainen kuin Beckmanin: Ekspertiisi edellyttää Larsonin mukaan sellaisen erityisen maallikkoyleisön (lay public), jonka on maallikkoudestaan huolimatta kyettävä tunnistamaan ekspertiisin merkit ja kyettävä sijoittamaan nämä ylemmäs sillä sosiaalisella ja kognitiivisella kartalla, johon molemmat sijoittuvat. (Larson 1990, 36.) Professionaalisuudessa on toisin sanoen Larsonin mukaan kyse myös ekspertiisin uskottavasta *rakentamisesta* eli *konstituoinnista*. Tällä tarkoitetaan järjestelmää, joka luo sekä asiantuntijat eli ”esittäjät” että maallikot eli ”yleisön”. Asiantuntijuuden rakentaminen edellyttää rinnakkaisen maallikkoyleisön rakentamisen. Larsonin mukaan modernille kapitalistiselle yhteiskunnalle on tyypillistä, että järjestelmä uusintaa asiantuntijuutta eri keinoin. Esimerkiksi kun sanomalehdissä, radiossa tai televisiossa haastatellaan asiantuntijoita, samalla vahvistetaan heidän asiantuntijan rooliansa ja asemaansa. (Larson 1990, 37; vrt. Saaristo 2000, 125; Healey 1997.) Asiantuntijuus on kuitenkin suhteellista: se rakentuu tietyssä tilanteessa ja tietyssä julkisuudessa. Kukaan ei ole asiantuntija ikuisesti eikä joka asiassa. (Vrt. Saaristo 2000, 34, 120, 121.)

Professionaalisen asiantuntijuuden luonnetta on analysoitu ja myös kritisoitu professiotutkimuksen piirissä. On myös esitetty normatiivisia malleja, joissa eri tavoin määriteltyä, vallitsevaa asiantuntemuksen käsitettä on pyritty muuttamaan tai laajentamaan. Esittelen tässä kaksi vaihtoehtoista näkemystä asiantuntijuudesta. Ensimmäinen on Kimmo Saariston (2000) *avoimen asiantuntijuuden malli*, joka on luonteeltaan teoreettinen ja nähdäkseni – ainakin kaupunkisuunnittelun näkökulmasta – sangen utopistinen, sillä se hylkää olemassa olevat institutionaaliset vallan ja hallinnon rakenteet. Toinen malli on vanhempi, amerikkalaisen pragmatistin Donald A. Schönin vuonna 1982 esittelemä *reflektioivan ammattilaisen malli*. Schönin näkemykset ovat melko yleisesti tunnettuja

ja usein lainattuja. Hänen käytännöllisestä lähestymistavastaan ovat saaneet vaikutteita muun muassa Svensson (1990) sekä kommunikatiivisen suunnittelun teoreetikko John Forester (mm. 1989; 1999).

4.3.2 Kimmo Saariston avoimen asiantuntijuuden malli: asiantuntijuus on vuorovaikutuksessa aikaansaattua tietoa

Kimmo Saariston mukaan perinteinen professionaalinen asiantuntemus on haastettu eri tahoilta. Hänen mukaansa maallikkojen ja asiantuntijoiden väliseen suhteeseen kohdistuu uudenlaisia odotuksia ja haasteita. Asiantuntijuutta on hänen mukaansa haluttu avata, demonopolisoida ja demokratisoida muun muassa refleksiiviseen modernisaatioon ja ympäristökysymyksiin liittyvässä keskustelussa. Monissa keskusteluissa asiantuntijuuden avaamista ehdotetaan tehtäväksi kommunikaatiota lisäämällä tai ottamalla käyttöön tietynlaisia kommunikaatiota sääteleviä käytäntöjä. Saaristo esittelee lyhyesti muun muassa Liisa Uusitalon kommunikatiivisen (kooperatiivisen) yhteiskunnan ideaa (Uusitalo 1991) sekä Ulrich Beckin pyöreän pöydän mallia (Beck 1995). (Saaristo 2000, 140–144.)

Saaristo erottaa toisistaan *asiantuntijuuden* (eksperttiisin), *asiantuntijan* ja *asiantuntemuksen* käsitteet. Asiantuntijuus ei hänen mukaansa palaudu yksittäiseen asiantuntijaan tai esimerkiksi instituutioon sinänsä, vaan se on vuorovaikutuksessa syntyvää, yhdessä aikaansaattua tietoa.

Saaristo esittelee asiantuntijuuden mallin, jota nimittää avoimeksi asiantuntijuudeksi. Se on hänen mukaansa vaihtoehto institutionaalisten asiantuntijuuksien ja vasta-asiantuntijuuksien välisille valtakamppailuille tiettyjen kenttien hallinnasta (mts. 147). Saariston mukaan avoimen asiantuntijuuden ideana on saada erilaiset tietovarannot täydentämään toisiaan. Avoin asiantuntijuus syntyy keskustelutilanteessa, jossa kenellekään ei anneta asiantuntijuutta tai asiantuntijan roolia etukäteen. Sitä ei siis johdeta koulutuksesta, ammatista tai institutionaalisesta asemasta. Mikä tahansa relevantti tieto kenen tahansa esittämänä on periaatteessa yhtä tärkeää. Koska relevantti tieto on kontekstuaalista, mitään tietoa ei tulisi etukäteen arvottaa tai sulkea pois (mts. 147–152).

Avoimen asiantuntijuuden mallin kanssa samantyyppiseksi, mutta käsitteellisesti eri malliksi Saaristo nimittää ”eksperttiisi-hybridä”. Se on uudenlainen tiedon tuotannon malli, jota ovat kuvanneet muun muassa Gibbons ja kumppanit (1994). Mallin mukaan kaikenlaiset raja-

aidat maallikoiden ja asiantuntijoiden väliltä pitäisi poistaa. Olennaista ei ole se, kuka on asiantuntija, vaan se, mitä yhdessä saadaan aikaiseksi. Asiantuntijuus on sosiaalisesti tuotettua tai konstruoitua, eikä prosessin alkaessa tiedetä, mikä lopputulos tulee olemaan. Esimerkkinä toimivasta ekspertiisi-hybridistä Saaristo käyttää Linus Torwaldsin alulle panemaa Linux-käyttöjärjestelmää. Sen kehittämiseen ovat osallistuneet niin asiantuntijat kuin maallikotkin eikä sitä voida pitää kenenkään yksittäisen henkilön aikaansaannoksena. Asiantuntijuus on syntynyt vuorovaikutteisessa verkossa. (Mts. 149–153, vrt. Launis 1994, 6, 7.)

Kuten Saaristo itsekkin toteaa, avoimen asiantuntijuuden malli ei ole suoraan tarkoitettu käytännön malliksi. Se ei myöskään sovellu kaikkiin tilanteisiin: lääkärin ei kannata odottaa tajuttomalta potilaalta rakentavia ehdotuksia tilanteensa parantamiseksi. Myöskään keskustelu sanskritin kielestä tai erityisiä havaintovälineitä vaativista fysiikan lainalaisuuksista ei ole hedelmällistä, jos keskustelija ei kerta kaikkiaan tunne alaa (Saaristo 2000, 153).

Mille yhteiskunnan aloille avoimen asiantuntijuuden mallia parhaiten voitaisiin soveltaa, jää Saariston tutkimuksessa avoimeksi. Sen soveltuvuutta esimerkiksi maankäytön suunnitteluun olisi kiinnostavaa miettiä toisessa yhteydessä. Saaristo itse ei ota kantaa siihen, miten institutionaaliset valtarakenteet muuttuisivat, tai miten niitä tulisi muuttaa, jotta avoimen asiantuntijuuden malli toimisi. Sen sijaan hän mainitsee malliinsa liittyväksi riskiksi sen, että vaikka perinteinen asiantuntija-auktoriteetti olisi ”häivytetty näkyvistä”, vanhat valtarakenteet eivät katoaisi minnekään (mts. 157). Tämä riski vaikuttaa minustakin todennäköiseltä. Saaristo toteaa itsekkin, että perinteinen, professionaali ja institutionalisoitunut asiantuntemus tuskin häviää mihinkään, vaikka siihen muospaineita kohdistuukin (mt. 99, 156).

4.3.3 Donald A. Schönin refleктоivan ammattilaisen malli: teknisestä rationaalisuudesta kohti professionaalisten käytäntöjen reflektointia

Yhdysvaltalainen filosofi ja sosiaalitieteellisen kaupunkitutkimuksen professori Donald A. Schön on tutkinut professionaalisen tiedon luonnetta ja analysoinut sitä, millä tavoin professionaaliset asiantuntijat käytännön työssä ratkovat ammatillisia haasteita. Schönin teos ”The Reflective Practitioner. How professionals think in action?” (alun perin 1982, tässä 1991) on tunnettu puheenvuoro perinteisen teknis-rationaalisen tietokäsityksen

murtumisesta ja kirjoittajan lanseeraaman reflektioivan ammattilaisuuden²⁷ vaikutuksista yhteiskunnan eri tasoilla. Schönin tutkimuskohteina ovat olleet insinöörit, arkkitehdit, kaupunkisuunnittelijat sekä psykoterapeutit ja johtotehtävissä (management) toimivat henkilöt.

Schönin näkemykset ovat sijoitettavissa 1960- ja 1970-lukujen professiokeskustelun ja erityisesti funktionalistisen professiotutkimuksen kritiikin piiriin. Schön kuitenkin sanoutui irti 1960- ja 1970-luvun kriittisistä uusweberiläisistä professionäkemyksistä. Toisaalta hän myönsi, että niiden luokkapohjaisissa analyyseissa oli relevanssia erityisesti amerikkalaisessa yhteiskunnassa. Schönii on pidetty yhtenä merkittävänä pragmatistisen eli tieteen käytäntöön soveltamisen merkitystä korostaneen koulukunnan edustajana (mm. Healey 1997, 257; Friedman 1987; Mäntyselä 1999). Hän on vaikuttanut suunnittelun kommunikatiivisen käänteen teoreetikkoihin, mutta hänen tutkimuksensa ovat tunnettuja myös monilla muilla tieteenaloilla, erityisesti professiotutkimuksen, organisaatiotutkimuksen ja käyttäytymistieteiden parissa (mm. Friedman 1987, 57, 214, 215).

Schönin mukaan näkemyksemme todellisuudesta ovat sekä kognitiivisia konstruktioita että poliittisen vallan välineitä. Schön näki taistelut yhteiskunnallisten ongelmien määrittelystä ja julkisen politiikan suunnasta sekä intellektuaalisina että poliittisina kysymyksinä. Näissä taisteluissa hän näki professioilla olevan keskeisen roolin. Profiisit edustavat Schönin mukaan yleensä kuitenkin etabloituneiden instituutioiden intressejä ja arvoja. Toisaalta profiisit ovat hänen mukaansa ainoita, jotka voivat muuttaa institutionaalisia arvoja ja korjata mahdollisia epäkohtia ja virheitä. Siihen tarvitaan Schönin mukaan reflektiota. (Mts. 348–349, vrt. Healey 1997, 258.)

Schönin keskeinen havainto professionaalisen asiantuntemuksen luonteesta oli se, että profiioilla on hallussaan sanoiksi pukematonta tietoa (tacit knowledge). Työnsä haasteissa professionaalit luottavat vähemmän koulutuksessaan saamaansa teoreettiseen tietoon kuin tähän käytännössä hankittuun ”improvisointitaitoon”. Sanoiksi pukemattoman tiedon

²⁷ Termiä ”reflective practitioner” on vaikea täsmällisesti kääntää suomen kielelle, eikä sitä aina ole käännettykään. Esimerkiksi Kimmo Saaristo (2000, 156) käyttää termiä ”reflektioiva praktitionääri”. Reflektio tarkoittaa sanakirjan mukaan heijastusta, mutta myös ajattelua, mietiskelyä ja harkintaa. Schön viittaa ”practitioner”-termillä käytännön ammattia (asiakastyötä jne.) harjoittavaan professionaaliin (1984, 1991). Aija Staffans on käyttänyt ”reflektioivan ammatinharjoittajan” käsitettä (Staffans 2003). Käytän tässä tutkimuksessa käännettä ”reflektioiva ammattilainen”, joka viittaa professionaaliseen käytännön ammatin harjoittajaan.

tunnistaminen, siitä keskusteleminen sekä oman työnsä reflektointi on kuitenkin uhka perinteiselle kuvalle professionaalisuudesta. Se haastaa käsityksen, jonka mukaan professionaali tieto on luonteeltaan teknistä, rationaalista ja tieteellisiin teorioihin perustuvaa. Se haastaa myös funktionalistisen professiokäsityksen siitä, että professionaaleilla olisi tietopohjansa vuoksi yksinomainen oikeutus omaa alaansa koskevien kysymysten määrittelyyn. Schön nimittää lähestymistapaansa ”käytännön epistemologiaksi” (mts. 69).

Schönin mukaan (1991, 11–20, myös 1973) teknisen rationaalisuuden mallin mukainen käsitys professionaalisesta tiedosta on haastettu, koska se ei ole relevanttia todellisissa käytännön tilanteissa²⁸. Professionaalit asiantuntijat joutuvat yhä useammin ratkomaan ongelmia, joita luonnehtivat kompleksisuus, epävarmuus, ainutlaatuisuus sekä erilaiset arvojen, päämäärien ja intressien ristiriidat. Monimutkaiset ja dynaamiset ongelmat ovat nostaneet esiin myös konfliktisia näkemyksiä siitä, millaisilla professionaalisilla käytännöillä ongelmia tulisi ratkoa.

Schönin mukaan vallalla ollut näkemys professionaalisesta ongelmanratkaisusta perustuu *teknisen rationaalisuuden* malliin. Se on pitkään muokannut ajatuksiamme sekä professioista että niiden suhteesta tieteesseen, koulutukseen ja yhteiskunnallisiin instituutioihin. Professionaali ongelmanratkaisu on nähty luonteeltaan instrumentaalisenä tieteellisten teorioiden ja tekniikoiden soveltamisena (mts. 21). Tieteellisen tiedon taas on nähty olevan pitkälle erikoistunutta, standardisoitua ja huolellisesti muotoiltua ja rajattua. Professionaalien tehtävänä on pidetty ”tieteellisen tutkimuksen muuntamista sosiaalisiksi kehitykseksi” (mts. 338, 339).

Teknisen rationaalisuuden mallissa professionaalit on nähty ennalta sovittujen ja konsensukseen perustuvien päämäärien teknisinä, instrumentaalisenä toteuttajina. Professionaalista työskentelyprosessia on pidetty nimenomaan ongelmien *ratkaisuprosessina*: painotuksen on nähty olevan ratkaisussa, ei ongelmien asettelussa. Tällöin on jätetty huomiotta se prosessi, jossa määritetään sekä tavoitteet (ongelman asettelu), käytettävät keinot että tehtävät päätökset. Schönin mukaan ei ole otettu huomioon sitä, että todellisessa elämässä ongelmat tai tehtävät eivät tule professioiden ratkaistaviksi valmiiksi konstruoituina. (Mts. 37–42.)

²⁸ Vuonna 1971 (tässä 1973) Schön julkaisi tunnetuksi tulleen yhteiskunta-analyysin, jossa hän totesi yhteiskunnan siirtyneen jatkuvan muutosprosessin vaiheeseen. Tämä edellytti hänen mukaansa jatkuvaa muutos- ja oppimisprosessia myös yhteiskunnallisilta instituutioilta. Schöniä on pidetty yhtenä ”learning society” -käsitteen keskeisenä kehittäjänä.

Teknis-rationaalisen mallin heikkoudet ovat Schönin mukaan tulleet esille, kun ongelmien on huomattu olevan monimutkaisia, epävarmoja ja epästabiileita, luonteeltaan ainutlaatuisia ja arvokonflikteilla ladattuja. Kun ongelman tai tehtävän päämääristä ollaan erimielisiä, ei oikeastaan teknisen rationaalisuuden näkökulmasta ole vielä edes ongelmaa ratkaistavaksi. Tällaisissa tilanteissa positivistisen tietokäsityksen mukainen tiukasti rajattu, täsmällinen (rigorous) tieto ei sovellu erityisen hyvin uudenlaisten ongelmien ratkaisuun. Tämän olivat jo havainneet käytännön professionaalit. Professionaalisen tiedon luonteesta onkin olemassa tunnettu kysymys ”*rigor or relevance?*” (Mts. 30–42; vrt. Koskinen & Mykkänen 1998, 7.)

Myös monet tutkijat olivat Schönin mukaan havainneet kuilun tieteellisen professionaalien tiedon ja käytännön elämän tarpeiden välillä²⁹. Oli huomattu, että eri alojen professionaalit käyttivät käytännön työssään paljon enemmän käytännön taitoja ja näppituntumaa kuin teorioita (mts. 25). Käytännön tietoa ryhdyttiin Michael Polanyin (1998) esittelemän käsitteen mukaan kutsumaan sanoiksi pukemattomaksi tiedoksi (tacit knowledge).

Sanoiksi pukemattoman tiedon Schön kuvaa käytännön työssä hankituksi taidoksi, jonka täsmällistä sisältöä on mahdotonta selittää tai pukea sanoiksi. Professionaalit ”tietävät enemmän kuin osaavat kertoa” (mts. 51, vrt. Polanyi 1998, 54, 55). Tiedon on huomattu sisältyvän toimintaan, se on *knowing-in-action*. Sanoiksi pukematonta tietoa saavutetaan pitkällisen harjoittelun ja harjaantumisen tuloksena. Se edellyttää runsaasti toistoa tullakseen automaattiseksi toiminnaksi (vrt. Polanyi 1998, 54, 55). Tyypilliset professionaalien kohtaamat tilanteet tai projektit, toistuvat kerta toisensa jälkeen. Tällöin on kuitenkin Schönin mukaan olemassa se riski, että totutaan toistamaan tiettyjä rutiininomaisia työskentelytapoja. Visio kapenee. Työskentely voi alkaa vaikuttaa vähemmän kiinnostavalta ja tapausten ainutlaatuisuus häviää. Schönin käyttämän ilmaisun mukaan professionaali on ”ylioppinut” (overlearned) sen minkä tietää (mts. 61).

Toisaalta, Schön huomauttaa, professionaalit usein näyttävät miettivän ja analysoivan tekemisensä sisältöä, joskus myös tekemisen aikana. Esimerkiksi Schönin mukaan tekijä saattaa kysyä itseltään: Mitä erilaisia piirteitä huomaan, kun tunnistan tämän asian/ilmiön? Millä kriteereillä

²⁹ Schönin mainitsemia ja lyhyesti kuvailemia näkemyksiä ovat esittäneet Edgar Schein, Nathan Glazer ja Herbert Simon. Myös uusweberiläiset, mm. Collins, tekevät eroa tieteellisen tiedon ja käytännön tiedon välille, ks. tässä luvussa aiemmin.

muodostan arvioni siitä? Mitä menettelytapoja käytän tätä tehtävää suorittaessani? Kuinka määrittelen ongelman, jota yritän ratkaista? (Mts. 50.)

Yllä kuvatuista, tekemisen aikana tapahtuvaa oman toiminnan analysointia Schön nimittää oman toiminnan reflektoinniksi, *reflection-in-action* (mts. 49–59). Reflektioiva toiminta mahdollistaa työssä oppimisen, *learning by doing*. Tällöin oleellista on se, että ei vain ajatella, mitä tehdään tai on tehty, vaan ajatellaan nimenomaan tekemisen aikana. Toisaalta ammattilainen voi käydä lävitse ja analysoida tekemistään myös itse toiminnan ulkopuolella; joko ennen suoritusta tai sen jälkeen. Tätä Schön nimittää *reflection-on-action*iksi.

Oman toiminnan reflektointi on eräs keskeinen taiteellisen työskentelyn menettelytapa tai käytäntö. Sitä käyttävät Schönin mukaan myös esimerkiksi urheilijat. Se on tyyppillistä tilanteissa, jotka ovat monimutkaisia, epävarmoja, uniikkeja ja niin edelleen. Reflektoinnin avulla voidaan hänen mukaansa välttää professionaalissa työssä se, että työtilanteiden ratkaisusta muodostuu ylioppimisen kautta rutiinia. Reflektio auttaa ”saamaan enemmän irti” kunkin tilanteen uniikkiudesta ja epävarmuudesta. Se voi jopa parantaa professionaalien viihtymistä työssä. *Reflektio on sanoiksi pukemattoman tiedon, sisäistettyjen työskentelytapojen, ”kohtaamista ja kritiikkiä”*. (Mt. 61.)

Vaikka oman työn reflektointi on Schönin mukaan tavallisuudesta poikkeava prosessi, se ei kuitenkaan ole harvinaista. Monille professionaaleille se on koko työn ydin. Koska kuitenkin professionaalisen ekspertiisin pääosin ajatellaan olevan luonteeltaan teknistä tai tieteellistä eikä käytännöllistä, reflektointia ei pidetä yleisesti suotavana. Schönin mukaan jopa ne ammattilaiset, jotka refleктоivat omaa työskentelyään, eivät yleisesti ajattele reflektoinnin olevan legitimi professionaalinen työskentely- tai ajattelutapa (Mts. 69).

Schön huomauttaa kuitenkin, ettei radikaaleinkaan profession ulkopuolelta tuleva kritiikki voi korvata professionaalista itsereflektiota (mts. 290). Reflektoinnin yhtä keskeistä menetelmää Schön nimittää ”kehysten etsimiseksi” (frame analysis). Tällöin professionaali yrittää löytää omasta ajattelutavasta tai suhtautumisesta ”sen kehyksen, jonka läpi hän katselee tai lähestyy ongelmaa”. Kehyksellä Schön tarkoittaa niitä arvoja ja normeja, joita professionaali priorisoi. Perinteinen professionaali ajattelee lähestyvänsä ratkaistavaa tehtävää vain annetun todellisuuden näkökulmasta. Näin ei kuitenkaan ole, vaan näkökulma on aina valittu. Samalla kun tulee tietoiseksi omista kehyksistään, voi Schönin mukaan

havaita myös toisten kehykset. (Mts. 309–310.) En yhdy tässä kohti Schö-
nin näkemukseen: Esimerkiksi tämän tutkimuksen empiirinen aineisto
osoittaa, että kaavoittajat havaitsivat usein toisten osapuolten kehykset,
eli arvot ja taustaoletukset. Omia kehyksiä ei kuitenkaan välttämättä ha-
vaita lainkaan. Ei siis ole niin, että vasta omien kehysten havaitseminen
auttaisi näkemään toistenkin kehykset.

Schönin refleктоivan ammattilaisen mallissa erityisen kiinnostavaa on se,
millaisena hän näkee professionaalisen asiantuntijuuden: Yhtäältä hän
myöntää erityistä professionaalista, henkilöön sitoutuvaa asiantuntijuutta
olevan (toisin kuin esim. Saaristo), mutta toisaalta hän ei edellytä, että
asiakkaan tai maallikkojen tulisi luottaa sokeasti asiantuntijuuteen. Ref-
leктоiva ammattilainen on valmis käymään vuoropuhelua ympäristönsä
kanssa ja paljastamaan myös asiantuntemuksensa rajat.

Monien professioiden tyypillinen tuntomerkki on Schönin mukaan
asiakassuhde. Jos professiolla, kuten esimerkiksi kaavoittajilla, ei ole
yhtä selkeää asiakasta, voidaan asiakassuhdetta pyrkiä jäljittelemään³⁰.
Refleктоivassa keskustelussa asiakkaan kanssa professionaali voi Schönin
mukaan yrittää selvittää osaamisensa eli ekspertiisinsä rajoja. Vaikka
refleктоiva ammattilainen olisi kuinka teknisesti ja muodollisesti pätevä,
hänen auktoriteettinsa oikeutus asiakkaan silmissä muodostuu siitä, että
pystyy osoittamaan osaamisensa keskustelussa. Refleктоiva ammattilainen
ei pakota asiakasta luottamaan sokeasti omaan ammattitaitoonsa, joka
on asiakkaalle ”musta laatikko”. Tällöin professionaali työ on muiden-
kin kuin vertaisten arvioitavissa. Tämä voi Schönin mukaan aiheuttaa
epävarmuutta profession sisällä (mts. 298, 299). Käytännössä Schön kuvaa
sosiaalisen sulkemisen vastaista tilannetta ja sen seurauksia. Tällöin
professionaalista tietoa ja käytäntöjä ei pyrittäisi sulkemaan tai monopo-
lisoimaan, vaan pikemminkin avaamaan. Onko se realistista? Voisivatko
professionaalit vapaaehtoisesti toimia siten, että heidän ammattitaitonsa
olisi – ainakin jollakin tavoin – maallikoiden arvioitavissa? Kiinnostavaa
onkin, mitkä olisivat ”avaamisen” seuraukset professiolla.

³⁰ Jos professiolla ei ole yhtä selkeää asiakasta, on profession roolissa Schönin
mukaan usein kyse sosiaalisen kontrollin tehtävästä. Asiakassuhteen puuttuessa on
Schönin mukaan epäselvää se, *keneen* professionaali osoittaa auktoriteettia ja *kenen*
suhteen ollaan autonomisia. (Schön 1991, 291, 292, vrt. Beckman 1990.) Schönin
kysymys on lienee relevantimpi anglo-amerikkalaisissa kuin kontinentaalisen mallin
mukaisissa maissa. Viimeksi mainituissa professioiden roolit ovat enemmän kytket-
tyjä valtioon ja hallintojärjestelmiin, jolloin autonomia- ja auktoriteettisuhteet ovat
selkeämmät.

On huomattava, että ”sulkeminen” suhteessa toisiin professioihin ja ”sulkeminen” suhteessa maallikoihin tai asiakkaisiin ovat eri asioita. Schön pohtii nimenomaan professionaalien ja maallikon/asiakkaan suhdetta. Pohdin johtopäätös-luvussa mahdollisia seurauksia, joita aiheutuisi kaavoittajaprofession asemalle ja roolille tilanteessa, jossa kaavoittajaprofessio pyrki avaamaan ”mustan laatikkonsa” eli professionaalisen asiantuntijuutensa nimenomaan maallikoiden, osallisten tai suuren yleisön arvioitavaksi.

Schön esittää kirjassaan (mts. 300) havainnolliset vertailut a) perinteisen asiantuntijan ja refleктоivan professionaalien ajattelutavoista sekä b) niistä rooleista, joihin asiakas (esim. lääkärin asiakas) näiden ajattelutapojen vuoksi asettuu. Schönin vertailu osoittaa, että erilaiset professionaalit roolit yhtäältä edellyttävät ammattilaiselta erilaista kompetenssia, mutta toisaalta tarjoavat erilaisen työstä saadun tyydytyksen tunteen. Sama koskee myös asiakkaita.

Esitän tässä Schönin vertailun professionaalisten ajattelutapojen eroista. Asiakkaan roolin vertailu ei ole kaavoittajia koskevassa tutkimuksessa yhtä relevantti, koska kaavoituksessa ei niin selvästi voida osoittaa yksittäisiä ”asiakkaita”. Schönin vertailua alla olevassa taulukossa voidaan soveltaa esimerkiksi siten, että asetetaan ”asiakkaan” tilalle ”kaavoitusprosessin osalliset”.

Taulukko 1. Perinteisen professionaalien ja refleктоivan professionaalien vertailu Schönin mukaan (1991, 300).

Perinteinen professionaali asiantuntija	Refleктоiva professionaali
Professionaalien oletetaan tietävän, joten hänen täytyy osoittaa tietävänsä, vaikka olisi epävarma.	Professionaalien oletetaan tietävän, mutta hän ei ole tilanteessa ainoa, jolla on relevanttia ja tärkeää tietoa. Professionaalien mahdollinen epävarmuus voi tarjota oppimisen mahdollisuuden sekä professionaalille että asiakkaille
Pitää etäisyyttä asiakkaisiin ja pitäytyy asiantuntijan roolissa. Antaa asiakkaalle osoituksen (näytteitä) asiantuntijuudesta, mutta voi ilmaista myös ”lämpöä ja sympatiaa” tilanteen helpottamiseksi.	Etsii yhteyttä asiakkaan ajattelutapaan ja tunteisiin. Sallii asiakkaan kunnioittaa omaa professionaalista asiantuntemustaan kun tämä löytää sen keskustelussa.
Olettaa professionaalisuuteen kohdistuvaa kunnioitusta ja statusta vastineeksi asiakkaaltaan.	Etsii vapauden tunnetta ja todellista yhteyttä asiakkaaseensa kyetessään vapautumaan professionaalien julkisivun ylläpidosta.

Schön arvioi kirjassaan myös professionaalisen reflektion vaikutuksia perinteiseen byrokraattiseen organisaatioon, joissa professionaaleja työskentelee (Schön 1991, 326–338). Weber kuvasi jo teoksessa ”Wirtschaft und Gesellschaft” sitä, miten byrokratisoituminen edellyttää myös professionalisaatiokehitystä. Byrokratisaatiolla on siis yhteys professionaalisen tiedontuotantoon ja tietokäsityksen kehittymiseen. Byrokratia on Weberin mukaan edellyttänyt nimenomaan teknistä tietoa ja ekspertiisiä (mm. Weber 1968, 956–1005). Jatkuvasti muuttuvassa, epästabiiilissa ympäristössä byrokratia ei Schönin mukaan kuitenkaan tule toimeen ilman innovaatioita ja muuntautumiskykyä. Tarvitaan organisaation oppimiskykyä, jonka reflektio Schönin mukaan mahdollistaa. (Schön 1991, 326, 327; ks. myös Mäntysalo 1999.)

Yksittäinen henkilö, joka byrokraattisessa organisaatiossa uskaltautuu astumaan refleктоivan ammattilaisen epävarmuuteen ja omien arvojensa punnintaan, lisää instituutionsa oppimiskykyä, mutta voi samalla vaarantaa vakaan järjestelmän. Schön arveleekin, että tavalliset organisaatiot vastustavat professionaalien yritystä vaihtaa roolinsa teknis-rationaalista professoriroolista refleктоivan professionaalien rooliin. Reflektio voi aiheuttaa jännitteitä muun muassa sen vuoksi, koska se kyseenalaistaa organisatorisen tiedon rakenteet, arvot ja päämäärät. Organisaatiossa tämä voidaan kokea vakavaksi uhkaksi. Reflektio voi merkitä muutosta, ja muutos koetaan usein uhkaksi. (Mts. 326–338.)

Perinteisen näkemyksen mukaan profession hallussa oleva erityinen, tieteisiin pohjautuva tekninen tieto ja osaaminen oikeuttavat professionaalien autonomisen ja auktoritatiivisen aseman yleisen edun määrittelyssä ja jakamisessa. Kun perinteistä professionaalista osaamista demystifoidaan reflektion avulla, sillä voi olla merkittäviä seurauksia sekä professionille että koko yhteiskunnalle. Professionaalisen osaamisen demystifointi voi merkitä pahimmillaan ”keisarin uusia vaatteita”. Arvostetun, oletetun professionaalisen osaamisen takaa ei löydykään mitään erityisen arvokasta. Toisaalta professionaalisen mustan laatikon avaaminen voi Schönin mukaan merkitä sitä, että todella huomataan professionalla olevan hallussa tärkeää ja erityistä tietoa ja taitoa. Schönin perusväite on se, että profession ulkopuolisille pitäisi jollakin tavalla tarjota mahdollisuus professionaalisen osaamisen arviointiin ja ymmärtämiseen. (Mts. 287–289.)

Toiminnan reflektion rajoitukset

Schön esittää kirjassaan myös mallinsa rajoitukset sekä mahdolliset refleктоiva ammattilaisen mallin herättämät epäilykset. Hän huomauttaa,

että malli sotii sitä näkemystä vastaan, jonka mukaan ajattelu häiritsee tekemistä. Tähän ajattelutapaan sisältyy Schönin mukaan kaksi ulottuvuutta: ensinnäkin taitavaa, kompleksisten tehtävien suorittamista (Schön käyttää termiä *artistry; performing artfully*) on pidetty luonteeltaan mahdottomana kuvata (vrt. esim. Mattila 2003). Toiseksi, reflection-in-actionin, tehdessä suoritettua reflektointia, voidaan ajatella ”halvaannuttavan” toimintaa. (Mts. 275, 276.)

Schönin mukaan molemmat ulottuvuudet ovat ymmärrettäviä. Taitava työskentely (*artistry*) kuvataan usein intuitiiviseksi tietämiseksi tai intuitiiviseksi arvostelukyvyksi. Kun ammattilainen reflektoi toimintaansa, hän siis reflektoi intuitiivista tietämistään ja intuitiivista osaamistaan. Schön ei käytä intuitiivisesta tietämisestä *tacit knowledge* käsitettä, mutta viittaa mielestäni siihen. Hänen mukaansa ammattilaisen intuitiivisen tietämisen (*tacit knowledge*) ja tämän tiedon kuvauksen (eli reflektion tuloksen) välillä on aina kuilu. Schönin mielestä on *mahdotonta kyetä kuvaamaan intuitiivista tietämistään täydellisesti*. Hänen mukaansa on tyypillistä, että ammattilainen, joka osa suorittaa tietyn tehtävän hyvin, antaa suorituksesta muiden mielestä varsin käsittämättömän kuvauksen: ”Jokainen, joka on yrittänyt oppia hiihtämään tai kirjoittamaan tarinoita opiskelemalla sitä kirjasta, tietää, kuinka vaikeaa on edetä sellaisen kuvauksen perusteella”. Silti oman työtä voidaan Schönin mukaan pyrkiä kuvaamaan myös sanallisesti mahdollisimman hyvin. (Mts. 276.)

Vaikka intuitiivisen suorittamisen ja sen kuvaamisen välillä onkin kuilu, se ei silti estä käytäntöjen reflektointia. Schönin mielestä asia on pikemminkin päinvastoin: Jos suorituksen täydellinen kuvaus olisi mahdollista, se olisi Schönin mukaan liiallista ja jopa haitallista itse suorituksen kannalta. Liika informaatio hukuttaisi alleen itse suorituksen. Hänen mukaansa puutteellinenkin oman työn reflektointi voi olla täysin riittävää mahdollistamaan ammattilaisen ajattelutapojen arvioinnin ja kritiikin sekä oppimisprosessin. (Mts. 277.)

Viime aikoina on käyty keskustelua *tacit knowledge*-käsitteen soveltamisesta (mm. Nonaka & Takeuchi 1995, Tsoukas 2002, 2006). Schönin teorian uskottavuuden kannalta yksi kiinnostava kysymys on se, missä määrin hän pyrkii valjastamaan käyttöön sanoiksi pukematonta tietoa. Haridimos Tsoukas on kritisoinut muun muassa japanilaisia Ikuhiro Nonakaa ja Hirotaka Takeuchia siitä, että nämä ovat pyrkineet muuttamaan *tacit knowledge*n eksplisiittiseksi tiedoksi. Se ei Polanyiin mukaan ole mahdollista, sillä *tacit knowledge* on nimenomaan sanoin kuvaamatonta (Polanyi 1998, 59-65, Tsoukas 2002, vrt. Koivunen 1998, 75-84). Sen sijaan Polanyi ei

kiellä, etteikö esimerkiksi pyörällä ajamista voisi kuvailla ja purkaa tekoa osasiksi myös sanallisesti. Kuvauksen lukemisesta ei kuitenkaan ole paljon hyötyä oppimisen kannalta, sillä vain omakohtainen harjoitus, toiminnan kautta tapahtuva harjaantuminen, tekee mestarin (Polanyi 1998, 54, 55). Myös Tsoukas esittää, että tacit knowledgea voidaan tuoda esille ja osoittaa siitä toiminnasta, jota olemme tekemässä. Sanoiksi pukematonta tietoa ei kuitenkaan voida ”vangita” eli valjastaa sellaisenaan käyttöön. Tsoukaksen mukaan ammattilaisen työsuorituksesta pitää kuitenkin voida keskustella. Tsoukaksen kuvaus ”mahdollisesta toiminnasta” muistuttaa läheisesti Schönin *reflection-in-actionissa* tapahtuvaa omien työskentelytapojen ja niiden taustalla vaikuttavien arvojen ja valintojen analysointia (Tsoukas, 2002, 1, 15, 16; vrt. Schön 1991, 50, 309, 310).

”The ineffability of tacit knowledge does not mean that we cannot discuss the skilled performances in which we are involved. We can – indeed, should – discuss them provided we stop insisting on “converting” tacit knowledge and, instead, start recursively drawing our attention to how we draw each other’s attention to things. Instructive forms of talk help us re-orientate ourselves to how we relate to others and the world around us, thus enabling us to talk and act differently. We can command a clearer view of our tasks at hand if we “remind” ourselves of how we do things so that distinctions which we had previously not noticed, and features which had previously escaped our attention, may be brought forward.” (Tsoukas 2002, 15, 16)

Schön onnistuu nähdäkseen välttämään pahimman sanoiksi pukematoman tiedon tulkintakarikon toteamalla, että ammattilaisen hallussa olevan intuitiivisen tiedon ja tämän tiedon kuvauksen välillä on aina ylittämätön kuilu (Schön 1991, 276).

Toinen reflektion mahdollinen rajoitus kohdistuu Schönin mukaan siihen, että reflektio voi halvaannuttaa itse toiminnan eli suorituksen. Schön myöntää, että on tilanteita, joissa *reflection-in-actioniin* ei ole aikaa. Esimerkiksi nopean, vaikkapa vain muutaman sekunnin kestäväen urheilu-suorituksen aikana ei ole mahdollista analysoida tekemistään; se sekoittaisi toiminnan ”*flow:n*”, jouhevan etenemisen. Myöskään hätätilanteissa ei parane jäädä mietiskelemään: on toimittava nopeasti sillä taidolla ja kokemuksella mikä itse kullakin on. Reflektioiva ammattilainen kuitenkin analysoi ja purkaa suoritustaan osiin sekä etukäteen että jälkikäteen. Tätä kutsutaan *reflection-on-actioniksi*. (Mts. 277, 278.)

Vaikka toiminnan aikainen reflektio ei kaikissa tilanteissa olekaan mahdollista, *reflection-in-actioniin* ”pelkoon” liittyy Schönin mukaan myös uskomuksen kaltaista ennakkoluuloa: Toiminnan aikainen reflektio on

Schönin mukaan *tietyissä määrin* mahdollista lähes aina. Toiminnan ja ajattelun erottaminen voi hänen mukaansa ehkä olla keinotekoisia (mts. 279–281). Schön jättää tämän ajatuksen osittain auki, koska alue on hänen mukaansa huonosti tutkittu.

Esittämiensä käytännön esimerkkien avulla Schön osoittaa, että jonkun asteista reflektointia tapahtui kaikkien eri ammattilaisten työsuorituksen aikana suorituksen siitä kärsimättä. Esimerkiksi tutkimuskohteena ollut kaupunkisuunnittelija reflektoi omia ongelmanratkaisustrategioitaan, mutta ei mennyt sen syvemmälle. Hän ei esimerkiksi pohtinut omaa tavoitteidenasetteluaan tai omia arvojaan. Schönin mukaan ammattilainen vaistomaisesti pitäytyy reflektoinnissaan sellaisella tasolla, ettei työsuoritus häiriinny. Schönin mukaan olemassa oleville tietämisen tavoillemme, sekä yksilöllisille että institutionaalisille, on tyypillistä se, että tätä tietämisen järjestelmää horjuttavat asiat, kuten reflektio, yrittään tiedostamatta torjua tai vaimentaa. Kysymys siitä, onko reflektointi ylipäänsä mahdollista, on siis Schönin näkökulmasta epäkiinnostava. Kyse on hänen mukaansa halukkuudesta tai uskalluksesta, sekä toiminnan ja reflektion balanssista: Liian yksityiskohtainen reflektointi voi häiritä toimintaa. Sopiva reflektointi saa parhaimmassa tapauksessa aikaan oppimisprosessin. Jos reflektointi on avointa, se tekee ammattilaisuudesta tai professionaalisuudesta myös ulkopuolisten arvioitavan. Joku ammattilainen ei kenties ole lainkaan halukas arvioimaan omaa ammattitaitoaan tai paljastamaan sen sisältöä ulkopuolisille. Hän voi olla tyytyväinen toimintatapansa eikä halua kyseenalaistaa sitä. Schön toteaaakin, että reflection-in-action on tyypillisintä silloin, kun omaan toimintaan ollaan tyytymättömiä. Tällöin olennaista on miettiä sitä, *minkä asioiden* reflektointi olisi tarpeellista toiminnan kehittämiseksi. (Mts. 280–283, myös Schön 2000, 62–83; vrt. Friedman 1987, 215.)

Schöniä kohtaan esitettyä kritiikkiä

Schönin tunnettua refleктоivan ammattilaisen teoriaa on myös kritisoitu. John Friedman on teoksessa *Planning in the Public Domain* analysoinut amerikkalaiseen planning-teorian kehitykseen vaikuttaneita tieteellisiä traditioita (1987). Schönin hän sijoittaa – ei niinkään pragmatisteihin, vaan organisaatioteoreetikoiden joukkoon. Friedman viittaa myös Schönin aiempiin tutkimuksiin, joiden painotus oli organisaatioiden tutkimuksessa (1971, 1974, 1978). Friedmanin näkemyksen mukaan Schön korostaa enemmän professionaalisen tiedonrakennuksen kognitiivista kuin sosiaalista luonnetta. Friedmanin mukaan Schönin lähestymistapa

on sidoksissa individualistiseen ja objektivistiseen ulkoisen maailman havainnointiin. Tällöin professionaalit lähinnä korjaavat havaintojensa avulla virheitä käsityksestään maailman luonteesta sen sijaan, että aktiivisesti konstruoisivat todellisuutta. (Friedman 1987, 214, 215; vrt. Healey 1997, 258.) Samansuuntaista kritiikkiä Friedmanin kanssa on esittänyt V. Richardson. Hänen mukaansa Schön painottaa käytäntöjen ja työskentelyprosessien tarkastelua arvojen ja taustaoletusten kustannuksella. Vaikka Schön puhuu arvojen ja erilaisten taustasitoumusten tarkastelusta framing-menettelyn avulla, hän siinäkin painottaa enimmäkseen tämän reflektointimenetelmän vaikutuksia itse työskentelytilanteeseen. Vähemmälle huomiolle jäävät Richardsonin mukaan kyseisten taustalla vaikuttavien tekijöiden analysointi ja arvottaminen. (Richardson 1990, 14.) Yhdyn Friedmanin ja Richardsonin näkemykseen näkemyksiin vain osittain: Schönin refleктоivan ammattilaisen malli keskittyy paljolti professionaalisen tiedonrakennuksen ja toiminnan kuvaukseen, mutta toisaalta Schön painottaa professionaalisen toiminnan ja sen reflektointin yhteiskunnallisia merkityksiä sekä todellisuuden konstruktivistista luonnetta (ks. myös Staffans 2003, 59).

”In the process by which ideas of social problems and solutions come into good currency, descriptions of reality are socially constructed. Through our public institutions, through the media, through the actions of intellectuals and through the process of public debate, we construct ideas powerful of action concerning the issues and crises of our society, the problems to be solved, the policies to be adopted.”
(Schön 1991, 347)

Reflektiivisen suunnittelun teoriaa kehittävä Raine Mäntysalo on lähestynyt Schönin mallia erään oppivan organisaation teorian näkökulmasta. Mäntysalon mukaan suomalaiseen suunnittelukulttuuriin liittyy patologisia³¹ piirteitä, joita olisi kyettävä purkamaan. Mäntysalo kritisoi Schönin ajattelutapaa liiasta yksilökeskeisyydestä ja oppivan organisaation näkökulman sivuuttamisesta (Mäntysalo 1999, 25, 26). Hänen mukaansa Schönin yksilölliseen oppimiseen tähtäävä teoria ei riitä oppivan organisaation tarpeisiin, jotta patologioista voitaisiin päästä yli. Mäntysalo huomauttaa yksilölliseen oppimiseen tähtäävän teorian olleen suosittu

³¹ Patologialla Mäntysalo tarkoittaa julkisen hallinnon kulttuureille tyypillistä tilannetta, jossa toimija tai toimintajärjestelmä tulkitsee systemaattisesti väärin joi-takin toimintatapojaan ja siten kieltää toistuvasti oman olemuksensa. Patologiselle toiminnalle on hänen mukaansa tyypillistä, ettei se kykene tunnistamaan toimintaansa patologiseksi. (Mäntysalo 1999, 19,20; ks. myös Bateson 1987, 194–227, 338, 339.)

kommunikatiivisen suunnittelun teoreetikoiden keskuudessa, koska se sivuuttaa oppimiskysymyksen koko suunnitteluorganisaation tasolla. Tällöin voidaan Mäntysalon mukaan sivuuttaa myös ideologisesti ja teoreettisesti vaikeat kytkökset systeemiajatteluun ja taylorismiin (mts. 26). Mäntysalo ei kuitenkaan selkeästi määrittele, mitä hän tarkoittaa sillä suunnitteluorganisaatiolla, jonka oppimisprosessista on kysymys. Hän toteaa, että suunnittelun reflektoinnin tulisi riittävässä laajuudessa koskea koko ”suunnittelevaa yhteisöä”. Mäntysalon mukaan jää kuitenkin avoimeksi kysymys, keistä suunnitteleva yhteisö koostuu (mts. 25).

Patsy Healey on kritisoinut Schöniä taustaoletuksesta, että Reflective Practitioner- kirjan framing-analyysia kuvaavassa puhetilanteissa osallistujien välillä vallitsisi tasa-arvo ja oletettu konsensus-hakuisuus. Näin ei julkisissa keskustelutilanteissa, esimerkiksi kaavaprosessien osallistumistilanteissa useinkaan ole (Healey 1997, 258). Schön on myöhemmin kehittänyt *framing*-metodia eli kehysten tunnistamisen menetelmää yhtenä poliittisten diskurssien analysoinnin menetelmänä. Yhdessä Martin Reinin kanssa kirjoittamassaan artikkelissa (1993) hän pohtii framingin mahdollisuuksia ja toisaalta rajoituksia. Rein ja Schön toteavat, että ihmiset konstruoivat käsityksenä poliittisista kysymyksistä hyvin monenlaisten tosiasioista, arvoista, teorioista ja intresseistä muodostuvien kehysten läpi. Tällöin erilaiset kehykset luovat myös keskenään konfliktisia sosiaalisia todellisuuksia, joissa keskusteluun osallistujat ovat erimielisiä keskenään sekä ongelman *sisällöstä* että siitä, *kuinka paljon ja millä tavalla* he ovat keskenään erimielisiä. On tyypillistä, että erilaiset kehykset saavat ihmiset määrittelemään kiistellyn ongelman eri tavoin: kiistan osapuolet eivät lopulta kiistele samasta asiasta³². Schön ja Rein toteavatkin, että framing-menetelmän käyttö voi eri syistä epäonnistua julkisissa keskustelutilanteissa, jossa on läsnä hyvin erilaisia osallistujia ja jossa vallitsevat monimutkaiset valtasuhteet (Rein & Schön 1993, 145–164; vrt. Healey 1997, 258; Pakarinen 2002, 90).

Kritiikkiä on kohdistettu myös *reflection-in-action*- ja *reflection-on-action*-käsitteiden melko yleiselle tasolle jääviin määritelmiin. Michael Eraut on kysynyt, mikä on *reflection-in-actionin* todellinen sisältö ja merkitys

³² Tämä lienee tyypillistä maankäytön suunnittelun tilanteissa: esimerkiksi Helsingin Yleiskaava 2002:n eräässä asukastilaisuudessa havaitsin, että kaavoittajat keskustelivat siitä, minne asutustuotantoa tulisi annettujen tilastojen ja väestöennusteiden valossa sijoittaa. Asukkaat taas keskustelivat siitä, olivatko laaditut ennusteet relevantteja ja ”itseään toteuttavia”. Asukkaiden mukaan ei ollut selvää, haluttiinko Helsinkiin lisää asukkaita.

silloin, kun työsuorituksen aika on lyhyt (Eraut 1994, 145). Myös näiden kahden käsitteen ero on jäänyt joidenkin näkemysten mukaan (mm. Eraut 1994, Usher ym. 1997) määrittelemättä tarkasti.

Mark Smithin mukaan (Smith 1994, 150) Schön korostaa liian vähän *reflection-on-actionin* merkitystä. Koska ammattilaisen työsuoritukset (artistry) ovat usein lyhyitä, korostuu työn jälkeisen tai sitä edeltävän reflektoinnin merkitys. Monesti myös keskustelut toisten (Smithin mukaan vain ”vertaisten”) kanssa työn suorittamisesta ovat hedelmällisimmillään itse työn suorittamisen ulkopuolella.

Schöniä on kritisoitu myös perinteisestä tavasta muodostaa ja esitellä teoriaa. Schön ei reflektoi omia tekstuaalisia käytäntöjään eikä tutkiskele omaa metodologiaansa teorianmuodostuksessa. Hän ei myöskään esitä selkeitä johtopäätöksiä työstään. (Usher ym 1997, 149; Yanar, 1999.)

Reflective Practitioner -teoksen jälkeen Schön on julkaissut useita teoksia, joissa hän on käsitellyt refleктоivan ammattilaisen kouluttamisen pedagogiikkaa. Hän on keskittynyt erityisesti arkkitehtikoulutukseen (mm. 1985, 1987). Schönin studiopedagogiikka on herättänyt jopa ankarampaa kritiikkiä kuin edellä esitelty refleктоivan ammattilaisen malli. Vaikuttaakin siltä, että Schönin studiomalli sisältää monia ristiriitaisuuksia sekä kesken jääneitä ajatuksia. Muun muassa Anu Yanar on väitöskirjassaan (1999) kriittisesti arvioinut Schönin reflektiivisen design-studion mallia arkkitehtuurin opetuksen yhteydessä. Yanar keskittyy työssään lähinnä Schönin pedagogiikkaa käsitteleviin teoksiin (1985 ja 1987), mutta viittaa myös ”Reflective Practitioneriin”.

Yanar esittelee ja kritisoi työssään Schönin epistemologista lähestymistapaa. Hän osoittaa, että vaikka Schönin ”refleктоivan ammattilaisen” ideana oli nimenomaan kritisoida positivistista tieteenfilosofiaa, on Schönin oman pedagogisen mallin epistemologinen lähestymistapa lähinnä positivistinen. Myös Schönin näkemystä arkkitehtuurista ja sitä koskevasta tiedosta Yanar pitää perin positivistisena (mm. Yanar 1999, 161, 162, vrt. Usher ym. 1997).

Yanar analysoi yksityiskohtaisesti (mts. 71–158) Schönin esittelemää arkkitehtuuristudion mallia. Hän tarkastelee muun muassa millaiset roolit, rooli-dotukset ja asemat Schön antaa opettajalle ja oppilaalle sekä myös sitä, mikä on opettajan ja oppilaan oletettu suhde. Schönin keskeinen idea arkkitehtuuristudiossa on mestari–oppipoika-asetelma: Opettajana toimii arkkitehtuurin virtuoosi, joka esimerkkiä näyttämällä ja dialogin kautta siirtää arkkitehtuuria koskevaa tietotaitoansa oppilaalle. Opettaja nähdään

Yanarin mukaan Schönin mallissa omnipotenttina: itsevarmana ja kompetenttina, antavana osapuolena (mts. 144), oppilas taas ”tabula rasana”, jonka arkkitehtuuria koskevat, mahdollisesti väärät tai vähäiset maallikkokäsitykset arkkitehtuurista murennetaan ja tilalle tuodaan ”oikeanlaista” tietoa arkkitehtuurista. Yanarin mukaan Schönille arkkitehtuurikoulutus on vain professionaalisen osaamisen siirtämistä – ei arvojen, normien tai habituksen välittämistä. Kuitenkin studio-opetuksessa kyseessä on paljon juuri oppilaan habituksen muokkaaminen. (Mts. 122.)

Yanar kokoaa tulkintansa Schönin mallin mukaisista opettajan ja oppilaan rooleista taulukkoon (mts. 173). Hänen keskeinen kritiikkinsä kohdistuu siihen, että Schönin pedagoginen malli ei ole lainkaan reflektiivinen: Sellaista reflektiota, jota Schön kuvaa refleктоivan ammattilaisen mallissa (mm. Schön 1991, 61) ei löydy lainkaan pedagogisesta studiosta (Yanar, 1999, 176). Yanarin näkemykseen on helppo yhtyä, kun vertaa Schönin esittelemiä erilaisia professionaalisia rooleja: siinä, missä Schönin mallin mukainen refleктоiva ammattilainen on kuunteleva, tunteva, keskusteleleva, epävarmuutensa myöntävä sekä arvojaan ja toimintatapojaan refleктоiva (mm. Schön 61, 290, 300), on arkkitehtitudion opettajana toimiva arkkitehtivirtuosi lähes päivittäin ominaisuuksin varustettu. Hän on Yanarin mukaan auktoritatiivinen, hallitseva, itsevarma, puhuva – ei siis kuunteleva – ja oppilaalta ihailua ja luottamusta odottava (Yanar, 1999, 173). Schönin opettaja on siis lähes samanlaisilla määreillä varustettu kuin hänen kritisoimansa ”perinteinen professionaali asiantuntija” (Schön 1991, 300).

Schönin arkkitehtitudioon kohdistuva kritiikki tuntuu aiheelliselta, vaikkakin rajulta, mutta valitettavasti Schön ei enää ole siihen vastaamassa. Olisikin kiinnostavaa tietää, kuinka hän itse tulkitsee eroavaisuuksia refleктоivan ammattilaisen mallin ja arkkitehtitudion välillä.

Vaikka myös Schönin refleктоivan ammattilaisen mallia on kritisoitu eri näkökulmista runsaasti, on se silti kiinnostava ja edelleen ajankohtainen puheenvuoro asiantuntijuuden ja asiantuntijan roolin kehittämisestä. Sovellan hänen näkemystään kaavoittajien roolimalleja koskevassa tarkastelussa tutkimuksen loppuosassa.

5 Kaavoittajat professiona Suomessa

5.1 Yleistä suomalaisista kaavoittajista

Suomessa kaavoittajana työskentelevät henkilöt vastaavat kaavoitustehtävien hoidosta. Maankäyttö- ja rakennuslaki erottaa toisistaan kunnan *kaavoittajan* ja *kaavan laatijan* tehtävät (MRL 10§ ja 20§). Kaavoittaja on oltava jokaisessa eli 6 000 asukkaan kunnassa. Kaavoittaja vastaa kuntaorganisaatiossa kaavoituksesta. Hän voi olla myös kuntien yhteinen tai kuntayhtymän palveluksessa oleva henkilö eikä hänellä ole erityisiä pätevyysvaatimuksia. Pienessä kunnassa esimerkiksi kunnanjohtaja tai kunnan rakennusmestari voi toimia MRL:n mukaisena kaavoittajana. Tällöin hänen tehtävänä on usein vastata esimerkiksi kaavojen teettämisestä konsultilla. Kaavan laatijan taas on MRL 10. pykälän ja maankäyttö- ja rakennusasetuksen (MRA 1999/895) 3. pykälän mukaisesti oltava pätevä varsinaisen kaavan laadintaan. Erityisesti suuremmissa kunnissa ja kaupungeissa, jossa kaavat tehdään virkatyönä, kaavoittajalla ja kaavan laatijalla ei käytännössä ole eroa. Tässä tutkimuksessa käytän termiä kaavoittaja, mutta viittaan henkilöihin, joilla on MRL:n mukainen kaavan laatijan pätevyys.

Suurin osa kaavoittajista työskentelee kuntien ja kaupunkien palveluksessa, mutta heitä toimii myös yksityisinä konsulttikaavoittajina, maakuntien liittojen palveluksessa, alueellisissa ympäristökeskuksissa, joissakin valtion virastoissa ja laitoksissa sekä ympäristöministeriössä.

Suomalainen kaavoittajaprofessio ei ole yhtä yhtenäinen eikä täytä perinteisen profession tunnusmerkkejä samalla tavalla kuin esimerkiksi brittiläinen *plannereiden* ammattikunta. Tätä on näkökulmasta riippuen pidetty sekä heikkoutena että rikkautena. Koska Suomessa ei ole varsi-

naista maankäytön suunnittelun koulutusohjelmaa, ovat kaavoittajat koulutukseltaan pääasiassa arkkitehteja tai diplomi-insinöörin tutkinnon suorittaneita maanmittareita. Lisäksi kaavoittajien joukossa on jonkin verran maantieteilijöitä ja keskiasteen koulutuksen saaneita rakennusinsinöörejä sekä -arkkitehteja (vrt. Valanta 1997, 87, 88). 1960-luvulta lähtien on yhdyskuntasuunnittelun piirissä kasvanut erityisesti yhteiskuntatieteilijöiden määrä. Heidän tehtäviensä maankäytön suunnittelussa ovat lähinnä tutkimus- ja selvitystyöt sekä vaikutusten arviointi. He eivät työskentele varsinaisina kaavan laatijoina, kuten eivät myöskään suunnitteluhallinnossa työskentelevät juristit (mm. Virtanen 1999, 67; Vuorela 1991, 102).

Kaavoittajista arviolta 50–60 prosenttia on koulutukseltaan arkkitehteja, noin 30 prosenttia diplomi-insinöörejä ja noin 10–20 prosenttia muun koulutuksen saaneita. Osuudet ovat arvioita, jotka perustuvat vuonna 2000 tekemääni kaavoittajakyselyyn (mm. Lapintie & Puustinen 2002, Puustinen 2005). Myös muissa kyselyissä (mm. Puustinen & Hirvonen 2005) on eri koulutustaustojen osuiksi saatu samantyyppisiä lukuja.

Kaavoittajaprofessioon kuuluvia henkilöitä kuuluu ainakin kuuteen ammatilliseen järjestöön. Näitä ovat Suomen Arkkitehtiliitto ry. SAFA, Suomen Kaavoitusinsinöörien Yhdistys SKI ry., Rakennusinsinöörit ja -arkkitechdit RIA ry., Maisema-arkkitehtiliitto MARK ry., Suomen suunnittelumaantieteilijöiden liiton SUM ry. sekä Suomen Maanmittausinsinöörien liitto MIL ry. Kaikkiin kyseisiin järjestöihin kuuluu muita ammatillaisia kuin kaavoittajia ja kaavoittajat ovat useissa järjestöissä vähemmistönä. Vuonna 2000 tiivistettiin kaavoitusalan professionaalista yhteistyötä ja otettiin käyttöön Kaavan laatijoiden rekisteri. Samassa yhteydessä hyväksyttiin kaavan laatijoiden eettiset säännöt. Rekisteristä enemmän myöhemmin tässä luvussa.

Suomalaista kaavoittajien koulutusjärjestelmää voitaneen tietyn varauksin kutsua kredencialistiseksi (ks. esim. lukua 4.2.1). Kaavan laatijoilta edellytetään suunnitteluun soveltuvaa korkeakoulututkintoa ja riittävää pätevyyttä. Ammatillisista järjestöistä ainakin Suomen Arkkitehtiliitolla on koulutuspoliittista toimintaa. Suomalaiselle koulutusjärjestelmälle kaavoittajien osalta on kuitenkin tyypillistä se, että järjestöt tai valtiovalta eivät juuri puutu koulutuksen sisältöön. Yliopistojen autonomia on siis tältä osin varsin suuri.

Suomessa yhdyskuntasuunnittelun parissa työskentelevien henkilöiden (*yhdyskuntasuunnittelijoiden*) määrää on vaikea täsmällisesti arvioida,

eikä koottuja, tuoreita tilastoja ole saatavissa³³. Yhdyskuntasuunnittelun piiriin voidaan laskea kuuluvaksi varsinaisen kaavoituksen lisäksi muun muassa liikennesuunnittelu ja yhdyskuntatekninen suunnittelu sekä tiettyssä määrin luonnonsuojelu sekä rakennus- ja kulttuuriperinnön suojelu, sekä näihin liittyvä tutkimus- ja selvitystoiminta. Yhdyskuntasuunnittelun alalla työskentelevien määrä riippuu siis siitä, kuinka ala rajataan.

Koska tutkimuskohteeni on suomalainen, pääasiassa suurissa kaupungeissa työskentelevä kaavoittajaprofessio eli *kaavan laatijat*, olen yrittänyt arvioida nimenomaan kaavoitustehtävien parissa työskentelevien määrää. Lisäksi viitteellisenä rajauskriteerinäni on MRL 10. pykälän ja MRA (1999/895) 3. pykälän määrittelemä kaavan laatijan pätevyys: kaavan laatijalla tulee olla suunnittelutehtävään soveltuva korkeakoulututkinto ja tehtävän vaativuuden edellyttämä riittävä kokemus. Käytännössä olen rajannut esittämästäni tilastosta pois avustavan henkilökunnan (esim. suunnitteluavustajat, joiden nimike on monilla työpaikoilla korvannut entisen piirtäjän nimikkeen), tutkimuksia ja selvityksiä tekevät suunnittelijat sekä juristit.

Tällä perusteella esitän arvion, että Suomessa työskentelee hieman yli 800 sellaista henkilöä, joita nimitän kaavoittajiksi tai kaavoittajaprofessioksi. Näistä

- noin 600 työskentelee kunnissa ja kaupungeissa³⁴
- noin 50–60 maakuntien liitoissa
- noin 90 kaavakonsulttina
- noin 50 alueellisissa ympäristökeskuksissa ja
- noin 15–20 ympäristöministeriössä³⁵.

Valtion ympäristöhallinnon palveluksessa alueellisissa ympäristökeskuksissa ja ympäristöministeriössä työskentelevät henkilöt, jotka tähän arvioon on laskettu mukaan, eivät varsinaisesti laadi kaavoja. Heidän työtehtäviänsä ovat maankäytön suunnittelun ohjaus ja neuvottelut sekä

³³ Yhdyskuntasuunnittelun parissa työskentelevien määriä ja erilaisia jakaumia on selvitetty Yhdyskuntasuunnittelun jatkokoulutuskeskuksessa YTK:ssa vuosina 1978 ja 1988 (Kivinen & Kirjakka 1978; Kirjakka 1988).

³⁴ Lähde Meurman 1996. Suomen Kuntaliitossa arvioidaan, että kaavoitukseen osallistuvien henkilöiden yhteismäärä Suomen kunnissa olisi tällä hetkellä noin 1 200. Arvio, että noin puolella näistä olisi kaavan laatijan pätevyys, on Suomen Kuntaliiton edustajan mukaan oikean suuntainen.

³⁵ Tiedot perustuvat ympäristöministeriöstä, maakuntien liitoista, Suomen Kuntaliitosta ja Suunnittelu- ja konsulttitoimistojen liiton SKOL ry:n jäsenrekisteristä sekä SAFA ry:stä saamiini tietoihin ja arvioihin.

tutkimus- ja kehittämistoiminnasta vastaaminen. Heillä kuitenkin on periaatteessa kaavan laatijan pätevyys ja osa on työskennellyt kaavoittajina.

5.2 Ovatko kaavoittajat professio?

Koska suomalainen kaavoittajakunta on suhteellisen pieni ja epäyhtenäinen, lienee aiheellista kysyä, onko kyseessä professio lainkaan. Esimerkiksi Terttu Nupposen mukaan Suomessa ei yhdyskuntasuunnittelun alalla ole yhtenäistä ammattikuntaa eli professiota. Nupposen mukaan yhdyskuntasuunnittelijat koostuvat koulutus pohjaltaan, vaikutusmahdollisuuksiltaan ja taloudelliselta asemaltaan erilaisista, pienistä ryhmistä, jotka työskentelevät vaihtelevissa tehtävissä. Heillä ei Nupposen mukaan myöskään ole ratkaisevaa vaikutusvaltaa siihen, miten yhdyskuntien tilaa ja tarpeita ohjataan (Nupponen 1993, 131).

Määrittelen kaavoittajat yhdyskuntasuunnittelijoita suppeammaksi ryhmäksi. Nupponen ei määrittele selkeästi, miten laajaan ryhmään hän yhdyskuntasuunnittelijoiden käsitteellä viittaa. Hän kuitenkin näkee professiot mieluummin funktionalistisesti ”yhteiskunnallisessa työnjaoissa sijansa saaneina ammattiryhminä” kuin uusweberiläiseen tapaan eturyhminä (mts. 132).

Suomalaisia kuntakaavoittajia tutkinut Jose Valanta päätyy esityksessään (1997) kutsumaan kaavoittajia professioksi. Hän perustelee näkemystään kahdella seikalla. Ensinnäkin kaavoittajat täyttävät hänen mukaansa monia piirreteorioiden kriteerejä. Lisäksi kaavoittajilla on julkishallinnollinen asiantuntija-asema sekä käytännössä monopolistinen asema tehtäväkenttensä hallinnassa (Valanta 1997, 78–81). Eliot Freidson on nimittänyt tällaista asemaa institutionaaliseksi autonomiaksi (Freidson 1979, 105–125; 131). Maankäyttö- ja rakennuslaki vahvisti kaavoittajien (kaavan laatijoiden) roolia entisestään.

Myös suomalaista kaavoitusta väitöskirjassaan tutkinut Juho Rajaniemi (2006, 92) nimittää kaavoittajia professioksi. Hänen näkökulmansa on samantyyppinen kuin Valannan. Rajaniemi viittaa tunnettuun ja tässäkin työssä mainittuun Terence Johnsonin (Johnson 1972, 45) tapaan nähdä professiot ammatillisen kontrollin muotona tai keinona. Tällöin kaavoittajaprofessio voidaan nähdä ammatillisena instituutiona, jonka avulla kaavoituksen tehtävänalaa kontrolloidaan.

Jos suomalaisia kaavoittajia tarkastellaan perinteisten funktionalististen piirreteorioiden näkökulmasta (esim. Hodson & Sullivan 1990, 258; Freidson

1994, 154), voidaan heidät joko sulkea professioiden ulkopuolelle tai mahduttaa mukaan (vrt. Valanta 1997, 78–83). Kaavoittajilla ei esimerkiksi ole yhtenäistä akateemista koulutusta, jota usein pidetään profession tunto-merkkinä. Heillä ei myöskään ole omaa vahvaa ammatillista järjestöään. Toisaalta he täyttävät myös monia piirreteorioissa mainittuja professioiden piirteitä. Näitä ovat esimerkiksi korkeakoulutasoinen koulutus (suurimmalla osalla ammattikunnasta), eettinen koodi, järjestäytymispyrkimykset, ammatin suhteellinen autonomia, kehittynyt kieli- ja käsitejärjestelmä, ei-standardisoitavissa oleva työ sekä rooli yleisön palvelijana (vrt. Valanta 1997, 79).

Uusweberiläisestä professiotutkimuksesta löytyy määrittelyjä, joiden perustella kaavoittajat voidaan tulkita professioksi. Esimerkiksi Philip Elliottin viitaten heidät voidaan määritellä *ammattilliseksi professioksi* (*occupational profession*) (Elliott 1972, 14–57), koska kaavoittajien professionaalisuus rakentuu ammatillisen pätevyyden tai sitä koskevan uskomuksen varaan.

Kontinentaalisen tutkimusotteen edustajat ovat painottaneet vahvan valtion roolia professioiden kehityksessä. Kontinentaalisen tutkimuksen piirissä on nostettu esille myös kehitysmalliin soveltuvia käsitteitä. Tällainen on muun muassa *hyvinvointiprofessioiden* (*welfare professions*) käsite, jolla viitataan mm. Pohjoismaissa ja Englannissa sotien jälkeen syntyneisiin ammattikuntiin, kuten kaupunkisuunnittelijoihin tai sosiaalityöntekijöihin (esim. Evans 1995, 35; Brante 1990, 81–85). Suomessa kaavoittajia voitaneen pitää yhtenä hyvinvointivaltiojärjestelmään kuuluvana professiona, koska profession tavoitteet ja arvot ovat sotien jälkeen olleet läheisessä yhteydessä kansallisen politiikan (sekä *policy*- että *politics*-merkityksessä) painopisteisiin. Englannissa kaupunkisuunnitteluprofessio on mainittu yhdeksi keskeiseksi hyvinvointiprofessioksi, jota vastaan thatcheriläisen politiikan kannattajat hyökkäsivät 1970-luvulla (Johnson 1995, 19).

Nykyisessä, niin sanotun kolmannen aallon professiotutkimuksessa korostetaan professiomäärittelyjen kulttuurista kontekstia ja historiallisen kehityksen merkitystä. On myös nostettu esille perinteisestä poikkeavia professio-luokituksia, joihin kaavoittajat sopivat. Luvussa 2.1.1 esitellyssä ruotsalaisen Thomas Branten luokittelussa (Brante 1990, 81–85) painotetaan *professionen työn sisältöä ja sosiaalista kontekstia* koulutustaustan kustannuksella. Brante painottaa sitä, että profession sisällä voi olla eri koulutustaustaisia ja erilaisissa tehtävissä työskenteleviä ammatilaisia. Myös tässä jaottelussa kaavoittajat edustavat *hyvinvointivaltion professioita*.

Hyvinvointivaltion professioita yhdistää Branten mukaan kiinnittyminen hyvinvointivaltion arvoihin ja näiden arvojen puolustaminen (mts. 82). Hänen mukaansa siis kaupungin palveluksessa työskentelevä kaavoittaja ei välttämättä kuulu samaan professioon kuin periaatteessa saman koulutuksen saanut, yrittäjänä toimiva rakennussuunnittelija-arkkitehti.

Myös Andrew Abbott, joka periaatteessa olettaa professionilla olevan homogeenisen koulutustaustan, kuvaa tilannetta, jossa professio pyrkii säilyttämään tai laajentamaan valtuutustaan nimenomaan ottamalla profession piiriin muun koulutustaustan omaavia asiantuntijoita (*amalgamation*) (Abbott 1988, 105–108). Näin on nähdäkseni käynyt yhdyskuntasuunnittelijoiden alalla ainakin kahteen otteeseen: 1960- ja 1970-luvulla kutsuttiin kaavoitustyöhön mukaan yhteiskuntatieteilijöitä ja suunnittelumaantieteilijöitä tyydyttämään kasvavaa tutkimustarvetta. 1990-luvun lopulla taas ryhdyttiin kaavoitusprosesseihin ottamaan mukaan kansalaisosallistumisen järjestämisessä avustavia vuorovaikutuskonsultteja. 2000-luvulla muutamia on palkattu jopa vakituisiin työsuhteisiin. Yleistä tämä ei vielä kuitenkaan ole. Oleellista Abbottin kuvaamassa *amalgamation*-prosessissa lienee se, että uudet tulokkaat nähdään vahvistuksina, eikä uhkana professionille.

Suomalainen kaavoittajaprofessio voi olla epäyhtenäinen verrattuna esimerkiksi englantilaiseen planner-professioon, mutta toisaalta epäyhtenäisyys ei ole poikkeuksellista eikä välttämättä edes kovin suurta kansainvälisessä vertailussa. Esimerkiksi Yhdysvalloissa, jossa on oma erillinen planner-koulutus, on viime vuosina käyty keskustelua suunnitteluprofession epäyhtenäisyydestä ja identiteettikriisistä (mm. McClendon 2003, 221–229; Myers & Banerjee 2005, 121–129). Ongelmiksi mainitaan muun muassa suunnittelijakoulutuksen saaneiden suuntautuminen muihin kuin kaupunkisuunnittelutehtäviin ja toisaalta se, että suunnittelijan tehtäviin palkataan henkilöitä ilman muodollista pätevyyttä (mm. Myers & Banerjee 2005, 122). McClendonin mukaan kyse on suunnitteluprofession yleisestä aliarvostuksesta ja luottamuskriisistä Yhdysvalloissa (mts. 221, vrt. Virtanen 1999, 59, 60).

Suomessa on käyty keskustelua siitä, miten vuonna 2000 voimaan astunut maankäyttö- ja rakennuslaki vaikutti kaavoittajaprofession asemaan. Ainakin pari näkökulmaa on noussut esille. Ensinnäkin on pelätty, missä määrin laki siirtää valtaa kunnista ja kaavoittajilta tuomioistuimille. MRL:ssä osallisten valitusoikeutta laajennettiin samalla kun asema- ja yleiskaavojen alistusvelvollisuus poistettiin. Maankäyttö- ja rakennuslain

toimivuutta arvioineessa seurantatutkimuksessa (MRL:n toimivuus. Arvio laista saaduista kokemuksista 2005, 130) kuitenkin todettiin, että valitusten suhteellinen osuus kaavoituksessa ei ole lisääntynyt MRL:n voimaantulon jälkeen. Laajennettua valitusoikeutta on käytetty vain harvoissa tapauksissa.

Lisäksi lakia kritisoitiin sen voimaantulon jälkeen ”hengeltään selväksi, mutta sisällöltään ei” (Syrjänen 2000, 26). Se jättää kunnille entistä enemmän suunnitteluvaltaa, mutta soveltamisen ongelmana voivat Syrjäsen mukaan olla liian joustavat oikeusnormit (mts. 26, ks. myös Nyman 2000, 14). MRL:n seurantatutkimuksen mukaan (Puustinen & Hirvonen 2005, 17) oikeusnormit ovat selkeyttäneet eri kaavatasojen tehtäviä ja työnjakoa. Toisaalta osa oikeusnormeista on nostanut esiin ristiriitaisia tulkintoja. MRL:n korostamat ympäristöselvitykset, vaikutusten arviointi ja vuoro-vaikutus ovat herättäneet ristiriitoja sekä määrän että laadun suhteen: kaavoittajien mukaan selvitykset, vaikutustenarviointi ja osallistuminen vievät liikaa ennestäänkin vähäisiä resursseja. Ympäristöhallinnon edustajien mukaan näihin ei edelleenkään panosteta riittävästi (Puustinen & Hirvonen 2005, 57).

Alistusvelvollisuuden poistaminen aiheutti Matti Vatilon mukaan sen, että kaavoittaja ei voi enää käyttää vahvistusviranomaisten selustatukea tavoittelemansa ratkaisun puolustamisessa. Uhkaus ”Ministeriö/ympäristökeskus ei tule tätä vahvistamaan” oli aiemmin käytetty ja toimiva keino (Vatilo 2000, 20; ks. myös Nyman 2000, 14). Kaavan sisältö ja laatu jäävät yhä enemmän kunnan ja kaavoittajan vastuulle.

Toinen kaavoittajien asemaan vaikuttanut tekijä, josta on käyty keskustelua, liittyy edellä mainittuun muutokseen, jossa kuntien itsenäinen rooli kaavoituksessa entisestään korostuu. Uuden suunnittelun työjaon katsottiin laissa edellyttävän sitä, että kuntiin saadaan päteviä kaavoittajia. MRL:ssa sekä asetuksessa onkin ensimmäistä kertaa määritelty *kaavoittajien pätevyysvaatimukset*. Maankäyttö- ja rakennuslain valmisteluvaiheessa alan järjestöt ottivat aktiivisesti kantaa mahdollisimman tiukkojen pätevyysvaatimusten puolesta (Schmidt-Thomé 2001, 9). Laissa (10§) ja asetuksessa (3§) päädyttiin kuitenkin määrittelemään pätevyys melko löyhästi ”soveltuvaksi korkeakoulututkinnoksi ja tehtävän vaativuuden edellyttämäksi riittäväksi työkokemukseksi”. Pätevyysvaatimusten voidaan silti katsoa vahvistaneen kaavoittajien professionaalista asemaa suunnittelun kentässä ja työmarkkinoilla. Kaavoittajat itse ovat uuden lain vanavedessä tehostaneet professionaalista toimintaansa perustamalla kaavan laatijoiden rekisterin.

Yhteenvetona kaavoittajaprofession olemassaolosta totean, että tässä työssä määrittelen kaavoittajat moderniksi, ammatilliseksi hyvinvointivaltion professioksi ottaen huomioon ne mahdolliset puutteet, jotka erottavat sen perinteisistä professioista (vrt. Valanta 1997, 78–83). Kaavoittajaprofession keskeiset, ammatillaisia yhdistävät tekijät ovat yhtäältä profession hallussa oleva erityinen asiantuntemus eli *ekspertiisi*, sekä toisaalta vahva lainsäädäntöön ja hallinnollisen byrokratian normeihin perustuva *institutionaalinen asema* kaavoitusta koskevan lainsäädännön tulkitsijana ja toteuttajana kunnissa, maakunnissa ja valtion virastoissa (vrt. Freidson 1979). Kaavoittajaprofession auktoriteetti on luonteeltaan professionaalista. Se sijoittuu Beckmanin professionalisaatioteoriassa (ks. luku 4.1.1) byrokraattisen ja ekspertisiin perustuvan auktoriteetin välissä sijaitsevalle professionaalisen auktoriteetin alueelle (Beckman 1990, 129–133). Kaavoittajien ryhmää ei kuitenkaan voida pitää sisäisesti homogeenisena, kuten ei nykykäsityksen mukaan useimpia muitakaan professioita (vrt. esim. Konttinen 1989, 159).

Nykyisin vallalla olevan professiokäsityksen näkökulmasta ei pidetä erityisen merkityksellisenä tai kiinnostavana sitä, täyttääkö tutkittava ryhmä tietyt profession kriteerit. Oleellista on se, että professiomäärittelyyn avulla voidaan tarkastella professionaalisen ryhmän käyttäytymistä ja toimintaa kollektiivina professioteorioiden näkökulmasta.

5.3 Kaavoittajaprofession historia Suomessa

Viime vuosikymmeninä julkaistussa kolmannen aallon professiotutkimuksessa on painotettu aiheen konteksti- ja kulttuurisidonnaisuutta. Professiotutkimuksen piirissä esiintyvien käsitteiden sisältö saa monia merkityksiä, koska professioiden synty ja kehitys sekä yhteiskunnallinen rooli ovat vaihdelleet suuresti maasta ja aikakaudesta riippuen. Professiotutkimuksen alkuvaiheiden universalismista on vähitellen siirrytty kohti kulttuurisidonnaisempaa lähestymistapaa. (Mm. Freidson 1986, 30–38; Larson 1990, 30, Konttinen 1991.) Myös historiallisen professiotutkimuksen merkitystä on viime aikoina korostettu (mm. Torstendahl 1990a, 44, 45; Abbott 1988; Edman 2001).

Suomalaisten professioiden historiaa on tutkittu jonkin verran. Professiotutkimuksen piirissä keskeisin esitys on Esa Konttisen väitöskirja ”Perinteisesti moderniin. Professoiden yhteiskunnallinen synty Suomessa”

(1991), johon tässäkin tutkimuksessa viitataan runsaasti. Eri professioiden piirissä on tehty tai teetetty professioiden historiaa kartoittavia tutkimuksia. Yhdyskuntasuunnittelua lähellä olevista aloista tällainen on esimerkiksi historian tutkija Karl-Erik Michelsenin ”Viides sääty. Insinöörit suomalaisessa yhteiskunnassa” (1999). Arkkitehtiprofession historian tiettyjä, rajattuja vaiheita taas ovat kartoittaneet muun muassa Mervi Salokannel (1993) sekä Terttu Nupponen (1993 ja 2000). Arkkitehdeistä kertoo kiinnostavalla tavalla myös Pekka Korvenmaan toimittama ”Arkkitehdin työ. Suomen Arkkitehtiliitto 1892–1992 Finlands arkitektförbund” (1992). Mainittakoon teoksesta erityisesti yhdyskuntasuunnittelua sodan jälkeisenä aikana kuvaavat Lars Hedmanin ja Jere Maulan artikkelit. Maanmittausinsinöörien osuudesta kaavoituksessa on vain vähän tutkimustietoa. Pekka V. Virtanen on kirjoittanut artikkeliin ”Maanmittausala yhdyskuntasuunnittelussa” (1983). Tutkija Mikko Huhtamies kirjoittaa parhaillaan Suomen maanmittauksen 375-vuotishistoriaa (1633–2008), mutta työ on tätä kirjoitettaessa vielä kesken. Tiedot yhdyskuntasuunnittelijoiden tai kaavoittajien ammattikunnan kehitysvaiheista ovat siis toistaiseksi hajallaan. Erityisesti 1900-luvun ensimmäinen puolisko sekä 1900-luvun viimeiset vuosikymmenet ovat vielä melko kartoittamattomia. Suomalaisen yhdyskuntasuunnittelun historiasta ei myöskään ole kirjoitettu kokoavaa näkemystä. Toisen maailmansodan jälkeistä suunnittelua ja sen yhtymäkohtia yhteiskunnalliseen kehitykseen ovat Nupposen lisäksi eri perspektiiveistä laajemmin analysoineet Johanna Hankonen (1994), Kaj Nyman (2003) sekä Juho Rajaniemi (2006).

Koska historiallisen näkökulman mukanaolo tuntuu relevantilta myös tässä tutkimuksessa, olen hahmotellut seuraavassa lyhyesti suomalaisen kaavoittajaprofession keskeisiä kehitysvaiheita saatavilla olevan kirjallisen lähdemateriaalin perusteella. Lisäksi tutkimuksen alussa on kuvaus yleisestä professioiden kehityksestä Suomessa. Kaavoittajaprofession monissa kehitysvaiheissa on yhtymäkohtia tähän yleiseen kehitykseen. Olen kirjoittanut alla olevan kaavoittajien vaiheiden kuvauksen ”suuren kertomuksen” muotoon siten, että kehityksen päälinjat hahmottuvat. Kertomukseen ei juuri mahdu yksittäistapauksia, poikkeuksia eikä anekdootteja, vaikka ne monesti ovat kaikkein kiinnostavinta historiankuvauksista. Kaavoittajien nimiä en myöskään ole ottanut runsaasti mukaan. Yksityiskohtaisempaa tietoa ja kuvausta on saatavissa teoksista, joihin viitataan, sekä aikalaislähteistä.

Tyypillisinä piirteinä ammattikunnan kehitykselle voidaan pitää ainakin seuraavia tekijöitä. Ensinnäkin kaavoittajaprofession, kuten useimpien

muidenkin professioiden kehitys Suomessa, on ollut niin sanotun kontinentaalisen kehitysmallin (mm. Konttinen, 1991) mukainen. Se on ollut erityisesti alkuvaiheessaan ”professionalisaatiota ylhäältä alaspäin” (Siegrist 1990). Kaavoittajien professionalisaatiokehitys on liittynyt vahvasti ensin oikeusvaltion ja sittemmin hyvinvointivaltion kehitykseen. Arkkitehteillä oli, eri taiteenalojen edustajien vanavedessä, tärkeä rooli myös kansallisen identiteetin synnyttämisessä. Valtiosidonnaisuus ja riippuvuus kansallisella tasolla tehdyistä valinnoista ovat olleet kaavoittajaprofession tyypillisiä ominaisuuksia viime vuosikymmeneen saakka, jos eivät sitä ole edelleenkään. Ylikansalliset ilmiöt (EU, globalisaatio, kaupunkiseutujen välinen kilpailu) ovat vasta viimeisen parinkymmenen vuoden aikana laajemmin alkaneet vaikuttaa yhdyskuntasuunnitteluun ja sen myötä myös profession rooliin ja statukseen.

Toiseksi on tyypillistä se, että kaavoittajaprofessiota ovat lähes koko sen historian ajan dominoineet arkkitehdit. Niinpä arkkitehtien ja kaavoittajien kahdesta erillisestä, mutta toisiaan leikkaavasta professiosta, löytyy paljon yhteisiä piirteitä ja kehitysvaiheita. Toisaalta arkkitehtikunnan sisällä rakennussuunnittelun ja yhdyskuntasuunnittelun välillä lienee aina ollut myös tiettyjä jännitteitä ja ennako-oletuksia. Arkkitehteja voidaan nykyisin arvella olevan kaavoittajista noin 50–60 prosenttia, ja tässä tutkimuksessa määritellystä kaavoittajaryhmästä (päätehtävänä asema- tai yleiskaavoitus lähinnä suurissa kaupungeissa) arkkitehteillä on vielä suurempi osuus.

Suomalaisen kaavoittajaprofession kehitys poikkeaa tässä suhteessa esimerkiksi Englannissa tapahtuneesta kehityksestä. Siellä planner-koulukunnan ja yhteiskuntatieteilijöiden invaasio suunnittelun kentälle haastoi arkkitehtien hegemonian kaupunkisuunnittelussa sotien jälkeen (mm. Taylor 1998, Pakarinen 2003, 14). Suomessa ei esimerkiksi koskaan ole syntynyt erillistä planner-koulutusta, ja syyksi tähän on nähty mm. se, että arkkitehtien korostamalla kaupunkirakennustaiteella on kautta vuosikymmenien ollut tärkeä rooli kaupunkisuunnittelussa (vrt esim. Maula 1992, 191).

Kolmanneksi suomalaisen kaavoittajaprofession kehitystä ovat koko sen historian ajan (mm. Salokannel 1993, Michelsen 1999, Mattila 2000, Virtanen 1983, 718) leimanneet *jännitteet sekä kaavoittajaprofession sisällä eri koulutustaustaisten ryhmien välillä että kaavoittajien ja näiden lähiprofessioiden välillä*. Viimeksi mainittu ilmiö ei ole tuntematon muuallakaan maailmassa (mm. Abbott 1988, 49–51). Historian varrella arkkitehdit ovat

esittäneet vaatimuksia, että kaavoitustehtävät tulisi jättää pelkästään arkkitehdeille (mm. Virtanen 1983, 718). Muiden koulutustaustojen edustajat eivät tietävästi ole esittäneet samankaltaisia vaatimuksia. Kaavoittajakunnan sisäistä reviiritistelua 1800-luvulta lähtien ovat käyneet arkkitehtien kanssa erityisesti insinöörit (pääasiassa maanmittarit), mutta myöhemmin myös yhteiskuntatieteilijät, maantieteilijät ja maisema-arkkitehdit sekä tietyt keskiasteen koulutuksen saaneet ryhmät.

5.3.1 Kaavoittajien varhaisvaiheita

Kaavoittajaprofessio sellaisena kuin sen nykyperspektiivistä määrittelen on syntynyt vasta sotien jälkeisen hyvinvointivaltiokehityksen ja maankäytön suunnittelua koskevan lainsäädännön kehittymisen myötä. Tätä ennen on olemassa vuosisatainen historia, jonka aikana valtion harjoittama maankäytön suunnittelu on kiihtyvällä tahdilla kehittynyt lähes tyhjästä.

Suomen ensimmäiseksi kaupungiksi mainitaan Turku, joka on perustettu 1200-luvulla. Kenraalikuvernööri Pietari Brahen hallinta-aikana 1600-luvulla perustettiin Suomeen yli 10 uutta kaupunkia (Nikula 1989, 6). Suomen alueen väkiluku oli 1600-luvun puolivälin nälkävuosien jäljiltä noin 300 000. Viimeisen 250 vuoden aikana Suomen alueen väkiluku on kymmenkertaistunut: 1750-luvun alle puolesta miljoonasta asukkaasta on päästy yli viiteen miljoonaan.

Ruotsin vallan aikana kruunun harjoittama maankäytön suunnittelu kaukana Itämaassa oli harvalukuisten maanmittarien käsissä. Michelsen nimittää maanmittareita ”ensimmäiseksi varsinaiseksi professionaaliseksi insinööriryhmäksi Ruotsissa ja Suomessa”. Heillä ei Michelsenin mukaan kuitenkaan ollut korkeaa professionaalista statusta. Maanmittarit hoitivat linnoitustöitä sekä laativat karttoja ja asemakaavoja. Asemakaavoitus on siis Suomessa peräisin Ruotsin vallan ajoilta (Michelsen 1999, 60, vrt. Nyman 2003, 8; Virtanen 1983, 712, 713). Riitta Nikulan mukaan maanmittareiden ammattikunta oli 1600- ja 1700-luvuilla tiedoiltaan ja taidoiltaan melko kaukana vanhojen sivistysmaiden arkkitehtuurin mestareista, joskin vaikutteita oli saatu eurooppalaisen renessanssin säännönmukaisesta kaupunki-ideaalista (Nikula 1989, 6). Arkkitehteja ei tuon ajan Suomessa käynyt kuin korkeintaan vierailemassa. Arkkitehtien vähyys lienee johtunut maksukykyisten tilaajien puutteesta. Suomen aatelisto oli verrattain köyhä ja vähälukuinen, toisin kuin monissa Euroopan maissa, joissa arkkitehteja koulutettiin jo varhain ja rikasta aristokratiaa riitti työllistämään heitä (Kontinen 1991, 75).

Vuonna 1809, Suomen siirryttyä osaksi Venäjän keisarikuntaa, Suomessa arvelaan olleen vain yksi tai kaksi muodollisen koulutuksen saanutta arkkitehtia. Salokanteleen mukaan ainut oli italialaissyntyinen Charles (Carlo) Bassi. Mikael Sundman mainitsee myös Turussa toimineen Anton Wilhelm Arppen (Salokannel 1993, 46; Sundman 1986, 25). Kun pääkaupunki vaihtui vuonna 1812 Turusta Helsingiksi, keisari Aleksanteri I kutsutti apuun saksalaissyntyisen arkkitehdin Carl Ludvig Engelin. Engel sai tehtäväkseen laatia ”eurooppalaisen edustusmiljöön” kaupunkiin, jossa oli tuskin 4 000 asukasta. Hän laati myös palaneeseen Turkuun uuden asemakaavan (Nikula 1989, 7).

Suomalaisen arkkitehtikunnan varhaisvaiheita Venäjän vallan alkua ajoista 1900-luvun alkupuolelle tutkinut Mervi Salokannel (1993) jakaa arkkitehtien varhaisen professionalisaatiokehityksen kolmeen vaiheeseen:

1. Profession syntyvaiheeseen, joka ajoittuu 1800-luvun ensimmäiselle puoliskolle,
2. Profession itsenäistymisen vaiheeseen 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla (painottuen 1870–1880-luvuille) sekä
3. Strategisen toiminnan vaiheeseen 1900-luvun vaihteen molemmin puolin.

Suomalaisen arkkitehtikunnan synnyn katsotaan liittyneen suuriruhetinaskunnan rakennushallinnon järjestämiseen. Arkkitehtien toiminta 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla oli valtiojohtoista ja toimet valtion virkoja. Vuonna 1810 perustettiin senaatin alaisuuteen yli-intendentinkonttori valvomaan julkisten rakennusten sekä kirkkojen suunnittelua ja rakentamista. Ohjesäännön se sai vuonna 1811³⁶. (Salokannel 1993, 48; Lilius 1986, 72, 73.) Konttoria johti ensin Bassi, vuodesta 1825 Engel. 1820-luvulta lähtien konttori sai vastuulleen myös kaupunkien asema-kaavoituksen valvonnan.

Alkuvuosina yli-intendentin konttorissa työskenteli vain kaksi henkeä: intendentti eli arkkitehti ja konduktööri eli apulaisarkkitehti. 1820-luvulta lähtien konttorissa ryhdyttiin kouluttamaan arkkitehteja omiin tarpeisiin (Salokannel 1993, 48). Konttorin työntekijämäärä lisääntyi pikkuhiljaa. Michelsenin mukaan intendentinkonttorissa työskenteli ja koulutautui 1800-luvun puolivälissä myös insinöörejä. Nämä toimivat lähinnä avustavissa tehtävissä, sillä koulutuksen tasoa ei pidetty riittävänä suunnittelutehtäviin (Michelsen 1999, 115, 116).

³⁶ Viimeksi mainittua vuotta on pidetty rakennushallituksen perustamisvuotena. Yli-intendentinkonttori muuttui ensin yleisten rakennusten ylläpidoksi vuonna 1865. Vuonna 1936 nimi vaihtui rakennushallitukseksi.

Intendentinkonttorin arkkitehtien status oli Salokanteleen mukaan melko heikko, mutta sitä vahvistivat arkkitehtien merkitys johtavalle yhteiskuntaluokalle sekä suunnittelutehtävät, jotka korostivat keskushallinnon vahvaa roolia (mts. 48; Sundman 1986 24–31). Ammattikunnan asema alkoi vahvistua määrällisen kehityksen kautta, kun vuonna 1848 perustettiin peräti 16 lääninarkkitehdin virkaa. Lääninarkkitehtien tehtävänä oli rakennussuunnittelun ja -valvonnan lisäksi myös asemakaavojen laatiminen läänien kaupungeille. Sekä tärkeimpien rakennusten rakennussuunnittelu että kaavoitus olivat siis samoissa käsissä. Arkkitehtien pätevyysvaatimuksia kiristettiin ja lääninarkkitehtien virkoihin yritettiin saada suomalaisia arkkitehteja. (Salokannel 1993, 50.)

Asemakaavoitus vilkastui, kun vuonna 1856 vahvistettiin *Suomen kaupunkien yleinen rakennusjärjestys*. Siinä määrättiin, että sekä vastaperustettujen kauppaloiden että vanhojen kaupunkien oli saatava asemakaava. Asemakaavojen päätavoitteiksi määrättiin paloturvallisuus ja edustavuus (Sundman 1986, 33). Asemakaavoitus koski vain kaupunkeja. Maaseudun yhdyskuntasuunnittelua ei valtiovalta ohjailut millään tavalla. Maa-seutua saatiin Sundmanin mukaan (mts. 34) asuttaa ”spontaanisti” aina vuoteen 1949 saakka, jolloin rakentaminen tuli ensimmäistä kertaa luvanvaraiseksi.

Arkkitehtiprofession kehityksen *toista varhaisvaihetta*; 1800-luvun jälkimmäistä puoliskoa leimasivat Salokanteleen mukaan (myös esim. Sundman 1986, 34–37) yhteiskunnan liberaali käänne sekä arkkitehtien itsenäistymisyritykset suhteessa valtioon. Poliittisten olojen liberalisoitumiseen vaikutti Venäjän tappio Krimin sodassa. Liberalisointi ulottui suuriruhtinaskunnassa myös talouselämään ja koulutukseen. Teollinen kehitys lähti vähitellen liikkeelle ja alkoi muodostua maksukykyistä teollisuus- ja kauppaporvaristoa (mts. 51–56). Näillä oli halukkuutta käyttää arkkitehtien palveluja uuden asemansa korostamiseen. Liberaali ja jossakin määrin kansainvälisistä taiteen ja arkkitehtuurin virtauksista tietoinen porvaristo suunnittelutti arkkitehteilla muun muassa komeita teollisuusrakennuksia, kaupunkitaloja ja kartanoita (mts. 55). Syntyi yksityisiä arkkitehti-toimistoja kilpailemaan laajenevista markkinoista. Yksityiset toimistot ryhtyivät profiloitumaan tilaajaa kunnioittavalla palveluideologialla sekä yksilöllisyyttä ja luovuutta korostavalla näkemyksellä. *Arkkitehdeistä alkoi muodostua porvaristoa tyyli- ja makukysymyksissä avustava asiantuntijaprofessio*. (Vrt. Salokannel 1993, 55, 56; Sundman 1986, 39.)

Talouden liberalisoituminen sekä kuntien kasvava autonomia kasvattivat siis arkkitehtien palvelujen kysyntää. Yli-intendentinkonttorilla (vuodesta

1865 yleisten rakennusten ylihallituksella) oli periaatteessa suunnittelumonopoli³⁷, mutta uusi tilaajakunta piti valtion keskusjohtoista suunnittelujärjestelmää jäykkänä. Yleisten rakennusten ylihallituksen suunnittelumonopolia kierrettiinkin järjestämällä kansainvälisiä arkkitehtuurikilpailuja. Muun muassa Suomen Pankin, Ateneumin ja Kirurgisen sairaalan suunnittelusta kilpailtiin. (Salokannel 1993, 55; Sundman 1986, 34–37; Viljo, 1992, 37, 38.)

Salokanteleen mukaan 1870–1880-luvuilla käytiin valtataistelua yksityisten arkkitehtien ja yleisten rakennusten ylihallituksen välillä. Yksityisen puolen näkyvimpänä edustajana toimi Turussa vaikuttanut arkkitehtiryhmä, johon kuului Suomessa yksityisesti Georg Chiewitzin johdolla opiskelleita ja Tukholman taideakatemiassa opintojaan jatkaneita arkkitehteja. He olivat siis saaneet koulutuksensa muualla kuin yli-intendentinkonttorissa. Tunnetuimpia näistä olivat Theodor Höijer ja Frans Anatolius Sjöström. (Salokannel 1993, 54, 55.)

Yleisten rakennusten ylihallituksen dominanssi suunnittelutehtävissä muodostui vähitellen kyseenalaiseksi. Konttorin suunnitteluressurit eivät kyenneet vastaamaan lisääntyvään suunnittelun kysyntään. Konttorilla oli huono maine myös suuriruhtinaskunnan muun keskusjohdon piirissä. Tämä ilmeni muun muassa siten, että ylihallitus (yli-intendentinkonttori) menetti monopoliasemansa arkkitehtien kouluttamisessa vuonna 1863, kun koulutus siirrettiin vuonna 1849 perustettuun Teknilliseen reaali-kouluun. Vuonna 1872 koulun nimi muuttui Helsingin polyteknilliseksi kouluksi ja vuonna 1879 polyteknilliseksi opistoksi. Vuonna 1908 siitä tuli Suomen Teknillinen korkeakoulu. Arkkitehtikoulutuksen esikuvana oli aluksi saksalainen polytekninen malli, joka korosti opetuksen tieteellisyttä ja teknistä rationalismia. Teknisyyden korostaminen taiteellisuuden kustannuksella herätti kuitenkin kiivasta keskustelua. Arvostelijoiden mukaan taiteellisen puolen aliarvostus teki arkkitehdeistä ja arkkitehtuurista anonyymejä. Varoittava esimerkki löydettiin taas Saksasta. Vähitellen arkkitehtiopintoja muokattiin taiteellisempaan suuntaan, ja 1890-luvun loppuun mennessä suomalaisten arkkitehtien tieto- ja taitoperustan arvioitiin olevan taiteeseen painottunut (Salokannel, 1993, 53–54; Viljo 1992, 33; Härö 1992, 213). Arkkitehdin rooliksi muodostui vähitellen rakennustaiteilijan rooli.

³⁷ Yli-intendentinkonttorin virkamiehillä oli virkatehtävien lisäksi omia arkkitehtitoimistoja. Eeva-Maija Viljon mukaan virkamiehet käyttivät asemaansa hyväkseen säilyttääkseen etuoikeutetun asemansa suunnittelijoina. (Viljo, 1989, 79.)

Salokanteleen mukaan arkkitehdit tekivät 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla *taiteellisen ja luovan roolin korostamisesta keinon edistää ammatillista monopoliaan*. Sitä siis käytettiin tietoisena sosiaalisen sulkemisen välineenä. Arkkitehdit esimerkiksi pitivät huolen siitä, että insinöörien ja rakennusmestareiden koulutuksesta poistettiin kaikki rakennustaiteelliseen suunnitteluun viittaava opetus. Insinöörien haluttiin keskittyvän vain tekniseen suunnitteluun. Opistotasoisesta koulutuksesta saaneet rakennusmestarit taas haluttiin nähdä vain arkkitehtien apulaisina lähinnä työnjohtotehtävissä. (Salokannel 1993, 63–65; Michelsen 1992, 95.) Salokanteleen mukaan myytti arkkitehdeistä individualisteina ja vapaina taiteilijoina toimi myös tehokkaana ideologiana siirryttäessä vähitellen kapitalistiseen yhteiskuntajärjestelmään. Käsitys arkkitehdeistä rakennustaiteilijoina oli se tuote, jota myymällä arkkitehdit tarjosivat palvelujaan markkinoille (mts. 53, vrt. myös Suominen–Kokkonen 1992, 78). Toisaalta arkkitehdit tulivat entistä riippuvaisemmaksi rahoittajistaan. Tätä patronaattisuhdetta tasapainottamaan ja ammattikunnan etuja valvomaan perustettiin vuonna 1892 arkkitehtien ammattijärjestö Arkitektklubben. Se perustettiin ensin vuonna 1880 perustetun Tekniska Föreningen i Finland (TFiF) ammatilliseksi alajaostoksi, mutta sen toiminta oli alusta alkaen itsenäistä (Salokanteleen 1993, 57, mukaan Jung 1943, 137).

Asemakaavoitus oli 1850-luvun puolivälin jälkeen lääninarkkitehtien tehtävänä. Heidän rinnallaan toimivat Salokanteleen ja Virtasen mukaan maanmittarit, joiden harteilla asemakaavoitus oli Ruotsin vallan aikana ollut. 1800-luvun aikana maanmittarit laativat asemakaavoja ainakin 15 kaupunkiin, muun muassa Poriin, Hämeenlinnaan, Jyväskylään, Pietarsaareen, Mikkeliin ja Lappeenrantaan (Virtanen 1983, 713). 1860–1870-luvuilta lähtien maanmittarien ja insinöörien merkitys asemakaavoituksessa lisääntyi arkkitehtikunnan kiinnostuksen kaavoitusta kohtaan vähetessä (Salokannel 1993, 66). Syy tähän on Henrik Liliuksen mukaan vielä tutkimatta (mm. Lilius 1983, 135, 262). Mikael Sundmanin mukaan arkkitehtien kiinnostus siirtyi rakennussuunnitteluun, koska kaavoituksen ”suuret tehtävät” puuttuivat. Yleisten rakennusten ylihallituksella taas oli hänen mukaansa muita kiinnostuksen kohteita kuin kaavoitus (Sundman 1986, 41, 42).

Maanmittausinsinöörien koulutus, joka sisälsi muun muassa lakiopintoja, matematiikkaa ja talousoppia, tapahtui Suomessa 1800-luvulla Turun Akatemiassa, kunnes se siirrettiin vuonna 1879 Helsinkiin perustettuun polyteknilliseen opistoon. Uudistus vahvisti Michelsenin mukaan maanmittareiden insinöörintaitoja, mutta heikensi näiden sosiaalista

asemaa. Polyteknillinen opisto ei vastannut hänen mukaansa akateemista koulutusta. (Michelsen 1999, 95, 96; Wiiala 1983, 728.) Vuonna 1908 polyteknillisen opiston muututtua korkeakouluksi maanmittausosaston opetusohjelmaa kehitettiin ja siitä tuli kolmevuotinen. Opintoihin sisältyi laaja määrä oppiaineita. Varsinaisten ammattiaineiden lisäksi opiskeltiin muun muassa meteorologiaa, kemiaa, minerologiaa ja geologiaa. Lisäksi maanmittauksen opintoihin kuului pakollisena kaksi vuotta kestävä työharjoittelu. Vuonna 1933 maanmittareiden opetusohjelmasta tuli nelivuotinen. (Wiiala 1983, 729.)

Vaikka arkkitehdit olivat hallinneet kaupunkien rakennussuunnittelua ja osittain kaavoitustakin autonomian ajan alkuvuosikymmenet, maanmittausinsinööreillä oli Michelsenin mukaan tärkeä rooli maaseudun ja talonpoikaisväestön keskuudessa ”pastoraalisen Suomen rakentajina”. Maanmittarit olivat jo Ruotsin vallan aikana aloittaneet sarkajaon muuttamisen isojaoksi ja sitä jatkettiin läpi 1800-luvun. Tämän valtavan suuren ja osittain epäkiitollisen urakan suorittaminen sekä kartoitustehtävät tutustuttivat maanmittarit perusteellisesti suomalaiseen maaseutuun ja sen väestöön. Varsinaista maankäytön suunnittelua (kaavoitusta) maaseudulla ei tunnettu. Michelsenin mukaan maanmittarit sekä metsänhoitajat edustivat maaseudulla sitä koulutettua sivistyneistöä, jonka tehtävänä oli ”korjata sivistymättömien talonpoikien ja ahnaiden sahayrittäjien ympäristölle aiheuttamat vahingot”. Tarkoituksena oli opettaa maaseudun väestö sekä käyttämään maata taloudellisesti kannattavasti että huolehtimaan omasta elinympäristöstään (Michelsen 1999, 95–101). Ilmeisesti on niin, että maaseudun säilyminen sangen pitkään eli 1900-luvun puoliväliin saakka vähäisen maankäytön suunnittelun vyöhykkeenä ja ikään kuin insinöörien hallussa on edelleen näkyvissä siinä, että Suomen maaseutumaisilla alueilla maankäytön suunnittelu on enemmän muiden kuin arkkitehtien käsissä. Pitkään lienee ollut niin, että kaupunkien maankäytön suunnittelusta ovat enemmän vastanneet taiteellisesti suuntautuneet arkkitehdit, kun taas maalaiskunnissa maankäytön suunnittelusta usein ovat vastanneet joko korkeakoulutetut tai opistotasoiset insinöörit (vrt. Mattila 2000, 45). Pekka V. Virtasen mukaan maanmittareiden koulutuksessa on aina ollut arkkitehtikoulutusta enemmän sellaisia käytännönläheisiä oppiaineita, joiden merkitys on painotunut maaseudulla. Esimerkiksi 1940- ja 1950-luvuilla maanmittareiden opintoihin kuului mittauksen, kartoituksen ja kiinteistönmuodostuksen lisäksi muun muassa juridiikkaa, maataloutta, metsätaloutta, fysiikkaa, kemiaa, talonrakennusta ja asemakaavoitusta³⁸.

³⁸ Kiinteistöopin emeritusprofessori Pekka V. Virtasen haastattelu 26.1.2006.

Arkkitehtiprofession *kolmas varhaisvaihe* ajoittui Salokanteleen mukaan 1880-luvulta 1900-luvun alkuvuosikymmenille. Tälle vaiheelle ovat Salokankaan mukaan tyypillisiä arkkitehtien tietoiset, strategiset pyrkimykset saavuttaa statusta ja laajoja etuoikeuksia. Myös kilpailu lähiprofessioiden kanssa jatkui ja kilpailua pyrittiin rajoittamaan sulkemisstrategioilla. Näitä olivat muun muassa arkkitehtuurikilpailu-instituution vakiinnuttaminen, eettisten säännösten ja palkkionormien luominen sekä taiteellisuusmyytin korostaminen. Arkkitehtiklubbenilla oli keskeinen rooli monissa profession sulkemispyrkimyksissä (Salokannel 1993, 73).

Arkkitehtien kiinnostus kaupunkisuunnitteluun alkoi jälleen lisääntyä 1800-luvun loppuvuosina. Virstanpylvääksi muodostui Suomen ensimmäinen kaavakilpailu Töölön asemakaavasta (1899), jonka aikana arkkitehdit heräsivät ajattelemaan, että asemakaavoitus olisi vapautettava insinöörien ”vandalismista” ja saatava jälleen arkkitehtien haltuun. Kaupunkisuunnittelu haluttiin määritellä taiteelliseksi toiminnaksi. Taustalla olivat muun muassa italialaisen Camillo Sitten esittelemät kaupunkiihanteet³⁹. Sitten ajatuksista innostuivat Suomessa ensin arkkitehdit Lars Sonck ja Bertel Jung. Jungin mukaan uuden kaupungin suunnittelu oli ”suurin taiteellinen tehtävä, jonka arkkitehti tulisi koskaan saamaan” ja insinöörit haluttiin jälleen nähdä vain arkkitehdin apulaisina (Salokannel 1993, 66–67; Wäre 1988, 54).

Vuosisadan vaihteessa monet arkkitehdit toimivat sekä rakennussuunnittelijoina että kaavojen laatijoina. Kyse oli Ritva Wäreen mukaan siitä, että arkkitehdit halusivat detaljityön sijasta hallita taiteellisten periaatteiden mukaisesti yhä suurempia kokonaisuuksia (Wäre 1992, 56). Profession tutkimuksen näkökulmasta tätä voidaan nimittää valtuutuksen laajentamipyrkimykseksi tai asiantuntijuuden alan laajentamipyrkimykseksi (vrt. Salokannel 1993, 71; Abbott 1988). Arkkitehtien tavoitteena oli pyrkimys kokonaistaideteokseen, koko ihmisen ympäristön käsittämiseen esteettisenä kokonaisuutena. Päämääränä oli uuden idealistisen, esteettisen ja kansallisen yhtenäiskulttuurin synnyttäminen. (Salokannel 1993, 71.) Tässä projektissa ehkä jollakin tapaa onnistuttiinkin. Arkkitehtien tavoitteet olivat Wäreen mukaan korkealla: arkkitehtuuri haluttiin nostaa muiden taiteenlajien johtoon (Wäre 1989, 116; vrt. Maula 1992, 179).

Arkkitehdit onnistuivat kytkemään itsensä vuosisadan vaihteen kiihkeimpään poliittiseen ja kulttuuriseen projektiin Suomessa. Kansallisaate

³⁹ Sitten ”Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen”, suomeksi ”Kaupunkirakentamisen taide”, ilmestyi alun perin 1889.

kukoisti kaikilla taiteen saroilla eikä vähiten näkyvästi arkkitehtuurissa. Eri puolilla Eurooppaa esiin noussut uusi suunnittelutyyl*i jugend tai art nouveau* sai Suomessa vaikutteensa kansallisesta menneisyydestä. Suomalaisten arkkitehtien näkyvimpiä saavutuksia oli Pariisin maailmannäyttelyyn rakennettu, arkkitehtikolmik^{ön} Gesellius-Lindgren-Saarinen suunnittelema paviljonki, jonka katsottiin myös symboloivan tsaarin venäläistämispolitiikan vastustusta. (Salokannel 1993, 70, 71.)

Arkkitehtiprofession kolmannelle varhaisvaiheelle oli tyypillistä myös professionaalinen autonomia ja valtion ohjailun vähäisyys. Toimintaa koskevia säännöksiä ja lakeja oli vain vähän. Arkkitehtklubben pyrki Salokankaan mukaan saamaan käsiinsä ammatin valvonnan *taiteellisen asiantuntijuutensa perusteella* ja ottamalla vastuuta rakennettua ympäristöä koskevista kysymyksistä. Tämä päti sekä rakennussuunnitteluun että kaavoitukseen. Arkkitehtien piirissä toivottiin jo varhain, että kaupungit perustaisivat kunnallisia suunnitteluvirkoja ja kaavoituslautakuntia. Helsinkiin päätettiinkin perustaa asemakaavalautakunta ja kaupunginarkkitehdin toimi vuonna 1907. (Salokannel 1907, 68) Asemakaava-arkkitehteja ryhdyttiin palkkaamaan virkoihin muuallekin: Helsingin (1908) jälkeen Viipuriin vuonna 1912 ja Turkuun vuonna 1919 (Sundman 1986, 42).

Yleisten rakennusten ylihallituksen tehtäväksi oli vähitellen muodostunut ”yhteiskunnan kehittämisen yleisistä edellytyksistä huolehtiminen”. Ylihallitus huolehti muun muassa opetus-, vankila-, sairaala-, ja sotilasrakennuksista. Valtion harjoittaman arkkitehtisuunnittelun tason sanottiin laskeneen (mm. Sundman 1986, 37). Yksityiset arkkitehdit jopa ehdottivat ylihallituksen lakkauttamista vuonna 1925. Näin ei kuitenkaan käynyt. (Salokannel 1993, 60, 73, 74; Sundman 1986, 43.)

Valmistuneiden arkkitehtien määrä kehittyi vuosisadan vaihteen molemmin puolin siten, että vuonna 1889 Suomessa opiskelleita ja valmistuneita arkkitehteja oli 22 kappaletta, vuonna 1899 heitä oli 63 kappaletta ja vuonna 1909 jo 121 kappaletta. Vuonna 1919 arkkitehteja oli 192 ja 1929 yhteensä 257 kappaletta. Vuonna 1939 Suomessa opiskelleita arkkitehteja oli 411. Valmistuneiden naisarkkitehtien määrä kasvoi tasaisesti. Vuosisadan vaihteessa, vuonna 1899 heitä oli Lingon mukaan vain yksi, kymmentä vuotta myöhemmin yhdeksän, vuonna 1919 heitä oli 23 kappaletta ja vuonna 1929 jo 41 kappaletta. Talvisodan syttyessä naisarkkitehteja oli valmistunut jo 87 (Linko 1970, 32). Naiset pääsivät opiskelemaan arkkitehtuuria polyteknilliseen opistoon ylimääräisinä opiskelijoina vuonna

1880. Myös joitakin erivapauksia opiskeluun myönnettiin. Vuonna 1901 naiset saivat juridisesti samat oikeudet yliopisto-opiskeluun kuin miehillä. (Suominen–Kokkonen 1992, 74.) Salokanteleen mukaan naisarkkitehdit työskentelivät pääasiassa ”pienipalkkaisissa ja vähän arvostetuissa valtion virastojen ylimääräisten arkkitehtien viroissa” (Salokannel 1993, 60; ks. myös Suominen–Kokkonen 1992).

Taulukko 2. Polyteknillisestä opistosta ja myöhemmin Helsingin polyteknillisestä korkeakoulusta valmistuneiden arkkitehtien yhteismäärät vuosina 1889–1939.⁴⁰

Vuosi	Valmistuneita yhteensä	Naisia
1889	22	-
1899	63	1
1909	121	9
1919	192	23
1929	257	41
1939	411	87

Kaavoittajaprofession varhaisvaihetta autonomian ajalta Suomen itsenäistymiseen saakka leimasi kansakunnan muodostaminen sekä hallinnollisessa, fyysisessä että kulttuurisessa mielessä. Varsinaisesta kaavoittajaprofessiosta ei vielä voitane tuona aikana puhua. Kaavoja laatineet arkkitehdit osallistuivat sekä asemakaavoitukseen että rakennussuunnitteluun. Kaavoitusta harjoittaneista insinööreistä en ole saanut paljon tietoja. Michelsenä tulkitsen siten, että maanmittausinsinöörit tekivät myös muuta työtä kuin varsinaista kaavoitusta: he laativat karttoja ja olivat suorittamassa mm. isojakoa. Arkkitehdit ja insinöörit kilpailivat osin samoista tehtävistä. Työtehtäviä yritti monopolisoida erityisesti

Arkitekklubben (mm. Salokannel 1993). Kiivasta sananvaihtoa tehtävälähtöisistä käytiin julkisestikin (mm. Salokorpi 1981, 132). Se, kuinka paljon tuon ajan kaavoittajien välillä oli ammatillista yhteistyötä tai ajatusten vaihtoa, olisi edelleen kiinnostava tutkimusaihe.

⁴⁰ Huom! Luvut eivät kuvaa toimivien arkkitehtien määrää, vaan polyteknillisestä opistosta ja myöhemmin Helsingin polyteknillisestä korkeakoulusta valmistuneiden arkkitehtien yhteismäärää. Lingon taulukossa (1970, 32) on ilmoitettu kunakin vuosikymmenenä valmistuneiden opiskelijoiden määrä.

5.3.2 Itsenäistymisen ajoista toiseen maailmansotaan

Yhdyskuntasuunnittelun tai sitä harjoittavan ammattikunnan kehitystä itsenäistymisen ajasta toisen maailmansodan päättymiseen ei ole tutkittu professionäkölmasta.

Itsenäistymisen jälkeinen vuosikymmen oli Suomessa kiihkeän rakentamistoiminnan aikaa. Yksityiset rakennuttajat tekivät taloudellisia voittoja, mutta myös työväen asumisoloja yritettiin kohentaa sosiaalisten rakennusohjelmien avulla. Toteutettiin muun muassa Käpylän puutaloalue, jossa Michelsenin mukaan (1992, 92–99) kokeiltiin ensimmäistä kertaa rakennusosien standardisointia. Vaikea lama hiljensi markkinat 1920-luvun lopulla, ja lamasta toipuminen alkoi vasta 1930-luvun puolivälin jälkeen. Tällöin arkkitehtuurin ja kaupunkisuunnittelun olivat jo vallanneet uudet aatteet; funktionalismi ja modernismi, joiden avulla Suomea yritettiin liittää osaksi teollistunutta ja vaurasta Eurooppaa. Michelsenin mukaan arkkitehtien ja insinöörien arvomaailmat olivat tuohon asti eronneet toisistaan suuresti: insinöörit olivat siirtyneet koneaikaan ja ihailivat teknologiaa jo 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. Arkkitehtien näkemyksiä hallitsivat tuolloin historialliset kauneusihanteet. Funktionalismi kuitenkin yhdisti arkkitehtien ja insinöörien ajatusmaailmaa. Tämä näkyi erityisesti rakennusalalla, kun Suomessa innostuttiin kehittämään muun muassa tayloristisia työskentelymenetelmiä. (Michelsen 1992, 92–99.)

Suomen julkisen hallinnon perusrakenteet oli luotu jo autonomian ajalla. Itsenäistymisen myötä näissä rakenteissa tapahtui sängen vähän muutoksia. Hallintokulttuurin keskeisinä piirteinä säilyivät legalistisuuden ja virkavaltaisuuden korostaminen. Hyvinvointipalvelut, kuten koulutus, sosiaalitoimi ja kulttuuripalvelut kuitenkin vahvistuivat aiempaan nähden. (Nikkilä, 1986, 16, 17.) Yleisten rakennusten ylihallituksen rooli ei heti maan itsenäistymisen jälkeen muuttunut. Nimi vaihtui rakennushallitukseksi vuonna 1936 ja asema vahvistui, kun rakennushallituksen toimialoihin lisättiin kaupunkien, kauppaloiden ja taajamien rakennustoiminnan käsittely. Suunnitteluosaston tehtäviin lisättiin myös asemakaavoitus, josta vastasi toimistoarkkitehti Otto Iivari Meurman. Asemakaavaosasto perustettiin rakennushallitukseen vasta vuonna 1944. (Suominen–Kokkonen 1992, 82.)

Kaupunkien järjestelyoppia eli asemakaavaoppia ryhdyttiin Teknillisessä korkeakoulussa opettamaan vuonna 1920. Sitä opetettiin vuoteen 1936

saakka ylimääräisenä, mutta kuitenkin itsenäisenä oppiaineenaan. Vuonna 1936 asemakaavaopin opettajan virka vakinaistettiin. Asemakaavaopin professuuri saatiin korkeakouluun vuonna 1938 ja vuonna 1940 siihen nimitettiin ainoa hakija Meurman.

Otto Iivari Meurmanin roolia suomalaisessa 1900-luvun yhdyskuntasuunnittelussa ja myös profession ammatillisen identiteetin muokkaajana ei voitane liioitella. Ennen siirtymistään asemakaavaopin professorin virkaan hän toimi rakennushallituksen (yleisten rakennusten ylihallituksen) asemakaavoituksen esittelijänä. Vuodesta 1940 hän oli Suomen ainoa asemakaavaopin professori Teknillisessä korkeakoulussa (Suominen–Kokkonen 1992, 82). SAFA ry:n puheenjohtajana hän toimi vuosina 1941 ja 1942 (Nyberg 1992, 336). Meurmanin vuonna 1947 julkaistu ”Asemakaavaoppi” (Meurman 1947) on kuulunut suomalaisten arkkitehtiopiskelijoiden perusoppikirjoihin 1990-luvulle saakka. Teos lienee muokannut merkittäväällä tavalla nykyisen kaavoittajakunnan ammatillisia näkemyksiä.

Vuonna 1919 arkkitehdit tehostivat ammatillista järjestäytymistään. Arkkitehtklubbeniin oli vielä voinut kuulua kuka tahansa ”arkkitehtuurin ystävä” (Wäre 1992, 53). Kansalliseksi ammattiyhdistykseksi arkkitehtien etuja valvomaan perustettiin nyt Suomen Arkkitehtiliitto ry. SAFA. Se kokosi piiriinsä koko maan korkeakoulutaustaiset arkkitehdit (Sundman 1986, 43).

Asemakaavoitus säilyi 1920-luvun alkupuolelle yksityisten arkkitehtien käsissä. Nämä harjoittivat yleensä sekä rakennussuunnittelua että kaavoitusta. Kuntien merkitys asemakaavoituksessa alkoi kuitenkin lisääntyä, kun asemakaavoitus ja rakennustarkastus siirrettiin kuntien toimivallan alaisiksi vuonna 1919. Julkisen ohjailun merkitys kaupunkisuunnittelussa alkoi taas lisääntyä. Asemakaavalaki, jonka valmistelu oli aloitettu vuonna 1919, saatiin voimaan vuonna 1932. Siinä muun muassa määriteltiin ensimmäistä kertaa, mitkä ovat yhteiskunnan oikeudet suhteessa yksityiseen maanomistukseen. Kaupungit saivat ehdottoman kaavoitusmonopolin (Sundman 1986, 43–46, Vuorela 1991, 94). Kaupunkirakenteen kasvu oli Vuorelan mukaan lain voimassaoloaikana 1932–1959 suhteellisen hidasta (mts. 94). Myös Jere Maula pitää tällä ajanjaksolla suoritetun asemakaavoituksen määrää vähäisenä. Syyksi tähän hän näkee Ruotsin- ja Venäjän vallan aikana laaditut ”ylimitoitettut” ruutukaavat, joiden puitteisiin tuon aikainen kaupunkien kasvu enimmäkseen mahtui. Arkkitehtien tehtävän painopisteen nähtiin edelleen olevan enemmän rakennustaiteessa kuin kaavoituksessa. (Maula 1992, 179.)

Pekka V. Virtasen mukaan maanmittauslaitos osallistui maankäytön suunnitteluun 1920-luvulta lähtien. Laitoksessa laadittiin aluksi muun muassa palstoitussuunnitelmia. Maanmittaushallitukseen perustettiin vuonna 1949 asemakaavamittaustoimisto, jossa ryhdyttiin laatimaan kaavoja 1950-luvulla. Toiminta laajeni vähitellen niin, että lääneihin perustettiin kaavoitustoimistoja maanmittauskonttorien yhteyteen. Toiminta laajeni aina 1970-luvun loppupuolelle saakka, jolloin kaavoitustoimistoja oli Suomessa 10 kappaletta eli kaikissa muissa paitsi Lapin läänissä. Maanmittauslaitoksen kaavoitustöissä oli vuoden 1978 loppuun mennessä työskennellyt 112 insinööriä. Maanmittaustoimistojen yhteydessä olevissa kaavoitustoimistossa laadittiin rakennus- ja rantakaavoja sekä yleiskaavoja. Virtasen mukaan kaavoitustoimintaa puolsivat muun muassa työn ekonomisuus ja maanmittareiden laaja paikallistuntemus. Sen sijaan kaavoittajien palkkatasoa toimistoissa pidettiin kehnona ja työn hintatasoa polkevana. Lisäksi maanmittareiden harjoittamaan kaavoitukseen suhtauduttiin epäilevästi arkkitehtien leirissä. (Virtanen 1983, 714–718.)

5.3.3 Sotien jälkeiset vuodet ja 1950-luku

Yhdyskuntasuunnittelun tarve lisääntyi ratkaisevasti toisen maailmansodan aikana ja sen päätyttyä. Oli pulaa asunnoista, kaavoista ja kaavoittajista. Yli 400 000 henkeä oli asutettava uudelleen (Hedman 1992, 169; Michelsen 1999, 334). Arkkitehtien asema muodostui mittavassa jälleenrakennusprojektissa keskeiseksi. Se ei kuitenkaan ollut itsestään selvää, vaan arkkitehdit onnistuivat itse vakuuttamaan päättäjät panoksensa merkittävyydestä ja hankkiutumaan osaksi kehittyvää jälleenrakennusjärjestelmää (Korvenmaa 1992, 114, 115; Sundman 1986, 46; vrt. Nupponen 2000). Jälkeenpäin arvioituna arkkitehtien tuon aikainen tietoinen professionaalinen toiminta hakee vertaistiaan. Yhteiskunnallisissa poikkeusoloissa arkkitehdit onnistuivat vakuuttamaan eri yhteiskunnalliset tahot omasta tarpeellisuudesta ja saamaan itsensä mukaan jälleenrakennustyöhön. Esimerkiksi Michelsen huomauttaa, että insinöörit pystyivät jälleenrakennuskaudella vain toteamaan, miten tehokkaasti arkkitehdit monopolisoivat projektin (Michelsen 1999, 329). Professiotutkimuksen näkökulmasta arkkitehtien toimintaa voidaan kuvata esimerkiksi Andrew Abbotin *valtuutuksen* käsitteen avulla. Arkkitehtien toiminta oli tehokasta kaikilla Abbottin mainitsemilla (1988, 59–67) valtuutuksen määräytymisen tasoilla: hallinnossa, julkisuudessa ja työpaikoilla.

Jälleenrakennustyön suunnitteluun ja toteutukseen mukaan pääsyssä Suomen Arkkitehtiliiton rooli oli merkittävä. SAFA ry:n silloinen puheenjohtaja Meurman esitti, että vaurioituneiden yhdyskuntien kaavoitus olisi jätettävä arkkitehtien osaaviin käsiin. Arkkitehtien aseina tässä strategisessa kampanjassa olivat *koulutuksen kautta hankitun asiantuntemuksen* sekä kollegiaalisen eetoksen eli tässä tapauksessa isänmaallisen *velvollisuudentunteen* korostaminen. Professionaalinen toimintastrategia huipentui toteamukseen ”arkkitehtityö ja sen johto kuuluu arkkitehdeille” (vrt. Korvenmaa 1992, 115).

Arkkitehtien työpanoksen puolesta puhui muun muassa Alvar Aalto, joka julkaisi aiheesta useita kirjoituksia. Aallon johdolla Suomen Arkkitehtiliitto oli asettanut jälleenrakennustoimikunnan jo vuonna 1940. Vuonna 1942 liitto osoitti Suomen valtioneuvostolle julkilausuman, jossa arkkitehtikunta tarjoutui valtiovallan käyttöön mittavassa jälleenrakennustehävässä. Liitto esitti valtioneuvostolle yksityiskohtaisen tehtäväluettelon, jossa mainittiin muun muassa asemakaavoitus, rakennusteollisuuden käynnistäminen ja rakennusosien standardointi (Korvenmaa 1992, 116). Liitto piti myös sisäisen jälleenrakennuskokouksen, jossa korostettiin toiminnan vaativan ehdotonta kollegiaalista solidaarisuutta. Arkkitehtien joukkoesiintyminen isänmaallisen asian puolesta tuotti tulosta. SAFAn sisälle perustettiin jälleenrakennustoimisto, joka alkoi saada toimintaansa valtionapua. Suunnittelun toimeksiannot olivat jälleenrakennustyössä mittavia. (Mts. 117.)

Arkkitehtikoulutukseen oli sodan aikana saatu asemakaavaopin professori, jota piti hallussaan ”Mörri”, Meurman. Jere Maulan mukaan arkkitehtien ajattelutavalle oli 1940- ja 1950-luvuilla edelleen tyypillistä rakennustaiteen korostaminen. Tämä näkyi myös opetuksen painopisteessä. Valtaosa silloisista arkkitehtien diplomitoista tehtiin nykyaikaisen arkkitehtuurin opettajalle J. S. Sirénille. Tuon ajan opiskelijoiden keskuudessa liikkui Maulan mukaan epäily, että ellei tehnyt lopputyötään Sirénille, leimautui kyvyiltään muita heikkolahjaisemmaksi. Kerrottiin jopa Sirénin ohjanneen ”lahjattomampia” opiskelijoita suuntautumaan asemakaavaoppiin. (Maula 1992, 179.)

1950-luvun yhdyskuntasuunnittelussa suuri kysymys oli lainsäädännön uudistustyö. Rakennuslaki valmistui vuonna 1958 ja saatiin voimaan vuonna 1959 juuri ennen voimakkaan kaupunkeihin suuntautuneen muuttoaallon alkamista. Rakennuslaissa kuntien maankäytön suunnittelu säädettiin kuntien tehtäväksi, mutta valtion keskushallinnon ohjaamaksi

ja kontrolloimaksi. Kaavoitus oli nyt sisäasiainministeriön harteilla. 1950-luvulla ministeriöön perustettiin erityinen asemakaavalaitos, jonka tarkoituksena oli tutkia asemakaavoitusta, mutta laitoksen toiminta ei koskaan päässyt käynnistymään kunnolla (Vuorela 1991, 94, 100–102; Hedman 1992, 170; Pakarinen 2002a, 7).

Tuotanto ja talous kääntyivät Suomessa kasvuun 1950-luvun alussa, kun sotakorvaukset oli saatu maksettua. Teollisen tuotannon kasvu käynnisti myös muuttoliikkeen maalta kaupunkeihin, vaikka tämä muuttoliike oli suurimmillaan vasta kahtena seuraavana urbanisaation vuosikymmenenä. Jo siirtolaisten asuttaminen oli merkinnyt tietoisien aluepolitiikan käynnistymistä Suomessa. Sodan jälkeen huomattiin myös asemakaavoitusta yleispiirteisemmän kaavoituksen eli yleiskaavan sekä aluesuunnittelun tarve. Seutukaavoituksesta ja yleiskaavoituksesta tuli vuoden 1959 rakennuslaissa lakisäateistä ja kaavajärjestelmästä hierarkkinen. Hierarkkisen kaavajärjestelmän luomiseen vaikutti Terttu Pakarisen mukaan muun muassa sodan jälkeen hyvin muistissa ollut strateginen sotateoria. Sovelletuna suunnitteluun tämä tarkoitti sitä, että ylemmän kaavatason tuli asettaa tavoitteet alemmalle kaavatasolle, joka puolestaan johti tavoitteiden toteutukseen (Pakarinen 2002a, 7).

Seutukaavoitus alkoi Suomessa vapaaehtoisena jo 1940-luvulla, jolloin syntyi muun muassa ensimmäinen aluesuunnitelma, Alvar Aallon Kokemäenjokilaakson aluesuunnitelma (mm. Nupponen 1993, 2000). Seutukaavoituksesta tuli valtion voimakkaasti tukemaa toimintaa uuden rakennuslain myötä 1960-luvulla. Perustettiin kuntainliittojen muotoisina toimivat seutukaavaliitot, joihin palkattiin väkeä kaavoittajiksi. Seutukaava-alueet olivat aluksi sangen suppeita (esim. Loimaa), mutta vähitellen laajenivat kokonaisten läänien kokoisiksi. Seutukaavamääräyksen kullekin seutukaava-alueelle antoi sisäasiainministeriö. Seutukaavoitustyöhön liittyi melko runsaasti tutkimus- ja selvitystoimintaa. (Virtanen 1974.) Pekka V. Virtasen mukaan seutukaavaliittojen toiminta painottui varsinkin aluksi maankäytön suunnitteluun, mutta alueellisen edunvalvonnan merkitys liittojen toiminnassa lisääntyi hitaasti 1960-luvulta lähtien. Edunvalvonta liittyi erityisesti suuriin infrastruktuurihankkeisiin⁴¹. Lars Hedmanin mukaan seutus suunnittelun ansiota on se, että luonnonresurssien käyttöä ryhdyttiin ylipäänsä suunnittelemaan. Yleispiirteisen suunnittelun hyväksi puoleksi hän mainitsee myös yhteistyön lisääntymisen eri alojen asiantuntijoiden ja viranomaisten kesken. Laki edellytti yleispiirteisestä kaavoitukselta tutkimustoimintaa. Yleiskaavojen oli alun perin tarkoitus

⁴¹ Emeritusprofessori Pekka V. Virtasen haastattelu 26.1.2006.

olla pitkän tähtäimen kaavoja, joissa oli tarkasteltu aluekokonaisuuksiin sosiaalisia, taloudellisia ja kulttuurisia piirteitä. (Hedman 1992, 170, 171.) 1960-luvulla yleiskaavoitus alettiin systeemiteorian valossa nähdä jatkuvana toimintana, jolloin ”kaava alkoi vanhentua heti synnyttyään”. (Hedman 1992, 176; Pakarinen 2002a, 7; Turtiainen 1989, 77.)

Yleispiirteisen kaavoituksen alkuvaiheiden ongelmana oli pula osaavista kaavoittajista. Arkkitehtien koulutuksen painopiste oli rakennussuunnittelun lisäksi detaljikaavoituksessa ja siihen liittyvissä taidoissa. Yleispiirteinen kaavoitus oli tuttua korkeintaan teoreettisella tasolla. Sama ongelma vaivasi Hedmanin mukaan muitakin Pohjoismaita ja koko teollistunutta Eurooppaa. Kuitenkin verrattuna muihin kaavoitusta harjoittaviin ryhmiin arkkitehtien taidot olivat Hedmanin mukaan suorastaan hyvät (mts. 171). Arkkitehdit dominoivat kaavoitusta 1940- ja 1950-luvulla (mm. Michelsen 1999, 333).

1920- ja 1930-luvulla alkaneet suunnittelun kehitystrendit jatkuivat Hedmanin mukaan maailmansodan aiheuttaman pysähdyksen ja viivytyksen vuoksi aina 1950-luvulle saakka. 1940- ja 1950-luvun kaavoitustoiminta oli Hedmanin mukaan lopputulokseltaan suhteellisen onnistunutta⁴² ottaen huomioon ajan hyvin vaatimattomat fyysiset, taloudelliset ja tiedolliset resurssit. Sekä rakentaminen että kaavoitus olivat pienimitäkaavaista ja käsityömäistä. Arkkitehtien koulutuksessa korostui hänen mukaansa rakennussuunnittelun ja detaljikaavoituksen yhteys (Hedman 1992, 172–176).

Eräänlaisena henkisenä päätepisteenä 1950-lukulaiselle suunnittelulle Hedman pitää vuoden 1955 pohjoismaisia arkkitehtipäiviä. Tällöin alettiin jo kuumeisesti pohtia elementtirakentamisen mahdollisuuksia ja kehitysnäkymiä (mts. 158). Länsimaisittain nopea kaupungistumisprosessi ja suuri rakennemuutos alkoivat Suomessa 1960-luvulle tultaessa.

5.3.4 1960-luku ja 1970-luku: urbanisaation ja yhdyskuntasuunnittelun kulta-aika

Suomea kohtasi 1960- ja 1970-luvuilla ennennäkemätön rakennemuutos, joka tosin oli hitaasti käynnistynyt jo 1950-luvun aikana. Alkutuotannosta

⁴² Sodanjälkeisen suunnittelun helmiä on esimerkiksi kuuluisa Tapiolan metsäkaupunki, joka suunniteltiin Heikki von Herzenin aloittaman yhteiskunnallisen keskustelun saattamana O. I. Meurmanin metsäkaupunki-oppien mukaisesti (ks. esim. Nikula 1989, 13).

toimeentulonsa saavien määrä putosi murto-osaan entisestään. Maaseudun väestöä muutti kasvaviin kaupunkeihin syntyvien teollisuuden ja palvelujen työpaikkojen perässä. Suuri osa muutosta suuntautui Etelä-Suomeen, mutta väestön keskittymistä kaupunkimaisen asutuksen piiriin tapahtui koko maassa. Ajanjaksolla 1950–1975 kaupunkien ja kauppaloitten väkiluku lisääntyi Suomessa kaiken kaikkiaan 1 500 000 hengellä (Valkonen 1980, 204, 205). Tarvittiin jälleen massiivista suunnittelu- ja rakennustoimintaa. Tarvittiin myös enenevässä määrin tietoa suunnitelmien taustaksi. Yhdyskuntasuunnittelu monitieteellistyi tänä aikakautena nopeasti. Erityisesti yhteiskuntatieteiden rooli yhdyskuntasuunnittelussa korostui. Kaavoittajaprofession sen nykyisessä merkityksessä, eli *yhtenä modernin projektia toteuttavana hyvinvointi- ja suunnitteluprofessiona*, voidaan sanoa varsinaisesti syntyneen tällä periodilla (vrt. Mäenpää et al. 2000, 40).

1960-lukua leimaa vilkas yhteiskunnallinen keskustelu sosiaalisista kysymyksistä ja uudenlaisesta ajattelutavasta, joka korosti kansantalouden kasvun merkitystä. Eräs keskustelun herättelijä oli hyvinvointiyhteiskunnan ja kansantalouden kasvun suhteita tutkinut keynesiläisen talouspolitiikan kannattaja Pekka Kuusi (mm. 1961). Kuusen on väitöskirjansa perusteella arvioitu edustaneen voimakkainta positivistista tieteenkäsitystä suomalaisessa sodanjälkeisessä yhteiskuntatieteessä⁴³. Hankosen mukaan koulutus- ja tiedemaailman edustajat sovittautuivat 1950- ja 1960-luvulla tiukasti kehittyvän hyvinvointivaltion ohjaimiin. Dominoivaksi nousut ajattelutapa ”laskea – ennustaa – suunnitella” liittyi Hankosen mukaan positivistiseen tieteenfilosofiaan, joka oli voimissaan erityisesti kansantaloustieteen alalla. Positivistisen tieteenfilosofian dominanssin seurauksina voidaan pitää sekä systeemiteorian soveltamista suunnitteluun että rationalistisen päätöksenteon mallia, jota ryhdyttiin toteuttamaan yhdyskuntasuunnittelussa. (Hankonen 1994, 62–65; ks. myös Michelsen 1999, 333; Helamaa 1992, 147; Pakarinen 2002a, 7; Taylor 1998, 73.)

Uutta suunnittelua nimitettiin siis systeemiteoreettiseksi suunnitteluksi. Tällä tarkoitettiin näkemystä, jonka mukaan kaupunki näyttäytyi järjestelmänä, systeeminä, jota voitiin suunnitella ja hallita informaation avulla. Informaation tarve kasvoi rajusti. Suunnitelmien pohjaksi ryhdyttiin tekemään erilaisia väestö- ja palvelututkimuksia, selvityksiä ja

⁴³ Hankosen (1994, 63) mukaan Allardt, Erik: Naturalismi ja positivismi, sivut 1–26 teoksessa Alapuro, Risto & Alestalo, Matti & Haavio–Mannila, Elina (toim.) (1973): Suomalaisen sosiologian juuret. WSOY, Porvoo.

ennusteita. Koska silloisen kaavoittajakunnan osaaminen ei riittänyt tutkimusten tekoon, alettiin kaavoitustoimintaan värvätä mukaan tilasto- ja taloustieteilijöitä, sosiologeja sekä suunnittelumaantieteilijöitä. Näiden tehtävänä oli nimenomaan taustatutkimusten ja -selvitysten tekeminen (Vuorela 1991, 102; Turtiainen 1989, 77; Mattila 2000, 46).

Yhdyskunta- tai kaupunkisuunnittelun ihanteet muuttuivat nopean teollistumisen ja urbanisaation myötä. Ilmiötä on kuvannut muun muassa lähiöiden rakentamista väitöskirjassaan tutkinut arkkitehti Johanna Hankonen (1994). Voimakas muuttoliike vaati tehokasta rakentamista. Vuoden 1958 rakennuslaki määräsi infrastruktuurin rakentamisen kuntien tehtäväksi. Hankosen mukaan kunnat kykenivät selviytymään nopeasta kasvusta vain liittoutumalla rakennusliikkeiden kanssa. Toisaalta kehittyvä rakennusteollisuus mahdollisti laajamittakaavaisen, elementtitekniikkaan perustuvan rakentamisen. Alkoi suomalaisen aluerakentamisen kulta-aika. (Hankonen 1994.)

Hankosen mukaan arkkitehtuurin tehtäviksi tuli ilmentää teollisen tuotannon mahdollistamaa kulutuksen ja elämäntavan muutosta (Hankonen 1994, 16). Ideologian murros näkyi myös kaupunkisuunnittelussa. Sotien jälkeen vallalla ollut, väljä ja luonnonläheistä metsälähiöiden rakentamista suosinut ajattelutapa vaihtui nyt ihanteeseen tehokkaasta ja joustavasta kaupunkimallista. Se koostui pienemmistä, kompakteista tytäkaupungeista. Myös ruutukaava palasi joksikin aikaa takaisin suosioon (ks. esim. Helamaa 1992, 146). Ajatuksena oli kaupunkimaisemman yhdyskuntarakenteen tuottaminen. Tehokkaamman (tiiviimmän) rakentamisen arveltiin lisäävän ihmisten sosiaalisia kontakteja. Nämä ”kontaktikaupungit” rakennettaisiin tutkimustiedon ja teoreettisesti määriteltyjen kriteerien perusteella. Käytännössä kompaktikaupungeista tuli kuitenkin teollisesti tuotettuja betonilähiöitä, joista useimmiten jäivät puuttumaan ne positiiviset kvaliteetit, joita niihin suunnitteluvaiheessa toivottiin liittyvän. Saatiin aikaiseksi epäviihtyisiä ”työläisreservaatteja”, joiden tutkimisessa sosiologeilla on myöhemmin riittänyt tehtävää. Toisaalta poikkeuksiakin oli. Esimerkiksi Simo Järvisen ja Eero Valjakan suunnittelema Olarin asuinalue kestää toteutettuna edelleen lähitarkastelun. (Vrt. Hankonen 1993, 19–21; Helamaa 1992, 148; Nikula 1982, 15; Kortteinen 1982.)

Yhdyskuntasuunnittelu yhtenä kuntasuunnittelun sektorina vakiintui 60-luvulla. Vuoden 1958 rakennuslaissa maankäytön suunnittelu oli säädetty kuntien tehtäväksi, joskin valtion ohjaamaksi ja kontrolloimaksi (Vuorela 1991, 100–102). Ajanjaksoa 1960-luvun alusta 1970-luvun loppuun

voidaan pitää jonkinlaisena yhdyskuntasuunnittelun kulta-aikana. Tuona aikana suunnittelijoiden määrä lähes kymmenkertaistui. Vuorelan (1991) ja Kirjakan (1988,18) mukaan Suomessa työskenteli yhdyskuntasuunnittelun parissa vuonna 1960 noin 260 henkeä. Vuonna 1975 heidän määränsä oli noussut kahteen tuhanteen. Vuonna 1983 alalla työskenteli 2 250–2 400 henkilöä⁴⁴.

Taulukko 3. Yhdyskuntasuunnittelun parissa työskentelevien määrän kehitys 1960–1980-luvuilla. Yhdistelmä Vuorelan (1991) ja Kirjakan (1988) arvioista.

Vuosi	henkilötyövuosia
1960	260
1972	2 000
1983	2 250–2 400

Myös yksityisten, yhdyskuntasuunnittelua harjoittavien toimistojen määrä lisääntyi. Pienistä työstudioista saattoi kasvaa useita kymmeniä työntekijöitä työllistäviä konsulttitoimistoja. Maulan mukaan myös toimistojen nimet muuttuivat: Aiemmin arkkitehdit käyttivät toimistojensa niminä yleensä omia sukunimiään. Nyt alalle tuli myös anonyymimpiä toimistoja. Vaikutteita saatiin Maulan mukaan muun muassa alalla toimivista insinööritoimistoista, joiden nimet olivat yleensä toimialaa kuvaavia (Maula 1992, 183).

Arkkitehtien opetusta uudistettiin 1960-luvulla. Teknisten ja taiteellisten aineiden lisäksi mukaan tuli yhteiskuntatieteellistä opetusta, muun muassa sosiologiaa. Hedmanin mukaan ”uudet aineet laajensivat arkkitehtien tietoisuutta ja ymmärrystä yhteiskunnallisista tapahtumista” (Hedman 1992, 174). Arkkitehtien korkeakouluopetusta myös hajasijoitettiin. Vuonna 1959 perustettiin arkkitehtiosasto Oulun yliopiston teknillisen tiedekunnan yhteyteen ja vuonna 1969 Tampereen teknillisen korkeakoulun yhteyteen (Maula 1992, 181).

Jos asemakaavaoppia tai *yhdyskuntasuunnittelua*, kuten sitä nyt alettiin kutsua, oli pidetty aikaisempina vuosikymmeninä lahjattomampien alueena, tuli siitä 1960-luvulla suosittu muotiaine. Maulan mukaan kyseessä oli merkillinen ja ainutlaatuinen käänne, jolle ei löydy vastinetta arkkitehtien ammattikunnan aiemmasta historiasta Suomessa. Monet

⁴⁴ Mukaan on laskettu kaupungeissa, kunnissa, seutusuunnittelussa sekä valtionhallinnossa työskentelevien lisäksi konsultit, tutkimuksia ja selvityksiä tekevät sekä alan opetushenkilökunta. Laskutavasta ja otannoista eri vuosina johtuen arviot ovat Kirjakan mukaan hieman epätarkkoja (Kirjakka 1988).

tuon ajan tunnetut kaavoittajakonkarit Eliel Saarista Erik Kråkströmiin esittäytyivät mielellään edelleen lähinnä rakennussuunnittelijoina. Tie kaupunkisuunnitteluun näytti Maulan mukaan kulkeneen vain ”arkkitehtuurin kautta”. Nyt opiskelijoiden kiinnostus yhdyskuntasuunnitteluun jopa ensisijaisena oppiaineena lisääntyi. Erääksi syyksi Maula arvelee Tapiolan puutarhakaupungin nostattamaa kansainvälistä kiinnostusta ja julkisuutta. (Mts. 180.) Työelämään siirryttäessä saattoi ensimmäisenä työpaikkana olla suoraan suuri konsulttitoimisto tai kunnan virasto, jolloin varsinaista rakennussuunnittelun kokemusta ei välttämättä enää päässyt syntymään (mts. 184).

Yhdyskuntasuunnittelun suosio näkyi Maulan mukaan dramaattisena lisäyksenä yhdyskuntasuunnittelusta tehtyjen diplomitöiden määrässä. Esimerkiksi 1950-luvulla Teknillisen korkeakoulun arkkitehtiosastolla tehdyistä diplomitöistä vain viisi prosenttia (16 kpl) käsitteli kaupunkisuunnittelua ja -rakentamista. Seuraavalla vuosikymmenellä niitä oli jo 150 kappaletta eli 34 prosenttia kaikista tehdyistä diplomitöistä. Korkeasuhdanne jatkui Maulan mukaan vielä 1970-luvulla, jolloin yhdyskuntasuunnittelun alaan diplomitöiden osuus oli 32 prosenttia kaikista tehdyistä. Kaiken kaikkiaan 1960- ja 1970-luvuilla tehtiin kaikkien kolmen korkeakoulun arkkitehtiosastoilla yhteensä lähes 400 yhdyskuntasuunnitteluun painottunutta diplomityötä. (Mts. 181.) Otaniemen Teknillisen korkeakoulun maanmittausosastolla tehtiin myös runsaasti diplomitöitä yhdyskuntasuunnittelun alalta. Vuosien 1950–1975 tilastoa ei ole käytettävissä, mutta kiinteistöopin professorina vuosina 1976–1989 toimineen Pekka V. Virtasen oman, julkaisemattoman tilaston mukaan vuosina 1976–90 tehtiin maanmittausosastolla yhteensä 73 yhdyskuntasuunnittelun alan diplomityötä.

Suomessa ei kuitenkaan tuolloin, eikä sen jälkeenkään, syntynyt erillistä yhdyskuntasuunnittelijan, *plannerin*, koulutusohjelmaa, kuten monissa muissa Euroopan maissa ja Yhdysvalloissa. Syyksi Maula arvelee sitä, että arkkitehtien ammattiperinteessä korostui edelleen voimakkaasti rakennustaiteen osuus. Arkkitehdit halusivat edelleen nähdä estetiikan luontevana ja tärkeänä osana yhdyskuntasuunnittelua (Maula 1992, 181; vrt. Lapintie 2003, 12)⁴⁵.

Koska yhdyskuntasuunnittelun töihin tuli nyt väkeä hyvin monenlaisista koulutustaustoista käsin, havaittiin ammatillisen jatko- ja täydennys-

⁴⁵ Maula viittaa Ilkka Holmilan ja Jukka Turtiaisen kirjoitukseen ”Arkkitehti ja yhdyskuntasuunnittelu” Arkkitehtiopiskelija-lehdessä 3–4/1977, s.30.

koulutuksen tarve. Vuonna 1968 perustettiin muun muassa professori Olli Kivisen ehdotuksesta Teknillisen korkeakoulun yhteyteen eri yliopistojen yhteinen koulutuskeskus Yhdyskuntasuunnittelun jatkokoulutuskeskus YJK (nykyinen Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskus YTK) (Hedman 1992, 174). Jo lähes kymmentä vuotta aiemmin, vuonna 1959 oli perustettu monitieteinen Yhdyskuntasuunnittelun seura YSS ry. edistämään alan ammattilaisten välistä keskustelua. Eri aloilta tulevien kaavoittajien keskusteluforumina seuran merkitys olikin aikalaiskuvausten perusteella merkittävä (esim. Mattila 2000, 40–49). Maulan mukaan seuraan kuului aluksi enimmäkseen arkkitehteja ja maanmittareita, mutta vähitellen mukaan liittyi enenevässä määrin myös yhteiskuntatieteilijöitä. Leo Snellmanin (ent. Virkkusen) ja Paavo Uusitalon mukaan (Mattila 2000, 41, 47) arkkitehdit eivät olleet seuran suurin ryhmä, vaan pikemminkin dominoivia olivat erityisesti alkuaikoina maanmittarit. Ensimmäinen puheenjohtaja oli maanmittari ja juristi, silloinen maanmittaushallituksen pääjohtaja Väinö Seppälä. Seurassa oli enimmillään, vuonna 1976, noin 1 100 jäsentä eli noin puolet koko ammattikunnasta (Maula 1992, 183).

Yhdyskuntasuunnittelua kohtaan tunnettiin nyt kasvavaa kiinnostusta myös arkkitehtien parissa (Hedman 1992, 174). Arkkitehtien professionaalinen rooli laajeni tämän kiinnostuksen myötä. Maulan mukaan entisen, rakennuksia ja asemakaavoja suunnittelevan, rakennuttajansa luottamusmieheksi julistautuvan yksityisyrittäjä-arkkitehdin rinnalle nousi uudenlainen arkkitehti: Yhteiskunnallisia kysymyksiä pohdiskeleva, tutkiva ja jopa poliittista kantaa ottava arkkitehti, joka piti itseään ”yhteiskunnan luottamushenkilönä” (Maula 1992, 181). Maula viitanee siihen, että yhä useampi arkkitehti oli nyt julkisen hallinnon palveluksessa. Yhteiskunnallisesti kantaa ottavia arkkitehdit ovat olleet jo aiemmin. Autonomian ajan kansallisromantikot ja myöhemmin ”valkoisen Suomen” arkkitehdit, kuten Aalto, ottivat töillään poliittista kantaa. Myös jälleenrakennusprojekti oli kiinnittymistä yhteiskuntaan ja sen arvoihin.

Voidaan kysyä, ovatko arkkitehdit Suomessa aina olleet jollakin tavalla poliittisesti kantaa ottavia, vain onko toimintaa leimannut pikemminkin kantaaottamattomuus. Ainakin monien arkkitehtien voidaan sanoa kiinnittyneen aikansa arvoihin ja aatteellisiin virtauksiin. Toisaalta virkakulttuuriin ja tiedemaailmaan, sekä funktionalistiseen näkemykseen professioista kuuluu ”neutraalius”. Mutta onko professionaalista neutraaliutta olemassa? Ehkä kyseessä on lähinnä lojaalisuus kulloinkin valtaa pitävien arvoille. (Vrt. Brante 1990; Julkunen 1994.)

Arkkitehtien professionaalisen ammattikuvan laajentuminen johti SAFAn sääntöjen uudistamiseen vuonna 1969. Vuodelta 1928 peräisin olevat säännöt, joissa korostettiin voimakkaasti rakennussuunnittelun asemaa, korvattiin uusilla, joissa liiton tarkoitus määriteltiin kolmeosaiseksi: arkkitehtuurin, rakennussuunnittelun ja yhdyskuntasuunnittelun edistämiseksi. (Maula 1992, 181.) Vuonna 1974 SAFAssa hyväksyttiin uudet ammattisäännöt, joissa liiton jäsenet julistautuivat ”yhteiskunnan edut huomioon ottaviksi ammatinharjoittajiksi” entisten ”rakennuttajan luottamusmiehen” sijasta (Maula 1992, 181, ks. myös Arkkitehti uutiset 1/1975, s. 7).

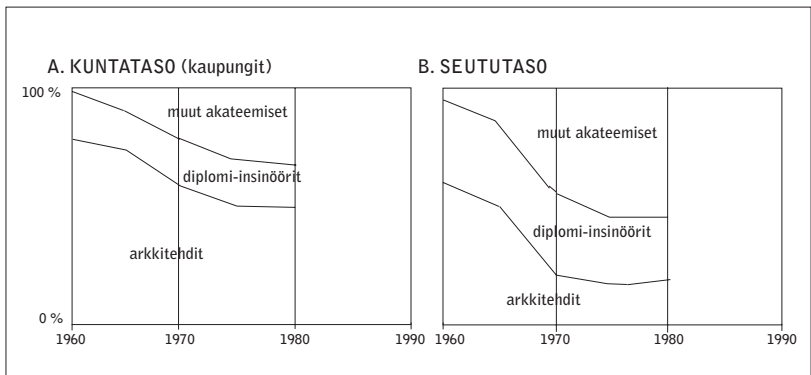
Vaikka arkkitehdit kiinnostuivat yhdyskuntasuunnittelusta ja alan monitieteisyyden tarve oli ilmeinen mm. lainsäädännön myötä lisääntyneen tutkimustarpeen vuoksi, ei yhteistyö eri koulutustaustaisen välillä ollut aina ristiriidatonta. Varatuomari Leo Snellmanin mukaan (Mattila 2000, 41) arkkitehdit katsoivat 1960-luvulla asema- ja yleiskaavoituksen lisäksi myös seutukaavoituksen monopolikseen, ja tämä aiheutti kiistoja. Seutukaavoituksen pariin oli Snellmanin mukaan tullut mukaan juristeja, maanmittareita ja insinöörejä. Arkkitehti Ahti Korhosen mukaan seutukaava lakkasi kiinnostamasta arkkitehteja 1960-luvun puolivälissä, koska se muuttui ”seutukaavaliittojen ja virkamiehien myötä hallinnolliseksi hommaksi” (Mattila 2000, 44). Arkkitehtiliitossa oltiin 1960-luvulla jonkin verran huolissaan arkkitehtien asemasta syntyvän kaavoittajaprofession sisällä, kun alalle tuli väkeä monista eri koulutustaustoista. Muun muassa Olli Kivinen ihmetteli, miksi julkisuudessa puhutaan kaavoittajapulasta, kun alan koulutuksen saaneita arkkitehteja oli työttöminä (Maulan 1992, 182, mukaan Kivinen SAFAn yhdyskuntasuunnittelua koskeneessa seminaarissa vuonna 1965).

Eri koulutustaustaisten väliset ennakkoluulot kaavoittajaprofession sisällä ovat kulminoituneet eniten kahden piirtävän ryhmän, arkkitehtien ja maanmittareiden välillä. Insinöörit ovat nähneet arkkitehdit ”taiteilijoina” ja arkkitehdit vastaavasti insinöörit ”teknikkoina”. Vaikka syvät epäluulot toisia kohtaan ovat olleet olemassa ainakin koko 1900-luvun, ne eivät kovin usein ole julkisesti manifestoituneet (vrt. Michelsen 1999, 326–336; Mattila 2000, 45). Yksityisiä puheenvuoroja asiasta on aika ajoin esitetty. Arkkitehtien ja insinöörien suhteita kuvaa sosiologi Paavo Uusitalo, jonka mukaan Yhteiskuntasuunnittelun seuran⁴⁶ toimintaan eivät tulleet

⁴⁶ Yhdyskuntasuunnittelun seuran nimi muutettiin vuonna 1970 Yhteiskuntasuunnittelun seuraksi. Vuonna 2002 palautettiin seuran nimeksi alkuperäinen Yhdyskuntasuunnittelun seura. Tällöin seurassa haluttiin päästä eroon Yhteiskuntasuunnittelu- sanan liittyneestä poliittisesta painolastista.

mukaan ”sellaiset dogmaattiset arkkitehdit, joiden mielestä maanmittari ei saisi ottaa kynää käteen kaupunkialueella” (Mattila 2000, 47, ks. myös esim. Häikiö 1972, 205–206; Virtanen 1983, 718). Suunnittelutehtäviin tulleet yhteiskuntatieteilijät (esimerkiksi taloustieteilijät, sosiologit ja sosiaalipoliitikot) eivät käsittäkseni ole pyrkineet varsinaisiin kaavoitustehtäviin, vaan ovat pysytelleet tutkimus- ja selvitystehtävissä. Tällöin varsinaiset kaavan laatijat eivät ehkä ole kokeneet yhteiskuntatieteilijöiden uhkaavan reviiiriään.

Michelsenin mukaan arkkitehdit menettivät valta-asemansa yhteiskunta- ja aluesuunnittelussa jo 1950-luvun kuluessa. Hänen mukaansa vallan ottivat tuolloin yhteiskuntatieteilijät, juristit, agronomit ja metsänhoitajat (Michelsen 1999, 335, 336; ks. myös Hankonen 1994, 469; Kirjakka 1988, 20). Marjut Kirjakan mukaan ”muiden akateemisten” eli yhteiskuntatieteilijöiden, juristien ja luonnontieteilijöiden osuus yhdyskuntasuunnittelijoista kasvoi eniten 1970-luvun alussa (Kirjakka 1988, 11,19). Pekka V. Virtasen laatima taulukko yhdyskuntasuunnittelijoiden ammattirakenteen muutoksista osoittaa, että suurimmat muutokset ammattikuntarakenteessa tapahtuivat vuosina 1965–1975. Virtasen mukaan sekä kuntatasolla, mutta erityisesti seututasolla arkkitehdit menettivät asemiaan, eli suhteellista osuuttaan yhdyskuntasuunnittelijoista, muille akateemisesti koulutetuille 1960- ja 1980-luvun välisenä aikana. Sen sijaan diplomi-insinöörien määrällinen osuus kaikista yhdyskuntasuunnittelijoista pysyi suunnilleen ennallaan. (Virtanen 1993, 89.)

A. Kuntataso (kaupungit)

B. (Seututaso (seutukaavaliitot, YTV, YM/KROS ja VN:n kanslian suunnitteluosasto)

Kuva 3. Yhdyskuntasuunnittelijoiden ammattirakenne 1960–1990.
Lähde Virtanen 1993, 89.

Michelsenin mukaan diplomi-insinöörit eivät koskaan ole lähteneet avoimeen taisteluun suunnitteluvallasta lukuun ottamatta lyhyttä, hävittyä taistelua arkkitehtien kanssa 1900-luvun vaihteessa. Hänen mukaansa insinööriprofessionille on ollut 1900-luvulla tyypillistä pitäytyä *toteuttajan* roolissa teollistuvassa ja urbanisoituvassa yhteiskunnassa. Insinöörejä työskenteli hänen mukaansa muun muassa kauppa- ja teollisuusministeriössä ja keskusvirastoissa, kuten tie- ja vesirakennushallituksessa sekä rautatie- tai rakennushallituksessa. Myöhemmin merkittävä osa insinööreistä on työskennellyt teollisuuden ja liike-elämän palveluksessa. Poliittisesti passiivinen rooli on hänen mukaansa merkinnyt insinööreille tietoista tai tiedostamatonta vetäytymistä yhteiskunnallisesta vallankäytöstä (vrt. Mattila 2000, 45). Hiljaisen profession rooli on toisaalta Michelsenin mukaan ”säätännyt insinöörit siltä suurelta poliittis-ideologiselta painolastilta, joka kohdistui suunnittelukulttuuria ja -järjestelmää kohtaan erityisesti 1970- ja 1980-luvuilla”. (Michelsen 1999, 326–336.)

1970-luvulle tultaessa yhdyskuntasuunnittelu politisoitui ja radikalisoitui samoin kuin yhteiskunnallinen keskustelu ylipäänsä. Mikael Sundman on kuvannut 1960- ja 1970-luvun eroa siten, että vielä 60-luvulla yhdyskuntasuunnittelun nähtiin koskevan lähinnä fyysistä suunnittelua. 70-luvulla yhdyskuntasuunnittelun ala laajeni käsittämään aiempaa enemmän myös suunnittelun yhteiskunnalliset ja sosiaaliset kytkennät. *Yhdyskuntasuunnittelusta* tuli *yhteiskuntasuunnittelua*. Ala myös politisoitui vankasti. Entinen ”teknokraattivaltainen puolueettomuus” muuttui vasemmistolaiseksi tietoisuudeksi (Sundman 1980, 19). Näin kävi ainakin tuon ajan keskusteluilmapiirille. Yhdyskuntasuunnittelun seuran nimi muutettiin vuonna 1970 Yhteiskuntasuunnittelun seuraksi ja seuran lehti muuttui vastaavasti Yhteiskuntasuunnitteluksi. Jonkin verran vanhemman suunnittelijapolven edustajia jäi seuran toiminnasta pois politisoitumisen myötä (mm. Mattila 2000, 46, 49).

Suunnittelua ei siis enää 1970-luvulla nähty puhtaana asiantuntijatehtävänä, vaan keinona vaikuttaa (Jääskeläinen 2000, 53). Henkisen ilmapiirin muutosta on selitetty eri tavoin. Ensinnäkin vaikutteita tuli ulkomailta. Vastapainona sodanjälkeisille taloudellisen kasvun painotuksille nousi muualla Euroopassa esiin kasvuajattelun kritiikki. Nämä ajatukset kantautuivat 1960-luvun lopulla myös Suomeen. Vasemmistolaisuuden nousu ja henkisen ilmapiirin muutos erilaisine vapautusliikkeineen tapahtui monissa Euroopan maissa. USA:n rotumellakat ja Vietnamin sota herättivät arvostelua. Suomessa vasemmistolainen tietoisuus oli joidenkin kaupunkisuunnittelijoiden kohdalla ilmeisen vakavaa. Erityisesti

opiskelijapiireissä liikehdittiin (mm. Maula 1992, 189; Jääskeläinen 2000, 53; Sundman 1980, 19; Härö, 1992, 221). Toisaalta vasemmistolaisuuteen sisältyi Maulan mukaan myös ”vilpitöntä ja innostunutta, mutta pohjimmiltaan pinnallista poliittisten tuulten haistelua”. Esimerkiksi SAFAan perustettiin vuonna 1976 demokraattisten arkkitehtien alaosasto (Maulan mukaan Demokraattisten lakimiesten mallin mukaisesti), mutta se lakkautettiin vuonna 1991 (Maula 1992, 189). Oleellista 1960- ja 1970-lukujen kehityksessä ehkä lienee se, että tuolloin Suomessa hyväksyttiin yhteiskunnan valvoma, poliittisin perustein asetettuihin sosiaalipoliittisiin päämääriin pyrkivä yhdyskuntasuunnittelu ikään kuin itsestään selväksi päämääräksi. Yhteiskunnallista kehitystä ei haluttu jättää markkinavoimien varaan. (Maula 1992, 189,190, vrt. Michelsen 1999, 335.)

Lars Hedmanin mukaan ajanjakson ensimmäistä puoliskoa, 1960-lukua, voidaan kuvata ”heräämisen” vuosikymmeneksi. Aasukkaat vaativat ensimmäistä kertaa, että asuinalueiden suunnittelussa olisi otettava huomioon myös heidän toiveensa (Hedman 1992, 173). Suunnittelun piirissä asukasosallistuminen, jota kutsuttiin tuolloin asukasdemokratiaksi tai demokraattiseksi suunnitteluksi, nousi Suomessakin esiin 1970-luvun alkupuolella. Se oli osa ajalle tyypillistä vasemmistolaista ajattelutapaa jossa korostettiin demokraattisen ruohonjuuritason toiminnan merkitystä, mutta myös alue- ja valtakunnanpolitiikkaa⁴⁷.

5.3.5 1980-luvun aallonpohjalta uuteen nousuun 1990-luvulla

1980-luvulle tultaessa yhdyskuntasuunnittelun innostus Suomessa oli jo kääntynyt laskuun. Tämä näkyi muun muassa arkkitehtiosastoilla tehtyjen diplomitöiden määrässä. Vuonna 1979 koko maan arkkitehtiosastoissa valmistui vain kuusi diplomityötä yhdyskuntasuunnittelun alalta (Maula 1992, 185). Professori Pekka V. Virtasen mukaan⁴⁸ TKK:n maanmittausosastolla yhdyskuntasuunnittelun alan diplomitöiden määrä ei vähentynyt 1970-luvun lopulla yhtä nopeasti kuin TKK:n arkkitehtiosastolla.

Podettiin jonkinlaista ”suunnittelukrapulaa”, jonka syiden syvällisempi tutkiminen olisi kiinnostava tehtävä, mutta jää tämän tutkimuksen

⁴⁷ Esimerkiksi Suomen demokraattiset lakimiehet ja Yhteiskuntasuunnittelun seura järjestivät Joensuussa kesällä 1973 Demokraattinen suunnittelu -seminaarin, jossa pohdittiin muun muassa kansanvallan merkitystä suunnittelussa sekä syrjäseutujen aluepolitiikkaa.

⁴⁸ Haastattelu 26.1.2006.

ulkopuolelle. Maulan mukaan syytä löytyy sekä Suomesta että kansainvälisestä kehityksestä. Hän viittaa englantilaisten kaupunkimaantieteilijöiden Peter Hallin ja Dennis Hayn⁴⁹ väitteeseen, jonka mukaan teollistuneiden maiden, erityisesti USAn kaupunkikehityksessä tapahtui käänne vuonna 1975. Väestö alkoi siirtyä suurista kaupungeista pienempiin, metropolien keskuksista laidoille ja kohti maaseutua. Englantilaiset ennustivat samaa kehitystä myös Eurooppaan. Syiksi muuttoliikkeelle nähtiin arvojen muutos: mukavamman, helpomman ja luonnonläheisemmän elämän sekä korkeamman elämänlaadun kaipuu jopa toimeentulon kustannuksella. Yhtenä taustatekijänä lienee ollut 1970-luvun alkupuolen öljykriisi (Maula 1992, 192, vrt. Holmila 1989, 60). Yksilölliset arvot alkoivat 1980-luvulla nousta esiin 1970-luvun yhteisöllisyyttä ja kollektiivista toimintaa korostavien arvojen jälkeen. Teollista kulutusyhteiskuntaa oli ryhdytty rakentamaan jo vuosikymmeniä aiemmin, mutta kulutuskulttuurin makeutta julistettiin vasta 1980-luvun kasinovuosina (vrt. Jääskeläinen 2000, 56).

Englannissa oikeistokonservatiivi Margaret Thatcherin valinta pääministeriksi vuonna 1979 ja hänen hallintokautensa vaikutti merkittäväällä tavalla yhdyskuntasuunnittelun asemaan ja arvostukseen. Suunnittelujärjestelmää kritisoitiin ankarasti. Kritiikki kohdistui pääasiassa kaavoituksen hitauteen ja vaivalloisuuteen. Kaavoitusta haluttiin nopeuttaa ja kaavoittajia kehoitettiin suhtautumaan positiivisemmin markkinajohtoiseen kehitykseen (Taylor 1998, 136, 137). Thatcherin aikaa arvioineen Andy Thornleyn mukaan ajanjakson vaikutukset suunnitteluun olivat lähinnä ideologisia: suunnittelu muuttui enemmän markkinoita ja elinkeinoelämän vaatimuksia suosivaksi. Varsinaiseen suunnittelujärjestelmään ei juuri puututtu. (Thornley 1991.)

Suomessa maan sisäinen muuttoliike ehtyi ja kaupunkien kasvu hidastui 1970-luvun loppua kohti. Suunnittelun perusteina käytettyjä kasvuennusteita jouduttiin tarkistamaan (mm. Maula 1992, 193). Kaupunkisuunnittelua ja lähiörakentamista kohtaan osoitettiin julkisuudessa yhä laajempaa kritiikkiä. Huomattiin 1960- ja 1970-lukujen suunnittelussa usein epäonnistutun. Lähiöt, joiden piti edustaa suomalaisen suunnittelu – ja tutkimuskulttuurin huippua, todettiin epäviihtyisiksi ja epäonnistuneiksi, tosin usein myös keskeneräisiksi (ks. esim. Häyrynen 1992, 242; Helamaa 1992, 148; Holmila 1989, 60). Suunnittelukulttuuria syytettiin nyt yleisesti myös historiallisten arvojen ja luonnonarvojen vähättelystä.

⁴⁹ Hall, Peter & Hay, Dennis (1980): *Growth Centres in the European Urban System*. Heinemann, London.

Rakennussuojelun merkitystä olivat tosin eräät suunnittelijat alkaneet tuoda esille jo 1960-luvulta lähtien (mm. Sundman & Helander 1970, 1972), ja 1970-luvulla käytiin joitakin rajuja suojelukiistoja, mutta vakavammin säilyttäviin ajatuksiin on alettu suhtautua vasta myöhemmin. Esimerkiksi rakennussuojelulaki astui voimaan 1985 (mm. Turtiainen, 1989, 54; Holmila 1989, 56–60).

Suunnittelun painopiste siirtyi lähiöistä kaupunkikuvan eheyttämiseen ja täydennysrakentamiseen (Holmila 1989, 60). Kaupunkirakennustaiteen merkitystä korostettiin jälleen suunnittelussa. Myös ympäristöajattelu alkoi nostaa päätään yhä vakavammin. Ihmisen ja ympäristön välinen suhde ja ekologia nousivat keskeiseksi keskusteluteemaksi muun muassa SAFAssa. (Nyberg 1992, 330–338.)

Vaikka suunnittelun mielekkyyttä kyseenalaistettiin, 1980-luvulla kuitenkin suunniteltiin ja kaavoitettiin. Suunnittelijoiden määrä oli 1980-luvulla huipussaan (mm. Virtanen 1993, 84). Terttu Pakarinen on huomauttanut, että liberalistisen ajattelutavan rantautuminen Suomeen vaikutti muun muassa siihen, että koko kunnan yleiskaavoja alettiin yhä useammin korvata osayleiskaavoilla. Perinteisten yleiskaavojen laatimisen katsottiin olevan liian hidasta ja byrokraattista kuntien taloudellisen kasvun tarpeisiin (Pakarinen, 2002a, 8). Myös elinkeinoelämän tarpeita mukaileva hankekaavoitus lisääntyi (mm. Mäenpää et al. 2000, 41).

Suunnittelun säätelyn ja normien lisääntymisen huomautettiin lisänneen vaikeaselkoisuutta, mutta ongelmat eivät silti olleet ratkenneet (Holmila 1989, 57). Suunnittelu menetti hohtonsa myös ammattina. Kuvaavaa on, että Yhteiskuntasuunnittelun seuran jäsenmäärä lähti nopeaan laskuun. Yhteiskuntasuunnittelu-lehden päätoimittajana vuosina 1979–1983 toiminut J. P. Roos totesi jäähyväiskirjoituksessaan lukijoille:

”... 60-luvulla suunnittelijan ammatti oli tulevaisuuden ammatti numero yksi. Kaikista yhteiskuntatieteilijöistä ja suuresta joukosta maantieteilijöitä, insinöörejä ja arkkitehteja ym. oli tuleva Yhteiskunta Suunnittelijoita. Kaikkien heidän toiminnassa suunnittelulla tulisi olemaan yhä kasvava merkitys. Nyt tilanne on aivan toinen. Nekin, jotka suunnittelevat jotain, tuntuvat vähän häpeilevän nimitystä. Arkkitehtikin on nykyisin arkkitehti eikä suunnittelija. Ne, jotka joutuvat esimerkiksi valtionhallinnossa tekemisiin ”suunnitelmien” kanssa, pitävät sitä yhtenä kaikkein tyhjänpäiväisimmistä toimintamuodoista.” (Roos 1983)

Suomeen perustettiin yli 10 vuotta kestäneen keskustelun ja valmistelutyön jälkeen vuonna 1983 ympäristöministeriö. Perustamisen taustalla

oli kansainvälinen ympäristökeskustelu, jota olivat vauhdittaneet muun muassa Rachel Carsonin ”Hiljainen kevät” (1962) ja Rooman klubin raportti ”Kasvun rajat” (1972). Myös kansainvälisen yhteistyön lisääntyminen ympäristöalalla vaikutti uuden ministeriön perustamispaineesiin. Ympäristöministeriön tehtäväalueiksi tulivat ympäristön- ja luonnonsuojelu, alueidenkäyttö sekä rakentaminen. Alueidenkäytön suunnittelun ohjausvastuu siirtyi nyt siis sisäministeriöstä ympäristöministeriöön. (Ympäristöministeriö 1983–2003.)

1980-luvun loppu oli Suomessa ennen kokemattoman taloudellisen kasvun aikaa. Rahamarkkinoiden säännöstely purettiin ja rahaa alkoi virrata sijoitustoimintaan. Asuntotuotanto vilkastui ja ”määrä ylitti järjelliset rajansa”. 1980-luvun rakennussuunnittelun laatua on kuitenkin moitittu jälkikäteen heikoksi. Tämä johtui Helamaan mukaan muun muassa siitä, ettei aina rakennusta suunniteltaessa edes tiedetty sen lopullista käyttötarkoitusta. Sijoituksen tekeminen oli rakennuttajalle tärkeämpää. Monille yksityisille arkkitehtitoimistoille 1980-luvun loppu oli työteliästä aikaa. (Helamaa 1992, 149.)

1990-luvun alkaessa tilanne kuitenkin muuttui nopeasti. Lama pysäytti rakentamisen ja rakennussuunnittelun. Arkkitehtien ja diplomi-insinöörien työttömyys oli pahin sitten toisen maailmansodan (uutinen Helsingin Sanomissa 20.11.1991). Työtä riitti käytännössä vain kuntien tai valtion palveluksessa oleville yhdyskuntasuunnittelijoille. 1990-luvun ensimmäisellä puoliskolla kuntien kaavoitushenkilöstön määrää vähennettiin jonkin verran, mutta ei merkittävästi (mm. Meurman 1996, 20). Lama mahdollisesti vaikutti siihen, että yhdyskuntasuunnittelun ja -suunnittelijoiden arvostus alkoi 1990-luvulla hitaasti nousta 80-luvun pohjalukemista. Omassa haastatteluaineistossani tämä näkyy siinä, että 1980-luvulla opiskelleet, kaavoittajina työskentelevät arkkitehdit kertoivat ”ajautuneensa” virkaehtäviin ikään kuin vahingossa. 1990-luvulla opiskelleet kaavoittaja-arkkitehdit taas kertoivat tietoisesti keskittyneensä nimenomaan yhdyskuntasuunnitteluun ja halunneet alalle töihin. Eräs haastateltava kuvasi yhdyskuntasuunnittelijan arvostusta laman aikana näin:

”.. Kyllähän kaavoittajan uraa on jossain määrin halveksittu ennen lamaa... Kyllä minä muistan silloin kun menin (vuonna) 1990 konsulttikaavoittajaksi, niin tapasin joitakin kollegoja ja ne piruili siitä kun ne kuuli, että olin mennyt konsulttikaavahommiin. Ja se muutos tapahtui ihan niin, että sitten kun minä näin vuoden, kahden kuluttua niitä ja kun minä olin ainut joka oli töissä, niin sitten ne olivat kateellisia ja pitivät hyväosaisena, kultalusikka suussa syntyneenä.” (asemakaavoittaja, arkkitehti)

1990-luvulle sijoittuu myös ilmiö, joka on voinut vaikuttaa uudenvälisen julkisen kiinnostuksen heräämiseen yhdyskuntasuunnittelua ja yhdyskuntasuunnittelijan ammattia kohtaan. On puhuttu fyysisen suunnittelun paluusta, joka johtaa juurensa 1980-luvulla postmodernin arkkitehtuurin myötä heränneestä kansainvälisestä kiinnostuksesta kaupunkitilan estetiikkaa kohtaan. Aiemmasta poiketen kaupunkitilaa ei kuitenkaan nähdä enää kokonaisuutena tai ”yhtenä taideluomana”, vaan pienempinä yksikköinä, joita suunnitellaan projekteina. Näissä projekteissa suunnittelijan taiteellisella osaamisella nähdään jälleen olevan tärkeä rooli (Mattilan 2003, 58, mukaan Harvey 1989, 66, 67). Suomessakin on 1990- ja 2000-luvulla toteutettu kaupunkitiloja parantavia projekteja, jotka ovat myös herättäneet paljon huomiota. 1990-luvulta lähtien on puhuttu runsaasti myös kaupunkikulttuurin – ja sitä myötä uudenvälisen kulttuurisen kaupunkitutkimuksen noususta (mm. Ilmonen 1999, Knuuti [toim.] 1999, Stadipiiri [toim.] 2000; Lapintie 2003, 13; Mäenpää 2005).

Muitakin selityksiä yhdyskuntasuunnittelun kiinnostuksen kasvulle ainakin opiskelijapiireissä on olemassa. Maula viittaa ”usein esitettyyn pinnalliseen väitteeseen”, että opiskelijoiden parissa opettajan vaihtumisella olisi vaikutusta myös oppiaineen herättämään kiinnostukseen tai sen laskuun (Maula 1992, 186). Omassa haastatteluaineistossani ilmiö myös nousi esille: innostavan opetuksen merkitystä kiinnostuksen herättäjänä korostettiin.

1990-luku oli kokonaisuudessaan muutoksen aikaa yhdyskuntasuunnittelussa. Kimmo Lapintien mukaan niin sanottu ekologinen käänne suunnittelussa (joka alkoi jo 1960-luvulla, mutta voimistui 1980-luvun aikana) toi suunnittelun kentälle kestävästä kehityksestä ja ympäristön reunaehdoista koskevan keskustelun lisäksi myös uusia asiantuntijoita. Nämä olivat lähinnä ympäristökysymyksiin ja biologiaan sekä näihin liittyviin teknisiin kysymyksiin erikoistuneita ammattilaisia. Lapintien mukaan kaavoittajaprofession (Lapintie viittaa lähinnä arkkitehteihin) reagointi muuttuneeseen tilanteeseen on ollut hidasta ja osin defensiivistä, osin taas ammattitaidon uudelleenidentifiointiin pyrkivää (vrt. Abbott 1988, 33–58). Lapintie toteaa, että loppujen lopuksi arkkitehdit eivät näytä menettäneen asemiaan suunnittelun kentässä. Ympäristökäsite ja ympäristösuunnittelu ovat hänen mukaansa jääneet kuitenkin jatkuvien kamppailujen aiheeksi suunnittelun kentällä. (Lapintie 2003, 18, 19.)

Helsingin kaupunkisuunnittelua tutkineet Mäenpää ja kumppanit ovat todenneet, että kansainvälisyys kaupunkisuunnittelun erityisenä puheta-

pana nousi esille 1990-luvulla. Se korostui sekä strategisen tason puheissa (kuten suunnitelma-asiakirjoissa) että toiminnallisella tasolla (kuten henkilökohtaisina kontakteina ja matkoina). (Mäenpää et al. 2003, 60, 61.)

Näiden teemojen lisäksi esille nousi entistä näkyvämmiin keskustelu suunnittelun kommunikatiivisesta käänteestä, jolla käytännössä usein viitattiin kansalaisten osallistumismahdollisuuksien parantamiseen. Osallistuvan suunnittelun kokeilu- ja pilottihankkeita toteutettiin 1980- ja 90-luvuilla ympäri maata (ks. esim. Leino 2006, 11). Keskustelu osallistumisesta liittyi omalta osaltaan rakennuslain uudistamispyrkimyksiin, jotka olivat käynnissä jo 1980-luvulla. Lakiehdotuksia ehdittiin tehdä useita. Muun muassa 1984 tehtiin lakiehdotus kaavoitus- ja rakennuslaiksi. Ehdotusta ei hyväksytty eduskunnassa. Vuonna 1988 rakennuslainsäädännön kokonaisuudistuksesta luovuttiin. Vuonna 1990 tuli voimaan rakennuslain toinen osauudistus. Vuonna 1993 valmistui maankäytön uudistamista selvittäneen työryhmän mietintö. Laki ja asetus ympäristövaikutusten arvioinnista tulivat voimaan vuonna 1994. Samana vuonna eduskunta sai hallituksen esityksen rakennuslain muuttamisesta, mutta vuonna 1995 esitys raukesi eduskunnassa. Samana vuonna seutukaavoitus siirrettiin seutukaavaliitoilta maakuntien liitoille. Vuonna 1996 asetettiin jälleen toimikunta valmistelemaan maankäytön suunnittelua ja rakentamista koskevan lainsäädännön kokonaisuudistusta. Lakiehdotus uudeksi maankäyttö- ja rakennuslaiksi valmistui 1997, se hyväksyttiin eduskunnassa vuonna 1998 ja astui voimaan vuoden 2000 alusta. (YM 1983–2003.)

Kommunikatiivinen käänne on konkreettisesti vaikuttanut myös suunnittelijoiden koulutukseen sekä jatko- ja täydennyskoulutukseen. 1990-luvulta lähtien sekä TKK:n että Oulun yliopiston arkkitehtiasastoilla, osin myös Tampereella, on opetettu vuorovaikutteista suunnittelua sekä viestintää. (Mäntysalo & Nyman 2002; TKK:n arkkitehtiasaston YKS:n opetuksen kehittämissuunnitelman arviointi internetissä osoitteessa www.tkk.fi/Yksikot/YKS/fin/opetus/kehittaminen/Butterfly.pdf.)

1990-luvulla ilmeni yhdyskuntasuunnittelijoiden/kaavoittajien piirissä voimistuvia professionaalistumispyrkimyksiä. Ammattikunnan sisäisen yhtenäisyyden lisäämisen ja professionaalisen statuksen kohottamisen tarpeesta kertoo se, että vuonna 1999 Suomen Arkkitehtiliitto ry. SAFA, Suomen Kaavoitusinsinöörien Yhdistys SKI ry., Rakennusinsinöörit ja -arkkitehdit RIA ry. sekä Maisema-arkkitehtiliitto MARK allekirjoittivat sopimuksen niin sanottujen kaavan laatijoiden rekisterin perustamisesta. Rekisterin tarkoituksena on ”vapaaehtoisen rekisteröitymisen perusteella

ylläpitää julkista luetteloa Suomessa maankäyttö- ja rakennuslain mukaisten kaavojen laatimista harjoittavista henkilöistä, jotka yhdyskuntasuunnittelijoina yltyvät vuonna 1985 annetun arkkitehtidirektiivin (85/384/ETY) ja sitä täydentävien suositusten mukaiselle ammattitaidon tasolle”. Rekisterin perustamisen taustalla oli myös Suomen liittyminen Euroopan Unioniin (Schmidt-Thomé 2001, 9).

Kaavan laatijoiden rekisteriin kuuluakseen henkilön on täytettävä tietyt koulutus- ja työkokemusvaatimukset. Rekisterin perustamisen aikaan käytiin keskustelua suunnittelumaantieteilijöiden ottamisesta mukaan rekisterin perustajajäseniksi. Mukaan ottamista puoltaneista asiantuntijalausunnoista huolimatta näitä ei hyväksytty mukaan. 2000-luvulla perustajajärjestöt ovat tiivistäneet yhteistyötä vuonna 2000 perustetun Suunnittelumaantieteilijöiden liiton SUM ry:n kanssa (Schmidt-Thomé 2001, 8–11).

Professionaalistumispyrkimyksistä kertoo myös se, että rekisterin perustamisen jälkeen laadittiin *kaavan laatijoiden rekisterin eettiset säännöt*. Niissä kuvataan rekisterin jäsenen työtehtäviin ja ammattiin liittyvät velvoitteet. Eettisten sääntöjen viimeinen kohta kuvaa profession kollegiaalisia velvoitteita: rekisterin jäsen ”ei vahingoita kollegojensa tai työyhteisönsä mainetta tai ammatillista toimintaa”.

Kaavoittajille keväällä 2000 suunnatussa kyselyssäni tiedustelin, mikä on vastaajien mielestä pitkällä tähtäimellä ammattirekisterin perustamisen tärkein merkitys. 51 prosenttia vastaajista oli tuolloin sitä mieltä, että rekisterin tärkein merkitys on ammattikunnan yhtenäisyyden ja statuksen parantaminen. Kaavoittajien työn laadun parantamista piti tärkeimpänä 31 prosenttia vastaajista. Rekisterin perustamista piti tarpeellisena tai erittäin tarpeellisena 92 prosenttia vastanneista.

Rekisteriin oli marraskuuhun 2005 mennessä liittynyt yhteensä 237 kaavan laatijaa. Heistä oli arkkitehteja 134, maanmittausalan diplomi-insinöörejä 61 sekä rakennusarkkitehteja ja rakennus- tai yhdyskuntatekniikan insinöörejä 25 henkilöä. Muita eli diplomi-insinöörejä, maisemaarkkitehteja ja suunnittelumaantieteilijöitä oli rekisteröitynyt kahdeksan sekä niin sanottuja pitkän linjan teknikoita yhdeksän henkilöä⁵⁰.

Vaikka rekisteriä pidettiin sen perustamisvaiheessa periaatteellisesti hyvin tärkeänä, ei jäsenmäärä verrattuna koko ammattikunnan kokoon ole noussut kovin korkeaksi viiden ensimmäisen vuoden aikana.

⁵⁰ Rekisteriä koskevien tietojen lähde: Kaavan laatijoiden rekisterin internet-sivut www.yksrek.fi/.

5.4 Suomalaisen kaavoittajakunnan professionaaliset ominaispiirteet

Kuvaan luvun lopuksi yhteenvedonomaaisesti suomalaisen kaavoittajaprofession keskeisiä piirteitä. Niillä on käsitykseni mukaan tärkeä merkitys sille, millaiseksi kuva kaavoittajista muodostuu ja miten professio itse omaa rooliaan hahmottaa.

1. Profiioilla ja byrokratiolla on kontinentaalisen kehitysmallin mukaisissa maissa kuten Suomessa läheinen ja symbioottinen suhde: Kaavoittajaprofiioilla on vahva maankäyttö- ja rakennuslakiin perustuva monopoliasema työtehtävänsä, kaavoituksen suorittamiseen. Asemaa vahvistaa myös viranomaisten vaikutusvaltaiseksi todettu asema kunnallishallinnossa.

Suomalainen kaavoitusjärjestelmä itsessään on nähty (tietyin varauksin) byrokratian ideaalityyppinä. Raahen kaavoitusta vuosina 1969–1996 tutkineen Juho Rajaniemen mukaan kaavoitusjärjestelmä on byrokratialle tyypillisesti hierarkkinen ja sillä on kirjoitetut säännöt. Kaavoitustoimi mahdollistaa suurelle osalle kaavoittajista virkauran. Kaavoittajien toiminta on Rajaniemen mukaan persoonatonta (vrt. myös Rajanti 2003), koska yhteydenpito virka-asioissa tapahtuu usein virallista tietä. (Rajaniemi 2006, 133,134.)

Kaavoittajilla on suomalaisen kaavoitusjärjestelmän takaama vahva monopoliasema työtehtäviensä suorittamiseen. Vaikka maankäytön suunnitelmien lopullisesta hyväksymisestä päättävät kaavojen osalta kunnan- tai kaupunginvaltuustot tai maakuntavaltuustot, MRL:n mukaan kaavoja saavat Suomessa laatia vain pätevät kaavan laatijat. Kaavoitusprosessissa on mukana suuri joukko eri alojen asiantuntijoita sekä osallisia, mutta näiden asiantuntijatyön sekä intressien yhteen sovittajana ja koordinoijana toimii kaavoittaja. (Vrt. Virtanen 1999, 67.)

Jose Valanta on liseniaatintyössään tutkinut suomalaista kuntakaavoitusta (1997). Tutkimuksessaan hän on keskittynyt luottamushenkilöiden käyttämän poliittisen vallan ja kaavoittajien käyttämän asiantuntijavallan suhteisiin kunnallisessa päätöksenteossa. Valanta siis määrittelee kaavoittajien käyttämän professionaalisen vallan asiantuntijavallaksi. Hän lähtee liikkeelle havainnosta, että kunnalliset viranhaltijat, esimerkiksi kaavoittajat, käyttävät kunnissa suurta valmisteluvaltaa. Tämä valta liittyy kaavoituksessa päätösvaihtoehtojen valintaan ja valmisteluun sekä kaavaprosessissa tapahtuvaan, eri intressitahojen näkemysten

välittämiseen ja näiden näkemysten arvottajana toimimiseen (Valanta 1997, 19, vrt. Horelli & Kukkonen 2002, 250). Lain mukaan viranhaltijoiden tulisi valmistelullaan luoda luottamushenkilöille edellytykset päätöksentekoon ja luottamushenkilöiden tehtävä taas on johtaa valmistelutyötä poliittisesti. Valannan mukaan luottamushenkilöiden valvonta- ja ohjaustehtävä kunnissa ei kuitenkaan usein toteudu kuin nimellisesti. Syinä tähän hän pitää tehtäväkentän suuruutta ja asioiden määrää, tehtävien teknistä monimutkaistumista sekä sitä, että luottamushenkilöt hoitavat tehtävänsä substanssin kannalta maallikkomaisesti ja lisäksi vapaaehtois pohjalta. (Valanta 1997, 4.)

Havainto viranomaisvallasta ei ole uusi, sillä jo esimerkiksi Weber huomautti, että viranomaisten ja luottamushenkilöiden välillä vallitsee asiantuntemuksen epäsuhta (mm. Valanta 1997, 4–5). Weber näki byrokraattisen organisaatiomuodon erottamattomana osana modernia yhteiskuntaa. Byrokratia perustuu hänen mukaansa ”teknisen tiedon” käsittelyyn ja kontrollointiin rationaalisella tavalla. Kehittämistään auktoriteetin ihannetyypeistä (esim. Weber 1968, 215–254) byrokraattisen organisaatiomuotoon soveltui parhaiten legaalis-rationaalinen auktoriteettimalli. Legaalis-rationaalinen eli byrokraattinen auktoriteetti oli Weberin mukaan luonteeltaan persoonatonta. Se perustui objektiivisuuteen, neutraaliuteen ja arvovapauteen. Se on siis Weberin toisen tunnetun jaottelun mukaisesti luonteeltaan päämäärarationaalista eikä arvorationaalista. Weberin mukaan viranomaisilla ei kuitenkaan ole pelkästään ”teknistä tietoa”. Heillä on runsaasti myös itse *byrokratian toimintaan liittyvää tietoa*, esimerkiksi tietoa käytössä olevista resursseista, päätöksentekojärjestelmästä ja byrokratian vaikuttavasta ulkopuolisesta maailmasta. (Mt 973–980.)

Weberin mukaan täysin kehittyneessä byrokratiassa byrokraattien valta sen valvojiin nähden on suvereeni. Toisin sanoen poliitikkojen mahdollisuudet ohjata asiantuntijaviranomaisia olivat Weberin mukaan minimaaliset (Valannan, 1997, 4–5, mukaan Weber 1978 II, 993). Byrokraattisen vaikutusvallan lähde on siis viranomaisten asiantuntijuus, joka perustuu tiedon monopolistiseen hallintaan sekä toisinaan manipulointispyrkimyksiin (Valanta 1997, 5; vrt. esim. Larson 1990).

Valannan esittämää näkemystä viranomaisvallasta tukevat Suomessa tehdyt tutkimukset (mm. Pyy 1993; Möttönen 1996), joiden mukaan viranhaltijat voivat usein pitkälle sanella luottamushenkilöiden päätöksenteon linjaukset. Möttösen mukaan viranhaltijoilla on myös havaittu erityisesti pienemmissä kunnissa olevat keskeinen asema kuntien tavoitteidenaset-

telussa, koska luottamushenkilöstö koostuu maallikoista. Viranomaiset usein katsovat heillä olevan päävastuun jopa kunnallishallinnon demokraattisuudesta, eivätkä he katso virkamiesvallan heikentävän kunnallishallinnon kansanvaltaisuutta (Valannan 1997, 76, mukaan Möttönen 1996, 70). Toisaalta Valannan mukaan erityisesti pienissä kunnissa, joissa käytännön kaavoitustyö hoidetaan ostopalveluna, konsulttikaavoittajien ja suunnittelutoimistojen linjauksilla voi olla merkittävä vaikutus sekä lopullisiin suunnitelmiin että päätöksentekoon suunnitelmista (mts. 77, 89).

Pekka V. Virtanen toteaa, että vaikka kaavoittajalla on usein huomattava vaikutus kaavoituksen lopputulokseen, ovat hänenkin kätensä monin tavoin sidotut (mts. 69). Suunnittelu ei koskaan lähde niin sanotusti puhtaalta pöydältä. Kaavoittajan on sopeutettava suunnitelma päättäjien mahdollisesti asettamiin tavoitteisiin, maanomistusoloihin, investointeihin, tehtyihin selvityksiin, aiemmin tehtyihin päätöksiin ja muuhun suunnitteluun. Käytännössä kaavoittaja on Virtasen mukaan myös ”ammattikuntaa ohjailevien muotivirtausten ja vallitsevien ajattelutapojen synnyttämien paineiden alainen” (mts. 69, Häkli 2002, 113, 114).

Virtasen mukaan kaavoittajan tärkeä tehtävä on toimia eri intressien yhteen sovittajana ja konsensuksen rakentajana. Tällöin kaavoittajan on nautittava laajaa luottamusta ja hyvää mainetta eri osapuolten silmissä. Lisäksi kaavoittaja joutuu usein työssään toimimaan samojen osapuolten kanssa vuosien mittaan yhä uudestaan. Pitkäjännitteisyys, yhteistyökyky ja kommunikaatiotaidot korostuvat ja ovat tulleet jatkuvasti tärkeämmiksi kaavoittajan työssä (Virtanen 1999, 68, 69, vrt. esim. Schön 1982).

2. Kaavoittajat nähdään kaavaprosesseissa usein yleisen edun edustajina. Yleisen edun käsitteen sisältö on kuitenkin vaihdellut eri vuosikymmeninä.

Yhdyskuntasuunnittelun piirissä ajatellaan usein, että kaavoittaja on ”puolueettomana viranomaistahona” yhtäältä eri tahojen edustamien intressien yhteen sovittaja, mutta toisaalta asemansa perusteella myös eräänlainen yleisen intressin tai yleisen edun edustaja (esim. Evans 1995, 54, 55; Vuorela 1991, 147; Mäenpää et al. 2000, 38; Puustinen 2002, 234). Näkemys juontaa juurensa ainakin kahdesta seikasta. Ensimmäinen liittyy kaavoittajan asemaan julkisen vallan viranomaisedustajana, toinen hänen professionaaliseen asiantuntijarooliinsa.

Briitta Koskiahon mukaan jo Aristoteles ja Platon kirjoittivat, että valtion tehtävänä oli edellytysten tuottaminen sekä yhteisön että yksilöiden hyvä-

le elämälle. Yksilön ja yhteisön etua ei erotettu toisistaan, yhteisön hyvä palveli myös yksilöä. On kuitenkin muistettava antiikin kansalaiskäsitteen rajoittuneisuus, huomauttaa Koskiaho. Kaupunkivaltioissa vain vapailla miehillä oli täydet kansalaisoikeudet. Vapaiden miesten asemaan Koskiaho rinnastaa tämänhetkisessä yhteiskuntajärjestelmässä viranomaiset ja johtavat poliitikot. (Koskiaho 2002, 39, 40.)

Suomalaisessa yhteiskunnassa julkisen vallan rooli maankäytössä on hyvin keskeinen ja jopa itsestään selvä. Maankäyttöä on ohjattu vuosisatojen ajan. Maaseudulla on suoritettu isojakoa 1700-luvulta lähtien ja kaupungeissa valtio on ohjannut maankäyttöä suvereenisti 1930-luvulle saakka, josta alkaen on korostunut kaupunkien valta, kun yksityisomistuksessa olevaa maata on ryhdytty liittämään kaupunkeihin (Virtanen 1999, 60).

Suomalainen maankäyttöä koskeva lainsäädäntö myötäilee pohjoisurooppalaista ajattelutapaa, jonka mukaisesti esimerkiksi Saksan perustuslakiin otettiin toisen maailmansodan jälkeen sosiaalisidonnaisen maanomistuksen periaate. Tämän ajattelutavan mukaan maata tulee ensisijaisesti käyttää yhteiskuntakokonaisuuden edun mukaisesti. Kyseessä on Pekka V. Virtasen mukaan *salus populi suprema lex* -periaate, jonka mukaan yksityisen edun tulee väistyä yleisen edun tieltä. Periaate sisältää Virtasen mukaan ajatuksen, että muidenkin kuin maanomistajien on päästävä vaikuttamaan maankäyttöä koskeviin päätöksiin. (Mts. 60.) Julkisen vallan viranomaisedustajina kaavoittajilla on nähty olevan moraalinen velvollisuus huolehtia kokonaisuuden edusta tai yleisestä edusta (esim. Vuorela 1991, 140).

Toinen seikka, jonka perusteella kaavoittaja edustaa yleistä etua, liittyy hänen professionaaliseen asiantuntijarooliinsa. Perinteisen funktionalistisen professiokäsityksen mukaan professioiden hallussa oleva tieto oikeuttaa profession edustajat soveltamaan tuota tietoa yhteiseksi hyväksi. Profioiden edustajien oletetaan olevan neutraaleja, epäpoliittisia ja sosiaalisesti vastuullisia (vrt. Rajanti 2003, 33). Tällöin profession edustajien ajatellaan voivan määritellä tavallisia asukkaita tai kansalaisia paremmin niin sanotun yleisen edun. Kaj Nyman on käyttänyt tästä ajattelutavasta suunnittelun yhteydessä termiä ”paternalistinen suunnittelu” (Nyman 2003, 16, 16).

Mitä yleisen edun käsitteellä sitten tarkoitetaan? Meyersonin ja Banfieldin määritelmän mukaan yleinen etu (public interest) edistää enemmän kaikkien ihmisten kuin minkään erityisintressiryhmän etua. Erityisintressin etu taas edistää tietyn ihmisryhmän tarpeita muiden

kustannuksella (Meyerson & Banfield 1964). Laajemmasta yleisen edun määrittelystä on löydettävissä myös erilaisia painotuksia ja tulkintoja. Esimerkiksi utilitaristisesta hyötynäkökulmasta yleinen etu on tulkittu ”suurimman mahdollisen joukon suurimmaksi mahdolliseksi eduksi” (esim. Taylor, 1998, 80).

Pertti Vuorela on pohtinut 1990-luvun alussa yleisen edun käsitettä ja suunnittelijan roolia intressipohjaisessa suunnittelussa (1991, 140–148). Intressipohjaisella suunnittelulla hän tarkoittaa 1980- ja 1990-luvulla yleistynyttä suunnittelun nykykäytäntöä, jossa suunnitteluun osallistuu kunnan lisäksi lukuisia intressitahoja kuten rakentajia, yrittäjiä, maanomistajia, kiinteistösijoittajia, kehitysyhtiöitä ja eri tavoin organisoituneita asukasryhmiä (mts. 140). Vuorela jakaa intressiryhmät vahvoihin ja heikkoihin. Vahvat intressitahot kuten suuret yritykset pystyvät jalostamaan näkemyksensä valmiiksi suunnitelmiksi ja vaatimaan niiden pikaista toteuttamista esimerkiksi työpaikkojen syntymiseen vedoten. Heikoilla intressitahoilla taas ei välttämättä ole lainkaan edellytyksiä saada ääntänsä kuulluksi. Vuorela ei määrittele yleistä etua, mutta toteaa, että se on jostain muuta kuin erityisintressien summa. Hänen mukaansa yleinen etu olisi kussakin suunnittelutilanteessa havaittava ja määritettävä erikseen. Tämän hän näkee perinteiseen tapaan nimenomaan suunnittelijan ja luottamushenkilön tehtävänä. (Mts. 144.) Luottamushenkilöiden näkemystä yleisestä edusta voivat kuitenkin sumentaa sekä jääviys että ideologiat ja erityisintressit (Uusitalo, 1990, 296–302). Vuorela painottaa suunnittelijan roolia yleisen edun valvonnassa. Hänen mukaansa suunnittelijan on käytävä läpi paitsi etiikkaansa, myös hyvän ympäristön arvoja ja tunnusmerkkejä. Myös heikkojen intressien havaitseminen saattaa hänen mukaansa olla ”yleisen edun asia”. (Vuorela 1991, 147.)

Kirjallisuusanalyysin perusteella yleisen edun käsite on eri aikakausien suunnitteludiskurssissa saanut eri sisältöjä. Sodanjälkeistä jälleenrakennusprojektia ja Kokemäenjokilaakson aluesuunnittelua tutkineen Terttu Nupposen mukaan arkkitehtiprofessio onnistui vahvistamaan asemaansa tilansäätelyprojektissa ”yhteisen hyvän vaatimusten tuntijana ja tehokaiden ratkaisujen kehittäjänä” (Nupponen 2000, 180). Nupposen mukaan jälleenrakennusajan yleistä etua kuvattiin *kansallisen edun* käsitteellä (mts. 183). Sillä viitattiin aatteellisella tasolla kansallisen identiteetin ja yhtenäisyyden parantamiseen, mutta esimerkiksi myös valtakunnallisen tilansäätelyjärjestelmän ja teollisuuden toimintaedellytysten kehittämiseen. 1960- ja 1970-luvulla yleistä etua määritettiin sosiaalipoliittisesti painottuneessa diskurssissa, joka tähtäsi hyvinvointiyhteiskunnan

kehittämiseen. Keskustelun merkittävimpiä käynnistäjiä oli Pekka Kuusen vuonna 1961 julkaistu *60-luvun sosiaalipolitiikka* (Hankonen 1994, 50–62). Yleinen etu sai sisällökseen oikeudenmukaisuuden ja ”tasapuolisen hyvän kaikille”. Myös yhdyskuntasuunnittelun päämääräksi tuli sosiaalisen eriarvoisuuden vähentäminen. Yleistä etua pyrittiin selvittämään erityisesti kvantitatiivisen sosiaalitutkimuksen avulla. (Hankonen 1994, 57; Mäenpää et al. 2000, 26–41; vrt. Taylor 1998, 75–83.)

1980-luvun intressipohjaista suunnittelua tutkineen Pertti Vuorelan mukaan 90-luvun alkuun mennessä yleisen edun käsite oli ”lähes unhoon jäänyt” ja tilalle oli tullut *kansainvälinen kilpailukyky*. Vuorelan mukaan sitä korostettiin erityisesti valtion tasolla käydyssä keskustelussa. Vuorela arveli kilpailun kiihtyvän entisestään, jos Suomi liittyy Euroopan talousyhteisöön. (Vuorela 1991, 139.) 90-luvun aikana tapahtunutta kehitystä voitaneen jo nimittää alueiden, erityisesti kaupunkiseutujen välisen kiristyneen kilpailun ajaksi. Tällöin kansainvälinen kilpailukyky on vaan yksi tulkinta yleisestä edusta. Sen kansallisvaltioon viittaava merkitys on ehkä pienentynyt ja tilalle on tullut paikallisemmin määrittävä eduntavoittelu globaalissa kilpailussa.

Vuonna 2000 kaavoittajille tekemässäni kyselytutkimuksessa (mm. Lapintie & Puustinen 2002, Puustinen 2005) yleisen edun käsite nousi voimakkaasti esille. Kaavoittajat tuntuivat perinteisen professiokäsityksen mukaisesti pitävän itseään yleisen edun ajajana ja puolustajana. Monet näkivät sekä luottamushenkilöt että osallistumisprosessien intressiryhmät lähinnä uhkana yleisen edun toteutumiselle.

”Suurin este vuorovaikutteisen suunnittelun tiellä on kaupungin ylimmän poliittisen ja virkamiesjohdon pelko oman vaikutusvallan vähenemisestä. Varsinkaan isoja, merkittäviä asioita ei haluta julkiseen keskusteluun ennen kuin on päätetty esim. kaavan sisällöstä (rakenus-oikeuksista), koska pelätään kuntalaisten ”ymmärtämättömyyttään” vastustavan edistyksellisiä hankkeita.” (*Kyselytutkimuksen avovastaus, jolla kartoitettiin vastaajien omakohtaisia kokemuksia osallistumisesta ja vuorovaikutuksesta*)

”Asukkaiden/maanomistajien ainoa vuorovaikutusväline on useimmiten vieläkin valitus. Tämän kulttuurin muuttaminen vaatii älyttömästi aikaa. Pienten kuntien resurssit ei kestä yhtään vuorovaikutteisuuden lisäämistä (kunnansien mielestä). Asiat kähmitään valmiiksi pienellä porukalla ja kaikki vuorovaikutteisuus koetaan uhkana/hidasteena hankkeille.” (Kyselytutkimuksen avovastaus jolla kartoitettiin vastaajien omakohtaisia kokemuksia osallistumisesta ja vuorovaikutuksesta)

Toisaalta monet vastaajat olivat sitä mieltä, että osallistumisprosessit saattavat jopa heikentää yleisen edun edistämistä, kun kovaääniset pienryhmät pääsevät puhuman hiljaisen enemmistön kustannuksella. John Foresterin mukaan (1989) näkemys on tyyppillinen niin sanotulle teknikon roolille, joka perustuu rationalistisen suunnitteluihanteen mukaisen kuvaan suunnittelijasta.)

”Suurin ongelma on osallisten suuri vaikutusvalta osattomiin nähden. Laki ei anna aseita yleisen edun edistämiseen. Yksikin oman edun ajaja asetetaan tuhansien osattomien etujen edelle. On huomattavaa, että usein käyttämättömän alueen naapurit voi sanoa mielipiteen alueen tulevien käyttäjien puolesta. Parhaimmin vuorovaikutus toimii sitten, kun kaava on valmis ja oikeat osalliset ovat muuttaneet paikalle. Osallisten lähiympäristön rakentuminen hyväksi olisi parasta vuorovaikutusta. Yleensä ihmisten kyky nähdä laajempia kokonaisuuksia verrattuna oman edun ajamiseen on kovin vajavaista. Kaavoittaminen vaatii todellisuudessa erittäin laajaa ja monialaista koulutusta eikä voi edes vaatia, että jonkin muun alan ihmisen pitäisi oppia alan perusteita.”
(Kyselytutkimuksen avovastaus, alleviivaukset vastaajan)

Yleisen edun *käsitteeseen* liittyy monia ongelmia, eikä professioiden asema totuuden ja yleisen edun yksinoikeutettuina määrittelijöinä ole enää itsestään selvää. Suunnitteluteoreetikkojen piirissä ollaan irtauduttu käsityksestä, jonka mukaan suunnittelu olisi vain neutraalia ja objektiivista ammatinharjoittamista (vrt. Rajanti 2003, 37; Lapintie 2000, 49–51; Healey 1997, 29).

”... Knowledge and value do not merely have objective existence in the external world, to be ‘discovered’ by scientific inquiry. They are, rather, actively constituted through social, interactive processes (Berger and Luckman 1967; Latour 1987; Shotter 1993). Public policy, and hence planning are thus social processes through which ways of thinkings, ways of valuing and ways of acting are actively constructed by participants.” (Healey 1997, 29)

Esitetyn kritiikin mukaan minkään ryhmän ei pitäisi pyrkiä omimaan yleisen edun käsitettä omien tavoitteidensa tueksi. Myös kaavoittajat on nähtävä yhtenä intressitahona, ”maankäyttöpelin osapuolena”, jolla on myös omat arvonsa ja etunsa ajettavanaan (vrt. esim. Lapintie 2003, Virtanen 1999).

Kaavoittajien roolia yleisen edun puolustajina ja tulkitsijoina on kritisoitu myös muualla maailmassa. Englantilaista yhdyskuntasuunnittelua ja suunnittelun asiantuntijuutta tutkineen Bob Evans mukaan Englannissa on 1900-luvun alkupuolelta lähtien vallinnut ajattelutapa, jonka mukaan suunnittelun tarkoituksena on tarjota rationaalisempi maankäytön tapa kuin minkä vapaat markkinat pystyisivät luomaan. Suunnittelu on siten – kyseenalaistamatta – yleisen edun mukaista. Suunnittelun ja yleisen edun käsitteitä on Evansin mukaan jopa käytetty synonyymeinä. Tämän ajattelutavan mukaan suunnittelijaprofessio on nähty altruistisena yleisen edun takaajana. Heidän tehtävänsä on myös toteuttaa tämä visio kumoamalla (overriding) poliitikkojen, maanomistajien ja kansalaisten ”rajoittuneet ja erheelliset” näkemykset tulevaisuudesta. (Evans 1995, 54, 55.) Evansin mukaan sosiaalisten, taloudellisten ja poliittisten erojen olemassaolo, erot arvoissa ja uskomuksissa, sekä vaihtelevat ja ristiriitaiset näkemykset siitä, mikä ”yleinen etu” on, ovat kysymyksiä, jotka yhdyskuntasuunnittelu on Englannissa tavannut jättää huomiotta (mts. 59).

Yleisestä edusta ja suunnittelijoiden roolista sen takaajana käyty keskustelu liittyy myös suunnitteluteorioiden ja -paradigmojen muutokseen, jota käsittelen seuraavassa luvussa.

3. Kaavoituksessa teknisten, asiantuntemusta vaativien taitojen osuus on merkittävä. Maankäytön suunnittelua koskevien lakien ja normien tulkinta sekä suunnittelun kielen hallinta korostuvat. Kaavoittajaprofessiolla on tässä merkittävä rooli.

Suomalaista maankäytön suunnittelua on sotien jälkeen leimannut sidonnaisuus alaa koskevaan lainsäädäntöön ja normistoon. Normien määrä on lisääntynyt jatkuvasti. Eräs keskeinen kaavoittajien vallan – mutta myös vastuun – ulottuvuus liittyykin lakien ja normien tuntemiseen, tulkintaan ja soveltamiseen (vrt. Svensson 1990, 54, 55). Liisa Horelli ja Heikki Kukkonen ovat jakaneet suunnitteluprosessissa mukana olevan tiedon kahdenlaiseen osaan: *suunnittelun kohdetta koskevaan tietoon* (mm. tietoon suunnittelukohteen ominaisuuksista ja suunnittelun vaikutuksista näihin ominaisuuksiin) sekä *suunnittelua itseään koskevaan asiantuntijatietoon* (mm. sääntöihin, normeihin ja lainalaisuuksiin, mutta myös esteettisiin arvoihin, kustannuksiin ja poliittisiin realiteetteihin). Osallisten roolin nähdään usein liittyvän vain suunnittelun kohdetta koskevan tiedon tuottamiseen. Sen sijaan kaavoittajan roolissa korostuu jälkimmäisen asiantuntijatiedon osuus. (Horelli & Kukkonen 2002, 252.)

Suunnitteluprosessissa tietoa siirretään kommunikoinnin ja kielen avulla. Professionille onkin kehittynyt erityinen asiantuntijakieli, suunnittelun ammattikieli, joka voi maallikon näkökulmasta olla vaikeasti ymmärrettävää. Esimerkiksi kun ammattisuunnittelija mainitsee tietyssä paikassa olevan ”topografiaa”, maallikko näkee ympärillään mäkiä tai hieman ammattimaisemmin ilmaistuna maaston korkeuseroja. (Ks. myös Horelli & Kukkonen 2002, 252, 253.)

Kaava-asiakirja itsessään on abstrakti, ei-esittäviä symboleja sisältävä ja vahvasti lakiin sidottu dokumentti, jonka laadinta ja usein tulkintakin on asiantuntijatehtävä. Maallikko ei yksinkertaisesti kykenisi lain mukaista kaavaa laatimaan, eikä kaavoittajakaan laadi sitä juuri koskaan yksin. Yhdyskuntasuunnittelua hallintana (*governance*) tutkineen Taina Rajannin mukaan kaava tarjoaa aktiivisen *toimijuuden* (agency) eli mahdollisuuden toimia, vain kaavan laatijoille ja se sulkee pois toimijuuden piiristä esimerkiksi maallikot ja muiden alojen asiantuntijat (Rajanti 2003, 28–30).

Kaavoituksen ammattikieli ja symbolit ovat kehittyneet helpottamaan lähinnä suunnitteluviranomaisten keskinäistä kommunikaatiota. Niiden käytännöllisenä tarkoituksena on myös varmistaa juridisten asiakirjojen yksiselitteisyyttä (Horelli & Kukkonen 2002, 252, 253).

Uusweberiläisten, mutta myös kolmannen aallon professiotutkijoiden näkökulmasta suunnittelun kieli vahvistaa asiantuntijan ja maallikon eroa (mm. Larson 1990, 36) sekä parantaa profession monopoliasemaa oman alansa hallinnassa. Esimerkiksi Thomas Branten mukaan profession hallussa olevan tiedon on oltava maallikon näkökulmasta saavuttamattomissa olevaa (Brante 1990, 83). Abbottin mukaan taas sopivaa kielen abstraktiotasoa ylläpitämällä professiot pyrkivät turvaamaan valtuutuksensa alan ongelmien määrittelyssä ja hallinnassa (Abbott 1988).

Lars Hedman on Suomessa pitänyt arkkitehtien ammattimaista ”epäverbaalia” kommunikointitapaa ongelmana. Hänen näkemyksensä osuu lähelle professiotutkijoiden käsityksiä kielestä professionaalisen sulkemisen keinona (mm. Larson 1977, Collins 1990a & 1990b; Abbott 1988). Hedman on huomauttanut, että arkkitehtien työhön (rakennussuunnitteluun, mutta ennen kaikkea yhdyskuntasuunnitteluun) liittyy tietty mystisyys ja huono tunnettuus. Eräänä syynä tähän hän pitää ”informaatio-ongelmaa”. Alan ammatilliset julkaisut ja puhe suunnataan harvoin suurelle yleisölle. Arkkitehdit keskustelevat hankalin termein ja yleensä toisten arkkitehtien kanssa. Lisäksi hän pitää ongelmana sitä, että arkkitehdit ilmaisevat

itseään mieluiten piirtämällä. Tämä ilmaisutapa ei aukea kaikille, vaikka arkkitehtuuri koskettaa jokaista (Hedman 1992, 169; vrt. Svensson 1990).

Juho Rajaniemen mukaan kaava on todellisuuden malli, mutta samalla se on malli tulevalle yhdyskuntarakenteen kehitykselle. Se on kunnan omasta fyysisestä rakenteestaan säätämä normi. Käyttämällä mallia ja asiantuntijakieltä voidaan sulkea keskustelusta suuri joukko tätä kieltä taitamattomia ihmisiä. (Rajaniemi 2006, 86–88.) Kaavakartta toimii Rajaniemen mukaan myös kaavoittajien ”ammattikunnan fetissinä”, vaikuttamisen välineenä, jolla esitetään oikeudellisiinkin normeihin tukeutuen yhteiskunnallisten suhteiden tavoitetilä (Rajaniemi 2006, 91, ks. myös Nupponen 2000, 58). Rajaniemi näkee kaavoittajien ammattikunnan yhtenä niistä nyky-yhteiskunnan professioista, joilla on tärkeä rooli todellisuuden muodostamisessa (Rajaniemi 2006, 91, ks. myös esim. Fishler 1995; Nyman 2003).

4. Sankariarkkitehtimyytti ja arkkitehtien dominanssi kaavoittajaprofession sisällä vaikuttavat edelleen siihen, millaisena kaavoittajaprofessio näyttäytyy erityisesti suurissa kaupungeissa.

Tyypillisen piirteen suomalaiselle kaavoittajaprofessiolle on esitetty olevan arkkitehtien dominanssi sekä määrällisesti että ideologisesti. Vaikka arkkitehtien osuus kaikista yhdyskuntasuunnittelijoista on pienentynyt 1950-luvulta lähtien (mm. Michelsen 1999, 335, 336; Virtanen 1993, 89), on heidän osuutensa erityisesti suurten kaupunkien kaavoittajista edelleen merkittävä. Arkkitehtisuunnittelu ei myöskään Suomessa ole menettänyt asemiaan samalla tavalla kuin esimerkiksi Englannissa *planner*-koulutuksen alettua (mm. Lapintie 2003, 12; Taylor 1998). Yhdyskuntasuunnittelu on Suomessa nähty – eri aikakausina tosin eri painotuksin – kaupunkirakennustaiteena ja arkkitehtikaavoittaja luovana taiteilijana.

Sankariarkkitehdillä tarkoitetaan tietynlaista mielikuvaa arkkitehdistä. Sankariarkkitehti on eräänlainen palvottu ja tunnettu alan maestro, lähes poikkeuksetta mies. Anu Yanarin mukaan on tyypillistä käyttää hänestä lempinimeä, esimerkiksi ”Alvari” tai ”Corbu”, millä ikään kuin osoitetaan kuulumista sankariarkkitehdin ”tuttavapiiriin” (Yanar 1999, 145).⁵¹ Myytti sankariarkkitehdistä on elänyt arkkitehtuurin parissa

⁵¹ ”Alvarilla” viitataan Alvar Aaltoon, ”Corbulla” Charles-Edouard Jeanneret:hen eli Le Corbusieriin. On huomattava, että monilla muillakin aloilla on tavallista puhua alan guruista tuttavallisesti. Esimerkiksi sosiologit tarkastelevat yhteiskunnallisia ilmiöitä usein ”habermaslaisittain” tai ”foucaultlaisittain”.

kauan, eikä ilmiö ole kansainvälisestikään tuntematon (esim. Yanar 1999, 144, 145; Niemenmaan 2005, 24 mukaan Sandercock 1998). Käsite on erityisen tunnettu rakennussuunnittelun puolella, jossa arkkitehtuurikilpailuilla ja julkaistuilla töillä on ollut aina paljon painoarvoa (mm. Holmila 1989, 56). Kaupunkirakennustaiteellisen painotuksen myötä sankariarkkitehdin käsite on ollut esillä myös yhdyskuntasuunnittelun alalla (mm. Holmila 1989, 56; Hedman 1992, 169; Nyman 2003).

Sankariarkkitehdin rooliin kuuluu ”tinkimätön rakennustaiteen korkeampien päämäärien toteuttaminen”⁵². Kaupunkisuunnittelun esteettistä asiantuntemusta tutkivan Hanna Mattilan mukaan taiteelliseen prosessiin kuuluu perinteisen estetiikan teorian mukaan taiteellisen prosessin itsenäisyyden ja omalakisyyden korostaminen (Mattila 2003, 58). Taiteellista luovuutta on kuitenkin hänen mukaansa tarkasteltu filosofisessa estetiikassa sangen vähän, ja silloinkin sen luonnetta on yleensä enemmän mystifioitu kuin valaistu.

Immanuel Kant esittää tunnetussa ”Arvostelukyvyn kritiikissään”, että kauneuden tuottamiselle ei ole olemassa tietopohjaa eikä sääntöjä, koska taiteen tarkoituksena on synnyttää ennen kaikkea jotain uutta, joka ei vastaa olemassa olevia käsitteitä. Kantin selityksenä taiteelliselle luomiskyvylle on Mattilan mukaan *genius-myytti*, jolloin taiteellisen luovuuden lähde jää mystisellä tavalla taiteilijan ulkopuolelle. Taiteilija ei itsekään tiedä, miten hänen työnsä ovat syntyneet. Tästä syystä taiteilija ei Kantin mukaan voi verbaalisesti kommunikoida taitojaan eteenpäin, vaikka voikin tarjota esimerkkejä muille (Mattilan, 2003, 59–60, mukaan Kant 1952, 168–183).

Kaj Nyman on arvostellut suomalaista sankariarkkitehtuurin myyttiä. Nymanin mukaan arkkitehtien hegemoninen asema yhdyskuntasuunnittelussa vahvistui entisestään 1950-luvulta lähtien. Tähän vaikuttivat muun muassa suomalaisen arkkitehtuurin kansainvälinen maine ja saavutetut palkinnot. (Nyman 2003, 21–25). Nymanin mukaan funktionalismin synnystä alkaen kaupungit on haluttu määritellä arkkitehdin taideteoksiksi. Funktionalismi oli ”järjen estetiikkaa”. Nymanin mukaan onnipotentti suunnittelija manipuloi maailmaa kartesiolaisesti ikään kuin ”ulkopuolelta”, ja muodostui itse tyyppiesimerkiksi valistuneesta

⁵² Helsingin Sanomat uutisoi 13.1.2003 SAFAn päätöksestä valita arkkitehti Juha Leiviskä SAFAn kunniajäseneksi. SAFAn perusteluiksi mainitaan, että ”Leiviskä on tinkimättömästi pyrkinyt toteuttamaan rakennustaiteen korkeampia päämääriä ja siksi hänen työnsä on esikuvana koko arkkitehtikunnalle”.

järjenkäytöstä. Tämä huipentui modernismissa, esimerkiksi Le Corbusierin suunnittelussa siihen, että ihmiskunnan kokemus, traditio, suunnittelun perustana hylättiin ja se korvattiin rationalismilla (vrt. Mattila 2003, 64). Lopputuloksena on Nymanin mukaan se, että suunnittelussa ”järjellisesti ajatellen kaikki on kohdallaan, mutta viihtyminen vain puuttuu...” Sankariarkkitehtimyytin purkamiseksi Nyman esittää arkkitehtien itsekritiikkiä. Sen myötä pitäisi hänen mukaansa suunnitteluun palauttaa myös *käyttötaiteen* käsite (Nyman 2003, 33).

Juho Rajaniemi (2006, 92) käyttää kaavoittajista *heroistisen profession* käsitettä viitaten kaavoitukseen mahdollisuutena toteuttaa sankariarkkitehdin tehtävää. Rajaniemen mukaan erityisesti funktionalistisen ajattelutavan mukainen laajojen alueiden saneeraus eli ”tervehdyttäminen”, jota Suomessa ensimmäisenä ajoi eteenpäin Otto-Livari Meurman, oli sankariarkkitehtien työtä. Saneeraukselle tai modernisoinnille oli tyypillistä piittaamattomuus vanhaa rakennuskantaa ja suojeluarvoja kohtaan (mts. 96). Taustalla oli yllä mainittu, Le Corbusierilta omaksuttu modernistinen ajattelutapa. Rajaniemen mukaan 1960-luvulla tehdyt saneeraussuunnitelmat olivat arkkitehdeille yhtäältä tilaisuus näyttää sankarimainen osaamisensa, mutta toisaalta ne olivat eräänä tärkeänä tekijänä siihen, että arkkitehtikunnan asiantuntemus joutui luottamuskriisiin suuren yleisön silmissä. Syynä olivat muun muassa ensimmäiset suojeluriidat. (Mts. 92–95; ks. myös Nupponen 2000.)

Sankariarkkitehtikulttuuria on arvosteltu jo aiemmin. Erkki Helamaan mukaan 1960-luvulla esiin nousut, politikoinnista innostunut nuori arkkitehtipolvi julisti ohjelmaa, johon kuului muun muassa sankariarkkitehtien palvonnan ja tähtikultin ankara arvostelu. Suunnittelijan nimi haluttiin pyyhkiä kokonaan pois. Tämä omalla tavallaan toteutuikin betonilähiöiden suunnittelun ja rakentamisen aikakaudella. Ironisesti Helamaa toteaa, että ”vaikka anonymiteetin kannattajat eivät ehkä kokonaan halunneet nimetöntä arkkitehtuuria, kohtasi anonyymiuden aate otollisen maaperän siellä, missä arkkitehti koettiin maksimoituna liiketoimintana harjoitetun rakentamisen esteeksi.” (Helamaa 1992, 146.)

5. Paikallisella kunta- ja organisaatiokulttuurilla on suuri vaikutus jokapäiväiseen työhön, koska kaavoittajaprofessio ei ole kovin yhtenäinen eikä vahvasti järjestäytyneenä.

Suomalaiselle kaavoittajaprofessiolle on tyypillistä koulutustaustojen ja luultavasti myös suunnittelua koskevien näkemysten ja määrittelyjen

heterogeenisyys (vrt. Puustinen 2003, 39–42; Virtanen 1999, 67–69). Koska kaavoittajilla ei ole yhtä, vahvaa ammatillista järjestöä, vaan he kuuluvat koulutustaustojensa perusteella eri järjestöihin, ei heille ole syntynyt myöskään vahvaa yhtenäistä professionaalista identiteettiä. Toisin sanoen kaavoittajien professionaalista identiteettiä leimaa pikemminkin profession hallitsema erityinen asiantuntijuus kuin ammatilliseen järjestäytymiseen ja kollektiiviseen edunvalvontaan liittyvät piirteet⁵³.

Kaavoittajaprofession piirissä ei ole kovin runsaasti organisoitua yhteistoimintaa. Ympäristöministeriö ja alueelliset ympäristökeskukset järjestävät ajankohtaista, teemoitusta koulutusta, joka voi olla suunnattu tietyn kaavatason edustajille (esimerkiksi maakuntakaavoittajille tai yleiskaavoittajille). Maankäytön suunnittelun teemapäiviä ja koulutusta järjestää myös esimerkiksi Suomen Kuntaliitto. Alan valtakunnallisesta täydennyskoulutuksesta vastaa Teknillisen korkeakoulun YTK. Järjestettävä koulutus ja tilaisuudet yhteensä eivät luultavasti tavoita ammattikuntaa kovin laajasti (verrattuna esimerkiksi vuosittaisiin lääkäripäiviin). Tämän vuoksi jokapäiväisessä työssä kohdattavalla paikallisella hallinto- ja organisaatiokulttuurilla on merkittävä vaikutus kaavoittajien työtapoihin, asenteisiin ja jopa professionaaliseen identiteettiin (esim. Morgan 1990).

Myös professioteoreetikot ovat esittäneet, että professionaalisen työn kontekstilla tai työskentely-ympäristöllä on merkittävä vaikutus siihen, millaiseksi profession rooli ja näkemykset muotoutuvat. Esimerkiksi Abbott on kuvannut työpaikoilla tapahtuvaa jokapäiväistä kamppailua valtuutusten määrittelystä (Abbott 1988, 64–69). Ruotsalaisen Thomas Branten ajatuksen mukaan taas samassa työpaikassa (esimerkiksi julkisessa virassa) työskentelevillä juristilla ja arkkitehdilla on enemmän yhteistä kuin julkisella ja yksityisellä sektorilla toimivilla arkkitehdeilla. Työyhteisössä samastutaan siis työtehtävien oppimisen lisäksi myös sen arvoihin ja päämääriin. Brante nimittää tätä kulttuuriin sopeutumis- tai sopeuttamisprosessiksi (enculturation process) (Brante 1990, 83, 84).

⁵³ Toisaalta on muistettava, että osa kaavoittajista kuuluu SAFAn, joka on perinteisesti ollut vahva edunvalvoja ja joka on vaikuttanut suomalaiseseen yhdyskuntasuunnitteluun monin tavoin. SAFAn toiminnalla on luultavasti ollut vaikutusta myös koko kaavoittajakunnan rooliin ja yhteiskunnalliseen asemaan.

6 Kaavoittajat ja suunnittelu- paradigmojen muutokset

Tämän luvun tarkoituksena on esitellä, millaisia sisältöjä yhdyskuntasuunnittelun käsite on eri aikoina saanut ja millaiseksi kaavoittajaprofessionaalien rooli on erilaisten suunnitteluteorioiden ja -näkemysten valossa muodostunut. Lähtökohtana on ajatus, että suunnittelijoiden ekspertiisit ovat muuttuneet samalla, kun suunnittelun sisällöt ja tavoitteet ovat muuttuneet (vrt. Evans 1995, 54).

Yhdyskuntasuunnittelu voidaan määritellä monin eri tavoin aikakaudesta ja näkökulmasta riippuen. Esimerkiksi suomalaisessa teoksessa ”Osalliset ja osaajat. Kansalaiset kaupungin suunnittelussa” (Bäcklund et al. 2002) on kaksi toisistaan suuresti poikkeavaa näkemystä. Anne Haila (mts. 94) määrittelee suunnittelun teknisesti: Hänen mukaansa kaupunkisuunnittelun universaali tehtävä on varata kaavoituksen avulla maata tulevia tarpeita varten. Hailan määritelmän mukaan suunnittelu on nimenomaan kaavoitusta. Kaupunkisuunnittelijoiden tehtävä on hänen mukaansa luoda edellytykset kaupungin tulevalle kasvulle (vrt. Mäntysalo 2000, 14; Rajaniemi 2006). Jouni Häkli taas näkee suunnittelun laajemmin osana kaupunkipolitiikkaa ja jopa foucaultlaista tiedonpolitiikkaa. Kaupunkipolitiikan hän määrittelee peliksi, joka hahmottuu toimijoidensa ja näiden välisten valtasuhteiden kautta. Kaupunkipoliittinen valta on hänen mukaansa kykyä estää toisten pelaajien toimintaa ja toisaalta ohjata peliä omien tavoitteiden mukaisesti. (Häkli 2002, 114–120.)

Yhdyskuntasuunnittelun teoriaperinteestä on olemassa runsaasti kirjallisuutta. Mainittakoon John Friedmanin ”Planning in the Public Domain” (1987) ja Nigel Taylorin ”Urban Planning Theory since 1945” (1998). Olen käyttänyt englantilaisen Taylorin esitystä hyväkseni ottaen huomioon

siihen kohdistuneen kritiikin ja rajoitukset (mm. Lapintie 2003, 11–13). Taylorin mukaan yhdyskuntasuunnittelussa on toisen maailmansodan jälkeen tapahtunut kaksi suurta paradigman muutosta. 1900-luvun alkupuolelta lähtien vallalla ollut fyysisen arkkitehtisuunnittelun perinne vaihtui 1960-luvulla yhteiskuntatieteellisesti painottuneeksi systeemitoe-reettiseksi ja rationalistiseksi näkemykseksi. Viimeisten vuosikymmenien aikana on tapahtunut toinen suuri paradigman muutos, kun rationalistinen näkemys suunnittelusta on vähitellen väistynyt kommunikatiivisen suunnitteluteorian tieltä. Yhdyskuntasuunnittelussa *plannerilla* on Taylorin mukaan ollut kolme roolia: ensin taiteilijan, sitten rationalistisen (tilasto)tieteilijän ja viimeksi kommunikaattorin rooli (mts. 1998).

Taylor käyttää suunnittelun eri painotuksista Thomas Kuhnilta (1994, alunp. 1962) lainattua *paradigman* käsitettä⁵⁴. Suunnittelua ei kuitenkaan voida nähdä yhden kokonaisvaltaisen paradigman mukaisena. Pikemminkin kyse on siitä, miten suunnittelun eri osa-alueita on eri aikoina painotettu (vrt. Lapintie 2003, 12). Esimerkiksi fyysinen, rakennustaiteellinen näkemys suunnittelusta on eri painoarvoin säilynyt läpi 1900-luvun ja se näyttäisi tällä hetkellä olevan jopa korostumassa (vrt. Lehtonen 1991, 28–30). Myöskään rationalistinen suunnitteluajattelu ei ole hävinnyt. Taylorin mukaan suunnittelun kommunikatiivinen paradigma ”sulautuu” yhteen edellisten paradigmojen kanssa (mts. 162).

Taylorin näkemyksessä on otettava huomioon myös sen kulttuurisidonnaisuus. Malli kuvaa lähinnä Englannissa tapahtunutta kehitystä. Suomessa näkemykset yhdyskuntasuunnittelusta ja suunnittelijat roolista ovat olleet samansuuntaisia, mutta myös eroja löytyy.

6.1 Fyysinen suunnittelu

Nigel Taylorin mukaan toisen maailmansodan jälkeen, aina 1960-luvulle saakka yhdyskuntasuunnittelu (josta Taylor käyttää *town planning* -käsitettä) nähtiin fyysisenä suunnitteluna ja kaupunkirakennustaiteena.

⁵⁴ Kuhnin mukaan (1994, 23) tieteelliset paradigmat ovat vakiintuneita ja hyväksytyitä tieteenharjoittamisen perinteitä tai tapoja, joihin kuuluvat lait, teoriat, sovellutukset ja metodit, joiden avulla tuotetaan malleja ja uusia johdonmukaisia tieteellisen tutkimuksen perinteitä. Tiettyä paradigmaa toteuttava ns. normaalitiede voi kuitenkin erilaisten anomalioiden seurauksena joutua kriisiin, josta voi seurata paradigman muutos, ”tieteellinen vallankumous”. Kriisien merkitys normaalitieteessä on Kuhnin mukaan siinä, että ne osoittavat uusien työkalujen käyttöönoton ajan tulleen (mts. 88).

Suunnittelu oli ”luonnollinen arkkitehtuurin laajentuma”. Sama näkemys oli Suomessa vallalla jo 1900-luvun vaihteessa (vrt. Wäre 1992, 56). Fyysinen suunnittelu korostui suunnittelun muiden osa-alueiden, esimerkiksi sosiaalisen tai taloudellisen suunnittelun kustannuksella. Ajateltiin, että sosiaaliset ja taloudelliset hyödyt saavutetaan taitavalla tilallisella suunnittelulla. Poikkeuksena sosiaalisten seikkojen vähäisessä huomioonottamisessa oli asuinalueiden ”terveellisyys”, joka funktionalistisessa ajattelussa nähtiin tärkeänä ja huomioitavana päämääränä. (Taylor 1998, 4–6.) Fyysisen suunnittelukäsityksen on katsottu johtaneen niin kutsuttuun fyysiseen tai tilalliseen determinismiin, jonka mukaan tietynlaisesta tilallisesta suunnittelusta seuraa tietynlaista sosiaalista elämää (vrt. Pakarinen 2002b, 78).

Suunnittelu määrittyi tuona aikana siis luovaksi designiksi ja taiteeksi, ja suunnittelijalla oli ympäristön esteettisestä laadusta huolehtivan taiteilijan rooli (vrt. Lehtonen 1991, 28–30). Asiantuntemuksen keskeisenä sisältönä olivat arkkitehtoniset taidot, sekä vähemmässä määrin tekniset insinööriin, erityisesti maanmittausinsinööriin taidot. Kaavan laadintataito oli arvostettua, koska kaavojen merkitystä kaupunkikuvan hallinnan keinona korostettiin. Suunnittelijat olivat tuona ajanjaksona koulutukseltaan arkkitehteja ja insinöörejä. Nämä vastustivat Englannissa erillisen planner-profession synnyttämistä, vaikka planner-koulutusta antava British Town Planning Institute oli perustettu jo 1913 (Taylor 1998, 8).

Sodan jälkeisiä suunnittelun keskeisiä arvoja olivat muun muassa antiurbanismi (jota Suomessa esimerkiksi Tapiolan suunnittelu edustaa), sekä utopianismin tai kokonaisvaltaisen suunnittelun (*comprehensive planning*) idea, jolla tarkoitettiin sitä, että haluttiin luoda ”puhtaalta pöydältä” kokonaisia uusia kaupunkeja. Sodanjälkeisessä yhteiskunnassa vallitsi konsensuspolitiikka ja oletettu yksimielisyys suunnittelun päämääristä. Suunnittelua ei nähty tietoisesti poliittisena, vaan sitä pidettiin ”yleisenä etuna” (mts. 34, vrt. Evans 1995, 54, 55).

Fyysisen suunnittelun kultakauden keskeiset piirteet joutuivat viimeistään 1960-luvulla kritiikin kohteeksi. Utopianismi ja antiurbanismi tyrmättiin. Suunnittelijoita syytettiin fyysisen suunnittelun determinismistä sekä sosiaalisesta sokeudesta, johon kokonaisvaltaisen suunnittelun periaate oli johtanut (Taylor 1998, 40). Näkemys suunnittelusta epäpoliittisena kumottiin. Myös oletettu arvojen konsensus todettiin vääräksi; suunnittelijoita kritisoitiin siitä, että nämä näkivät ”kansan” tai ”ihmiset” yhtenä homogeenisena ryhmänä.

Esitetty kritiikki kohdistui monella tavalla myös suunnittelijan rooliin: Se nähtiin nyt liian dominoivaksi ja ”omnipotentiksi” (mts. 43; vrt. esim. Nyman 2003: 29). Suunnittelijat tuntuivat tietävän kaiken paremmin kuin asukkaat, joten näiden mielipidettä suunnitelmista ei kysytty. Vallitsevasta suunnittelunäkemyksestä johtuen suunnittelun kohde nähtiin puhtaasti fyysisenä. Suunnittelijat eivät nähneet hyvään elinympäristön ominaisuuksia arvokysymyksinä tai poliittisina kysymyksinä, vaan pelkästään teknisinä. (Taylor 1998, 43.)

6.2 Rationalistinen suunnittelu

1960-luvulla vahvistui uudenlainen näkemys suunnittelusta ja suunnittelijan roolista. Uusi näkemys tai paradigma, joksi Taylor sitä kutsuu, poikkesi monella tavalla edellisestä, esteettispainotteisesta suunnittelunäkökulmasta (vrt. esim. Lehtonen 1991, 28–30). Toisaalta uudella, rationalistisella suunnittelunäkemyksellä oli myös tärkeä yhtymäkohta entiseen: molemmat lähtivät siitä oletuksesta, että suunnittelu on hyödyllistä ja sinänsä tärkeää toimintaa. Molempien taustalla oli jo valistuksen ajalta periytyvä usko ihmisen kykyyn kehittää elämän laatua. Tätä on kutsuttu myös modernin suureksi projektiksi. Modernistinen optimismi korosti erityisesti tieteen merkitystä elämän laadun kehittäjänä (Taylor, 1998, 74; vrt. Schön 1991; 21–37; Healey 1997, 8, 9).

Yhdyskuntasuunnitteluun vaikutti 1960-luvulla kaksi toisiinsa liittyvää, mutta silti erillistä teoriaa⁵⁵. Systeemi-näkemys liittyi suunnittelun kohteeseen eli substanssiin ja toinen, rationalistinen näkemys suunnittelusta taas suunnitteluun prosessina. Molempia teorioita on myös pidetty kyberneettisen kontrollin muotoina. (Taylor 1998, 60; Mäntysalo 1999.)

Systeemiteoriassa suunnittelun kohde (esim. ympäristö, kaupunki) nähtiin toisiinsa liittyvinä *osina*. Systeemin osilla oli yhteys toisiinsa ja ne muodostivat toisistaan riippuvaisen järjestelmän. Keskeisenä systeemin toiminnalle pidettiin osien välisinä *yhteyksiä* kuten liikennettä ja mediaa (Taylor 1991, 61, 62). Systeemiteoria pohjautui jo ennen sotia syntyneeseen funktionalistiseen kaupunkisuunnitteluun: kaupungin osa-alueet haluttiin erotella toisistaan (*zoning*) erilaisten toimintojen perusteella: esimerkiksi asuminen yhdessä paikassa, työpaikat toisaalla (vrt. Lehtonen

⁵⁵ Taylor käyttää molemmista sekä *teorian* että *näkemyksen* (*view*) käsitteitä (esim. Taylor 1998, 60, 61, 66). Suomessa mm. Pakarinen käyttää systeemiteorian ja rationalisen päätöksenteon *teorian* käsitettä (mm. Pakarinen 2002a).

1991, 20). Tämä johti vähitellen liikenteen ja liikennesuunnittelun merkityksen korostamiseen sekä – kuten tunnettua – liikenteen kasvuun erityisesti kaupunkiseuduilla.

Systeeminäkemykselle oli tyypillistä se, että järjestelmää kuvattiin esteettisten mallien sijasta abstraktein, teknisin ja matemaattisin termein. Koska suunnittelun kohde nähtiin kompleksisena järjestelmänä, ryhdyttiin suunnittelun yhteydessä harjoittamaan laajamittaista tieteellistä tutkimustoimintaa, jotta saataisiin selville ”kuinka kaupunki toimii”. Kvantitatiivisen, tilastollisen tutkimuksen merkitystä korostettiin erityisesti. (Mts. 62.)

Tutkimuksen ja tieteellisyyden merkitystä korostettiin myös rationalistisen päätöksenteon teoriassa. Rationalistinen näkemys suunnitteluprosessista oli proseduraalinen ja normatiivinen teoria siitä, miten suunnittelussa tulisi *tehdä päätöksiä* – ei siis siitä, mitä suunnittelun sisällön tai lopputuloksen tulisi olla (ks. esim. Faludi 1973). Suunnittelu nähtiin rationaalisenä toimintaprosessina, jossa ensin ”tunnistettiin” tavoiteltavat päämäärät ja sitten valittiin tehokkaimmat ja taloudellisimmat keinot näiden päämäärien toteuttamiseksi. Keinoja valittiin muun muassa arvovapaana pidetyn kustannus–hyöty-analyysin avulla. (Taylor 1998, 77–81; Mäntysalo 1999, 11.)

Taustana rationalistisen teorian nousulle oli Taylorin mukaan muun muassa Englannissa 1960-luvulla noussut sosiaalidemokraattinen, korporatistinen ajattelutapa. Se korosti hallinnon kehittämistä tieteellisin ja teknisin menetelmin. Lisäksi yleinen tieteen arvostus lisääntyi. Tieteellisen tiedon merkitystä poliittisessa päätöksenteossa ja sen soveltamisessa (*policy making*) korostettiin. Koska suunnittelu nähtiin edelleen yleisen edun toteuttamisprosessina, ”yleisen edun” ajateltiin nyt olevan tieteellisesti määriteltävissä. Suunnittelua ei pidetty poliittisena, vaan poliittisten päätösten ”teknisenä ja tieteellisenä soveltamisena”. (Taylor 1998, 69–73; vrt. Schön 1991.)

Uusi ajattelutapa erosi merkittävästi entisestä esteettispainotteisesta, arkkitehtien hallitsemasta suunnittelusta. Suunnittelun kohde alettiin nyt nähdä – ei vain esteettisestä ja fyysisestä, vaan myös sosiaalisesta ja taloudellisesta perspektiivistä (mts. 63). Englannissa syntyi kokonaan uusi *planner-professio*, jonka ekspertiisi ja koulutustausta oli talousmaantieteeseen ja yhteiskuntatieteisiin painottunut. British Town Planning Insitutessa tutkintonsa suorittaneet tunnustettiin omaksi, erilliseksi professiokseen vuodesta 1971. (Taylor 1998, 8, 63.)

Suomessa erillistä planner-professiota, jolla olisi oma koulutuksensa, ei syntynyt, mutta arkkitehtien ja insinöörien rinnalle työpaikoilla nousivat tutkimukseen erikoistuneet eri alojen edustajat, erityisesti yhteiskuntatieteilijät, maantieteilijät, juristit ja liikennesuunnittelijat (mm. Lehtonen 1991, 20, Michelsen 1999, 335, 336; Vuorela 1991, 102). Arkkitehtien dominanssi erityisesti alemmilla kaavatasoilla (asema- ja yleiskaavassa) säilyi. Suunnittelijan rooli muuttui kuitenkin Suomessakin esteettisiä kysymyksiä painottavasta taiteilijasta rationaalisuutta ja tieteellisyyden merkitystä korostavaksi arvovapaan ”teknikon” rooliksi (vrt. Howe 1980). Esteettisen ja fyysisen suunnittelun kykyä toki painotettiin edelleen, mutta niiden rinnalle suunnittelijoiden ekspertiisiin nousivat nyt voimakkaasti tieteellisen ajattelutavan ja sosiaalisen näkökulman painotukset (mm. Lehtonen 1991, 19–30; vrt. Lapintie 2003, 12; Maula 1992, 181; Pakarinen 2003, 14). Terttu Pakarisen mukaan kansainvälinen teoreettinen keskustelu motivoi muun muassa suomalaista yleiskaavoitusta 1960-luvulla. Keskeisiä keskustelunaiheita olivat hänen mukaansa systeemiteorian ja rationalistisen päätöksenteon teorioiden soveltaminen suunnitteluun. (Pakarinen 2002a, 7.)

Huolimatta suuresta suosiostaan rationalistisen suunnittelun teoria herätti kritiikkiä jo 1960-luvulta alkaen. Kritiikki johtui suurelta osin siitä, että suunnittelu ei ”tieteellisyydestään” huolimatta johtanut monien ihmisten kannalta miellyttävään lopputulokseen. Suunnittelun aikaansaannoksista löytyi siis runsaasti kritisoitavaa. Kritiikki kohdistui pääasiassa modernistiseen suunnittelukäsitykseen, joka korosti traditiosta luopumista. Tämä näkyi sekä modernin arkkitehtuurin karussa ja paljaassa fyysisessä muodossa että utopistisuuden ja kokonaisvaltaisuuden ideassa: rakennettiin suuria uusia lähiöitä, joiden toteuttamisen mahdollisti modernin rakennustekniikan kehittyminen. Kritiikkiä herättivät myös massiivinen ja ympäristöään tuhonnut liikenneväylien rakentaminen. (Taylor 1998, 75, 76; vrt. esim. Hankonen 1994.)

Rationalistiselle suunnittelulle etsittiin myös vaihtoehtoja. Rationalistista, kokonaisvaltaista suunnittelua kritisoitiin muun muassa siitä, että se toimiakseen edellytti joka vaiheessaan täydellistä tietoa ja asiantuntemusta päätöksenteon pohjaksi (Taylor 1998, 70–73, Lapintie 1999, 7–10). Koska tämä huomattiin käytännössä vaikeaksi, ehdotettiin, että kokonaisvaltaisesta suunnittelusta luovuttaisiin ja sen sijaan edettäisiin pienin askelin ja pragmaattisesti. Ajattelutapaa kutsuttiin *inkrementalistiseksi* suunnittelunäkemykseksi. Sitä esitteli muun muassa Charles Lindblom artikkelissa ”The science of muddling through” (tässä 1973, alunp. 1959). Inkrementalistinen

ajattelutapa on saavuttanut jalansijaa myös suomalaisessa keskustelussa (mm. Mäntysalo 1999, 14–17; Lehtonen 1991, 22; Vuorela 1991, 143,).

Englantilaiset Jon Gower Davies ja Norman Dennis, samoin kuin amerikkalaiset Thomas Reiner ja asianajosuunnittelun (*advocacy planning*) mallia kehittänyt Paul Davidoff korostivat suunnittelun arvosidonnaisuutta ja siten poliittista luonnetta. Koska he näkivät suunnittelun poliittisena prosessina, he korostivat myös demokratian merkitystä suunnittelussa. Heille suunnittelija ei ollutkaan enää yksinoikeutettu yleisen mielipiteen arvovapaa edustaja ja tulkitsija (Taylor 1998, 83–85). Suunnittelun poliittisen luonteen korostus voimistui 1970-luvulle tultaessa, jolloin sitä ei enää yleisesti kiistetty. Uudet demokraattiset painotukset suunnittelussa korostivat asukkaiden mielipiteiden kuuntelua. Aluksi osallistumisella (tai asukasdemokratialla, kuten sitä Suomessa kutsuttiin) tarkoitettiin lähinnä asukkaiden mielipiteiden kysymistä. Ei vielä varsinaisesti ajateltu, että asukkaiden olisi päästävä osallistumaan päätöksentekoprosessiin (Taylor 1998, 85–88).

1970-luku merkitsi sekä suomalaisessa suunnittelussa että kansainvälisesti suunnittelun poliittisen luonteen myöntämistä. Suunnittelijoiden roolimalli säilyi kuitenkin jollakin tapaa epäpoliittisena. Heidät nähtiin ainakin Suomessa edelleen ”yhteiskunnan luottamushenkilöinä” (vrt. Maula 1992, 181). Tämä roolimalli lienee suureksi osaksi johtunut siitä, että suunnittelijoiden tai kaavoittajien työ oli enimmäkseen julkista viranomaistoimintaa, johon on liittynyt oletettu ”neutraaliuden” ja yleisen edun edustamisen tehtävä ja jopa velvollisuus (vrt. Virtanen 1999; Vuorela 1991, 126, 140).

Laajenevat vaatimukset yhdyskuntasuunnittelijoiden roolimallin muutoksesta ovat liittyneet niin sanotun kolmannen suunnitteluparadigman vähittäiseen esiinnousuun.

6.3 Kommunikatiivinen suunnittelu

Kommunikaatio-termin vakiintunut suomennos on viestintä. Kommunikaatio-sana tulee latinan kielen verbistä *communicare*, joka tarkoittaa yhdessä tekemistä. Sillä viitataan siis yhteiseen ja jaettuun toimintaan. Nykyisissä viestinnän käsitteen määrittelyissä korostetaan viestinnän *vuorovaikutteisuu*ta: kommunikaatiota ei nähdä yksisuuntaisena tapahtumana. Vuorovaikutuksella viitataan kommunikaatioprosessissa syntyvään *toimintaan* (englanniksi *interaction*) tai siihen seuraukseen

(vaikutukseen), joka kommunikaatioprosessi saa aikaan. Kommunikaatiota on luonteeltaan monenlaista: se voi olla verbaalista eli puhuttua tai kirjoitettua, visuaalista eli kuvallista, se voi olla henkilöiden välistä tai jollakin viestimellä välitettyä. On myös sanatonta viestintää, jolla tarkoitetaan esimerkiksi eleitä ja ilmeitä. Viestintä voi olla luonteeltaan formaalia eli eri tavoin säänneltyä, informaalia eli epämuodollista, tai mitä tahansa näiden väliltä. Laajimpien viestinnän määritelmien mukaan kaikki inhimillinen toiminta on viestintää. Yhdyskuntasuunnittelun maailmassa viestinnällä viitataan useimmiten ihmisten väliseen, joko suoraan tai välitettyyn viestintään sekä joskus joukkoviestintään.

Vaikka kommunikaatio-sana kääntyy Suomessa viestinnäksi, kommunikatiivisen suunnittelukäanteen käytännön sovellutuksista ei tietääkseni koskaan ole käytetty ”viestivän suunnittelun” termiä. Sen sijaan vuorovaikutteisen suunnittelun käsitettä käytetään yleisesti. Teoreettisessa keskustelussa Suomessa käytetään yleensä *kommunikatiivisen suunnittelun* käsitettä ja käytännöllisemmässä merkityksessä nykyisin usein *osallistuvan suunnittelun* (participatory planning) käsitettä. Osallistumisen ja *osallisen* käsitteitä on korostanut erityisesti englantilainen Patsy Healey. Aiemmin Suomessa on käytetty myös muun muassa termejä demokraattinen suunnittelu, yhteissuunnittelu ja osallistava suunnittelu. Näiden käsitteiden merkitykset vaihtelevat.

Kommunikaation käsitteellä on viitattu kommunikatiivista käännettä ja teoriaa koskevassa kirjallisuudessa eri asioihin. Yleisimmin sillä tarkoitetaan viestintää eli kommunikaatiota yleensä, mutta sillä voidaan tarkoittaa spesifisti myös esimerkiksi neuvotteluja (*negotiation*), yhteydenpitoa (*contacting*), argumentaatiota tai mitä tahansa vuorovaikutusta (*interaction*) (mm. Taylor 1998). Patsy Healey on käyttänyt communicative planning -termin sijasta collaborative planning -termiä, joka on suomennettu muun muassa yhteistoiminnalliseksi suunnitteluksi. Healey perustelee käsitteen käyttöä sillä, että hän haluaa korostaa suunnittelun tehtävää luoda erilaisia yhteistoiminnan, verkostoitumisen ja uusien suhteiden luomisen (*link making work*) mahdollisuuksia (Healey 1997, 55–65).

Suunnittelun kolmatta paradigmaa, johon ei Taylorin eikä muidenkaan suunnittelun tutkijoiden (Taylor 1998, 162, vrt. Lapintie 2003, 12) mukaan ole kokonaan siirretty, vaan joka pikemminkin sulautuu edellisiin paradigmoihin, on kutsuttu kommunikatiivisen suunnittelun paradigmatoksi tai vaiheeksi. On myös puhuttu ”kommunikatiivisesta käännteestä” (mm. Ficher & Forester 1993, Healey 1997), jolla on tarkoitettu suunnittelu-

näkemyksen vähittäistä muuttumista: Sen sijaan, että suunnittelu nähtäisiin teknis-rationaalisenä päätöksentekona tai sen valmisteluna, suunnittelu nähdäänkin *dynaamisena poliittisena prosessina*, jossa aktiivisesti muokataan sosiaalista todellisuutta eri toimijoiden välisessä vuorovaikutusprosessissa. Suunnittelua nähdään ohjaavan aikaisemmin korostettujen ”faktojen” lisäksi myös arvovalinnat. (Vrt. esim. Healey 1997, 28–30; Forester 1989, 27–47.)

Kommunikatiivisen suunnittelun teoria on luonteeltaan *proseduraalinen*, eli siinä keskitytään suunnitteluprosessin kuvaukseen⁵⁶. Proseduraalisen painotuksen myötä on siis aiempaa enemmän kiinnostuttu suunnittelijan roolista toimijana sekä hänen ammattitaidostaan ja asiantuntemuksestaan. Tiedolla ja tiedon hallinnalla nähdään olevan keskeinen merkitys suunnitteluprosessin vallankäytössä (mm. Forester 1989, 27–47). Kommunikatiivisen suunnittelun teoreetikot ovat korostaneet, ettei suunnittelijan hallussa oleva tieto, jonka perustalle myös suunnittelijan auktoriteetti ainakin osin rakentuu, ole välttämättä neutraalia asiantuntijatietoa. Tämän vuoksi myös suunnittelun asiantuntijoiden näkemykset olisi alistettava kommunikatiiviselle päätöksentekoprosessille (Mattila 2003, 56, 57). Näkemys on hyvin samansuuntainen Schönin ”Reflective Practitioner” -kirjassa esittämän näkemyksen kanssa: Professionaalilla asiantuntemuksella on rajansa ja sen vuoksi asiakkaille tai ”maallikoille” olisi tarjottava mahdollisuus professionaalisen tiedon sisällön arviointiin (Schön 1991).

Kommunikatiivisen käänteen myötä suunnittelijan rooli näyttäytyy kokonaan uudessa valossa: Suunnittelija nähdään *kommunikaation mahdollistajana ja helpottajana (fasilitaattorina)* sekä *suunnitteluprosessin organisoijana*. Hänen asiantuntemukseensa kuuluvat entisten, suunnittelun substanssiin liittyvien taitojen *lisäksi* monipuoliset kommunikatiiviset taidot sekä lisäksi suunnitteluprosessin poliittista ja arvoilla ladattua luonnetta ymmärtävä ajattelutapa. (Vrt. Lapintie 2003, 15.)

Kuten useat muutkin paradigman muutokset, suunnittelun kommunikatiivinen käänne on saanut alkunsa kritiikistä, jota jo 1960-luvulla kohdistettiin vallitsevaan rationalistiseen suunnittelunäkemykseen. Kritiikki kohdistui ainakin kahteen seikkaan. Ensinnäkin rationalistista suunnittelunäkemystä pidettiin liian teoreettisena, sisällöttömänä ja proseduraalisena. Teoriaa kritisoitiin myös sen deterministisyydestä:

⁵⁶ Kommunikatiivista suunnitteluteoriaa, samoin kuin rationalistista näkemystä suunnittelusta, on kritisoitu siitä, ettei se ota kantaa siihen, millaista on hyvän suunnittelun lopputulos, sisältö.

suunnitteluprosessin oikean muodon uskottiin johtavan myös oikeaan (hyvään) lopputulokseen. Näin ei kuitenkaan kritiikin mukaan käynyt. Rationalistisen suunnittelumallin sijasta haluttiin ”käytännönläheisempää” suunnitteluteoriaa, joka perustuisi suunnittelun ja sen toteutuksen empiiriseen tutkimukseen (mm. Taylor 1998, 96–99; Forester 1989, Fischer & Forester 1993).

Toinen keskeinen kritiikin aihe oli se, että rationalistisesta suunnittelunäkemyksestä puuttui kokonaan suunnittelun toimeenpanon (*implementation*) näkökulma ja toimeenpanon seuranta⁵⁷. Keskeisiä kriitikkoja olivat muun muassa inkrementalistista suunnittelumallia kehittänyt Charles Lindblom sekä amerikkalainen suunnittelun tutkija John Friedman. Friedmanin mukaan rationalistista päätöksentekoa korostanut suunnittelumalli oli jättänyt huomiotta sen, millaiseen toimintaan suunnittelu johti. Suunnitteluvaiheessa ei Friedmanin mukaan kiinnitetty tarpeeksi huomiota siihen, oliko suunnitelma (kaava) toteuttamiskelpoinen, esimerkiksi oliko sen suunnitteluun tarpeeksi poliittista tahtoa ja resursseja. Friedman korosti, että kaavoituksen aikana olisi jo aktiivisesti aloitettava sen toimeenpano (*action-oriented planning*). Tällöin sekä näkemys suunnittelusta että suunnittelijan roolista muuttuu luonteeltaan erilaiseksi. Friedmanin mukaan suunnittelija oli tekemisissä entistä laajemman intressi- ja osallistujajoukon kanssa ja tarvitsi entisten taitojensa lisäksi erityisesti kommunikatiivisia taitoja.

...His success will in large measure depend on his skill in managing interpersonal relations... the planner has to learn to live with conflict ... and to exploit conflicting forces for constructive action. ” (Taylorin 1998, 112–118, mukaan Friedman 1969, 311–317.)

Kommunikatiivisia taitoja suunnittelija toki oli tarvinnut aiemminkin, vaikka niiden merkitystä ei erityisesti korostettukaan. Aikaisempien, fyysisen ja rationalistisen suunnittelukäsitysten ollessa vallalla viestintä nähtiin lähinnä yksisuuntaisena: Koska suunnittelija nähtiin oman alansa maestrona tai suvereenina asiantuntijana, hän tarvitsi käytännössä

⁵⁷ Yksityiskohtana mainittakoon, että Suomessa Paavo Littow esitteli vuonna 1971 kyberneettisen mallin soveltamista yhdyskuntasuunnitteluun. Hänen mukaansa sillä tarkoitettiin mm. ”kommunikaatiojärjestelmien tutkimista ja keinoa kontrolloida toimintoja palautteen, feedbackin, avulla niiden pysyttämiseksi suunnattuna kohti asetettuja tavoitteita”. Littow piti kyberneettisen mallin käytännössä havaittuna ongelmana sitä, että palautteen hankkiminen yhdyskuntasuunnittelusta oli erittäin vaikeaa, koska suunnittelu ja sen toteutus ulottuu vuosikymmenien päähän (Littow 1971, 108, 109).

lähinnä esittämisen (*presentation*) taitoa: hänellä täytyi olla kyky esitellä suunnitelmansa poliitikoille ja yleisölle mahdollisimman selvästi ja houkuttelevasti. Nyt suunnittelun teoreetikkojen käsitys kommunikaatiosta muuttui: siitä tuli moniulotteisen ja –suuntaisen vuorovaikutuksen väline. (Taylor 1998, 122.)

1980- ja 1990-luvun aikana näkemys kommunikaation merkityksestä suunnittelussa on entisestään korostunut. Keskeisiä kommunikatiivisen suunnitteluteorian ja -käytäntöjen kehittäjiä ovat olleet muun muassa Tore Sager (mm. 1994), Judith E. Innes (mm. 1995); John Forester (mm. 1989, 1999) sekä Patsy Healey (mm. 1993, 1997, 2003).

Suunnittelun kommunikatiiviseen käänteeseen on vaikuttanut laajempi tieteellinen, erityisesti yhteiskuntatieteiden alalla tapahtunut paradigman vähittäinen murros. Professionien kehitystä koskeneessa luvussa kuvasin modernin projektiin kohdistettua kritiikkiä. Sen eräänä keskeisenä sisältönä on modernistisen tiedeuskon heikkeneminen muun muassa sen vuoksi, että on havaittu ”absoluuttisen tieteellisen totuuden” johtaneen meitä harhaan: edistys on kääntynyt ihmistä vastaan muun muassa ympäristöongelmien muodossa (mm. Healey 1997, 38–40).

Modernin kritiikki on haastanut ja politisoinut tieteellisen ja institutionaalisen asiantuntijuuden, jollaista kaavoittajatkin ovat edustaneet. Ei ole enää yhtä virallista ja institutionaalista totuutta, ”yleistä etua”, vaan joukko ryhmiä ja yksilöitä, jotka kilpailevat keskenään todellisuuksien määrittelystä (mm. Julkunen 1994, 204; Giddens 1995, 121–129). Tähän kilpailuun joutuvat väistämättä mukaan myös eri alojen professionaaliset toimijat. Heidät on haastettu avoimempaan keskusteluun professionaalisesta toimintatavasta ja tarpeesta muuttaa profesionaalisen roolinsa sisältöä.

Patsy Healeyn mukaan kommunikatiivisen suunnitteluteorian kannalta keskeisiä teoreettisia virtauksia ovat olleet rationalismin ja modernin kritiikki sekä postmodernin haaste, sekä lisäksi fenomenologian ja sosiaalisen konstruktivismien nousu merkittäviksi tieteenparadigmoiksi. Healey korostaa erityisesti Anthony Giddensin ja Jürgen Habermasin merkitystä (Healey 1993, 233–253 & 1997, 38–44).

Healeyille postmodernin ylistämä individualismi on suunnittelun suurimpia haasteita. Modernin tavoin postmoderni korostaa yksilön vapautta ja autonomisuutta, mutta myös kääntää tämän pois yhteisöstä ja yhteisistä kokemuksista (Healey 1997, 42). Kuitenkin, vaikka on tapahtunut syvällinen kulttuurinen fragmentoituminen, eli aiemmin homogeenisten yhteisöjen korvautuminen yhä pienemmillä kulttuurisilla ja sosiaalisilla

todellisuuksilla, ihmisiä yhdistää silti kaksi asiaa: ensinnäkin todellisuuden sosiaalisesti rakentuva luonne sekä toiseksi paikka, elinympäristö, joka meidän on kyettävä yhdessä jakamaan erilaisista todellisuuksista huolimatta.

Giddensin strukturaatioteorian perusajatus on se, että emme ole vapaita yhteiskunnallisista rakenteista, vaan olemme osa jokapäiväistä dialektista prosessia, jossa toisaalta tuotamme ja uusinnamme näitä rakenteita ja toisaalta nämä rakenteet muokkaavat meitä (Giddens 1995; Healey 1997, 42–46; vrt. Heiskala 1995, 149). Giddens nojaa Peter Bergerin ja Thomas Luckmannin ajatukseen siitä, että koko todellisuutemme on sosiaalisesti konstruoitu. Yhteiskunnan rakenteella tarkoitetaan sitä yhteissummaa ja vuorovaikutusta, joka syntyy kaikista jokapäiväisen todellisuuden tilanteista; alkaen suhteista läheisimpiin ihmisiin aina anonymieihin abstraktioihin, joita emme koskaan kasvokkain tapaa (Heiskalan, 1995, 156, mukaan Berger & Luckmann 1966, 33⁵⁸).

Giddensin strukturaatioteoriaa Healey pitää suunnittelun tutkimuksessa merkittävänä sen vuoksi, että se korostaa rakenteen (structure) ja toimijuuden (agency) välistä suhdetta: emme ole rakenteiden ulkopuolella, vaan ne ovat osa meitä (Healey 1997, 46; Healey 2003, 105–108). Tämä näkökulma, jota Healey nimittää *institutionaaliseksi* (Healey 1997, 55–57; vrt. Staffans 2003, 52), tarjoaa merkittävän ulottuvuuden tutkittaessa käytännön yhdyskuntasuunnittelua: jokapäiväisessä työssä suunnittelijat tekevät pieniä, mutta sinänsä merkittäviä valintoja sen suhteen, uusintavatko he olemassa olevia rakenteita, esimerkiksi valtasuhteita, vai pyrkivätkö valinnoillaan muuttamaan niitä. Empiirisellä suunnittelututkimuksella näitä valtasuhteita voidaan tuoda esiin ja tarkastella, kuten esimerkiksi John Forester on tehnyt (Healey 1997, 47; Forester 1989, 1993). Tietoisien refleksio⁵⁹ avulla voidaan Healeyn mukaan tarkastella myös omia ja

⁵⁸ Heiskala on käyttänyt vuoden 1966 painosta; tässä työssä muualla viitattu Berger & Luckmannin teoksen painokseen vuodelta 1975 sekä suomennokseen (1994).

⁵⁹ Patsy Healey käyttää tietoisesta toiminnan arvioinnista refleksioin käsitettä. Hän seuraa maanmiehensä Anthony Giddensin ja amerikkalaisen Scott Lashin jalanjalkia. Refleksiivisen modernisaation teoreetikot Giddens ja Lash käyttävät refleksiivisyyden käsitettä synonyyminä reflektiivisyydelle (ks. esim. Lash 1993). Sen sijaan saksalainen Ulrich Beck (1995) tekee selvän eron tietoisesta ja tavoitteellisen reflektion sekä tiedostamattoman, ei-intentionaalisen refleksiivisyyden välille. Tällöin refleksiivisyys on modernin yhteiskunnan; sen instituutioiden ja toimijoiden ominaisuus. Reflektio taas on yksilön tai instituution ky-ky, jolla yleensä pyritään olosuhteiden tai toiminnan muutokseen. (Sairinen 1995, 24, 25.) Itse seuraan Beckin käytäntöä ja erotan refleksiivisyyden ja reflektion. Reflektion käsitettä käyttää myös Schön (1991).

suunnittelussa vallitsevia oletuksia ja ajattelutapoja. Käytännön mikroton toimintojen tarkastelu tarjoaa Healeyn mukaan merkittävän muutoksen mahdollisuuden suunnittelukulttuuriin (mts. 49).

Toinen Healeyn mukaan meitä välttämättä yhdistävä tekijä on se, että fragmentoituneet todellisuutemme kohtaavat välttämättä jossakin *paikassa*, yhteisessä elinympäristössämme. Tällöin suunnittelun haasteeksi muodostuu Healeyn mukaan yhteisissä paikoissa tapahtuvan rinnakkaiselomme hallinta, ”*managing our co-existence in shared spaces*” (mts. 48). Kommunikatiivisen suunnittelun teoreetikot ovat vahvasti painottaneet *paikallisen demokratian* merkitystä suunnittelussa. Oleellisena on nähty myös mahdollisimman laaja osallistumisen mahdollisuus. Kaikilla, joihin suunnitelma vaikuttaa, tulisi olla mahdollisuus osallistua tasa-arvoisesti itseään koskevien asioiden valmisteluun (Taylor 1998, 123; Healey 1993, 233).

6.3.1 Habermasin kommunikatiivinen rationaalisuus

Suunnittelun tutkijoille tärkeän mallin on tarjonnut Frankfurtin koulukunnan niin sanotun toisen polven edustaja Jürgen Habermas. Saksalainen filosofi ja kriittinen sosiaalteoreetikko on yksi arvostetuimpia ja siteeratuimpia eurooppalaisia nykytutkijoita. Häntä on pidetty myös viimeisenä valistusajattelun puolestapuhujana (mm. Kangas, 1995, 192–196, Lapintie 2003, 20). Suunnittelun kentällä hänen *kommunikatiivisen toiminnan teorian*sa (1981) on vaikuttanut voimakkaasti muun muassa Healeyn, Foresterin ja Flyvbjergin (1998, 2001) näkemyksiin.

Habermasin teorian tarkoituksena on kehittää idealisoitu malli puhetilanteesta, jossa kommunikatiivisen toiminnan tarkoituksena on rakentaa yhteisymmärryksen mahdollisuus (Lapintie 1998, 85). Teoria rakentuu *rationaalisuuden* käsitteen ympärille. Habermasin lähtökohta on se, että rationaalisuus on luonteeltaan sosiaalista ja liittyy kommunikatiiviseen kanssakäymiseen. Kommunikatiivinen toiminta on Habermasin mukaan mahdollista, jos erilaiset toimijat sovittavat yhteen keskinäiset toimintansa yhteisesti hyväksytyjen tilanteenmäärittelyjen mukaisesti. Oleellista on yhteisymmärrykseen perustuva kielenkäyttö. (Kangas 1995, 203–209; Lapintie 2003, 20–23.)

Habermasin mukaan elämäämme kolonisoii abstrakti *järjestelmä*, joka koostuu talouden ja poliitikan (hallinnon) osajärjestelmistä. Tälle järjestelmälle on tyypillistä kommunikatiivisen toiminnan syrjäyttäminen ja strategiseen toimintaan pyrkiminen muun muassa valtaa ja intressejä yhteen sovittamalla. Järjestelmä hyväksyy lähinnä instrumentaalisi-ratio-

naalisen ajattelutavan (reasoning), jota esimerkiksi tieteellinen tieto edustaa. Ihmiset elävät kuitenkin myös *elämismaailmassa*, yksityisessä sfäärissä, jossa pyritään edelleen kommunikatiiviseen toimintaan ja jossa myös moraaliset arvot ja tunteet ovat tärkeitä ajattelun ja toiminnan perusteita. Kommunikatiivinen toiminta on Habermasin mukaan ihmiselle luonteenomaista. Se on toiminnan yleisinhimillistä järkeä (vrt. Häkli 2002, 113). Modernin yhteiskunnan patologiat johtuvat Habermasin mukaan järjestelmän ja elämismaailman välisen suhteen epätasapainotilasta. Syyt ovat kahtalaiset; Ensinnäkin arvojen ja tunteiden väheksyminen johtaa Habermasin mukaan vähitellen järjestelmän epästabiiliuteen. Toisaalta järjestelmän mekanismit ”työntyvät” myös elämismaailman puolelle syrjäyttäen ymmärrysorientoituneen kommunikatiivisen toiminnan. (Kangas 1995, 206–211.) Ratkaisuksi ja näiden patologioiden korjaamiseksi Habermas esittää palaamista kommunikatiiviseen toimintaan myös järjestelmän piirissä.

Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teoriaa seuraa hänen diskurssietiikkansa: Jotta yhteistä, kommunikatiiviseen rationaalisuuteen pyrkivää toimintaa kyettäisiin organisoimaan, on hyväksyttävä yhteiset peruseriaatteen kommunikaation luonteesta. Nämä peruseriaatteen toteuttavat tilanteet, jota Habermas kutsuu ideaaliseksi puhetilanteeksi. Ideaalisen puhetilanteen pyrkimyksenä on synnyttää tilanne, jossa parhaiden argumenttien tulisi voittaa. Kommunikatiivinen toiminta ei Habermasin mukaan ole strategista, vaan sosiaalista ja yhteisymmärryksen sekä yhteiseen *toimintaan* tähtäävää. (Taylor 1998, 123; Healey 1997, 53, 54; Kangas 203–211.)

Habermas kytkeytyy ajattelussaan filosofiseen traditioon, jossa *idealisoimilla* on tärkeä merkitys. Hän ei ole kiinnostunut vain tiedosta, puheesta tai arvoista sinänsä, vaan mahdollisuudesta näiden kritiikkiin ja kehittämiseen. Idealisoimien voidaan nähdä kiintopisteinä, jotka tekevät kritiikin mahdolliseksi. Ne eivät kuitenkaan sellaisinaan sovellu käytännön malleiksi. Tästä syystä Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teorian soveltuvuutta yhdyskuntasuunnittelun käytäntöihin on myös arvosteltu (ks. esim. Healey 1993, 238). Tunnetun kritiikin on esittänyt muun muassa Bent Flyvbjerg tutkimuksessaan kotikaupunkinsa Aalborgin suunnittelusta (1998, ks. myös Flyvbjerg 2001, 107–109). Flyvbjergin näkemyksen mukaan Habermas ja koko valistuksen traditio on kykenemätön käsittelemään suunnittelussa tyypillisiä valtasuhteita. Empiirisen analyysin perusteella hän toteaa, että valta, jota Flyvbjergin tapauksessa edustaa paikallinen poliittis-taloudellinen regiimi, ja rationaliteetti, Flyvbjergillä

asiantuntijat eli suunnittelijat, ovat tiiviissä vuorovaikutuksessa keskenään: valta tuottaa rationaliteettia ja rationaliteetti valtaa. Toisaalta vallalla on taipumus dominoida rationaliteettia ja käyttää sitä vallan välineenä, määrittämässä haluttua todellisuutta. (Flyvbjerg 1998, 34, 35, 97 & 2001, 154; vrt. Leino 2006, 29–31.) Flyvbjergin näkemystä on myös kritisoitu (mm. Forester 2001, 266–268; Lapintie 2003, 21). Esitetyn kritiikin mukaan Flyvbjerg jättää huomiota rationaliteettia edustavien asiantuntijoiden asiantuntijavallan. Hän ei siis näe tietoa tuottavia asiantuntijoita osana poliittista valtarakennetta, vaan osoittaa nämä vallankäytön ensimmäiseksi uhriksi (Lapintie 2003, 21, 22).

Suurimpana ongelmana Habermasin teoriassa on pidetty sen puristisuutta ja siitä johtuvaa utopistisuutta: Habermasin mukaan kommunikatiivinen toiminta tuhoutuu, kun joku toimijoista päättää käyttää kommunikaatiota omien strategisten päämääriensä ajamiseen. Yhdyskuntasuunnittelussa strategista toimintaa on kuitenkin vaikea välttää. Esimerkiksi Aija Staffans osoittaa väitöskirjassaan, että jopa ”elämismaailmaa edustavien” asukkaiden on suunnittelussa toimittava tietoisesti strategisesti voidakseen edes yrittää vaikuttaa suunnittelun lopputulokseen. (Lapintie 2003, 20, 21, Staffans 2003; ks. myös Leino 2006.)

Kommunikatiivisen suunnitteluteorian edustajia Healeyä ja Foresteria on kritisoitu siitä, että näiden teorioihin on sisäänrakennettu institutionaalisuus sekä siihen kytkeytyvä käsitys yhteiskunnasta yhteisöllisenä toimijana ja suunnittelijasta tämän yhteisen hyvän vartijana (Staffans 2003, 51–55). Staffansin mukaan suunnittelijan tehtäväksi määritty kommunikatiivisessa suunnitteluteoriassa suunnitteluprosessin demokraattisuuden edistäminen, ”valtaväärästymien korjaaminen” sekä heikoimpien ryhmien (*disadvantaged*) osallistumisen mahdollistaminen. Tämä kaikki edellyttää suunnittelijalta eettistä vastuunkantoa ja kriittistä asennetta (mts. 54). Eettinen vastuunkanto heikompien asemasta on kuitenkin Staffansin mukaan Healeyn ja Foresterin heikko lenkki: Käytännössä suunnittelija on voinut ”heikkoja puolustaessaan” mitätöidä muiden kuin niin sanottujen heikkojen ryhmien esittämien argumenttien legitimiuden (mts. 55).

6.3.2 Pragmatistinen näkökulma kommunikatiivisen suunnittelun teoriassa

Kommunikatiivista suunnittelua on kehitetty myös toisenlaisista kuin habermasilaisista teoreettisista lähtökohdista käsin (esim. Friedman 1987). Toinen keskeinen lähestymistapa on saanut vaikutteita amerikkalaisilta pragmatisteilta sekä muun muassa organisaatioteoreetikoilta (*organizational*

learning-koulukunta) ja kasvatustieteilijöiltä. Kiinnostus pragmatisteja kohtaan on Staffansin mukaan lisääntynyt, kun suunnittelu on alettu nähdä konstruktivistiseen tapaan tiedonrakennusprosessina. Pragmatismissa korostuvat ihmisen toiminta ja sen vaikutukset sekä toiminnan läheinen suhde tiedon rakentumiseen, ”tekemällä oppiminen” (Staffans 2003, 56; Mäntysalo 1999, 8).

Pragmatismi on 1800-luvun loppupuolella Yhdysvalloissa syntynyt, 1900-luvulla vaikuttanut filosofinen koulukunta. Sen keskeisiä oppi-isiä ovat amerikkalaiset Charles Saunders Peirce, William James, John Dewey sekä C. I. Lewis. Pragmatistien mukaan totuuden tärkeimmät kriteerit olivat lopputulos, hyöty (utiliteetti) ja käytännöllisyys. (Niiniluoto 1997, 49.) Tieteellisellä tiedolla ja teorioilla oli pragmatistien mielestä merkitystä vasta, kun ne olivat käytäntöön sovellettavissa. Pragmatistien mielestä kaikki hyödyllinen tai toimiva ei kuitenkaan ole välittömästi totta, vaan totuus pikemminkin määräytyy sen mukaan, mikä pitkällä aikavälillä tuottaa ihmiskunnalle eniten hyötyä. Niiniluodon mukaan pragmatistien oppi-isiä C. S. Peirce tosin sanoutui irti tästä hänen seuraajiansa kehittämästä pragmatistisesta totuusteoriasta. (Niiniluoto 1997, 49, 50.) Pragmatismissa korostuvat situationaalisuus ja sattumanvaraisuus. Tästä aiheutuvan epämääräisyyden (mm. Schön 1991, 14) on nähty tilanteesta riippuen olevan joko vahvuus tai heikkous. (Staffans 2003, 56.)

Aija Staffans on esitellyt pragmatismia ja sen innoittamia keskeisiä suunnitteluteorian kehittäjiä väitöskirjassaan (Staffans 2003, 56–66; ks. myös Mäntysalo 1999). Pragmatistista näkemystä edustaneita tutkijoita ei voitane pitää minään yhtenäisenä kommunikatiivisen suunnittelun koulukuntana. Staffansin mukaan pragmatistien erilaisia heijastumia suunnitteluteoriaan ovat tuoneet esille muun muassa inkrementalistisen suunnittelumallin kehittänyt Charles Lindblom, organisaatioteoreetikko Herbert Simon, Donald A. Schön sekä transaktiivista suunnittelunäkemystä korostanut John Friedman. Schönin näkemyksiä olen esitellyt tarkemmin professionaalista asiantuntijuutta käsittelevässä osuudessa, koska hän ei ole niinkään kommunikatiivisen suunnitteluteorian kehittäjä, vaan pikemmin alan keskusteluun vaikuttanut professio- tai organisaatiotutkija (vrt. Forester 1999; Fischer & Forester [toim.] 1993, 321).

6.3.3 Kommunikatiivinen käänne ja maankäyttö- ja rakennuslaki

Suomessa kommunikatiivinen käänne ja sen eri teoreettiset taustaoletukset ovat olleet lähinnä tutkijoiden kiinnostuksen kohteena. On

kiinnostava kysymys, kuinka paljon käytännön kaavoittajat ovat perillä kansainvälisistä teoreettisista virtauksista. Suunnittelun käytännön kentillä kommunikatiivisuus tai vuorovaikutteisuus ovat näkyneet enemmän tai vähemmän vapaaehtoisina kokeiluina ja kehittämisprojekteina (ks. esim. Leino 2006). Eri yhteyksissä on todettu, että ”hyvä kaavoittaja” on järjestänyt osallistumista jo kauan ennen maankäyttö- ja rakennuslain voimaantuloa. Tällöin on todettu, että laki ei ole muuttanut käytäntöjä osallistumisen osalta kovinkaan merkittävästi. (Mäntysalo & Nyman 2002, 260; Vatilo 2000, 18.)

Vuonna 2000 voimaan astunut maankäyttö- ja rakennuslaki (MRL) on kuitenkin Suomessa yksi niistä konkreettisista asioista, jonka kommunikatiiviseen käänteeseen liittynyt yhteiskunnallinen keskustelu on saanut aikaan. Mitä laki merkitsee, ja kuinka paljon se on lisännyt suunnittelun kommunikatiivisuutta?

Lain peräänkuuluttama avoimuus ja vuorovaikutus (esim. MRL 1 § ja 6 §) sekä näiden vaikutus suunnittelutyöhön on herättänyt toiveita ja odotuksia. Ympäristöministeriö on markkinoinut lain suomia osallistumismahdollisuuksia korkealla profiililla⁶¹. Avoimuus on nähty jopa lain keskeiseksi anniksi (mm. Nyman 2000, 15). Lain henki korostaa voimakkaasti suunnittelun avoimuutta sekä osallistumisen ja vuorovaikutuksen merkitystä. Asetuksessa osallistumiselle ei kuitenkaan aseteta juuri aiempaa laajempia velvoitteita. Kukin kunta voi harjoittaa vuorovaikutusta tavalla, joka sen hallintokulttuuriin parhaiten sopii (Vatilo 2000, 19).

Kommunikatiivisuutta korostavana uudistuksena laissa on *osallistumis- ja arviointisuunnitelma*, jonka tekemistä edellytetään aina maankäytön suunnittelun tosiasiaissa alkaessa (MRL 63 §). Osallistumis- ja arviointisuunnitelma on nimensä mukaisesti julkinen suunnitelma siitä, miten osallistuminen ja vuorovaikutus kaavahankkeessa järjestetään, sekä suunnitelma kaavan vaikutusten arviointien järjestämisestä. Kuten edellä todettiin, on arveltu, että osallistumis- ja arviointisuunnitelma sinällään ei ole muuttanut monien kuntien vakiintuneita osallistumiskäytäntöjä. Erityisesti kansalaisosallistumisesta ja sen vaikutuksesta suunnitteluun on kuitenkin lain ensimmäisinä voimassaolovuosina keskusteltu paljon (esim. Bäcklund & Häkli & Schulman [toim.] 2002). Aiheesta on myös julkaistu runsaasti tutkimuksia (mm. Koskiahio & Leino & Mäkelä 2000, Roininen &

⁶⁰ Ympäristöministeriö muun muassa julkaisi opaskirjan ”Kun haluat vaikuttaa”, joka antoi käytännön vihjeitä siihen, miten oman elinympäristön suunnittelussa ja päätöksenteossa voi olla mukana vaikuttamassa. (Leskinen 1998.)

Wallin 2002, Roininen & Horelli & Wallin 2003, Staffans 2004, Niemenmaa 2005, Puustinen 2004, Puustinen & Hirvonen 2005, Leino 2006).

MRL:ssa poistui kaavojen alistusvelvollisuus. Samalla alueellisten ympäristökeskusten rooli muuttui neuvottelevaksi ja ohjaavaksi viranomaiselimeksi, jolla on valitusoikeus. Muutoksella on periaatteessa merkittävä, kaavoituksen *kommunikatiivisuutta* korostava vaikutus: Aiemman hierarkkisen alistussuhteen sijasta kuntien ja ympäristökeskusten tulisi kyetä toimimaan keskenään neuvottelevina kumppaneina (vrt. Vatiilo 2000, 20).

Myös MRL:n korostamat selvitykset ja vaikutusarvioinnit, sekä näitä kuvaava osallistumis- ja arviointisuunnitelma voidaan nähdä elementteinä, jotka korostavat kaavoituksen kommunikatiivisuutta: Sekä viranomaisosallisten että kansalaisosallisten määrä lisääntyy. Suunnitteluprosessista voidaan nähdä muodostuvan *kommunikatiivinen verkosto*, jossa on mukana koko joukko *toimijoita, toiminnaisia* (henkilöitä, asioita, intressejä, joita joku edustaa) sekä *toimijuuksia* (mahdollisuuksia toimintaan) (mm. Rajanti 2003, 29).

Kaavoittajien kannalta avoimuuden konkreettisen lisääntymisen suunnittelukulttuurissa on nähty edellyttävän merkittäviä ajattelu- ja toimintatapojen muutoksia. Esimerkiksi Kaj Nyman painottaa, että suunnitelmista tiedottamisen ja erityisesti suunnitelmien mahdollisten kielteisten piirteiden paljastamisen pitäisi olla osa suunnittelijan ammattitaitoa. Suunnittelijan täytyy olla myös entistä enemmän ihmisten tavoitettavissa ja käytettävissä. Tällä on vaikutuksensa työrauhaan, toteaa Nyman. Tärkeimpänä suunnittelijoiden ammattitaitoon kohdistuvana haasteena Nyman näkee kuitenkin sen, että suunnittelijoiden tulisi kyetä osallistumisprosessien seurauksena myös muuttamaan mieltään suunnitelmien sisällöstä ja tavoitteista. (Nyman 2000, 15, 16.) Heidän tulisi siis kyetä aiempaa suurempaan reflektioon (vrt. Schön 1991; Healey 1997, 256–258). Myös Matti Vatiilo on korostanut, että uuden lain edellyttämä yhteistyö eri osallistajien kanssa olisi otettava tosissaan. Vuorovaikutuksen idea pitäisi sisäistää (Vatiilo, 2000, 19).

Maankäyttö- ja rakennuslain heijastelema kommunikatiivisuus on kiinnostava esimerkki- ja tutkimuskohde, koska se edustaa uudenlaista lähestymistapaa perinteisesti asiantuntija- ja virkatyönä hoidettuun yhteiskuntasektoriin. MRL:n edellyttämä suunnittelukulttuuri voidaan nähdä haasteena yleisemminkin kuntien tavalle toimia suhteessa kansalaisiin (vrt. Vatiilo 2000, 12).

7 Kaavoittajien työ

Tässä luvussa esittelen tutkimuksen empiirisiä tuloksia. Esitän tulokset kolmessa osassa, joiden teemat vastaavat tutkimuskysymyksen jaottelua tutkimustehtäviin. Lähtökohtana on ajatus, että näillä kolmella toisiinsa liittyvällä näkökulmalla on ratkaiseva merkitys siinä, millaisena kaavoittajat näkevät professionsa ja miten he vastaavat kommunikatiivisen suunnittelun haasteeseen.

Osiossa 7.1 tarkastelen *kaavoittajaprofession ja sen valtuutukseen* liittyviä kysymyksiä. Kuvailen kaavoittajien näkemyksiä oman professionsa *statuksesta ja sen muutoksista* sekä näkemyksiä siitä, miten oletettu ”ulkoinen kuva” kaavoittajista ja kaavoituksesta vastaa kaavoittajien käytännön kokemuksia. Havainnollistan kaavoittajien ulkoista kuvaa esittämällä, millaisen kuvan perusteella ja minkä vuoksi haastatellut kaavoittajat ovat eri aikoina hankkiutuneet ammattiinsa. Samassa yhteydessä tarkastelen myös arkkitehtikoulutuksen merkitystä kaavoittajien professionaalisen omakuvan synnyssä. Seuraavaksi yritän hahmottaa kaavoittajien professionaalista ydintä. Kuvaan profession osaamisen ydinalueet eli tärkeimmiksi ja mielekkäimmiksi koetut tehtävät. Esittelen haastateltujen näkemyksiä professionsa luonteesta eli siitä, mitkä ovat ammattikunnan tyypillisiä piirteitä. Kuvaan myös kaavoittajaprofession suhdetta yleiseen etuun. Osion lopuksi tarkastelen kaavoittajien professionaalisen organisoitumiseen liittyviä kysymyksiä, paikallisen työskentely- ja organisaatiokulttuurin vaikutuksia jokapäiväiseen työhön sekä lyhyesti kaavoittajien suhdetta lähiprofessioihin.

Osiossa 7.2 esittelen kaavoittajien näkemyksiä *asiantuntijuudesta ja tiedosta* suunnitteluprosessissa. Kuvailen ensin kaavoittajien näkemyksiä oman ammattitaitonsa synnystä. Sen jälkeen esitän kaavoittajien ammattitaitoa kuvaavan kolmiakon ja vertailen sitä ruotsalaisen Lennart G. Svenssonin tutkimukseen (1990). Kuvaan kaavoittajien näkemyksiä

asukasosallisten asiantuntijuudesta suunnitteluprosessissa sekä pohdin ”ihanneosallisen” ongelmaa. Lopuksi esittelen kaavoittajan professionaalisten roolimallien ääripäät.

Osiossa 7.3 tarkastelen kaavoittajien *näkemyksiä yhdyskuntasuunnittelusta* eli sitä, millaisena arkinen työ kaavoittajan näkökulmasta näyttäytyy. Kerron ensin lyhyesti kaavoittajien kokemista uran aikana tapahtuneista kaavoitustyön muutoksista. Sitten esittelen MRL:n konkreettisia vaikutuksia kaavoitustyöhön. Seuraavaksi kuvailen kaavoittajien näkemyksiä maankäytön suunnittelun eri osapuolista. Viimeisessä alaosiossa paneudun tarkemmin osallistuvaan suunnitteluun: Esittelen kaavoittajien mielipiteitä osallistumisesta, sen tarpeesta, hyödyistä ja haittapuolista. Kuvailen myös haastateltujen kokemuksia osallistumisen järjestämisestä. Lopuksi esittelen kaavoittajien näkemyksiä osallistumisen vaikuttavuudesta. Vertaan myös tutkimusaineistosta esiin nousevia seikkoja viimeaikaiseen kotimaiseen tutkimukseen.

7.1 Käsitteitä kaavoittajaprofession statuksesta, roolista ja luonteesta

7.1.1 Profession status ja sen muutokset

Profession *statuksella* tarkoitetaan profession yhteiskunnallista tai sosiaalista arvostusta ja asemaa. Professionaaliset statukset ovat sidoksissa profession historialliseen kehitykseen sekä yhteiskuntaan ja kulttuuriin. Statukset ovat luonteeltaan dynaamisia eli ne muuttuvat eri syistä, mutta muutosprosessit ovat usein hitaita. (Mm. Freidson 1983, 19–26, vrt. Abbott 1988.) Kaavoittajaprofession status on usean haastatellun mukaan muuttunut viime vuosikymmeninä. Aineistostani löytyi ainakin viisi statukseen vaikuttanutta tekijää. Mainittuja tekijöitä ovat naisistuminen, palkka-kehitys, lama sekä kaupunkikulttuurin ja osallistumisen esiinnoisuus.

Kiinnostavana statuksen muutokseen vaikuttaneena tekijänä mainittiin alan naisistuminen. Aiemmin kaavoitustehtävät ovat olleet lähes pelkästään miesten hallussa. Nykyisin naisia arvioidaan olevan jopa yli puolet kaikista kaavoittajista. Päällikkötasolla miehiä lienee kuitenkin edelleen enemmistö⁶². Naisistumista pidetään suurena muutoksena alalla. Sen uskotaan vaikuttaneen siten, että työ on ”demokratisoitunut,

⁶¹ Tämä on haastateltujen arvio. Ei ollut mahdollista selvittää asiaa tarkemmin tässä yhteydessä.

arkipäiväistynyt ja laskeutunut ruohonjuuritasolle”. Naisten arvellaan tulevan paremmin toimeen asiakkaiden ja osallisten kanssa. Tätä arvioita tukee aiemmin tekemäni tilastollinen kyselytutkimus (mm. Puustinen 2001, 2002; Lapintie & Puustinen 2002), jonka mukaan naiskaavoittajat suhtautuvat osallistuvaan suunnitteluun positiivisemmin kuin mieskaavoittajat. Naisten arvellaan myös tuoneen kaavoitukseen sellaisia ”pehmeitä arvoja”, jotka eivät ole yhtä luontevasti sopineet miehiseen kaavoitusmaailmaan. Haastateltu naispuolinen kaavoittaja kertoo:

”Ja myöskin (sukupuolten välisissä) sisältökysymyksissä on eroja. Silloin 80-luvun alussa, kun minä olin konsulttitoimistossa töissä ja oli semmoinen miespuolinen arkkitehti minulla työparina, niin hän sanoi minulle jossain kaavakokouksessa, että sano sinä tuosta puistosta, että siinä pitäisi olla puisto. Että ei hän kehtaa semmoisesta puistosta puhua. Tämä on ihan totta.”

Myös kaavoittajien palkkakehityksen huononemisen arvioitiin haastattelussa johtuvan osittain juuri naisistumisesta (vrt. Parry & Parry 1976, 92–99). Toisaalta ei voida vetää johtopäätöksiä siitä, että juuri alan naisistuminen olisi yksinään tuonut muutoksia alalle. Pikemminkin voidaan todeta, että useita eri muutoksia on tapahtunut yhtä aikaa. Näiden muutosten taustalla on laajempia yhteiskunnallisia ja kulttuurisia muutoksia. Toisaalta pienemmät muutokset voivat myös vaikuttaa toisiinsa kiihdyttäen tai hidastaen näitä.

Kolmantena kaavoittajaprofession statukseen vaikuttaneena tekijänä jotkut haastateltavat mainitsevat 1990-luvun ensimmäisen puoliskon laman ja sen seuraukset. Haastateltujen mukaan lama paransi kaavoittajien työn arvostusta erityisesti arkkitehtien ammattikunnan sisällä. Virkatyötä kaupunkien ja kuntien palveluksessa ei 1980-luvun nousukaudella juuri arvostettu. Laman tullessa erityisesti arkkitehtikuntaa koetellut työttömyys teki kuitenkin kaavoitustehtävistä arvostetumpia. Tämä koski sekä konsulttikaavoitusta että virkatyötä.

Kaavoittajien työn arvostuksen arveltiin nousseen myös siitä syystä, että yhdyskunta- tai kaupunkisuunnittelu on 90-luvun loppua kohti tullessa ollut kokemassa uutta nousua. Keskustojen kehittämishankkeet eri puolilla maata ovat olleet näkyviä ja kaupunkikulttuuria on nostettu esille ilmiönä muun muassa useissa kirjoissa ja artikkeleissa (mm. Ilmonen 1999; Stadipiiri [toim.] 2000). Kaupungin palveluksessa työskentelevä kaavoittaja toteaa muutoksesta:

”Silloin (1980-luvulla) tänne enemmän jouduttiin kun päästiin. Että nyt on täysin päinvastoin. Että kun suunnilleen tietää minkä tasoisia hakijoita tänne on ollut uusiin paikkoihin niin tämä on tosi haluttu paikka nyt, se on ihan selvä muutos. Toki siihen vaikuttaa varmaan myös se yksityisen puolen projektiluontoisuus eli että se työpaikka on projektin mittainen ja täällä se on toivottavasti vähän pidempi.”

Osallistumismahdollisuuksien paranemisen arveltiin haastatteluisia lisänneen ihmisten yleistä kiinnostusta kaupunkisuunnitteluun ja kaavoitukseen. Koska osallistuminen on kuitenkin monilla paikkakunnilla saanut uusia muotoja uuden lain myötä, oli 2000-luvun alun kaavaprojekteissa jonkinlaista ”ennakkotapausten” makua. Kaavoittajien onnistumisesta nimenomaan osallistumisprosessien vetämisessä voi riippua se, miten kaavoittajakuntaa milläkin paikkakunnalla arvostetaan.

Monet haastatellut toivat esille sen, että ”ulkopuolisten” eli muiden kuin alalla toimivien mielikuvat kaavoitustyöstä eivät vastaa todellisuutta. Kaavoittajat törmäävät tähän sekä muistellessaan omia mielikuviaan kaavoittajan työstä ennen kaavoittajaksi ryhtymistään että kuullessaan ulkopuolisten mielipiteitä ammatistaan. Haastateltujen mukaan yleiset mielikuvat kaavoituksesta vastaavat pitkälti kuvaa piirtävästä maestroarkkitehdistä. Haastateltujen mukaan kaavoittajilla luullaan myös olevan enemmän valtaa kuin heillä todellisuudessa onkaan. (Toisaalta monet haastatellut olivat sitä mieltä, että heillä on työssään runsaasti päätäntävaltaa). Haastateltujen mukaan ihmiset eivät kuitenkaan ymmärrä, miten monien näkemysten ja kompromissien tulos jokainen kaava on. Tämä näkyy haastateltujen mukaan siinä, että huonosta tai epämiellyttävästä ympäristöstä syytetään pelkästään kaavoittajia eikä esimerkiksi poliitikkoja. Kaavoittajan hyvät ajatukset on kuitenkin saatettu vesittää moneen kertaan. Tällöin kaikkea vastuuta ei pitäisi kasata kaavoittajien niskoille.

7.1.2 Mielikuvat professiosta ja todellisuus: miksi kaavoittajaksi on haluttu?

Kysyin kaikilta haastatelluilta, minkä takia he olivat valinneet juuri kaavoittajan uran tai miten he olivat päätyneet nykyiseen ammattiinsa. Kahta samanlaista tarinaa ei tietenkään ole, mutta yhtäläisyyksiäkin kertomuksista löytyy.

Niillä haastatelluilla, joilla oli takanaan keskiasteen koulutus tai korkeakoulututkinto muualta kuin arkkitehtiosastoilta, olivat syyt sekä opiskelu-

paikan että työn valintaan hyvin käytännöllisiä. Usea haastateltu mainitsi, että oli jo ennen opiskelun aloittamista tehnyt alan töitä ja kiinnostus alaan oli syntynyt tätä kautta. Opinnoilla haluttiin tukea jo alkanutta uraa ja ammatillista osaamista. Monet näistä haastatelluista olivat suorittaneet erilaisia täydentäviä opintoja myös perustutkinnon jälkeen.

Sattumalla näyttää sen sijaan olleen merkitystä arkkitehtien suuntautumisessa yhdyskuntasuunnitteluun. Valinta lähteä opiskelemaan arkkitehdin ammattia oli tietoinen; kiinnostavaa on kuitenkin se, että yhtä maisema-arkkitehtia lukuun ottamatta kukaan arkkitehtikaavoittajista ei ollut tietoisesti lähtenyt opiskelemaan nimenomaan yhdyskuntasuunnittelua tai kaavoitusta. Tosin mainitulla maisema-arkkitehdilläakaan ei ollut tietoa siitä, millaisia tehtäviä ammatti toisi tullessaan. Veljensä arkkitehtiystävän innoittamana hän päätyi valitsemaan tämän ”luovaksi, mutta kunnialliseksi” arvioimansa ammatin.

Kahden haastatellun arkkitehtikaavoittajan vanhemmat olivat rakennussuunnittelun parissa työskenteleviä arkkitehtejä. Heille opiskelupaikan valinta oli helppo ja luonteva, varsinkin kun molemmat pääsivät ensi yrittämällä sisään. Muut arkkitehtikoulutuksen saaneet haastatellut kertoivat, ettei heillä ollut juurikaan realistista käsitystä arkkitehdin ammatista ennen opiskelujen aloittamista. He olivat valinneet arkkitehtikoulutuksen piirustustaidon, matemaattisten lahjojen sekä toisaalta haaveiden ja mielikuvien perusteella.

”Pitkään oli, että minä halusin lääkäriksi tai jotain muuta, mutta sitten jossain vaiheessa ajattelin, että se oli hirveän makeeta, kun käveli musta Marimekkolaukku kädessä Vanhan Ylioppilastalon ohi, ja sitten sieltä näkyi tuo hakaviivain ja ne kaikki tietää että minä olen arkkitehti. Suuria syviä motiiveja... (naurahtaa) Se (ammatti) tuntui arvostetulta, ja sitten se oli taiteellinen. Hyvin epämääräinen käsitys siitä arkkitehdin ammatista kuitenkin oli.”

Muutama haastateltu arkkitehtikaavoittaja kertoi kiinnostuneensa kaavoituksesta kesätyöpaikassaan ja jääneensä sitä kautta maankäytön suunnittelun pariin. Yleistäen voidaan sanoa, että 1960- ja 1970-luvuilla opiskelleet kertoivat jo opiskeluaikanaan kiinnostuneensa yhteiskunnallisista kysymyksistä ja tämä oli sysännyt heidät kiinnostamaan myös yhteiskunta- tai yhdyskuntasuunnittelusta. Ilmapiiri yhdyskuntasuunnittelua kohtaan oli haastateltujen mukaan tuolloin myönteinen. Sen sijaan 1980-luvulla opiskelleita ei yhdyskuntasuunnittelu kiinnostanut vielä opiskeluaikana. Tähän oli haastateltujen mukaan syynä opetuksen

heikko taso sekä yleinen suunnitteluvastainen ilmapiiri. 1980-luvulla opiskelleet ”ajautuivatkin” maankäytön suunnittelutehtäviin sattumalta, kilpailujen tai muiden työtehtävien kautta. He totesivat kuitenkin kaavoituksen ja yhdyskuntasuunnittelun arvostuksen nousseen ja olivat tyytyväisiä nykyisiin tehtäviinsä.

1990-luvulla opiskelleet taas painottivat kertomuksissaan maankäytön suunnittelun kiinnostavuutta, vaativuutta ja vaihtelevuutta verrattuna rakennussuunnitteluun. Kiinnostus kaupunkikulttuuriin sekä kaupunkirakennustaitteeseen mainitaan myös syiksi, miksi haastatellut olivat opiskeluaikanaan vähitellen suuntautuneet yhdyskuntasuunnitteluun. 1990-luvulla opiskelleet mainitsivat myös, että yhdyskuntasuunnittelun opetus oli kiinnostavaa ja että laman aikana järjestettiin korkeatasoisia kursseja.

Kaavoittajan ammatista oli siis useimmilla haastatelluilla hyvin hatara käsitys ennen alalle pääsemistä tai joutumista. Jotkut mainitsivat, että alaan liittyi jopa hyvin virheellisiä mielikuvia. Vallalla olleet käsitykset arkkitehdeistä luovina, yksinäistä työtä tekevinä maestroina olivat romuttuneet viimeistään työelämään astuttua.

”Varmaan arkkitehtiuralle hakeutuu enimmäkseen tällaiset taiteilijatyypit, jotka haluavat sen oman kädenjälkensä esille ja juuri näissä kaavoitustöissä tiedänkin joitakin kurssitovereita, joille on ollut hirveän vaikeata sitten se, kun se oma hieno ajatus ei mene läpi ja sitten kun se tyrmätään, niin se aiheuttaa kyllä turhautumista ja masentumista. Se kyllä voi olla hyvinkin vaikea kestää.”

Kartoitin myös haastateltujen tähänastiset työurat. Kysyin haastatelluilta, missä alaan liittyvissä työpaikoissa he olivat ennen nykyistä työpaikkaansa työskennelleet. Listasta tuli hyvin vaihteleva, mutta kaikilla haastateltavilla oli kokemusta useammasta kuin yhdestä työpaikasta: 24 haastatellusta 9 kertoi tullessaan nykyiseen virkaansa kaupungin palvelukseen yhden tai useamman yksityisen toimiston kautta. Muiden haastateltujen taustat olivat toisistaan poikkeavat.

Haastateltujen kaavoittajien työpaikat:

Yksityinen toimisto (tai useita) – kaupunki (9 haastateltua)

Yksityinen toimisto – alueellinen ympäristökeskus - kaupunki

Kaupunki – yksityinen toimisto – kaupunki

Assistenttuuri yliopistolla – yksityinen toimisto – kaupunki

Yksityinen toimisto – kaupunki – yksityinen toimisto – kaupunki

Kaupunki – kunta – kaupunki

Assistenttuuri korkeakoulussa – kaupunki
Tutkimuslaitos – kaupunki
Yksityinen toimisto – kunta – lääninhallitus
– alueellinen ympäristökeskus
Yksityinen toimisto – kaupunki – alueellinen ympäristökeskus
Yksityinen toimisto – kaupunki – yksityinen toimisto
– alueellinen ympäristökeskus
Yksityinen toimisto – kaupunki – valtio(ulkomailla) – yksityinen
– kaupunki – yksityinen toimisto – alueellinen ympäristökeskus
Seutukaavaliitto – yksityinen toimisto
Yksityinen toimisto (tai useita)
Kaupunki – yksityinen toimisto
Yksityinen toimisto – kaupunki – yksityinen toimisto

Jere Maula esittää (1992, 184), että 1960-luvulla opiskeli Suomen ensimmäinen arkkitehtien kaavoittajasukupolvi, jolla ei välttämättä enää ollut taustalla rakennussuunnittelukokemusta kaavoitustöihin hakeuduttaessa. Haastattelujen yhteydessä en kartoittanut haastateltujen arkkitehtien rakennussuunnittelukokemusta. Yleisesti näyttäisi kuitenkin siltä, että myös nuoremmilla haastatelluilla oli työkokemusta useammasta kuin yhdestä työpaikasta ja useimmilla oli kokemuksia niin yksityiseltä kuin julkiselta sektorilta.

7.1.3 Arkkitehtikoulutuksen merkitys professionaalien omakuvassa

Haastatelluista 24 kaavoittajasta 17 oli koulutukseltaan arkkitehteja tai maisema-arkkitehteja. Haastatteluaineistossa heidän kokemuksensa painottuvatkin monin tavoin: esimerkiksi he muita enemmän nostivat itse esille koulutukseensa liittyviä seikkoja. Tässä luvussa keskityn pelkäämään arkkitehtikoulutukseen, koska muiden koulutustaustojen yleisempi tarkastelu olisi otoksen perusteella mahdotonta. Perustelen valintaani myös sillä, että ammattikunnan arkkitehtidominanssi vaikuttaa sekä kaavoittajien professionaaliseen omakuvaan ja rooleihin, että yleisiin mielikuviin kaavoittajista erityisesti suurissa kaupungeissa.

Kuvailen tässä osiossa haastateltujen näkemyksiä suomalaisesta arkkitehtikoulutuksesta, keskittyen erityisesti yhdyskuntasuunnittelun opetukseen 1960–1990-luvuilla. Tutkimuksessa haastatellut arkkitehtikaavoittajat ovat valmistuneet vuosina 1969–2002. 17 arkkitehdin lisäksi neljä muun koulutuksen saanutta kaavoittajaa oli opiskellut yhdyskuntasuunnittelua

Helsingin, Oulun tai Tampereen arkkitehtiosastoilla. Suomessa arkkitehtien tutkinto on eräänlainen ”yleisarkkitehdin” tutkinto. Kaikki opiskelevat sekä rakennus- että yhdyskuntasuunnittelua ja vasta opintojen loppuvaiheessa erikoistutaan johonkin tiettyyn oppiaineeseen. Kaikki haastatellut arkkitehdit eivät olleet erikoistuneet yhdyskuntasuunnitteluun.

Yleisesti ottaen haastatellut kritisoivat yhdyskuntasuunnittelun opetusta melko runsaasti. Vastaaajien mielipiteet kuitenkin vaihtelivat sen mukaan, millä vuosikymmenellä ja missä tutkinto oli suoritettu. Keskeisenä ongelmana pidettiin sitä, ettei aikaisempina vuosikymmeninä annettu opetus vastaa millään tavalla nykyisen kaavoittajan työn vaatimuksia. Monet mainitsivat myös, että opinnoissa tuotiin esille sellaisia arvoja ja asenteita, jotka eivät enää ole ajankohtaisia, vaan voivat jopa haitata uusien asioiden omaksumista (vrt. Schön 1991).

Kriittisimmin haastatellut suhtautuivat Otaniemen arkkitehtiosaston yhdyskuntasuunnittelun opetukseen. Tampereella ja Oulussa opiskelleet kuvailivat opetusta jonkin verran positiivisemmin. Haastateltujen mukaan menneinä vuosikymmeninä Otaniemessä on Oulua ja Tamperetta voimakkaammin korostunut rakennussuunnittelun painottaminen ja arvos-taminen. Tämä on haastateltujen mukaan johtunut muun muassa siitä, että Helsingin seudulla on rakennettu enemmän kuin muualla maassa ja arkkitehtitoimistot ovat keskittyneet sinne. Otaniemen arkkitehtiosaston opettajista suuri osa on ollut tunnettuja arkkitehtejä ja suurten toimistojen omistajia, joten nuoria arkkitehtejä on kouluttu suoraan toimistojen tarpeisiin. Tampereella ja Oulussa taas yhdyskuntasuunnittelu on nähty realistisempänä ammattivaihtoehtona, koska rakennussuunnittelutehtäviä ei ole ollut tarjolla yhtä runsaasti. Myös opetuksessa on painotettu enemmän yhdyskuntasuunnittelua.

1960-luvun lopun ja 1980-lukujen yhdyskuntasuunnittelun opetusta Otaniemessä kuvailtiin yhtäältä positiivisesti, toisaalta kriittisesti. Hyväksi puoleksi mainittiin se, että opetuksessa korostettiin ratkaisukeskeisyyttä (vrt. esim. Schön 1991, 25, 30–37). Myös 1970-luvun demokraattisen suunnittelun ideoita pidettiin edelleen omalla tavallaan ajankohtaisina. Sen sijaan opetusta ja kurssikirjallisuutta pidettiin pääsääntöisesti huonoina. Opettajilla ei ollut pedagogisia valmiuksia, vaikka nämä olisivatkin olleet hyviä arkkitehteja. Toisaalta on muistettava, että yliopisto-opetusta 1970-luvulla on arvosteltu muuallakin kuin teknillisissä korkeakouluissa. Opetus perustui tällöin enemmän massaluentoihin eikä vuorovaikutus-taitoja yleisesti korostettu osana opetettavia valmiuksia.

”Silloin ennen niitä (vuorovaikutustaitoja) ei opetettu. Esimerkiksi kun meni kurssin opinnäytetyötä assistentille esittelemään – assistenttinahan oli täällä nuoria, vastavalmistuneita arkkitehtejä – niin ei niillä ollut pedagogista kokemusta. Ne rupesivat sieltä katsomaan, että jaa, mitäs sä oot täällä tehny, että jaa, sä oot tehny näin ja näin, sen sijaan että ne olisivat edes sanoneet, että esittelepä tämä työ nyt... Se on muuttunut, opiskelijat tekevät kurssitöitä kuntien kanssa nyt. Että se oppi on tullut kyllä kantapäähän kautta.”

Joidenkin yhdyskuntasuunnittelun (YKS) oppikirjojen sisältöä kuvasivat useat haastatellut ”käsittämättömäksi”. YKS:n opiskelua ei etenkin enää 1980-luvulla pidetty houkuttelevana. Tapana olikin haastateltavien mukaan vain päästä läpi tietyistä pakollisista kursseista.

Yhdyskuntasuunnittelun opetusta moitittiin myös siitä, että se oli liian teoreettista. Suunnittelu kuvattiin opiskelijoille tieteellisenä prosessina, jossa mitataan, ruudutetaan ja moduloidaan. Luovuudella ei nähty olevan suunnittelussa suurtakaan roolia.

”Tehtiin kaupunkisuunnittelusta tiedettä. Asiasta, joka ei ole tiedettä vaan suunnittelua. Eli ongelmana oli se, että kuviteltiin, että tietyin tieteellisin metodein syntyy paras ympäristö. Jos katsoo sillä argumentilla toteutettua ympäristöä, niin se on itse asiassa kamalinta mitä on tehty. Tavallaan semmoinen luovuus ja intuitio, mikä on välttämätön osa kaikessa suunnittelussa, ikään kuin kiellettiin ja sitten myöskin tehtiin siitä asiasta monimutkaisempaa kuin se onkaan.”

Yhdyskuntasuunnittelun opetusta erityisesti 1980-luvulla kuvattiin niin teoreettiseksi, että se karkotti opiskelijoita rakennussuunnittelun puolelle. Toisaalta 1980-luvulle sijoittunut suunnittelun arvostuksen yleinen lasku vaikutti myös yhdyskuntasuunnittelun opintojen vähäiseen houkuttavuuteen.

”Minä olen opiskellut 80-luvulla ja se oli nimenomaan sitä, että nämä virastoarkkitehdit, ne eivät ole arkkitehtejä ollenkaan. Kunnon arkkitehdit suunnittelevat taloja, joita julkaistaan Arkkitehti-lehdessä, että se on sitä arkkitehdin oikeata hommaa. Ei esimerkiksi kesätöihin tullut mieleenkään hakea virastoon. Se oli jotenkin tosi kaukana semmoinen ajatus. Ja opetuskin oli ...(hymähtää). Yhdyskuntasuunnittelun kirjoja kuvailtiin järeiksi nukuttajiksi vaativille käyttäjille. Se tuntui hirveän teoreettiselta.”

Kritiikillä on myös toinen merkityksellinen kohde. Joidenkin haastateltujen mukaan erityisesti Otaniemen arkkitehtiosastolla, mutta jonkin verran

myös Oulussa ja Tampereella, vallitsi 1960–1980-luvuilla henki, joka suosi sankariarkkitehtuuria. Tämä henki heijastui myös yhdyskuntasuunnittelun puolelle. Sankariarkkitehdin myyttiin kuuluivat haastateltujen mukaan erityisesti luovuuden, voimakkaan näkemyksellisyyden sekä oman tahdon toteuttamisen korostaminen. Luovuuden nähtiin olevan lahjakkuutta, johon opetuksella ei pystytä vaikuttamaan. Sitä joko oli tai ei ollut. (Vrt. Yanar 1999; Mattila, 2003.)

”Lähtökohta oli tavallaan aika mystinen osaaminen, että ei ajateltukaan, että voidaan kouluttaa hyviä suunnittelijoita tai hyviä arkkitehtejä ylipäättänsä, vaan ajateltiin, että se koulutus tähtää siihen, että täytyy olla 48 huonoa, jotta on sitten ne kaksi loistavaa arkkitehtia, joita julkaistaan ja joita ihaillaan... Ja sen sitten huomasi, että jos sai rakennusarkkitehtikoulutuksen tai oli saanut jonkun muun koulutuksen aikaisemmin kun tuli arkkitehtiosastolle, niin kehittyi erilaiseksi arkkitehdiksi... Tavallaan siinä oli joku semmoinen, että kun koulusta tuli ja halusi arkkitehdiksi, niin siinä ehdollistui ainakin Otaniemessä niihin tavoitteisiin, joita siellä annettiin. Ja tavallaan niitä alkoi pitää oikeina, koska ei ollut sellaista historiaa, että olisi kyennyt (vastustamaan). Mutta niillä oli, jotka olivat opiskelleet jotain muuta, tai joilla oli ollut välivuotia tai jotain, ne ainakin siinä opiskeluaikana enemmän kyseenalaisti sitä arvomaailmaa.”

Sankariarkkitehdin rooliin eivät haastateltujen mukaan kuuluneet kompromissihakuisuus tai kommunikaatiokyvyt ja -halukkuus. Sankariarkkitehti nähtiin piirtävänä ”guruna”, jonka kuvat puhuvat puolestaan ja joka ei selittele tekemisiään. Opetuksessa tämä näkyi haastateltujen mukaan muun muassa siten, että opiskelijoita ei rohkaistu esittelemään töittensä sisältöä muille.

Haastateltu: ”Meillä pidetään sitä selittämistä, ainakin siinä 70- ja 80-luvun koulutuksessa, niin se oli suuri synty. Että tavallaan oli hienoa seisoa oman esityksensä takana, sai se minkälaiset arvostelut tahansa.”

Haastattelija: ”Oliko teillä opiskeluaikana mitään osallistumiseen liittyvää koulutusta?”

Haastateltu: ”Ei mitään, ei. Arkkitehti, suunnittelija piirsi ja arkkitehti oli jonkinlainen guru siihen aikaan, että näin tehdään. Nythän se ei ole semmoinen ollenkaan. Arkkitehdin asema on kyllä tässä 30 vuodessa muuttunut... Ja kyllä se näkyy palkkauksessakin.”

Sankariarkkitehdin piirteisiin kuuluu myös se, että nämä ovat lähes poikkeuksetta olleet miehiä. Naisia ei ole sankariarkkitehdin uralle kannustettu samalla tavalla.

”Tämä klassinen juttuhan oli; meille sanottiin silloin kun kouluun lähdettiin tai oltiin ekana vuonna opiskelemissa, että kun meitä oli 50, niin että kahdesta teistä tulee hyvä arkkitehti, eivätkä ne ole naisia. Näin sanottiin vuonna -77. Että se tavallaan siitä opetuksesta.”

Jotkut haastatellut arvelivat, että opiskeluaikana omaksuttu sankariarkkitehdin malli on voinut haitata sopeutumista myöhempään työelämään. Ongelmia on voinut syntyä sekä rakennussuunnittelun että yhdyskuntasuunnittelun puolella. Rakennussuunnittelussa yksittäinen arkkitehti on haastatellun mukaan rakennuttajan ja taloudellisten reunaehtojen armoilla. Omien periaatteiden ja todellisuuden välille voi syntyä suuria ristiriitoja. Yhdyskuntasuunnittelussa taas suunnittelijan on kyettävä kuuntelemaan eri osapuolia ja hakemaan ratkaisua monista eri vaihtoehdoista. Oman tahdon läpi ajaminen ei useinkaan onnistu. Jos tämän ottaa kovin raskaasti, voi työskentely olla vaikeaa.

”Varmaankin opiskelussa vielä tänäkin päivänä aika monella nuorella on semmoinen haaste ja mielikuva siitä tulevaisuudesta. Kaikista tulee Aaltoja tai Pietilöitä, jotka suunnittelevat ja tekevät sitä työtänsä niin kuin itse tahtoo. Mutta kyllä se käytännön tosiasia varmasti on, että suurin osa tekee kuitenkin sitä työtä niin paljon pienemmällä profiililla ja paljon tiukemmassa ohjauksessa. Ainoastaan hyvin pieni osa siitä porukasta valmistuu tällaiseksi maestroksi sitten jatkossa.”

Haastatelluilla oli keskenään toisistaan poikkeavia näkemyksiä siitä, millaisia asioita arkkitehtiopinnoissa on koettu painotettavan. Erään Otaniemessä opiskelleen haastatelluin näkemyksen mukaan ympäristökysymysten ja erilaisten luonnonarvojen huomioonottamista opetuksessa on järjestelmällisesti väheksytty. Kaupunki on tämän painotuksen mukaisesti nähty taideluomana, jolle luonnon on ollut alistuttava. Toisen, suunnilleen samaan aikaan 1970-luvulla Otaniemessä opiskelleen mukaan yhdyskuntasuunnittelun opetuksessa on nimenomaan väheksytty kaupunkirakennustaiteen tai luovuuden merkitystä ja on painotettu liikaa suunnittelua tieteellisenä prosessina. Nämä kaksi toisistaan poikkeavaa näkemystä kuvastavat ehkä sitä, että haastateltujen oma arvomaailma ja nykyiset työtehtävät vaikuttavat siihen, millaiseksi opetus jälkeensä koetaan.

1980-luvun lopulla ja 1990-luvulla opiskelleet painottivat vanhempia haastateltuja enemmän kaupunkirakennustaiteen ja *urban designin* osuutta opetuksessa. Opetus sai kiitosta siitä, että taiteen ja luovuuden merkitystä korostettiin myös kaupunki- ja yhdyskuntasuunnittelun

opetuksessa. Toisaalta nämä nuoremman polven haastatellut olisivat kaivanneet opetukseen lisää käytännön työelämässä tarvittavia taitoja ja työkaluja.

”Ja kyllä esimerkiksi rantayleiskaavoitus on niin kaukana opiskeluajan systeemeistä kuin vain ikinä voi olla... ei siellä semmoisia asioita ikinä opetettu.”

”Olisin kaivannut semmoista kurssia, missä olisi paneuduttu jotenkin enemmän niihin arkkitehtuurin perustekijöihin... Minä vähän vierastan että lähdetään heti olemaan semmoisia individualisteja ja kauhean lahjakkaita persoonia. Ne ensimmäiset (kurssit) mihin tullaan arkkitehtuuria opiskelemaan menee heti semmoiseen, että pitää niitä ideoita luovasti esittää... että jotenkin semmoista enemmän että hahmotettaisiin niitä tiloja ja mietittäisiin niitä mittasuhteita kunnolla, että mitä se tarkoittaa, jos meillä on tällainen huonemitta tai tällainen aukiomitta. Jotenkin ainakin siinä alkuvaiheessa olisi kaivannut ihan semmoista perusfaktaa ja sitä saa tulla ihan vankasti. Jotenkin tuntuu että silloin vielä kun itse aloitin, niin oli vallalla semmoinen käsitys, että kyllähän te siellä töissä sitten ne asiat opitte.”

”Arkkitehtikaavoitusta. Ja se on minun mielestä vähän ongelma, että esimerkiksi juridiikkakysymykset ja muut on valinnaisina lisäkurseina, ja monikaan ei älyä ottaa niitä opiskeluaikana. Siinä tulee semmoinen ongelma, että toisaalta sinulla on hyvät valmiudet kaikista ylimmän tason suunnitteluun. Silloinhan pääset tekemään kaupunkirakennustaidetta, kun tunnet ne perusasiat ja niiden yläpuolella pystyt tekemään ratkaisuja. Mutta vähän sellaista perustaa, mistä se kaupunki sitten aina rakentuu. Pitäisi olla enemmän sellaisia workshoppeja jonkun tietyn casen ympärillä, mitkä olisivat todella monialaisia, että opettajat olisivat myös useammilta aloilta. Se vaatisi tietysti, jos perusopetusta ajatellaan, suomenkielisen opetusmateriaalin tekemistä, mitä ei ole sitten 70-luvun minun mielestäni kunnolla edes yritetty.”

Ongelmaksi läpi vuosikymmenten nähtiin se, että opettajina eri koulujen arkkitehtiosastoilla on ollut niin vähän opetukseen keskittyvää henkilökuntaa. Opettajien pedagogisia kykyjä pidettiin huonona. Positiivisessa mielessä muistettiinkin niitä muutamia harvoja opettajia, jotka oli koettu sekä karismaattisiksi että opiskelijoiden ongelmiin paneutuviksi.

7.1.4 Mielekkäimmiksi koetut työt

Andrew Abbott (1988, 65–69) on todennut, että ammatillaiset halusivat yleensä työssään keskittyä niihin tehtäviin, jotka koetaan ammatilliseksi ydinosamiseksi. Tekemäni kyselytutkimuksen (2000) perusteella olen esit-

tänyt (mm. Puustinen 2001, 2002), että myös kaavoittajat halusivat työssään keskittyä nimenomaan ydinosaamiseen kokemaansa ”perinteiseen suunnitteluun työpöydän ääressä”. Tämän tutkimuksen haastatteluissa kysyin kaavoittajilta, mikä heidän työssään on mieleisintä ja mielekkäintä tekemistä. Toisaalta kysyin myös epämielikkäimpiä tai ikävimpiä tehtäviä. Haastatteluaineisto tukee aiemmin esittämäni tulosta. Esille kuitenkin nousi useampi kuin yksi mielekkääksi koettu tehtävä. Esille nousi myös työoloihin liittyviä tekijöitä, jotka vaikuttivat työtehtävien mielekkääksi kokemiseen.

Suurin osa vastaajista piti mieluisimpana työtehtävänä ”ihan rehellistä suunnittelua” tai ”varsinaista suunnittelua”. Tällä tarkoitettiin suunnitteluprosessin ideointivaihetta, jolloin suunnittelija voi työskennellä melko itsenäisesti. Työtä kuvattiin luovaksi ja kiehtovaksi. Moni tosin totesi, että tämä vaihe työssä on nykyisin kutistunut lähes olemattomiin. Usea haastateltu oli sitä mieltä, että nykyinen suunnittelujälki ei ole niin hyvää kuin mihin olisi paremmilla resursseilla mahdollisuus.

”Tietenkin se on ehkä mielenkiintoisin osa sitä työtä juuri se ideointi ja sen suunnitelman muodon hakeminen. Semmoinen että saat mieltä ja erilaisia vaihtoehtoja pyörittää, miten se asia ratkaistaan. Ja se on jännä, oikeastaan semmoinen euforinen kokemus kun saat palaset sillä lailla loksautettua paikallensa. Siitä tulee aina se yhtä hieno tyydytyksen tunne. Mutta se on hirveän pieni osa sitä työtä tänä päivänä.”

Luovien tehtävien mielisuudesta mainitsivat erityisesti arkkitehdit. Haastateltu diplomi-insinööri kuvasi mieluisinta työtehtäväänsä hieman eri tavoin:

”Minä lähden siitä, että kun töissä ollaan ja nyt tässä on kaavoituksesta kysymys, niin sen työn täytyy olla tuloksellista. Eli täytyy syntyä sitä kaavaa ja sehän taas luo puitteet yhdyskunnan rakentamiseen. Ja kyllä minä pyrin aina siihen että keskityn niihin tehtäviin jotka vie tätä asiaa eteenpäin. Ja vaikka se seurustelu on aina välttämätön tietysti, se varsinaisten kuvien ja siihen liittyvien tekstien ja selvitysten tuottaminen on se pääasia. Substanssia, niin kuin nykyisin sanottaisiin.”

Yksi haastateltu, koulutukseltaan rakennusarkkitehti, piti mieluisimpana työtehtävänä asiakaspalvelua. Hänen mukaansa siinä pääsee kosketuksiin kaikenlaisten ihmisten kanssa ja saa käyttää ihmissuhdetaitojaan.

Kaksi muutakin haastateltua mainitsi, että asiakaspalvelussa tai ”ihmisten kanssa olemisessa” on hyvät puolensa. He eivät kuitenkaan pitäneet tätä

mieluisimpana tehtävänä. Toisen haastattelun mukaan osallistumisen järjestäminen on kiinnostavaa ja kunnianhimoista työtä, jossa luovutaan voi käyttää osallistumismenetelmien kehittämiseen. Toisaalta hän piti ihmisten kanssa työskentelyä hyvin haastavana ja raskaana. Ongelmana on hänen mukaansa se, että tuodessaan ”katastrofeja ihmisten kotinurkille” kaavoittaja joutuu helposti koko kaupungin edustajaksi, jolloin saa ottaa moitteet vastaan myös päivähoiton riittämättömyydestä, katujen talvikunnossapidosta ynnä muusta.

Haastatellut ympäristökeskusten edustajat pitivät mieluisimpana työtehtävinään ongelmallisten tai haastavien kaavoituskohteiden parissa työskentelyä. Tällöin asiantuntemusta päästään käyttämään ja parhaimmassa tapauksessa käymään hedelmällistä keskustelua. Mieluisiksi kysymyksiksi mainittiin kaupunkikuvalliset kysymykset.

Muita yksittäisiä, mieluisia työtehtäviä ei haastatteluissa mainittu. Eräs mieluisa työn sisältöä kuvaava asia kaavoittajan työstä nousi kuitenkin esille. Työn positiiviseksi puoleksi erityisesti monet nuoremmat kaavoittajat mainitsivat työn monipuolisuuden ja vaihtelevuuden. Päivät ja viikot koostuvat erilaisista tehtävistä ja projekteista, joissa aina on mahdollisuus uusien asioiden oppimiseen.

”Olen vissiin niin vähän aikaa ollut, että ei kauheasti (negatiivista) ole. Minä olen vielä sellaisessa hurmiossa, että ihanaa kun saan tehdä tätä työtä”

”Minä olen vielä sen verran innoissani ja ehkä vähän hölmö, että minun mielestäni tässä ei mitään kauhean epämielikästä ole. Ehkä semmoiset säännölliset hallinnolliset kokoukset, niin ne ovat vähän tylsiä. Mutta toisaalta siis asemakaavakokoukset, joissa pitää kerran viikossa aina käydä istumassa, kun minä olen uusi ja en oikein tunne talon tapoja, niin minä opin niissä hirveästi, joten ne on ihan järkeviä käydä. Mutta kaikkein hauskinda tässä on suunnittelu.”

Työn vaihtelevuus koettiin toisaalta myös ongelmaksi. Monet vastaajat olivat sitä mieltä, että kaavoittajan työn raskaimpia puolia ovat kiire ja pirstaleiset päivät, jolloin ei ennätä keskittyä mihinkään. Projekteja voi olla useita päällekkäin ja neuvottelut ja kokoukset vievät ajan. Ylikuormitus, kiire, resurssipula, keskeneräisyys, töitten paljous ja ylityöt mainittiinkin lähes joka haastattelussa. Nuoremmat kaavoittajat hyväksyivät tämän paremmin kuin vanhemmat, jotka ilmeisesti ovat nähneet helpompiakin aikoja.

”Minun lisäksi tässä on tällä hetkellä ainoastaan kolme suunnittelijaa ja sitten tätä muuta henkilökuntaa lisäksi. Että se käytännössä tarkoittaa sitä, että yhdellä ihmisellä on monta isoa projektia vedettävänä, ja kukaan ei pysty sitä yksin tekemään. Välillä on semmoinen tunne, että ei tiedä mihin suuntaan syöksyisi, että ne asiat pysyisivät niin kun kasassa, jollakin tavalla hallinnassa.”

”Työtä on, sanotaan yli 10 vuotta, ollut aivan liian paljon. Se on ollut ihan loputonta. Vaikka oltiin 90-luvulla, oli lama-aika, meidän yksikössä täällä ei ollut lamaa. Vaan siis me olimme koko ajan tiukasti työllistettyjä. Täytyy sanoa suoraan, että se työaika, niin sanottu virallinen työaika, niin se ei ole aika ajoin riittänyt alkuunkaan, vaan on pitänyt aina vaan venyä ja venyä. Eli siis resurssit ja työtehtävät ei ihan ole olleet tasapainossa... Ja sitten vielä se, että kun joutuu niin moniin, moniin kymmeniin asioihin ottamaan kantaa lyhyellä aikavälillä ja päivät on hirveän pirstaleiset, niin ei ehdi mihinkään kunnolla paneutumaan, niin se koettelee. Että miten jaksaa pään pitää selvänä.”

Vähiten miellyttäviä työtehtäviä mainittiin useita. Erityisen epämiellyttävinä töinä pidettiin erilaisia ”byrokraatiaan” liittyviä pakollisia tehtäviä, kuten lausuntojen ja muistutusvastineiden kirjoittamista. Niihin kuuluu haastateltujen mukaan liikaa aikaa ja ne ovat ”tarkkaa ja puisevaa työtä”. Ylipäänsä kirjoittamista pidettiin epämieluisana tehtävänä. Kirjoittamista on kuitenkin kaavoittajan työssä nykyisin paljon, riippumatta asemasta työorganisaatiossa.

Usea haastateltu mainitsi epämiellyttäväksi työksi myös neuvottelut ja kokoukset. Epämiellyttäviä ne olivat joko sisältönsä vuoksi tai siksi, että ne vievät niin paljon työaikaa. Konsulttikaavoittajat pitivät usein epämiellyttävinä tilaajaorganisaation kanssa käytyjä neuvotteluja. Eräs haastateltu totesi karrikoiden, että ”jäykkä ja perinteinen tilaajaorganisaatio pystyy latistamaan konsulttien parhaimmatkin ideat vakiotuotteiksi.” Tämä toistuu konsulttien mukaan valitettavasti lähes joka projektissa.

Kaupunkien edustajat taas pitivät neuvotteluja, kokouksia ja osallistumistilaisuuksia epämiellyttävinä sen vuoksi, että ne vievät paljon aikaa. Iltatyöt olivat epämiellyttäviä varsinkin pienten lasten vanhemmille. Yksi haastateltu mainitsi epämiellyttävimmäksi työksi rantakaavojen mitoituksen, koska piti sitä vaikeana.

Ympäristökeskuksissa pidettiin työn epämiellyttävänä puolena ”punakynänä” toimimista. Se on haastateltujen mukaan henkisesti raskasta, koska kunnista tuleva palaute on usein negatiivista. Tämä pätee sekä kaavoitukseen että poikkeuslupamenettelyyn. Jos kaavasta joudutaan

valittamaan, ympäristökeskusten viranomaiset kokevat epäonnistuneensa kunnan ja ympäristökeskuksen välisissä neuvotteluissa.

Haastatellusta riippumatta kaavoitustyö yleensä koettiin raskaudestaan huolimatta kiinnostavaksi ja paljon antavaksi. Jotkut vanhemmat kaavoittajat totesivat, että työssä jaksamista helpottaa tunne siitä, että tietää uransa aikana vaikuttaneensa tärkeisiin paikallisiin kysymyksiin yhdyskuntasuunnittelussa.

”Minä pidän siitä tietenkin, että yhdyskuntasuunnittelu on hirveän haasteellista ja monesti puhutaan hyvin tärkeistä ja isoista kysymyksistä. Minä olen ihan oikeasti kokenut, että olen pystynyt ihan vaikuttamaan niihin ratkaisuihin. Että kyllä se on sitten se, joka kuitenkin antaa sitä... Ja sitten joskus on myös niin, että on saanut olla aika vähään tyytyväinen, että on saanut jonkun pienenkin asian. Voit kuvitella, että kaupungeissa byrokratia on aika jäykkää ja päätöksenteko vaivalloista monesti. Sitä on pitänyt olla pitkäjänteinen eikä ole saanut antaa periksi ja sitten on täytyntä kehittää niitä vuorovaikutustaitoja, eli kykyä siitä, että miten saat ne asiat läpi. Ja se on myös opettanut.”

7.1.5 Näkemyksiä professionaalisuuden luonteesta

Perinteisen funktionalistisen tai teknis-rationaalisen professionäkemyksen mukaisesti professionaalit ovat neutraaleja ongelmanratkaisijoita, joilla on yhteiskunnassa ”yleisen hyvän takuumiehen” rooli (mm. Konttinen 1989, 18–21; Schön 1991, 21). Myös suuri osa haastatelluista kaavoittajista piti professionsa edustajia puolueettomina viranomaisina. Puolueettomuudella tosin jopa vitsailtiin, joten uskoakseni kaavoittajat näkevät asiassa olevan useita puolia.

”Rakennusoikeuden nostamista he (lautakunta) eivät jostain syystä tähän päätökseen kirjanneet. Sitä me sitten tuossa mietittiin, että kävikö siinä jonkinlainen moka, että se unohtui... (nauraa). Me virkamiehethän emme ole vahingoniloisia, mutta jos olisimme, niin tässä olisi (paikka)....”

Funktionalistisen professionäkemyksen mukaisesti professioiden olemassaololla on vahva yhteiskunnallinen legitimaatio: professionaalinen toiminta on yhteiskunnan kannalta hyödyllistä ja sen vuoksi yhteiskunta on antanut professiolle valtuutuksen erityistä asiantuntijuutta vaativien tehtävien suorittamiseen.

Kaavoittajilla oli yksiselitteinen ja selkeä näkemys siitä, että kaupunkisuunnittelu tai kaavoitus on asiantuntijatyötä ”niin kuin mikä muu työ tahansa”. Osallistumisen korostaminen on joidenkin haastateltujen mukaan sumennanut yleisen käsityksen siitä, kenen tehtävä suunnittelu on. Haastateltujen mielipiteet vaihtelivat puhuttaessa osallistumisesta ja sen merkityksestä. Jotkut haastatellut pitivät osallistumista ensiarvoisen tärkeänä ja toiset taas lähes haitallisena. Molempien näkemysten mukaan osallistuminen siirtää suunnittelussa käytettävää valtaa suunnittelijoilta pois.

”Minusta kaupunkisuunnittelu jos mikä ja yhdyskuntasuunnittelu on ammatti-ihmisten tehtävä, ja nyt kun on viety tuo kuuleminen ja kaikki osallistuminen niin pitkälle, niin minusta piilee selkeästi semmoinen vaara, että joitakin asioita päätetään niin kutsutulla huutoäänestyksellä. Että se asia tai joku vaihtoehto, joka saa eniten eri piireistä vihreätä valoa, niin sitten päätökset tehdään jonkun semmoisen pohjalta.”

Kommunikatiivisuus ei ole kuulunut perinteiseen professionaaliseen rooliin, ja kaavoittajakin on pystynyt vetäytymään viranomaisroolinsa taakse. Tänä päivänä se ei enää onnistukaan. Erityisesti nuoremmat haastatellut olivat tästä hyvillään, vaikka kommunikaatiotaitojen nähtiinkin olevan vaikeita.

”Minulla itselläni on sellainen kuva, että silläkin lailla on muuttunut, että kaavoittajat ja kunnan päättäjät eivät ole semmoisia jumalia enää, vähän ylempänä ja ne sanoskelee vaan. Että ollaan enemmän samalla tasolla, ja kuunnellaan ja on hirveän tärkeää, että he (asukkaat) kokevat, että otetaan huomioon. Mutta jos ei voi kaikkia tyydyttää, niin on joku faktinen peruste sitten sille. Monesti se on tasapuolisuus, joka...”

Kaavoittajien puheesta on pääteltävissä, millaisena oman profession edustajat nähdään. Kysymyksessä on usein ihanteellinen tai *ideaalittyyppinen* kuva ”hyvästä kaavoittajasta”. Eräiden arkkitehtikaavoittajien näkemysten mukaan suunnittelijoiden koulutuksessa olennaista on se, että se tähtää parhaan mahdollisen vaihtoehdon löytämiseen. Suunnittelijoilla on tämän ajatuksen mukaan kyky saada hyvää aikaan. Tämä oikeuttaa kaavoittajan työn eli antaa valtuutuksen työhön (mm. Abbott 1988). Haastatellut näkivät suunnittelijoiden ”moraalin ja etiikan” olevan korkean. Huonoja ratkaisuja ei haluta esittää, vaan lopputulosta ”hinkataan ja hinkataan” niin kauan, kunnes paras tai ”kokonaisedullinen” vaihtoehto löytyy. Tällöin toteutuu vastaajien mukaan myös yleinen etu. Osallistuminen

taas voidaan nähdä yleisen edun haastamisena. Mielenkiintoinen seikka haastateltujen puheessa oli myös se, että osallistuminen voidaan kokea suunnittelijoiden ammattitaidon ja siihen kohdistuvan *luottamuksen* kyseenalaistamisena.

”Jos on hyvä suunnittelija ja suunnitelma on hyvä, eihän se suunnitelman laatua välttämättä paranna se suuri osallistuminen, ja jos ei ole hyvä suunnittelija, hän nyt saattaa pystyä puolustamaan sitä suunnitelmaansa, ja sitten sillä tavalla saamaan sen vielä paremmaksi siinä vuorovaikutusprosessissa. Sitten voi olla semmoisia persoonallisuuksia, jotka tavallaan hytyy siinä, että ahaa, tuli tämmöistä palautetta, että eikö tämä minun työni ole minkään arvoista. Joillekin voi olla henkisesti hirveän raskasta se, että ei ole luottamusta. Kun itse ajattelee niin, että meidän ammattikunnalla, varmasti kaikilla koulutuksen käyneillä on semmoiset hyvät eettiset periaatteet ja hyvää halua suunnitella, että on semmoinen lähtökohta, että haluaa tehdä hyvää. Sitten jollekin voi olla aika vaikeaa se, että sitä ei ymmärretä.”

Hyvän kaavoittajan tärkeänä ominaisuutena pidetään *tasapuolisuutta* kaikkia ryhmiä ja osallisia kohtaan. Tasapuolisuutta korostaa haastateltujen mukaan maankäyttö- ja rakennuslakikin. Kaavoittajan on kyettävä perustelemaan selkeästi ratkaisunsa, koska kaikkia ei voi kuitenkaan samanaikaisesti miellyttää. Hyvä kaavoittaja ei ole ”styranki”, vaan hän on kuunteleva ja keskusteleva.

”Sen pitää olla yhteistyökykyinen ja yhteistyöhakuinen. Ei styranki. Siis styranki ei tänä päivänä... Kaksikymmentä vuotta sitten ihmiset ovat olleet vielä ja suorastaan tänäkin päivänä ehkä jotkut ovat suorastaan kaivanneet tämmöistä styrankia. He ovat olleet valmiita luovuttamaan sille styrangille sen homman ja siinä vaan ihmettelemään. Kun siinähan pääsee vähällä myöskin kun styranki hoitaa hommat. Se on muuttunut.”

Asia, jonka ulkopuoliset usein kaavoittajan työstä unohtavat, on se, että kaavoittajan rooliin kuuluu kaavaprosessissa toimia lain vartijana. Kaavoittajan velvollisuus on huolehtia siitä, että pienissäkin kaavoitustöissä noudatetaan lakia. Tämän nähdään olevan tärkeää asukkaiden tasapuolisen kohtelun vuoksi. Pienen kaavamuutoksen hitaus voi asukkaasta tuntua byrokrattiselta kiusanteolta, mutta kaavoittaja ei voi luistaa velvollisuuksistaan.

”Ja sitten hämää on myöskin se, että millä tavalla tämä meidän työ tosiaankin perustuu lakiin: että näin täytyy toimia, että kysymys ei ole siitä, että me haluaisimme pomottaa jotain asukkaita. Asemakaavan

muuttaminen on hirveän paljon hankalampi prosessi kuin miltä se kuulostaa. Se ei ole meidän viraston sisäistä byrokratiaa - vaikka on siinä sitäkin - vaan miten lain laatija on tämän asian muotoillut. Meillä ei ole mitään oikoteitä siinä. Ihmiset eivät voi käsittää, että jos nyt yhden omakotitalotontin asemakaavaa muutetaan, niin mikä siinä voi kestää. Vaan (sanotaan) että ettekö te nyt voi käydä sitä numeroa kumittamassa siellä ja panna uutta tilalle, että ei tämä voi olla niin vaikeaa. Mutta kun asemakaavalla kuitenkin mitä suurimmassa määrin on tällainen juridinen merkitys ja sen tarkoituksena on luoda semmoisia pelisääntöjä yhteiskunnalle ja meillä on sitä kautta velvollisuus toimia parhaamme mukaan tasapuolisesti, niin sen takia sitä prosessia ei ole tehty turhan yksinkertaiseksi.”

Suomalaista kaavoittajaprofessiota kirjallisuuden perusteella hahmottelemassani luvussa olen esittänyt, että suomalaiselle kaavoittajakunnalle tyypillinen piirre ovat eri koulutustaustaisten kaavoittajien väliset erot. On puhuttu arkkitehtien ja insinöörien välisestä kuilusta tai asetelmasta ”arkkitechdit vastaan muut”. Asetelmaa konkretisoi se, että kaavoittajakunnasta noin 50–60 prosenttia on arkkitehtejä. Arkkitehtien dominanssilla on myös historiallinen taustansa Suomessa.

Molemmat yllä mainitut asetelmat nousivat esiin myös omassa haastatteluaineistossani. Arkkitechdeilla ja insinööreillä nähdään olevan joitakin peruseroavaisuuksia, jotka johtuvat esimerkiksi koulutuksen eroista. Arkkitehtien nähdään olevan enemmän kokonaistaiteellista ratkaisua painottavia, kun taas insinöörit (maanmittarit) keskittyvät teknisempiin seikkoihin.

”Maanmittaustyypeillä on juuri se, että niiltä puuttuu se kokonaisnäkemys näistä eri asioista. Että tavallaan siitä juridiikasta, sanotaan että kiinteistötekniikka, että missä tontin raja menee, niin se nousee aina maanmittarisuunnittelijoilla aivan liian tärkeäksi asiaksi. Niin että se, mitä siinä todellisessa ympäristössä tapahtuu, niin se voi olla ihan absurdiakin helposti. Kunhan vaan niin kun tontin rajat, jotka on kerran mitattu. Jokainen katsoo sitä oman asiantuntemuksensa kautta... Ja arkkitechdit voi esittää jotain makeita juttuja, jotka on aivan älyttömiä toteuttaa, kun joku talo sijaitsee yhtä aikaa kahdeksan maanomistajan maalla. Että karkeasti yleistettynä se on noin.”

Arkkitehtien ja insinöörien työtapojen eroa kuvaa erään haastateltavan mukaan se, että arkkitechdit hiovat ratkaisuaan aina viimeiseen asti ja pyrkivät esittämään parhaan mahdollisen loppuratkaisun ”miljoonista vaihtoehtoista”. Optimiratkaisua ei arkkitehtuurin ongelmiin kuitenkaan ole. Sen sijaan insinöörit ”laskevat matemaattisen optimiratkaisun

joka ongelmaan” ja tyytyvät siihen. Jo opiskeluaikoina insinööreille on haastatellun mukaan tyypillistä ”prujaaminen” eli optimivastausten kopioiminen. Mikä on kerran ratkaistu, sitä ei kannata enää uudestaan miettiä.

Koulutustaustojen eroista voi pahimmillaan koitua myös ongelmia. Asiassa ei kuitenkaan aineistoni perusteella ilmennyt laajoja ongelmia. Yhden esitetyn näkemyksen mukaan arkkitehdit dominoivat työpaikalla eivätkä arvosta esimerkiksi diplomi-insinöörejä tai maistereita. Muut kuin arkkitehdit joutuvat haastatellun mukaan kaavoituksessa toisarvoisiin työtehtäviin ja heitä kohdellaan ”arkkitehtien juoksupoikina”. Haastateltu arveli erottelun johtuvan siitä, että arkkitehtien niin sanottua luovaa työtä arvostetaan työyhteisössä enemmän kuin muuta työtä. Arkkitehdit eivät haastatellun mukaan myöskään arvosta muun kuin arkkitehtuurin alan tutkimustietoa. Toisaalta asenteet ovat haastatellun mukaan hiljakseen muuttumassa tasa-arvoisempaan suuntaan.

7.1.6 Kaavoittajat ja yleinen etu kaavaprosesseissa

Yleisen edun edustajana toimiminen on funktionalistisen professiökäsityksen mukaan professionaalien ominaisuus. Profioiden edustajien oletetaan olevan neutraaleja, epäpoliittisia ja sosiaalisesti vastuullisia. Tällöin profession edustajien ajatellaan voivan määrittellä tavallisia asukkaita tai kansalaisia paremmin niin sanotun yleisen edun. Myös yhdyskuntasuunnittelun piirissä ajatellaan usein, että viranomaiskaavoittaja puolustaa suunnitteluprosessissa yleistä etua (esim. Vuorela 1991, 147; Mäenpää et al. 2000, 38; Puustinen 2002, 234).

Kuten olen suomalaista kaavoittajaprofessiota käsittelevässä luvussa esittänyt, kaavoittajien rooli yleisen edun takaajina nousi voimakkaasti esille vuoden 2000 kyselytutkimuksessa. Haastattelututkimuksessa halusin syventää teeman käsittelyä. Tässä osiossa kuvailen näkemyksiä yleisen edun käsitteen sisällöstä sekä siitä, kenen tehtävänä yleisen edun määrittelyn tulisi olla. Lopuksi kuvaan haastateltujen näkemyksiä yleisen edun ja niin sanottujen erityisintressien suhteesta kaavoituksessa.

Haastateltavat yhtä lukuun ottamatta näkivät olevansa yleisen edun vartijoita suunnittelussa. Tähän heitä oikeuttaa haastateltujen mukaan sekä maankäytön suunnittelun asiantuntijuus että asema neutraaleina ja ”ei-poliittisina” virkamiehinä. (Vrt. Mäenpää et al. 2000, 93.) He näkivät siis

professionaalisen roolinsa lähinnä funktionalistisen roolimallin mukaisena. Näiden haastateltujen käsityksissä suunnittelusta taas painottuivat fyysinen, mutta erityisesti rationalistinen suunnitteluparadigma.

Osa haastatelluista oli sitä mieltä, että yleisen edun käsitteen sisältö on muuttunut ajan mukana. Kaavoittajaprofessiota koskevassa luvussa olen esittänyt, millaisia sisällöllisiä painotuksia käsite on saanut aiempina vuosikymmeninä. Haastatteluaineistosta nousi esille joitakin viimeisen vuosikymmenen painotuksia yleisen edun käsitteeseen. Kaupunkien globaali kilpailu nähtiin merkityksellisenä, ja yleisen edun mukaista näyttäisikin nyt olevan tässä kilpailussa pärjääminen. Toisaalta yleisen edun käsitteen piiriin ovat voimakkaasti nousseet ympäristöpainotukset sekä rakennussuojelu.

”Kun sinä kysyt että miten tämä kaavoitus on muuttunut, niin tämä on nyt ehkä vähän samaa. Eli tavallaan yleistä etua kun miettii, niin käy mielessä tällaisia asioita, että rakennussuojelun tai luontoarvojen merkityshän on kasvanut... Voisi sanoa, että joskus 60-luvulla taloja purettiin surutta. Silloin ajateltiin että talonomistajalla on täysi oikeus purkaa se. Mutta nyt ajatellaan, että kun tämä on meidän yhteistä kaupunkikuvaamme, niin tätä ei saa rikkoa. Tällaisissa asioissa yleinen etu on vahvistunut.”

Haastatteluissa tuli esille myös se, että asukkaiden “tasa-arvon ja tasa-päistämisen aika” näyttäisi olevan suunnittelussakin ohitse. Mainittiin, että yleinen etu ei ehkä enää pidä sisällään ajatusta siitä, että kaikilla asukkailla olisi oltava samanlaiset mahdollisuudet esimerkiksi rantojen käyttöön. Rantojen yksityistäminen liittyy kaupunkien koventuneeseen kilpailuun maksukykyisistä veronmaksajista. Haastatellut pitivät tätä valitettavana arvostusten muuttumisena. Useat haastatellut korostivat, että heidän mukaansa yleiseen etuun kuuluisi edelleen asukkaiden tasa-arvon edistäminen.

”Ja toisaalta taas arvot ovat koventuneet siinä suhteessa, että jos ajatellaan sodanjälkeistä aikaa ja (19)60-lukua, 70-lukua ja 80-lukua, niin silloin vähän pidettiin huolta muistakin ihmisistä. Nyt on vähän taas menty siihen suuntaan, että tällaiset yksilölliset, oman edun asiat ovat esillä hirveän paljon. Annetaan optioita ihmisille, ja palkkaliikumia alkaa olla. On äärimmäisen hyvinvoivia, joku keskimääräinen, mutta sitten on huono-osaisia. Se johtaa myös sellaiseen yhdyskuntarakenteeseen... Se johtaa huonoon suuntaan. Ja tietysti voi olla että kaupungissa, täälläkin aletaan privatisoida semmoista, minkä pitäisi olla julkista tilaa.”

Haastatteluissa kysyin kaavoittajilta, onko heidän näkemyksensä mukaan olemassa yleistä etua. Kysyin myös, mitä sillä tarkoitetaan, ja kenen tehtävä on huolehtia sen puolustamisesta tai toteuttamisesta. Kaikkien haastateltujen mukaan on olemassa jonkinlainen yleinen etu. Ainoa haastateltu, joka ei pitänyt itseään tai muita kaavoittajia yleisen edun edustajana, oli kuitenkin sitä mieltä, että jonkinlainen yleinen etu on hahmotettavissa demokraattisen päätöksentekojärjestelmän avulla ainakin valtakunnan tasolla. Tällöin hänen mukaansa esimerkiksi MRL edustaa tietyllä tavalla yleistä etua.

Jotkut vastaajat määrittivät yleisen edun hyvin yksinkertaisesti.

”Siis kyllä on yleinen ja yksityinen etu olemassa ja ne on kyllä kaavoituksessa.”

”Se syntyy semmoisesta että luodaan mahdollisimman laajoille ihmisjoukoille hyvää ympäristöä. Ja mahdollisimman monella on pääsy esimerkiksi luontoon, näkymä puistoon, rannalle, merelle. Lyhyt matka kauppaan tai kouluun, lapsilla on leikkiäpaikkoja. Ja sitten palvelut saatavilla. Että mahdollisimman monella on tasapuolisesti se.”

Jotkut vastaajat taas pitivät määrittelyä mahdottomana, vaikka olivatkin sitä mieltä että joku yleinen etu on olemassa.

”Tietysti jokaisella suunnittelijalla on oma arvomaailmansa. Yksi tykkää, että pitää olla kaupungissa vihreätä, toinen katsoo että se on turhaa, ei sitä tarvita, tarvitaan asuntoja. Mutta mikä on sitten se yleinen etu... Ja sitten se, että kukaan ei oikeastaan osaa sanoa, mikä on hyvä kaupunki. Ei semmoista hyvää kaupunkia ole luotu missään. Jos semmoinen olisi, niin sitä voisi kopioida... Kun meilläkin on tuommoinen maantieteellinen tilanne, että on paljon vettä ja paljon rantaa, ja niistä käydään tietysti skabaa, että kenen ne rannat on. Onko ne yleisessä, yleisen edun käytössä, toisin sanoen ihmisten käytössä, vai rakennetaanko ne joidenkin harvojen asuntoalueeksi... Sinänsä kaupunkisuunnittelu on hirvittävän vaikea työkenttä, koska siinä on riippumatta poliittista puolueista tai näkökulmista semmoisia kysymyksiä, mitä on hyvin vaikea ratkaista.”

Yleisen edun käsitteestä on löydettävissä erilaisia ulottuvuuksia. Ensimmäinen ulottuvuus liittyy käsitteen *pysyvyyteen*. Ensinnäkin yleistä etua pidettiin haastatteluissa joko ”objektiivisena” eli muuttumattomana ja yleispätevänä asioiden tilana tai sitten hyvinkin subjektiivisena, poliittisena sekä ajasta ja määrittelijästä riippuvaisena. Yleistäen voidaan todeta, että vanhemmat haastatellut määrittivät yleisen edun objektiiviseksi

käsitteeksi useammin kuin nuoremmat. Tällöin yleiseen etuun viitattiin käsitteenä, jonka määrittelyssä korostuu asiantuntijuus ja ammatillisuus. Tämä vastaa perinteisten professioteorioiden mukaista näkemystä. Osa haastatelluista näki itsensä ja ammattikuntansa maankäytön suunnittelun ammattilaisina, joilla on ammattitaitonsa vuoksi sekä oikeus että velvollisuus huolehtia yleisestä edusta. Objektiiivisesta yleisestä edusta puhuneet kaavoittajat olivat myös sitä mieltä, ettei käsitteen sisältö ole muuttunut paljon ajan myötä. Vastakkaisen näkemyksen mukaan yleinen etu on subjektiivisesti määriteltävä käsite. Tämän näkemyksen mukaan yleisen edun käsite voi olla lähes mitä tahansa määrittelijästä riippuen.

”Jokainen määrittelee sen omalla tavallaan ja minä luulen että silloin seitsemänkymmentäluvulla sillä oli vahvempi asema tai uskottiin siihen enemmän. Mutta minä luulen, että usko yleisen edun olemassaoloon on heikentynyt tässä parinkymmenen vuoden aikana ja sitä kautta ehkä se yleisen edun asema on heikentynyt.”

Yleistä etua kuvattiin myös poliittisena käsitteenä. Se voi olla esimerkiksi ”määriteltä yleiskaavan tavoitteissa” tai sen sanottiin hieman ironisesti määrittävän kulloistenkin poliittisten voimasuhteiden mukaan ”jolloin niitten viiden sällin mielipide muodostaa sen yleisen edun”. Yhden demokratiaa korostaneen haastatellun näkemyksen mukaan yleisen edun käsite olisi hylättävä liian monoliittisena ja kollektiivisena. Hänen mukaansa on vain hyväksyttävä demokraattisessa päätöksenteossa syntyneet päätökset, vaikka ne eivät olisi kaikkien etujen tai intressien mukaisia. Haastatellun mukaan parempaakaan järjestelmää ei ole tarjolla.

Jos haastatellut näkivät yleisen edun määrittävän poliittisessa päätöksenteossa, he pitivät kaavoittajan tehtävänä ammatillisten näkemysten, esimerkiksi hyvän ympäristön kriteerien esille tuomista tai ”heikkojen puolustamista”. Tällöin kaavoittaja ei ole yksin vastuussa yleisestä edusta, vaan kaavoittajan vastuu rajoittuu tärkeinä pitämisensä asioiden esille tuomiseen.

Toinen yleisen edun ulottuvuuksista liittyy yleisen edun *kohdistumiseen*. Yleisen edun nähtiin kohdistuvan eri tavoin erilaisiin ihmis- ja asukasryhmiin. Moni haastateltu ilmaisi, että yleinen etu toteutuu silloin kun *suurin osa ihmisistä* hyötyy. Se on siis *suuren ryhmän, enemmistöasukkaiden* tai *mahdollisimman laajojen piirien* etu. Tällöin vähemmistöön jäävien (esimerkiksi maanomistajan tai tietyn alueen asukkaiden) on tyydyttävä mahdolliseen haittaan. Näkemystä voidaan kutsua utilitaristiseksi, ja se on ollut vallitseva ajattelutapa rationalistisen suunnittelun kaudella.

Utilitaristisen näkemyksen mukaan suunnittelun tarkoitus on hyötyjen maksimointi. Parhaana suunnitelmana on pidetty sitä, joka tuottaa eniten hyötyä suhteessa kustannuksiin. Näkemyksen mukaan on moraalisesti oikeutettua yrittää tavoitella mahdollisimman suurta hyötyä mahdollisimman suurelle joukolle ihmisiä. Tällöin vähemmistön on tyydyttävä ratkaisuun (Taylor 1998, 79, 80). Tyypillinen esimerkki tästä on tiivistäminen tai täydennysrakentaminen. Usein alueen alkuperäiset asukkaat vastustavat täydennysrakentamista. Toisaalta taas koko kaupungin kannalta täydennysrakentamisesta voi seurata monenlaisia säästöjä esimerkiksi valmiin infrastruktuurin ja palveluiden muodossa. Suuri osa kaupunkilaisista voi siis hyötyä. Toinen esimerkki koskee puistojen rakentamista. Siinä korostuu haastattelun näkemys siitä, että suunnittelun tehtävä on puolustaa yleistä etua *yksityistä etua* vastaan (vrt. Virtanen 1999).

”Se on semmoista se yleinen etu, että se hyödyttää suurinta osaa kaupunkilaisia. Esimerkiksi jotkut puistoalueet ovat hyviä esimerkkejä. Kun maanomistajathan eivät millään haluaisi että heidän mailleen tulisi puistoalueita. Ne pitäisi kaikki olla ihan tonttimaata. Mutta Oulussahan on määrätietoisesti pidetty esim. Oulujoen rannoilla se puistovyöhyke siellä. Että siinä tilanteessa silloin minun nähdäkseni selkeästi yleinen etu voittaa sen maanomistajan edun. Eli on yleisen edun mukaista, että siellä jokainen kaupunkilainen voi kulkea joen rannassa, sillä yleisellä puistoalueella.”

Maanomistajien yksityinen etu nähtiin haastatteluissa usein yleisen edun vastakohtana. Tällöin kaavoittajien on huolehdittava siitä, ettei maanomistajien etu saa liikaa painoarvoa yleisen edun kustannuksella. Toisaalta pidettiin tärkeänä maanomistajien tasapuolista kohtelua. Sekin on yleisen edun mukaista. Tyypillisesti tähän törmätään rantakaavoituksessa.

”Minusta yleinen etu on se, että me kohdellaan maanomistajia tasapuolisesti. Maanomistajia kohdellaan tasapuolisesti siten, että valitettavasti joku voi ajatella, että kaikille ainakin yksi rakennuspaikka, mitä he haluavat, mutta kuitenkin etulyöntiasemassa ovat ne, jotka omistavat paljon maata. Niin toki he saavat sitten hyödyntää sitä paremmin. Ja voi olla joitakin pieniä maanomistajia, joille ei kerta kaikkiaan pystytäkään sitten osoittamaan (rakennuspaikkaa)... Kun niitä kokonaisuuksiakin täytyy miettiä... Ja jos vaikka rantaan ruvetaan merkkamaan rakennuspaikkoja, niin ei niitä merkata sitten sillä lailla, että siellä on aina 100 metriä jokaisen rakennuspaikan välissä vapaata tilaa, jotta saa olla rauhassa siellä. Ne täytyy sitten laittaa kasaan, jotta jäisi sitä vapaata rantaa myös sitten niille muille kuntalaisille, jotka sitä maata ei omista.”

Että se on yleisen edun mukaista. Että kaavoittaja osaa katsoa niitä kokonaisuuksia.”

On vielä kaksi ryhmää, joiden huomioiminen on haastateltujen kaavoittajien mukaan yleisen edun mukaista. Näitä ovat niin sanotut *hiljaiset* tai *heikot ryhmät* (esimerkiksi lapset, vammaiset, vanhukset, huono-osaiset) sekä toisaalta *tulevat asukkaat* tai *tulevat sukupolvet*. Monet haastatellut sekä kyselytutkimuksessa että tässä haastattelututkimuksessa olivat sitä mieltä, että kaavoittaja on lähes yksin vastuussa näiden ryhmien huomioimisesta. Jotkut haastateltavat olivat sitä mieltä, että osallistumistilanteetkaan eivät tuo näitä ryhmiä esille. Osallistumistilanteissa dominoivat hyväosaiset, jotka pystyvät puolustamaan omia etujaan (vrt. Staffans 2004).

”Kai sitten katsotaan helposti että keskimääräisen enemmistön, eli tavallisen helsinkiläisen, etu on ehkä tärkeämpi kuin parin vauraan juristin. Ja tämä osallistuminenhan sitten menee näiden kahden navan välillä. Osallistethan on periaatteessa näitä vahvoja ja osattomat heikkoja. Ja jos me valtavasti hyysätään näitä osallisia, näitä vahvoja, niin totta kai se tietyllä tavalla kaihertaa. On helppo olla vahvan puolella, en minä sitä sano. Heillä on maita ja mantuja ennestään ja he ovat varakkaita, tuottavia ja osaavat käyttää kaikkia kanavia hyväkseen. Sitten meillä on tämmöinen massa asunnottomia ihmisiä ja muita, niin kyllähän tässä virkamieshommassa helposti sitten ajautuu vähän sinne heikompien puolelle.”

Tuleviin asukkaisiin ja sukupolviin vetoaminen on toisaalta ymmärrettävää, mutta toisaalta kyseenalaista. Ymmärrettävää se on siksi, että Suomessakin on kokemusta siitä, että osallistumistilaisuuksiin on vaikeaa saada tietyn alueen mahdollisia tulevia asukkaita. Tämän vuoksi kaavoittaja kokee ”edustavansa” näitä. Uusien asuntojen tarve lienee kiistaton kaikilla haastattelupaikkakunnilla. Kyseenalaista se on toisaalta sen vuoksi, että emme voi etukäteen tietää tulevien sukupolvien arvostuksen kohteita. He ehkä olisivat arvostaneet enemmän esimerkiksi jonkin luonnonympäristön tai rakennetun ympäristön säilyttämistä kuin sen rakentamista. Tämän vuoksi ei voida perustella jonkin alueen rakentamistarvetta tulevien sukupolvien toiveilla.

Kolmas tärkeä ulottuvuus yleisen edun käsitteessä liittyy käsitteen *sisällöön*. Mitä yleisellä edulla tarkoitettiin ja mistä osatekijöistä haastatellut näkivät sen koostuvan? Joitakin näkemyksiä käsitteen sisällöstä on jo noussut esille. Termi *hyvä ympäristö* tarkoittaa monien haastateltujen mukaan sellaista yleistä etua, jota voidaan kaavoituksen avulla toteuttaa tai johon voidaan pyrkiä. Hyvän ympäristön kriteereitä mainittiin monia.

Näitä ovat muun muassa

- virkistysmahdollisuudet ja pääsy luontoon kaikille tasapuolisesti,
- helposti tavoitettavat palvelut,
- viihtyvyys, viihtyisä ympäristö,
- turvallisuus,
- eri väestöryhmien tarpeiden huomioon ottaminen,
- sosiaalisesti tasapainoinen väestörakenne,
- henkilöautoliikenteen minimointi,
- kauniit näkymät, esteettisesti korkeatasoinen ympäristö,
- kaupunkikuvan huomioiminen uudessa suunnittelussa sekä
- ympäristönäkökulmien huomioiminen suunnittelussa.

Haastatellut pitivät hyvän ympäristön kriteereitä sellaisina, että niiden toteuttaminen vaatii kokemusta ja ammattitaitoa. Asukkaat eivät välttämättä tunne tai tule ajatelleeksi ainakaan näitä kaikkia. Joidenkin haastateltujen mielestä osallistumistilanteissa asukkaat on mahdollista saada hyväksymään ja kannattamaan uusia suunnitelmia, jos heille perustellaan niiden sisältö esimerkiksi yllä olevien kriteerien kautta. Erään haastatellun näkemyksen mukaan kaavoittaja voi sanoa edustavansa yleistä etua, jos kykenee osallistumistilanteessa perustelemaan ratkaisut ”aukottomasti”. Toisaalta on todettava, että yllä esitetyt hyvän ympäristön kriteerit eivät ole millään tavalla arvovapaita. Esimerkiksi esteettisiä arvoituksia on monenlaisia (vrt. Mattila 2003). ”Sosiaalisesti tasapainoisen väestörakenteen” suunnittelu tarkoittaa monenlaisia asuntotyyppejä sekä asuntojen erilaisia omistus- ja hallintamuotoja. Vanhojen asukkaiden taas tiedetään vastustaneen esimerkiksi vuokra-asuntojen tai asuntoloiden rakentamista. Kaikki eivät myöskään näe esimerkiksi yksityisautoilun minimointia pelkääjänä positiivisena asiana.

Yleiselle edulle annettiin myös muita sisältöjä. Yleisen edun mukainen ratkaisu on *taloudellinen* tai *kokonaistaloudellinen*. Tällöin esimerkiksi tehokasta rakentamista pidettiin yleisen edun mukaisena ja tehotonta yksityisen (asukkaiden) edun mukaisena. Monet haastateltavat sanoivat, että täydennysrakentaminen on yleisen edun mukaista, koska siitä koituu suuria kunnallisteknisiä säästöjä.

Yleinen etu rinnastettiin myös *kestävään kehitykseen*. Eräs haastateltava sanoi käyttävänsä mieluummin kestävän kehityksen kuin yleisen edun käsitettä suunnitelmien perusteluissa. Hänen mukaansa kestävän kehityksen periaatteiden vastainen suunnittelu ei voi olla yleisen edun mukaista kuin joissakin erityistapauksissa.

Yleisellä edulla voidaan parin haastatellun mukaan tarkoittaa myös *kompromissien* hakemista. Haastatellun mukaan kaavoitus sinänsä on ristiriitojen ja erilaisten intressien sovittelua. Tällöin on yleisen edun mukaista tehdä kompromisseja ja yrittää edistää tasapuolisuutta.

Erään haastatellun mukaan yleisessä edussa on kysymys *kokonaisuuksien hallinnasta*. Suunnittelutyössä on kyettävä hallitsemaan laajoja kokonaisuuksia ja suhteutettava pienemmät kysymykset isompiin. Sen vuoksi yleisen edun toteuttaminen vaatii hänen mukaansa rautaista ammattitaitoa ja näkemystä.

”Minä luulen, että nimenomaan yleisellä edulla tarkoitetaan sitä kokonaisuutta ja niiden kokonaisuuksien hallintaa. Eli jos tuntuu, että joku yksittäinen asia ei ole nimenomaan siinä kohdassa tarkasteltuna järkevä, niin se saattaa johtua siitä, että kokonaisuus vaatii jotakin. Jos me perustamme johonkin kaatopaikan, niin varmaan se paikka ei siitä parane. Ei kukaan kuvittele, että kaatopaikka rakentamalla saadaan sitä ympäristöä paranneltua. Mutta jossakin sen kaatopaikan täytyy tietysti olla. Ja silloin meidän täytyy miettiä, että missä se on siinä kaupunkirakenteessa, kuinka se sijoittuu toiminnallisesti, logistisesti ympäristön kannalta parhaaseen paikkaan. Silloin me tietysti piirämme kaatopaikalle paikan, mutta joku, joka sattuu nyt sillä alueella asumaan, elämään tai vaikuttamaan, kokee että on ihan järjetön juttu, että tähän tehdään kaatopaikka. Ja silloin puhutaan, että yleinen etu vaatii kaatopaikan. Sillä tarkoitetaan nimenomaan sitä kokonaisuutta, näin minä tulkitsen.”

Joidenkin haastateltujen mielestä yleisellä edulla tarkoitetaan myös *tulevaisuuden huomioimista*. Haastateltujen mukaan maankäytön suunnittelu on pitkän perspektiivin työtä ja varautumista tulevaisuuteen. Tätä eivät asukkaat eivätkä välttämättä poliitikotkaan heidän mukaansa usein tule ajatelleeksi. Kaavoittajan on siis tästäkin näkökulmasta pidettävä huolta.

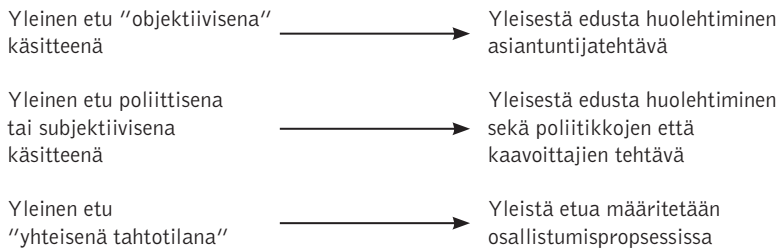
Kenen tehtävä sitten on huolehtia yleisestä edusta? Kaavoittajilla oli melko vankka näkemys siitä, että yleisestä edusta huolehtiminen – mitä se sitten onkaan – jää kaavoitusprosessissa kaavoittajan tehtäväksi.

”Niitä tulevia asukkaita ei kukaan muu ole puolustamassa eikä myöskään huolehtimassa siitä, että minkälaiseksi se kaupunki sitten tulevaisuudessa muodostuu. Ja nimenomaan niiden tulevien asukkaitten kannalta se on kaavoittaja, joka puhuu heidän puolestaan ja silloin ne nykyiset kokevat sitten tulevaisuutensa väärin kohdelluiksi. Että kyllä sillä tavalla kaavoittaja joutuu olemaan sen

yleisen edun puolustaja. Tietenkin siinä on sitten... Joskus on ihan pakko tehdä semmoisiakin ratkaisuja, jotka eivät ole niiden nykyisten asukkaitten kannalta hyviä.”

Haastatteluissa nousi esille kolme erilaista näkemystä siitä, kenen tehtävä yleisestä edusta huolehtiminen on. Ensimmäisen näkemyksen mukaan yleisestä edusta huolehtiminen on kaavoittajien eli maankäytön suunnittelun ammattilaisten tehtävä. Tämä näkemys liittyy aiemmin esitettyyn käsitykseen yleisestä edusta ”objektiivisena” asioiden tilana. Tällöin korostetaan sekä kaavoittajien *asiantuntemusta* määritellä yleinen etu, että oikeutusta toteuttaa sen mukaista maankäyttöä. Toisessa näkemyksessä korostetaan vallitsevaa *demokraattista järjestelmää*. Tällöin yleisestä edusta huolehtimisen tulisi olla joko pelkästään poliitikkojen tehtävä tai sekä poliitikkojen että kaavoittajien (asiantuntijoiden) tehtävä. Jälkimmäinen näkemys liittyy käsitykseen, jonka mukaan yleinen etu on poliittinen ja subjektiivinen käsitys.

Kuva 4. *Kenen tehtävä on kaavoittajien mukaan huolehtia yleisestä edusta?*

Monessa vastauksessa kuitenkin korostui harmittelu, etteivät poliitikot tai luottamushenkilöt kykene huolehtimaan yleisestä edusta, vaikka se olisi periaatteessa heidän velvollisuutensa. Haastatellut kertoivat esimerkkejä, joissa poliitikot ovat asettaneet pienen viiteryhmänsä tai jopa oman henkilökohtaisen etunsa yleisen edun edelle. Poliitikot voivat pelätä äänestäjiensä reaktioita ja toimia yleistä etua vastaan. Tällöin yleinen etu jää kokonaan kaavoittajien harteille.

”Kaavoittajahan ei katso sitä, että kuka on kenenkin siskon poika ja kuka on merkittävä henkilö, mutta poliitikko katsoo... Poliitikoilla on myös ne äänestäjät, tai se, että saanko minä sitten sitä paikkaa seuraavalla kaudella. Heidän täytyy olla kivoja ihmisiä. Ja jos heillä on jotain tutun tuttuja ja muita, niin he ryhtyvät ajamaan jonkun asiaa... Että meillä täytyy olla hirveän tarkka ja semmoinen lyömätön tahto yrittää viedä tasapuolisesti niitä asioita eteenpäin. Mutta senhän tietää, että se ei aina toteudu.”

”Puolueelle on se, sanotaan että vaalit kun lähestyy ja haetaan niiden äänestäjien ääniä, niin siinä voidaan ottaa joku asia, jolla ratsastetaan, eikä se välttämättä kuitenkaan aja yleistä etua. Se saattaa ajaa jonkun asukasryhmän etuja. Kyllä minä luulen, että suunnittelijan käsitys yleisestä edusta ja luottamushenkilöiden käsitys yleisestä edusta voi mennä joskus varmaan aika pahasti ristiin.”

”Kyllä se kaikkien tehtävä pitäisi olla, mutta usein käy niin, että helpommin sitä yksittäistä etua ajetaan, yksittäisten luottamusmiesten tai yksittäisten maanomistajien kautta. Ilman muuta se on, että silloin tarvitaan sitä kunnan kaavoittajaa tai ympäristöviranomaisen edustajaa suhteuttamaan asioita.”

Haastatelluilla kaavoittajilla, yhtä lukuun ottamatta, oli todellinen huoli ja vastuu siitä, jonka he kokivat yleiseksi eduksi. Samaan tulokseen päädyin jo aiemmassa kyselytutkimuksessani. Kaavoittajat kokevat että heillä on vahva ammatillinen etiikka, jota täytyy yrittää noudattaa. Esimerkiksi mainittu heikkojen puolustaminen on monille tärkeä kysymys.

Haastateltava: ”Meidänhän pitäisi pitää niiden osallisyhmien puolta, jotka eivät itse siihen kykene. Joskus se on vaan vaikeaa, että mitä se on käytännössä. Ja varsinkin, kun kaavalla ei kaikkea ... Kaavoitus on kaikessa mukana, mutta kaavoitus ei ohjaa kaikkea, että se siinä on myös.”

Haastattelija: ”Mistä se periaate sitten tulee, että pitää olla niiden puolella jotka itse ei siihen kykene?”

Haastateltava: ”No, en tiedä, se on joku tällöinen, en minä osaa sanoa sitä... (hiljaisuus)... Vaikea kysymys.”

”Kyllä minun mielestäni meidän suunnittelijoitten koulutus on myös siihen tähdännyt, että me haemme sitä hyvää vaihtoehtoa. Tavallaan ihmisillä on semmoinen moraalinen ja etiikka tässä suunnittelussa aika korkealla, että eivät he lähde esittämään miehellään huonoa ratkaisua. Että sitä hinkkaa ja hinkkaa niin kauan, että se on semmoinen, missä minun mielestäni toteutuu myös se yleinen etu.”

Kolmas esitetty näkemys oli, että yleistä etua tai ”yhteistä tahtotilaa” tulisi etsiä osallistumisprosessin avulla. Kyseinen haastateltu oli ainoa, jonka mukaan yleinen etu ei ole kaavoittajien määriteltävissä. Näkemyksen mukaan kaavoittaja edustaa suunnitteluprosessissa yhtä erityisintressiä. Tämän intressin tarkoituksena on edistää kaavoittajan omaa ammatillista näkemystä. Kaavoittajan näkemys ei haastatellun mukaan ole sen arvokkaampi tai enemmän yleisen edun mukainen kuin muutkaan prosessissa esitetyt näkemykset. Osallistumisprosessin tarkoituksena on haastatellun mukaan siis etsiä yhteistä tahtotilaa suunnitelman pohjaksi.

Kyseisen haastattelun näkemys suunnittelusta noudatti kommunikatiivisen paradigman mukaista suunnittelunäkemyistä. Hän näki myös oman professionaalisen roolinsa, sekä kaavoittajien *valtuutuksen* erilaisena kuin muut haastatellut. Palaan asiaan tarkemmin luvussa 7.2.7.

Muut haastatellut eivät tuoneet esille, että osallistumisprosessissa tavoiteltaisiin yleistä etua. Pikemminkin *osallistuminen nähtiin prosessina, joissa erityisintresseille annetaan purkautumiskanava*. Tämän toivottiin vähentävän valituksia ja mahdollisesti saavan osallisia sopeutumaan tulossa olevaan muutokseen. Toisaalta yhden esitetyn näkemyksen mukaan osallistuminen sinänsä on yleisen edun mukaista, vaikka yleistä etua ei osallistumisprosessissa määritettäisikään.

Kaavoittajat ja suunnittelun erityisintressit

Maanomistajat ovat Pekka V. Virtasen mukaan keskeinen yksityistä etua tai erityisintressiä edustava ryhmä. Maankäytön suunnittelussa tai ”maankäyttöpelissä”, kuten Virtanen sitä nimittää (1999) on myös muita tärkeitä osapuolia: julkishallinto eli valtio ja kunnat, suunnittelijat, etuja painostusryhmät, rakennusliikkeet, yritykset, kiinteistösijoittajat ja rahoittajat, asukkaat, media ja mahdollisesti muitakin.

Kaavoittajat eivät haastatteluaineiston perusteella, yhtä haastateltua lukuun ottamatta, koe edustavansa omaa erillistä intressiryhmäänsä, vaikka tuovatkin työssään esille omia ammatillisia näkemyksiään. Pikemminkin he mieltävät edustavansa suoraan (virkamiehet) tai välillisesti (konsultit) työnantajaansa kuntaa tai kaupunkia ja tämän tavoitteita tai toisaalta he kokevat edustavansa kaavoitusprosessista puuttuvia tai poissaolevia ryhmiä.

Varsinaisten erityisintressien edustajiksi kaavoittajat mainitsivat haastattelussa useita tahoja. Yleisimmin mainittu ryhmä ovat asukkaat, joilla on intressi puolustaa nykyisen asuinympäristönsä muuttumattomuutta. Kaavoittajien mukaan asukkaat eivät halua muutoksia omille kotinurkilleen, vaikka ovatkin valmiita hyväksymään muutokset muualla. Kaavoittajien mukaan ihmiset ovat kiintyneitä lähiympäristöönsä ja pitävät sitä saavutettuna etuna, josta ei olla valmiita luopumaan. Jotkut haastateltavista olivat sitä mieltä, että asukkaiden muutosvastaisuuden taustalla on pelko oman asuinalueen tai asunnon arvon alentumisesta. Mainittiin, että asukkaat perustelevat vastustuksensa esimerkiksi ympäristönsuojeluun liittyvillä argumenteilla. Kuitenkin vastustus voi todellisuudessa kohdistua esimerkiksi sosiaaliseen asuntotuotantoon.

Haastateltu: *”Näköpiirissä on ympäristöarvojen toinen puoli, että asenteet alkavat ensinnäkin kovenemaan, ettei välitetä enää kaikista. Ja se liittyy juuri siihen NIMBY-ilmioon, että ihan hyvä asia että asuntoja rakennetaan, mutta ei tähän meidän kohdalle. Kun pelätään, että sitten voi tulla sosiaalista tuotantoakin siihen. Että se on sellainen muutos. Aikaisemminkin sitä on ollut, muttei niin kovin paljon kuitenkaan.*

Haastattelija: *”Tuleeko se (osallistumisessa) jotenkin suorasti tai epäsuorasti ilmi, että pelätään nimenomaan sitä sosiaalista asuntotuotantoa?”*

Haastateltu: *Ei, ei se suorasti tule ilmi. Että kyllähän se aina ympäristöasioilla perustellaan, että kun siinä on justinsa viimeinen kohta, joka on avointa tai muuta. Tai jollakin semmoisella asialla se perustellaan.”*

Jotkut haastatellut sanoivat ymmärtävänsä asukkaiden näkemyksiä ja muutosvastaisuutta. Kuitenkin asukkaiden mielipiteille ei saisi antaa liikaa painoarvoa, jottei jouduttaisi kokonaistaloudellisesti epäedullisiin ratkaisuihin tai yleisen edun vastaisiin ratkaisuihin.

”Minun mielestäni pitäisi saada johonkin kontrolliin se nykyisten alueiden asukkaiden huomioiminen. Yleensä, sitähan pelataan pitkälti sillä pelolla, että jos ne asuinalueen nykyiset asukkaat ärhäköityy ja uhkaa valittaa, niin siitä helposti tulee ... kyllähän ne asukkaat ymmärtää itsekä käyttää sitä kiristyskappaleena. Jotenkin tuntuu, että se on erityisesti pienempien kuntien ongelma, että ne antavat heti periksi. Ja usein joudutaan sellaisiin kestäväen kehityksen kannalta älyttömiin ratkaisuihin, että esimerkiksi joudutaan hajayhteyksiä kierrättämään jostakin hirveitten mutkien takaa, kun joku sanoo, että se ei saa tulla minun pihapiiristäni. Ja usein ne johtavat ratkaisuihin, jotka maksaa kunnalle paljon.”

Toisaalta asukkaiden erityisintressit pitäisi haastateltujen mukaan myös ottaa parhaalla mahdollisella tavalla huomioon. Tämä tarkoittaa sitä, että yritetään hakea ratkaisua, joka mahdollisimman vähän häittäisi nykyisten asukkaiden elämää.

”Tietenkin siinä sitten voidaan ja pitääkin etsiä niitä muitakin vaihtoehtoisia ratkaisuja. Ettei tarvitsisi mennä sinne sen alueen läpi. Mutta jos semmoinen ei kerta kaikkiaan ole mahdollista... Mutta kyllä nyt ainakin asukkaat voivat vaikuttaa siihen, että sitä parasta mahdollista ratkaisua etsitään kuitenkin, joka vähiten heitä häittäisi.”

Useat haastatellut ovat sitä mieltä, että asukkaita kuunnellaan nykyisin liikaakin valitusten pelossa. Yksi haastateltu ehdottaa, että vanhojen asukkaiden kokemia haittoja voitaisiin kompensoida rahallisin

korvauksin. Korvaukset rahoitettaisiin esimerkiksi siten, että kaavoituksen hyödynsaajat joutuisivat luovuttamaan osan voitosta rahastoitavaksi. Melko pienikin korvaussumma voisi haastatellun mukaan vähentää asukkaiden valitushalukkuutta.

Toinen haastateltujen usein mainitsema erityisintressiryhmä ovat maanomistajat. Kaavoittajien mukaan maanomistajan keskeinen tavoite on maksimoida omistamansa maa-alueen rakennusoikeus. Kaavoittajan on haastateltujen mukaan pidettävä huolta siitä, että kaavoituksessa noudatetaan lakia ja asetuksia sekä otetaan huomioon hyvän ympäristön periaatteet. Lisäksi on huolehdittava siitä, että maanomistajat tulevat tasapuolisesti kohdelluiksi. Tämä korostuu erityisesti rantojen kaavoituksessa.

Liike-elämä ja yritykset mainitaan myös yhtenä erityisintressiryhmänä. Tämän ryhmän tyypillisenä vaatimuksena kaavoittajat pitivät maankäytön suunnittelun kiirehtimistä ja nopeuttamista. Kaupunkien kaavoituskooste ei usein – poikkeuksiakin löytyy – pysty toimimaan niin nopeasti kuin yrittäjät haluaisivat. Tällöin yrittäjät voivat esimerkiksi uhkailla sijoittumisella naapurikunnan puolelle. Tärkeäksi koetut, nopeasti hoidetut kaavamuutokset yrityksiä varten voivat hidastaa muuta kaavoitustoimintaa ajaessaan näiden ohitse. Jotkut haastatellut myös valittivat, ettei kiireellisissä hankkeissa aina saada aikaan parasta mahdollista jälkeä. Ongelma on tullut tutuksi erityisesti Oulun seudulla ja pääkaupunkiseudulla.

Haastateltujen kaavoittajien näkemyksen mukaan kaavoituksessa on siis löydettävissä erilaisia intressitahoja ja ryhmiä. Oman roolinsa kaavoittajat näkevät yleensä näiden intressien arvottajana ja eri tavoin määritellyn yleisen intressin edustajana. Vuoden 2000 kyselytutkimukseen perustuvassa artikkelissani (Puustinen 2001) olen hieman provosoivasti esittänyt tulkinnan, jonka mukaan kaavoittajien näkemys itsestään yleisen edun vartijoina saa ”vuorovaikutusmenettelyt kutistumaan lähinnä muodollisuuksiksi, jotka yritetään viedä läpi mahdollisimman nopeasti ja kivuttomasti.” Tällöin vuorovaikutustilanteita ei nähdä diskursiivisina tilanteina, joissa yleistä etua tai kyseessä olevan suunnitteluprojektin tavoitteita pyrittäisiin määrittelemään yhdessä käytyjen keskustelujen kautta. Käsillä olevan haastatteluaineiston perusteella voisin ehkä muotoilla ajatuksen näin: Haastatellut kaavoittajat – yhtä lukuun ottamatta – pitivät itseään yleisen edun vartijana. Tähän rooliin he arvelivat joutuneensa osin tahottomaan, kun kukaan muukaan, poliitikot tai asukkaat, eivät yleisestä edusta huolehdi. Vuorovaikutusta eri osallis- tai intressiryhmien kanssa

pidettiin kuitenkin sinänsä eri syistä tärkeänä. Kukaan haastateltu ei luultavasti haluaisi ”kutistaa osallistumista muodollisuudeksi”.

7.1.7 Kaavan laatijoiden rekisterin merkitys kaavoittajille

Tarkastelen seuraavaksi kaavoittajien näkemyksiä vuonna 2000 perustetusta kaavan laatijoiden rekisteristä. Tulkintani mukaan rekisterin perustaminen on merkki kaavoittajien pyrkimyksestä parantaa ammattikunnan yhtenäisyyttä ja sitä kautta profession statusta. Haastatteluajankohtana vuonna 2002 rekisteri oli vielä sangen uusi eikä siitä ollut paljon kokemuksia.

Kyselytutkimuksessani keväällä 2000 tiedustelin vastaajien näkemyksiä samoihin aikoihin perustetun rekisterin merkittävydestä. Kyselyn suorittamisen aikaan rekisteriin liittyminen ei vielä ollut mahdollista. Vastaajista 92 prosenttia piti tuolloin rekisterin perustamista tarpeellisena tai erittäin tarpeellisena. Rekisterin perustamisen tärkeimmäksi perusteluksi mainittiin ”ammattikunnan yhtenäisyyden ja statuksen parantaminen”.

Haastattelemistani 24 henkilöistä neljä ilmoitti kuuluvansa rekisteriin. Näistä kaksi oli nuorehkoja konsulttitoimistossa työskenteleviä arkkitehtejä. Heille oli tärkeää se, että he tarvittaessa pystyvät osoittamaan pätevyytensä. Kaksi muuta liittynyttä olivat aktiivisesti seuranneet rekisterin perustamista ja toinen oli jopa ollut sitä perustamassa. Nämä perustajajäsenet pitivät rekisterin merkitystä selvästi tärkeämpänä kuin muut haastatellut. Rekisteriin kuulumisen he näkivät periaatteellisena kysymyksenä eikä niinkään henkilökohtaisen pätevyyden osoituksena.

Suurin osa haastatelluista ei siis kuulunut rekisteriin ja he pitivät siihen liittymistä turhana henkilökohtaisista syistä. Liittymisestä ei nähty saatavan hyötyä, jos haastatellulla oli vakinainen virka tai eläkeikä oli lähellä. Rekisteriin kuulumisesta aiheutuva maksu mainittiin korkeaksi. Jotkut taas ilmoittivat liittyvänsä rekisteriin ehkä, ”jos joskus saa kaivettua paperit esille”. Pari haastateltua arveli, ettei heidän pätevyytensä ehkä riittäisi rekisteriin kuulumiseen.

Rekisteriin kuulumisesta arveltiin olevan eniten hyötyä nuorille kaavoittajille ja niille, joiden on vielä osoitettava pätevyyttänsä esimerkiksi työnhaun yhteydessä. Sen merkitystä yksityisellä sektorilla toimiville kaavoittajille pidettiin tärkeämpänä kuin julkisen sektorin työntekijöille.

Konsulttipuolella nähtiin myös esiintyvän enemmän epäpäteviä kaavoittajia kuin julkisella sektorilla.

Vaikka siis rekisterin perustamisen aikoina rekisterillä nähtiin olevan periaatteellista merkitystä nimenomaan ammattikunnan yhtenäisyyden kannalta, näyttää haastattelujen perusteella siltä, että liittymispäätökseen vaikuttavat lähinnä henkilökohtaiset syyt. Nämä eivät tietenkään kokonaisuutena tarkastellen sulje toisiaan pois. Nuoremasta kaavoittajasukupolvesta yhä suurempi osa todennäköisesti liittyy rekisteriin. Tällöin sen merkitys professiota yhdistävänä tekijänä voi kasvaa.

7.1.8 Kaavoittajat ja organisaatiokulttuurien erot

Koska kaavoittajaprofessio ei ole perinteisessä merkityksessä kovin yhtenäinen, on oletettavaa, että työpaikan työskentely-ympäristö ja kulttuuri vaikuttavat melko paljon kaavoittajien ammatillisiin asenteisiin ja toimintatapoihin. Erityisesti nuoremmat haastatellut mainitsivat, että talon tavat on opittava, ennen kuin työtä voi tehdä täysipainoisesti. Kerrottiin, että kaupunkien kaavoitusvirastoissa on toimiva ”oppipoikajärjestelmä”, jonka piirissä uraansa aloitteleva kaavoittaja tutustutetaan työpaikan professio- ja organisaatiokulttuuriin. Opastus koskee periaatteessa kaavoituksen teknistä puolta, kuten lainsäädännön soveltamista, mutta samalla opitaan myös organisaation kirjoittamattomat käytännöt ja normit.

Professiokulttuurien eroja ilmeni haastattelupaikkakuntien välillä. Erot olivat tunnistettavissa jopa tämän kokoisen haastatteluaineiston (8 haastattelua kussakin kohdekaupungissa) perusteella. Työni tarkoituksena ei kuitenkaan ollut vertailla eroja paikkakuntien välillä, joten tyydyn vain lyhyesti kuvailemaan eroja.

Työpaikan sisäiseen ilmapiiriin vaikuttavat monet tekijät. Suurin osa näistä tekijöistä liittyy organisaatiossa työskentelevien ihmisten välisiin suhteisiin; sekä virallisiin että epävirallisiin. Toisaalta myös ulkoiset tekijät – kuten kaikkien mainitsema kiire ja resurssipula – vaikuttavat ilmapiiriin. Monet esille nousseet asiat ilmenevät piilevinä, mutta niihin voidaan haluttaessa puuttua hyvinkin avoimesti.

Kaavoitus ja maankäytön suunnittelu ovat suurelta osin ryhmätyötä. Haastateltujen mukaan ryhmätyötaitoja ei ole kaikilla, eivätkä kaikki haluakaan tehdä yhteistyötä. Tästä voi seurata ongelmia, jotka vaikuttavat koko työyhteisön jaksamiseen. Arveltiin, että joissakin tapauksissa

Taulukko 4: Havainnot organisaatiokulttuureista tutkimuspaikkakunnilla

	Helsinki	Oulu	Tampere
Kaavoituksen organisaatio	Projektiorganisaatio. Kaavoittajien sitoutuminen ”omiin alueisiin” vahva. Asema- ja yleiskaavoitus sijaitsevat samassa talossa ja hallinnollisella sektorilla.	Linjaorganisaatio. Asema- ja yleiskaavoitus eri taloissa ja eri hallinnon sektoreille jaettu	Linjaorganisaatio. Asema- ja yleiskaavoitus samassa talossa ja samalla hallinnollisella sektorilla.
Viranomaisten ja luottamushenkilöiden suhde	Vahvan virkamieskulttuurin ja valmistelun perinne	Yhteistyö toimivaa, muun muassa koulutusta järjestetään luottamushenkilöille	Ylimmän viranomaisjohdon ja poliittisen johdon tiivis yhteistyö
Suhde alueelliseen ympäristökeskukseen	Asiallinen	Keskusteleva, läheinen	Määritysmätön, ristiriitoja
Kaavoitustoimen sisäinen vuorovaikutus ja tiedonkulku	Ei aina kovin toimiva	Ei aina kovin toimiva, mutta hyvä ilmapiiri	Ei aina kovin toimiva
Suhde osallistumiseen	Otettu haasteena, mutta ristiriitoja ilmennyt	Otettu haasteena, hyviä kokemuksia korostettiin muita paikkakuntia enemmän	Otettu haasteena, suhtautuminen vaihteli. Ristiriitoja ilmennyt
Yleinen ilmapiiri	Luovuuden ja rohkeuden korostus, kaupunkirakennustaiteen painotukset	Runsasti alan toimijoiden välistä yhteistyötä, esim. koulutusta	Stressi ja kiire korostuivat haastatteluissa, mutta myös ”oman tiensä kulkijoita”

sukupolven on vaihduttava, ennen kuin ongelma ratkeaa. Haastateltujen mukaan kommunikaatiotaitoja tulisi kaavoittajien koulutuksessa nostaa enemmän esille.

Johtaminen ja organisaatioiden johtamiskulttuurit vaikuttavat ilmapiiriin. Esimerkiksi erään haastateltavan mukaan työpaikan ilmapiiri on huono, koska osaston johtaja puuttuu ”joka asiaan”. Alaisille on syntynyt mielikuva, että johtaja ei osaa delegoida eikä myöskään luota alaisiinsa.

Koulutustaustojen eroista voi aiheutua myös ongelmia työpaikoilla. Eräs haastateltu kertoi kokevansa, että arkkitehdit ja näiden omat ammattikulttuuriset painotukset dominoivat työpaikalla.

Työpaikan sisäinen tiedonkulku oli haastateltujen mukaan heikkoa monilla työpaikoilla. Haastatellut kertoivat, etteivät oikeastaan tunne työpaikkansa tavoitteita ja/tai tapahtumia, vaikka olisivat olleet töissä

samassa paikassa jo kauan. Jotkut kaavoittajat kertoivat, etteivät tiedä, mistä tietyt maankäyttöä koskevat tavoitteet tulevat. Erään haastatellun mukaan johtajat eivät välttämättä kerro edes tietyn projektin työntekijöille kyseisen projektin edistymisestä ja kaikista käänteistä. Tieto voi tulla viime tipassa, jolloin kaavoittajan tehtävänä on vain kiireesti piirtää tai kirjata ylös jossakin muualla sovitut asiat. Monet haastatellut kertoivat lisäksi, että työpaikan henkilöstöasioiden tiedotuksessa on puutteita. Esimerkiksi useampi haastateltava ei tiennyt, kuuluisiko hänelle maksaa ylityökorvauksia ilta- tai ylitöistä.

7.1.9 Kaavoittajien suhde lähiprofessioihin

Kaavoittajat ovat päivittäisessä työssään tekemisissä useiden lähiprofessioiden kanssa. Näitä ovat esimerkiksi liikennesuunnittelijat, katujen ja puistoalueiden suunnittelijat, ympäristöviranomaiset ja selvityksiä tekevät konsultit sekä rakennetun ympäristön suojeluviranomaiset ja -tutkijat.

Professiotutkimuksen piirissä lähiprofessioiden väliseen suhteeseen on suhtauduttu ainakin kahdella tavalla. Abbottin mukaan professiot kilpailevat jatkuvasti valtuutuksista eli tiettyjen ongelmien määrittämis- ja ratkaisuoikeuksista. Tällöin professiot pyrkivät eri keinoin hankkimaan valtuutuksia itselleen (Abbott 1988, 86–102). Thomas Branten mukaan professiot ovat myös riippuvaisia toisistaan: Näiden on yhdessä kyettävä pitämään yllä uskottavaa mielikuvaa professionaalisesta tietotasosta, jossa yhdistyvät teknisyys, mutta toisaalta myös epäennustettavuus ja yllätyksellisyys (vrt. Schön 1991). Brante ei siis näe professioiden välillä vain kilpailua, vaan löytää niiden väliltään myös yhteistyön aineksia. (Brante 1990, 84.)

Kaavoitus edustaa maankäytön suunnittelun muodoista vain yhtä sektoria ja siitä vastaavat nimenomaan kaavoittajat. Kaavoitusprosesseissa kaavoittajien suhteet lähiprofessioihin ovat melko institutionalisoituneet, eli ne on määritelty MRL:ssä ja muissa viranomaistoimintaa säätelevissä ohjeissa ja normeissa. Kaavaprosessien viranomaisyhteistyö on luonteeltaan neuvottelevaa. MRL pikemminkin korostaa kuntien ja kaavoittajien kaavoitusvaltaa kuin on siirtämässä sitä pois kunnista. Toisaalta kaavaprosessille on tyypillistä epäennustettavuus – esimerkiksi lopullisen kaavan sisällön ja valitusten suhteen – sekä yhä suurempi kommunikatiivisten taitojen korostuminen: parhaiten toimiva argumentti voi voittaa, esittäjän kuka tai mikä ryhmä tahansa. Tällöin myös lähiprofessioiden välinen yhteistyö voi olla kilpailua valtuutuksista.

Haastateltujen kaavoittajien mukaan välit lähiprofessioihin olivat pääosin kunnossa. Tyypillinen oli näkemys, jonka mukaan jokainen viranomainen hoitaa omaa sektoriansa, ja viranomaisten hallussa oleva tieto ja heidän toimintansa on luotettavaa. Toisaalta nousi esille kuva siitä, että kaavaprosesseissa voidaan käydä viranomaisten välistä valtataistelua (tai ainakin ”kädenvääntöä”) *tiedon hallinnan* avulla. Korostettiin, että kaavoittajan on pystyttävä puolustamaan näkemyksiään neuvottelutilanteessa. Eräs nuorehko kaavoittaja mainitsi, että arkkitehtikaavoittajan on tärkeää hallita perustiedot myös esimerkiksi liikennesuunnittelusta ja kiinteistönmuodostuksesta, jotteivät näiden alojen asiantuntijat pääse ”vedättämään” neuvotteluissa liikaa.

Ympäristökysymysten esiinnousu ja niiden painottuminen maankäyttö- ja rakennuslaissa ovat vaikuttaneet siihen, että kaavoitusprosesseihin on tullut mukaan enenevässä määrin ympäristöalan ammattilaisia. Haastateltujen perusteella kaavoittajat pitivät tätä positiivisena ilmiönä. He eivät kokeneet, että esimerkiksi biologit uhkaisivat jollakin tavalla kaavoittajan ammattia tai ammatillista osaamista. Päinvastoin – haastateltavat ovat sitä mieltä, että ympäristöön liittyvät erityiskysymykset ja selvitystyö eivät kuulu kaavoittajan tehtäväalueeseen. Niiden hallinta on oma tieteenlajinsa, jonka kaavoittajat selkeästi jättävät toisten ammattilaisten harteille. Monet haastateltavat tosin huomauttavat, että ympäristökysymyksistä on kaavoittajillakin oltava perustietoa. Kokonaisnäkemystä tarvitaan, koska selvityksiä on osattava tulkita ja niiden perusteella on kyettävä tekemään johtopäätöksiä. Biologeja ja muita ympäristöalan koulutuksen saaneita toivottiin kaupunkien kaavoitustoimeen lisää erityisesti Tampereella, jossa kaavoittajien tämänhetkistä työtaakkaa pidettiin liian suurena.

Haastatteluaihana vuonna 2002 oli havaittavissa, että kaavoittajien ja lähiprofessioiden välisistä suhteista olivat käymistilassa eniten välit museotoimen edustajien kanssa⁶². Museotoimen edustajia ei ole haastateltu tässä tutkimuksessa, mutta haastateltujen kuntien ja ympäristökeskusten edustajien mukaan rakennussuojelu ja rakennetun ympäristön suojelu ovat olleet kiistakysymyksiä kaikilla tutkimuspaikkakunnilla. MRL nosti

⁶² Kuten luvussa 7.3.2 todetaan, ympäristöselvitykset ovat hiertäneet jonkin verran kuntien ja alueellisten ympäristökeskusten välejä. Ongelmissa on enimmäkseen ollut kyse vaadittavien ympäristöselvitysten määrästä, ei niinkään asiantuntemuksen laadusta tai ympäristöselvitysten luotettavuudesta. Kuntien ja ympäristökeskusten kiistat voidaan professionäkökulmasta nähdä kiistana ympäristökysymysten ja -ongelmien määrittelyvallasta. Toisaalta nämä kiistat ovat ainakin osittain profession sisäisiä, eivät eri professioiden välisiä.

rakennetun ympäristön suojelun entistä painokkaammin esille. Vaikuttaa siltä, että järjestelmällinen suhtautuminen rakennetun ympäristön suojelukysymyksiin on kaupungeissa vielä varsin uutta. Rakennetun ympäristön suojelua ei perinteisesti ole priorisoitu korkealle Suomessa. Tämä on aiheuttanut kiistoja puolin ja toisin. Toisaalta museotoimen viranomaisille kaavoitus on joidenkin arvioiden mukaan vieras väline. Museotoimen viranomaiset ovat voineet esimerkiksi vaatia suojelun tueksi kaavoitusresursseihin nähden liian laajoja selvityksiä.

Professionäkölkulmasta voidaan tulkita, että kaavoittajat kokevat museotoimen edustajien kilpailevan heidän omalla alueellaan eli heidän valtuutuksestaan: rakennetun ympäristön arvottaminen kaavaprosesseissa on aiemmin ollut nimenomaan kaavoittajien tehtävää.

7.2 Käsitykset asiantuntijuudesta ja tiedosta

Tässä osiossa tarkastelen kaavoittajien näkemyksiä siitä, mitä on suunnittelun asiantuntijuus ja missä sitä on. Esittelen ensin kaavoittajien näkemyksiä oman ammattitaitonsa synnystä. Kuvaan kaavoittajien ammattitaidon osa-alueet ja vertailen niitä Svenssonin tutkimukseen (1990) arkkitehtien ammattitaidon osa-alueista. Kuvaan lisäksi kaavoittajien näkemystä asukkaista, näiden asiantuntemuksen laadusta ja roolista suunnitteluprosessissa.

7.2.1 Miten kaavoittajan ammattitaito syntyy?

Yhtenä tutkimuksen keskeisenä tavoitteena on kartoittaa kaavoittajien näkemyksiä itsestään yhdyskuntasuunnittelun ammattilaisina. Olen selvittänyt kaavoittajien käsityksiä oman ammattitaitonsa synnystä sekä siitä, mikä on koulutuksen osuus todellisessa ammattitaidossa.

Haastatelluilla kaavoittajilla oli vankka ja yhteneväinen näkemys siitä, että *kaavoittajan todellinen ammattitaito perustuu työkokemukseen*. Ammattitaito on siis kokemusperäinen ja kokemus karttuu iän ja työvuosien myötä. Tällaista työn ja tekemisen kautta opittua ammattitaitoa ovat korostaneet myös monet tutkijat (mm. Polanyi 1998, Hughes 1984, Collins 1979 & 1990, Brante 1990, Schön 1991). Oleellista siinä on ajatus, että professionaalinen tieto sitoutuu tekemiseen. Tämä tekemiseen sitoutuva tieto on siis ammattitaidon perusta.

Moni haastateltu korosti, että työ ei kuitenkaan ole muuttunut rutiinimaiseksi. Jokainen projekti on erilainen kuin aiemmat. Työ on profesioammateille tyypillisen kompleksista ja ainutlaatuisista tapauksista koostuvaa (vrt. Svensson 1990, 61; Schön 1991, 11–20). Nuoret haastatellut kuvasivat työpaikoillaan toimivan oppipoikajärjestelmän. Nuoria, aloittelevia kaavoittajia opastetaan työhön ja talon tavoille. Kuvattiin myös, että kaavoittajalle organisaatiossa annettu vastuu kasvaa yleensä kokemuksen ja ammattitaidon karttuessa.

Koulutuksella nähtiin olevan vain pieni osuus varsinaisen ammattitaidon synnyssä. Sekä vanhemmat että haastatellut nuoret kaavoittajat (noin 40-vuotiaita ja sitä nuorempia, kaikki koulutukseltaan arkkitehteja) olivat sitä mieltä, että koulutus ei tarjoa riittäviä eväitä kaavoittajan työhön.

”Niin tuota, todellakin asemakaavaopista puhuttiin sillan, niin sen opetus ainakin meillä oli hyvin hyvin heikkoa ja se oli hyvin semmoista sfääreissä kulkevaa, että en minä oikein käsittänyt mistä siinä oli kysymyskään. Ja kyllä täytyy sanoa että yhdyskuntasuunnittelu, joka nimi – mä en tiedä milloin se on tullutkaan käyttöön Suomessa ja oppiaineena mahdollisesti – niin tuota kyllähän siinä on tapahtunut valtava muutos sen jälkeen. Että esimerkiksi mun täytyy sanoa että mä olen kokonaan oppinut nämä työt työn kautta, ja sitten itse tietenkkin kouluttautumalla sen jälkeen kun sitä tietoa alkoi olla ja kulkemalla ulkomailla ja pitämällä silmät auki. Että kyllä tämä on ollut semmoista niin kun työn kautta.”

”Nämä tehtävät mitä minä nyt ajattelen, eivät ennen menneet minun päähäni edes, tai mitä minä teen nyt, niin en minä edes käsittänyt, että tällaisia tehtäviä on. Tietenkkin ympäristöministeriö perustettiin vasta silloin, mutta että ylipäätensä läänien ja mitä näitä silloin oli, niin ei semmoisia tasoja havainnut edes, ja niihin ei koulutuksessa mitenkään pyritty. Koulutus tavallaan antoi valmiudet sen lähiympäristön suunnitteluun, mutta se oli tavallaan se arvomaailman sen rakennussuunnittelun kannalta niin voimakas, että se tavallaan painoi siinä yhdyskuntasuunnittelussakin minun mielestäni.”

Koulutuksen osuuden kuvattiin olevan lähinnä sen, että se antaa jonkinlaiset perusvalmiudet tai ”näkövinkkelin” kaavoittajan työhön (vrt. Larsson 1977, 1990; Freidson 1984). Useat arkkitehdit mainitsivat, että arkkitehtikoulutuksen hyvä puoli on se, että siinä painotetaan ongelmanratkaisutaitoa ja jonkin verran myös prosessinhallintaa. Lopputulos, oli se sitten kaava tai muu suunnitelma, on saatava puristettua valmiiksi. Eräs haastateltava kuvasi eroa arkkitehtien ja ”yliopistolla opiskelleiden” välillä siten, että arkkitehtejä opetetaan ratkaisemaan ongelmia, kun yliopistolla ongelmia vaan ”pyöritellään”.

7.2.2 Ammattitaidon kolmiyhteys

Kysyin haastatelluilta, mitä taitoja nämä pitävät kaavoittajan tärkeimpinä taitoina, eli mistä kaavoittajan ammattitaito muodostuu. Vastauksien perusteella on muodostettavissa selkeä jaottelu ammattitaidon kannalta merkittävimmistä taidoista: Ensinnäkin vuorovaikutustaidot, toiseksi kaavoittajan omaan professionaaliseen näkemyksellisyyteen liittyvät taidot sekä kolmanneksi organisaatiotaidot. Vastauksissa korostettiin hyvin vähän varsinaisen teknisen osaamisen merkitystä, vaikka maallikon silmin esimerkiksi maankäyttöä koskevalla lainsäädännöllä ja normeilla näyttäisi olevan suuri vaikutus siihen, miten työtä tehdään. On mahdollista, että tämä kuva syntyy ulkopuolisten silmissä siitä, että kaavoittajat mielellään vetoavat normeihin perustellessaan ratkaisujaan (vrt. Svensson 1990, 54, 55). Voi myös olla, että tekninen osaaminen, kuten normien, säännösten ja työskentelykäytäntöjen hallinta, on itsestään selvää sellaisille kaavoittajille, joilla on jo työkokemusta. Tällöin näitä taitoja ei erityisesti mainita osaamisen alueena. Olen sisällyttänyt ne jaottelussani ”organisaatiotaitoihin”.

Ehkä eniten haastatellut korostivat *vuorovaikutustaitojen* merkitystä. Kaikkien haastateltujen mukaan vuorovaikutustaidot ovat – tai olisivat – tärkeimpiä kaavoittajan taitoja. Niiden merkitys on vanhempien haastateltujen mukaan kasvanut paljon vuosien kuluessa ja suunnittelun käytäntöjen muuttuessa. Vuorovaikutustaidot ja niiden merkitys (eli se, mihin vuorovaikutuksella suunnittelussa pyritään) määriteltiin kuitenkin eri tavoin. Vuorovaikutustaidoilla haastatellut tarkoittivat muun muassa neuvottelutaitoja, kykyä perustella mielipiteensä, yhteistyökykyä tai tiimityökykyä, toisten ammattitaidon kunnioittamista, kykyä kuunnella sekä yleensä kykyä tulla toimeen toisten ihmisten kanssa. Muutamat mainitsivat myös kyvyn kommunikoida asukkaiden kanssa ymmärrettävästi ja ammattislangia välttäen. Näitä taitoja ei ole opittu koulutuksen yhteydessä, vaan jokaisen kaavoittajan on opittava ne työnsä kautta.

Muutama haastateltava mainitsi, että arkkitehdiksi opiskelemaan hakeutuneet eivät välttämättä ole luonteeltaan sosiaalisia, vaan pikemminkin taiteellisia, luovia ja yksin viihtyviä. Kyseessä lienee kuitenkin stereotyyppinen näkemys, jota ei välttämättä pidä yleistää.

Vuorovaikutustaitojen merkitystä korostettiin sekä viranomaisyhteistyössä että asukasosallistumisessa. Myös ne haastatellut, jotka eivät pitäneet kansalaisosallistumista kovin positiivisena ilmiönä, korostivat kaavoittajan vuorovaikutustaitojen merkitystä. Tällöin vuorovaikutustaidoista

käytettiin muun muassa ilmaisia ”sosiaaliset taidot” tai ”kaavoittajan pelisilmä”. Näillä tarkoitettiin kaavoittajan suhteellisuudentajua, itseen-suuria sekä kykyä luovia erilaisissa tilanteissa ja saada omia näkemyksiään lävitse.

”Pitää olla renessanssimies. Sosiaalisen pelisilmän merkitystä ei pidä koskaan aliarvioida. Se on yllättävän tärkeää, kun kuitenkin varsinkin näissä hankkeissa joissa toimitaan näitten poliittisten päätöksentekijöiden kanssa, niin asiat ratkaistaan hyvin naiivilla tasolla yleensä. Että siinä mielessä pitää pystyä esittämään hyvin komplisoitu asia yksinkertaisena. Saada vakuutettua ihmisiä. Että se on siinä mielessä yllättävänkin tärkeä. Mutta tietysti, mitä minä nyt sanoisin, semmoinen vaikeasti määriteltävä asia kuin kokonaisnäkemys niistä eri toimialoista, mitä suunnitteluun liittyy. Ja siitä, että miten niitä pystytään muokkaamaan. Kuka pystyy joustamaan missä, koska joustaa liikennesuunnittelu, koska joustaa rakennussuunnittelu. Sen ymmärtäminen on minusta ehkä kaikista tärkeintä. Ja se on oikeastaan semmoinen asia, jonka pystyy vaan kaavoittaja tekemään. Koska kaikki esim. rakennuttajat ja nämä on hirveän tiukasti siinä omassa sektorissaan kiinni. Ja jos minä valitin semmoista kaavoittajien vähän puutteellista ymmärrystä, niin näillä muilla tahoilla sen ymmärryksen puute on todella suuri.”

Toista merkittävää kaavoittajan ammattitaidon osa-aluetta nimitän kaavoittajan professionaaliseksi *näkemyksellisyydeksi*. Tämä kyky kehittyi haastateltujen mukaan enimmäkseen työkokemuksen myötä. Taitojen todellista sisältöä oli myös vaikea kuvailla. Näkemyksellisyys on kaavoittajien professionaalista *tacit knowledgea*, sanoiksi pukematonta tietoa.

Näkemyksellisyys koostuu monista osatekijöistä. Haastatellut mainitsivat, että kaavoittajalla olisi tärkeää olla kyky nähdä yhteiskunta kokonaisuutena sekä toisaalta kyky tunnistaa, miten yhteiskunta kokonaisuutena toimii ja millaisista tekijöistä yhteiskunnallinen kehitys syntyy. Mainittiin myös kyky ymmärtää maankäyttöä hyvin abstraktilla tasolla ja laajoina kokonaisuuksina. Tämä taito korostuu erityisesti ylempillä kaavatasoilla, kuten yleiskaavoituksessa ja maakuntakaavoituksessa. Haastatellut moittivat suomalaista suunnittelijakoulutusta siitä, ettei näitä ylempitä kaavatasoja ja niiden merkitystä ole kunnolla opetettu.

Haastatellut korostivat, että kaavoitus on mitä suurimmassa määrin tiedon kokoamista ja yhteensovittamista. Tieto voi olla pirstaleista ja luonteeltaan erityyppistä (esimerkiksi määrällistä, laadullista, arvottavaa). Kaavoittajan näkemyksellisyyden tuloksena tehdään synteesejä ja lopulta valitaan ”vähiten huono” tai ”paras mahdollinen” vaihtoehto.

Myös ristiriitoja ja ristiriitaisia tavoitteita on pystyttävä käsittelemään ja sovittamaan yhteen.

Kaavoittajan olisi haastateltujen mukaan kyettävä näkemään tulevaisuuteen ja myös kyettävä visioimaan tulevaisuutta. Suuret asiat ja linjat olisi kyettävä erottamaan detaljeista. Kaavoittajien tehtävänä olisi haastateltujen mukaan nimenomaan nähdä ”suuria linjoja”. Toisaalta myös kaavoittajan tulisi aina pystyä liittämään pienempi kokonaisuus suurempaan.

”Nyt on korostunut entistä enemmän viime vuosina tämä vuorovaikutuksen osaaminen ja sitten se, että sä pystyt selvittämään sen asian ja idean sitten sillä lailla, että se tavallinen ihminen myöskin ymmärtää. Kun meitähän syytetään niin hirveästi semmoisesta ammattikielen käyttämisestä, kun me keskenämme keskustellaan. Ihmiset ei välttämättä ymmärrä sitä. Ja sitten semmoista taitoa katsoa sinne tulevaisuuteen. Tässä omassa työssä mä näen sen aika tärkeänä. Että ei tuijoteta just pelkästään siihen omaan napaan ja siihen pieneen paikkaan, mitä sä teet, vaan pitää pystyä ajattelemaan vähän laajemmalla ja hiukan pidemmälle, mikä on kanssa semmoinen taito. Ei sitä sillä tavalla opiskelussa saa, että se on pakko opetella itse käytännössä. Se on semmoista aika monimutkaista ajattelua. Että välillä tuntuu että sitä on aivan väsynyt pelkästään siihen ajatteluun ja niitten semmoisten yhteyksien miettimiseen, että miten asiat järjestyy. Niitä mä ehkä koen semmoisena kaiken tärkeimpinä ja se neuvottelukyky, kun tämä ei kuitenkaan ole kenenkään yksittäisen ihmisen työtä, vaan tämä on semmoista työtä, mitä tehdään porukassa.”

Helsinkiläisille haastatelluille oli tyypillisempää kuin oululaisille ja tamperelaisille, että korostettiin myös kaavoittajan rohkeuden sekä luovuuden merkitystä. Heidän mukaansa paras ratkaisu ei aina synny kompromisseista. Tarvitaan myös uskallusta.

Esteettisen osaamisen esimerkiksi muodonannon ja esteettisen arvostelukyvyn merkitystä korostettiin haastattelussa mielestäni yllättävän vähän. Kysymys esteettisestä osaamisesta nousi esille ainoastaan muutamassa haastattelussa yhtenä ”hyvän ympäristön” kriteerinä. (Vrt. Svensson 1990, 68.)

Kaavoittajat arvostelivat suunnitteluprosessiin osallistuvia osallisryhmiä yleensä juuri näkemyksellisyyteen liittyvien taitojen puutteesta. Useimmat haastatellut olivat sitä mieltä, että esimerkiksi asukkailta puuttuu kyky nähdä asioita kokonaisuuksina (vrt. Staffans 2004, 267–270). Asukkaita ei myöskään yleensä oltu valmiita haastamaan laajempaan, kokonaisval-

taisempaan tai tulevaisuuteen suuntautuvaan ajatteluun, koska näiden rooliksi mainittiin nimenomaan paikallisen tiedon tuottaminen tai erityisintressien esille tuonti osallistumistilanteissa.

”Tottakai ihmisillä on erilaisia ominaisuuksia, erilaisia kykyjä ymmärtää erilaisia asioita, mutta tämä kaupunkisuunnittelu pitkälti on ammattitaitoa vaativaa, niin kuin mikä muu tahansa korkeakoulututkinnon jälkeinen ammattitaito. Että harva meistä kuvittelee, että osaisi itse paikata hampaansa tai edes leikata hiuksensa, se on vaikeaa. Ihan samalla tavalla kaupunkisuunnittelu, monella voi siitä olla ajatuksia ja mielipiteitä, ja varsinkin tuloksista ja tavoitteista, mutta se ei ole kuitenkaan niin helppoa sen palapeli kuin mitä voisi kuvitella... Kyllä mä väitän, että se vaatii ammattitaitoa sillä tavalla, että aika harva voi sanoa varmasti, että hän ymmärtää sitä täysin tai hallitsee sen.”

Kokonaisnäkemysten ja professionaalisen näkemyksellisyyden merkitystä korostaneet kaavoittajat jättivät huomaamatta, että kun kaavoittajat muodostavat kokonaisnäkemystä kulloisestakin kohteesta, he tekevät sen omista lähtökohdistaan käsin. Haastateltujen mukaan kyseessä on puhtaasti ”neutraali” ammattitaito. Näin ei kuitenkaan ole. Myös kokonaisnäkemys vaatii tiedon arvottamista, joidenkin asioiden korostamista toisten kustannuksella. Kaavoittajan näkemyksellisyyttä rajaavat hänen *kehyksensä*, eli ne arvot ja normit, joita hän ammatillisena priorisoi (Schön 1991, 309–315).

Kolmas merkittävä kaavoittajien ammattitaidon osa-alue ovat *organisaatiotaidot*. Nämä taidot liittyvät työskentelyyn kaavoitusorganisaatiossa ja kunnallisessa byrokratiassa. Organisatorisilla taidoilla tarkoitetaan kaavoituksen sääntöjen, normien ja käytäntöjen tuntemista. Käytännön taitoja ovat muun muassa kaavaprojektin eteenpäin vienti, aikataulutus, osallistumisen järjestäminen, selvitysten tilaaminen tai tekeminen, kerätyn tiedon kokoaminen ja hallinnointi ja niin edelleen. On myös tunnettava kaavoitusta koskevat lait ja säännökset, vaikka tätä taitoa ei juuri tässä yhteydessä erityisesti korostettu⁶³.

Eräänä organisaatiotaitojen tärkeänä osana mainittiin, että kaavoittajalla on oltava ”institutionaalista osaamista”. Tällä tarkoitettiin sitä, että kaavoittajalla on oltava hallussaan suuri määrä kirjoittamatonta tietoa, joka koskee instituutioiden sisäistä ja näiden välistä vuorovaikutusta. Kyseessä

⁶³ Haastatellut kaavoittajat korostivat muun muassa kaavoittajan professionaalista roolia kuvatessaan, että kaavoittaja on lain ja säännösten tulkitsija ja näiden noudattamisen valvoja kaavaprosessissa. Tällöin viralliset normit on tunnettava.

voi olla esimerkiksi organisaatiokulttuuria koskevaa tietoa (vrt. Weber 1968, 973–980). Haastateltu korosti, että kaavoituksessa ja maankäytön suunnittelussa on voimassa monia käytäntöjä, jotka voivat perustua esimerkiksi pitkäaikaisiin henkilösuhteisiin. Näiden suhteiden oppiminen tai käytäntöjen uudelleen luominen vaatii aikaa.

Jaoin yllä kaavoittajien mainitsemat tärkeimmät ammattitaidon osa-alueet kolmeen ryhmään: vuorovaikutustaitoihin, näkemyksellisyyteen sekä organisaatiotaitoihin (vrt. Puustinen 2004, 16,17, 93, 94). Päädyin jaotteluun oman aineistoni perusteella ennen tutustumistani Lennart G. Svenssonin esittämään ryhmittelyyn, jonka olen esitellyt tarkemmin luvussa 4.2.2. (Svensson 1990, 51–70). Svensson jakaa arkkitehtien hallussa olevan tiedon osa-alueet organisatoriseksi tiedoksi, professionaaliseksi tiedoksi sekä kommunikatiiviksi taidoiksi. Svenssonin jaottelussa ja omassani on kiinnostavia yhtäläisyyksiä. Vertailen niitä seuraavassa taulukossa:

Taulukko 5: Vertailu Svenssonin (1990) esittämistä arkkitehtien professionaalisen tiedon osa-alueista ja Puustisen esittämistä kaavoittajien tärkeimmistä ammattitaidon osa-alueista.

Svensson: Arkkitehtien tiedon osa-alueet	Puustinen: Kaavoittajien ammattitaidon tärkeimmät osa-alueet	Huomioita
Organisatorinen tieto	Organisaatiotaidot	Käsitteillä samansuuntainen sisältö. Svensson korostaa enemmän normien tuntemusta, Puustinen institutionaalista osaamista eli kirjoittamattomien sääntöjen ja käytäntöjen hallintaa
Professionaalinen tieto	Näkemyksellisyys	Molemmat sisältävät ajatuksen professionaalista tacit knowledgesta, sanoiksi pukemattomasta tiedosta.
Kommunikatiiviset taidot	Vuorovaikutustaidot	Käsitteillä samansuuntainen sisältö. Svensson korostaa vuorovaikutustaitojen merkitystä suostuttelun välineenä.

Kaavoittajien tärkeimpiä ammattitaidon osa-alueita voidaan verrata heidän mainitsemiinsa mieluisimpiin tehtäviin tai ”profession ydinosaamisen alueisiin”. Suuri osa haastatelluista kaavoittajista mainitsi

mieluisimmaksi tehtäväkseen luovan suunnittelun. Tämä sijoittuu ammattitaidon osa-alueista näkemyksellisyyden alueelle. Kiinnostavaa on se, että ammattitaidon osa-alueista korostettiin kuitenkin eniten vuorovaikutustaitojen merkitystä ja tärkeyttä arkipäivän työssä.

7.2.3 Viranomaisilta saatua tietoa pidetään asiantuntevana

Kaupunkien omien viranomaisten tuottama tieto näyttelee suurta osaa suunnitteluprosessissa. Tietoa saadaan sekä kaavoitusosastojen omista selvityksistä että kiinteistö- ja mittausosastoilta, ympäristötoimesta, sosiaaliviranomaisilta, sivistystoimesta ja niin edelleen. Tällaista viranomaistietoa pidettiin luotettavana, arvovapaana ja täsmällisenä. Viranomaistiedon tuottajia pidettiin ”korkeamoraalisina, jotka eivät yritä kusettaa ketään”. Tämän näkemyksen voidaan tulkita johtuvan siitä, että viranomaisilla nähdään kontinentaalisen kehitysmallin mukaisissa maissa yleisesti olevan korkea professionaalinen moraali, virka-asemasta johtuva tasapuolinen ja neutraali suhtautumistapa asioihin sekä Pohjoismaissa vahva sitoutuminen hyvinvointivaltion arvoihin (mm. Brante 1990, Julkunen 1994, Rose 1993). Lisäksi on esitetty tulkinta (mm. Brante 1990, 84), jonka mukaan eri professioiden (joita eri viranomaistahot edustavat) välillä vallitsee kollegiaalinen riippuvuus ja yhteistyön tarve. Tämä johtuu Branten mukaan tarpeesta pitää yllä mielikuvaa korkeasta professionaaliseen tietotasosta.

Osa viranomaistiedosta on teknistä perustietoa, kuten karttoja, korkeus- asemia, ilmakuvia ja numeerista tietoa. Tämän tiedon sanottiin olevan Suomessa huipputasoa, vaikka ala kehittyi koko ajan nopeasti. Tekninen data on haastateltujen mukaan kaavoituksen perustietoa, jota ei tarvitse kyseenalaistaa. Se on haastateltujen mukaan kaavoittajalle myös ”perusase” argumentaatioissa (vrt. Svensson 1991, 54, 55). Monia teknisiä kysymyksiä ei voida suunnittelussa ohittaa.

Tekninen tieto on kehittynyt niin laadukkaaksi, että joidenkin haastateltujen mukaan tässä piilee myös riskejä. Esimerkiksi ilmakuvien käyttö mahdollistaa sen, ettei suunnittelijan välttämättä enää tarvitse käydä suunnittelukohteessa paikan päällä. Tällöin myös kommunikaatio asukkaiden kanssa voi tuntua tarpeettomalta. Erään haastatellun mukaan ilmiö on jo olemassa, vaikka hän henkilökohtaisesti oli sitä mieltä, ettei perusdatasta voi saada kaikkea tarvittavaa tietoa. Tarvitaan myös mielihiteitä ja keskustelua.

Teknisen datan lisäksi viranomaistietoa ovat myös esimerkiksi väestö-, liikenne- ja työpaikkaennusteet. Suhtautuminen ennusteisiin vaihteli. Toisten mukaan niihin luotetaan ja on voitava luottaa. Toiset taas arvelivat, ettei suunnittelussa pitäisi olla liian tiukasti yhden vaihtoehdon takana. Esimerkiksi autoistumista koskevia ennusteita pidettiin suunnittelua vaikeuttavana sekä liian ”annettuina”. Ennusteet ovat usein poliittisen prosessin läpikäyneitä, eli ne on hyväksytty esimerkiksi kaupunginvaltuustossa. Tällöin suunnittelijat kokevat olevansa velvollisia toimimaan niin, että esimerkiksi ennusteiden edellyttämä väestönkasvu ja tästä seuraava liikenteen kasvu mahdollistuvat.

Suhtautuminen viranomaisten ja osittain konsulttien tuottamaan ympäristötietoon, esimerkiksi eläinkantojen laskentoihin, erilaisiin kartoituksiin ja vaikutusarvioiteihin, vaihteli hieman. Tätä tietoa pidettiin luotettavana, mutta joskus vaikeasti avautuvana. Ympäristötiedon painoarvosta oltiin myös monta mieltä. Joidenkin haastateltujen mukaan on hienoa, että ympäristötieto on nykyisin korkealaatuista ja sitä voidaan käyttää suunnittelussa. Toisten mukaan ympäristökysymyksiä tutkitaan liikaa ja painotetaan turhan paljon. Tämän näkemyksen edustajien mukaan luonto ei kuulu kaupunkiin, ja kaupunkien olisi oltava luonteeltaan tiiviitä ja urbaaneja.

Ympäristökeskuksen edustajan mukaan asiantuntijoiden tuottamaa tietoa esimerkiksi ympäristöstä tai rakennussuojelusta ei tarvitse kyseenalaistaa. Tällainen tieto pitäisi hyväksyä suunnittelun pohjaksi, eikä sitä pitäisi jättää luottamusmiesten arvotettavaksi.

”On poliittiset päätökset erikseen, mutta sitten taas jotkut, ihan rakennussuojelua myöten, eivät voi olla luottamusmiespäätöksiä, että mitkä rakennukset ovat arvokkaita ja mitkä ei, vaan kyllä nekin perustuvat ihan korkeimpaan rakennuskulttuurin asiantuntemukseen, että mikä on arvokasta ja mikä ei.”

Monet kaavoittajat näkivät erityisesti rakennetun ympäristön suojeluun liittyvän laadullisen tiedon suunnittelussa ongelmallisena. Esimerkkinä mainittiin muun muassa Uudenmaan maakuntakaavaluonnos, jossa koko Lauttasaari oli merkitty rasterilla maisemallisesti ja kulttuurihistoriallisesti arvokkaaksi alueeksi. Helsingin kaupungin edustajan mukaan tämä merkintä vaikeuttaisi tulevaisuudessa Lauttasaaren suunnittelua esimerkiksi alueilla, joilla on väistyvää teollisuutta.

Joidenkin haastateltujen mukaan laadullista tutkimustietoa esimerkiksi kaupunkitutkimuksen alalta pitäisi hyödyntää suunnittelussa nykyistä

enemmän. Jokapäiväiset suunnittelutyön kiireet estävät kuitenkin tiedon hankkimisen. Myös visioita kaivattiin suunnittelun tueksi entistä enemmän.

7.2.4 Asukkaalla on osallistumisprosessissa maallikon rooli

Kaavoittajien näkemykset kaavoitukseen osallistuvista asukkaista vaihtelivat melko paljon. Yhteistä useimmille haastatelluille oli kuitenkin se, että asukkaiden *maallikkoutta* kaavoituskysymyksissä korostettiin verrattuna viranomaisten asiantuntijuuteen. Toiset kaavoittajat pitivät ”maallikotietoa” arvokkaampana kuin toiset. Asiantuntijuuden konstruoinnille on tyypillistä se, että sitä verrataan maallikkouteen: jotta olisi asiantuntijoita, on oltava myös maallikoita, joihin näitä voidaan verrata (mm. Beckman 1990, Giddens 1995).

Larsonin mukaan kapitalistiselle yhteiskunnalle on tyypillistä asiantuntijuuden uusintaminen institutionaalisin keinoin (Larson 1990, 37). Myös rationalistinen käsitys suunnittelusta, jossa osallistumisella ei ole merkittävää roolia, voidaan kriittisesti nähdä instituutiona, joka uusintaa nimenomaan suunnittelun asiantuntijoiden, kaavoittajien, asiantuntijuutta. Haastattelujen perusteella näyttäisi siltä, että osallisille varataan suunnittelussa edelleen maallikon rooli.

Asemakaavoittajat ja yleiskaavoittajat näkivät asukkaiden roolin ja osallistumisen merkityksen eri tavoin. Asemakaavoittajat totesivat, että asukkailta voidaan asemakaavoitusvaiheessa saada merkittävääkin paikallista tietoa. Tärkeät maankäyttöä koskevat päätökset on kuitenkin yleensä tehty jo aiemmin, usein yleiskaavaa tehtäessä. Tällöin todellinen vaikuttaminen asemakaavatasolla on jo käytännössä myöhäistä.

Yleiskaavoittajien mukaan taas yleiskaavataso on useimmille tavallisille asukkaalle liian abstrakti ja epäkiinnostava. Asukkaat eivät haastateltujen mukaan aina pysty näkemään asioita kokonaisuuksina, vaan tarkastelevat sitä lähinnä oman lähiympäristönsä perspektiivistä (vrt. Staffans 2004, 267–270).

”Että sillä tavalla, ne (asukkaiden) toiveet ovat monesti paljon korkeammalla kuin mitä me pystytään täyttämään. Ja tietenkin ihmisten asiat on niissä konkreettisissa asioissa. Että heidän on joskus vaikeakin hahmottaa sitten semmoisia rakenteellisia, isompia, ja semmoisia periaatteellisia kysymyksiä. Kun heillä on vaan ne, eivätkä he ole kiinnostuneita kovin paljon laajemmalti siitä, vaan

justiin siitä omasta kohdastansa, mitä siinä tehdään. Mutta sillä lailla sitten kuitenkin ovat siellä omalla alueellaan varmasti niitä asiantuntijoita. Että nyt mitä tämän parin vuoden aikana on ollut näitä osallisryhmiä, niin ei ole kyllä siellä osallisten joukossa ollut semmoista, kenellä olisi ollut selvästi sitä sillä lailla asiantuntijaroolia tässä suunnittelumielessä. Että kyllä he selvästi ovat olleet sitten sen paikkakunnan asiantuntijoita. He tuntevat sen paikkakunnan olot ja sen tarpeet. Mutta sillä lailla semmoisen suunnittelun ammattilaisia siellä ei ole ollut mukana.”

Positiivisena esimerkkinä yleiskaavatason osallistumisesta mainittiin Oulussa viimeksi käyty yleiskaavaprosessi. Tässä haastatellut oululaiset kaavoittajat näkivät vuorovaikutuksella olleen monia positiivisia vaikutuksia, vaikka itse prosessi pitenikin vuorovaikutuksen takia aiotusta lähes kaksinkertaiseksi.

Monet kaavoittajat totesivat, että asukkaiden muutosvastaisuus ja oman asuinympäristön suojeluhalu vievät esitetyiltä argumenteilta oikeutuksen. Usein asukkaiden esittämien mielipiteiden taustalla epäillään myös olevan muita, piilotettuja syitä, joiden kaavoittajat arvelevat olevan todellisen muutosvastaisuuden taustalla. Yksi mainittu esimerkki oli se, että alueiden nykyiset asukkaat pelkäävät sosiaalista asuntotuotantoa eli vuokratalojen rakentamista (vrt. Päivänen 2000, 74). Ei kuitenkaan ole korrektia vastustaa vuokra-asuntotuotantoa sinänsä, joten argumentteina käytetään haastateltujen mukaan esimerkiksi ympäristön suojelua. Kateus mainittiin toisena taustalla vaikuttavana syynä muutosvastaisuuteen.

”Jos se on aitoa se osallistuminen, ja vuorovaikutus, ja että päästään keskusteluyhteyteen osallisten ja suunnittelijoiden välillä, niin toki sieltä voi tulla hyviä asioita, joita sitten jatkossa voi ottaa huomioon. Että kyllä se on hirveän hyvä. Mutta se edellyttää, että se on avointa, todella, se vuorovaikutus ja että molemmin puolin avointa. Mutta aina niin ei ole. Siellä on aina joukossa semmoisia, jotka vaan haluaa valittaa siksi, että kun ei itse saa, mutta toinen saa.”

Kuten todettu, kaavoittajien näkemykset asukasosallisten aktiivisuudesta ja tietämyksen tasosta vaihtelevat. Toisten mielestä asukkaat ovat nykyisin erityisesti suurissa kaupungeissa koulutetumpia ja valveutuneempia kuin ennen ja he osaavat vaatia lähiympäristönsä säilyttämistä hanakammin kuin aiemmin. Joskus osallistujien joukossa on myös ”todellisia asiantuntijoita”, kuten suunnittelun ammattilaisia tai muuten valveutuneita alan harrastajia. Näiden mielipiteitä ja näkemyksiä pidettiin tärkeinä.

”Ihmiset on valveutuneempia nyt. Ei se uusi lakikaan ole sinänsä muuttanut varsinaisesti sitä tilannetta. Että ihmiset ennen

sietivät enemmän tämmöisiä viranomaisten taholta tapahtuvia pakkoratkaisuja, niitä vaan nieleskeltiin, ja nyt enemmän kun ihmisten koulutustaso on ilmeisesti lisääntynyt, niin enemmän osataan valvoa omia etuja.”

”Totta kai, mitä mä sanoisin, että mitä paremmin osallistuja pystyy oman kantansa argumentoimaan, niin kuin ilmaisemaan, niin sitä paremmin se tulee huomioiduksi. Ja saattaa tietysti olla, että joku toinen kaavoittaja, joka asuu sillä alueella, niin saattaa tässä suhteessa olla etu asemassa johonkin maallikkoon.”

Joidenkin haastateltujen mukaan asukkaat ovat passiivisia ja heitä on ylipäänsä vaikea saada kiinnostumaan kaavoituksesta. Vain aivan omia kotikulmia, ”backyardia” koskevat asiat saavat ihmiset liikkeelle. Monet haastatellut olivat sitä mieltä, että asukkaiden tiedon taso kaavoitukseen liittyvistä kysymyksistä on edelleen heikko. Ihmiset eivät siis tiedä, mikä on kaavoituksen tehtävä, miten eri kaavatasot eroavat toisistaan tai mihin asioihin osallistumisella voidaan vaikuttaa. Yleinen ilmiö kaavoittajien mukaan tuntuu olevan, että yleisötilaisuuksissa asukkaat valittavat asioista, joihin ei kaavoituksella voida vaikuttaa. Näissä tilanteissa kaavoittajat joutuvat virkamiehinä edustamaan koko kaupunkia, vaikeivät haluaisikaan. Varsinkin nuoremmat kaavoittajat pitivät näitä tilanteita vaikeina.

”... Ja sitten tietysti esimerkiksi tuossa tapauksessa kun oli tiedotustilaisuus, niin siellä oli hyvin tämmöistä ärhääkää se kommentointi. Siinä joutuu sitten aivan altavastaaajaksi ja sen tilaisuuden luonne menee jotenkin aivan niin kuin yli. Että siinä haukutaan sitten jo kaikki kaupungin virkamiehet ja sen kokee itse vähän outona, koska yrittää vaan sitä osiota hoitaa, eikä välttämättä tiedä kaikkea.”

Jos tavallisten asukkaiden tietotasoa pidettiinkin kaavoituksen suhteen keskimäärin heikkona ja osallistumista lähinnä oman edun tavoitteluna, monet kaavoittajat olivat sitä mieltä, että erilaisista yhdistyksistä ja järjestöistä löytyy parempaa osaamista. Mainittiin, että järjestöillä on usein sekä kokemusta kaavoituksesta prosessina että näkemystä monista maankäytön suunnittelun kysymyksistä.

”Kaavoittajan näkökulmasta ovat kaikkein parhaimpia osallisia nämä, jotka edustavat jotain muuta kuin omaa henkilökohtaista ruokakuntaansa. Eliikkä semmoinen, kun on joku yksittäinen ihminen, niin se varjelee vaan jotain ihan omaa. Siis sillä tavalla että heillä on joku näkymä ja he eivät halua, että joku paikka heidän tontistaan sadan metrin päässä, niin se mikä näkyy heidän tontiltaan

niin sinne ei saisi ikään kuin tulla mitään. Niin semmoisiin ei mielellään hukkaisi kauheasti aikaa. Mutta sitten on tosi paljon näitä tämmöisiä omakotitaloyhdistyksiä ja kaikki nämä luontojärjestöt ja Maan Ystävät -järjestö ja muut, niin heillä on erittäin paljon tämmöisiä fiksua ihmisiä, jotka edustaa semmoista vähän laajempaa näkemystä.”

Yksittäisten asukkaiden ja ryhmien asemaa pidettiin periaatteessa samanarvoisena, mutta usein ryhmällä, esimerkiksi järjestöillä on asiantuntemuksensa vuoksi enemmän painoarvoa. Jotkut haastateltavat korostivat, että tätä asiantuntemusta tulisi hyödyntää nykyistä enemmän. Esimerkkinä kerrottiin, että Oulussa ampumaradan siirron valmistelu toteutettiin yhdessä paikallisten ampumaseurojen kanssa. Yhteistyö hyödytti sekä kaupunkia että seuroja. Helsingissä taas yhteistyötä Helsingin Kaupunginosayhdistysten Liiton Helka ry:n kanssa pidettiin hedelmällisenä. Järjestöjen edustajilla on kaavoittajien mukaan usein arvokasta tietoa annettavanaan esimerkiksi kaavoitettavan alueen luonnonarvoista tai historiasta.

Jotkut haastatellut pitivät järjestöjen edustajien osallistumista oikeutettumpana kuin yksittäisten asukkaiden. Heidän mukaansa järjestöjen edustajat ovat edustavampina, koska heillä on takanaan suurempi joukko jäseniä ja toisaalta heitä pidettiin myös yleisemmän intressin puolustajina. Tampereella onkin haastateltujen mukaan otettu osallistumisessa sellainen käytäntö, että kaavoittajat valitsevat osallistujiksi työpajoihin pelkästään ryhmien tai järjestöjen edustajia. Tämä on joissakin tapauksessa johtanut uusien yhdistysten perustamiseen. (Vrt. Leino 2006.)

Toisaalta taas arveltiin, että yksikin näkemyksen edustaja voi olla oman alansa huippuasiantuntija, jolloin tämä yhden henkilön mielipide voi olla painava. Yleensä nähtiin, että jos kysymyksessä on pienen ryhmän tai yhden henkilön mielipide, on mielipiteellä oltava vahva faktapohja, jotta sillä olisi vaikutusta. Muuten enemmistö voi vaikuttaa enemmän. Erään haastatellun mukaan asukkaiden tiedolta ei voida vaatia edustavuutta sen vuoksi, että jokin muutos ympäristössä voi haitata esimerkiksi sairasta tai liikuntarajoitteista ihmistä enemmän kuin jotain toista.

7.2.5 Asukasosallisten tuottamaa tietoa pidetään subjektiivisena

Kun viranomaisten tuottamaa tietoa pidettiin luotettavana, niin asukkailta, maanomistajilta ja muilta osallisilta saatavaa tietoa taas pidettiin luonteeltaan subjektiivisena ja suhteellisena.

”Kyllä se varmaan on niin, että meillä (kaavoittajilla) on rasitteena se, että se mitä niin kutsutuilta tavallisilta alueitten käyttäjiltä tulee, niin välttämättä ei pidetä niin objektiivisena, vaan katsotaan, että se on heidän subjektiivinen mielipiteensä. Mutta se ei tarkoita sitä, etteikö se voisi olla oikeata, etteikö sitä voi ottaa huomioon. Mutta jälleen kerran se tarkastelunäkökulma on lähtenyt siitä yhdestä ihmisestä itsestään, ja hän katsoo sitä omasta ja vain omasta perspektiivistään. Ja siinä on aina se, että se on hänen subjektiivinen käsityksensä. Mutta esimerkiksi, kyllähän täytyy sanoa että asukashan on esim. asunnon paras asiantuntija. Mutta siitäkin asiasta on erilaisia käsityksiä, riippuen siitä, mitä asumiselta odottaa, että tämä on kyllä hirveän vaikea kysymys.”

Asukkailta saatava tieto on haastateltujen mukaan aina tarkistettava. Joskus asukkaiden esittämät mielipiteet voivat olla niin voimakkaita, että niihin on vaikeaa suhtautua. Muistutuksessa voi esimerkiksi lukea ”tämä hanke tuhoaa elämäni”. Tällöin kaavoittaja joutuu miettimään, mitä muistutuksen tekijä on todella tarkoittanut. Myös väitteet esimerkiksi kulttuurimaiseman tuhoutumisesta ovat haastateltujen mukaan suhteellisia.

Asukasosallisilta saadaan haastateltujen mukaan suureksi osaksi triviaalitietoa, joka ei sisällä uutta informaatiota ja jota kuulee useammasta suusta. Joskus taas asukkaat tuovat esille yllättävääkin tietoa esimerkiksi siitä, mitkä asiat koetaan suunnittelualueella tärkeiksi. Asukkailta saatavia konkreettisia tietoja sekä alueen käyttöön ja ominaisuuksiin liittyviä tietoja pidettiin helpoimmin huomioon otettavina. Kyseessä voi olla esimerkiksi iso kivi tai pulkkamäki, joka halutaan säästää. Joidenkin haastateltavien mukaan asukkailta saatava tieto – ja sitä kautta asukasosallistuminen ylipäänsä – soveltuu paremmin asema- kuin yleiskaavoitukseen. Asema-kaavoitus on luonteeltaan konkreettisempaa ja siinä tehdään käytännössä asukkaiden lähiympäristöä koskevat päätökset. Yleiskaavaa pidettiin enemmän kaupunkirakenteen suunnittelua koskevana ”akateemisena juttuna”, jossa osallisena voisi olla nykyistä enemmän esimerkiksi asiantuntijaraateja.

”Siinä mennään metsään jos siinä mennään kysymään vaan joiltakin asukkailta jotain.”

Millaista asukkailta saatavaa tietoa suunnittelijat sitten pitivät hyvänä? Periaatteessa kaikkea. Useampi haastateltava kuitenkin totesi, että käytännössä asukkaat saavat parhaiten tahtonsa lävitse silloin, jos heidän näkemyksensä ovat samansuuntaisia suunnittelijan näkemyksen kanssa

tai jos suunnittelija ei koe menettävänsä mitään. Esimerkiksi Helsingissä asukkaat ovat tietyissä haastattelututkimuksissa toivoneet tiiviimpää ja kaupunkimaisempaa rakennetta. Nämä näkemykset eivät ole ristiriidassa suunnittelijoiden näkemyksen kanssa ja ovat siis toteuttamiskelpoisia.

Vaikka kaikilta osallisilta saatua tietoa pidettiin periaatteessa samanarvoisena, haastateltavat totesivat, että paljon riippuu myös siitä, miten asiat esitetään. Asukkaiden on perusteltava mielipiteensä kaavoittajan näkökulmasta mielekkäällä tavalla. Pelkkä muutoksen vastustaminen ei riitä perusteluksi.

”Sieltä (asukkailta) tulee paljon ihan arvokasta tietoakin, toisaalta taas erittäin paljon tulee ihan semmoista palautetta minkä tavallaan jo tietää etukäteen siihen lähtiessään. Tietää sen että siellä on paljon ihmisiä jotka joka tapauksessa vastustaa sitä ja sitten he koko sen prosessin ajan, pari vuottakin, he on ja vastustaa sitä (naurahtaa) säännöllisesti joka kerta kun minä olen niihin yhteydessä. Ikään kuin uudestaan ja uudestaan tuovat julki sen paheksuntansa. Ja sitten tietenkä jää usein semmoinen mielikuva että he kysyvät, että minkä takia te kysytte meiltä mielipiteitä kun te ette kuitenkaan ota niitä huomioon.”

Perusteluksi ei myöskään haluttaisi hyväksyä mielipiteitä, joiden huomioiminen edistää sosiaalista epätasa-arvoa. Tällaista on esimerkiksi asukkaiden vastustus alueelle rakennettavia vuokrataloja tai esimerkiksi huumeypysäkkejä kohtaan. Toisaalta haastatellut korostivat, että kaavoittajat yrittävät löytää rakennuspaikkoja, joissa mahdolliset epäsosiaaliset ainekset ”vähiten häiritsevät muita asukkaita”.

Muutama haastateltu totesi myös, että jos osallistuja pystyy argumentoimaan näkemyksensä suunnittelijan ymmärtämällä kaavoituskielellä, se tulee todennäköisemmin huomioiduksi. Osallisten olisi myös osattava olla asettamatta suunnittelijan ammattitaitoa kyseenalaiseksi, totesi eräs haastateltava hieman ironisesti.

7.2.6 Ihanneosallistuja luottaa kaavoittajan asiantuntijuuteen

Vaikuttaa siltä, että eräs syy osallistumisen vastaisuuteen on se, että osallistumisen katsotaan kyseenalaistavan luottamuksen kaavoittajien asiantuntijuuteen. Asiantuntijuudessa on joidenkin määritelmien mukaan kyse nimenomaan uskomuksesta tai luottamussuhteesta (mm. Beckman 1990, 125). Tätä kuvaa erään haastateltavan pohdiskeleva lause, jossa hän asettaa

asukkaat ja näiden asiantuntemuksen kaavoittajan asiantuntemuksen ”alapuolelle”. Kaavoittajan ”yläpuolella” on vain hänen esimiehensä. Kyseinen kaavoittaja kertoi näkemyksensä omasta ammattikunnastaan, että kaavoittajien on usein vaikeampaa kestää kritiikkiä ”alhaalta” (eli asukkailta) kuin ”ylhäältä” päin omilta esimiehiltään. Kysymys on hänen mukaansa ammattiyhpeydestä, eli siitä, että on vaikeampaa sietää kritiikkiä sellaisilta, joiden ei katsota hallitsevan alaa ammattimaisesti. Samaisen haastatellun mielestä asukkaiden onkin helpompaa saada näkemyksiään läpi, jos nämä pystyvät olemaan kyseenalaistamatta itse kaavoittajan ammattitaitoa. Tällöin esitettyjen näkemysten tai argumenttien tulisi olla melko yleisellä tasolla ja kohdistua lähinnä itse projektin tavoitteisiin tai periaatteisiin. Nämä ovat usein luonteeltaan poliittisia päätöksiä, jolloin kaavoittaja ei välttämättä tunne olevansa niistä vastuussa. Haastatellun mukaan kaavoittajat myös usein käyttävät ammattitaitoaan ja teknisten yksityiskohtien osaamistaan siten, että sen avulla pystytään ”torpedoimaan” asukkaiden esittämiä hyviäkin mielipiteitä tai vaihtoehtoisia näkemyksiä (vrt. Svensson 1990, 54, 55).

”Tosiaan varsinkin jos se (osallistuja) ei ole asiantuntijajärjestö, niin minä suhtautuisin siihen vaihtoehtojen esittämiseen, että niitä kannattaa aika harvoin käyttää, ellei ole sitten aivan täysin varma siitä. Koska se on ensimmäinen, millä torpedoidaan. Jos esität jonkun vaihtoehdon, niin kaavoittaja keksii siihen yhden – se voi olla pienikin syy – että vaikka jäteastioita ei saada sijoitettua, niin sillähän se pystytään kaatamaan koko juttu. Mutta jos sinulla on joku yleistetty periaatekysymys, niin sitä joudutaan keskustelemaan. Ja siitä joudutaan keskustelemaan, koska oletetaan, että mielipiteitä ja lausuntoja käsitellään luottamusmiestasolla. Ja juuri niin, että osataan kysyä isoja asioita. Että onko oikein, että tähän tehdään näin korkeita taloja, joka pimentää viereisten talojen pihat. Mutta ei lähdetä esittämään sitä, että se talo voisi olla 16-kerroksinen, jos se olisi kapeampi, että se paistaisi sitten sivusta. Siinä minusta menee se raja. Nimenomaan, miten sen nyt sanoisi, kaavoittajat ovat usein aika herkkänahkaisia ihmisiä. Se on hämmästyttävää, kun he joutuvat ottamaan aika ikäviä asioita yläpuolelta, niin he eivät tunnu oikein kestävän arvostelua alapuolelta.”

Kysyin haastatelluilta näkemyksiä siitä, millainen olisi kaavoittajan ihanneosallinen tai hyvä osallinen. Moni vastaaja totesi, ettei ihanneosallista voi eikä pidä määritellä. Kaikki, jotka osallistuvat, ovat tavallaan ihanneosallistujia. Toisaalta haastatteluissa nousi esille runsaasti esimerkkejä, joissa korostuivat nimenomaan osallistujien negatiiviset ominaisuudet. Tämän vuoksi halusin vastapainoksi kuulla ihanneosallistujan tunto-

merkkejä. Toivottujen ominaisuuksien listasta tuli pitkä. Ominaisuuksissa korostuvat erityisesti hyvät kommunikaatiotaidot sekä kaavoituksen perustietojen hallitseminen. Haastattelujen perusteella vaikuttaa kuitenkin siltä, että ihanneosallinen on käytännössä harvinaisempi kuin sellainen osallinen, joka jonkun ominaisuutensa vuoksi koetaan ”huonoksi” tai vähemmän toivotuiksi.

Vähemmän toivotuilla osallisilla tarkoitan tässä sellaisia osallisia tai osallisryhmiä, jotka haastatteluissa mainittiin negatiivisessa yhteydessä. Nämä voidaan jakaa ”hyväosaisiin” ja ”häiriköihin”. Hyväosaisia ovat esimerkiksi varakkaat, koulutetut ja sanavalmiit henkilöt sekä joskus järjestöjen edustajat. Kuten edellä tässä luvussa on mainittu, järjestöjen edustajia pidettiin hyvinä osallisina silloin, jos näillä oli alueesta erityistä tietoa ja jos heidän nähtiin edustavan muutakin kuin kapeaa erityisintressiä. Toisinaan taas asukasjärjestöjen edustajien mainittiin ajavan vain nykyisten asukkaiden etuja. Asukasjärjestöt ovat esimerkiksi vastustaneet sosiaalista asuntotuotantoa. Kaavoittajien näkökulmasta tämä ei ole oikeutettua, koska asuinalueilla tulisi alueellisen segregaaation välttämiseksi olla monen muotoista asumista.

Hyväosaisiin voidaan laskea myös täydennysrakentamiskohteiden nykyiset eli aiemmin alueelle muuttaneet asukkaat, jotka yleensä vastustavat muutoksia alueellaan. Aiemmin alueelle muuttaneiden nähtiin olevan hyväosaisia siinä mielessä, että heillä on jo asunto eikä enää henkilökohtaista tarvetta uuteen. Suuri osa osallistujista on haastateltujen mukaan juuri näitä hyväosaisia.

Häiriköitä taas ovat epäsosiaaliset henkilöt, kansankiihottajat, ”joka paikan osallistujat” sekä vakiovalittajat. Vakiovalittajat tunnettiin kaikilla haastattelupaikkakunnilla. Vakiovalittajat ovat henkilöitä, jotka osallistuvat peruskielteisellä asenteella eri tilaisuuksiin. Usein he ovat tuttu näky kaikissa osallistumistilaisuuksissa. Heidän läsnäoloon ei toivota, koska heidän tiedetään jo ennalta vaikeuttavan sekä osallistumistilaisuuksia että koko hanketta.

”Meillä on, niin kuin varmaan muissakin kaupungeissa muutamia sellaisia, vakio-osallistujia, jotka haluaa olla joka kaavatyössä mukana. Energiaa riittää ja sitten sitä tahtoa ja halua toimia monessa asiassa mukana. Ja välttämättä se ei ole aina niin kauhean sujuvaa se yhteistyö.. (He) haluavat olla joka kaavatyössä mukana ja he haluavat olla äänessä, he haluavat kuulla. Että helposti sitten se vähän hiljaisemman asukkaan mielipide jää sinne taka-alalle, kun

siellä on tällaisia voimakkaita ihmisiä, jotka on äänessä... Kyllä siinä useampia on semmoisiakin jotka pelkästään sen vastustamisen vuoksi vastustaa, että on useissa, monissa hankkeissa ollut mukana tässä vuosien varrella, että tarkoituksena on vaan kaupungin tekemistä vastustaa ja epäillä kaupungin toiminnan lainmukaisuutta. Sitten tehdään kesken kaavaprosessin erilaisia tutkimuspyyntöjä ja jopa eduskunnan oikeusasiamiestä myöten on käyty tällaisia prosesseja läpi. Se teettää hirveästi turhaa työtä, kun me vastailaan niihin kysymyksiin, ja ne ei kuitenkaan ole sillä tavalla oikeutettuja, että he eivät usko ollenkaan, että heidänkin pitäisi mennä sen kaavaprosessin mukaan ja sen mukaan muistutella ja valitella, niin kun kaikki muutkin tekee.”

Yleisimpänä asukkaiden osallistumismotiivina pidettiin oman edun puolustamista. Monet haastatellut myös myönsivät, että asukkailla on oikeus puolustaa näkemyksiään. Samalla he kuitenkin totesivat, että asukkaiden perustelut eivät kaavoittajan näkökulmasta katsottuna ole riittäviä, jos ne osoittavat selvää tietämättömyyttä tai tähtäävät yksityisen edun puolustamiseen. Kaavoittajan on tällöin helppo joko kumota esitetty väite tai yksinkertaisesti sivuuttaa se.

Ongelmaksi nähtiin myös se, että osallistumisprosesseista puuttuvat usein tietyt ryhmät, kuten asunnottomat, huono-osaiset sekä tulevat asukkaat ja tulevien sukupolvien edustajat. Haastatellut kaavoittajat kokivat olevansa erityisesti näiden ryhmien puolustajia.

Mitä sitten ovat hyvän osallisen ominaisuudet? Vastauksista voidaan erotella tiettyjä ominaisuuksia, joita osallisella olisi hyvä olla. Ensinnäkin hänellä tulisi olla *jonkinlainen käsitys sekä kunnallisesta toiminnasta että kaavoituksesta*. Hyvä osallinen olisi siis henkilö, joka

- ottaa asioista itse selvää,
- perehtyy asioihin ja raportteihin,
- jolla on perusymmärrys kaavoituksesta,
- ymmärtää suunnittelun ja päätöksenteon eron,
- ei osallistu liian usein, ettei olisi ”joka paikan osallistuja” tai ”ammattivalittaja”,
- osaa kertoa perustellun näkemyksensä kaavaprosessin oikeassa vaiheessa,
- on konkreettinen,
- on idearikas,
- antaa ideoita ja parannusehdotuksia mielellään kirjallisesti.

Toinen hyvän osallisen ominaisuus on se, että hänen *pitäisi ymmärtää kaavoittajan näkemyksiä ja ajattelutapaa*. Tällainen osallinen

- ymmärtää asiat muutenkin kuin oman edun kannalta,
- ymmärtää, että suunnittelija ja asukas ovat samalla asialla,
- ymmärtää oman toimintansa osana kokonaisuutta,
- ajattelee asiaa ”kaupungin kehityksen kannalta”,
- ei pelkää muutosta,
- hyväksyy uuden asutuksen,
- uskoo viranomaisen puhuvan totta,
- luottaa kaavoittajan asiantuntemukseen,
- näkee myös tulevaisuuteen, eli ymmärtää pitkän perspektiivin, joka suunnittelussa on oltava.

Haastatelluilla oli näkemyksiä myös siitä, millainen ihanneosallinen on *luonteeltaan ja käytökseltään*. Hän on

- aktiivinen
- kohtelias
- asenteeltaan positiivinen
- kiinnostunut
- kriittinen
- avarakatseinen
- joustava
- antaa myönteistäkin palautetta
- osaa tehdä kompromisseja.

Ihanneosallinen on taustaltaan koulutettu ja hänellä on elämäkokemusta. Hän saisi mielellään olla myös monipuolisesti sivistynyt. Haastatelluista kukaan ei maininnut lapsia tai nuoria hyvinä osallisina.

Ihanneosallistujaa kuvattiin myös siten, että hän on mieluummin *yhteyshenkilö jollekin laajemmalle ryhmälle* kuin pelkästään oman itsensä tai perheensä edustaja. Haastateltujen mukaan järjestöjen edustajilla on usein laajempi tietopohja ja selkeämpi käsitys alueesta kokonaisuutena kuin tavallisilla asukkailla. Järjestöjen edustajat eivät aina itse asu suunnittelun kohteena olevalla alueella, joten heidän intressinsä voidaan myös sen vuoksi tulkita enemmän yleisen edun mukaiseksi kuin alueella ennestään asuvien asukkaiden intressit.

Ihanneosallistujan muotokuvaan liittyy se selvä ristiriita, että haastatellut kuvaavat toisaalta ihanteellisen osallistujan aktiiviseksi, koulutetuksi, sivistyneeksi ja sosiaalisesti lahjakkaaksi henkilöksi. Toisaalta tämän kaltaiset henkilöt ovat usein juuri edellä mainittuja ”hyväosaisia”, joiden osallistumisen oikeutusta pidetään tietyissä tilanteissa kyseenalaisena (vrt. Staffans 2004, 55; Mäenpää et al. 2000, 89–91). Hyväosaisilla on kaavoittajien mukaan

kaikki kanavat käytössään. He voivat vaikuttaa poliittikkoihin, verkostoitua, käyttää osallistumiseen aikaa ja jopa rahaa. Jos heidän toimintansa kuitenkin tulkitaan oman edun tai erityisintressin puolustamiseksi, sitä ei pidetä oikeutettuna tai toivottuna. Jos sen sijaan osallistuja ei itse asu alueella, mutta tarjoaa tietotaitonsa ja osaamisensa kaavoittajien käyttöön, ymmärtää kaavoitusta sekä kunnioittaa suunnittelijoiden ammattitaitoa, hän on ihanteellinen osallistuja.

Kiinnostavaa on myös se, että kaavoittajat usein sanovat edustavansa kaavoitusprosessissa ”heikkoja intressiryhmiä”. Nämä heikot intressiryhmät eli lapset, nuoret, vammaiset, vanhukset, syrjäytyneet ja asunnottomat eivät täytä yllä kuvattuja ihanneosallistujan vaatimuksia. Näiden ryhmiin kuuluvia pidetään usein passiivisina. Nykyisillä osallistumiskäytännöillä heitä ei juuri tavoiteta. Kaavoittajat ehkä arvelevat tuntevansa näiden ryhmien tarpeet ilman osallistumistakin.

Jos heikkoja intressiryhmiä haluttaisiin tavoittaa osallistumaan, olisi otettava käyttöön uudenlaisia osallistumismenetelmiä (ks. esim. Rinkinen 2004). Haastatteluissa uusien menetelmien käyttö nyt käytössä olevien lisäksi koettiin kuitenkin liian vaikeaksi ja aikaa vieväksi, kun nykyisessäkin tilanteessa kaavoituksen resurssipula mainittiin tosiasiaksi.

Asukasosallistumiseen liittyy siis ongelma, joka on havaittu myös muissa viimeaikaisissa suunnittelua koskeneissa tutkimuksissa: Kaavoittajien näkökulmasta osittain ”vääriä” ihmisiä ovat he, jotka osallistuvat asukasosallisille tarkoitettuihin osallistumistilanteisiin.

Tampereen Iidesjärven suunnittelua tutkineen sosiologin Taina Rajannin (2003) mukaan suunnittelijat näkevät suunnittelun usein ideaalityyppisenä kolmikantana, jonka muodostavat päättäjät, suunnittelijat ja käyttäjät. Käyttäjä-asukkaat eivät tässä kolmikannassa ole suunnittelun toimijoita (actors), vaan toiminnaisia (actants), eli henkilöitä tai intressejä, joita jotkut muut eli päättäjät ja suunnittelijat edustavat⁶⁴. Kun asukkaat ryhtyvät itse toimimaan, ideaalityyppisen suunnittelun kuvio sotkeutuu (Rajanti 2003, 28–37).

Myös Helsingin kaupunkisuunnittelua tutkinut Aija Staffans (2004) päätyy samanlaiseen johtopäätökseen. Staffansin mukaan kansalainen, joka puolustaa suunnitteluprosessissa omaa harrastustaan, puistoaan,

⁶⁴ Rajannin käyttämä *toiminnaisen* käsite on käännös Bruno Latourin *actantin* käsitteestä. Actant on ”kuka tahansa tai mikä tahansa, jota edustaa joku puhemies” (Rajanti 2003, 30; Latour 1987).

kaupunginosaansa ja niin edelleen voidaan tulkita aina oman edun tavoittelijaksi ja sitä kautta ”jääviksi”. Tämä johtaa umpikujaan, jossa Staffansin mukaan ”hyvien osallisten” joukko on käytännössä tyhjä joukko, mahdottomuus.” (Mts. 55.)

7.2.7 Kaavoittajan roolimallien ääripäät

Kaavoittajien erilaisia professionaalaisia rooleja voidaan tarkastella siten, että muodostetaan kaavoittajien näkemyksestä typologia, jonka sisään erilaiset esiin nousseet ajatusmallit mahtuvat (Alasuutari 1993, 195–197). Haastateltujen kaavoittajien joukosta löytyi kaksi ääripäätä siinä, millaisen kaavoittajan professionaalinen roolin nähtiin olevan. Haastateltu ”perinteinen kaavoittaja” näki oman asiantuntemuksensa perinteisellä tavalla. Hän korosti oman henkilökohtaisen näkemyksensä ja vastuunsa merkitystä kaavoituksessa. Roolimallilla on samoja piirteitä kuin Donald A. Schönin kuvaamalla perinteisellä professionaalilla asiantuntijalla (Schön 1991, 300, tässä tutkimuksessa luvussa 4.3.2). Kyseisen haastatellun näkemys suunnittelusta viittasi fyysiseen tai rationalistiseen suunnittelun paradigmaan. Näiden paradigmojen mukainen kaavoittajan rooli on ”omnipotentin” asiantuntijan kaltainen: kaavoittajalla on runsaasti asiantuntijavaltaa, mutta myös vastuuta suunnitelman lopputuloksesta. Haastateltu ”reflektoiva kaavoittaja” taas korosti asiantuntijuuden olevan jaettua asiantuntijuutta; jotain osallistumisen aikana syntyvää (vrt. Saaristo 2000). Hän korosti yhteisen tahtotilan muodostamisen merkitystä ja kaavoittajan avustavaa roolia prosessissa, jossa tätä tahtotilaa pyritään kartoittamaan ja muodostamaan. ”Reflektoivan kaavoittajan” näkemys suunnittelusta on varsin lähellä kommunikatiivisen paradigman mukaista suunnittelunäkemyksiä. Tämän paradigman mukaisessa kaavoittajan roolissa korostuvat reflektointi ja ”kehysten etsiminen” sekä prosessinhallinta (vrt. myös Schön 1991, 300). Alla olevassa taulukossa on tiivistetyssä muodossa esitetty haastateltujen näkemykset kaavoittajien roolista kaavoituksesta.

Haastatelluista useimpien näkemykset sijoittuvat kuitenkin johonkin esitettyjen ääripäiden välille. Esimerkiksi tyypillinen oli käytännönläheinen ajattelutapa, jonka mukaan osallistumisesta on hyötyä suunnittelussa, koska kaavoittaja voi saada osallisilta tärkeää suunnittelun kohdetta koskevaa informaatiota. Tiedon arvottamista pidettiin kuitenkin kaavoittajan tehtävänä.

*Taulukko 6. ”Perinteinen kaavoittaja ja refleктоiva kaavoittaja”.
Kahden kaavoittajan näkemykset kaavoittajan professionaalisesta
roolista ja asiantuntijuudesta.*

	Perinteinen kaavoittaja	Refleктоiva kaavoittaja
Kaavoittajan intentio	”Maestrokaavoitus”, kaavoittajan oman tahdon ja näkemyksen toteuttaminen	Kaavoitus yhteisenä, jaettuna toimintana. Osallisten tahdon tunnistaminen ja jalostaminen
Kaavoittajan tehtävä	Kaavoittaja vie läpi näkemyksellään ja ammattitaidollaan koko prosessin	Kaavoittajan tehtävänä on koota osallistujien näkemyksistä yhteinen tahtotila ja toimia sen mukaisesti
Asiantuntijan vastuu	Kaavoittaja vastaa suurelta osin sekä tavoitteista, prosessista että toteutuksesta, ”vastuu rajaton”	Kaavoittaja vastaa prosessin kulusta ja toteutuksesta, mutta ei tavoitteista eikä seurauksista
Näkemyksellinen osallistumisesta	Osallistuvalla suunnittelulla lopputulos on huono, koska ihmiset eivät tunne hyvän ympäristön kriteereitä. Kaavoittajalla oltava korkeat eettiset päämäärät, jotka hän itse määrittelee	Osallisten tahtoa vastaan ei voi suunnitella, tai lopputulos ei ole toimiva. Ihmiset toimivat kuitenkin oman tahtonsa mukaisesti, eikä kaavoittajan toiveiden mukaisesti
Kaavoittajan tärkein ammatillinen taito	Luovuus, kyky suunnitella	Kommunikaatiotaidot
Muu tärkeä taito	Pelisilmä, realismin taju oman ehdotuksen läpiviemiseksi	Luovuus, suunnittelukyky
Ajattelua vastaan esitetty kritiikki	Refleктоiva kaavoittaja: Perinteisen kaavoittajan suunnittelu on epädemokraattista, suunnittelija korottaa itsensä jumalan asemaan	Perinteinen kaavoittaja: Osallisten tahdon mukaan suunnitteleva väistelee omaa vastuutaan suunnittelijana
Ongelmat kaavoittajan kannalta	Jos suunnitelma on huono, alueen käyttäjät kärsivät ja kaavoittaja kantaa siitä professionaalisen vastuun	Kaavoittaja voi joutua suunnittelemaan sellaista, jota ei itse hyväksy tai pidä onnistuneena ratkaisuna

7.3 Käsitykset yhdyskuntasuunnittelusta ja kaavoituksesta prosessina

7.3.1 Kaavoitustyön muutokset uran aikana

Kaavoittajien työn sisältö ja käytännöt ovat muuttuneet monella tavalla viimeisten vuosikymmenien aikana. Suunnitteluun liittyvissä arvoissa, asenteissa ja painopisteissä on tapahtunut muutoksia. Konkreettisia muutoksia ovat aiheuttaneet esimerkiksi tietotekniikan tulo suunnittelutyön avuksi sekä vuorovaikutuksen välineeksi. Vuonna 2000 voimaan tullut maankäyttö- ja rakennuslaki on muuttanut työn käytäntöjä jonkun verran.

Ehkä keskeisimpänä muutoksena pidettiin kiireen lisääntymistä suunnittelutyössä. Tämä ei haastateltujen mukaan ole johtunut niinkään kaavoituksen aikataulujen kiristymisestä, vaan kaavoitukseen liittyvän työmäärän kasvusta. Kaavaprosesseihin liittyvien selvitysten lisääntyminen ja osallistumisjärjestelyt vievät runsaasti aikaa. Käytännössä kaavaprosessit ovat haastateltujen mukaan myös pidentyneet. Jotkut haastatellut olivat huolissaan siitä, että kiireen lisääntyminen huonontaa kaavojen laatua, kun kaavoittajat eivät ehdi tarpeeksi keskittyä ”ajatteluun” tai ”parhaan vaihtoehdon etsimiseen”. Toisaalta erilaisten selvitysten arveltiin omalta osaltaan parantavan kaavojen laatua.

Pitkään alalla olleet suunnittelijat kuvasivat suunnittelutyön luonteen muuttumista yksinäisestä, ”teknisestä” tai toisaalta luovasta työstä enemmän ryhmätyöksi. Yhteistyötä tehdään eniten muiden suunnittelualan ammattilaisten kanssa. Osallistumisen lisääntyminen ja osallistumismuotojen muuttuminen on vaikuttanut selvästi työn sisältöön. Suunnittelu on muuttunut haastateltujen mukaan avoimemmaksi.

”Minun mielestäni on ihan oleellisesti (muuttunut) juuri se, että aikaisemmin istuttiin sen pöytätyön ääressä, vetäistiin se kaava ja laitettiin se nähtävälle ja odotettiin, että annetaanko siitä useimmiten kirjallista palautetta, tai muistutetaanko siitä kaavasta. Ja sitten tutkittiin ne. Että ei ollut minkäänlaista tällaista vuorovaikutusta. Ehkä se on suurimmaksi osaksi tämän uuden maankäyttö- ja rakennuslain mukanaan tuomaa, että osallistutaan osallistutaan osallistutaan, että pitää olla koko ajan ihmisten kanssa tekemisissä eikä voi olla semmoinen anonymi kaavoittaja, joka vaan lätkäisee jonkun kaavan jonnekin esille ja joku käy katsomassa sitä ja tulkitsee miten tulkitsee... Nykyäänhän on niin, että se, joka kaavan laatii, niin se sitten taas vetää sen koko homman. Se vastuu

on tavallaan siirtynyt sille joka sen tekee. Totta kai siinä on sitten muitakin virkamiehiä mukana, mutta tuota osittain sanoisinko että paljon työläämmäksi se on muuttunut. Just tämän vuorovaikutuksen kautta, mutta se on varmaan ihan oikein silti.”

Suunnittelun avoimuuden lisääntymisessä nähtiin haastatellusta riippuen sekä hyviä että huonoja puolia. Erään oululaisen haastatellun mukaan yleisötilaisuudet ovat muuttuneet mukavammiksi ja asiallisemmiksi, kun tietoa kaavoitusasioista on saatavissa runsaasti ja aiempaa varhaisemmassa vaiheessa. Tilaisuuksiin on myös totuttu puolin ja toisin. Avoimuuden huonoksi puoleksi ainakin Tampereella arveltiin valitusten lisääntyminen.

Yhteiskunnallisten muutosprosessien ja arvojen muuttumisen myötä suunnitteluprosessiin on tullut entistä enemmän osapuolia. Haastateltujen mukaan liikennesuunnittelijoilla oli aikaisempina vuosina huomattavan suuri painoarvo suunnitteluprosessissa. Nyt ympäristökysymykset, luonnonsuojelu sekä rakennetun ympäristön suojelu ovat nousseet vahvasti esille ja liikennesuunnittelu on menettänyt entistä asemaansa. Uusien osa-alueiden korostuminen suunnittelussa on haastateltujen mukaan koetellut sekä kaavoittajien ammattitaitoa että vaatinut uusien kontaktiverkostojen ja vuorovaikutussuhteiden luomista. Toiset kaavoittajat kokivat muutokset positiivisesti, toiset taas vähemmän positiivisesti.

”Monta eri asiaa on muuttunut melkein päinvastaisiksi. Ensin on esimerkiksi tämä kysymys rakennussuojelusta ja vanhojen rakennusten arvosta. 60-luvulla aika huolettomasti purettiin rakennuksia ja nyt taas melkein jokainen talo pitää suojella. Ja vanhan ympäristön arvostus, joka on monessa tapauksessa ihan hyvä, pääosin ihan hyvä, mutta joissakin asioissa se saattaa mennä jopa liiallisuuksiin... Kun jotain Hervantaa kaavoitettiin, niin ei siinä paljon luontoarvoja inventoitu. Ja nyt sitten jotain liito-oravia pitää suojella ja melkein sanoisin että tässäkin ammutaan jo yli.”

Ympäristökysymysten ja rakennetun ympäristön suojelun esiinnousu on joidenkin haastateltujen mukaan aiheuttanut jo vastareaktiota. Esimerkiksi suhtautumisessa rantojen rakentamiseen on joidenkin arvioiden mukaan käynnissä vaihe, jossa erityisesti kaupunkirantojen suojelua tai varaamista yleiseen virkistyskäyttöön ei enää pidetä itsestään selvänä. Tähän kehitykseen nähtiin olevan ainakin kaksi eri syytä. Suomessa on haastateltujen mukaan siirrytty vaiheeseen, joissa kollektiivisista arvoista on siirrytty moniarvoisuuteen ja toisaalta yhteiskunnallisen tasa-arvon ihanteesta on siirrytty yksilöllisyyden ja individualismin ihannointiin (vt.

Healey 1997). Esimerkiksi rantojen privatisointiin suhtaudutaan kaupungeissa sallivammin kuin aikaisemmin. Lisäksi rantarakentaminen erityisesti kaupungeissa ja näiden lähialueilla on viimeisen vuosikymmenen aikana kokenut eräänlaista renessanssia kansainvälisten *waterfront-* ja *brownfield-* ilmiöiden myötä. Lukuisat kansainväliset esimerkit entisten satama- ja teollisuusalueiden ottamisesta uudelleen käyttöön asuin- tai yrityskortteleiksi ovat innoittaneet myös suomalaista kaupunkisuunnittelua. Ilmiötä pidettiin toisaalta kiinnostavana, mutta joidenkin suunnittelijoiden mukaan rantojen yksityistämässä ei pitäisi mennä liian pitkälle.

Suhtautuminen ympäristökysymysten esiinnousuun kaavoituksessa jakoi haastateltuja. Toiset pitivät ympäristönäkökulman korostumista maankäytön suunnittelussa merkittävänä edistysaskeleena. He iloitsivat siitä, että laadukkaita ympäristöselvityksiä on saatavana aiempaa enemmän. Näiden suunnittelijoiden mukaan kaavoituksen taso on parantunut uusien käytäntöjen myötä. Ympäristötietoisuuden lisääntyminen on nostanut esille myös 1960- ja 1970-lukujen ”kertakäyttörakentamisen” ongelmat. Ympäristökysymyksiä korostaneet kaavoittajat totesivat, että heidän tietotaitonsa ympäristökysymysten, esimerkiksi hydrologian tai lajityyppien tuntemuksen osalta on puutteellinen. He kertoivat hankivansa aktiivisesti tietoa näistä kysymyksistä. Toisaalta tiedon sanottiin lisäävän tunnetta, ettei edelleenkaan tiedä ympäristöasioista tarpeeksi. Ympäristökysymyksiä tärkeinä pitävät kaavoittajat korostivat, että myös kaupungissa on luontoa ja että luonnon kiertokulut on otettava huomioon kaupunkirakentamisessa.

Toiset haastatellut taas olivat sitä mieltä, että ympäristön – ja rakennus- suojelussa on menty liian pitkälle. Ympäristöselvityksiä tehdään heidän mukaansa liikaa, ja ne mutkistavat kaavoitusprosesseja entisestään. Mitä enemmän ympäristöselvityksiä tehdään, sen vähemmän rakennetaan. Aina löytyy jotain suojeltavaa. Tätä mieltä olleet haastatellut halusivat erottaa urbaanin ympäristön ja luonnonympäristön toisistaan. Kaupunkien pitäisi tämän näkemyksen mukaan saada kasvaa vapaammin. Luontoa löytyy vielä muualtakin. Toisaalta todettiin, että tiivistämällä nykyisiä kaupunkeja voidaan säästää luontoa siellä, missä ei vielä ole rakennettu.

Erityisesti vanhemmat kaavoittajat olivat kiinnittäneet huomiota arvojen muutokseen kaavoituksessa. Kokonaisvaltaisen suunnittelun ihannetta kannatti vielä osa haastatelluista. Heidän mukaansa markkinavoimia suosivan hankekaavoituksen avulla ei saada ratkaistua esimerkiksi kaupan sijoittumista kestäväällä tavalla.

Jotkut haastatellut olivat myös sitä mieltä, että edullinen asuntotuotanto on jäänyt kaupungeissa markkinavoimien jalkoihin.

Eräänä kiinnostavana muutoksena mainittiin NIMBY-ilmiön vahvistuminen Suomessa. Tämän arveltiin johtuvan toisaalta osallistumisen ja kaavoituksen avoimuuden lisääntymisestä, toisaalta arvojen muutoksesta. Koventuneet arvot saavat haastateltujen mukaan aikaan sen, että vanhat asukkaat vastustavat erityisesti sosiaalisen asuntotuotannon sijoittamista omille asuinalueilleen. Sen pelätään aiheuttavan rauhattomuutta ja laskevan kiinteistöjen arvoa. Esimerkkejä sosiaalisen asuntotuotannon vastustamisesta kerrottiin ainakin Tampereella ja Helsingissä. Oulussa taas moni haastateltu kertoi esimerkkinä saman tapauksen, jossa erään vauraan asuinalueen asukkaat olivat onnistuneet estämään asemakaavaan merkityn päiväkodin rakentamisen omalle alueelleen.

Positiivisena muutoksena useat haastatellut mainitsivat kaupunkikulttuurin tai urbanismin saapumisen Suomen. Tällä mainittiin vaikuttaneen sekä kaupunkisuunnittelun laatuun että suunnittelun arvostuksen lisääntymiseen.

Tietokoneiden tulo kaavoittajan työhuoneeseen on aiheuttanut merkittäviä muutoksia 1990-luvun alkupuolelta lähtien⁶⁵. Muutoksia on tapahtunut erityisesti suunnittelutyössä, mutta vaikutukset ulottuvat myös itse suunnittelutuotteiden sisältöön eli kaavoihin ja suunnitelmiin. Tietotekniikkaa käytetään suunnittelutyössä ainakin kolmella eri tavalla: Ensinnäkin tietokoneita käytetään tietokoneavusteiseen suunnitteluun (*computer aided design*, CAD) eli maankäytön suunnitelmien tuottamiseen suunnitteluohjelmien avulla. Apuna ovat lisäksi uudet merkittävät järjestelmät, kuten paikkatietojärjestelmät sekä ilmakuvauksen digitaaliset sovellukset. Toiseksi sähköpostin ja internetin avulla suunnitelmia voidaan siirtää ja esittää sähköisesti. Sähköpostitse hoituu myös suuri määrä yhteydenpidosta suunnittelijoiden, eri viranomaisten, asiakkaiden, asukkaiden, median ynnä muiden toimijoiden välillä. Kolmanneksi suunnittelijat käyttävät tietokonetta tekstin tuottamiseen. Tietokoneiden yleistyminen on jopa lakkauttanut yhden ammattikunnan: konekirjoittajia tai ”konekirjoittajattaria” ei enää tarvita, koska kaavoittajat kirjoittavat ja muokkaavat nykyisin tekstin itse tekstinkäsittelylaitteilla. Piirtäjiä sen sijaan on edelleen, mutta heidän tehtävänimikkeensä on muuttunut suunnitteluavustajaksi ja työ tietokoneavusteiseksi.

⁶⁵ Olen kirjoittanut tietotekniikan vaikutuksista suunnitteluun laajemmin raportissa *Yhdyskuntasuunnittelu ammattina. Suomalaiset kaavoittajat ja 2000-luvun haasteet* (Puustinen 2004).

Tietotekniikka vaikuttaa suunnitteluun monin tavoin. Keskeisimpiä muutoksia kaavoittajien näkökulmasta ovat:

- Suunnitelmien laadun, tarkkuuden ja valmiusasteen parantuminen. Kaavat voivat olla jo luonnosvaiheessa valmiimman näköisiä, havainnollisempia ja lisäksi värillisiä.
- Käytävissä olevan tiedon määrän (esim. tilastot, paikkatiedot, ilmakuvat) lisääntyminen ja saatavuuden helpottuminen.
- Internetistä on kehittynyt merkittävä vuorovaikutuksen väline.
- Tiedon siirtely esimerkiksi viranomaisten ja eri osallisten välillä on vaivattomampaa ja nopeampaa.
- Yhteydenpito sähköpostitse on ”suhteellisen miellyttävä ja neutraali vuorovaikutuksen muoto”.
- Käytävissä olevan tiedon määrän lisääntymisessä on myös negatiivisia puolia; kaikkea informaatiota on mahdotonta hyödyntää. (Ks. Puustinen 2004, 41–46.)

7.3.2 Maankäyttö- ja rakennuslain vaikutukset kaavoituskäytäntöihin kaavoittajien näkökulmasta

Keskeiset vuonna 2000 voimaan astuneen maankäyttö- ja rakennuslain aiheuttamat muutokset ovat haastateltujen mukaan jo aiemmin mainitut osallistumisen lisääntyminen sekä erilaisten pakollisten perusselvitysten määrän kasvu. Lisäksi mainittiin muun muassa rakennussuojelun voimistunut asema ja kaavojen alistusmenettelyn poistuminen. Lain aiheuttamat muutokset kaavoituksen painopisteissä ovat vuorostaan vaikuttaneet kaavoitustyöhön monella tavalla.

Haastateltujen suhtautuminen uuden lain tuomiin muutoksiin vaihteli, joten ei voi sanoa, että lakia pidettäisiin yksiselitteisesti huonona tai hyvänä. Yleistäen voidaan kuitenkin sanoa, että Oulussa uuteen lakiin suhtauduttiin haastatteluhetkellä positiivisemmin kuin Tampereella ja Helsingissä. Negatiivisimmat kokemukset ja mielipiteet löytyivät Tampereelta, jossa haastattelun teon aikana ehkä eniten elettiin vielä uuden lain testaus- ja sopeutusvaihetta. Haastateltujen näkemykset ja arvomaailmat vaihtelivat kuitenkin kaikissa kaupungeissa. Yksi piti osallistumisen lisääntymistä huonona, toinen hyvänä ja kolmas jotakin siltä väliltä. Ympäristökysymysten painottuminen aiempaa enemmän jakoi haastateltuja samalla tavalla.

Vuoden 2000 alusta voimaan tullut laki sai kunnissa aikaan sopeutumisprosessin, joka ei haastateltujen mukaan ollut päättynyt vuonna 2002. Siirtymävaiheen aikana uutta lakia tulkittiin ensimmäisiä kertoja ja uusia käytäntöjä, esimerkiksi osallistumis- ja arviointisuunnitelman laatimista ja toteuttamista sekä viranomaisneuvotteluja harjoiteltiin. Koska kaavoitusprosessit ovat luonteeltaan hitaita ja pitkäkestoisia, kaikki uuden lain myötä tulleet muutokset eivät välttämättä olleet konkretisoituneet. Joidenkin haastateltujen mukaan lakia tulkittiin alkuvaiheessa liian kirjaimellisesti ja he arvelevat, että käytäntöjä tullaan edelleen muuttamaan ja tarkentamaan asetuksin.

Haastatellut mainitsivat eri kaupungeissa, että lain voimaantulo sai aikaan julkisuusbuumin, jossa asukkaille ehkä syntyi vääränlaisia mielikuvia lain sisällöstä. Osallistumisen korostaminen johti joidenkin arvioiden mukaan siihen, että ihmiset ehkä kuvittelivat pääsevänsä mukaan suunnittelemaan tai että päätöksiä tehdään ”huutoäänestyksellä”.

Haastateltava: Kyllä tämä on raskaammaksi tehnyt tämän suunnittelun tämä uusi laki. Ja sanotaan että on luotu vähän sellainen kuva, että osalliset saa päättää, millainen kaava tehdään, ja melkein niin kun sillä tavalla että osalliset voi ottaa kynän käteen ja piirtää sen kaavan.”

Haastattelija: ”Missä sitä sitten, missä sellainen mielikuva on syntynyt?”

Haastateltava: ”Joissakin lehtijutuissa ne toimittajat on luoneet tätä. Sitten tietyt kansalaisvaikuttajat vetoaa uuteen lakiin tällä tavalla. Kyllä minä itse asiassa kerran huomautin, kun tätä lakia valmisteltiin, yhdelle ministeriön virkamiehelle, että hänkin puhuu vähän tähän tyliin.”

Osallistuminen ja perusselvitykset ovat lisänneet työmäärää

Eräänä keskeisenä lain vaikutuksena mainittiin työmäärän lisääntyminen kaavaprosessien yhteydessä. Tämä mainittiin kaikissa kolmessa kaupungissa, mutta Tampereella tilanne koettiin kaikista vaikeimmaksi. Henkilökuntaa ei ollut saatu tarpeeksi lisää suhteessa työmäärän kasvuun. Ongelmia tuottivat erityisesti ympäristöselvitykset, joiden tekijöistä on ollut pulaa. Kaupungin ympäristökeskus ei haastateltujen mukaan ole ollut aktiivinen selvitysten tuottaja. Tampereella ei myöskään ole haastateltujen mukaan tarpeeksi ympäristöselvitysten tekemiseen erikoistuneita konsultteja. Kaupungin kaavoitustoimi oli palkannut yhden biologin,

mutta tämän lisäksi tarvitaan enemmänkin ympäristöalan koulutuksen saanutta työvoimaa. Oulussa ja Helsingissä haastateltavat toivat myös esille lisääntyneen työmäärän. Ympäristöselvitysten osalta tilannetta ei kuitenkaan pidetty niin huolestuttavana kuin Tampereella. Oulussa ja Helsingissä mainittiin, että selvitysten tekijöitä on saatavissa sekä omasta takaa (joko kaavoitustoimesta tai kaupungin ympäristötoimesta) että konsulttipuolelta. Konsultteja pidettiin osaavina, mutta heidän työnsä koordinoimisen ja valvomisen sanottiin lisäävän kiireitä entisestään.

Sekä Helsingissä että Oulussa pidettiin ilahduttavana myös sitä, että ympäristöselvitysten taso on parantunut. Tämä vaikuttaa haastateltujen mukaan siihen, että selvityksiin voidaan suhtautua riittävän vakavasti ja ne saavat painoarvoa päätöksenteossa. Arveltiin myös, että kaavojen laatu ja tarkkuus ovat parantuneet selvitysten myötä.

Myös osallistumisen lisääntyminen on lisännyt kaavoittajien työn määrää. Näin totesivat kaikki haastatellut. Toiset pitivät ilmiötä hyvänä, toiset negatiivisena. Laissa uutena elementtinä mukaan tullut osallistumis- ja arviointisuunnitelma (OAS) sai kiitosta monilta haastateltavilta erityisesti Oulussa. OAS pakottaa kaavoittajan hahmottamaan osalliset ja suunnittelemaan osallistumisen heti projektin alussa. Nuoremmat kaavoittajat pitivät sitä hyvänä tarkistuslistana kaavoitusprosessin alussa ja matkan varrella. Sitä pidettiin myös mahdollisesti konflikteja vähentävänä ja resursseja säästävänä tekijänä. Kun osallistuminen päästään aloittamaan aikaisessa vaiheessa, voidaan kaavoituksen tavoitteita testata ja muutoksia vielä tehdä.

”Kyllä minun kokemukseni on se, että tämä osallistumis- ja arviointisuunnitelma on yksi uuden lain parhaita ideoita, joka on vähentänyt näitä konflikteja. Minun tulkintani on se, että koska kansalaiset saavat siinä riittävän aikaisin tiedon, mitä aiotaan, niin kunta ei ole ehtinyt liikaa sitoutua. Valmiimpia ollaan perääntymäänkin siitä ajatuksesta. Kun ei ole vielä tuhlattu aikaa ja rahaa siihen suunnitteluun, niin on helpompi tehdä semmoinen päätös, että kun ei näy menevän läpi niin ei tehdä sitten tätä... oleellisin asiahan kansalaisten kannalta on juuri se, että rakennetaanko jonnekin ylipäätään vai eikö, niin se tulee siinä testattua sitten. Minun mielestäni konfliktit on kyllä vähentyneet tämän uuden lain aikana ihan tuntuvasti. Mitä myöhemmin se kansalainen saa sen tiedon, niin sitä kärkeämpi se on jotenkin.”

Eräiden arvioiden mukaan hyvä kaavoittaja teki OAS:n ”mielessään” jo ennen uutta lakia. Nyt asiat on kirjoitettava auki ja asetettava nähtävälle.

Kaavoitusprosessien aikataulut ovat pidentyneet

Kaavaprosessien mainittiin pidentyneen uuden lain vaikutuksesta kaikissa kolmessa kaupungissa. Esimerkiksi Oulussa käynnissä olevan yleiskaavaprosessin aikataulu kaksinkertaistui erään haastatellun arvion mukaan. Oulussa aikataulujen pidentymisellä nähtiin olevan myönteisiäkin vaikutuksia. Vastaajien mielestä ristiriitoja saadaan paremmin soviteltua, kun siihen varataan tarpeeksi aikaa. Oululaiset haastatellut toivat esille myös sen, että pitkän ja runsaasti osallistumista sisältävän kaavaprosessin aikana asukkaat ehtivät tottua ajatukseen uusista rakentamiskohteista ja ovat valmiimpia hyväksymään ne. Osallistumistilaisuuksien ilmapiiri on myös vastaajien mukaan muuttunut positiivisemmaksi ja leppoisaammaksi, kun tilaisuuksia järjestetään entistä enemmän ja tiedotusta on tehostettu. Oulussa arveltiin valitusten vähentyvän uuden lain myötä.

Tampereella valitusten määrän arveltiin uuden lain myötä kasvavan. Viitteitä siitä oli haastateltujen mukaan jo saatu, vaikka tilastotietoa ei haastatteluja tehdessä ollutkaan saatavilla. Kaavaprosessit pitkittyvät Tampereella haastateltujen mukaan sekä osallistumisen, lain vaatimien selvitysten että laajentuneen valitusoikeuden vuoksi. Erään haastatellun mukaan osallistuminen ja kaavaprosessien avoimuus on tuottanut lisää muistutuksia ja valituksia. Sama haastateltu kuitenkin totesi, että kansalaisilla on lain mukaan näihin oikeus. Toinen haastateltu tulkitsi tamperelaista ilmapiiriä siten, että Tampereella on perinteisesti totuttu viemään erilaisten hankkeiden suunnittelu pitkälle, ennen kuin ne tuodaan julkisuuteen ja asukkaiden tarkasteltavaksi. Uusi laki vaikeuttaa hänen mukaansa vanhaa käytäntöä ja on sen vuoksi otettu ristiriitaisesti vastaan.

Tampereella kritiikkiä ja kysymyksiä olivat herättäneet myös uuden lain epämääräiset ilmaukset. Erityisesti mainittiin selvitysten määrää koskeva MRL 9. pykälä, jonka mukaan selvitysten tulee olla ”riittäviä”, mutta tämän tarkemmin laajuutta ei ole määritely.

”Siis siellä on liikaa tämmöistä keskustelua, siellä on lakitekstissä liikaa epämääräisyyksiä... Kun siellä lukee, että on riittävässä määrin tutkittava, tai tehtävä tarpeellisia selvityksiä, niin nämä sanat on sellaisia, riittävä ja tarpeellinen, että niistä saadaan se riita aikaan. Mikä on riittävä, mikä on tarpeellinen? Toisen mielestä joku on riittävä, toisen mielestä se ei ole ollenkaan riittävä. Eikä niitä varmaan saakaan kirjattua kovin yksiselitteisesti, mutta nämä on niitä

asioita, että vedotaan tiettyyn lakipykälään, että tämän perusteella tätä ei ole tehty oikein, ja siitä tulee sellainen juupas epäpäs -kina. Kyllä meillä on havaittu se, että prosessit on muuttunut raskaammaksi.”

Haastatellut arvioivat, että tulevaisuudessa valitustie on otettava automaattisesti mukaan kaavaprosessien aikatauluun. Jotta aikataulut saataisiin kuitenkin pysymään kohtuullisina, voi valitusprosessiin kuluva aika vähentää itse kaavoitustyölle varattavaa aikaa.

Alueellisten ympäristökeskusten rooli on muuttunut kommunikatiivisemmaksi

Alueellisten ympäristökeskusten rooli ja tehtävät muuttuivat uuden maankäyttö- ja rakennuslain myötä. Aiempi rooli kaavojen vahvistajana ja valitusviranomaisena muuttui neuvottelevaksi ja ohjaavaksi viranomaisosalliseksi, jolle jäi valitusoikeus kaavoista. Lisäksi ympäristökeskukset voivat tehdä oikaisukehotuksia ja ne myöntävät edelleen esimerkiksi poikkeusluvut. Lainmuutoksen tehtävänä oli vahvistaa alueellisten ympäristökeskusten roolia neuvonta- ja asiantuntija-apua tarjoavana viranomaisena (vrt. Jääskeläinen & Syrjänen 2000, 106). Samalla vahvistettiin kuntien valtaa kaavoituksessa poistamalla kaavojen alistusmenettely. Toisaalta ympäristökeskuksille jäi perinteistä valvovaa roolia, sillä MRL 18. pykälän mukaan ympäristökeskusten on huolehdittava muun muassa valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden toteutumisesta sekä maankäytön tavoitteiden ja säännösten noudattamisesta. Periaatteessa ympäristökeskuksilla on mahdollisuus kaavoituksen osalta sekä valvoa kaavoitusprosessin toteuttamista että vaikuttaa kaavan sisältöön.

Kaikissa kolmessa kaupungissa ympäristökeskusten muuttunut rooli toi aluksi mukanaan epätietoisuutta puolin ja toisin. Kysymyksiä herättivät muun muassa lain määrittämien kehittämiskeskustelujen (MRL 8§) merkitys sekä se, kuinka korkealla tai matalalla on ympäristökeskusten valituskynnys. Kaikki haastatellut ympäristökeskusten edustajat olivat sitä mieltä, että valittamista tulisi viimeiseen asti välttää. Haastateltujen mukaan ympäristöministeriö evästi lain voimaantullessa ympäristökeskuksia siten, että valittaminen voidaan tulkita neuvottelujen epäonnistumiseksi. Valituksilta ei kuitenkaan ollut vältytty. Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskus oli tehnyt muutamia kaavavalituksia, mutta ne eivät ole koskeneet tutkimuskohteena ollutta Oulun kaupunkia. Tampereella taas erityisen hiertävinä kysymyksinä oli nähty Natura-alueiden suojelukysymykset sekä rakennussuojelu. Pirkanmaan ympäristökeskus oli valittanut Tampereen kaupungin kaavoista muun muassa Veturitallin tapauksessa. Uudenmaan

ympäristökeskus ei ollut haastatteluajankohtaan mennessä valittanut Helsingin kaupungin kaavoista. Ympäristökeskuksen edustajien mukaan kaavojen valmistelu on Helsingissä korkeatasoista.

Haastateltujen mukaan ympäristökeskusten ja kuntien välisissä kaavoitusta koskevissa neuvotteluissa tärkeimmäksi kysymykseksi ovat nousseet ympäristöselvitysten määrä ja laatu. Osallistumiseen liittyvät kysymykset ovat haastateltujen mukaan jääneet taka-alalle lain voimaantumisen aiheuttaman kuohuntavaiheen jälkeen. Miksi neuvotteluissa ovat nyt painottuneet nimenomaan ympäristöselvitykset, on haastateltujen mukaan epäselvää.

”Selvästi siinä alussa meidän ohjauksessa olikin iso rooli siinä osallistumisen painottamisessa, mutta selvästi nyt tämä paine on siirtynyt sinne selvitysten ja arviointien puolelle. Minä en oikein tiedä, onko se itsestään siirtynyt sinne vai onko joku ohjannut, mutta mekin otettiin se nyt painopisteeksi.”

Ympäristöselvitysten painottaminen on eri kunnissa koettu eri tavoin. Helsingissä ja Oulussa kaupungin ja ympäristökeskuksen välejä luonnehdittiin ”alun epäselvyyksien jälkeen” asiallisiksi. Keskusteluyhteys viranomaisten välillä toimi hyvin ja säännöllisesti. Tampereella taas roolien epäselvyydet olivat jatkuneet sekä kaupungin että ympäristökeskuksen edustajien mukaan. Kaupungin edustajien mukaan ympäristökeskus vaati kaupungin resursseihin nähden liikaa ympäristöselvityksiä. Pirkanmaan ympäristökeskuksen edustaja taas painotti ympäristökeskuksen roolia lain vartijana. Myös henkilösuhteissa oli haastateltujen mukaan sovittelamista. Sekä kaupungin että ympäristökeskuksen edustajien mukaan kyseessä oli kuitenkin siirtymävaihe, jolloin ongelmat korostuvat. Tähän toivottiin tulevaisuudessa kehitystä parempaan suuntaan.

”Mutta kuitenkin minusta tuntuu, että kun päästään sen siirtymävaiheen yli, niin löydetään semmoinen oikea taso, että mitkä selvitykset pitäisi olla ja millä tarkkuudella eri tarpeisiin. Mutta tämä on semmoista että tässä varmaan joudutaan tätä vielä hakemaan. Sitä vartenhan tässä tehdään nyt näitä selvityksiä.”

”Että selvästi siinäkin on semmoinen opettelemisen paikka vielä, että me opitaan tekemään yhteistyötä sitten keskenämme. Ympäristökeskus hakee rooliansa, ja tietenkin kaupunki hakee rooliansa siinä ympäristökeskuksen kanssa. Se ei kaikissa asioissa vielä mene yhteen.”

Toinen ristiriitoja aiheuttanut kysymys liittyi rakennetun ympäristön suojeeluun. Uudessa maankäyttö- ja rakennuslaissa sekä rakennussuojelulaissa

oli havaittu joitakin ristiriitaisuuksia tai epäloogisuuksia. Periaatteessa MRL:n mukaan asemakaava-alueella suojelukysymys tulisi ratkaista kaavamerkinnöin. Jos tämä ei riitä tai ole muuten mahdollista (esim. kunta ei ole halukas kaavalla suojeluun), voi ympäristökeskus tehdä suojelupäätöksen rakennussuojelulain nojalla. Ympäristökeskuksille ja kunnille oli syntynyt jonkin verran ristiriitoja siitä, kumman lain perusteella suojelu tulisi hoitaa.

Ympäristökeskusten näkemyksen mukaan kunnilla ja kaupungeilla on erilaisia suhtautumistapoja viranomaisyhteistyöhön. Parhaassa tapauksessa ympäristökeskusten viranomaisiin suhtaudutaan ”resurssihenkilöinä”, jotka voivat tarjota asiantuntija-apua. Tästä voisi olla hyötyä erityisesti pienille kunnille, joilla kaavoitustoimi on minimissään. Toisaalta ympäristökeskukseen voidaan suhtautua niin kuin välttämättömään pahaan. Tällöin ympäristökeskuksen edustajat nähdään vain tiukkoina valvojina. Haastatellut korostivat kuitenkin, että uudesta MRL:sta huolimatta ympäristökeskusten ja kuntien suhteet perustuvat pitkäaikaiseen yhteistyöhön ja usein henkilösuhteisiin. Olennaista suhteessa on molemminpuolinen luottamus ja keskusteluhaluus.

Osallistuminen on lisännyt ilta- ja ylitöitä

Osallistumisen lisääntyminen kaavahankkeiden yhteydessä on lisännyt haastateltujen mukaan kaavoittajien ilta- ja ylitöitä. Suurin osa kansalaisille tarkoitetuista osallistumistilaisuuksista, kuten yleisötilaisuudet, seminaarit ja foorumit sekä kaavanäyttelyt ovat iltaisin tai joskus viikonloppuisin. Haastatellut olivat usein sitä mieltä, että iltatilaisuudet työpäivän päälle ovat raskaita. Toisaalta ymmärrettiin, ettei niitä voi päivälläkään pitää.

Käytännöt siitä, miten ilta- ja ylityöt korvattiin, vaihtelivat eri kaupungeissa. Kaikissa kolmessa kaupungissa oli kuitenkin periaatteena se, että johtavat viranhaltijat eivät saa ilta- tai ylitöistä korvauksia. Heillä on ”ympärivuorokautinen virkavelvollisuus”. Helsingissä kaavoittajat kertoivat saavansa iltatilaisuuksista rahallisen ylityökorvauksen, jos sitä hakee etukäteen. Rahapalkka on haastateltujen mukaan tärkeää, koska tilaisuuksia voi olla runsaasti ja niitä varten voi joutua itse palkkaamaan esimerkiksi lastenhoitajan. Tampereella iltatöitä korvattiin tunti tunnista -periaatteella, eli iltatyöt voi vaihtaa vapaaksi. Ongelmana pidettiin kuitenkin sitä, että töiden paljouden vuoksi vapaita ei ole mahdollista eikä suotavaa pitää kovin usein. Muuten kärsivät projektit. Resurssipulan

vuoksi tilannetta pidettiin ylipäänsä ongelmallisena. Rahallista korvausta iltatöiden tai ylityöistä ei Tampereella haastatteluajankohtana vielä saanut, mutta asiasta oli käyty keskusteluja.

Oulussa iltatöiden korvaaminen oli vielä epäselvää. Pelisääntöjen sanottiin olevan vielä muotoutumatta. Haastatelluille oli epäselvää, millä tavalla iltatöitä korvataan ja onko siihen olemassa jokin virallinen menettely. Arveltiin myös, että eri henkilöillä saattaa olla erilaisia käytäntöjä. Toiset vaihtavat tunteja itse vapaiksi ja toiset eivät. Asiaan toivottiinkin selvyyttä ja yhteneviä käytäntöjä.

Aiemmassa kyselytutkimuksessani monet vastaajat nostivat esille sen seikan, että iltatöiden ja ylityöiden jouduttiin kunnissa tekemään ilman korvausta. Osallistumisen lisäämisen sanottiin lisänneen kaavoittajien työmäärää huomattavasti. Olinkin tulkinnut, että eräs syy kaavoittajien osallistumiskielteisyyteen (mm. Puustinen 2001) saattaisi olla se, että osallistumisjärjestelyjä joudutaan tekemään ilman korvausta, talkootyönä. Tämän tutkimuksen perusteella näyttäisi siltä, että tutkituissa kaupungeissa ylityöitä korvataan nykyisin ainakin jollakin lailla. Ongelmaksi muodostuu kuitenkin töiden yleinen paljous, jatkuva kiire ja aikataulujen venyminen. Joillakin haastatelluilla kaavoittajilla oli toive, että *sekä viranomais- että kansalaisosallistumisesta aiheutuvan kokous- ja organisointirumban pyörittämiseen varattaisiin kunnissa erityistä henkilökuntaa*. Tällöin kaavoittajat vapautuisivat ainakin sellaisista aikaa vievistä tehtävistä kuin tilavarauksien järjestämisestä, ihmisten ja yhteisöjen tavoittamisesta ja koollekutsumisesta sekä ainakin osittain tiedotuksesta. Ehdotuksella ei tarkoitettu sitä, että varsinainen osallistuminen siirrettäisiin osallistumiskoordinaattorien tai ”kommunikaattoreiden” tehtäväksi. Pikemminkin kyse oli organisoimisesta avustavasta henkilökunnasta. Tällaista henkilökuntaa koettiin olevan liian vähän nyt, kun suunnittelussa on pysyvästi mukana enemmän tahoja ja osallisia.

Mikä muuttui?

MRL:n aiheuttamat muutokset vaikuttavat suhteelliselta: Joidenkin haastateltujen näkemysten mukaan oikeastaan mikään ei muuttunut. Kaavoitusprosessi on heidän mukaansa pysynyt periaatteessa samanlaisena kuin ennenkin. Osallistumista on monien haastateltujen mukaan toteutettu jo kauan ennen uutta lakia. Erään näkemyksen mukaan hyvä kaavoittaja teki työnsä ennenkin hyvin, huono taas voi tehdä työnsä edelleen huonosti tai ”rimaa hipoen”. Lain minimivaatimuksia noudattaen tekeminen on

alueellisen ympäristökeskuksen edustajan mukaan mahdollista erityisesti pienissä kunnissa, jossa asukkaat eivät ole vielä niin valveutuneita kuin suurissa kaupungeissa. Myös resurssit ovat pienissä kunnissa usein ole-mattomat. Alueellisen ympäristökeskuksen ja kunnan suhteen laadusta riippuu, näkeekö kunta ympäristökeskuksen positiivisesti ”resurssihenkilöinä” vai pelkääntään negatiivisesti lakisääteisenä valvojana.

Toisen esitetyn näkemyksen mukaan kaavoitustyön luonteeseen kuuluu se, että kaikki projektit ovat erilaisia. Alalla kymmenen vuotta työskennellyt kaavoittaja kertoi, että kahta samanlaisin menetelmin tehtyä työtä hän ei ole vielä tehnyt. Hän vitsailikin, että nykyisin arkkitehti voi käyttää kuuluisaa luovuuttaan ainakin osallistumismenetelmien keksimiseen ja kehittämiseen, jos haluaa.

7.3.3 Näkemyksiä maankäytön suunnittelun eri osapuolista

Tässä osiossa esittelen kaavoittajien näkemyksiä kaavaprosessien eri osapuolista lukuun ottamatta asukkaita, joita käsitelen myöhemmin tässä luvussa. Kuvailen näkemyksiä luottamushenkilöistä, maanomistajista, ja sektoriviranomaisista. Lisäksi kuvailen kaavoittajien näkemyksiä omasta roolistaan vallankäyttäjänä sekä vallankäytön mahdollisuuksista.

Demokratia, politiikka ja luottamushenkilöt

Kunnallista edustuksellista demokratiaa pidettiin haastatteluissa itseisarvoisen tärkeänä. Haastatellut olivat sitä mieltä, että puutteistaan huolimatta parempaakaan päätöksentekojärjestelmää ei ole esitetty. Demokraattinen päätöksentekojärjestelmä rinnastettiin usein osallistumiseen. Osallistumisen ei katsottu korvaavan perinteistä demokraattista järjestelmää.

Vaikka demokratiaa sinänsä arvostettiin, sen toimintaa myös kritisoitiin. Todettiin myös, että päätökset ovat joskus suunnittelijan näkökulmasta ei-toivottavia. Asiantuntijatyön maallikkokontrollista eli siitä, että päättäjät eivät ole itse maankäytön suunnittelun ammattilaisia, oltiin kahta mieltä. Toisten mielestä se on välttämätöntä. Heidän mukaansa olisi epätoivottavaa, että yhden alan asiantuntemus saisi päätöksenteossa liian suuren painoarvon. Toiset taas pahoittelivat sitä, että ymmärtämättömyydellä ja asiantuntemattomuudella poliitikot voivat vesittää huolella valmisteltuja suunnitelmia.

”Olen sitä mieltä, että kunnallinen organisointi pitäisi toimia niin, että sen asiantuntemuksen pitää olla täällä virastossa. Ja sanotaan, että sota on liian tärkeä asia jätettäväksi yksin kenraalien johdettavaksi, niin samalla tavalla tämä kaavoituskin on sellaista, että tämä on liian tärkeä asia jätettäväksi yksin asiantuntijoiden johdettavaksi. Tarvitaan tietty maallikkokontrolli, koska asiantuntijat monesti näkee oman ammattialansa liian tärkeänä tai ylikorostuneena. Ja minä koen sillä lailla, että meidän lautakunta tai valtuusto on maallikkokontrolli siitä, että me tehdään järkevää työtä.”

”Minun mielestäni, vaikka lautakuntaakaan ei valittu vaaleilla, niin se kuitenkin on edustuksellista demokratiaa ja kaikkien niiden määrä, mitä puolueita edustetaan, niin se on enemmän demokratiaa kuin se, että meillä on muutama äänekäs alueella, jotka huutavat mielipidettään julki.”

Haastatellut korostivat myös sitä, että viranomaisina heidän on toimitettava poliittisten päätösten mukaisesti. Toisaalta suuri osa maankäytön suunnittelua koskevista päätöksistä valmistellaan viranomaistyönä. Haastateltujen mukaan poliitikot palauttavat käsiteltäviä asioita tai muuttavat tehtyjä päätösesityksiä hyvin vähän suhteessa niiden määrään. Myöskään palautetta tai mielipiteitä sisällöstä ei saada kovin paljon.

Haastatteluissa nousi esille eroja nuoremman (1960- ja 1970-luvulla syntyneiden) ja vanhemman (1940- ja 1950-luvulla syntyneiden) kaavoittajasukupolven mielipiteissä. Iältään ja virkaiältään nuoremmat kaavoittajat suhtautuivat politiikkaan negatiivisemmin kuin vanhemmat kaavoittajat. Nuoret kaavoittajat väittivät yleisesti, että poliitikot eivät ymmärrä maankäytön suunnittelua ja että politiikka on pelkkää valtapeliä. He esittivät runsaasti esimerkkejä mielipiteidensä tueksi. Toisaalta nämä nuoremmat kaavoittajat olivat vähemmän suoranaississa tekemisissä poliitikkojen kanssa kuin vanhemmat. Tämä johtunee siitä, että nuoremmat ovat usein virka-asteikon alapäässä ”rivikaavoittajina”, eivätkä tapaa poliitikkoja yhtä usein kuin vanhemmat päällikkönsä.

”Omalla osastolla pomo tekee ne päätökset ja se menee vielä sinne poliittiseen eli se menee lautakuntaan ja siitä sitten eteenpäin. Se poliittinen (käsittely) monesti tuntuu siltä että yllättäen sillä lopputuloksella ei ole väliä sen hyvän ympäristön kannalta, vaan sitten näistä tehdään poliittisia kysymyksiä. Sitten se menee tämmöiseksi ihme kiistelyksi ja semmoiseksi toisarvoisten asioiden että vaan näitä poliittisia valtasuhteita joillakin asioilla sitten pelataan. Että siitä minä en pidä ja se on tosi raskasta.”

Syitä nuorten kaavoittajien poliittikkakielteisyyteen ei voida tässä yhteydessä laajasti pohtia, mutta on yleisesti tunnettu trendi, että 1960- ja 1970-luvulla syntyneiden sukupolvi ja tätä nuoremmat ovat vähemmän kiinnostuneita politiikasta kuin vanhempansa. Tämä ilmenee tutkijoiden mukaan muun muassa äänestyskäyttäytymisessä. Nuoremmat sukupolvet eivät myöskään luota poliitikkoihin yhtä paljon kuin vanhempansa. (Mm. Hellsten & Martikainen, 2001.)

Nykyisiä päättäjiä kuvattiin pääosin positiivisesti, tosin todettiin, että poliitikkojen tietämyksen taso vaihtelee suuresti. Mukaan mahtuu sekä maankäytön suunnittelusta kiinnostuneita että vähemmän kiinnostuneita. Pitkään toimineet poliitikot tuntevat yleensä hyvin maankäytön kysymyksiä. Päättäjien joukkoon on tullut lisää naisia. Erään näkemyksen mukaan se on tuonut mukanaan arvojen muutoksia. Yleisen koulutustason nousun sanottiin näkyvän siinä, että luottamushenkilöt ovat valveutuneita ja kouluttautuvat tehtäviinsä.

”Esimerkiksi meidän edellinen lautakunta ja sitä edellinen, oli aika paljon samoja (jäseniä), niin voin sanoa, että tosi hyvää työtä ovat tehneet, ja tosi asiantuntijoita olivat. Ja ne olivat kouluttautuneet suurin osa. Valitettavasti osa sitten jäi pois edellisen vaihdoksen myötä. Mutta ne olivat kouluttautuneet jo niin, että voidaan sanoa että todella asiansa osaavia. Kiinnittivät oleellisiin asioihin huomiota.”

”Jos poliitikkoja ajatellaan, niin mikä olisi konkreettisempaa kuin lautakuntatyöskentely. Ja kun katsoo, että keitä siellä on, niin täytyy sanoa, että tukka nousee pystyyn. Aina miettii sitä, että kun mandaattipaikat jaetaan, niin lautakuntiin pääsee sellaisia ihmisiä, jotka ei ymmärrä siitä päätettävästä asiasta yhtään mitään. Ja vaikka valitaan uudet lautakunnat tai uusi valtuusto, niin heitähän pyritään kouluttamaan ja järjestetään kaavoituksesta tietoisuuksia, mutta eihän se pieni koulutus anna mitään valmiuksia. Että itse asiassa he joutuvat tekemään isoja päätöksiä, joista he eivät välttämättä ymmärrä.”

Vaikka demokratiaa sinänsä arvostettiin, poliittiseen päätöksentekoon nähtiin liittyvän monia ongelmia. Kaavoittajien näkemyksen mukaan päättäjät eivät aina pysty tarkastelemaan maankäytön suunnittelua kokonaisuutena eivätkä ota aina huomioon niin sanottua yleistä etua. Oma ja äänestäjien etu voivat olla tärkeämpiä. Tällöin yleisestä edusta huolehtiminen jää kaavoittajan harteille.

”Kyllä se (yleisestä edusta huolehtiminen) kaikkien tehtävä pitäisi olla, mutta usein käy niin, että helpommin sitä yksittäistä etua ajetaan, yksittäisten luottamusmiesten tai yksittäisten maanomistajien kautta. Ilman muutahan silloin tarvitaan sitä kunnan kaavoittajaa tai ympäristöviranomaisen edustajaa suhteuttamaan asioita.”

Ongelmaksi nähtiin se, että poliitikot eivät kykene katsomaan asioita kokonaisuuksina eivätkä osaa ottaa huomioon näkökulmia, joita ammattilaiset pitävät tärkeinä. Tällöin voidaan tehdä yhdyskuntarakenteellisesti huonoja ja tuhlailtavia ratkaisuja. Se voi tarkoittaa kaavoittajan näkökulmasta esimerkiksi tarpeettoman väljää ja yksityisautoilua suosivaa kaavoitusta. Myöskään hyvää ja huonoa suunnittelua eivät päättäjät aina erota toisistaan. Esimerkiksi kaupunkikuvaa koskeviin konkreettisiin kysymyksiin päättäjät ottavat harvoin kantaa.

Suuret kokonaisuudet korostuvat erityisesti laajoissa tai yleispiirteisissä kaavoissa. Ongelmaksi nähtiin se, että suuriin kaavahankkeisiin voi liittyä aineiston lyhentämisestä ja muokkaamisesta huolimatta satoja tai jopa tuhansia sivuja selvityksiä ja tausta-aineistoa. Tällöin perehtyminen koko aineistoon voi olla lähes mahdotonta. Pelättiin, että päätöksiä syntyy pahimmassa tapauksessa ”fiilispohjalta”.

Poliitikot eivät aina näe kaavoittajien mukaan tulevaisuuteen, eivätkä ymmärrä, miten hidasta maankäytön suunnittelu ja sen toteutuminen on. Kaukokatseisuuden sijasta poliitikot haluavat saada vaalikaudellaan aikaan konkreettisia näyttöjä äänestäjiä varten. Tällaisia ovat esimerkiksi yksittäiset, isot hankkeet. Kaavoittajat näkevät haasteeksi päättäjien informoimisen tulevaisuudesta ja sen mukanaan tuomista tarpeista.

Haastateltujen arvioiden mukaan kuntien ja kaupunkien ”todellinen vallankäyttäjien” piiri on pieni. Yleensä siihen laskettiin kuuluvan keskeisten valtuustoryhmien johtajat, kaupunginhallituksen ja – valtuuston johtajat sekä johtavat virkamiehet. Haastateltujen mukaan poliitikot istuvat myös kaupan keskusliikkeiden hallituksissa ja johtokunnissa. Kaupan ala onkin heidän mukaansa nykyisin politiikassa paremmin edustettuna kuin rakennusliikkeet. Elinkeinoelämällä nähtiin olevan edelleen paljon sananvaltaa, koska kilpailu yritysten sijoittumisesta kuntien välillä on kova. Eräs haastateltu totesi, että ”kun kyse on elinkeinoelämästä ja rahasta niin kukaan poliitikko ei halua sanoa ei”.

Poliittinen kulttuuri kunnissa muuttuu haastateltavien mukaan hitaasti. Vaikka päätöksentekijät vaihtuvat, puolueiden asema säilyy yleensä kutakuinkin ennallaan. Puolueet taas harvoin uusivat toimintatapojaan.

Haastatellut konsulttikaavoittajat arvostelivat erityisesti pieniä kuntia vanhanaikaisiksi ja päätöksentekoa niissä sattumanvaraiseksi. Myös ympäristökeskuksen edustajan mukaan pienissä kunnissa päätöksentekoa leimaa joskus nopeus. Suuria päätöksiä voidaan tehdä ”yhdessä yössä”. Suurissa kaupungeissa päätöksiä ei voida tehdä yhtä nopeasti, koska valmisteluvaiheessa päätökset menevät laajan virkakoneiston läpi. Tällöin päätöksiä ehditään haastateltujen mukaan harkita paremmin.

Myös kuntien hallintokulttuuri muuttuu haastateltavien mukaan hitaasti. Erityisesti Helsingissä mainittiin olevan pitkät perinteet vahvalle virkakoneistolle, joka valmistelee asiat suhteellisen itsenäisesti. Luottamusmiesten tehtävänä on ollut vanhan vitsin mukaisesti luottaa. Kaupungin asema vahvana maanomistajana on lisännyt haastateltujen mukaan maankäyttövallan keskittymistä alan virastoihin.

”Se on monisatavuotinen perinne Helsingissä, että poliitikot eivät osallistu virkamiehen valmistelutyöhön. He tekevät poliittisia aloitteita tai pyytävät lausuntoja, mutta he eivät koskaan tule kerroksiin, koska se olisi loukkaus valmistelijaa kohtaan. Vaan valmistelija itse päättää, missä vaiheessa hän tulee. Mehän tuodaan ennen lopullista päätöstä yleensä tilannekatsauksia lautakuntaan ja aina luonnos ennen varsinaista ehdotusta, jolloin lautakunta saa siitä luonnoksesta antaa lausuntoja ja ohjeita miten sitä jatketaan, tai sitten yleensä vain hyväksyä sen... Me ollaan tavallaan kavereita keskenämme, se on siis semmoinen väärä mielikuva, että lautakunta ja viraston ammattiväki olisi jotenkin vastakkain. Päinvastoin, meillähän on yhteiset futisjoukkueetkin. Toki on joskus asioita joissa vaikka eri puolueet ovat eri mieltä, mutta suurin osa asioistahan on oikeastaan aika helppoja, pitää vaan tehdä ammattitaitoista työtä ja sitten informoida ajoissa, että mitä on tekemässä.”

Tampereella maankäyttöä on haastateltujen mukaan leimannut johtavien virkamiesten ja luottamushenkilöiden tiivis yhteistyö (vrt. Laine & Peltonen 2003). Tätä sekä kritisoitiin että pidettiin positiivisena haastatellusta riippuen.

”Näkinsin että meillä on tämä virkamieskunnan ja poliittisen kentän yhteistyö erittäin hyvä. Yksi tärkeä asia siihen liittyy: monet asiat, nehan eivät ole poliittisia. En minä näe kaupungin suunnittelua poliittisena kysymyksenä.”

Myös Oulussa luottamusmiehet ja virkakoneisto tulevat haastateltujen mukaan nykyisin hyvin toimeen. Maankäytön suunnittelusta järjestetään luottamushenkilöille muun muassa koulutusta ja seminaareja.

Päättäjien suhde asukkaisiin ja osallistumiseen nähtiin kahdella eri tavalla. Toiset haastatellut toivat esille sitä, että päättäjät mukautuvat asukkaiden tahtoon joskus liiankin helposti. Erityisesti vahvat ja aktiiviset osallistujat voivat saada poliitikkojen päät kääntymään. Poliitikkojen on ajateltava äänestäjiään ja tulevia vaaleja, jolloin asioihin suhtaudutaan liian lyhytnäköisesti.

”Kaavoittajan pitäisi aina nähdä vähän laajempia kokonaisuuksia, ja nähdä pitkälle tulevaisuuteen ja niin, että kaikki tapahtuu kestävän kehityksen periaatteiden pohjalta. Mutta siinä piilee se vaara, että eri tahot kun esittää niitä (mielipiteitä) omista lähtökohdista käsin ja jos niiden pohjalta ruvetaan päätöksiä tekemään, kun ne kirjataan ja niistä annetaan mielipiteet ja lausunnot. Niin jos päättäjät todella menevät niiden mukaan, että joo, tässä ei ole otettu sitä ja tätä huomioon, niin minä vaan vähän ihmettelen, että onko se ihan oikein?”

Toisaalta ongelmaksi nähtiin se, että poliitikot harvoin ottavat osaa osallistumisprosessiin. Tällöin he eivät tarpeeksi hyvin tunne esitettyjä näkökulmia. Voi myös käydä niin, että kaavoittajat ovat valmistelleet esitystä osallisten kanssa hyvinkin suuressa yhteisymmärryksessä. Tehty poliittinen päätös kuitenkin romuttaa esityksen ja huonontaa myös osallisten ja kaavoittajan välistä luottamusta.

”Siinä menee se uskottavuus virkamieheltä ja tulee sellainen turhautuneisuus sinne asukkaan puolelle, että miksi näin tehdään. Ja tietenkin se virkamies on siinä aina se syyllinen... Mutta siitähän meille palkka tietenkin maksetaan, syyllisenä olemisesta tässä tapauksessa. Jos siihen löytyisi sellainen ratkaisu, millä sen poliittisen vaikuttajan saisi myöskin siihen osallisuuskuvioon mukaan, niin se olisi aika iso (asia) tässä kuviossa.”

Monet haastatellut toivoivat, että luottamushenkilöiden ja asiantuntijoiden roolia edelleen selkeytettäisiin. Se voisi tapahtua esimerkiksi siten, että asiantuntijat eli kaavoittajat tuottaisivat erilaisia vaihtoehtoja ja päättäjät päättäisivät niiden perusteella. Tällöin kaavoittajien vastuu poliittisista päätöksistä pienenis.

Maanomistajat

Maanomistajat ovat yksi tärkeä osallisryhmä maankäytön suunnittelussa. Ryhmä on heterogeeninen sisältäen suuria ja pieniä maanomistajia, yksityishenkilöitä, yrityksiä ja yhteisöjä. Myös kunnat ja valtio ovat maanomistajia. Pekka V. Virtasen mukaan (1999, 62) maanomistajilla

on periaatteessa runsaasti vaikutusvaltaa maankäyttöpelissä, koska maanomistusoikeuteen kuuluu käsitteenä oikeus päättää omistamansa maan käytöstä. Tätä oikeutta on kuitenkin rajoitettu monin säännöksin ja käytännöin. Eri maanomistajien vaikutusvalta vaihtelee käytännössä sen mukaan, millaisesta maanomistajasta on kyse. Virtanen mainitsee esimerkiksi suuret yritykset, joilla voi maanomistuksen lisäksi olla merkittävä työllistävä vaikutus kunnassa (mts. 63).

Haastatteluissa en tehnyt erillisiä kysymyksiä koskien maanomistajia tai maanomistajuutta, mutta joitakin näkemyksiä tästä ryhmästä nousi esille. Varsinkin suurten maanomistajien ja yritysten koettiin olevan tiukkoja puolustamaan oikeuksiaan. Suurilla maanomistajilla on yleensä myös selkeämmät päämäärät, enemmän maankäyttöön liittyvää tietotaitoa ja paremmat resurssit edistää omia päämääriään kuin pienillä maanomistajilla. Mainittiin esimerkiksi, että monet yritykset neuvottelevat maankäytöstä alan juristien välityksellä.

Maata omistavien yritysten toimintaa pidettiin joskus viranomaisen näkökulmasta epäluotettavana. Kerrottiin, että tehdyt sopimukset eivät aina pidä, eivätkä yritykset informoi kuntia etukäteen aiheistaan. Esimerkkinä mainittiin kaupat, joissa yritys ostaa esim. teollisuuskäyttöön kaavoitetun tontin ja alkaa vaatia sille kaavamuutosta vaikkapa toimistotai asumiskäyttöön.

Toisaalta kerrottiin, että yritykset omistavat usein maata toimintoihinsa liittyen. Toimintojen muuttuessa tai laajentuessa tarvitaan usein nopeita kaavamuutoksia tai poikkeamispäätöksiä. Tällöin nähtiin tärkeäksi joustavuus viranomaisten päässä. Useimmat haastatellut näkivät kaupunginkin intressien mukaisena ”pitää pyörät pyörimässä”.

Haastatellut korostivat, että muita kuin kaupungin omia maita kaavoitetaan suhteellisen vähän. Asemakaavoituksen yhteydessä yksityisenkin maaomaisuuden arvo voi kuitenkin nousta huomattavasti. Tällöin pidettiin tärkeänä toteuttaa maankäytön suunnittelussa ”jonkinlaista tasa-arvoa” eri maanomistajien välillä. Toisaalta mainittiin, että kaavoituksessa olennaista on kuitenkin kokonaisuus ja kunnan kokonaisedun tai yleisen edun huomioon ottaminen. Tällöin yksityisen maanomistajan edun on väistyttävä. Mainittiin myös, että kaikki maanomistajat eivät aina ymmärrä omaa etuaan. Tällä tarkoitettiin, että maanomistaja voi arvostaa esimerkiksi tunne- tai perinnesyistä maa-alueitaan niin paljon, ettei halua sitä kaavoitettavaksi tehokkaaseen käyttöön. Esimerkin kertoneen

kaavoittajan näkökulmasta maanomistaja voi pahimmassa tapauksessa toimia koko alueen kehityksen jarruna. Haastateltu ei pitänyt tätä yleisen edun näkökulmasta hyväksyttävänä.

Oulussa ja Tampereella osa haastatelluista kaavoittajista kaavoittaa myös maaseutumaisia alueita. Rantaosayleiskaavoja laadittaessa mainittiin osallistumistilaisuudessa läsnä olevan usein pelkäänsä maanomistajia. Näiden intressinä kerrottiin yleensä olevan rantarakennuspaikkojen määrän maksimointi. Kerrottiin myös, että maanomistajilta osallistumislanteissa saadut tiedot on aina tarkistettava. Informaatiossa ilmenee usein ”kotiinpäin vetäminen”. Toisaalta kerrottiin, että rantojen maanomistajat ovat yleistyneen leväongelman vuoksi huolissaan järvien kestokyvystä. Monet maanomistajat haluavat nykyisin entistä enemmän myös suojella rantojaan eikä vain ”rakentaa niitä tukkoon”.

Neuvottelun merkitystä korostettiin suhteessa maanomistajiin. Haastateltujen mukaan maanomistajien kanssa neuvotellaan jatkuvasti. Kaavoittajan näkökulmasta kaavoituksen tavoitteiden on tultava kaupungilta. Toisaalta molempien neuvotteluosapuolten intressien on toteuduttava, jotta neuvotteluissa päästäisiin lopputulokseen. Ongelmana pidettiin sitä, että neuvottelutuloksiin ei voi aina luottaa.

Kokeneet kaavoittajat kertoivat, että yhteistyö maanomistajien kanssa on jonkun verran muuttunut aiemmista vuosikymmenistä. Aiemmin tyypillisiä laajoja alueidenkäyttösopimuksia rakennusliikkeiden kanssa ei haastattelupaikkakunnilla enää tehdä. Tutkimuksessa mukana olleiden kaupunkien alueilla ei myöskään enää ole suuria yhtenäisiä maa-alueita rakennusliikkeiden omistuksessa. Tätä kautta kaupunkien neuvotteluasetmat ovat haastateltujen mukaan vahvistuneet.

Toisaalta haastateltujen mukaan nykyisin maanomistajien kanssa neuvotellaan enemmän kuin aikaisemmin. Maankäyttösopimukset ovat uuden lain mukanaan jälleen yleistyneet. Laki antaa sopimuksille uudet pelisäännöt. Maankäyttösopimuksen avulla yritetään löytää kaikkien osapuolten etu.

”Pääosin kaavoitetaan tietysti kaupungin maata. Mutta jos yksityistä maata kaavoitetaan, niin silloinhan yleensä puhutaan, ainakin tänä päivänä, kaavoitussopimuksista, ja silloin nämä rakennusoikeuskysymyksetkin lähtevät siitä, että totta kai tehdään ratkaisu, joka on kaikkien osapuolten kannalta edullinen.”

Viranomaisosalliset ja yhteistyön edellytykset

Maankäytön suunnitteluun voi kaupungin oman organisaation lisäksi osallistua jopa kymmenien muiden organisaatioiden edustajia. Alueellisten ympäristökeskusten ja museotoimen (museovirasto tai maakuntamuseot) lisäksi näitä ovat esimerkiksi maakuntaliittojen, tiehallinnon, ilmailuhallinnon, ratahallinnon, Turvatekniikan keskuksen tai julkisten kiinteistöyhtiöiden edustajat. Uudenmaan ympäristökeskuksen edustajan mukaan eräässä kaavahankkeessa laskettiin osallisia olleen yli 50 organisaatiosta. Toisaalta pienissä kaavahankkeissa osallisia on mahdollisesti vain muutama.

Viranomaisosallisten määrittämiseen ei ole olemassa valmista mallia. MRL 62. pykälän mukaan osallisia ovat ne viranomaistahot, joiden toimialaa hanke käsittelee. Kaavoittavan organisaation on kussakin tapauksessa määriteltävä osallistajat erikseen ja esitettävä ne osallistumis- ja arviointisuunnitelmassa. Osallistumis- ja arviointisuunnitelmat toimitetaan yleensä vähäisiä hankkeita lukuun ottamatta nähtäväksi alueelliseen ympäristökeskukseen. Kunnat ja ympäristökeskukset yleensä sopivat, kuinka merkittävien kaavojen osallistumis- ja arviointisuunnitelmat lähetetään ympäristökeskuksille. Laki ei tätä määrittele.

Viranomaisten yhteistyöllä nähtiin haastatteluissa olevan ainakin kaksi positiivista merkitystä. Yhteistyön ehkä ilmeisimpänä tavoitteena pidettiin suunnittelun laadun parantamista siten, että mahdollisimman moni viranomaistaho voi tuoda suunnittelutyön käyttöön oman ammattitaitonsa. Tällöin tulevat huomioiduksi sellaisetkin näkökannat, joita kaavoittaja ei ehkä tunne, esimerkiksi kunkin alan uusin tutkimustieto. Toisilta viranomaisilta saatua tietoa pidettiin yleensä luotettavana ja ”arvovapaana”, kuten olen aiemmin tässä luvussa esittänyt.

Toiseksi viranomaistahojen yhteistyöllä nähtiin olevan se merkitys, että eri sektorien ja tahojen viranomaiset sitoutuvat suunnitelmaan myös myöhemmässä toiminnassaan. Ainakin he saavat tietoa suunnitelmasta mahdollisimman varhaisessa vaiheessa.

Organisaatioiden välisessä viranomaisyhteistyössä tärkeänä onnistumisen edellytyksenä pidettiin luottamusta. Kertaalleen sovitusta asioista olisi pystyttävä pitämään kiinni. Ongelmia kerrottiin syntyvän esimerkiksi silloin, jos tietyn organisaation vastuulliset henkilöt vaihtuvat, ja uusien ja vanhojen työntekijöiden näkemyksissä on eroavaisuuksia. Myös eri ihmisten tyylit esittää asioita vaihtelevat.

Toinen tärkeäksi mainittu yhteistyön edellytys oli kaavoittajien mukaan se, että suunnitteluprojektissa (esim. kaavoitusprojektissa) eri viranomaisten olisi nähtävä kokonaisuus, vaikka jokainen katsoisikin asiaa omasta näkökulmastaan. Yhteistyön olisi haastateltujen mukaan oltava hyvin koordinoitua, jotta voitaisiin puhaltaa yhteen hiileen. Ongelmia aiheutuu kaavoittajan näkökulmasta silloin, jos joku osallinen ”hirttäytyy” omaan näkemykseensä eikä pysty ymmärtämään muiden näkökulmia tai laajempaa kokonaisuutta.

Kolmantena hyvän yhteistyön edellytyksenä pidettiin sitä, että toisten viranomaisten asiantuntemusta kunnioitetaan ja käytetään hyväksi. Kaikkien haastatellut ympäristökeskusten edustajat halusivat nähdä itsensä mieluummin kuntien ”resurssihenkilöinä” ja oman alansa asiantuntijoina kuin valvovana viranomaisena. Kunnissa suhtautuminen ympäristökeskusten edustajien rooliin ja toimintaan kuitenkin vaihteli.

Kaavoittajan omat vaikutusmahdollisuudet

Myös kaavoittajat itse ovat yksi maankäytön suunnittelun intressiryhmä, vaikka useimmat haastatellut eivät itseään sellaisena pitäneetkään. Kaavoittajien intressi kaupunkiseuduilla tuntuu nykyisellään liittyvän yhdyskuntarakenteen toimivuuden maksimointiin, usein täydennysrakentamiseen. Lisäksi kaavoittajat pitävät tärkeänä edistää niin sanotun hyvän ympäristön toteutumista (ks. lukua 7.1.6). Muiden osallisyhmien ei nähty puolustavan nimenomaan näitä arvoja. Toisaalta tietyt, perinteisesti lähes pelkästään kaavoittajien asiantuntemuksen piiriin kuuluneet kysymykset, kuten kaupunkikuva tai rakennetun ympäristön vaaliminen, ovat saaneet puolustajakseen myös muita toimijoita tai osallisyhmiä. Ne eivät enää ole kaavoittajien yksioikeuden piirissä.

Suomessa eri tutkijat ovat pohtineet yhdyskuntasuunnittelun liittyvää vallankäyttöä (mm. Nupponen 2000, Valanta 1997, Virtanen 1999, Häkli 2002, Mäntysalo & Rajaniemi 2003, Lapintie 2003, Leino 2006; Rajaniemi 2006). Kaavoittajilla ja virkamiehillä on yleensä arvioitu olevan melko runsaasti valtaa. Sama ilmiö on havaittu myös kansainvälisissä tutkimuksissa (ks. esim. Evans 1995, 40, 41). Kaavoittajat ovat myös itse olleet tätä mieltä. Kyselytutkimuksessani vuonna 2000 vastaajista yli 69 prosenttia oli sitä mieltä, että kaavoittajilla on kaavoitusprosessissa paljon vaikutusvaltaa. 27 prosenttia vastaajista oli sitä mieltä, että vaikutusvaltaa on jonkin verran. Kaavoittajien jälkeen runsaasti valtaa nähtiin olevan kaavoituksesta vastaavalla lautakunnalla sekä valtuustolla ja hallituksella. Vaikutusvaltaisina pidettiin myös liikennesuunnittelijoita,

muita viranomaisia sekä maanomistajia ja rakennusliikkeitä. Melko vähän valtaa nähtiin olevan yksittäisillä kansalaisilla ja medialla.

Kysyin haastatelluilta heidän näkemyksiään sekä omasta roolistaan vallankäyttäjänä että kaavoittajien vaikutusmahdollisuuksista yleensä. Vastauksien perusteella voidaan todeta, että vastaajat kokivat vaikutusmahdollisuutensa melko suuriksi. Kokeneet kaavoittajat pystyivät analysoimaan omaa asemaansa sekä sitä, miten oma vaikutusvalta on uran aikana kehittänyt. Vastaukset olivat toisaalta luonteeltaan kirjavia eikä oman vallankäytön tilanteita pystytty aina tunnistamaan tai niitä ei haluttu tuoda esille. Näkemyksiin vallankäytöstä ja vallasta vaikuttivat vastaajan iän ja aseman lisäksi arvomaailma.

Professiotutkija Bob Evansin mukaan (1995, 40, 41) hierarkian eri tasoilla työskentelevillä professionaaleilla on erilainen kyky vaikuttaa systeemiin: ylemmillä tasoilla eli johtavilla viranomaisilla on institutionaalista valtaa, kun taas alemmilla tasoilla työskentelevillä on lähinnä ekspertisistä johtuvaa valtaa. Omassa aineistossani korkeammassa asemassa olevat (esimerkiksi projektipäälliköt, osastopäälliköt jne.), iäkkäät ja kokeneet kaavoittajat ilmaisivat vaikutusmahdollisuutensa suuremmiksi kuin nuoret ja kokemattomammat kaavoittajat.

”Jos meidän noilta nuorilta suunnittelijoilta kysyttäisiin, niin he varmaan kokisivat, että hirveän vähän voi vaikuttaa. Mutta olisiko se niin, että kun ikääntyy, niin saa ehkä sellaisia kaavoja tehtäväksi, joihin ei sitä kompetenssia löydy sillä tavalla (nuoremmilta). Sen suunnittelijan näkemykset asiasta, perustelut... ajatellaan, että kun se on niin vanha konkari, niin kyllä se jotain siitä tietää. Ikään kuin saa sitä arvovaltaa harmaitten hapsien myötä. Ja ammattitaito on vuosien saatossa kasvanut. Minä luulen, että vanhempänä suunnittelijana on helpompi joitakin näkemyksiä saada läpi.”

Kaavoittajan vaikutusvalta riippui siis haastateltujen mukaan virka-asemasta, iästä, kokemuksesta ja arvovallasta. Sen nähtiin riippuvan myös siitä, kuinka sitkeästi ja pitkäjänteisesti vie tärkeinä pitämiään asioita eteenpäin. Myös taidoilla, keskittymisellä ja paneutumisella nähtiin olevan paljon merkitystä. On tunnettava kanavat eli keneen tai mihin (esim. lautakuntaan vai hallitukseen) kannattaa missäkin tapauksessa vaikuttaa.

Vaikutusvallan nähtiin riippuvan paljon myös kaavoittajan vuorovaikutustaidoista. Valtaa nähtiin olevan silloin, jos kykenee perustelemaan asiansa oikealla tavalla ja oikeista naruista vetäen.

”Kaavoittajan vaikutusvalta ja minun vaikutusvaltani riippuu siitä, että kuinka taitava minä olen esittämään näitä omia näkemyksiäni... että kuinka hyvä olen perustelevaan, kuinka hyvin osaan esittää ne oikeassa paikassa, oikeaan aikaan ja oikealle henkilölle ja ajoissa. Ja kyllä siinä sitten, jos pystyy olemaan sillä tavalla sovittelava, että ottaa kaikki näkemykset huomioon, niin on vaikutusvaltaa.”

Toisaalta oltiin myös sitä mieltä, että kaavoittajan on osattava olla joustava ja omat tavoitteet asetettava samaan linjaan annettujen ehtojen kanssa. Työhön kuuluu olennaisena osana ristiriitojen sietäminen. Todettiin, että virkamiesten tehtävänä on valmistella sellaisia ehdotuksia, jotka menevät läpi. Muutamat haastatellut mainitsivat, että on hallittava tietty itsesensuuri: mitä tahansa ei voi esittää eikä aina voi tehdä mielensä mukaan.

”Eihän meillä suunnittelijoilla ole mitään päätäntäoikeutta mistään, mutta onhan meillä oikeus tehdä näitä suunnitelmia. Ja jos vain osaa tehdä sellaisia suunnitelmia, että poliittinen puoli voi sitten ne hyväksyä, niin siinähan se meidän voima piilee. Kyllä vaikutusmahdollisuuksia on ihan niin paljon kuin itsestä liikenee. Jos ei aja itseään paitsioon tai joudu hullun kirjoihin tai jotain, niin kauan kun asiat edistyvät ja suunnitelmilla voidaan aika paljon näitä määrällisiä tavoitteitakin saavuttaa, niin niissä puitteissa meillä on minun mielestäni ihan riittävästi vaikutusmahdollisuuksia.”

Annettujen määrällisten suunnittelutavoitteiden, esimerkiksi kerrosalämäärien, muuttamista pidettiin mahdollisena silloin, jos esimerkiksi asemakaavoittaja pystyy osoittamaan, että yleiskaavassa annettu tavoite on mahdoton toteuttaa.

Kaavoittajalla nähtiin olevan mahdollisuuksia käyttää valtaa sekä asema- että yleiskaavatasolla. Eroksi mainittiin kuitenkin se, että yleiskaavoitusta pidettiin enemmän tiimityönä kuin asemakaavoitusta. Tällöin asemakaavoittajan on helpommin mahdollista saada oma kädenjälkensä näkyviin valmiissa kaavassa.

Haastatellut konsulttikaavoittajat olivat sitä mieltä, että heidän valtansa ja vastuunsa erityisesti pienissä kunnissa on merkittävä. Pienissä kunnissa ei välttämättä ole lainkaan omaa kaavoituksesta vastaavaa henkilökuntaa eikä myöskään osaamista. Tällöin kunnat ovat maankäytön suunnittelussaan konsulttien varassa. Suunnittelijan valinnalla vaikutetaan paljon tilatun työn lopputulokseen. Mainittiin myös, että kunnalla ja konsultilla voi olla pitkäaikainen yhteistyösuhde, jolloin konsultti tuntee kunnan hyvin ja häneen luotetaan. Ongelmiksi konsulttikaavoittajat mainitsivat sen, että konsultin perustelut kaavan ratkaisulle eivät aina päädy kunnan

päättäjille asti. Tällöin poliittinen päätös voi olla konsultin näkökulmasta huono.

”On monia sellaisia kuntia, että lautakunnat päättävät esim. kaavoista sillä tavalla, että siellä ei ole konsultti mukana. Siellä joku kunnanjohtaja esittelee sen. Ja tämä on se klassinen esimerkki, että me olemme suunnitelleet jonkun jutun mielestämme hyvin. On säästetty historiallisia maisemia, osoitettu täydennysrakentamista sellaisiin paikkoihin, mihin se sopii. Sitten kunnanhallituksesta tulee päätös, tai lautakunnasta, että hyväksyttiin kaavoitus muutoin, mutta lisätään kaksi tonttia siihen ja siihen kortteliin. Kaksi tonttia lisätään siihen ja siihen! Että he tavallaan tulevat sieltä ulkopuolelta ja määrittelevät, että tuohon sopii kaksi tonttia. Minä olin yhdessä kaavassa, niin juuri ängettiin sellaiselle yksi hieno maisematontti sinne lisää. Se on täysin rakentamiskelvoton, koska ne toopet eivät käy katsomassa pohjakarttaa - anteeksi nyt toope näille luottamusmiehille. Mutta sen tontin sisällä on sellaisia 8 metrin korkeuseroja, että minä ihan haluan nähdä, millaisen muumitalon sinne saa tehtyä. Se on klassinen esimerkki, että se vaan päätettiin, semmoisessa hurmoksessa.”

Nostan seuraavaksi esille kaavoittajien vallankäyttöä kuvaavia tilanteita tai mahdollisuuksia. Kuvaan ensinnäkin kaavoittajien roolia suunnittelua koskevan tiedon *portinvartijoina*. Sitten nostan esille kaavoittajien mahdollisuuden *tuottaa* suunnittelussa ja päätöksenteossa käytettävää tietoa. Kolmanneksi kuvaan itse *kaava-asiakirjan laatimiseen* liittyvää vallankäytön mahdollisuutta.

Kaavoittajat ovat tiedon portinvartijoita

Kaupunkisuunnittelussa ja kaavoituksessa on kyse tiedon tuotannosta, käsittelystä ja hallinnasta. Esimerkiksi Kimmo Lapintien mukaan suunnittelijan vallankäytön avaimet liittyvät juuri tiedon hallintaan. Kaavoittajan työssään käyttämä valta on luonteeltaan asiantuntemus-valtaa ja se olisi kyettävä tunnistamaan yhtenä vallankäytön muotona (Lapintie 2003). Kolmannen aallon professiotutkimuksessa tiedon hallinta on myös nousnut keskeisesti esille. Andrew Abbottin näkökulmasta profession hallitsema tieto on profession tärkein omaisuus tai ”peliväline”. Tiedon saantia ja sen sisältöä säätelemällä voidaan vahvistaa omaa asemaa suhteessa toisiin professioihin (Abbott 1988). Abbottin näkökulmasta tiedon säätelyn avulla säädellään profession suhdetta toisiin professioihin, mutta voidaan myös ajatella, että sen avulla määritetään profession suhdetta sen koko toimintaympäristöön. Tiedon hallinta tuo professioille sosiaalisen todellisuuden määrittelyvaltaa.

Kaavoittajan hallussa on suunnitteluprosessin aikana valtava määrä eriluonteista tietoa, joka liittyy sekä suunnitteluprosessin organisointiin (prosessuaalista tietoa) että suunnittelun kohteeseen (substanssia koskevaa tietoa).

Kaavoittajat ovat kaavaprosessissa osapuoli, joka säätelee sitä, mitä tietoa *muut* osalliset prosessin aikana saavat. Toisaalta kaavoittajien tehtävä on muokata ja valikoida sekä *arvottaa* osallisilta saatu tieto luottamushenkilöiden käyttöön päätöksentekoa varten (vrt. esim. Horelli & Kukkonen 2002, 252). Suunnittelijat voidaankin nähdä suunnittelutiedon *portinvartijoina*⁶⁶ samaan tapaan, kuin joukkoviestimien toimittajat nähdään portinvartijoina julkisuuteen pääsevän tiedon suhteen.

”Minä sanoin juuri näistä hiljaisista intellektuelleista, joita voi olla siellä yleisössä, niin kyllä pitää sanoa, että kyllä siinä itsekkin tulee harrastettua aika raakaa sellaista diktatuuria sen suhteen, että mitä asioita huomioidaan.”

Haastatteluisuissa kaavoittajan roolia tiedon hallitsijana perusteltiin muun muassa sillä, että vain kaavoittajalla on ammatillisen asiantuntemuksensa vuoksi kyky kerätä ja muokata kaikkea kaavoituksessa tarvittavaa tietoa sekä muodostaa tästä tiedosta synteesi. Poliitikoilla ja osallisilla tätä kykyä ei nähty olevan.

”Valtaa on hirveästi. Mitä suuremmassa kaavassa mennään ja mitä monipuolisemmilla asioilla tehdään, niin sitä valtaa on piilotettu tavallaan jokaiseen viivaan. Jos on ihan pieni kaava ja esimerkiksi rakentaja vaikuttaa siinä kovasti, niin sitten se valta voi olla vähäisempää ja asiat, joista keskustellaan, ovat pienempiä, mutta minun mielestäni se valta on suuri. Ja tämä prosessihan tuo mielestäni myös kaavoittajalle valtaa, koska hänellä on se käytännön osaaminen, jolla hän tekee ne ehdotukset, hänellä ovat ne sanat, joilla hän selittää sen ehdotuksensa ja joilla hän perustelee sen. Hänellä ovat ne argumentit, se asiantuntemus. Hän pystyy luomaan, liittämään sen kokonaisuuden, tai hän pystyy menemään osallisten eri maailmoihin. Kukaan niistä osallisista ei pysty toisiaan tuntemaan niin hyvin kuin se kaavoittaja. Että sillä kaavoittajalla on minun mielestäni hirveästi valtaa. Ihan kaikilla tasoilla.”

Kaavoituksessa tarvittava tieto on peräisin monista lähteistä: normeista, luottamushenkilöiden päätöksistä ja viesteistä, kunnan tai valtion viranomaisilta, konsulteilta, yhdistyksiltä, asukkailta, verkostoilta, alan

⁶⁶ *Gatekeeper* on alun perin amerikkalaisen sosiaalipsykologi Kurt Lewinin käyttämä termi.

julkaisuista ja niin edelleen. Osa tiedon hankinnasta on lakisääteistä. Maankäyttö- ja rakennuslaki edellyttää tarvittavien selvitysten tekemistä sekä asukkaiden kuulemista. Toisaalta osa tiedosta on sattumanvaraista ja suuri osa ei koskaan päädy virallisiin asiakirjoihin.

Kaavoitus on haastateltujen mukaan muuttunut tietopohjaltaan monimutkaisemmaksi. Mukaan on tullut uusia tiedon aloja, toimijoita sekä työtapoja. Esimerkiksi ympäristökysymysten painottuminen uudessa laissa on lisännyt alan konsulttien tarvetta. Tietotekniikan tulo suunnittelumaailmaan on toisaalta lisännyt tiedon määrää, mutta toisaalta helpottanut tiedon käsittelyä ja parantanut tiedon tarkkuutta.

Tiedon jäsentäminen on vaikeaa, koska sitä on niin runsaasti. Myös sen esittäminen eteenpäin koetaan joskus vaikeaksi. Kaavoittajan tehtävänä on pitää suunnitteluprosessin langat käsissään ja muodostaa tiedosta kokonaisuus, jonka hän tarjoaa edelleen tarkasteltavaksi sekä osallisille että päättäjille. *Suuri osa haastatelluista korosti haastattelussa, että heidän ammattitaitonsa olennainen osa on monialaisen tiedon yhteen sovittaminen ja synteiesien tekeminen.* Juuri tämä taito on se, joka haastateltujen mukaan erottaa suunnittelijan osallisista. Toisaalta lähes kaikki haastatellut halusivat pidättää itsellään oikeuden arvottaa erilaista tietoa parhaaksi katsomallaan tavalla.

Ongelmallisena pidettiin ylipäänsä kaavaprosesseissa kerääntyvän tiedon määrää. Varsinkin laajoihin suunnitteluhankkeisiin kuten yleiskaavoihin liittyy haastateltavien mukaan niin paljon tausta-aineistoa, että sen toimittaminen päätöksentekijöille ymmärrettävään ja luettavaan muotoon on lähes mahdotonta. Tieto vaatisi päätöksentekijöiltä runsaasti paneutumista eikä se aina ole mahdollista.

Kommunikaatio nähtiin ylipäänsä ongelmaksi. Erään haastatellun mukaan kaavoittajat eivät itsekään aina osaa perustella asioita tarpeeksi konkreettisesti. Esimerkiksi asukkaille ei välttämättä kerrota, mitä maksaa yksi metri katua tai kunnallistekniikkaa. Sen sijaan saatetaan puhua tulevien asukkaiden oikeuksista, vaikka se on paljon abstraktimpi perustelu. Toisaalta rahasummien käyttämisestä argumentaatiossa pidettiin ongelmallisena, koska kaikkia laadullisia kysymyksiä ja luonnonarvoja ei voida mitata rahassa.

Kaavoittajat tuottavat päätöksenteon tausta-aineistoa

Toinen vallankäytön muoto on mahdollinen lähinnä viranomaishierarkian yläpäässä oleville johtaville maankäytön suunnittelusta vastaaville

viranomaisille. Suunnitteluprosessin alkaessa kaavoittajat hankkivat käyttöönsä suunnittelukohdetta koskevaa tausta-aineistoa: esimerkiksi poliittisia päätöksiä, asuntotuotantotavoitteita tai strategia-asiakirjoja. Tapauksesta riippuen näissä voidaan antaa hyvinkin yksityiskohtaisia ohjeita suunnittelun toteuttamiseksi. Tällöin suunnittelun tavoitteita on määrittely jo ennen suunnitteluprosessin alkamista. Mutta kuka nämä tavoitteet loppujen lopuksi määrittelee? Kaavoittajien suhde päätöksentekijöiltä tulevaan tausta-aineistoon vaihtelee esimerkiksi suunnittelijan virka-aseman mukaan. Haastatellut suurten suunnitteluorganisaatioiden nuoremman polven kaavoittajat eivät työssään juuri kohtaa luottamushenkilöitä. Heillä ei myöskään välttämättä ole roolia poliittisten päätösten (esimerkiksi strategia-asiakirjojen hyväksymisen) valmistelussa. Näille haastatelluille poliittiset päätökset tulevat ylhäältä annettuina eikä niitä juuri voida käytännön työssä kyseenalaistaa. Nuoremmat kaavoittajat eivät välttämättä edes tienneet, mistä suunnittelun tausta-aineistoksi tarkoitettu materiaali heille tulee. Erään haastatellun nuoren kaavoittajan mukaan hän itse ei päättä juuri mistään. Oman osaston päällikkö tekee päätökset siitä, mitä lähetetään eteenpäin ja missä muodossa. Toisaalta nuoremmat kaavoittajat pitävät hyvänä sitä, että heitä opastetaan työssä ja he voivat halutessaan kysyä neuvoa kokeneemmilta. Tätä ei pidetty pelkästään ”ylhäältä saneluna”, vaan myös osana välttämätöntä oppimisprosessia.

Johtavassa asemassa olleet haastatellut yleensä totesivat hyvin suoraan valtansa ja vastuunsa suureksi. Vaikutusmahdollisuudet liittyvät usein viranomaisrooliin *päätöksenteon esittelijänä ja valmistelijana*. Johtavat viranomaiset voivat olla mukana tuottamassa päätöksenteon tausta-aineistoa, kuten strategia-asiakirjoja ja ennusteita (ks. Rajaniemi 2006, 143–147). Esimerkiksi johtava viranomainen voi vaikuttaa väestö- ja työpaikkaennusteiden sisältöön. Poliittisen prosessin jälkeen näitä ennusteita käytetään suunnittelutyön pohjana. Juho Rajaniemen mukaan suunnittelijan tehtävä sekä Suomessa että muualla maailmassa on ollut luoda edellytyksiä kaupunkien tulevalle kasvulle. Kasvun tavoittelua sinänsä on pidetty tärkeänä (Rajaniemi 2006, 143,144; ks. myös Haila 2003; Meurman 1947).

”Minä ainakin vastuutan aika paljon itseäni siinä, että jos minä en pysty poliitikoille selittämään, mihinkä me ollaan menossa, niin kuinka he voisivat päättää siitä, että mitä siihen asiaan liittyy. Tai toisaalta, jos sieltä tulee joitakin päätöksiä, joista minä sanon, että minusta olisi pitänyt päättää toisin, minä sitten menen peilin ääreen ja totean, että en ole pystynyt asiaa heille oikealla tavalla tai riittävässä määrin selittämään... Yksi tärkeä asia siihen liittyy:

monet asiat, nehan eivät ole poliittisia. En minä näe kaupungin suunnittelua poliittisena kysymyksenä. Olen halunnut pitää politiikan mahdollisimman kaukana.”

Kaavoittajat siis valmistelevat aineistoa eri vaiheissa tapahtuvan päätöksenteon pohjaksi. Tätä pidettiin suurena mahdollisuutena vaikuttaa erilaisiin asioihin. Korostettiin, että kaavoittaja voi vuosien kuluessa tuoda omaa henkilökohtaista näkemystensä esille. Hän voi työssään painottaa niitä asioita, joita pitää tärkeinä. Esimerkkeinä mainittiin urbanismi tai ympäristökysymykset. Vanhemmat kaavoittajat arvelivat pystyneensä vaikuttamaan tärkeinä pitämiinsä kysymyksiin pitkällä tähtäimellä. Monet asiat ovat heidän mukaansa edenneet pikkuhiljaa.

Henkilökohtaisten painotusten lisäksi monet kaavoittajat pystyvät vaikuttamaan omiin työtapoihinsa. Heillä on siis työssään melko laaja autonomia (vrt. Beckman 1990). Esimerkiksi osallistumista arvostava kaavoittaja voi käyttää eri osallistumismenetelmiä laajemmin kuin muilla työtovereilla on tapana. Kaksi haastateltua konsulttikaavoittajaa tosin mainitsi, että tilaaja on joskus pyrkinyt rajoittamaan kaavoittajan järjestämää osallistumista. Kaavoittaja voi periaatteessa vaikuttaa myös vaihtoehtojen määrään ja laatuun kaavoituksessa.

Haastateltujen mukaan poliitikot muuttavat tehtyjä suunnitelmia harvoin tai edes kommentoivat kaikkia suunnitelmiin liittyviä kysymyksiä. Tämän arvellaan johtuvan muun muassa siitä, etteivät luottamusmiesten aika ja tietotaito riitä kaikkien kysymysten käsittelyyn. Jotkut haastatellut olivat myös sitä mieltä, että päättäjät eivät ole kovin kiinnostuneita suunnittelun sisällöllisistä kysymyksistä.

”Eivät poliittiset päättäjät siitä itse urban designista paljonkaan äänestele. Ehkä he ottavat sellaisiin kantaa, että jos on liian korkea talo tai jotain sellaista, ehkä joihinkin liikennekysymyksiin ja joihinkin erilliskysymyksiin, mutta jos ajattelee kaupungin kokonaisimagoa, niin ei siitä varmaan hirveästi äänestellä. He voivat sanoa sillä lailla, että tuolla alueella on liian vähän pientaloja tai tämän tapaisia asioita, mutta sitten se, ovatko talot esim. rivissä vai jonossa vai ryppäissä, niin siitä ei kuulu mielipiteitä ollenkaan. Eli se tarkoittaa, että suunnittelijalla on aika paljon valinnan varaa sillä tasolla. Eli jos minulla on tällaisia korttelimalleja, niin kuin tässäkin kuvassa, niin ei näihin ole mitään kantaa otettu. Ne on vaan katsottu.”

Kaavoittajat laativat juridisen kaavan

Kaavoittajan kolmas vallankäytön mahdollisuus liittyy itse *kaavan laati- miseen*. Kaavoittajaprofessiolla⁶⁷ on maankäyttö- ja rakennuslain mukaan yksinoikeus kaavan laadintaan. Andrew Abbottin mukaan lainsäädäntö on tehokas väline professionaalisen valtuutuksen takaamiseksi. Laissa määritellyn valtuutuksen tulkinta ja määrittely on melko helppoa ja muuttaminen hidasta (Abbott 1988, 59–64).

Kaava on abstrakti ja vaikeaselkoinen sekä juridisesti sitova asiakirja. Maankäytön suunnitteluun perehtymättömän henkilön on vaikeaa ymmärtää sekä kaavoitusjärjestelmää että itse kaavaa. Jos kaavoittaja ei todella näe vaivaa kaavan selittämisessä ja kansantajuistamisessa, on olemassa se mahdollisuus että osa osallisista tai päättäjistä ei lopulta ymmärrä mitä merkitystä kaavan sisällöllä on. Tässä mielessä voidaan todella ajatella valtaa sisältyvän jokaiseen viivaan, joka kaavassa on.

”Mielenkiinto (kaavaan) lähtee minun mielestäni siitä, että tajuaa sitä. Siitä ei voi olla kauhean kiinnostunut, jos ei ymmärrä. Muistan sellaisen hyvän esimerkin, että mieheni kysyi, että miten ne kaavat oikein menee, että mikä on se laajin kaava, kun on näitä eri kaavamuotoja. Minä vastasin, että kai sen nyt selkeästi nimikin sanoo. -En minä ymmärrä niistä yhtään mitään (vastasi mies). Eli vaikka olisi kuinka älykäs ihminen, niin yleisesti niitä asioita ei sitten (ymmärrä), kun ne ovat tulleet tähän kaavamuotoon. Se on kaikkein vaikein. Kun siellä ovat kaikki tehokkuusluvut ja muut. Mitä detaljikaavempaan mennään, niin ne ovat aivan hepreaa. Että kyllä se (kaavojen ymmärtäminen) on taito. Sen minä olen huomannutkin, että ihmiset ovat kiinnostuneempia niistä selvityksistä. Niitä he tutkivat hirveän tarkkaan. Mutta sitten he eivät otakaan kantaa esimerkiksi siihen kaavaan, koska he eivät enää ymmärrä että mitä se sitten tarkoittaa. Jos se on jonkun grynderin haluama tehokas kaava, niin totta kai siellä on asiantuntijat, jotka katsovat sen. Sellaiset, joka ymmärtävät, mitä se tarkoittaa. Mutta kun on semmoisia isoja maanomistajiakin ja muita, jotka eivät sitten välttämättä tajua, että tämä tarkoittaa nyt heille tätä.”

Kaavan juridinen sitovuus on huomionarvoinen asia. Kun kaava on saanut lopullisen hyväksynnän ja lainvoiman, sen sisältämiin ratkaisuihin voi olla vaikeaa vaikuttaa. Olisikin tärkeää, että kaavan ollessa vielä valmistumaton kaavaprosessista tiedotetaan mahdollisimman monipuolisesti ja laajasti. Tällöin vähennetään esimerkiksi sitä riskiä, että kaavan

⁶⁷ Kaavoittajaprofessiolla tarkoitetaan MRL 20§:n mukaan henkilöitä, joilla on kaavan laatijan pätevyys. Katso tarkemmin luvusta 5.1.

täytöntöönpanon vaiheessa asukkaat ovat järkyttyneitä siitä, mihin kaavassa on sitouduttu.

Kaavaprosessista ja sen tavoitteista päättäminen

Kaavoitusprosessi lähtee liikkeelle yleensä poliittisesta aloitteesta, tai se voi olla osa kunnan pitemmän tähtäimen maankäytön suunnittelun toteuttamista. Usein taustalla ovat myös maanomistajien tai elinkeinoelämän aloitteet. Kaavoituksen määrään vaikuttavat suuresti kunnan kehitystarpeet ja toisaalta kaavoitusresurssit.

Haastateltujen kaavoittajien mukaan uuden maankäyttö- ja rakennuslain mukainen kaavoitus hakee edelleen muotoaan. Osallistumisen ja selvitystyön korostuminen on aiheuttanut päänvaivaa erityisesti yleiskaavoituksessa.

”Yleiskaavasta on tullut semmoinen prosessi, että menee valtavasti energiaa ja tietyllä lailla semmoista luovuutta ja järjestelykykyäkin siihen, että saa sen prosessin pyörimään siinä tietyssä (tahdissa). Kuitenkin tuolta ylhäältä päin koko ajan meitä kiristetään sillä aikataululla. Että asiat eivät saisi kestää entistä kauempaa. Mutta väistämättä tämä alkuvaihe on tullut tämmöiseksi, välillä semmoiseksi puuron omaiseksikin, ennen kun selviää kaikki ne asiat, mitä pitää selvittää, ennen kun siitä saadaan se kuvio pyörimään.”

Kaavoittajilla on tiiminä, työyhteisönä tai jopa yksilöinä suuri vaikutus kaavaprosessin toteuttamisessa. Kaavoittajat voivat esimerkiksi suunnitella, miten ja millaista osallistumista prosessin aikana järjestetään. Mahdollisuuksiin vaikuttavat toki käytössä olevat henkilöresurssit sekä aikatauluvaatimukset. Toisaalta aikataulut varsinkaan suurissa kaavahankkeissa eivät voi olla kovin sidottuja. Haastateltujen mukaan päättäjiltä tulee vain vähän ohjeita tai toivomuksia siitä, miten kaavaprosessi tulisi järjestää. Hankekaavat ohjataan haastateltujen mukaan tiukimmin ”ylhäältä päin”. Joskus päättäjät ovat toivoneet mahdollisimman vähäistä osallistumista, joskus taas laajaa. Yleensä päättäjät peräänkuuluttavat nopeaa aikataulua.

Kaavoittajat voivat yleensä vaikuttaa myös siihen, tehdäänkö suunnittelun ja osallistumisen tueksi useita vaihtoehtoja vai vain yksi vaihtoehto. Ympäristökeskuksen edustajien mukaan vaihtoehtoja vaikutusten arvioineen tulisi olla mahdollisimman laajasti. Kaavoittajat taas suhtautuvat vaihtoehtoihin vaihtelevasti.

Suomessa kaavoittajat tuntevat käyttävänsä valtaa muun muassa asiantuntijoina ja esittelijöinä (vrt. esim. Flyvbjerg 1998). Kaavaprosessien *tavoitteista* päättäminen on sen sijaan monimutkainen prosessi, jossa kaavoittaja on vain yksi tekijä monien muiden prosessiin osallistuvien joukossa. Haastatteluissa kysyin kaavoittajilta, missä kaavojen tavoitteista päätetään. Vastaukset luonnollisesti vaihtelivat monista syistä. Ensinnäkin tavoitteista päätetään ja ne määräytyvät eri tavoin eritasoisissa kaavoissa. Myös eri kaupunkien kaavaprosessit ja niiden tavoitteiden asettelu poikkeavat jonkin verran toisistaan. Vastauksiin vaikutti myös henkilön asema kaavoitusorganisaatiossa. Tavoitteiden muovautuminen on monimutkainen prosessi, eikä aina ole kaavoittajallekaan selvää, mistä tavoitteet loppujen lopuksi tulevat.

Kaavaprosessien tavoitteisiin vaikuttavat haastateltujen mukaan ensinnäkin lait, erityisesti maankäyttö- ja rakennuslaki asetuksineen. Kaavoittajat korostivat omaa rooliaan ja viranomaisen velvollisuuttaan laillisuuden noudattamisessa. Myös valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet sekä ylempitasoiset voimassa olevat kaavat vaikuttavat kaavoitukseen. Tavoitteisiin vaikuttavat haastateltujen mukaan konkreettisesti myös taloudelliset reunaehdot, kuten kunnallistekniset kustannukset sekä esimerkiksi aravatuotantoehdot.

Kunnilla on strategioita, ennusteita ja tavoiteohjelmia, jotka vaikuttavat sekä yleiskaavoihin että asemakaavoihin. Nämä ovat yleensä virkamies-ten tai viranomaisista ja luottamushenkilöistä koostuvien ryhmien valmistelemissä. Ohjelmat on yleensä hyväksytty poliittisessa elimissä ja niitä käytetään kaavatyön pohjana. Luottamuselimissä hyväksytyjen tavoitteiden ja visioiden roolia tulisi haastateltujen mukaan korostaa niin, että ne olisivat paremmin esillä kaavoitustyön alussa ja vuorovaikutuksen aikana. Tällöin vastuu näistä tavoitteista olisi selvemmin päättäjillä ja osallistumisella olisi selkeämmät rajat.

Eräät haastatellut korostivat viranomaisten asiantuntemuksen ja kokemuksen merkitystä kaavoituksen tavoitteiden asettelussa, toiset taas painottivat enemmän poliittisen prosessin tai osallistumisjärjestelmän roolia. Yleistäen voidaan sanoa, että kaavoituksen tavoitteet muokkautuvat prosessin aikana kuitenkin aina jossakin määrin ennustamattomasti. Prosessin alussa ei yleensä voida tarkalleen tietää sen lopputulosta. Poikkeuksena mainittiin hankekaavat, joiden tavoitteet on yleensä pitkälti määritelty jo ennen kaavaprosessin alkua. Hankkeita koskevien päätösten mainittiin syntyvän edelleen ”kabineteissa”, joissa poliittisen

eliitin ja virkamiesjohdon lisäksi voivat istua merkittävät maanomistajat sekä elinkeinoelämän ja rakennusliikkeiden edustajat. Hankekaavoissa suunnittelijoiden ja osallisten vaikutusmahdollisuudet nähtiin vähäisiksi. Hankekaavat, jotka ovat suurissa kaupungeissa asemakaavatasolla tyypillisiä, nähtiinkin ongelmallisina esimerkiksi osallistumisen suhteen. Niissä nähtiin toteutuvan uuden maankäyttö- ja rakennuslain kirjain, mutta ei sen henki.

”Ongelma on nimenomaan juuri se, että kun on hankekaava, jossa on joko kunta jo sitoutunut johonkin, tai sitten maanomistajalla on hirveän vahva halu, niin ainahan se on äärimäisen ongelmallinen se tilanne, että on jo tavoitteet aika lailla lyöty lukkoon ja sitten sen suunnitelman kanssa mennään vuorovaikutukseen. Se on turhauttavaa. Siinä joudutaan ne maankäyttö- ja rakennuslain systeemit täyttämään, mutta mihin sitten on aidosti vaikutusvaltaa enää kenelläkään, niin se on myös hirveän raskasta.”

”Esimerkiksi nämä hankekaavat, joita on hirveän paljon edelleen, kun tehdään pienellä alueella jonkun tärkeän hankkeen ympärille se kaava, niin se todellinen vuorovaikutus ja tavoitteiden asettelu jää aika muodolliseksi kirjaukseksi. Että eivät ne toimi silloin kyllä maankäyttö- ja rakennuslain hengessä tapahtuvana valmisteluna. Hyvin paljon on edelleen tätä ikään kuin kabinettisuunnittelua, mistä haluttiin (uudella lailla) eroon.”

Johtavassa asemassa olevat kaavoittajat korostivat, että kaavoituksen tavoitteena on aina vastata yhteisön tai asukkaiden, yritysten ja näiden vaatimien toimintojen tarpeisiin. Käsitukset siitä, miten näitä tarpeita kartoitetaan, vaihtelivat. Yhden näkemyksen mukaan ne pitäisi määrittellä vuorovaikutusprosessissa. Tämän näkemyksen mukaan asiantuntijat eivät voi eivätkä saa ratkaista sitä, mitä on pidettävä hyvänä ja toivottuna ympäristönä.

”Jos (suunnittelulla) ei vastata siihen tahtotilaan mikä siinä ympäristössä on, niin tehdään huono ratkaisu. Tässä on meidän asiantuntijakeskustelumme ongelma tällä hetkellä, että tavallaan asiantuntijoiden tieto eriytyy siitä olemassa olevasta todellisuudesta ja se jopa unohdetaan silloin kun ollaan asiantuntijana. Kun käsitellään jotain asiaa, niin unohdetaan se, että itse asiassa omilla arkisilla ratkaisuilla tehdään juuri päinvastoin. Sanotaan vaikka että joukkoliikenteen käyttö on meidän tavoite, mutta sitten suurin osa käyttää kuitenkin omaa autoa ja asuu siellä missä sitä on pakko käyttää... että se todellisuudentaju tavallaan asiantuntijatyössä hämärtyy.”

Toisen näkemyksen mukaan taas on kokeneen asiantuntijan tehtävä ennakoita tulevia tarpeita.

”Itse kun olen tehnyt ennusteita siitä, mihin tämä kaupunki menee, kuinka tämä laajenee ja kasvaa, niin olen sanonut, että silloin en ole mikään suunnittelija, vaan niin kuin sääennustaja. Minä kerron että tällainen tämä on huomenna. Ja yhtä vähän kuin sääennustaja haluaa sadetta tai tekee sadetta, niin en minäkään sano, että haluaisin tai olen tekemässä tämmöistä. Minä totean vaan, että tällaiseksi tämä on tulossa ja nyt meidän täytyy lähteä siitä omassa työssämme, että me ymmärrämme ne tarpeet, joihin meidän täytyy vastata ja toimia sen mukaan. Että en minä ehdoin tahdoin tai ainakaan harkitsematta toimi tämän vastaisesti. Eli ihan sama jos huomenna sataa, niin tyhmää olisi lähteä ilman sateenvarjoa ulos...Mutta mikä on tärkeää, niin nimenomaan paikallistuntemus. Tärkeintä on se, että ymmärretään ne tarpeet, koska tarpeisiin ollaan vastaamassa. Toinen tärkeä asia on se, että pystyy hallitsemaan sen kokonaisuuden riittävässä laajuudessa ja kolmas on sen jatkumon tunnistaminen, sikäli että täytyy ymmärtää kuinka tähän on tultu ja kuinka tämä tästä on jatkumassa.”

Vaikka maanomistajia pidettiin vaikutusvaltaisina, todettiin kuitenkin, että kaavoituksen tavoitteet tulevat pääsääntöisesti enemmän kunnilta kuin maanomistajilta. Maanomistajilla on kaavoituksessa aina omat intressinsä ja tavoitteensa, joista neuvotellaan. Haastateltujen mukaan kaavoittajan on huolehdittava sekä kunnan ”yleisen edun” näkökulmasta että tasapuolisesta kohtelusta. Toisin sanoen kaavoituksen tavoitteet eivät saa olla mielivaltaisia tai maanomistajien, naapureiden ym. tasapuolisuutta loukkaavia.

Asukkaat ja muut osalliset saavat tietää hankkeesta ja sen ennakkoon asetetuista tavoitteista viimeistään osallistumis- ja arviointisuunnitelman (OAS) muodossa. OAS:aa pidettiin lain tuomana hyvänä uudistuksena. Se välittää osallisille tietoa, mutta toimii myös kaavoittajalle tarkistuslistana. Ympäristökeskuksen edustajan mukaan OAS:t ovat joskus liiankin valmiita. Niissä kaavan tavoitteet voivat olla esitetty annettuina, jolloin vuorovaikutuksen rooli jää mitättömäksi. OAS:ssa ei myöskään aina esitetä vaihtoehtoisia malleja ja tavoitteita, joita siinä haastatellun mukaan tulisi olla. Jos vaihtoehtoja esitetään, ne eivät aina ole todellisia. Mukaan on esimerkiksi voitu ottaa ”kauhuskenaario”, jotta realistisena pidetty vaihtoehto valittaisiin toteutettavaksi.

Asukkaiden asettamat tavoitteet kaavoille nähtiin usein ristiriitaisiksi päättäjien ja virkamiesten esittämien tavoitteiden kanssa. Kun päättäjät

haluavat kehitystä ja muutosta, asukkaat usein haluavat muuttumattomuutta. Tämä nähtiin ongelmaksi. Ongelmana pidettiin myös sitä, että asukkaat usein kuvittelevat omat vaikutusmahdollisuutensa suuremmiksi kuin ne todellisuudessa ovat. Asukasosallisten oikeus on osallistua ja tulla kuulluksi. Muuta valtaa näillä ei itse osallistumisprosessissa haastateltujen mukaan ole.

”Kun nämä osallisyhmittä, ne eivät ymmärrä, että he eivät voi päättää, vaan että he voivat vain olla osallisina tähän suunnittelun valmisteluun. Sekin on vaikea asia, kun he kuvittelevat, että tässä ryhmässä päätetään näin, niin kun minä sanon, että me ei voida päättää mitään.”

Toisaalta jos asukkaiden tavoitteet eivät poikkea liikaa suunnittelijoiden ja päättäjien tavoitteista tai jos he onnistuvat vakuuttamaan päättäjät muuttamaan mielensä prosessin aikana, voivat asukkaiden tavoitteet toteutuakin.

Erään asemakaavoittajan mukaan suunnittelijoiden ei pitäisi muodostaa henkilökohtaisia käsityksiä suunnittelukohteesta liian varhaisessa vaiheessa. Tällöin on vaarana, että suunnittelija kiintyy liiaksi suunnitelmaansa, eikä ole enää valmis tarkastelemaan muiden tavoitteita avoimin silmin. Haastateltu kertoo keräävänsä tietoa eri osallisten tavoitteista ennen kuin alkaa itse varsinaisesti suunnitella. Hän ei kuitenkaan suunnittele muiden asettamien tavoitteiden perusteella, vaan pikemminkin kerää tavoitteet ja arvottaa ne oman näkemyksensä pohjalta.

”Sitä on itse ainakin oppinut semmoisen työmenetelmän, että minä keräilen niitä tiedon murusia sillä tavalla pikku hiljaa. Kyselen ensin noilta osallisilta ennen kuin alan suunnitella mitään. Kerään mielipiteitä siitä, että mikä heidän näkemyksensä on tähän suunnittelutehtävään... Laskisin, että sen lisäksi että siihen kuuluvat kuntalaiset ja asukkaat, naapurit ja maanomistajat jollain alueella, niin myöskin kuntaorganisaatiossa ne ihmiset jotka joutuvat työskentelemään sen kanssa. Kaikki, joista minä uskon että pystyn lypsämään jotain tärkeitä lähtökohtia, niin minä yritän kerätä ne. Minä en edes erityisemmin tutustu itse siihen varsinaiseen suunnittelujuttuun että minulle ei tulisi mitään ennakkonäkemyksiä. Vasta sen jälkeen kun minulla on kasassa se, että mitä tavoitteita siihen juttuun sisältyy ihan ilman minua, niin vasta sen jälkeen minä rupean suunnittelemaan. Minä katson sitten että onko ne semmoisia (tavoitteita) mitä voidaan luontevasti ottaa huomioon”

Asemakaavan ja yleiskaavan tavoitteiden erot pitäisi haastateltujen mukaan ottaa vuorovaikutusta suunnitellessa paremmin huomioon.

Osallisille pitäisi selkeämmin määritellä, mihin tavoitteisiin kyseisellä kaavatasolla voidaan vaikuttaa ja mihin ei. Vuorovaikutusta tulisi myös rajata niin, että keskusteltaisiin vain kullekin kaavatasolle kuuluvista asioista.

Haastatteluja tehtäessä Oulun ja Helsingin yleiskaavaprosessit olivat käynnissä ja Tampereella oli tekeillä Vuoreksen osayleiskaava sekä keskustan liikenneosayleiskaavaa. Oulussa yleiskaavan tavoitteiden sanottiin tulevan ”suunnittelujärjestelmän mukaan” kaupungin strategiasta, joka on poliittisesti hyväksytty paperi. Se sisältää muun muassa väestösuunnitteita sekä laadullisia tavoitteita, kuten pientaloasutuksen lisäämisen. Haastateltujen mukaan tavoitteet olivat prosessin aikana muuttuneet ”detaljitasolla”, mutta esimerkiksi valtuuston päättämää väestötavoitetta ei muutettu. Toisaalta yhden haastatellun mukaan yleiskaavaprosessi tuotti tavoitteet. Kaupungin strategian on valmistellut virkamies- ja luottamusmiestöryhmä. Yleiskaavassa oli kolme vaihtoehtoa tavoitteineen. Nämä esiteltiin vuorovaikutusprosessin aikana osallisille.

Myös Tampereella yleiskaavatyön tavoitteet tulevat haastateltujen mukaan valtuuston hyväksymästä kaupunkistrategiasta. Strategian on haastatellun mukaan valmistellut ”pieni ydinjoukko”, mutta prosessilla on ollut myös poliittinen seuranta ja kuntalaisia on yritetty aktivoida mukaan strategiatyöhön. Kaupunkistrategiassa väestöennusteet ovat tärkeässä roolissa.

Helsingissä yleiskaavan tekeminen alkoi asukkaille järjestetyllä ideakilpailulla, jossa etsittiin uusia täydennysrakennuskohteita. Alueelliset kehittämissuunnitelmat tehtiin vuonna 1997 ja 1998. Näiden pohjalta kaupunkisuunnitteluviraston yleiskaavatoimistossa tehtiin maankäytön kehityskuva ja alueiden käyttösuunnitelma. Kaavan tavoitteet ovat haastateltujen mukaan muuttuneet vuorovaikutusprosessin myötä. Yleiskaavan kiistellyimmät kohteet Koivusaari, Kivinokka ja Vartiosaari määriteltiin yleiskaavaehdotuksessa erillisiksi selvitysalueiksi. Helsingissä kaupunkisuunnittelun määrällisiä tavoitteita tuottaa kaupungin asuntotuotantotoimisto, jonka asuntotuotantotavoitteita yleiskaavassakin yritetään toteuttaa.

Yleiskaavan määräykset vaihtelevat eri kaupungeissa ja kaavoissa. Asemakaavatasolle voi jäädä haastateltujen mukaan suuriakin kysymyksiä ratkaistavaksi. Tavoitteet esitellään haastateltujen mukaan OAS:ssa, jonka pohjalta vuorovaikutusta käydään osallisten kanssa.

Asemakaavojen määrälliset tavoitteet tulevat usein yleiskaavasta, mutta eivät suoraviivaisesti tai sellaisenaan. Tavoitteet voivat haastateltujen mukaan muuttua prosessin aikana, joskin erään haastatellun mukaan yleiskaavassa esitetyt ”summittaiset kerrosalatavoitteet tahtovat ikävästi jäädä elämään” ja niitä voi olla vaikeaa muuttaa myöhemmin.

Asemakaavatasolla rakennusliikkeillä on haastateltujen mukaan joskus runsaasti vaikutusvaltaa. Tavoitteita on laadittava myös taloudellisten reunaehtojen perusteella. Esimerkiksi aravatuotantoehdot voivat sitoa rakennustehokkuutta.

Koska rakennusoikeuksista päätetään asemakaavatasolla, on haastateltujen mukaan suunnittelijan velvollisuus huolehtia siitä, että maanomistajia kohdellaan tasapuolisesti ja että kunnan etu tulee huomioitua. Erityisesti rantakaavoissa maanomistajat haluavat asettaa tavoitteita, ja kaavoittajan on huolehdittava kohtuullisuudesta.

Asemakaavatasolla ongelmallisena pidettiin yhteistyötä elinkeinoelämän edustajien, erityisesti kaupan edustajien kanssa. Kaupan kanssa neuvottelua vaikeuttavat muun muassa erilaiset aikataulut. Kaupalla on yleensä suunnitelmiansa toteutuksen kanssa kiire. Kuntien maankäytön suunnittelu ja suunnitelmien toteutus taas etenevät omaan tahtiinsa. Kaupan edustajat myös paljastavat kilpailusyistä suunnitelmiaan kaavoituksen näkökulmasta viime tipassa tai liian myöhään. Usein kaupan edustajien asettamat tavoitteet kaavoille nähdään ristiriitaisena hyvän ympäristön periaatteiden kannalta. Kauppa myös haluaa minimoida kaavojen avulla toteutettavan maankäytön säätelyn.

”Kaupan edustajat katsovat vain, että miten ne kaavat vähiten haittaisivat heidän toimiansa. Siellä ei saa olla mitään semmoista ohjaamiseen viittaavaakaan, että silloin se olisi hyvä.”

”On aika vaikeaa löytää sitä yhteistyömuotoa. Me olemme tällaisia seminaareja järjestäneet, joissa keskustelimme näistä asioista, mutta ne ovat aina semmoista yhteistyötä, että kaikki on että joo, että tämä on hyvä asia, mutta ei ehkä kuitenkaan sitten ihan hyväksyttyä tai ymmärretä niitä toisen lähtökohtia.”

Helsingissä, jossa asemakaavoitus on jaettu alueittain ja projekteittain, nähtiin erityisesti projektipäälliköiden vaikutusmahdollisuudet suuriksi. Kaupunkisuunnitteluviraston asemakaavoittajat ovat yhteistyössä yleiskaavoittajien kanssa, kun yleiskaavaa mitoitetaan eri alueiden osalta. Asemakaavoittaja saa usein yksilöllisen kädenjälkensä näkyviin helpommin kuin yleiskaavoittaja.

Haastatellut konsulttikaavoittajat sanoivat kaavojen tavoitteiden riippuvan kunnasta ja tapauksesta. Joitakin pieniä kuntia pidettiin maankäytön suunnittelussaan linjattomina, jolloin kaavoittajalla on runsaasti vaikutusvaltaa tavoitteiden asettelussa. Toisaalta joissakin kunnissa vallitsee vielä perinteinen kulttuuri, jossa asiat lyödään lukkoon etukäteen. Poliittisen kulttuurin nähtiin muuttuvan pienissä kunnissa hitaasti.

”Ihmisten ääni pitäisi kuulua jo vaihtoehtojen valinnassa ja niiden arvioinnissa, niin se ei kyllä yleensä onnistu. Kyllä kunnissa on edelleen sellainen minun mielestäni uuden maankäyttö- ja rakennuslain hengen vastainen ajatus, että asioista sovitaan liian pitkälle. Minä näkisin, että pitäisi sopia näin, että tällaista hanketta toivotaan, mihin tämä sopisi. Että etsitään ihmisten kanssa niitä vaihtoehtoja, missä tällaiset tilavaraukset voi olla. Mutta yleensä edelleen päätetään sillä tavalla, että tällainen hanke tarvitaan ja se tulee tuohon noin. Ja sitten se asukkaiden osallistumisen rooli on siinä, että ne saa antaa jotain reunaehdoja, että pysäköintipaikat tulisi tuolle reunalle eikä tälle reunalle. Että se jää liian pieneksi.”

Media ja kaavoitus

Maankäyttö- ja rakennuslain yhtenä keskeisenä kommunikatiivisena tavoitteena oli avoimuuden ja keskustelun lisääminen maankäytön suunnittelusta. Tähän pyritään muun muassa osallistumis- ja arviointisuunnitelman avulla, jolloin keskustelu mahdollistuu jo kaavoitusprosessin alkuvaiheessa. Osallisiin voidaan laskea kuuluvaksi myös paikalliset tiedotusvälineet.

Joukkoviestimillä on suuri vaikutus siihen, millaisen kuvan kansalaiset saavat kotipaikkakuntansa kaupunkisuunnittelusta. Medialla on merkittävä rooli myös siinä, mitä kysymyksiä paikallisella tasolla nostetaan keskustelun kohteiksi ja missä valossa asioita esitellään (mm. Suhonen 1994). Helsingin Yleiskaava 2002 -prosessin aikana tehdyn tutkimuksen mukaan asukkaat saavat tiedon hankkeista ja ylipäänsä maankäytön suunnittelusta enimmäkseen sanomalehtien ja paikallisradiokanavien kautta. Vain murto-osa kaupungin asukkaista seuraa esimerkiksi kaupungin maankäytön suunnittelua koskevia internet-sivuja. (Bäcklund & Maury & Vuolanto, 2002.)

Toimittajien rutiinitehtäviin kuuluu kaupunkien luottamuselinten esityslistojen ja päätöksenteon seuraaminen. Haastateltujen mukaan toimittajat ovat tuttu näky virastoissa. Internetin ja kaupungin kotisivujen kehittyminen mahdollistaa sen, että toimittajien on entistä nopeampaa

ja yksinkertaisempaa saada tietoa kaupunkisuunnittelusta. Tutkimuksen kohteina olleiden kaupunkien pääviestimillä, Helsingin Sanomilla, Aamulehdellä ja Kalevalla, on kaikilla oma kaupunkitoimituksensa. Näissä työskentelee erityisesti kaupunkisuunnitteluun keskittyviä toimittajia.

Kysyin kaavoittajilta, miten heidän näkökulmastaan media on onnistunut roolissaan maankäytön suunnittelua koskevan tiedon välittäjänä ja keskustelun herättäjänä. Yleisesti ottaen mediaan suhtauduttiin positiivisesti ja kirjoitteluun oltiin tyytyväisiä, mutta parantamisen varaakin löytyisi. Nuoremmat kaavoittajat kritisoivat mediaa enemmän kuin vanhemmat. Vanhemmat taas korostivat sitä, että taso on parantunut vuosien mittaan.

Haastatellut kertoivat seuraavansa lähinnä paikallisia sanomalehtiä. Radion tai paikallistelevision kanavien tarjonnasta ei haastatelluilla ollut juuri kokemuksia. Haastateltujen näkemykset esimerkiksi kirjoittelun määrästä perustuvat arvioihin.

Sanomalehtikirjoittelun määrä kaupunkisuunnittelua ja kaavoitusta koskevissa kysymyksissä on haastateltujen arvioiden mukaan lisääntynyt vuosien mittaan. Myös juttujen laadun arveltiin yleensä nousseen. Jutut ovat haastateltujen mukaan informatiivisempia ja toimittajien asiantuntemus on parantunut. Kirjoittelua kaupunkisuunnittelusta pidettiin tärkeänä ja muutoksen nähtiin olevan positiivinen.

Syitä kaupunkisuunnittelua koskevien juttujen määrän ja laadun parantumiseen ei osattu kovin selkeästi eritellä. Mainittiin muun muassa, että yleinen yhteiskunnallinen tilanne on muuttunut ja nykyisin ollaan avoimempia keskustelemaan monista asioista. Uskottiin myös, että asukkaiden ja yrittäjien kiinnostus kaupunkikuvaa ja -suunnittelua kohtaan on lisääntynyt. Ei kuitenkaan osattu arvioida, mistä nämä muutokset johtuvat; esimerkiksi onko kasvanut juttujen määrä lisännyt myös kiinnostusta, vaiko toisinpäin.

”Niin, onko se vaan sitä yleistä ihmisten kiinnostumista ympäristöstä, vai olisiko sekin, että Oulussa tapahtuu nyt paljon ja isoja muutoksia, ja sitten on paljon sellaisia muutoksia, joihin ei olla tyytyväisiä. Ehkä halutaan nyt sitten vaikuttaa enemmän. Ja sitten yritykset haluaisivat, että Oulu olisi sellainen edustava, jota vieraillekin kehtaa näyttää, että olisi komeaa ja muuta.”

Uuden lain ei nähty dramaattisesti vaikuttaneen avoimuuden lisääntymiseen. Kaupunkisuunnittelua koskevan ilmapiirin ja käytäntöjen sanottiin

muuttuneen pitemmän ajan kuluessa. Erityisesti Oulussa haastatellut korostivat aktiivisen tiedottamisen ja yhteistyön merkitystä. Kaavoituksesta ja käynnissä olevista hankkeista järjestetään tiedotustilaisuuksia ja lehdistötiedotteita tehdään Oulussa paljon. Haastatellut korostivat lehdistötiedotteiden hyviä puolia. Kun kaavoittaja tekee tiedotteen hyvin, faktat tulevat myös juttuun varmemmin oikein eikä harmillisesti ”sinne päin”. Eräs haastateltu mainitsi, että yhteistyö toimittajien kanssa on myös kaavoittajille uusi mahdollisuus nostaa asioita esille. Se on myös hänen mukaansa yksi tapa lisätä osallistumista.

Ongelmiakin nähtiin median toimintatapoihin liittyvän. Huonona pidettiin muun muassa toimittajien tapaa kärjistää asioita ja nostaa esille skandaaleja. Jutuissa kerrottiin usein olevan kiireessä tehtyjä ylilyöntejä, epätarkkuuksia ja virheitä. Kaavoittajan taas täytyy olla tarkka siitä, että antaa kaikille oikeaa informaatiota, koska kaavoituksessa on kyse ”lainvoimaisten asiakirjojen käsittelystä ja tuottamisesta”. Haastatellut valittivat myös sitä, että jos virhe tai väärä käsitys pääsee syntymään, sen oikaisu on vaikeaa ja väärilläkin mielikuvilla on taipumus jäädä elämään.

Haastatellut valittivat myös sitä, ettei toimittajien kirjoitustyyli ole aina neutraali. Toimittajat voivat valita juttuun näkökulman, jolla muokataan myös lukijoiden käsityksiä hankkeesta. Toisaalta haastatellut myönsivät, että lehdillä on oma toimintatapansa, eikä kaavoittaja voi vaikuttaa kaikkiin painotuksiin, vaikka niin haluaisikin. Lehdet voisivat kaavoittajien mielestä tiedottaa ”neutraalisti” nykyistä enemmän, mutta sitäkään ei voida lehdiltä vaatia. On vain pyrittävä tuottamaan itse aktiivisesti taustaineistoa lehtien käyttöön.

Haastatellut oululaiset kaavoittajat kertoivat, että Oulun uusi kaupunkilehti Forum 24 kirjoittaa paljon kaupunkisuunnittelusta. Se on lisännyt myös Kalevan kirjoittelua. Kaupunkisuunnitteluun erikoistuneiden toimittajien kerrottiin olevan pitkän linjan toimittajia, joilla on kaupungin asioista tietoa ja kokemusta.

Sekä Helsingissä että Tampereella pidettiin Helsingin Sanomien ja Aamulehden kirjoittelua pääosain asiantuntevana ja hyvätasoisena. Todettiin tosin, että kirjoittelu riippuu paljon siitä, kuka toimittaja on asialla. Joskus epäiltiin virheiden olevan tarkoitushakuisia.

Helsingin Sanomien uutisoinnin kaupunkisuunnittelua koskevista kysymyksistä arveltiin lisääntyneen melko paljon. Myös keskustelu kaupunkisuunnittelusta on vilkastunut. Tätä pidettiin positiivisena. Eräs haastateltu

halusi kuitenkin muistuttaa, että vaikka keskustelu on lisääntynyt, siitä huolimatta maankäytön suunnittelu on suurimmalle osalle asukkaista täysin vierasta. Haastateltu viittasi Yleiskaava 2002 -prosessin aikana tehtyyn tutkimukseen, jonka mukaan 57 prosenttia helsinkiläisistä ei tiennyt, että uuttaa yleiskaavaa tehdään. Niistä 43 prosentista, jotka ilmoittivat kuulleensa yleiskaavasta, 79 prosenttia oli saanut tiedon median (sanomalehdet, radio, TV) välityksellä. (Bäcklund & Maury & Vuolanto, 2002.)

Tampereella Aamulehden uutisointiin ja tyliin oltiin pääosin tyytyväisiä. Kaupungin kaavoittajat tekevät toimittajien kanssa yhteistyötä. Eräs haastateltu viittasi Tampereella tehtyyn tutkimukseen (Ridell, 1999, 2000), jonka mukaan Aamulehti käyttää usein jutussaan niin sanottua *riitakehystä*, eli kärjistää maankäytön suunnittelijoiden ja aktiivisten asukkaiden välistä konfliktia. Kiista-asetelman käyttö jutuissa aiheuttaa kaikille osapuolille ennako-oletuksia, jotka voivat vaikeuttaa osallistumista entisestään.

Julkisuus vaikuttaa myös professiososiologi Abbottin mukaan professionaalisia rooleja ja valtuutusta uusintavasti. Media rakentaa profession kulttuurista ja sosiaalista auktoriteettia. Media vaikuttaa myös professioiden imagoon eli mielikuviin kustakin professiosta. Näillä mielikuvilla on taipumus olla arkityyppisiä ja professoryhmät esitetään sisäisesti homogeenisina (Abbott 1988, 60–62).

Poikkeuksiakin voi tapahtua. Eräs haastateltu tamperelainen kaavoittaja totesi, että yhdelläkin jutulla voi olla viranomaisen näkökulmasta merkittäviä positiivisia seurauksia. Kerrottiin, että toimittaja oli tehnyt jutun osallistumista järjestäneestä kaavoittajasta, jolloin ”virkamieskin sai kasvot”. Tämän sanottiin olevan byrokraatteina pidetyille kaavoittajalle harvinaista herkkua.

7.3.4 Näkemyksiä asukasosallistumisesta ja vuorovaikutuksen tarpeesta kaavoituksessa

Tässä osiossa käsitellään kaavoittajien näkemyksiä asukasosallistumista eli kaavoittajien ja asukkaiden välisestä vuorovaikutuksesta kaavoitusprosessissa. Nimitän tässä asukasosallistujiksi sekä yksittäisiä kansalaisia että erilaisten yhdistysten ja järjestöjen edustajia. Näiden roolit ja oikeudet osallisena ovat MRL 62 pykälän mukaan periaatteessa samanlaiset kuin viranomaisosallisilla. Käytännössä osallistumistilaisuudet eri viranomais- tai maanomistajien kanssa sekä toisaalta asukkaiden kanssa järjestetään erikseen. Osallistumistilanteet ovat myös luonteeltaan erilaisia.

Viranomaisosallisilla ja merkittävillä maanomistajilla on kaavoitusprosessissa yleensä neuvotteluasema. Viranomaisneuvotteluissa on kyse joko saman profession edustajien tapaamisesta tai ainakin eri alojen asiantuntijoiden kohtaamisesta. Asukkailla taas ei useinkaan ole taustatukenaan professionaalista kaavoituksen osaamista tai viranomaisroolin tuomaa asemaa. Toisaalta yhä useammin tästä on poikkeuksia. Esimerkiksi Aija Staffans on käyttänyt ”voimatoimijan” käsitettä kuvaamaan sellaisia osallistujia, joilla on sekä tietoa ja asiantuntemusta suunnittelusta että kykyä käyttää näitä tietoja verkostoitumalla, neuvottelemalla ja ammattimaisen viestinnän keinoin (Staffans 2004, ks. myös Lapintie 2002; Leino 2006).

Yleistäen voidaan todeta, että kaavoittajilla oli kolmenlaista näkemystä asukasosallistumisen tarpeesta. Ensimmäisen näkemyksen edustajat pitivät osallistumista periaatteellisesti tärkeänä demokratian, avoimuuden ja keskustelun lisääntymisen takia. Haittapuolena mainittiin kaavoitusprosessien pidentyminen. Tärkeä osallistumisen perustelu olikin monien haastateltujen mukaan se, että laajan ja avoimen osallistumisen avulla saadaan tietoa osallistuvista ryhmistä ja näiden tavoitteista. Varhainen tieto mahdollisista konflikteista on suunnittelijoille merkityksellinen. (Vrt Mäenpää et al. 2000, 95.)

Toiveita mahdollisimman suuresta avoimuudesta sekä suunnittelun demokratian parantumisesta voidaan tarkastella ainakin kahdesta professiotutkimuksen näkökulmasta. Ensinnäkin pohjoismaisille hyvinvointivaltion professioille on nähty luonteenomaisena piirteenä kiinnittyminen yhteiskunnassa vallitseviin keskeisiin arvoihin, esimerkiksi tasa-arvon ja demokratian korostamiseen (vrt. Brante 1990, Julkunen 1994). Yhdyskuntasuunnittelussa näitä arvoja on nostettu esiin jo ennen sotia (esim. Michelsen 1992, 92–99), mutta erityisesti nämä arvot alkoivat korostua 1960- ja 1970-luvulta lähtien, jolloin kaavoittajista tuli ”yhteiskunnan luottamushenkilöitä” (Maula 1992, 181).

Toisaalta suunnittelun avoimuuden ja keskustelun lisäämisen peräänkuuluttamista voidaan pitää professiotutkimuksen näkökulmasta ”epäperinteisenä” ja ennakkoluulottomana professionaalisen ajatteluna. Sekä uusweberiläiset että kolmannen aallon tutkijat ovat korostaneet professioiden taipumusta pyrkiä hallitsemaan ja rajoittamaan alansa koskevaa keskustelua. Tutkijoiden mukaan on erityisesti haluttu rajoittaa profession ulkopuolisten mahdollisuutta arvioida professionaalisen työn sisältöä ja valtuutusta. (Esim. Abbott 1988; Collins 1990b; Torstendahl 1990b; Brante 1990.) Avoimuuden ja keskustelun lisäämisen korostaminen

voidaan tulkita myös siten, että osa kaavoittajista näkee suunnittelun kommunikatiivisen suunnitteluparadigman mukaisesti. He ovat kenties myös halukkaita vastaamaan refleksiivisen modernisaation haasteisiin ja näihin liittyvien uhkien torjumiseen. Perinteistä professionaalista kapea-alaisuutta halutaan siis laajentaa tuomalla keskusteluun uusia osapuolia ja ”vasta-asiantuntijuuksia”. Toisaalta voi olla tarvetta laajentaa vastuuta yhteisen ympäristön suunnittelusta. (Vrt. Beck 1990; Jallinoja 1993; Saaristo 2000, Schön 1991.)

Toisen, harvemmin haastatteluissa esiintyneen näkemyksen mukaan osallistuminen on kaavoittajille ”pakkopullaa” eli uusi lakisääteinen velvoite, josta ei kuitenkaan nähty olevan itse kaavoitustyöhön apua. Pikemminkin se koettiin kaavoitusta hidastavaksi ja hankaloittavaksi työvaiheeksi. Arveltiin osallistumisen jopa voivan heikentää kaavoituksen laatua.

Tämä näkemys on professiotutkimuksen näkökulmasta monille ammattilaisille tyyppinen. Siinä korostetaan professionaalisen asiantuntijuuden merkitystä ja auktoriteettiasemaa suhteessa maallikkonäkemyksiin. Samalla korostuu professionaalisen autonomian vaatimus (mm. Larson 1990; Beckman 1990).

Kolmannen, yleisimmin esiintyneen pragmaattisen näkemyksen mukaan asukasosallistumisen keskeisen merkityksen nähtiin olevan siinä, että osallistujat tuovat osallistumisprosessiin paikallista tietoa ja paikallisnäkökulmaa. Paikallisnäkökulmalla tarkoitettiin sellaista yksityiskohtaista (esim. toiminnallista, luonnontieteellistä, historiaan liittyvää, paikkojen merkityksiin ja identiteettiin liittyvää) tietoa, jota kaavoittajan voi muuten olla vaikea löytää. Paikallisen tiedon tuottaminen nähtiin positiivisena ja tärkeänä asiana. Asukkailta saatavan tiedon luonnetta kuvattiin kuitenkin usein ”mielipiteiksi”. Asukkailta nähtiin myös puuttuvan kokonaisnäkemys suunnittelusta. Siitäkin syystä useimmat haastatellut kaavoittajat halusivat säilyttää itsellään aseman asukkaiden tuottaman tiedon arvottajana.

Tämä kolmas näkemys on professionäkökulmasta tarkasteltuna jotakin edellisten väliltä: toisaalta siinä myönnetään asukkailta saadun tiedon tarpeellisuus ja hyöty, toisaalta halutaan kuitenkin säilyttää kaavoittajan professionaalinen rooli tiedon arvottajana.

Ylipäänsä kaavoitusta luonnehdittiin osallistumisen myötä avoimemmaksi kuin ennen. Muutamat haastatellut vanhemmat kaavoittajat kertoivat, että aiempina vuosikymmeninä asukkaat tyytyivät virkamiesten päätöksiin

huomatessaan että uusia taloja jo rakennetaan. Nykyisin, kun kaavoituksesta tiedotetaan varhaisemmassa vaiheessa, asukkaat myös osaavat tarttua mahdollisuuteen lausua mielipiteensä. Joidenkin haastateltujen mielestä nykyinen avoimempi linja on hyvä asia, toisten mielestä taas huono.

”Kyllä minun kokemukseni on se, että ennen kaikkia tämä osallistumis- ja arviointisuunnitelma on yksi tämän uuden lain parhaita ideoita, joka on vähentänyt näitä konflikteja. Minun tulkintani on se, että koska kansalaiset saavat siinä riittävän aikaisin tiedon, mitä aiotaan, sitten kunta ei ole ehtinyt liikaa sitoutua, valmiimpia ollaan perääntymäänkin siitä ajatuksesta kun ei ole vielä tuhlatu aikaa ja rahaa siihen suunnitteluun, niin on helpompi tehdä semmoinen päätös, että kun ei näy menevän läpi, niin ei tehdä sitten tätä.”

Kokemuksia vuorovaikutuksesta

Vuorovaikutus ja erityisesti asukasosallistuminen on ollut erityisesti MRL:n voimassaolon ensimmäisten vuosien aikana yksi maankäytön suunnittelun näkyvimmistä ja myös kiistellyimmistä elementeistä. Vaikka uuden lain voimaantulosta oli haastatteluajankohtana jo 2–3 vuotta, vaikuttivat monet vuorovaikutukseen liittyvät käsitteet ja käytännöt vielä epäselviltä. Laissa havaittiin tulkinnanvaraisuuksia⁶⁸, eikä esille nousseista epäselvyyksistä ollut olemassa juridisia ennakkotapauksia.

Lain valmistelutyössä ja sen voimaantulon aikoihin mediassa tuotiin esille laajentunutta osallisuuden käsitettä sekä kansalaisten parantuneita vaikutusmahdollisuuksia. Tämä johti joidenkin haastateltujen mukaan harhaan, jonka mukaan asukkaat luulevat saavansa suunnitella ja osallistua suunnittelutyöhön. ”Ylilyönttiin” eli vaikutusmahdollisuuksien liioitteluun osallistui erään haastatellun mukaan sekä toimittajat että ympäristöministeriön virkamiehet.

Haastateltujen mukaan osallistumisen mittasuhteet olivatkin lain voimassaolon alkuvuosina hieman hukassa. Toisaalta asukasosallistumista yritettiin erityisesti suurissa kaupungeissa järjestää mahdollisimman paljon ja ”varman päälle”. Vaatimuksia laajasta osallistumisesta olivat esittäneet sekä asukkaat, järjestöt että virallisemmat tahot. Esimerkiksi Sisäministeriön ja Suomen Kuntaliiton osallisuushankkeilla haluttiin luoda osallistumismyönteisempää ilmapiiriä kuntiin ja kaupunkiin.

⁶⁸ Muun muassa vaikutusten selvittäminen kaavaa laadittaessa, MRL 9§ koettiin liian väljäksi.

Useat haastatellut arvelivat, että vuorovaikutuksen sopivan laajuuden löytämisessä sekä osallistumiskäytäntöjen kehittämisessä on vielä runsaasti työtä. Alun kompasteluista uskottiin vielä päästävän.

”Vaikka valitukset ei vähene. Niin ehkä sitten kun vuosia menee eteenpäin ja se homma kehittyi eteenpäin, niin minä luulen että myöskin ne systeemit järkeistyy ja muotoutuu sitten semmoisiksi, että me opitaan saamaan niistä semmoista konkreettista hyötyä enemmän irti.”

Monet haastateltavat kuvasivat nimenomaan epäonnistuneita vuorovaikutustilanteita. Useimmat kuvaukset epäonnistuneista vuorovaikutustilanteista koskivat *yleisötilaisuuksia*. Yleisötilaisuudet ovat kenties asukasosallistumisessa käytetyin vuorovaikutusmenetelmä. Tilaisuuksia on helppo järjestää ja ne tulevat ehkä edullisimmaksi, mutta ”epäonnistumisen” riski on kaavoittajan kannalta suuri. Yleisötilaisuuksissa on usein se riski, että osallistujien paineet purkautuvat hallitsemattomalla tavalla. Kaavoittaja saattaa saada päällensä henkilökohtaisten solvausten sarjan, tai yksi dominoiva henkilö voi viedä puheenvuorot mahdollisilta muilta halukkailta puhujilta. Yleisötilaisuuksien ilmapiiri on usein epämiellyttävä sekä kaavoittajan että osallistujan kannalta. Tilaisuuksien vetäminen vaatii kaavoittajalta sekä kykyä ilmaista asioita selkeästi ja rauhallisesti, mutta ennen kaikkea vaaditaan rautaista itsehillintää ja hyviä hermoja. Kaikista ei haastateltujen mukaan ole tähän.

Muista osallistumismuodoista haastatelluilla oli positiivisempia kokemuksia⁶⁹. Mainittiin muun muassa henkilökohtaiset kirjeet ja kyselyt osallisille, pajatyöskentely sekä kaavanäyttelyt. Myös internet ja sähköposti mainittiin hyvinä osallistumisvälineinä. Haastateltujen kaavoittajien mukaan sähköpostin ja internetin käyttö on hyvin positiivinen asia, erään haastatellun mielestä jopa ”paras saavutus”. Asukkaat löytävät tietoa, esimerkiksi kaavakarttoja, mihin vuorokaudenaikaan hyvänsä.

⁶⁹ Ei kuitenkaan voida sanoa, että yleisötilaisuudet olisivat pelkästään huonoja osallistumisareenoita ja muut vastaavasti hyviä. Yleisötilaisuudella on omat funktionsa, kuten yleisen ja yhteisen keskustelun käyminen sekä asioista tiedottaminen puolin ja toisin. Paikalla on usein myös toimittajia, jotka nostavat esitellyn hankkeen julkisen keskustelun kohteeksi. Sen sijaan voidaan sanoa, että yleisötilaisuus on epäonnistunut, jos kaavoittaja ei esimerkiksi etukäteen suunnittele tilaisuuden ja siellä esitettyjen mielipiteiden dokumentointia. Kaavoittajan on myös huolehdittava siitä, että tilaisuudessa esitetty informaatio sekä argumentaatio puolin ja toisin on ymmärrettävää ja kestää lähemmänkin tarkastelun.

Oululaisen haastattelun mukaan erään kaavoitusprojektin sivuilla käytiin kuukaudessa 400 kertaa, kun taas saman projektin yleisötilaisuudessa oli 10 ihmistä. Internet tavoittaa haastateltujen mukaan kiireisiä ihmisiä ja esimerkiksi lapsiperheiden vanhempia, joiden voi olla vaikea päästä iltatilaisuuksiin. Palautetta suunnitelmista tulee haastateltujen mukaan ulkomaita myöten. Internet ja sähköposti eivät ole kaikkien käytettävissä, mutta toisaalta niillä voidaan tavoittaa joitakin ryhmiä tehokkaasti.

Haastateltujen mukaan sähköposti tai internet eivät korvaa kaikkea vuorovaikutusta, mutta ne ovat ”suhteellisen miellyttävä vuorovaikutuksen muoto”. Ne säästävät aikaa ja vaivaa sekä asukailta että kaavoittajilta. Sähköinen yhteydenpito koetaan myös neutraalimmaksi kuin kasvotusten tapaaminen. Tapaamisia, joissa hermostunut asiakas tulee kaavoittajan työhuoneen ovelle ”niin että selässä tuntuu tuijotus”, kuvasivatkin monet haastateltavat.

Vuorovaikutuksen hyödyt ja haitat kaavoittajien näkökulmasta

Monia asukasosallistumiseen liittyviä hyötyjä ja haittoja on nostettu esille jo edellä. Olen kerännyt aineistosta kaavoittajien näkemykset vuorovaikutuksesta ja nostan ne esiin yhteen koottuna tässä osiossa. Osa sekä hyödyistä että haitoista on luonteeltaan potentiaalisia. Osa taas koetaan konkreettisina asioina arkisessa työssä. Voidaan ehkä tulkita että asukasosallistumisen haitat olivat kaavoittajien mielestä hyötyjä konkreettisempia. Hyödyt taas koettiin enemmän mahdollisina ja vaikeammin osoitettavina.

Vuorovaikutuksen hyötyjä:

Mainituista hyödyistä ensimmäisenä voidaan pitää sitä, että vuorovaikutteisen suunnittelun myötä toivottiin yhteiskunnallisen avoimuuden lisääntymistä⁷⁰. Aikaisemmin maankäyttöä koskevat päätökset tehtiin haastateltujen mukaan pienessä piirissä, jolloin ne tulivat yleiseen tietoisuuteen usein vasta toteutusvaiheessa. Tähän kulttuuriin moni haastateltu toivoi vuorovaikutteisen suunnittelun tuovan muutosta. Päätöksenteko voi edelleen osin säilyä pienen piirin käsissä, mutta vireillä olevat hankkeet on tuotava julkiseen keskusteluun huomattavasti aiempaa aikaisemmin. Vuorovaikutuksen arveltiin parantavan suomalaista keskustelukulttuuria ja lisäävän yleistä tietoisuutta maankäytön suunnittelusta. Erään esitetyn

⁷⁰ On huomion arvoista, että monet mainitut vuorovaikutuksen hyödyt ovat myös MRL:n keskeisiä tavoitteita (MRL 1§).

näkemyksen mukaan kaavoittajia ei voida vuorovaikutteisen suunnittelun myötä syyttää mahdollisista huonoista päätöksistä, jos päätökset on tehty tarpeeksi avoimessa ja demokraattisessa prosessissa. Myös konfliktien toivottiin vähenevän vuorovaikutuksen avulla. Erään näkemyksen mukaan osallistumista voidaan pitää ”erityisintressien purkautumiskanavana”.

Vuorovaikutuksen avulla voidaan haastateltujen mukaan saada julkista tukea tai vastustusta joillekin ratkaisuille ja siten suunnitelmia voidaan muuttaa varhaisessa vaiheessa. Tämä voi säästää kustannuksia, mutta on myös demokratiaa parhaimmillaan. Vuorovaikutus nähtiin mielipiteiden kartoituksena. Joidenkin haastateltujen mukaan vuorovaikutuksella totutetaan ja jopa väsytetään ihmisiä. Tällöin shokkireaktiot vähenevät ja asukkaat sopeutuvat muutokseen.

Vuorovaikutuksessa asukkaat tuovat esille paikallistietoa, historiaa ja käyttäjän näkemyksen. Heillä on tietoa ihmisten arjesta, jota ei kaavoittajilla aina ole. Vuorovaikutuksen tuloksena voidaan saada hyviä ja hyödyllisiä lausuntoja myös esimerkiksi järjestöiltä. Ihmisiä voidaan sitouttaa sekä suunnitteluprosessiin ja suunnittelumaailmaan että suunnittelun lopputulokseen, esimerkiksi valmiiseen kaavaan. Vuorovaikutus voidaan erään haastatellun mukaan nähdä myös ympäristökasvatuksena, koska suunnitteluprosessin aikana ihmiset saadaan tietoiseksi omasta ympäristöstään ja sen erityispiirteistä (vrt. Horelli & Kukkonen 2002). Saman haastatellun mukaan vuorovaikutus on parhaimmillaan kahdensuuntainen virta, joka opettaa kaikkia osapuolia⁷¹ (vrt. Schön 1991).

Vuorovaikutuksen haittoja:

Haastatteluissa esille nousseet vuorovaikutuksen haitat ovat osittain vastakkaisia edellä esitettyjen hyötyjen kanssa. Riippuu siis näkökulmasta, näkeekö tietyn ilmiön hyötynä vai haittana.

Vuorovaikutuksen haittana pidettiin sitä, että asioita viedään läpi ”huutoäänestyksellä”. Tämän näkemyksen mukaan kaavoittajan asiantuntijuuden merkitys vähenee, jos hänen laatimiinsa suunnitelmiin tulee muutoksia vuorovaikutusprosessin seurauksena. Arveltiin, että osallistuminen voi vähentää kaavoittajan työn tarvetta, merkitystä ja arvostusta. Vuorovaikutus voi myös jopa huonontaa suunnittelun

⁷¹ Näkemyksiä, joissa suunnitteluun osallistuminen olisi nähty laajemmassa merkityksessä ihmisten paikallisen yhteisöllisyyden tai identiteetin rakentajana tai elämänhallinnan parantajana, ei noussut kaavoittajien puheessa esille (vrt. esim. Niemenmaa 2005, 40).

lopputulosta suunnittelijan näkökulmasta. Näkemyksen mukaan tavallisilla asukkailla ei ole suunnittelussa vaadittavaa taitoa ja kokemusta. Tällöin voidaan vuorovaikutusprosessin aikana vaatia suunniteltavaksi jotakin sellaista, jonka kaavoittaja tietää kokemuksensa perusteella huonoksi tai toimimattomaksi ratkaisuksi.

Avoimuuden nähtiin lisäävän tietoisuutta vireillä olevista asioista. Osallistuminen ja vuorovaikutus voivat joidenkin haastateltujen mukaan opettaa asukkaita valittamaan ja tekemään muistutuksia.

Vuorovaikutusprosessin nähtiin hidastavan kaavoitusta. Hidastuminen voi johtua eri syistä: Työmäärä lisääntyy, jolloin prosessi hidastuu, jos siihen ei saada lisätyövoimaa tai jos muun työn määrää (esim. kaavoittajan piirtämiseen tai vaihtoehtojen hahmotteluun käyttämiä tunteja) ei vastaavasti vähennetä. Vuorovaikutus voi hidastaa kaavoitusta myös silloin, jos sen seurauksena muistutusten ja valitusten määrä lisääntyy.

Itse vuorovaikutukseen ja sen järjestämiseen, esimerkiksi osallisten kartoittamiseen ja tavoittamiseen, tilaisuuksien järjestämiseen, muistutuksiin vastaamiseen ja niin edelleen., nähtiin joskus kuluvan kohtuuttomasti työaikaa. Tämän nähtiin vähentävän aikaa ”varsinaiselta suunnittelulta”. Vuorovaikutuksen sanottiin myös lisänneen työn määrää yleensä. Moni haastateltu oli kokenut, että suunnittelijalta puuttuu suunnittelurauhaa, kun osalliset jatkuvasti ottavat yhteyttä, ja kokouksien ja neuvottelujen määrä on lisääntynyt.

Lisäksi jotkut haastateltavat pitivät vuorovaikutusta, erityisesti yleisötilaisuuksia, kaavoittajille henkisesti raskaina ja ikävinä kokemuksina (vrt. Mäenpää et al. 2000, 91–93).

Asukasosallistumisen ongelmien syitä

Mitä sitten nähtiin syinä vuorovaikutuksen ongelmiin? Kaavoittajat nostivat esille käytännöllisiä näkökulmia, mutta tutkijan näkökulmasta eräänä merkittävänä syynä näyttäisivät olevan vuorovaikutuksen ja osallistumisen käsitteiden laajuus ja kirjavat tulkinnat.

Tutkijat tekevät osallistumisesta erilaisia – myös normatiivisia – tulkintoja kuin käytännön suunnittelutyössä olevat. Toisaalta myös tutkimusmaailmassa osallistumista korostavat niin sanotut kommunikatiivisen suunnittelun teoriat ovat jatkuvan keskustelun ja kyseenalaistuksen kohteena. Moni teoreetikko, muun muassa Healey, Sager ja Forester ovat pitäneet lähtökohtanaan tunnettua Habermasin kommunikatiivisen toiminnan

teoriaa. Kuten olen edellä esittänyt, Habermasin malli on ideaali, jota ei ole tarkoitettu suoraan konkretisoitavaksi. (Mm. Leino 2001: 50, 51; Lapintie 1999, 8 & 2003.)

Käytännön suunnittelutyössä osallistumista säätelee viime kädessä maankäyttö- ja rakennuslaki. Osallistumisen ”minimirajojen” käsitteestä on uuden lain myötä haluttu luopua. Käytännössä uusi laki vaatii enemmän tapauskohtaista harkintaa ja antaa enemmän tulkinnanmahdollisuuksia kuin entinen. MRL määrittelee osallistumisen pakolliset elementit. Nämä pakolliset elementit on kuitenkin kaikissa tutkituissa kaupungeissa haluttu toteuttaa laajasti, ja osallistumista on laajennettu erityisesti suurissa ja laajalti vaikuttavissa kaavahankkeissa. Kaikissa kolmessa kaupungissa (Oulu, Tampere, Helsinki) kansalaiset ovat myös vaatineet laajan osallistumisen järjestämistä. Haastateltujen mukaan erityisesti Helsingissä ja Tampereella asukkaat kritisoivat osallistumista edelleen liian vähäiseksi.

Eräs esimerkki osallistumisen käsitteen monitulkintaisuudesta liittyy kaavoitusprosessien tavoitteiden asetteluun ja osallistumisen vaikuttavuuteen. Asukkaille ei ole haastateltujen mukaan ollut selvää, mihin osallistumisella voidaan vaikuttaa ja mitkä asiat taas on lyöty jo ennalta lukkoon. Tämä vaihtelee tietenkin suuresti eri kaavaprosesseissa. Osallistujilla on usein haastateltujen kaavoittajien mukaan *liian suuret odotukset* osallistumisprosesseista. Mielestäni olisikin tärkeää, jos osallistumistilanteiden alussa osallistujille kerrottaisiin mahdollisimman rehellisesti ja selkeästi, mitkä asiat suunnitteluprosessissa ovat työn alla ja mihin taas ei enää voida vaikuttaa. Toisaalta kaavoittajat eivät aina itsekään tiedä, mihin kaavoitusprosessi voi johtaa. Osallistuminen voi saada aikaan ennalta arvioitua suurempiakin vaikutuksia.

Yhtenä selvänä syynä siihen, miksi haastatellut suhtautuvat osallistumiseen penseästi, on kaavoitusaikataulujen kireys ja liian vähäinen kaavoitustoimen työvoima. *Kaavoitusaikatauluissa ei usein ollut otettu huomioon osallistumisen vaatimaa aikaa ja työmäärää.* Osallistuminen ja sen vaatimat valmistelut ja jälkityöt (mm. mielipiteiden kokoaminen, muistutuksiin vastaaminen) ovat työläitä vaiheita. Jotkut haastatellut ehdottivatkin, että kaupunkien kaavoitustoimeen pitäisi saada osallistumisen järjestämiseen erikoistuvaa henkilökuntaa. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirastossa oli haastateltujen aikaan vuonna 2002 kaksi osallistumiseen erikoistunutta vuorovaikutussihteeriä ja haastateltujen mukaan kokemukset olivat hyviä.

Osallistumisen ongelmana voidaan pitää myös sitä, että *vuorovaikutusmenetelmiä käytetään edelleen sangen rajoitetusti*. Yleisötillaisuudet ovat ylivoimaisesti suosituin, muttei aina onnistunein tapa järjestää osallistuminen. Haastatellut tunsivat kyllä muitakin menetelmiä mutta pitivät näitä (esim. Gäturia, tuplatiimiä, pajoja) työläinä ja kalliina. Niiden järjestämiseen ei nähty olevan resursseja, vaikka haluja olisikin. Toisaalta useampi haastateltu mainitsi, ettei tunne kovin monia osallistumismenetelmiä, työn ohessa ei ehdi perehtyä uusiin menetelmiin, eikä tiedä, mistä informaatiota parhaiten löytyisi.

Vaikka haastatellut mainitsivatkin tärkeimmäksi työssä tarvitsemakseen taidoksi kommunikaatiotaidot, *oli ”kommunikaation” suhtautuminen edelleen ristiriitaista*. Monet haastateltavat kertoivat, että he mieluummin ”tekisivät töitä kuin kommunikoisivat koko ajan”. Vuorovaikutus, olipa se sitten viranomaisneuvotteluja tai asukasosallistumista, koettiin usein edelleenkin toisarvoiseksi tehtäväksi, ”epätyöksi” varsinaisen suunnittelutyön rinnalla.

Osallistumisen yhtenä ongelmana voidaan pitää myös sitä, että osalliset ovat kaavoittajien näkökulmasta ainakin osittain ”väärinä”. Olen käsitellyt tätä teemaa edellisessä, suunnittelun asiantuntijuutta koskevassa osiossa.

Osallistumista ei pidetty tehokkaana vaikuttamisen tapana

Eräs kiinnostava havainto on se, että kaavoittajat eivät pitäneet virallisiin osallistumistilaisuuksiin osallistumista asukkaiden kannalta kovin tehokkaana vaikuttamisen kanavana. Osallistumisella voidaan useimpien haastateltujen mukaan vaikuttaa lähinnä yksityiskohtiin, kuten yksittäisten luonnonarvojen säästämiseen tai esimerkiksi kevyen liikenteen kulkureittien sijoitteluun. Itse osallistumisella sen sijaan on vaikea muuttaa hankkeen kokoa, luonnetta tai ylipäänsä olemassaoloa. Haastatellut totesivatkin, että suora vaikuttaminen poliitikkoihin voi olla asukkaiden kannalta huomattavasti tehokkaampi vaikuttamisen kanava. Jos poliitikot kuuntelevat asukkaita eli äänestäjiään ja kääntävät mahdollisesti kelkkansa jonkin hankkeen suhteen, on kaavoittajan vain tyydyttävä demokraattiseen päätökseen. Haastattelussa esitettiin yleensä negatiivisessa sävyssä useita esimerkkejä vahvojen asukasryhmien tuloksellisesta vaikuttamisesta poliittisiin päättäjiin.

Suunnittelijoiden yleistä skeptisyyttä osallistumista kohtaan voi siis lisätä myös se, että sitä ei pidetty tehokkaana vaikuttamisen kanavana eikä sitä kautta tehokkaana työskentelyinstrumenttina. Toisaalta juuri suunnittelijat ovat avainasemassa määrittelemässä sitä, millaisen painoarvon osallistuminen suunnitteluprosessissa saa. Yhtenä, vaikkei suinkaan uutena ehdotuksena tuotiin haastatteluissa esille se, että suunnitelmien taustalla olevat poliittiset päätökset ja sopimukset olisi tuotava selkeämmin esille jo suunnittelun alkuvaiheessa. Tällöin rajoitettaisiin sekä suunnittelijoiden valtaa että vastuuta asukkaiden silmissä. Tämä voisi myös rajata ja tehostaa osallistumisprosesseja.

8 Johtopäätökset

Työn tavoitteena on ollut tutkia kaavoittajaprofession omakuvaa sekä suhtautumista kommunikatiivisen käänteen haasteisiin suunnittelussa. Metatasolla kysymys on professionalismin ja kommunikatiivisuuden suhteesta. Olen selvittänyt, mitä professionalismi on, ja mitä se erityisesti suomalaisten kaavoittajien tapauksessa merkitsee. Viimeisessä luvussa tuon suomalaisten kaavoittajien kokemukset teoreettisen keskustelun piiriin ja tarkastelen, miltä nämä kokemukset professiotutkimuksen valossa näyttävät. Lisäksi hahmotan kommunikatiivisuuden käytäntöön soveltamisen mahdollisuutta kaavoittajaprofession työssä.

8.1 Kaavoittajaprofessio ja valtuutuksen muutos

Professioille ja profesionalisaatiokehitykselle tyypillinen piirre on, että professioiden valtuutusten rajat ja sisällöt muuttuvat ajan kuluessa. Muutokset voivat johtua eri syistä: tiedon ja osaamisen muutoksista, professioiden välisestä kilpailusta tai profession ulkopuolisista tekijöistä, kuten laajemmista yhteiskunnallisista muutoksista. Valtuutuksen muuttuessa tai silloin, kun valtuutukseen kohdistuu muutospaineita, profession sisällä joudutaan punnitsemaan uudelleen työtehtävät ja niiden keskinäinen painoarvo. Eräs keskeinen professionaaliseen toimintaan kohdistuva haaste on tällöin profession roolin ja statuksen säilyttäminen, mutta samalla valtuutuksen rajojen mukauttaminen sellaisiksi, ettei professionaalisen organisaation tai koko järjestelmän toimintakyky heikkene. (Mm. Abbott 1988, 91–97; Hughes 1984, 391–393.)

Vaikka valtuutuksen muutokset kuuluvat professionalisaatiokehitykseen, professioille tyypillisiä piirteitä ovat yleinen muutosvastaisuus sekä yritykset suojautua valtuutusta koskevalta kilpailulta ja häiriöiltä (Abbott 1988,

48–52). Profiessiot kokevat muutokset yleensä uhkana. Profession näkökannalta katsottuna valtuutuksen muuttuminen voi pahimmassa tapauksessa heikentää profession statusta – profiessiotutkimuksen taustaoletuksena yleensä on, että profiessiot haluavat säilyttää tai parantaa, mutta eivät heikentää omaa yhteiskunnallista asemaansa ja arvostustaan.

Tämän työn yksi keskeinen johtopäätös on se, että kaavoittajaprofession valtuutuksen sisältö on sidoksissa kahteen asiaan: ensinnäkin kaavoittajien käsityksiin siitä, mitä ja millaista yhdyskuntasuunnittelu tai kaavoitus on, ja toiseksi käsityksiin kaavoittajien professionaalista roolista. Toisin sanoen se, millaisena suunnittelu nähdään, vaikuttaa myös siihen, millaiseksi kaavoittajat mieltävät oman roolinsa ja valtuutuksensa.

Andrew Abbottin mukaan valtuutus tarkoittaa siis profession tehtäväkenttää, oikeutusta tietyn alan tai sektorin hallintaan (Abbott 1988, 33). Kommunikatiivinen käänne tai suunnittelun kolmannen paradigman vähittäinen esiinnousu voidaan nähdä *kaavoittajaprofession kohdistuvana vaatimuksena valtuutuksen muuttamiseksi*. Suunnittelua koskevien käsitysten muuttuessa muuttuvat myös profession rooliin ja tehtäviin kohdistuvat odotukset. Muutosvaatimuksia on noussut sekä profession sisältä että ympäröivästä yhteiskunnasta.

Valtuutuksen määrittelystä käydään Abbottin mukaan jatkuvaa kamppailua erilaisilla areenoilla: yhteiskunnallisen päätöksentekojärjestelmän areenalla, julkisuudessa sekä työpaikoilla. Yhteiskunnallisen päätöksentekojärjestelmän areenalla Abbott tarkoittaa työn muodollista kontrollia, pääasiassa lainsäädäntöä sekä hallinnollista järjestelmää. (Mts. 59–63.) Tällä areenalla valtuutus on luonteeltaan melko pysyvä, mutta toisaalta valtuutuksen sisältöä ja sen rajoja ei aina ole määritelty yksityiskohtaisesti.

MRL:n voimaantulon jälkeen keskustelu päätöksentekojärjestelmän tasolla on keskittynyt paljolti laista saatuihin kokemuksiin ja sen toimivuuden arviointiin. Tällä areenalla kaavoittajien valtuutusta ei mielestäni lain voimaantulon jälkeen ole kyseenalaistettu, vaan on pikemminkin haluttu katsoa, miten uusi laki eri tilanteissa toimii. Maankäyttö- ja rakennuslaki ei sinänsä määrittele yksityiskohtaisesti kaavoittajien valtuutusta. Laki ja hallinnollinen järjestelmä tarjoavat vain ulkoiset puitteet ja ”raamit” maankäytön suunnittelulle. Kuten edellä on todettu, MRL on hyvinvointivaltiolle tyypillinen *mahdollistava* laki, joka jättää liikkumavaraa viranomaisille ja paikallisille tulkinnoille.

Maankäyttö- ja rakennuslain henki korostaa maankäytön suunnittelun avoimuutta sekä laajaa osallistumismahdollisuutta. Voidaan ehkä tulkita, että kaavoittajien valtuutuksesta käytävä keskustelu tai ”kamppailu” julkisuuden areenalla on lisääntynyt. Tähän viittaa se, että julkinen keskustelu ja paikallinen uutisointi maankäytön suunnittelusta ovat haastattelujen arvion mukaan lisääntyneet. Lisäksi osallistumisesta ja suunnittelun avoimuudesta on keskusteltu paljon tutkijoiden piirissä. Abbottin mukaan julkisuuden areenalla käytävässä valtuutusten määrittelykamppailussa on kyse profession *sosiaalisen ja kulttuurisen auktoriteetin* rakentumisesta (Abbott 1988, 60–62). Nämä ovat profession elintärkeitä kysymyksiä, eikä siis ihme, että julkinen keskustelu voi herättää kiivaita tunteita profession piirissä. Näkemykseni on kuitenkin se, että suunnittelua koskeva julkisuus on Suomessa luonteeltaan lähinnä paikallista. Tähän on synyn se, että suunnittelu kiinnostaa ihmisiä yleensä lähinnä paikallisella tasolla (joitakin valtakunnallisia tai muuten tunnettuja suunnittelutapauksia lukuun ottamatta). Toiseksi kaavoittajaprofessiolla ei ole Suomessa käytävissään omaa, yhteistä keskustelukanavaa, vaan ammattialaa koskevia lehtiä on useita. Tutkimustieto ja tutkijoiden piirissä käytävä keskustelu taas tavoittaa vain rajallisen osan profession edustajista.

Kolmas areena profession valtuutuksen määrittelyyn ovat Abbottin mukaan työpaikat (mts. 64–69). Tulkintani mukaan suurin osa kaavoittajien valtuutuksen määrittelytaisteluista käydäänkin paikallisella tasolla eli jokapäiväisessä kaavoitustyössä. Tähän on synyn se, kaavoittajien valtuutusta ei ole tarkasti määritelty muilla areenoilla. Lisäksi kaavoittajien valtuutus on luonteeltaan moniulotteinen eli se koostuu erilaista osa-alueista. Osa näistä valtuutuksen osa-alueista on ilmeisempiä ja helpommin määriteltävissä kuin toiset. Osa valtuutuksesta taas muodostuu lähinnä ammatillisista käytännöistä ja ajattelutavoista.

Voidaan ajatella, että suomalaisten kaavoittajien valtuutus on osittain sosiaalisesti ja paikallisesti määrittävä ja jatkuvasti erilaisten määrittelykiistojen mukana muuttuva. Lisäksi valtuutus sisältää myös subjektiivisia ja kokemuksellisia osa-alueita. Kaavoittajan valtuutus on osittain sellainen, millaisena hän sen itse haluaa nähdä.⁷²

⁷² Abbottille valtuutus on tiettyyn profession liittyvä keskeinen kollektiivinen ominaisuus ja määre. Abbott ei painotas valtuutuksen subjektiivista ulottuvuutta.

Millainen kaavoittajaprofession valtuutus sitten on ollut, millaisia muutosvaatimuksia siihen kohdistuu ja millaiseksi uusi valtuutus mahdollisesti muotoutuu?

Tällä hetkellä kaavoittajien käsitykset omasta valtuutuksestaan vaihtelevat koko skaalalla hyvinkin perinteisestä näkemystä aivan uudentyyppiseen ajattelutapaan. Uusi ajattelutapa voi olla vielä tällä hetkellä harvinaisempi kuin niin sanottu perinteinen, mutta laadullisen tutkimuksen keinoin ei sen yleisyyttä voida selvittää. Seuraavaksi hahmottelen perinteistä, arvioni mukaan vielä hallitsevaa valtuutusta. Tämän jälkeen hahmottelen, millainen uusi valtuutus ja sen mukainen ”reflektioivan kaavoittajan” roolimalli voisi olla.

Vaikka muun muassa maankäyttö- ja rakennuslaki on lisännyt kommunikatiivisia elementtejä kaavoitukseen, osa kaavoittajista, joita tässä nimittän ”perinteiseksi kaavoittajiksi”, näkee kaavoituksen edelleen Tayloria lainaten ensimmäisen ja toisen paradigman mukaisena fyysisenä ja/tai rationalistisena toimintana, jossa kiinnitetään enemmän huomiota prosessin lopputulokseen kuin sen tavoitteiden asetteluun tai itse prosessiin (Taylor 1998, vrt. Schön 1991, 25, 30–37). Kaavoituksen tavoitteiden ei niinkään nähdä muotoutuvan yhteisissä keskusteluissa osallistumisprosessissa, vaan osallistumistilanteiden avulla halutaan tarjota erityisintresseille ja mielipiteille purkautumiskanava.

Näiden perinteisesti ajattelevien kaavoittajien käsityksissä omasta professionaalista roolistaan korostuvat edelleen neutraalin asiantuntijan roolimalli sekä eron tekeminen muiden osallisten ja maallikoiden rooleihin. Perinteiset kaavoittajat katsovat edustavansa kaavoitusprosessin ainoana osapuolena niin kutsuttua yleistä etua. He myös katsovat olevansa asemansa vuoksi vastuussa yleisestä edusta. Yleisen edun nähdään toteutuvan, kun kaavoittajat arvottavat eri osapuolten tai toimijoiden esittämät näkemykset oman professionaalisen asiantuntemuksensa perusteella (vrt. Rajanti 2003, 28–30; Mäenpää et al. 2002, 93). Tämä mahdollisuus arvottaa erilaista tietoa on ollut eräs keskeinen kaavoittajien perinteisen valtuutuksen osa-alue. Näyttää myös siltä, että perinteiset kaavoittajat eivät ole halukkaita luopumaan tästä valtuutuksen osasta. Professionitutkimuksen näkökulmasta onkin pidetty tyypillisenä sitä, että profession edustajat luovuttavat mielellään pois vain sellaisia tehtäviä, joista luopuminen ei heikennä professionaalien arvovaltaa tai uhkaa näiden professionaalista roolia (Hughes 1984, 391–393; ks. myös Abbott 1988). Kaavoitusprosesseissa kerätyn tiedon arvottaminen on yksi kaavoittajien keskeinen vaikutus-

mahdollisuus tai vallan käytön väline, josta osa kaavoittajista haluaa pitää kiinni.

Yhdyskuntasuunnittelua tai kaavoitusta on pidetty rationalistisen suunnittelun mallissa tieteeseen perustuvana ja neutraalina, teknisenä toimintana, jossa toteutetaan muualla tehtyjä päätöksiä ja arvovalintoja (mm. Taylor 1998, 69–73). Tällöin myös kaavoittajien rooli on nähty enemmän neutraalina asiantuntijaroolina kuin poliittisia arvovalintoja korostavana. Kaavoitusta ja kaavoittajaprofessionaalien työtä on myös pidetty modernin projektin mukaisena itseisarvoisesti hyödyllisenä ja hyvinvointia lisäävänä toimintana (mm. Taylor 1998, 74). Lisäksi suomalaisessa ja pohjoismaisessa hyvinvointivaltioissa kansalaisten hyvinvoinnin ja sosiaalisen tasa-arvon edistäminen ovat olleet lähes epäpoliittisiksi koettuja ja itsestään selvinä päämäärinä. Hyvinvointivaltion professiot, kaavoittajat mukaan lukien, ovat sotien jälkeisellä ajanjaksolla sitoutuneet näihin lähellä sosiaalidemokratiaa oleviin arvoihin (mm. Julkunen 1994, Lapintie 2003). Näiden arvojen edustaminen voidaan tulkita osaksi kaavoittajien ”perinteistä” valtuutusta.

Samalla kun perinteisten kaavoittajien käsitys suunnittelun luonteesta on edelleen vahvasti sidoksissa rationalistiseen ja osittain fyysiseen suunnittelunäkemykseen (vrt. Lehtonen 1991), nojaa heidän näkemyksensä omasta roolistaan suurelta osin funktionalistiseen professionäkemykseen. Oman ammattikunnan jäsenet nähdään itseintresseistä vapaana, hyväntekijöinä (*benevolent*) ja yleistä etua edistävänä professionaaleina. Valtuutuksen legitimaatioperusteena pidetään koulutuksen lisäksi vahvaa kokemusperäistä osaamista ja voimakasta ammattietiikkaa. Suomalaisten kaavoittajien tukena on lisäksi vahva, lainsäädännöllä vahvistettu institutionaalinen asema. (Vrt. Freidson 1979, 105–125.)

Funktionalistiseen professionäkemykseen perustuva itseymmärrys on luonnollinen ja ymmärrettävä professionaalinen ajattelutapa. Se on myös luultavasti tyypillinen useimmille professioille, koska on luontevaa haluta nähdä oma työnsä yhteiskunnallisesti mielekkäänä ja arvostettuna (vrt. Abbott 1988, Hughes 1984, Koskinen & Mykkänen 1989, 5, 6, 28). Ongelmalliseksi ajattelutapa muuttuu vasta silloin, jos siihen nojaten yritetään sulkea professionaalinen valtuutus ulkopuolisen arvioinnin ulottumattomiin. Uusweberiläisen professiotutkimuksen keskeinen merkitys lieneekin ollut sen osoittamisessa, että funktionalistisen käsityksen mukaisia profession ihanteellisia ominaispiirteitä voidaan käyttää tehokkaasti myös professionaalisen monopolisaation tai sulkemisen välineinä (vrt. Collins 1990, 26, 38–39).

Kaavoittajien ”perinteinen” eli viime vuosikymmenien valtuutus on koostunut osa-alueista, joista toiset ovat ilmeisempiä ja itsestään selvempiä kuin toiset. Perinteinen valtuutus on sisältänyt ainakin seuraavat osa-alueet:

1. Tekninen kaavoitustyö eli vastuu kaavaprosessien edistämisestä ja loppuun saattamisesta lakien, normien ja vallitsevien paikallisten käytäntöjen mukaisesti.
2. Asiantuntijavalta sekä vastuu kaavojen sisällöstä ja ”hyvän ympäristön” toteutumisesta⁷³.
3. Kaavaprosessin eri osapuolten näkemysten ja näiltä saadun tiedon arvottaminen.
4. Huolehtiminen omalta osaltaan siitä, että hyvinvointivaltion keskeiset arvot ja päämäärät tulevat huomioituiksi kaavoituksessa.
5. Yleisen edun edustajana toimiminen.

Suunnittelun kommunikatiivinen käänne on sekä teoreettisessa keskustelussa, mutta myös käytännön suunnittelutilanteissa haastanut useita edellä mainituista valtuutuksen osa-alueista. Asiantuntijavalta, sekä roolit tiedon arvottajana ja yleisen edun edustajana on kyseenalaistettu. Tilalle on ehkä tullut myös kokonaan uusia valtuutuksen osa-alueita. Kommunikatiivisen suunnittelun perusajatus, jota myös maankäyttö- ja rakennuslaki korostaa, on kaavaprosessien mahdollisimman suuri avoimuus. Kommunikatiivinen suunnitteluteoria korostaa myös suunnitteluprosessien poliittista ja arvoladattua luonnetta. Suunnitteluprosessissa tulisi siis käsitellä arvoasetelmia (esim. Healey 1997, 29). Ajattelutapa johtaa siihen, että kaavaprosessien tavoitteidenasettelu sekä prosessin eri osallisten tavoitteet ja päämäärät tulevat yhä tarkemman ja toisaalta julkisemman tarkastelun kohteeksi. Tämä koskee myös kaavoittajien asiantuntijuuden sisältöä sekä kaavoittajien prosessin aikana tekemien ratkaisujen ja päätösten perusteluja (vrt. Schön 1991, 298, 299).

Kommunikatiivinen suunnitteluteoria on luonteeltaan proseduraalinen eli se korostaa suunnitteluprosessin sisältöä ja prosessin kulkua. Avoimen kaavaprosessin olisi oltava kokonaisuudessaan eri osapuolten näkökulmasta oikeudenmukainen. Tällöin myös suunnittelun lopputulos on helpommin hyväksyttävissä ja eri osapuolten on mahdollista sitoutua siihen.

⁷³ ”Hyvää ympäristöä” on käsitelty enemmän luvussa 7.1.6.

8.1.1 Kommunikatiivinen käännö on jo tapahtunut

Näkemykseni mukaan suunnittelun kommunikatiivinen käännö on Suomessa käytännössä jo tapahtunut tai tapahtumassa. Tästä on olemassa useita viitteitä. Ensinnäkin osa kaavoittajista näkee jo roolinsa kommunikatiivisen suunnitteluparadigman mukaisena. Professionaalinen valtuutus määrittyy tällöin toisenlaiseksi kuin perinteisillä kaavoittajilla.

Toiseksi, tapahtumassa olevaa kommunikatiivista käännettä kuvaa se, että kommunikaation määrä suunnitteluprosesseissa (ja prosesseista) on lisääntynyt eri syistä ja eri tahot odottavat suunnitteluprosesseilta uudenlaista avoimuutta (mm. Virtanen 1999, Vatiilo 2000; Staffans 2004, Leino 2006). Maankäyttö- ja rakennuslaki tukee kommunikatiivisen suunnittelunäkemyksen ajatusta, vaikka käänteiden syyt ovat kauempana ja laajemmalla kuin uuden lain voimaantulossa.

Professiotutkimuksen piirissä on havaittu, että mitä monimutkaisemmasta organisaatiosta tai järjestelmästä on kyse, sitä enemmän tarvitaan työn jakamisen taitoa sekä siihen liittyvää kommunikaatiota (Hughes 1984, 391–393). Suunnittelujärjestelmä on konkreettinen esimerkki kompleksisesta järjestelmästä, jossa monenlaatuinen viestintä ja vuorovaikutus ovat lisääntyneet. Kommunikaatiotaidoista on tullut eräs keskeinen osa kaavoittajien ammattitaitoa: kaavoittajien on huolehdittava siitä, että suunnitteluprosesseissa tapahtuva kommunikaatio tukee uudella tavalla määrittyvän käytännön suunnitteluprosessin toteutumista. Kiinnostavaa on kuitenkin se, että kommunikaatiota sinänsä ei usein arvosteta. Perinteisten kaavoittajien näkökulmasta kommunikaatio häiritsee ja vie resursseja ”varsinaiselta suunnittelulta”. *Perinteiset kaavoittajat eivät vielä tiedosta suunnitteluprosessissa tarvittavia kommunikaatiotaitoja osaksi professionsa nykyistä valtuutusta.* Vaikka kommunikaatiotaitoja pidetään tärkeänä ammattitaidon osa-alueena, kommunikatiivisuuden merkitystä ja sen eri ulottuvuuksia ei vielä laajasti ottaen ymmärretä.

Kommunikatiivinen käännö vaikuttaa useisiin osa-alueisiin kaavoittajien professionaaliosessa valtuutuksessa. Mutta myös muunlaiset muutokset yhteiskunnallisissa arvoissa ovat kyseenalaistaneet ”perinteisen” valtuutuksen sisältöä. Esimerkiksi hyvinvointivaltioajattelua ei enää pidetä itsestään selvänä. Kaavoittajat näyttäisivät edelleen kannattavan esimerkiksi asukkaiden mahdollisimman suuren tasa-arvoisuuden periaatetta. Tämä ilmenee muun muassa siinä, että rantojen yksityistämiseen suh-

taudutaan kaavoittajaprofession piirissä epäilevästi. Kuitenkin kuntien luottamushenkilöt yhä useammin ehdottavat tai jopa vaativat entisestä tasa-arvoajattelusta poikettavan. Tähän on johtanut muun muassa tietoinen kilpailu hyvätuloisista veronmaksajista. Kaavoittajat kohtaavat entistä enemmän vastustusta myös sosiaalisen asuntotuotannon ja jopa vuokra-asuntojen sijoittamisessa (vrt. Kopomaa 2005).

Millainen sitten olisi kaavoittajaprofession uusi valtuutus kommunikatiivisen käänteen valossa? Alla esittämäni ”perinteisen” ja ”uuden” valtuutuksen välinen vertailu on ideaalityyppinen ja edelleen kehittyvä hahmotelma. On vielä mahdotonta nähdä kommunikatiivisen käänteen nykyistä vaihetta tai sitä, missä määrin rationalistiseen suunnittelunäkemykseen sitoutuva vanha valtuutus on korvautunut kaavoittajien itseymmärryksessä uudella. Vertailuni on luonteeltaan myös selkeän normatiivinen: jos kommunikatiivisen käänteen ajatellaan tapahtuneen, sen tulisi myös johtaa valtuutuksen uudelleenmäärittelyyn sekä kaavoittajaprofession *itsensä* suorittamaan kriittiseen analyysiin tai reflektointiin oman valtuutuksensa sisällöstä (vrt. Schön 1991, 290).

Vanhaa ja uutta valtuutusta tarkasteltaessa voidaan todeta, että tällä hetkellä valtuutus on muutoksen tilassa. Osa kaavoittajista toimii jo ainakin osittain uuden valtuutuksen mukaisesti ja on ottanut erityisesti asiantuntijuutta ja professionaalista roolia koskevien muutosten tiedostamisen positiivisena haasteena. Osa kaavoittajista taas ei pidä muutosta tarpeellisena. Aiheesta olisi varmasti hyvä käydä keskustelua profession piirissä. Tällä keskustelulla voisi olla vaikutuksia myös muun muassa kaavoittajien koulutuksen sisältöihin⁷⁴.

Kaavoittajaprofession institutionaalista asemaa kommunikatiivinen käänne ei mielestäni uhkaa. Maankäyttö- ja rakennuslaki periaatteessa vahvisti, eikä ainakaan heikentänyt kaavoittajien asemaa ja statusta.

⁷⁴ On muistettava, että haastattelumateriaalini kuvaa arkkitehtien koulutuksen osalta aikaa ennen kommunikatiivista käännettä. 1990-luvulta lähtien vuorovaikutteinen suunnittelu ja viestintä eri muodoissaan ovat olleet osa opetussuunnitelmaa erityisesti TKK:n arkkitehtiosastolla ja Oulun yliopiston arkkitehtuurin osastolla (Mäntysalo & Nyman 2002; TKK:n arkkitehtiosaston YKS:n opetuksen kehittämissuunnitelman arviointi internetissä osoitteessa www.tkk.fi/Yksikot/YKS/fin/opetus/kehittaminen/Butterfly.pdf).

Taulukko 7: Kaavoittajaprofession perinteinen ja uusi valtuutus.

Valtuutuksen ulottuvuus	Perinteinen valtuutus	Uusi valtuutus	Huomioita
Vastuu kaavaprosessin läpiviennistä	Tekninen ja juridinen vastuu kaavaprosesseista, "kaavan laatijana toimiminen"	Tekninen ja juridinen vastuu kaavaprosesseista, "kaavan laatijana toimiminen"	Säilyy lähes ennallaan, valtuutus vahvistui MRL:n myötä. Prosessinhallinta vaatii yhä enemmän ammattitaitoa osallisten määrän lisääntyessä
Suhde asiantuntijuuteen	Asiantuntijavalta ja vastuu kaavojen sisällöstä ja "hyvän ympäristön" toteutumisesta	Professionaalisen asiantuntijuuden merkitys säilyy ja voi jopa vahvistua, mutta sitä on toisaalta pyrittävä avaamaan keskustelun avulla osallisten arvioitavaksi ja täydennettäväksi.	Valtuutus muuttuu. Asiantuntijuus on edelleen tärkeä, mutta se ei voi olla "musta laatikko" ⁷⁵ . Asiantuntijuuden (eksper-tiisin) sisältö laajenee kommunikaatio- ja prosessinhallintataidoilla entisestään.
Suhde hyvinvointivaltioon	Hyvinvointivaltion keskeisten arvojen tulkinta ja edistäminen	Hyvinvointivaltion arvoja tulkitaan yhä enemmän paikallisesti ja tapauskohtaisesti.	Valtuutus muuttuu. Kaavoituksen arvojen ja tavoitteiden määrittely muuttuu avoimemmaksi ja poliittisemmaksi
Tiedon portinvartijuus ja tiedon arvottaminen	Eri osallisilta ja lähteistä peräisin olevan tiedon sääntely ja arvottaminen oman "näkemysellisyyden" perusteella.	Arvottamisen tulisi perustua avoimeen keskusteluun ja "kehysten" etsimiseen. Kommunikaation säännöistä on ennalta sovittu ja kaavoittajan tehtävänä huolehtia, että niitä noudatetaan .	Valtuutus muuttuu. Muutos edellyttää profession jäsenten tietoista itsereflektiota sekä kommunikaatiotaitojen kehittämistä.
Suhde yleiseen etuun	Yleisen edun edustajana toimiminen kaavoituksessa	Yleisen edun käsite kussakin tapauksessa tulisi arvioida tapauskohtaisesti. Kaavoittajat yksin eivät edusta sitä itseoikeutetusti.	Valtuutus muuttuu. Yleisen edun edusta-mista ei käytetä enää professionaalisen legitimaation välineenä.
Suhde kommunikaatioon	Kaavoittajalla ei kovin tietoista suhdetta kommunikaation erilaisiin merkityksiin ja ulottuvuuksiin. Kommunikaation tehtävänä pidetään kaavoittajan omien ammatillisten näkemysten edistämistä.	Kaavoittajalla käsitys kommunikaation merkityksestä ja vaikutuksista. Kommunikaation tarkoituksena rakentaa kaavaprosessiin yhteisymmärryksen mahdollisuus.	Valtuutus muuttuu. Edellyttää muutoksia kaavoittajien koulutuksessa ja asennemuutoksia. Käsitys suunnittelun luonteesta muuttuu.

⁷⁵ Musta laatikko on systeemi, josta "tiedämme mitä se tekee, mutta emme tiedä, miten se tekee sen" (vrt. Mäntysalo 2000, 33). Käsittelen mustaa laatikkoa tarkemmin luvussa 8.2.1.

8.1.2 Kaavoittajaprofession reaktiot kommunikatiivisen käänteen vaatimuksiin

Maankäyttö- ja rakennuslain voimaantulo Suomessa nosti esille keskustelua kommunikatiivisen käänteen vaikutuksesta suunnittelukulttuuriin. Käytännössä on usein puhuttu osallistuvasta tai vuorovaikutteisesta suunnittelusta. Keskustelua on leimannut akateeminen sävy (ks. esim. Bäcklund, Häkli, & Schulman [toim.] 2002), joskin muutamia käytännön suunnittelijoiden puheenvuorojakin on esitetty⁷⁶. Myös toimittajat ovat havahtuneet uuden lain tuomiin muutoksiin (ks. esim. Staffans 2004, 306–308).

Professio voi suhtautua valtuutuksen muutosvaateisiin periaatteessa kahdella tavalla: Muutosvaatimukset voidaan yrittää torjua tai vaihtoehtoisesti niihin voidaan yrittää sopeutua (mm. Abbott 1988). Julkisessa keskustelussa osallistuvasta suunnittelusta on ollut nähtävillä molempia strategioita. Myös tämän tutkimuksen aineistossa esiintyivät molemmat suhtautumistavat. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että varsinkin haastatteleminen suurten kaupunkien kaavoittajien keskuudessa erilaiset torjuntareaktiot ovat yleisempiä kuin suunnittelun kommunikatiivisuuden lisäämistä puolustavat puheenvuorot.

Valtuutuksen puolustamisen keinot

Uusweberiläisten professiotutkijoiden näkemyksen mukaan professiot käyttävät erilaisia sulkemisen keinoja monopolisoidakseen tehtävänsä. Vedotaan profession positiivisiin ominaisuuksiin, esimerkiksi korkeatasoiseen ammattitaitoon, ammattietiikkaan tai asemaan yleisen edun puolustajana. Näitä kaikkia reagoititapoja löytyi aineistostani. En kuitenkaan halua käyttää uusweberiläistä *sulkemisen* käsitettä, vaan lainaan mieluummin Andrew Abbottilta omaksuttua ajattelutapaa *valtuutuksen puolustamisesta*. Tämä sen vuoksi, että keskeinen kiinnostukseni ei kohdistu professionaaliseen itseintressiin kuten uusweberiläisessä tutkimuksessa. Pikemminkin valtuutuksen sisältö ja sen muuttumisen dynamiikka ovat kiinnostuksen kohteenani. Kuten Hughes ja Abbott ovat ilmaisseet (Hughes 1984; Abbott 1988), professionaalille toiminta- ja ajattelutavalle on luonnollista puolustaa olemassa olevaa valtuutustaan. Kyseessä ei siis ole pelkkä ”kollektiivinen egoismin toteuttaminen” (Brante 1990, 76), vaan huomattavasti laajakantoisempi professionaalinen ajattelutapa, johon sisältyy muun muassa todellista huolta hyviksi koettujen ammatillisten käytäntöjen säilymisestä.

⁷⁶ Muun muassa Matti Visanti kirjoitti Vieraskynä-palstalla Helsingin Sanomissa 4.4.2001 otsikolla ”Vuorovaikutus ei aina edistä kaupunkisuunnittelua”.

Keskeiset huomiot suomalaisen kaavoittajaprofession valtuutuksen puolustamisesta ovat seuraavat: Ensinnäkin kaavoittajien institutionaalinen rooli maankäytön suunnittelussa on vahva ja etabloitunut, joten suuri osa valtuutuksen suojaamis- tai puolustusyrityksistä ei kohdistu toisiin professioihin eivätkä ne suurelta osin ole seurausta professioiden välisestä kilpailusta⁷⁷. Rajat toisiin professioihin on määritelty kaavoituksessa selkeiksi lainsäädännöllä ja institutionaalisilla käytännöillä ja niitä yleisesti ottaen kunnioitetaan. Pikemminkin valtuutuksen puolustusreaktiot suuntautuvat kaavaprosessin muiden osallisyhmien, pääasiassa ”maalikko-osallisten” sekä jossakin määrin luottamushenkilöiden suuntaan (vrt. Lapintie 2003, Rajanti 2003; Staffans 2004).

Toiseksi, koska kaavoittajaprofessio on luonteeltaan epäyhtenäinen eikä kovin vahvasti järjestäytyneenä, monet valtuutuksen puolustusreaktiot ilmenevät yksittäisinä asenteina ja mielipiteinä. Toisin sanoen toimijana ei kaavoittajien puheessa esiinny niinkään professio organisaationa, vaan profession yksittäiset jäsenet. Tässä tutkimuksessa toki on selvää, että olen haastatellut yksittäisiä kaavoittajia. Toisaalta *tulkitsen yksittäiset näkemykset kollektiivisiksi ja professioiden edustajille tyypillisiksi ajattelutavoiksi*: ne eivät siis ole yksittäisten ihmisten näkemyksiä, vaan pikemminkin koulutuksen ja työuran aikana omaksuttuja professionaalista ajattelutapoja, joihin vaikuttavat muun muassa koulutustausta ja työskentelyorganisaatio⁷⁸. Olemassa olevan valtuutuksen puolustaminen ilmenee sekä kaavoittajien mielipiteissä, että kuvauksissa jokapäiväisistä käytännöistä. Oletan lisäksi, että professionaalisen valtuutuksen puolustaminen on pikemminkin tiedostamatonta reagoitua kuin tietoista sulkemista. (Vrt. Abbott 1988, 62–69.)

Ensimmäinen tyypillinen valtuutuksen puolustamisen tapa liittyy professionaalisen *ammattietiikan* korostamiseen. Monet haastatellut korostivat, että he kokevat velvollisuudekseen puolustaa niin sanottujen heikkojen ryhmien ja ylipäänsä osallistumislanteista puuttuvien ryhmien oikeuksia. Usein näiden ryhmien etu todettiin vastakkaiseksi kuin osallistumislanteissa läsnä olevien tahojen edut. Tällöin osallistuvat tahot voidaan

⁷⁷ Kaavan laatijoiden rekisteri voidaan niin haluttaessa nähdä tästä poikkeuksena. Sen perustaminen on ollut yksi harvoista viimeaikaisista valtuutuksen puolustamisen keinoista, joissa puolustaminen kohdistuu toisiin professioyhmiiin ja on rajanvetoa sen välillä, kuka kuuluu profession.

⁷⁸ En pois sulje sitä, etteivätkö ihmisen persoonallisuus, elämäkokemus, poliittiset näkemykset jne. vaikuttaisi ammatillisiin mielipiteisiin (vrt. Rein & Schön 1991). En kuitenkaan käsittele tätä kysymystä tutkimuksessani.

tulkita ”vääriksi” ja usein hyväosaisiksi oman edun tavoittelijoiksi, jolloin heidän mielipiteidensä legitimaatio jää kaavoittajien silmissä vähäiseksi. Samankaltaisia tutkimustuloksia ovat esittäneet muun muassa Pasi Mäenpää et al. (2000, 89–91) Taina Rajanti (2003, 37) sekä Aija Staffans (2004, 55). Heikkojen ryhmien etujen puolustaminen on varmasti jatkossakin tärkeä osa kaavoittajien valtuutusta. Olisi kuitenkin keskusteltava siitä, onko yksinomaan kaavoittajien tehtävä määrittellä heikkojen ryhmien (vaikkapa tulevien sukupolvien) tarpeet. Kuten olen edellisessä luvussa esittänyt, olisi tärkeää pyrkiä kehittämään heikkojen ryhmien kuulemista niiltä osin, kuin se on mahdollista⁷⁹. Nyt monet kaavoittajat totesivat, että osallistumista tuskin voidaan nykyisestään laajentaa. Syyksi mainittiin usein resurssipula. Kysymys voi kuitenkin olla myös siitä, että kaavoittajat käyttävät heikkojen ryhmien intressien puolustamista perusteluna omien ammatillisten näkemystensä edistämiseen.

Ammattietiikkaan vedoten moni kaavoittaja totesi myös edustavansa kaavoitusprosessissa *yleistä etua* (vrt. Mäenpää et al 2000, 91–93). Yleisen edun näkökulman nähtiin usein puuttuvan muilta kaavoitusprosessiin osallistuvilta tahoilta tai ryhmiltä. Esimerkiksi luottamushenkilöiden tehtävä olisi kaavoittajien mukaan ajatella kokonaisuutta tai yleistä etua, mutta usein nämä kaavoittajien näkökulmasta pyrkivät lähinnä miellyttämään äänestäjäkuntansa. Monilla kaavoittajilla olikin vahva eettinen näkemys ja huoli yleisen edun toteutumisesta: kaavoittajat kokevat olevansa yksin vastuussa siitä. Toisaalta yleisen edun määrittely kussakin tapauksessa jäi, tai haluttiin jättää, kaavoittajan tehtäväksi: todettiin että osalliset edustavat vain omia erityisintressejään. Yleistä etua ei kerrottu etsittävän yhteisen osallistumistilanteissa käydyn keskustelun avulla.

Valtuutusta puolustetaan myös vetoamalla kaavoittajan professionaaliseen *asiantuntijuuteen*. Asiantuntijuutena pidetään sitä *kokonaisnäkemystä tai näkemyksellisyyttä* (olen esitellyt tätä tarkemmin luvussa 7.2), joka kaavoittajille on koulutuksen, mutta pääasiassa työkokemuksen kautta muodostunut. Kaavoituksessa on samanaikaisesti otettava huomioon niin monia näkökulmia ja monen alan erikoistietoa, että sen kaiken välittämistä osallistumistilanteissa pidetään mahdottomana. Kaavoittajat eivät siis useinkaan ole halukkaita ”purkamaan” kokonaisnäkemystensä

⁷⁹ On muistettava, että monet eivät voi tai halua osallistua, vaikka se olisi heidän etujensa mukaista. Kaavojen sosiaalisten vaikutusten arvioinnissa on kehitetty toimintamalleja, joissa erityisesti heikkojen ryhmien näkökulmia tuodaan kaavaprosessiin mukaan sosiaali- terveys- ja opetusviranomaisten sekä ns. kolmannen sektorin viranomaisten välityksellä (ks. esim. Sairinen & Kohl 2004).

perusteluita osallistumistilanteissa. Lisäksi kokonaisvaltaista näkemystä, eli kykyä sovittaa yhteen monenlaista tietoa ja kykyä tehdä synteesejä, ei uskota muilla osallisilla olevan.

Asiantuntijan ja maallikon suhde on perinteisesti perustunut siihen, että maallikko luottaa asiantuntijaan ilman suuria kyseenalaistuksia (ks. kuitenkin Wynne 1996). Kommunikatiivisen suunnittelun idea voidaan kokea kaavoittajien parissa professionaalista asiantuntijuutta kyseenalaistavaksi.

Yhdyskuntasuunnittelu ja kaavoitus voidaan nähdä yhteiskunnallisina instituutioina, joiden avulla rakennetaan ja uusinnetaan kaavoittajien professionaalista asiantuntijuutta (mm. Giddens 1995; Healey 1997, 42–46; Forester 1989, 1993). Maallikkouden avulla konstruoidaan asiantuntijuutta ja myös toisin päin (vrt. Svensson 1990, Bertilson 1990, Larson 1990, Giddens 1995). Asiantuntijuus näyttäytyy kaavoituksessa sosiaalisena suhteena, jossa maallikoilla on oma roolinsa ja kaavoittajilla omansa (vrt. Lapintie 2002, 158–179; Staffans 2004, 244). Maallikoilla on kaavoituksessa subjektiivisen, paikallisen tiedon tuottajan ja/tai erityisintressien edustajan rooli. Kaavoittaja-asiantuntijan näkökulmasta maallikko-osalliset ovat lähinnä ”oman elämänsä asiantuntijoita”. Kaavoittaja taas ei edusta kaavaprosessissa itseään, vaan institutionalisoitua asiantuntijuutta, johon liittyy myös vastuita ja velvollisuuksia. (Vrt. Lapintie 2002, 165–172.)

Asiantuntija–maallikko-asetelma ilmeni haastatteluaineistossa monella tavalla. Kuvaava on esimerkiksi se ajattelutapa, jonka mukaan kaavoittaja on asukkaita ylempänä. Sen sijaan esimerkiksi viranomaisosalliset asetetaan osallishierarkiassa asukkaita korkeammalle: toisia viranomaisia pidetään yleensä luotettavina tietolähteinä ja heidän professionaalista asiantuntijuuttaan kunnioitetaan (vrt. Brante 1990, 84). Koska kaavoittajalla on kaavaprosessissa mahdollisuus arvottaa myös toisilta viranomaisilta saatu tieto, heidän asiantuntijuuttaan ei yleensä koeta uhkaksi. Kokonaisnäkemysten muodostaminen säilyy edelleen kaavoittajan tehtävänä.

Professiotutkijoilla on taustoista riippuen ollut erilaisia näkemyksiä siitä, mihin *professionaalista tietoa* käytetään. Esimerkiksi Collins on korostanut professionaalisen tiedon ritualistista ja symbolista käyttöä sulkemisen välineenä (1990b, 18–21). Abbott (1988) taas korostaa professionaalisen tiedon merkitystä nimenomaan ongelmanratkaisun välineenä. Korostettiinpa kumpaa näkökulmaa tahansa, on kommunikatiivisen suunnittelun näkökulmasta myös professionaalisen tiedon ja sen käyttötapojen oltava kaavaprosessin osallisten arvioitavissa (vrt. Mattila 2003).

Kaavoituksessa on läsnä hyvin monenlaista tietoa. Kaavaprosessia hallitsee kuitenkin kaavoittajien professionaalinen tieto, joka pitää sisällään sekä kaavoitusta ja kaavaprosessia koskevan institutionaalisen tiedon että itse kaavoituksen kohdetta koskevan tiedon (vrt. Horelli & Kukkonen 2002). Kaavoittajien hallussa on kaavoituksessa eräänlainen *tiedon monopoli*, jonka osa kaavoittajista haluaisi säilyttää ammattikunnallaan. Kaavaprosessissa kaavoittajat ensinnäkin *säätävät* tiedon kulkua. Heillä on mahdollisuus valita, mitä tietoa eri tilanteissa on hyödyllistä nostaa esille ja millä tavoin (vrt. Schön 1982). Toiseksi kaavoittajat *arvottavat* keräämänsä tiedon eli voivat valita runsaan ja monenlaatuisen tiedon joukosta sen, jonka he määrittelevät oman näkemyksensä avulla olennaisimmaksi ja pätevimmäksi. Kyse on tiedon politiikasta, vallasta määritellä jokin tieto pätevämmäksi kuin toinen⁸⁰. (Vrt. Häkli 2002, 114–118.) Esimerkiksi monet kaavoittajat yleensä arvostavat enemmän viranomaistietoa ja yhdistyksiltä ja järjestöiltä saatua tietoa kuin niin sanotusti tavallisilta ja yksittäisiltä asukkailta koottua tietoa. Asukasosallistumisen antia tiedon suhteen pidettiin usein vaivaansa nähden vähäisenä ja osallisten argumentteja ennalta arvattavina.

Abbott on korostanut, että professiot pyrkivät suojaamaan valtuutustaan yhteiskunnallisten ongelmien määrittelijöinä ja ratkaisijana abstraktin, *professionaalisen kielen* avulla (1988, 98–104). Abbott viittaa lähinnä tieteelliseen kieleen ja professionaaliseen termistöön. Kaavoituksessa ja maankäytön suunnittelussa käytetty kieli ei ole varsinaisesti tieteellistä, mutta se on silti oma ammattikielensä tai -slanginsa, joka voi olla maallikoille vaikeaa ymmärtää (vrt. Horelli & Kukkonen 2002). Jürgen Habermasin diskursiivisen politiikan yksi perussääntö on se, että kaikkien keskusteluun osallistuvien on argumentoitava ymmärrettävästi (mm. Taylor 1998, 124). Tämä on myös yksi kommunikatiivisen suunnittelun keinoista edistää yhteisymmärryksen mahdollisuutta. Ymmärrettävän argumentaation vaatimus on lähes vastakkainen professionaaliseen taipumukselle puolustaa olemassa olevaa valtuutustaan. Kommunikaation avoimuus ja ymmärrettävyys eivät ole perinteisten professioiden edustajille tärkeäksi tai tavoittelemisen arvoiseksi koettuja arvoja sinänsä. Onkin mahdollista, että kommunikatiivisuus koetaan uhkaksi sekä valtuutuksen sisällön että professionaalisen statuksen suhteen. Haastatteluaineistossani ammatti-

⁸⁰ Kysymys professionaalista tiedosta ja foucault'laisesta tiedon politiikasta jää tämän työn ulkopuolelle. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimuksen kentällä aihetta ovat kiinnostavasti käsitelleet mm. Häkli (2002), Lapintie (2003), Flyvbjerg (1998, 2001) ja Leino (2006).

kielen käyttämisestä valtuutuksen suojaamisen välineenä ei ole montaa esimerkkiä⁸¹. Eräs haastateltava kuitenkin totesi, että kaavoittajat voivat käyttää esimerkiksi ammatillisia, teknisiä termejä maallikkomielipiteiden vasta-argumenteiksi. Moni haastateltava kuitenkin myös totesi, että kaavoittajien olisi pystyttävä selittämään asiat ymmärrettävästi. Ammatikielestä poisoppimista pidettiin haasteellisena tehtävänä.

Kaavoittajien halu suojella perinteistä valtuutustaan näkyy myös toiveissa saada keskittyä profession ydintyöksi koettuun ”varsinaiseen suunnitteluun” eli piirtämiseen ja luovaan suunnitteluun. Sen sijaan vähemmän tärkeiksi koettuja tehtäviä, kuten osallistumisjärjestelyjä (tai jopa osallistumista), hallinnollisia rutiineja kuten vastineiden kirjoittamista sekä esimerkiksi kokouksissa istumista haluttaisiin tehdä vähemmän tai siirtää muille. Tämä on useimmille profesioille tyypillistä *puhdistautumista* (Abbott 65–69; vrt. Hughes 1984, 393). Kaavoittajien parissa ydintyöksi koetaan perinteinen luova suunnittelu. Sen sijaan monet kommunikaatiota sisältävät työn osa-alueet koetaan usein vähemmän tärkeiksi tai mieluisiksi ja niitä oltaisiin valmiita vähentämään.

Suunnittelukulttuuriin liittyvä sanallisen kommunikaation vastaisuus liittyy myös yhä elävään *sankariarkkitehtuurin* perintöön (vrt. esim. Hedman 1992, 169). Vaikka suunnittelijoiden itseymmärrys on lähempänä rationalistista teknikkoa kuin fyysisen suunnittelun sankariarkkitehtiä, nousee myös fyysisen suunnittelun kauden mukainen sankarikaavoittajan roolimalli jonkun verran esille suurten kaupunkien kaavoittajien näkemyksissä. Esimerkiksi tinkimätön oman linjan noudattaminen sekä ”selittelyn” väheksyntä nousivat edelleen esiin joissakin haastatteluissa – nämä haastatellut olivat miehiä. Monilta osallisilta (sekä asukkailta että luottamushenkilöiltä) nähtiin myös puuttuvan perustaidot kaavoituksen ymmärtämiseen. Monet haastatellut kuvasivat erilaisia kommunikaatiotilanteita, muun muassa asukasosallisille järjestettyjä tilaisuuksia, neuvotteluita, kokouksia ja vastineiden kirjoittamista, ikäviksi ja jopa vastenmieliseksi osaksi työtä. Jotkut kuvasivat osallistumista sosiaaliseurusteluksi. Sitä ei pidetty luontevana osana kaavoitusta.

Toisaalta sankariarkkitehtuuriin ja sankariarkkitehtikulttiin suhtauduttiin tietoisesti kriittisesti. Erityisesti haastatellut naispuoliset kaavoittajat kritisoivat sitä. Kritisoitiin muun muassa sitä, ettei arkkitehtiosastojen opinnoissa korostettu kommunikaatiotaitojen merkitystä. Näiden taito-

⁸¹ Jos tätä kysymystä haluttaisiin tutkia, olisi tutkittava todellisia suunnittelutilanteita.

jen rajallisuuteen kerrottiin törmäävän nopeasti nykyisessä käytännön työelämässä. Suunnittelun avoimuuden lisääntyessä myös kaavoittajien työskentelytavat ja erityisesti kommunikointitavat joutuvat yhä avoimemman ja kriittisemmän tarkkailun kohteeksi.

Uusweberiläisessä tutkimuksessa on esitetty, että professionaaliset ryhmät pyrkivät pitämään hallussaan olevan ammatillisen tiedon mahdollisimman vaikeasti saavutettavana. Muun muassa Ivan Illich on todennut (1977), että professionalisaatioprosessi tekee maallikot vähitellen kykenemättömiksi (*disabling*) erilaisten yhteiskunnallisten tai jopa henkilökohtaisten ongelmien käsittelyyn. Haastattelujen perusteella osa kaavoittajista haluaisi kuitenkin asukkaiden ymmärtävän paremmin suunnitteluun liittyvää ammattimaista ajattelutapaa. Jotkut naiskaavoittajat toivat esille ehdotuksen, että kansalaisille tulisi opettaa arkkitehtuurin ja yhdyskuntasuunnittelun perusasioita jo koulussa. Asukkaiden toivottaisiin siis olevan kykenemättömyyden (vrt. Illich 1977) sijasta aktiivisesti kaavoitukseen osallistuvia. Toisaalta se, että kansalaisia koulutettaisiin ajattelemaan samalla tavalla kuin kaavoituksen ammattilaiset, vaikuttaisi osallistumisen luonteeseen: (oletettu) maallikkoperspektiivi korvautuisi ”asiantuntijan” tai ainakin ”asianharrastajan” perspektiivillä (vrt. Staffans 2004, 249). Maallikko sopeutuisi paremmin suunnittelun maailmaan. Tämä helpotaisi joidenkin kaavoittajien näkökulmasta kommunikointia.

Muutokseen sopeutumisen keinot

Andrew Abbottin mukaan professio voi paitsi torjua valtuutukseensa kohdistuvat muutospaineet, myös yrittää *sopeutua* niihin (Abbott, 1988, 33, 58). Edellä olen kuvannut niitä toiminta- ja ajattelutapoja, joiden avulla kaavoittajien ”perinteistä” valtuutusta on pyritty puolustamaan. Kaavoittajaprofession piiristä löytyy kuitenkin myös näkemyksiä, joiden mukaan suunnittelun kommunikatiivinen käänne on otettava vakavana professionaalisen haasteena. Tällöin muutokset valtuutuksen sisällössä nähdään luonnollisina ja väistämättöminä.

Professiolla on Abbottin mukaan periaatteessa kolme mahdollista tapaa vastata uusiin vaatimuksiin. Ensimmäinen on uuden tiedon ja tietotaidon omaksuminen ja abstrahointi profession tarpeita vastaavaksi, jolloin uusi tieto/tietotaito muodostuu osaksi uudelleen määriteltävää valtuutusta. (Abbott 1988, 33–58.) Käytännön työelämässä olevien kaavoittajien parissa uutta ammatillista tietoa hankitaan pääasiassa lukemalla, koulutautumalla, pilottihankkeiden avulla sekä keskusteluissa kollegoiden kans-

sa. Koska kaavoittajaprofessiolla ei ole yhtä yhteistä keskustelufoorumia (esimerkiksi lehteä), ammattikunnan jäsenet muodostavat mielipiteensä luultavasti itsenäisemmin kuin perinteisten, vahvasti organisoituneiden ammattikuntien edustajat. Tällöin näkemyksiin vaikuttavat koulustaustan lisäksi työpaikalla ja työskentelypaikkakunnalla vallitseva ilmapiiri ja arvot sekä vastaajan oma arvomaailma.

Kommunikatiivisuuteen positiivisimmin suhtautuvat ovat ottaneet sen kehittämisen sekä henkilökohtaiseksi haasteekseen että koko työyhteisönsä yhteiseksi kehittämisen kohteeksi. Haastatteluaineistossani erityisesti Oulussa, mutta jossakin määrin myös Tampereella ja Helsingissä osa haastatelluista suhtautui kommunikatiivisuuteen positiivisena haasteena. Kommunikatiivisuus nähtiin suunnittelussa enemmän *käytännön työkaluna* kuin teoreettisena tai filosofisena kysymyksenä. Osallistumista näiden haastateltujen mukaan on kehitettävä, jotta suunnittelun (kaavoituksen) laatu paranisi ja jotta osalliset sitoutuisivat suunnitelmiin entistä paremmin.

Abbottin mukaan toinen tapa vastata valtuutuksen uudistushaasteisiin on parantaa profession valmiuksia tuomalla profession piiriin uusia alan ammattilaisia, jopa kokonaan erillinen professionaalinen ryhmä, joilla on tarvittavaa tietotaitoa (mts. 33–58). Haastatteluapaikkakunnilla on 1990- ja 2000-luvuilla käytetty vähäisessä määrin niin sanottujen vuorovaikutuskonsulttien palveluksia. Helsingin kaupunginsuunnitteluvivastossa on ollut palkattuna vuorovaikutussihteereitä ja -suunnittelijoita MRL:n voimaantulosta saakka. Sekä konsultit että vuorovaikutussihteerit ja -suunnittelijat ovat tuoneet kaavoittajien piiriin uutta tietotaitoa, mutta ei voitane sanoa, että he ainakaan vielä olisivat sulautuneet osaksi kaavoittajaprofessiota.

Kolmas tapa saavuttaa tarpeellinen tietotaso profession sisällä on Abbottin mukaan erikoistuminen tai jakautuminen pienemmiksi yksiköiksi (mts. 104–111). Esimerkiksi kaavoittajaprofessio on vähitellen jakautunut asema-, yleis- ja maakuntakaavoittajiin, joiden tehtävät osittain vaativat erilaista tietotaitoa. Kommunikatiivinen käänne ei ole ainakaan vielä saanut aikaan ilmiötä, jossa osa kaavoittajista erikoistuisi nimenomaan osallistuvaan suunnitteluun. MRL:n oletusarvona lienee, että kaikki kaavoittajat edistävät toiminnallaan kommunikatiivisuutta. Sen sijaan on mahdollista, että osa kaavoittajista syventyy osallistumiseen enemmän kuin toiset. Tällöin esimerkiksi kaavoittaja voi käyttää työssään useampia osallistumismenetelmiä kuin joku toinen. Haastatteluaineistoni perus-

teella näin onkin jo tapahtunut. Rajoitteet osallistumisen kehittämislle ovat luultavasti institutionaalisia: toisissa kunnissa osallistumiseen suhtaudutaan positiivisemmin kuin toisissa. Myös kuntien resurssit ja organisointitavat vaikuttavat kommunikatiivisen suunnittelun kehittämishalukkuuteen: Stressaantuneet ja ylitöitä tekevät ammattilaiset eivät jaksakaan kehittää aktiivisesti omia työskentelykäytäntöjään.

8.2 Professionaalisen itseymmärryksen muutos ja refleктоivan kaavoittajan malli

Edellä olen kuvannut sitä, millainen kaavoittajien professionaalinen valtuutus on viime vuosikymmeninä ollut ja millaiseksi uusi valtuutus saattaa vähitellen muodostua. Olen myös kuvannut kaavoittajien reaktioita muutosvaatimuksiin. Tämän luvun tavoitteena on pohtia tarkemmin kommunikatiivisen käänteen myötä hahmottuvan uuden valtuutuksen sisältöä sekä sitä, mitä vaikutuksia uuden valtuutuksen sisällön omaksumisella voi profession itseymmärrykselle olla. Itseymmärryksellä tarkoitan kaavoittajien käsitystä itsestään professionaalina toimijoina.

Kaavoittajien itseymmärrys on tällä hetkellä usein perinteistä, teknis-rationaalista eli funktionalistista professiokäsitystä edustava. Tämän ajattelutavan mukaan kaavoittaja ratkaisee ongelmia, jotka ovat etukäteen ja muualla määriteltyjä; vastuu on poliittisilla luottamushenkilöillä. Kaavoittaja ajattelee professionaalisen tietotaitonsa ja ominaisuuksiensa perusteella olevansa ainoa ongelman ratkaisuun laajasti kykenevä siten, että ongelma tulee ratkaistua yleisen edun mukaisesti. Osallisilta saadun tiedon arvottaminen nähdään usein edelleen epäpoliittisena toimintana ja neutraalina asiantuntijatehtävänä. Kaavaprosessissa kaavoittajien huomio kiinnittyy enemmän ratkaisuun kuin itse prosessiin – tämä on seurausta siitä, että viranomais-kaavoittajalla on vastuu ratkaisun aikaansaamisesta. Ajattelutavasta aiheutuu kuitenkin ongelmia muun muassa sen vuoksi, että osalliset pitävät myös kaavaprosessia tärkeänä ja tällä hetkellä prosessi koetaan usein epäoikeudenmukaiseksi (esim. Staffans 2004, Leino 2006).

Kaavoittajille tärkeä osa professionaalista ammattitaitoa on *näkemyksellisyys*. Tämä näkemyksellisyys on kaavoittajien *tacit knowledgeä*, sanoiksi pukematonta tietoa. Se muodostaa kaavoittajien kaavaprosessin aikana tekemien monien päätösten ja valintojen perustan, mutta näitä perus-

teita on kaavoittajien mukaan mahdotonta kuvata hankaliksi koetuissa osallistumistilanteissa. Näkemyksellisyys koostuu lyhyesti määriteltynä *runsaan ja monialaisen tiedon arvottamisesta ja yhteensovittamisesta sekä kyvystä tehdä synteesejä*. Osallisilla ei samanlaisia kykyjä oleteta yleensä olevan.

Kaavoittajaprofession edustajat ovat olleet haluttomia kuvailemaan näkemyksellisyytensä sisältöä luultavasti monesta syystä. Professiontutkijoiden mukaan (mm. Brante 1990, 84; Collins 1990b, 18–21, Abbott 1988, 98–104, ks. myös Bourdieu 1983, 24–26) professionaalisen osaamisen kuvailu ja arviointi on riski: se voi romuttaa profession statusta ”paljastaessaan” osaamisen käytännöllisen laadun. Se voi myös demystifioida profession olemusta, johon arkkitehdeilla ja arkkitehtikaavoittajilla on liittynyt luova geniusmyytti (mm. Mattila 2003, Nyman 2003, Rajaniemi 2006).

Toisaalta kaavoittajat eivät ehkä myöskään *osaa* kuvata sanoiksi pukematonta tietoa, koska erityisesti sankariarkkitehdin roolimalliin ei ole kuulunut tekemisen selittäminen. Tekemisen kuvaamista ja analysointia ei ehkä ole arkipäivän työssä edes osattu kaivata tai siihen ei ole ollut aikaa. On myös muistettava, että sitä ei aiemmin ole laajemmassa mittakaavassa profession jäseniltä vaadittu. Oleellista on myös se, että keskustelu sanoiksi pukemattomasta tiedosta edellyttää kommunikaatiotaitoja tai ainakin kommunikaation merkityksen tiedostamista. Kaavoittajien koulutuksessa niin Suomessa kuin monissa muissa maissa kommunikatiiviset taidot eivät ole 1990-luvulle saakka korostuneet (vrt. Svensson 1990; Forester 1999, 5). Tilanne on kuitenkin koulutuksen osalta muuttunut tai muuttumassa.

Professionaalisen näkemyksellisyyden kuvailu toisi esille sen, että kaavoittajien ammatilliset näkemykset perustuvat myös *arvoihin* ja arvostuksiin, eikä vain perinteisesti neutraaliksi määriteltyn professionaaliseen tietoon. Vaikka suunnitteluteoriaa ja jopa käytännön suunnittelijoiden käsitystä suunnittelusta on pitkään hallinnut rationalistinen näkemys, suunnittelukäytännöt ovat tuskin koskaan vastanneet rationalistista mallia. Käsitystä suunnittelusta epäpoliittisena, rationalistisena ja teknisenä toimintana ryhdyttiin kritisoimaan jo 1960-luvulla (vrt. Pakarinen 2002, 80–84; Häkli 2002, 112; Taylor 1998; Mäntysalo 1999). Onkin kiinnostavaa, että kaavoittajien näkemykset professionaalista roolistaan edelleen vastaavat enimmäkseen fyysisen tai rationalistisen suunnitteluparadigman mukaista profession roolia. Vaikka kommunikatiivisten taitojen tarpeellisuus myönnetään, kommunikointi nähdään edelleen useimmiten suunnittelusta erillisenä tai jopa sitä haittaavana toimintana.

Käytännön kaavoitustyö ei siis aina vastaa vallitsevia näkemyksiä suunnittelusta eikä suunnittelijan roolista. Tällöin kaavoittajaprofession kannalta voisi olla hedelmällistä miettiä professionaalisen *itseymmärryksen* tietoista muuttamista kohti sitä roolia, joka kaavoittajilla jo todellisuudessa on – tai joka heille kuuluu, jos he ovat halukkaita ottamaan sen vastaan. Selitän seuraavaksi, mitä tämä prosessi tarkoittaa ja mitä se merkitsisi eri näkökumista.

8.2.1 Refleктоivan kaavoittajan malli ja sen merkitys kaavoittajaprofessionille

Kommunikatiivisen suunnittelun perusidean ”pelottavuus” kaavoittajaprofession kannalta on se, että se haastaa perinteisen näkemyksen asiantuntijuudesta ja professionaalisuudesta. Samalla se raottaa kaavoittajien ”mustaa laatikkoa”⁸² eli professionaalista työkalupakkia. Professionaalisen ammattitaidon ydintä, sanoiksi pukematonta tietoa, vaaditaan yhteisen keskustelun pohjalta arvioitavaksi.

Suunnittelun tutkimuksen kansainvälisellä kentällä on toki pohdittu sitä, millainen suunnittelijan tai plannerin rooli on ja millainen sen tulisi olla. Osa normatiivisista pohdintoista liittyy läheisesti kommunikatiivisen suunnittelun teorian kehittämiseen (mm. Forester 1989 & 1999). Osa keskustelusta taas on käytännönläheistä, mutta nähtävä hyvin kulttuurisidonnaisessa kontekstissa (mm. McClendon 2003; Myers & Banerjee 2005). Kaavoittaja- tai planneriprofession roolia on sen sijaan harvoin lähestytty professiotutkimuksen näkökulmasta, jossa korostuvat professionaalisen tiedon tai asiantuntijuuden käsitteet (vrt. Evans 1995; Edman 2001). Donald A. Schönin refleктоivan ammattilaisen malli (1991) on kiinnostava sen vuoksi, että siinä pohditaan professionaalista asiantuntijuutta samalla kun yhtenä empiirisen tutkimuksen kohteena on ollut nimenomaan planner-professio. Schönin tarkoituksena ei kuitenkaan ole ollut kehittää suunnittelun teoriaa (vrt. Healey 1997; Rein & Schön 1991; Mäntysalo 1999). Soveltamalla Schönin refleктоivan ammattilaisen mallia suomalaisiin kaavoittajiin ehdotan, miten kaavoittajat voisivat reflektionin avulla

⁸² Raine Mäntysalon systeemitieteellisesti painottuneessa väitöskirjassa, jossa käsitellään maankäytön suunnittelua organisaatioiden oppimisprosessin näkökulmasta (2000), määritellään *musta laatikko* ”systeemiksi, jonka rakenteesta me emme tiedä mitään paitsi sen, joka voidaan päätellä sen toimintatavasta, sen panoksen ja tuotoksen ominaisuuksista” (Mäntysalo 2000, 33, ks. myös Chadwick 1978, 43). Mäntysalolle *musta laatikko* on myös ”analyysin perusyksikkö, josta tiedämme mitä se tekee, mutta emme tiedä, kuinka se tekee sen” (Mäntysalo 2000, 33, ks. myös Bateson 1987, 39–40).

kehittää rooliaan professionaalisisina asiantuntijoina niin, että se vastaa paremmin kommunikatiivisen suunnitteluparadigman mukaista roolia.

Luvussa 4.3.2 olen esittänyt Schönin vertailun perinteisen professionaalisen ja refleктоivan ammattilaisen ajattelutavoista (Schön 1991, 300–302). Refleктоivan ammattilaisen rooli koostuu ominaisuuksista ja ajattelutavoista, joita sovellan ”refleктоivan kaavoittajan malliin”. *Olennaista tässä mallissa on sekä kaavoittajan harjoittama oman toimintansa refleктоinti, että pyrkimys yhdessä osallisten kanssa käytävään refleктоivaan keskusteluun, jota voidaan kutsua Schönin tapaan framing-menettelyksi tai kehysten etsimiseksi.* Myös suunnitteluteoreetikko John Forester on korostanut molempien refleктоintitapojen merkitystä: Refleктоimalla yksin kaavoittaja voi oppia olennaisia asioita koskien omaa työtään, refleктоimalla yhdessä suunnittelun osallisten kanssa myös oppimisprosessista tulee yhteinen. (Forester 1999, 2–5.) Koska refleктоinti edellyttää kommunikaatiota, refleктоivan kaavoittajan ammattitaidon keskiössä ovat substanssiosaamisen lisäksi kommunikaatiotaidot.

Refleктоivan kaavoittajan malli

Refleктоiva kaavoittaja on kaavoituksen ja yhdyskuntasuunnittelun ammattilainen, joka

- tiedostaa kommunikaation ja kommunikatiivisuuden roolin ja merkityksen kaavaprosesseissa⁸³.
- tunnistaa jokaisen kaavaprosessin uniikin ja ainutkertaisen luonteen⁸⁴.
- työssään kiinnittää erityistä huomiota kaavoitusprosessin tavoitteiden asetteluun yhteisessä keskustelussa eri osallisryhmien kanssa. Hän kartoittaa mahdollisimman monia näkökulmia, myöntää mahdolliset ristiriidat ja etsii kritiikkiä suunnitelmiin tai eri vaihtoehtoihin⁸⁵.
- kiinnittää erityistä huomiota siihen, että kaavaprosessi on luonteeltaan mahdollisimman oikeudenmukainen ja avoin⁸⁶.
- ymmärtää kaavaprosessin arvoilla ladatun luonteen ja pyrkii valottamaan eri osapuolten arvoja ja lähtökohtia – myös omiaan framing-keskustelun avulla⁸⁷.

⁸³ Schön 1991, 204–235; Svensson 1990.

⁸⁴ Schön 1991, 14–20, 129; vrt. Häkli 2002, Flyvbjerg 2001.

⁸⁵ Schön 1991, 37–42, 300–301.

⁸⁶ Schön 1991, 11–20, 37–42; Healey 1997, 48–55; Forester 1989, 1999.

⁸⁷ Schön 1991, 309–315.

- tiedostaa omat, osallisia koskevat esioletuksensa ja ennakkoluulonsa, mutta ei jää niiden vangiksi.
- haastaa osalliset keskusteluun suunnittelukysymyksistä ja niihin liittyvistä arvoista ja katsoo, miten keskustelukumppani vastaa haasteeseen. Osallisella voi olla ”vääriä” tai rajoittunutta tietoa, mutta se voi olla myös oikeaa. Oleellista on keskustella mahdollisimman perusteellisesti ja eri positioita pohtien⁸⁸.
- myöntää oman asiantuntijuutensa ja näkökulmansa rajoitukset. Tämä voi tarjota oppimisen mahdollisuuden, sekä tilaisuuden etsiä ratkaisuja yhdessä. Schönin mukaan refleктоiva ammattilainen *hyväksikäyttää* omaa tietämättömyyttään sekä pyytää ja olettaa saavansa apua⁸⁹.
- nauttii omasta asiantuntemuksestaan ja sallii toistenkin kunnioittaa siitä.

Kaavoitusprosessin läpivieminen vaatii monialaista asiantuntijuutta, jossa kommunikatiivisilla taidoilla ja prosessiosaamisella on entistä korostuneempi merkitys varsinaisen substanssiosaamisen lisäksi⁹⁰.

Mitä refleктоivan kaavoittajan roolimallin toteuttaminen sitten merkitsisi kaavoittajaprofessiolle? Erittelen mahdollisia vaikutuksia kuvassa 4, jossa kaavoittajien musta laatikko, eli profession ulkopuolisilta suljettu ammattitaito, on avattu. Siinä vaikutukset on esitetty omina dimensioinaan. Näkemysni mukaan mustan laatikon avaamisesta olisi kaavoittajille hyötyä, mutta se toisi mukanaan myös vakavasti otettavia professionaalisia haasteita.

A. Henkilökohtaisen työn mielekkyys voi parantua

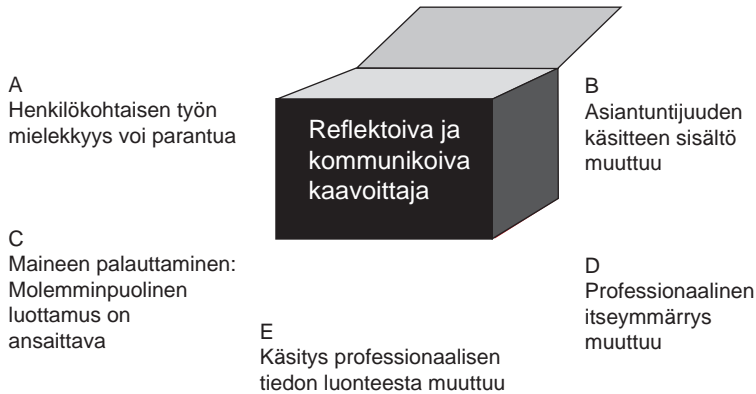
Ensimmäisenä ulottuvuutena ovat mustan laatikon avaamisen mahdolliset positiiviset puolet kaavoittajaprofessionaalien henkilökohtaiselta kannalta. Refleктоiva kaavoittaja etsii ja tunnistaa jokaisessa kaavopro sessissa uniikit piirteet. Uniikin tunnistaminen voi vähentää rutiinin tunnetta, lisätä tietoista uuden oppimista sekä lisätä työn mielekkyyttä ja kiinnostavuutta. Se voi kenties myös helpottaa työssä jaksamista ja jopa työnteosta nauttimista.

⁸⁸ Schön1991, 301.

⁸⁹ Schön 1991, 269, 301.

⁹⁰ Schön 1991, 300; Forester 1999, 3.

Kaavoittajien ”mustan laatikon” avaaminen

Kuva 4. Kaavoittajien ”mustan laatikon” avaaminen

Kaavaprosessiin liittyvien vaikeuksien ja ristiriitojen avoin myöntäminen voi helpottaa työskentelyä. Ristiriidat kuuluvat prosessiin ja niitä on voitava käsitellä osana sitä. Ristiriitojen ja kritiikin käsittely tarjoaa parhaimmillaan oppimisen mahdollisuuden myös kaavoittajalle. Jos lisäksi osallisten luottamus kaavoittajien prosessiosaamiseen paranee, se voi omalta osaltaan lisätä työn mielekkyyttä.

B. Asiantuntijuuden käsitteen sisältö muuttuu

Reflektioivan kaavoittajan mallin myötä käsitys kaavoittajan professionaalista asiantuntemuksesta laajenee. Kaavoitukseen liittyvän substanssiosaamisen lisäksi asiantuntemuksessa korostuu prosessiosaamisen merkitys. Reflektioivan kaavoittajan mallin eräs ulottuvuus on se, että siinä professionaalisen toiminnan keskeisinä kiinnostuksen kohteina ovat kaavoituksen tavoitteiden asettelu sekä prosessinhallinta.

Osallisten kannalta on tärkeää, että kaavoitusprosessi koetaan avoimeksi ja oikeudenmukaiseksi. Malli korostaa myös asiantuntijuutta, joka edistää yhteistyötä ja kommunikaatiota eri osallisten kanssa. Kimmo Saariston kuvaamasta perinteisestä professionaalisen asiantuntijuuden mallista (Saaristo 2000, 117, 118) poiketen reflektioivan kaavoittajan mallissa tietoa kulkee joka suuntaan, eikä vain ”ylhäältä alaspäin” asiantuntijalta maallikolle.

Reflektoivan kaavoittajan mallin tarkoitus ei kuitenkaan ole kiistää kaavoituksen institutionaalista luonnetta. Kimmo Saariston avoimen asiantuntijuuden malli (2000) on mielestäni maankäytön suunnittelun maailmaan liian irrallinen ja utopistinen. Ei ole kovin todennäköistä, että kaavoitukseen liittyvät institutionaaliset rakenteet, kuten kaavoittajien koulutus, valtio – ja kuntaorganisaatiot viranomaisineen, lainsäädäntö ja niin edelleen muuttuisivat kovin nopeasti. Sen vuoksi voi olla hedelmällisempää kehittää kaavoitusta niissä institutionaalisissa puitteissa kuin on mahdollista (vrt. Staffans 2004). Toisaalta, vaikka tarkoitus ei ole romuttaa kaavoituksen institutionaalisia rakenteita, reflektoivan kaavoittajan malli voi syvällisesti vaikuttaa niihin. Erityisesti sillä voi olla kuntatason paikallisia vaikutuksia ja sen vuoksi se voi kohdata vastustusta. (Vrt. Schön 1991, 326, 327; Mäntysalo 1999, 21; Argyris 1993, 8, 9.)

Lähtöoletus mallissa on, että kaavoittajalla on kaavaprosessissa erityinen asiantuntijan asema, joka poikkeaa muiden osallisten roolista. Kaavoittajalla on institutionaalinen vastuu kaavaprosessin edistämisestä ja läpiviennistä. Sitä lisäävät entisestään vaatimukset avoimesta, rehellisestä ja keskusteleavasta prosessista. Lisäksi kaavoittajan vastuuna on tuoda esille kaikki ne kaavan sisältöä koskevat asiat ja näkökohdat, joita hän pitää professionaalisen osaamisensa perusteella tärkeinä (ja kenties myös ne, joita hän ei pidä tärkeinä). Reflektoiva kaavoittaja tuo parhaansa mukaan esille myös perustelut näkemyksilleen. Toisaalta reflektoiva kaavoittaja tunnustaa *asiantuntemuksensa rajat* tai rajoitukset, ja on valmis keskustelemaan niistä osallisten kanssa. Asiantuntemuksen rajat voivat liittyä esimerkiksi tiedon tai kokemuksen puutteeseen, tai erikoituneeseen professionaalisen tarkastelunäkökulmaan⁹¹. Lisäksi asiantuntemuksen rajat voivat liittyä myös henkilökohtaisiin arvoihin ja arvostuksiin: jos kaavoittaja ei ole erityisen kiinnostunut jostakin kaavoituksen osa-alueesta (esim. ympäristökysymyksistä), hän ei välttämättä myöskään aktiivisesti kehitä siihen liittyvää osaamistaan. Oman asiantuntemuksensa rajoitusten myöntäminen ja niistä keskustelu ovat luonnollisesti haasteellisia tehtäviä.

Vaikka kaavoittajan asiantuntijuus on reflektoivan kaavoittajan mallissa institutionaalista, malli ei kuitenkaan oleta, että kaavoittajan ja (maalikko-)osallisten välillä vallitsee itsestään selvä auktoriteettisuhde (vrt. Giddens 1995, 119; Beckman 1990, 127, 128). Pikemminkin professionaalinen

⁹¹ Esimerkiksi Aija Staffans kuvaa väitöskirjassaan (2004, 244), että kaavojen valmistelijat tarkastelevat kaupunkiympäristöä ”ulkoapäin”; lähinnä ohjelmien suunnitelmien ja strategioiden toteuttamiskohteina.

asiantuntija-auktoriteetti on ansaittava kommunikaation avulla jokaisessa kaavaprosessissa uudestaan.

C. *Maineen palauttaminen:
molemminpuolinen luottamus on ansaittava*

Viime vuosina Suomessa kaavoittajiin, kaavoitukseen ja laajemminkin suunnittelukulttuuriin on kohdistunut runsaasti kritiikkiä ja jopa epäluottamusta⁹². Toisaalta, kuten tässä tutkimuksessa ilmenee, kaavoittajien suhtautuminen kaavaprosessien osallisiin on joskus vähintäänkin yhtä epäluuloista ja kriittistä⁹³. Samalla osallistumisen todellinen vaikuttavuus on kyseenalaistettu. Tilannetta, jossa olemme, voidaan nimittää Raine Mäntysaloo lainaten patologiseksi (Mäntysalo 1999, 19–23). Osa kaavoittajista luottaa edelleen rationalistisen suunnittelun malliin ja siihen liittyvään käsitykseen kaavoittajan professionaalisen neutraalista, tiedeperustaisesta asiantuntijan roolista. Käytännön kaavoitustyössä tämä rooli ei kuitenkaan toimi, vaikka vanhoja käsityksiä voidaan näennäisesti ylläpitää. Seurauksena ovat molemminpuolinen epäluuloisuus ja toistuvat konfliktit.

Reflektion harjoittaminen kaavaprosessin aikana ja sen jälkeen tarjoaa virheistä oppimisen mahdollisuuden. Koska kaavoituskohteet ja – tilanteet ovat ainutlaatuisia, samoja virheitä ei kannattaisi toistaa. Tällä on todellista merkitystä kaupunkisuunnittelussa, jossa professionaalisen toiminnan kohteet ovat laajoja ja koskettavat monia.

Oppiva, kontekstisidonnainen kaavoitus ja refleктоiva kaavoittaja voivat auttaa myös kaavoituksen (menetetyn) maineen palauttamisessa eri osallisryhmien silmissä (vrt. Nyman 2003). Kaavoittajan suorittamalla avoimella oman toimintansa reflektoinnilla osallistumistilanteissa – hän voi esimerkiksi pyrkiä kuvailemaan prosessin aikana tekemiensä valintojen perusteita – olisi luultavasti paljon positiivisia vaikutuksia.

Luottamuksen lisääntyminen sekä kaavoitusprosessia että kaavoittajaprofessiota kohtaan syntyy kuitenkin vain, jos myös kaavoittajat luottavat muihin osallisiin sekä tunnistavat ja ovat valmiita myöntämään näihin kohdistamansa ennako-oletukset. Ei voida esittää, ettei ennako-oletuksia olisi, koska kaikki suunnittelun osapuolet, myös kaavoittajat, tarkastelevat toisiaan ja määrittävää suunnittelutapausta omien

⁹² Tutkimusmaailmassa ilmiötä ovat kuvanneet mm. Leino (2001; 2006), Häikiö (2005), Staffans (2004), Nyman (2003), Mäntysalo (1999).

⁹³ Ks. esim. Rajanti 2003.

”kehystensä” läpi (Schön 1991, 309–315). Sekä omien että toisten kehysten tunnistaminen on kuitenkin askel kohti avoimempaa suhtautumista eri osapuolia kohtaan.

Haastatteluissa monet kaavoittajat totesivat, että osallisilta saatava tieto on kaavoittajien näkökulmasta usein ennalta arvattavaa. Tyypillinen esimerkki on se, että asukkaiden arvellaan yleensä vastustavan elinymäpäämistään koskevia muutoksia. Toisinaan kaavoittajat epäilivät osallisten mielipiteiden aitoutta ja tarkoituksellisuutta. Osallisia ei kuitenkaan yleensä olla valmiita haastamaan laajempaan keskusteluun kaavoituksessa mukanaolevista arvoista. Ilmeisesti osallistumistilanteet (kuten yleisötilaisuudet) eivät rohkaise kaavoittajia peräänkuuluttamaan yleistä reflektointia ja ”framingiä”, erilaisten näkökulmien tarkastelua. Reflektoivan kaavoittajan mallin mukaisesti toimiva kaavoittaja kuitenkin haastaa osallisia rohkeasti perustelemaan näkemyksiään ja keskustelemaan niistä.

Tämän ei pitäisi olla mahdotonta ainakaan sikäli, että kaavoittajien mukaan suuri osa osallisista on sosiaalisesti ”hyväosaisia”: koulutettuja, verkostoituvia sekä keskustelu- ja kommunikaatiotaitoisia.

Ongelmia ja ennako-oletuksia voi tuottaa myös se, että osallistuminen usein ”käsikirjoitetaan” samalla tavalla, eli osallistumisjärjestelyt toistavat tiettyä yleisötilaisuuden kaavaa. Arvoja pohdiskelleva, syvälinen keskustelu ei välttämättä onnistu yleisötilaisuudessa (vrt. Healey 1997, 258). Tällöin olisi otettava laajemmin käyttöön muita osallistumisen muotoja ja menetelmiä.

Kaavoittajaprofession jokaisella yksittäisellä jäsenellä on oikeus nauttia arvostusta työssään. Luottamus ja arvostus on kuitenkin ansaittava. Matti Vati (2000, 19, 20) toteaa, että vuorovaikutus kaavoituksessa ei ole osoittautunut helpoksi toteuttaa ja organisoida. Kaavoittajien olisi Vatiin mukaan pyrittävä löytämään ennakkoluulottomasti keinoja, joilla kussakin tilanteessa on tuloksellisinta toimia. Vati korostaa ennen kaikkea sitä, että vuorovaikutuksen idea olisi sisäistettävä. Vuorovaikutusta ei pitäisi esimerkiksi käyttää manipulointiin jonkin tietyn suunnitteluvaihtoehdon toteuttamiseksi. Luottamus suunnittelijaan syntyy hitaasti, mutta voi tuhoutua hetkessä.

D. Professionaalinen itseymmärrys muuttuu

Professionaalisen itseymmärryksen kannalta reflektioivan kaavoittajan malli nostaa esille kaksi tärkeää lähtökohtaa: ensinnäkin todetaan, että

suunnittelu on luonteeltaan poliittista ja toteuttaa aina joitakin valittuja (tai valittavia) arvoja. Kaavoittajan institutionaalinen asema kaavaprosessissa ei tee kaavoittajan hallussa olevasta tiedosta oikeutetumpaa tai erilaista kuin toisten osallisten. Myös kaavoittajan professionaalinen tieto on arvoihin ja taustaoletuksiin sidottua. Se ei siis ole arvoneutraalia, ”tieteellisiin tosiasioihin perustuvaa”, eikä yksinomaan sen avulla voida määrittellä esimerkiksi ”yleistä etua”⁹⁴. Kaavoittajien funktionaaliseen professiokäsitykseen perustuva itseymmärrys korvautuu refleктоivan kaavoittajan mallissa ”refleктоivan professionaalin” itseymmärryksellä.

Toinen kaavoittajien itseymmärryksen kannalta tärkeä lähtökohta mallissa on se, että se olettaa suomalaisen yhteiskunnan fragmentoituneen (vrt. Healey 1997; Häkli 2002). Kollektiivinen kokemusperintö ja yhtenäiskulttuuri ovat kadonneet, sikäli kun niitä joskus on ollut. Enää ei voida olettaa olevan yhtä yhteistä ”kansaa”, jolloin suunnittelija voi asiantuntijuutensa tai omien kokemustensa ja elämänpiirinsä perusteella johtaa näkemykset siitä, mikä kullekin on parasta. On olemassa useita kasvavia ryhmiä, joiden tarpeita ei tunneta, esimerkiksi maahanmuuttajat. Yleisen edun käsitteen käyttöä kannattaisikin ehkä välttää, tai ainakin sen sisältöä olisi mietittävä jokaisessa suunnittelutapauksessa erikseen käymällä yhteistä keskustelua. Kaavoittaja ei voi sitä enää yksin tulkita.

Yleisen edun määrittelijän ja sen ainoan edustajan rooli on siis refleктоivan kaavoittajan mallissa ohitettu (vrt. Nyman 2003, 65). Tällä on suuri merkitys professionaalisen omakuvan ja itseymmärryksen kannalta. Osa kaavoittajista ei haastattelujen perusteella hyväksy ajatusta muun muassa sen vuoksi, että yleisen edun edustamisen nähdään olevan keskeinen osa ammattietiikkaa. Toisaalta erään haastatellun mukaan voi olla myös helpottavaa luopua raskaaksi koetusta vastuusta. Vastuu yleisen edun mukaisesta kaavan sisällöstä muuttuu kaikkien osallisten jaettavaksi: kaavoittajan vastuu liittyy ennen kaikkea prosessin oikeudenmukaisuudesta ja avoimuudesta huolehtimiseen.

Toisaalta kaavoittajan professionaaliseen rooliin kuuluu edelleen niin sanottujen heikkojen tai poissa olevien ryhmien huomioiminen. Näiden

⁹⁴ On tosin huomattava, että kaavoittaja institutionaalisena asiantuntijana vastaa edelleen ”yleisestä edusta” jos ja kun se juridisesti määritellään ”maanomistajien tasapuoliseksi kohteluksi”. Keskustelun arvoinen ja edelleen ajankohtainen periaate on myös Pekka V. Virtasen mainitsema ”salus populi suprema lex” (ks. Virtanen 1999, 60).

tarpeiden määrittely tapahtuu refleктоivan kaavoittajan mallissa kuitenkin aiempaa enemmän tilannekohtaisesti ja yhteisen keskustelun kautta.

E. Käsitys professionaalisen tiedon luonteesta muuttuu

Monet kaavoittajat legitimoivat asiantuntijuuttaan taidolla ymmärtää kokonaisuuksia tai muodostaa monialaisesta tiedosta kokonaisuus. Muilta suunnitteluun osallistuvilta tämän taidon katsotaan puuttuvan. Olen nimittänyt tätä suunnittelun kokonaisuuksien hahmottajan taitoa kaavoittajan ”näkemyksellisyydeksi”. Kokonaisuuksien hahmottamisen taito on kaavoittajien tacit knowledgea, sanoiksi pukematonta tietoa, joka on hankittu pitkällisellä työkokemuksella, omaa ammattitaitoa kehittämällä.

Schönin mukaan (1991, 61) reflektio on sanoiksi pukemattoman tiedon, sisäistettyjen työtapojen ”kohtaamista ja kritiikkiä”. Refleктоivan kaavoittajan mallissa olennaista onkin se, että kaavoittajien kokonaisuuksien hahmottamisen taitoa pyritään purkamaan osiin ja analysoimaan keskustelun avulla. Tällöin kaavoittajien tekemien päätösten ja valintojen perustelut sekä arvoasetelmat (eli se, mistä kaavoittajien *judgement* muodostuu) tulisivat myös osallisten arvioitavaksi.

Kuten Schön huomauttaa, edes itseksään suoritettua reflektointia ei ole pidetty legitimiinä professionaalina työskentelytapana (1991, 69). Se on voitu kokea ”vallankumoukselliseksi”, koska se kyseenalaistaa yleisen käsityksen professionaalisen tiedon teknisestä tai tieteellisestä luonteesta. Sekä professionaalien itsensä että professiotutkijoiden piirissä on kuitenkin havaittu, että professionaalinen *tacit knowledge* on luonteeltaan pääosin käytännöllistä ja käytännön työssä hankittua *taitoa* (mm. Polanyi 1998, Schön 1991, Collins 1990b, Svensson 1990).

Refleктоivan kaavoittajan mallissa kaavoittaja ei kätkeydy sanoiksi pukemattoman tiedon taakse. Tätä tiedon lajia ei pitäisi kaavaprosessissa ”salailia” tai peittää, sillä se on työn suorittamisen kannalta jopa tärkeämpi ja arvokkaampi tiedon laji kuin korkeakoulututkinnon edellyttämä tietotaito. Se on myös vähintään yhtä vaikeasti hankittavissa kuin perinteinen professionaali koulutus. Sanoiksi pukematon tieto edellyttää pitkällistä käytännön harjoittelua, erilaisia suunnittelutilanteita ja esimerkkitaupauksia (vrt. Svensson 1990). Sen merkitystä ei siis pidä väheksyä, mutta toisaalta sen sisällöstä on voitava keskustella (vrt. Tsoukas 2002).

Sanoiksi pukemattoman tiedon avaaminen refleктоinnin avulla muuttaa käsitystä professionaalisen tiedon luonteesta. Se ei kuitenkaan romuta

käsitystä, että kaavoittajat ovat oman alansa asiantuntijoita. Sen sijaan se mahdollistaa sen, että kaavoittajaprofessionaalien asiantuntijuuden sisältö on myös osallisten arvioitavissa.

8.2.2 Refleктоivan kaavoittajan mallin rajoitukset

Vaikka olen edellä korostanut refleктоivan kaavoittajan mallin realismia, se sisältää luultavasti runsaasti utopian aineksia. Toisaalta olen tutkimusaineistoni perusteella vakuuttunut siitä, että osa kaavoittajaprofessionin edustajista toimii jo nyt refleктоivan kaavoittajan tavalla ja edustaa samalla muutosta suunnittelun kentällä.

Schönin mukaisen refleктоivan kaavoittajan mallin eräs keskeinen heikko kohta on se, että malli ei toimi, jos kaavoittaja ei itse halua punnita omia ajattelutapojaan ja professionaalista rooliaan (vrt. Schön 1991, 280–283 & 2000, 62–83). Osa kaavoittajakunnasta ei varmastikaan näe nykyisessä maankäytön suunnittelukulttuurissa samoja ongelmia kuin tässä tutkimuksessa esitetyt. Refleктоinnin halukkuutta voi vähentää myös se, että muutokset ajattelutavoissa voidaan kokea uhkaksi sekä henkilökohtaisella tasolla että profession ja työyhteisön keskuudessa.

Raine Mäntysalo (1999, 25, 26) on kritisoinut Schönin refleктоivan ammattilaisen mallia liiasta yksilökeskeisyydestä ja oppivan organisaation näkökulman sivuuttamisesta (ks. lukua 4.3.2). Hänen mukaansa Schönin mallin mukaisella reflektiolla ei riittävässä määrin kyetä puuttumaan suunnittelun patologioihin, koska hänen mukaansa Schönin ammattilainen lähinnä tyytyy refleктоivasti ratkaisemaan annettuja tehtäviä, esimerkiksi kaavoitustapauksia. Hän ei kuitenkaan aseta itse tehtäviä tai niiden mielekkyyttä kyseenalaiseksi. Samalla hän ei Mäntysalon mukaan kykene asettamaan kyseenalaiseksi patologiseksi kehittyneitä oppimisen tekniikoita ja päätöksenteon tapoja (Mäntysalo 1999, 25, 26; ks. myös Bateson 1987, 303–305; Engeström 1987, 148–150).

Mäntysalon kritiikkiä voitaneen soveltaa myös refleктоivan kaavoittajan malliin. Yhdyn Mäntysalon mielipiteeseen siitä, että suunnittelukulttuuriin liittyy monia patologisia piirteitä, joita kaikkia ei luonnollisesti voida ratkaista refleктоivan ammattilaisen mallin avulla. Mäntysalo kuitenkin mainitsee eräänä patologiana suunnittelijoiden näennäisen roolin, johon kuuluvat muun muassa tieteellisen tiedon haltijana toimiminen ja oman epävarmuutensa kieltäminen (mts. 23). Mielestäni tähän patologiaan voidaan puuttua nimenomaan refleктоivan kaavoittajan mallilla. Toinen

kysymys on, millä tavalla tämän patologian purkaminen mahdollisesti välittyy koko suunnitteluorganisaation tasolle – puhumattakaan koko suunnittelevasta yhteisöstä, jonka Mäntysalo mainitsee (mts. 25). Avonaiseksi, mutta kiinnostavaksi kysymykseksi Mäntysalon kritiikissä jää, miten suunnitteluorganisaatio tulisi ”oppivana organisaationa” määritellä, eli keistä se koostuisi. Olisiko se nähtävä esimerkiksi kunnallisena tai maakunnallisena organisaationa? Suunnittelutapaukset ovat uniikkeja. Osalliset vaihtuvat tapauksesta toiseen ja luottamushenkilötkin muutaman vuoden välein. Myös kaavoittajat vaihtavat työpaikkaa ja jäävät eläkkeelle. Miten oppiminen toteutuu, miten se voitaisiin järjestää alati muuttuvassa organisaatiossa? Vai olisiko suunnittelun oppiva organisaatio nähtävä laajempana kokonaisuutena, kokonaisena ”suunnittelevana yhteisönä”?

Kiinnostava, mutta kritiikkiä herättävä osa reflektoidun kaavoittajan mallissa lienee framing-menettely. Koska suunnittelun eri osapuolilta tuleva tieto nähdään mallissa aina näkökulmasidonnaisena, tulisi näitä näkökulmia kyetä yhteisesti tunnistamaan ja arvioimaan (mm. Schön 1991, Rein & Schön 1993; vrt. Häkli 2002, 120, 122). Schönin esittelemän framingin käyttöä yhdyskuntasuunnittelun osallistumistilanteissa on kritisoinut muun muassa Patsy Healey (1997, 258). Hänen mukaansa framing ei välttämättä onnistu, jos osallisten välillä ei vallitse konsensus-hakuisuus (kuten käytännön tilanteissa usein ei vallitse). Schön ja Rein myöntävätkin, että julkisissa keskustelutilanteissa framing voi epäonnistua (1993, 151–164). Ehdotan kuitenkin framing-ajattelun kokeilua ja kehittämistä *erilaisissa* osallistumistilanteissa. Kyseessä voivat olla esimerkiksi neuvottelut, pajat, yleisötilaisuudet tai internet-keskustelupalstat. Framing-ajattelua voitaisiin soveltaa myös julkisessa mediakeskustelussa: suunnittelun arvoja ja taustaoletuksia olisi tuotava aktiivisemmin esille⁹⁵ (ks. myös Ridell 2000). Framing-ajattelu on yhteneväisessä linjassa kommunikatiivisen suunnittelunäkemyksen kanssa. Se on avoimuutta ja kommunikaatiota lisäävä elementti, jonka kehittämistä ei kannata hylätä ”utopistisena”. Ei voida tietää etukäteen, kuinka valmiita eri osallisryhmät ovat reflektomaan omia näkökulmiensa.

⁹⁵ Tämä on myös yksi niin sanotun *kansalaisjournalismin* peruseräkkeistä. Kansalaisjournalismin tarkoitetaan Yhdysvalloissa 1990-luvulla syntyneitä journalistista suuntausta, joka painottaa erityisesti sanomalehdistön paikallisjournalistista tehtävää toimia aktiivisena yhteiskunnallisen keskustelun synnyttäjänä ja foorumina. Median tulisi raportoida yhteisöllisistä ongelmista ja sen tulisi toimia aktiivisesti niiden ratkaisemiseksi. Lähde: Mediasanasto.

Reflektoivan kaavoittajan mallia voidaan kritisoida myös siitä, että sen käytäntöön sovellettavuus ei ole kovin nopeaa. Malli tuskin toimii siten, että kaavoittajat yht’äkkiä muuttavat professionaalista ajattelutapaansa ja toimintaansa. Mallin sovellettavuutta voitaisiin kuitenkin mieltää esimerkiksi alan koulutuksen ja jatkokoulutuksen kehittämisessä. Kaavoittajien koulutuksella on merkitystä erityisesti sosiaalistamisprosessin ja professionaalisen habituksen kannalta (vrt. esim. Yanar 1999, 122). Koulutuksessa muokataan opiskelijoiden arvoja ja arvostuksia. Kommunikatiivisten taitojen ja reflektion *merkitystä* tulisi korostaa kaikessa opetuksessa, vaikei varsinaisia kommunikaatio-opintoja kyettäisi opetusohjelman puitteissa kovin paljon lisäämään.

8.3 Kaavoittajaprofessio muuttuvassa yhteiskunnassa

Valitessani tutkimuksen kohderyhmäksi suurten kaupunkiseutujen kaavoittajat eräänä tausta-ajatuksena oli tarkastella globalisaatiokehityksen vaikutuksia kaavoittajaprofession päivittäiseen työhön. Varsinaisia profession kohdistuvia suoria vaikutuksia on globalisaatiosta toistaiseksi vaikea osoittaa. Kaavoittajat Suomessa ovat kansallisvaltion ja sen instituutioihin vahvasti sitoutunut professio, eivätkä nämä instituutiot ole maankäytön suunnittelun osalta kovin radikaalisti muuttuneet. On kuitenkin selvää, että lisääntynyt kaupunkien tai kaupunkiseutujen välinen kilpailu kuuluu kaavoittajien puheessa. Kaupungit kilpailevat yhä tietoisemmin sekä kansainvälisistä yrityksistä että asukkaista. Olosuhteita muokataan vaikkapa ”luovaa luokkaa” (mm. Florida 2005) silmällä pitäen, mutta tavalliset hyvät veronmaksajatkin kelpaavat. Samalla asukkaat ovat yhä tietoisempia oikeuksistaan ja elinympäristöstään. Keskenään hyvinkin ristiriitaisia arvoja ja tavoitteita, kuten yhtäältä uusliberalistisia, mutta toisaalta hyvinvointivaltion arvoja yritetään sovittaa yhteen. Näiden arvojen määrittelyistä ja konkretisoinneista käydään monia kamppailuja. Itsensä neutraaliksi mieltävä kaavoittajaprofessio ei jää kamppailujen ulkopuolelle (vrt. Rajanti 2003, 33).

Maankäyttö- ja rakennuslaki lisäsi kuntien itsenäistä päätäntävaltaa kaavoituksessa. On mahdollista, että globalisaation vastapainoksi mainittu *paikallisuus* on vahvistunut kaupunkien maankäytön suunnittelussa. Ainakin tutkittujen kaupunkien suunnittelukulttuurit ja -ilmapiirit olivat toisistaan poikkeavat. Kysymys on kuitenkin vähintään yhtä paljon vuosi-

kymmenien aikana muovautuneista organisaatiokulttuurisista ja poliittisista käytännöistä kuin kokonaan uudesta kehityssuunnasta (ks. esim. Laine & Peltonen 2003, vrt Johnson 1972, 46; 77–86; Konttinen 1989, 101–104).

Tutkimuksen aikana olen todennut, että kommunikatiivisuuden vaatimus on ristiriitainen kehityssuunta perinteisen professionalisaation kanssa ja tämän vuoksi kommunikatiivisuus herättää (ehkä osittain tiedostamatonta) vastustusta kaavoittajaprofession piirissä. Perinteiseen professionaalisuuteen liittyy nimenomaan kommunikaation vastaisuutta sekä ”tendenssinomaista sulkeutumista oman erityisalan ja -osaamisen sisään” (Konttinen 1998). Sosiologi Esa Konttisen mukaan profession taipumus sulkeutua joutuu kuitenkin myöhäismodernin tai refleksiivisen modernin kaudella vahvasti haastetuksi ja tarve asiantuntijuuden ja ei-asiantuntijuuden yhteistyöhön kasvaa. Haaste kohdistuu Konttisen mukaan voimakkaimmin professionaaliseen mikrotasoon eli jokapäiväiseen työhön, mutta myös ammattilaisten koulutukseen sekä profession kollektiivina. (Vrt. Konttinen 1998, 43–46.)

Samaa haastetta suunnittelun maailmassa kuvaa sosiologi Taina Rajanti (2003). Rajannin mukaan suunnittelussa on viime vuosikymmeninä tapahtunut kolme käännettä: ekologinen, kommunikatiivinen ja yhteiskunnallinen. Nämä käännteet liittyvät toisiinsa ja ovat kaikki kohdistaneet suunnitteluun muutospaineita. Samalla ne ovat tuoneet suunnittelun kentälle lisää sekä toimijoita että kysymyksiä ja arvoja, joita joku toimija edustaa.

Vaatimus suunnittelun kommunikatiivisuuden lisäämisestä ja siihen liittyvä professionaalisten toimijoiden reflektion vaatimus voidaan nähdä yrityksinä vastata niihin ominaisuuksiin ja ongelmiin, joita refleksiiviseen moderniin on nähty liittyvän. Reflektion avulla käydään siis päin refleksiivisyyttä. Tämä nostaa esiin kiinnostavan kysymyksen kaavoittajien professionalisaatiokehityksen kannalta: millä tavalla suunnittelun kommunikatiivinen käänne vaikuttaa kaavoittajien professionalisaatioon? Tai toisin muotoiltuna, mitä professionalisaatiolle tapahtuu refleksiivisen modernisaation kaudella?

Luvussa 4.1.1 esittelin sosiologi Svante Beckmanin näkemyksen (1990) professionalisaatiosta. Beckman tarkastelee professionalisaatiota kahden profession ominaisuuden, autonomian ja auktoriteetin lisääntymisenä tai vähentymisenä. Autonomialla Beckman viittaa esimerkiksi profession vapautteen järjestää työtehtävänsä ja määrittellä niiden sisältö. Tämä osuus kaavoittajien autonomiasta luultavasti säilyy kutakuinkin ennallaan:

kaavoittajilla on edelleen autonomia järjestää tehtävänsä niissä instituutio-naalisissa ja organisatorisissa puitteissa kuin tähänkin saakka. Toisaalta kommunikatiivinen käänne ja siihen liittämäni refleктоivan kaavoittajan malli heikentävät kaavoittajaprofessionaalien autonomista asemaa professionaalisisina asiantuntijoina. Kommunikatiivisen käänteen myötä suunnittelun kentän toimijoiden määrä on lisääntynyt, ja suunnittelun tavoitteiden asettelun sekä suunnittelua koskevan tiedon arvottamisen tulisi olla entistä laajemman ja heterogeenisemmän toimijajoukon yhteistyön tulosta. Kaavoittajat eivät tosin ennenkään ole määritelleet työnsä tavoitteita yksin, mutta se on tehty pienemmässä ja vähemmän avoimessa piirissä, jossa kaavoittajien asiantuntijavallalla on ollut merkittävä rooli (ks. myös Lapintie 2003, 22; Rajanti 2003, 36). Myös tässä työssä keskeisesti esillä ollut kaavoittajien valtuutus arvottaa tietoa muuttuu.

Kaavoittajien professionaalinen autonomia siis ehkä heikkenee, mutta tämä kehitys voidaan nähdä refleksiiviseen moderniin kuuluvana yleisenä kehityspiirteenä, joka koskee monia muitakin professioita. Refleksiivisessä modernissa yhteiskunnalliset monopolit (esimerkiksi tieteelliset ja professionaaliset) murtuvat ja niiden entiset rajat rikkoutuvat. Professionaalisten asiantuntijuuksien sisällöt joutuvat yhä useammin julkisen arvioinnin ja kyseenalaistusten kohteeksi.

Myös toinen Beckmanin mainitsema ominaisuus, professionaalinen auktoriteetti, muuttaa muotoaan. Se ei enää entiseen tapaan ole professionaaleille annettu ominaisuus, vaan se on ansaittava aina uudestaan. Kaavoittajien työssä auktoriteettiasemaa tukee vankka ja institutionaalinen viranomaisrooli. Toisaalta kaavoittajien auktoriteetti rakentuu *luottamussuhteen* varaan: osallisten on voitava luottaa kaavoittajien asiantuntemukseen. Refleктоivan kaavoittajan malli muuttaa käsitystä asiantuntijuudesta kahdella tasolla. Ensinnäkin asiantuntijuus laajenee entistä enemmän kommunikaatiotaitoja ja prosessiosaamista korostavaksi. Tällöin kaavoitusprosessin avoimuus ja oikeudenmukaisuus voivat lisätä kaavoittajan nauttimaan luottamusta ja parantaa sitä kautta auktoriteettia. Toiseksi professionaalisen asiantuntijuuden sisältö on avattava profession ulkopuolisten arvioitavaksi. Tällöin auktoriteettiasemaa saavuttaa sellainen kaavoittaja, jonka kykenee osoittamaan asiantuntijuutensa todeksi muiden silmissä.

Lopuksi on vielä aiheellista kysyä, mitä annettavaa kaavoittajia koskevalla tutkimuksella on professiotutkimukselle? Tutkimuksesta käy ilmi, että profession valtuutukseen kohdistuvat muutosvaatimukset ovat erittäin

haastavia sekä henkilökohtaisella tasolla että koko profession kannalta. Vaikka halukkuutta professionaalisen roolin ja valtuutuksen tarkasteluun ilmenisi tulevaisuudessa entistä enemmän, muutoksia ei voida toteuttaa eikä edellyttää hetkessä. Tilanne on kiinnostava laajemmaltikin yhteiskunnallisesti: Samaa avoimuutta ja reflektointikykyä voidaan edellyttää myös muilta professioneilta.

Suomessa professioiden sidos kansallisvaltioon on edelleen kiinteä. Jopa heikosti organisoituneilla professioneilla, kuten kaavoittajilla, voi olla vahva institutionaalinen rooli. Tällöin professioiden välinen kilpailu valtuutuksista on melko vähäistä, eikä se muodostu tutkimuksen kannalta keskeiseksi mielenkiinnon kohteeksi. Sen sijaan jokainen professio joutuu ottamaan kantaa yhteiskunnallisiin muutoksiin ja näiden muutosten aikaansaamiin valtuutusten muutosvaatimuksiin. Professionitutkimuksessa olisikin entistä enemmän korostettava profession suhdetta muuttuvaan yhteiskuntaan. Olisi myös entistä enemmän kiinnitettävä huomiota profession ja sen toimintaympäristön väliseen suhteeseen sekä asiakassuhteeseen. Kaavoittajien tapauksessa se merkitsee erityisesti profession suhdetta maallikoiksi määrittyviin kansalaisiin ja kansalaistoimijoihin. Eri toimijaryhmien välisen luottamuksen, siltojen rakentaminen on myös tutkimuksen tärkeä tehtävä.

9 Lähdeluettelo

- Abbott, Andrew** (1981): Status And Status Strain in the Professions. *American Journal of Sociology*, vol 86, No 4, sivut 819–835.
- Abbott, Andrew** (1988): *The System of Professions. An Essay on the Division on Expert Labour*. Chicago: The University of Chicago Press, Chicago and London.
- Alasuutari, Pertti** (1993): Laadullinen tutkimus. Vastapaino, Tampere.
- Argyris, Chris** (1993): *On Organizational Learning*. Blackwell, Cambridge, Massachusetts. (alunp. 1992).
- Bateson, Gregory** (1987): *Steps to an Ecology on Mind*. Jason Aronson, Northvale, New Jersey. (alunp. 1972).
- Beck, Ulrich** (1990): Riskiyhteiskunnan vastamykyt. Vastapaino, Tampere.
- Beck, Ulrich** (1995): Poliittikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa. Sivut 11–82 teoksessa Beck, Ulrich & Giddens, Anthony & Lash, Scott (1995): *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio*. Tampere, Vastapaino.
- Beckman, Svante** (1990): Professionalization: borderline authority and autonomy in work. Sivut 115–138 teoksessa Burrage, Michael & Torstendahl, Rolf (toim.) (1990): *Professions in Theory and in History. Rethinking the Study of the Professions*. Sage Publications, London.
- Berger, Peter & Luckmann, Thomas** (1975): *The social construction of reality. A treatise in the sociology of knowledge*. Harmondsworth, Penguin Books.
- Berlant, J. L.** (1975): *Profession and Monopoly. A Study of Medicine in the United States and Great Britain*. University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London.
- Blom, Raimo** (1987): Weber, luokat ja toimintateoria. Sivut 127–146 teoksessa Hietaniemi, Tapani (toim.) (1987): *Aiheita Weberistä. Max Weber modernista rationaalisuudesta, uskonnosta, oikeudesta ja yhteiskuntaluokista*. Tutkijaliitto, Jyväskylä.
- von Bonsdorff, Carl** (1921): *Statsmän och dignitären. Skrifter utgifna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 159*, Helsingfors.
- Bourdieu, Pierre** (1984): *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Bourdieu, Pierre** (1988): *Homo Academicus*. Polity Press, Cambridge.
- Brante, Thomas** (1990): Professional types as a strategy of analysis. Sivut 75–93 teoksessa Burrage, Michael & Torstendahl, Rolf (toim.) (1990): *Professions in Theory and in History. Rethinking the Study of the Professions*. Sage Publications, London.
- Brint, Steven** (1994): *In an Age of Experts: The Changing Role of Professionals in Politics and Public Life*. N. J. Princeton University Press, Princeton.

- Burrage, Michael** (1991): The Professions in sociology and history. Sivut 1–23 teoksessa Burrage, Michael & Torstendahl, Rolf (toim.)(1990): Professions in Theory and in History. Rethinking the Study of the Professions. Sage Publications, London.
- Bäcklund, Pia; Häkli, Jouni & Schulman, Harry** (toim.) (2002): Osalliset ja osaajat. Kansalaiset kaupungin suunnittelussa. Gaudeamus, Helsinki
- Bäcklund, Pia & Maury, Jon & Vuolanto, Timo** (2002): Helsingin yleiskaava 2002. Tutkimus asukkaiden osallisuudesta kaupungin kehittämisessä. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja 2002: 12, 26.9.2002.
- Carr-Saunders, Alexander Morris & Wilson, P.A.** (1933): The Professions. The Clarendon Press, Oxford.
- Chadwick, George** (1978): A Systems View of Planning (2nd edition). Pergamon Press, London.
- Collins, Randall** (1979): The Credential Society. An Historical Sociology of Education and Stratification. Academic Press Inc., Orlando, Florida.
- Collins, Randall** (1986): Weberian Sociological Theory. Cambridge University Press, Cambridge .
- Collins, Randall** (1988): Theoretical Sociology. Harcourt Brace Jovanovich Publishers Inc., U.S.A.
- Collins, Randall** (1990a): Market closure and the conflict theory of the professions. Sivut 24–43 teoksessa Burrage, Michael & Torstendahl, Rolf (toim.)(1990): Professions in Theory and in History. Rethinking the Study of the Professions. Sage Publications, London.
- Collins, Randall** (1990b): Changing conceptions in the sociology of the professions. Sivut 11–23 teoksessa Torstendahl, Rolf & Burrage, Michael (toim.)(1990): The Formation of Professions. Knowledge, State and Strategy. Sage Publications, London.
- Collins, Randall** (1994): Four Sociological Traditions. Oxford University Press, New York, Oxford.
- Dreyfus, Hubert L. & Dreyfus, Stuart E. with Tom Athanasiou** (1989): Mind over Machine: The Power of Human Intuition and Expertise in the Era of Computer. Blackwell, Oxford.
- Durkheim, Emile** (1990): Sosiaalisesta työnjaosta. Gaudeamus, Jyväskylä. Alkuteos ”De la division du travail social (1983). Suomeen vuoden 1902 uudella esipuheella varustetusta versiosta.
- Edman, Johan** (2001): Stadsplanering som professionellt verksamhetsfält. En studie av yrkesgrupper och deras arbete. Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Sociologica Upsaliensia 48. Uppsala.
- Elliott, Philip** (1972): The Sociology of Professions. MacMillan, London.
- Engeström, Yrjö** (1987): Learning by Expanding. Orienta-konsultit, Helsinki.
- Eraut, Michael** (1994): *Developing Professional Knowledge and Competence*. Falmer, London.
- Erichsen, Vibeke** (1995): State traditions and medical professionalization in Scandinavia. Sivut 187–199 teoksessa Johnson, Terry & Larkin, Gerry & Saks, Mike (eds.)(1995): Health professions and the state in Europe. Routledge, London.
- Evans, Bob** (1995): Experts and Environmental Planning. Avebury, Aldershot, England.
- Faludi, Andreas** (1973): Planning Theory. Pergamon Press, Oxford.
- Fischler, Raphaël** (1995): Planning as World Making. Artikkelit, sivut 13–57 teoksessa Liggett, Helen & Perry, David C. (toim.) (1995): Spatial Practices. Sage Publications, London.

- Fisher, Frank & Forester, John** (eds.) (1993): *Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning*. UCL Press Limited, London.
- Florida, Richard** (2005): *Cities and the creative class*. Routledge, New York (NY), London.
- Flyvbjerg, Bent** (1998): *Rationality and Power*. Avebury, Aldershot, England.
- Flyvbjerg, Bent** (2001): *Making Social Science Matter. Why social inquiry fails and how it can succeed again*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Forester, John** (1989): *Planning in the Face of Power*. University of California Press, Berkeley, California.
- Forester, John** (1999): *The Deliberative Practitioner. Encouraging Participatory Planning Processes*. The MIT Press, Massachusetts.
- Forester, John** (2001): *An Instructive Case Study Hampered by Theoretical Puzzles: Critical Comments on Flyvbjerg's Rationality and Power*. Sivut 263–270, *International Planning Studies* vol. 6, No. 3.
- Freidson, Eliot** (1979): *Professional Dominance. The Social Structure of Medical Care*. Aldine Publishing Company, New York (alunp.1970).
- Freidson, Eliot** (1983): *The Theory of Professions: State of the Art*. Sivut 19–37 teoksessa Dingwall, Robert & Lewis, Philip (toim.) (1983): *The Sociology of the Professions. Lawyers, Doctors and Others*. The Macmillan Press Ltd. London and Basingstoke.
- Freidson, Eliot** (1984): *Are Professions Necessary?* Sivut 3–27 teoksessa Haskell, Thomas (toim.) (1984): *The Authority of Experts*. Studies in History and Theory. Indiana University Press, Bloomington.
- Freidson, Eliot** (1986): *Professional Powers. A Study on the Institutionalization of Formal Knowledge*. The University of Chicago Press, Chicago and London.
- Freidson, Eliot** (1994): *Professionalism Reborn. Theory, Prophecy and Policy*. Polity Press, Cambridge.
- Friedman, John** (1969): *Notes on societal action*. Sivut 311–318, *Journal of the American Institute of Planners*, vol 35.
- Friedman, John** (1987): *Planning in the Public Domain*. Princeton University Press, New Jersey.
- Gans, Herbert** (1965): *Urban Villagers*. The Free Press, New York.
- Gadamer, Hans-Georg** (2004): *Ymmärtäminen tieteissä ja filosofianssa*. Vastapaino, Tampere. Alkuteokset *Gesammelte Werke*, osat 2 ja 4, vuosilta 1986 ja 1987.
- Gibbons, Michael & Limoges, Camille & Nowotny, Helga & Schwartzman, Simon & Scott, Peter & Trow, Martin** (1994): *The new production of knowledge. The dynamics and research in contemporary societies*. Sage, London.
- Giddens, Anthony** (1983): *The Class Structure of the Advanced Societies*. Hutchinson, London.
- Giddens, Anthony** (1991): *The consequences of modernity*. Polity Press, Cambridge.
- Giddens, Anthony** (1995): *Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa*. Sivut 83–152 teoksessa Beck, Ulrich & Giddens, Anthony & Lash, Scott (1995): *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio*. Tampere, Vastapaino.
- Goode, William** (1957): *Community within a Community. The Professions*. Sivut 194–200, *American Sociological Review* 22:2.
- Habermas, Jürgen** (1981): *Theorie des Kommunikativen Handelns*. Band 1&2. Suhrkamp, Frankfurt.
- Haila, Anne** (2002): *Suunnittelu ja kaupunkirakentaminen*. Sivut 92–109 teoksessa Bäcklund, Pia; Häkli, Jouni & Schulman, Harry (toim.) (2002): *Osalliset ja osaajat. Kansalaiset kaupungin suunnittelussa*. Gaudeamus, Helsinki.

- Hankonen, Johanna** (1994): Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta. Suunnittelujärjestelmän läpimurto suomalaisten asuntoalueiden rakentumisessa 1960-luvulla. Väitöskirjatyö. Tampereen teknillinen korkeakoulu, arkkitehtuurin osasto 551, Gaudeamus kirja ja Otatieto Oy, Tampere.
- Harvey, David** (1989): The condition of post-modernity. An inquiry into the origins of cultural change. Blackwell, Oxford.
- Healey, Patsy** (1993): Planning Through Debate: The Communicative Turn in Planning Theory. Sivut 233–253 teoksessa Fisher, Frank & Forester, John (eds.) (1993): Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning. UCL Press Limited, London.
- Healey, Patsy** (1997): Collaborative Planning. Shaping Places in Fragmented Societies. MacMillan Press, London.
- Healey, Patsy** (2003): Collaborative Planning in Perspective. Sivut 101–123, Planning Theory Vol 2:2 (2003). Sage Publications, London.
- Hedman, Lars** (1992): Arkitekten som stadsplanerare på 1950- och 1960-talet – vad fick vi i arv? Sivut 169–177 teoksessa Korvenmaa, Pekka (toim.) (1992): Arkitehdin työ. Suomen Arkkitehtiliitto 1892–1992 Finlands Arkitektförbund. Rakennustieto, Helsinki.
- Heinonen, Visa** (1998). Kotitalousneuvoja yhteiskunnan työnjaossa. Sivut 119–137 teoksessa Mykkänen, Juri & Koskinen, Ilpo (1998): Asiantuntemuksen politiikka – professiot ja julkisvalta Suomessa. Yliopistopaino – Helsinki University Press, Helsinki.
- Heiskala, Risto** (1995): Talcott Parsons ja rakennefunkcionalismi. Sivut 88–120 teoksessa Heiskala, Risto (toim.) (1995): Sosiologisen teorian nykysuuntauksia. Gaudeamus, Helsinki.
- Heiskala, Risto** (1995): Sosiaalinen konstruktivismi. Teoksessa Heiskala, Risto (toim.) (1995): Sosiologisen teorian nykysuuntauksia. Gaudeamus, Helsinki.
- Helamaa, Erkki** (1992): Kun Suomea valmiiksi rakennettiin, Asuntosuunnittelua 1940–1980. Sivut 130–149 teoksessa Korvenmaa, Pekka (toim.) (1992): Arkitehdin työ. Suomen Arkkitehtiliitto 1892–1992 Finlands Arkitektförbund. Rakennustieto, Helsinki.
- Helander, Wilhelm & Sundman, Mikael** (1970): Kenen Helsinki: raportti kantakaupungista. Helsinki, Porvoo.
- Helander, Wilhelm & Sundman, Mikael** (1972): Saneeraus suomalaisessa kaupungissa. Asuntohallitus, tutkimus- ja suunnitteluosasto. Sarja A:5, Asuntohallitus, Helsinki
- Hellberg, Inga** (1989): Könsutjämning och könspolarisering inom professionerna på dagens svenska arbetsmarknad. Teoksessa Selander, Staffan (toim.) (1989): Kampen om yrkesutövning, status och kunskap. Studentlitteratur, Lund.
- Hellsten, Villiina & Martikainen, Tuomo** (2001): Nuoret ja uusi politiikka. Tutkimus pääkaupunkiseudun nuorten poliittisista suuntauksista. Helsingin kaupungin tietokeskus, tutkimuksia 2001:3, Helsinki.
- Hesse, H. A.** (1972): Berufe im Wandel. Ferdinand Enke Verlag, Stuttgart.
- Hirschman, Albert O.** (1991): The Rhetoric of Reaction. Perversity, Futility, Jeopardy. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena** (2000): Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun ja teorian käytäntö. Yliopistopaino, Helsinki.
- Hodson, Randy & Sullivan, Teresa** (1990): The Social Organization of Work. Belmont, Wadsworth.

- Holmila, Ilkka** (1989): Etappeja ja muutosteemoja kaavoituksen sisällössä v. 1974–1989. Sivut 56–63 teoksessa Kautto, Jussi & Holmila, Ilkka & Turtiainen, Jukka (1989): Suomalaista kaupunkiarkkitehtuuria. Finnish town planning and architecture. Suomen rakennustaiteen museo, ympäristöministeriö, Helsinki.
- Horelli, Liisa & Kukkonen, Heikki** (2002): Osallistuminen, ympäristö, vuoropuhelu. Sivut 243–259 teoksessa Bäcklund, Pia; Häkli, Jouni & Schulman, Harry (toim.) (2002): Osalliset ja osajat. Kansalaiset kaupungin suunnittelussa. Gaudeamus, Helsinki,
- Howe, Elizabeth** (1980): Role Choices of Urban Planners. Sivut 398–409, APA Journal October 1980. Chigaco, IL.
- Hughes, Everett C.** (1984): The Sociological Eye. Selected Papers. (With a new introduction by Riesman & Becker). Transaction Books, New Brunswick, New Jersey. (Alkuteos 1971.)
- Häikiö, Liisa** (2005): Osallistumisen rajat. Valta-analyysi kestävän kehityksen suunnittelusta Tampereella. Väitöskirjatyö. Tampere University Press, Tampere.
- Häikiö, Paavo** (1972): Maanmittausteknikko yhdyskuntasuunnittelussa. Sivut 205–206 Maanmittausinsinööri-lehdessä 4:1972.
- Häkli, Jouni** (2002): Kansalaisosallistuminen ja kaupunkisuunnittelun tiedonpolitiikka. Sivut 110–124 teoksessa Bäcklund, Pia; Häkli, Jouni & Schulman, Harry (toim.) (2002): Osalliset ja osajat. Kansalaiset kaupungin suunnittelussa. Gaudeamus, Helsinki.
- Härö, Merja** (1986): Arkkitehtisuunnittelijoina toimivien koulutus. Sivut 1–97 teoksessa Hautala–Kajos, K. & Härö, Merja (1986): Rakennusten suunnittelijat. Valtion taidehallinnon julkaisuja nro 30, Helsinki.
- Härö, Merja** (1992): Arkkitehdiksi koulua käymällä. Arkkitehtikoulutuksen vaiheista Suomessa. Sivut 211–231 teoksessa Korvenmaa, Pekka (toim.) (1992): Arkkitehdin työ. Suomen Arkkitehtiliitto 1892–1992 Finlands Arkitektförbund. Rakennustieto, Helsinki.
- Illich, Ivan** (1978): Disabling Professions. Sivut 11–40 teoksessa Illich, Ivan & Zola, Irving K. & McKnight, John & Caplan, Jonathan & Shaiken, Harley (1978): Disabling Professions. Marion Boyars, Boston.
- Ilmonen, Mervi** (1999): Kaupungin muuttuva rytmi. Sivut 27–38 teoksessa Knuuti, Liisa (toim.) (1999): Kaupunki vuorovaikutuksessa.. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja 1999 C 52. Teknillinen korkeakoulu, Espoo
- Innes, Judith E.** (1995): Planning theory's emerging paradigm: communicative action and interactive practice. Sivut 183–189, Journal of Planning Education and Reseach, vol. 14 no. 3.
- Jacobs, Jane** (1961): The Death and Life of Great American Cities. Random House, New York.
- Johnson, Terence** (1972): Professions and power. MacMillan & The Anchor press Ltd., Tiptree, Essex.
- Johnson, Terry** (1995): Governmentality and the institutionalization of expertise. Sivut 7–24 teoksessa Johnson, Terry & Larkin, Gerry & Saks, Mike (eds.) (1995): Health professions and the state in Europe. Routledge, London.
- Julkunen, Raija** (1994): Hyvinvointivaltioillisen professioprojektin katkos. Sivut 200–213 Tiede ja Edistys -lehdessä 3/1994.
- Jung, Bertel** (1943): Historiallinen katsaus Arkkitehtiklubin toimintaan 1892–1918. Sivut 137–140 Arkkitehti-lehdessä 1943.

- Jääskeläinen, Lauri** (2000): Suunnittelu ja lehti. Hajahuomioita YSS:n lehden neljästä vuosikymmenestä. Sivut 51–58 Yhteiskuntasuunnittelu-lehdessä 2000:1.
- Jääskeläinen, Lauri & Syrjänen, Olavi** (2000): Maankäyttö- ja rakennuslaki selityksineen, Käytännön käsikirja. Rakennustieto, Helsinki.
- Kajanoja, Jouko** (1991): Kommunikatiivinen yhteiskunta. Puheenvuoro hyvinvointivaltiosta. Väitöskirjatyö. Hanki ja Jää, Tammi, Jyväskylä.
- Kangas, Risto** (1995): Jürgen Habermas ja modernin projektin puolustuksen vaikeus. Sivut 192–222 Teoksessa Heiskala, Risto (toim.) (1995): Sosiologisen teorian nykysuuntauksia. Gaudeamus, Helsinki.
- Kant, Immanuel** (1952). The critique of judgement. Transl. James Creed Meredith. Clarendon Press, Oxford.
- Karisto, Antti** (1994): Kevytmielisyyden aika? Sosiaalipoliitikasta ja tutkimusetiikasta. Sivut 226–238, Tiede ja Edistys -lehdessä 3/1994.
- Kettunen, Pekka** (2002): Miksi osallistumisesta puhutaan? Osallistumisen kehittäminen suomalaisissa kunnissa. Sivut 18–35 teoksessa Bäcklund, Pia; Häkli, Jouni & Schulman, Harry (toim.) (2002): Osalliset ja osaajat. Kansalaiset kaupungin suunnittelussa. Gaudeamus, Helsinki.
- Kirjakka, Marjut** (1988): Yhdyskuntasuunnittelun henkilömäärien kehitys 1970- ja 1980-luvuilla. Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja B 53. YTK, Teknillinen korkeakoulu, Espoo.
- Kivinen, Olli & Kirjakka, Marjut** (1978): Yhdyskuntasuunnittelun kehitys henkilömäärien valossa. Yhdyskuntasuunnittelun jatkokoulutuskeskus YTK:n julkaisuja A 11. YTK, Teknillinen korkeakoulu, Espoo.
- Kjølsrød, Lise** (1992): Jordmor det mor bor? En sosiologisk studie av jordmoryrket efter 1945. Oslo Universitet: Institutt for sosiologie. Rapport nr 16, Oslo.
- Klinge, Matti** (1978a): Turun ajoista 1840-luvun aktivismiin. Ylioppilaskunnan historia, ensimmäinen osa 1828–1852. Helsingin Yliopiston Ylioppilaskunta ja Oy Gaudeamus Ab, Vaasa.
- Klinge, Matti** (1978b): Kansalaismielen synty. Ylioppilaskunnan historia, toinen osa 1853–1871. Helsingin Yliopiston Ylioppilaskunta ja Oy Gaudeamus Ab, Vaasa.
- Klinge, Matti** (1989): Yliopisto ja virkamieskoulu. Sivut 333–417 teoksessa Klinge, M; Knapas, R; Leikola, A ja Strömberg, J: Keisarillinen Aleksanterin Yliopisto 1808–1917. Otava, Helsinki.
- Knuuti, Liisa** (toim.): Kaupunki vuorovaikutuksessa.. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja 1999 C 52. Teknillinen korkeakoulu, Espoo
- Koivunen, Hannele** (1998): Hiljainen tieto. Otava, Helsinki.
- Konttinen, Esa** (1989): Harmonian takuumiehiä vai etuoikeuksien monopolisteja? Profioiden sosiologian kahden valtasuuntauksen tarkastelua. Jyväskylän yliopiston sosiologian laitoksen julkaisuja 45. Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto.
- Konttinen, Esa** (1991): Perinteisesti moderniin. Profioiden yhteiskunnallinen synty Suomessa. Väitöskirjatyö. Vastapaino, Jyväskylä.
- Konttinen, Esa** (toim.) (1993): Ammattikunnat, yhteiskunta ja valtio. Suomalaisen professioiden kehityskuvia. Jyväskylän yliopiston sosiologian laitoksen julkaisuja 55/1993, Jyväskylä.
- Konttinen, Esa** (1998): Profioiden aikakausi? Sivut 29–47 teoksessa Mykkänen, Juri & Koskinen, Ilpo (1998): Asiantuntemuksen politiikka – professorit ja julkisvalta Suomessa. Yliopistopaino – Helsinki University Press, Helsinki.

- Kopomaa, Timo** (2005): Naapuruussuvaitsevaisuus: tuetun asumisen ja palvelutoiminnan yhteys lähiympäristöön, asukasvaikuttamiseen ja kaupunkisuunnitteluun. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja 2005:2, Helsinki.
- Kortteinen, Matti** (1982): Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta. Otava, Keuruu.
- Korvenmaa, Pekka** (1992): Sota tuhoaa, sota järjestää. Arkkitehdit ja kriisi. Sivut 113–127 teoksessa Korvenmaa, Pekka (toim.) (1992): Arkkitehdin työ. Suomen Arkkitehtiliitto 1892–1992 Finlands Arkitektförbund. Rakennustieto, Helsinki.
- Koskiahho, Briitta & Leino, Helena & Mäkelä, Tanja** (2000): Urbaani osallisuus. Tarkastelussa uusi maankäyttö- ja rakennuslaki. Civil Society Papers 2, Asumisen ja ympäristön tutkimuksen yksikkö, sosiaalipolitiikan laitos, Tampereen yliopisto, Tampere.
- Koskiahho, Briitta** (2000): Urbaani pääoma ja osallisuus kaupungissa. Artikkeliteoksessa Koskiahho, Briitta & Leino, Helena & Mäkelä, Tanja (2000): Urbaani osallisuus. Tarkastelussa uusi maankäyttö- ja rakennuslaki. Sivut 7–48 teoksessa Civil Society Papers 2, Asumisen ja ympäristön tutkimuksen yksikkö, sosiaalipolitiikan laitos, Tampereen yliopisto, Tampere.
- Koskinen, Ilpo ja Mykkänen Juri** (1998): Johdanto, sivut 1–28 teoksessa Mykkänen, Juri & Koskinen, Ilpo (1998): Asiantuntemuksen politiikka – professiot ja julkisvalta Suomessa. Yliopistopaino – Helsinki University Press, Helsinki.
- Kuhn, Thomas S.** (1994). Tieteellisten vallankumousten rakenne. Art House, Juva. Alkuperäisteos (1962) *The Structure of Scientific Revolutions*. The University of Chicago.
- Kuusi, Pekka** (1961): 60-luvun sosiaalipolitiikka. WSOY, Porvoo.
- Laine, Markus & Peltonen, Lasse** (2003): Ympäristökysymys ja aseveliakseli: ympäristön politisoituminen Tampereella vuosina 1959–1995. Väitöskirjatyö. Tampere University Press, Tampere.
- Lapintie, Kimmo** (1998): Ecological Planning as a Professional Challenge. Artikkeliteos, sivut 81–94 teoksessa Päivänen, Jani & Lapintie, Kimmo (1998): *After All These Years. The 30th Anniversary Book*. Helsinki University of Technology, Centre for Urban and Regional Studies, Publication C 48.
- Lapintie, Kimmo** (1999): Ratkaisemattomien kiistojen kaupunki. Sivut 7–13 teoksessa Knuuti, Liisa (toim.) (1999): Kaupunki vuorovaikutuksessa. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja 1999 C 52. Teknillinen korkeakoulu, Espoo
- Lapintie, Kimmo** (2002): Tarinoita takapihalta. Asukkaan ja asiantuntijan kohtaamisesta. Sivut 158–179 teoksessa Bäcklund, Pia; Häkli, Jouni & Schulman, Harry (toim.) (2002): Osalliset ja osaajat. Kansalaiset kaupungin suunnittelussa. Gaudeamus, Helsinki.
- Lapintie, Kimmo** (2003): Suunnittelun paradigman muutokset ja tieto/valta. Sivut 9–25 *Yhdyskuntasuunnittelu-lehdessä* 2:2003.
- Lapintie, Kimmo & Puustinen, Sari** (2002): Towards a Reflexive Planner: The Planning Profession and the Communicative Challenge. Julkaisematon artikkeli.
- Larson, Magali Sarfatti** (1977): *The Rise of Professionalism. A Sociological Analysis*. University of California Press, Berkeley & LA.
- Larson, Magali Sarfatti** (1984): The Production of Expertise and the Constitution of Expert Power. Sivut 28–80 teoksessa Haskell, Thomas (toim.) (1984): *The Authority of Experts. Studies in History and Theory*. Indiana University Press, Bloomington.

- Larson, Magali Sarfatti** (1990): In the matter of experts and professionals, or how impossible it is to leave nothing unsaid. Sivut 24–50 teoksessa Torstendahl, Rolf & Burrage, Michael (eds.)(1990): *The Formation of Professions. Knowledge, State and Strategy*. Sage Publications, London.
- Lash, Scott** (1993): Reflexive modernisation: the aesthetic dimension. Sivut 1–24, *Theory, Culture and Society* vol. 10(1993):1.
- Latour, Bruno** (1987): *Science in Action*. Milton Keynes: Open University Press, Milton Keynes.
- Launis, Kirsti** (1994): Asiantuntijoiden yhteistyö perusterveydenhuollossa. Käsitteitä ja arkikäytäntöjä. *Stakes, Tutkimuksia* nro 50, Helsinki
- Lehtonen, Hilikka** (1991): Arkkitehtuuri- ja yhdyskuntasuunnittelu etsimässä itseään. Sivut 18–31 teoksessa von Bonsdorff, Pauline et al. (1991): *Rakennetun ympäristön kauneus ja laatu. Esteettisesti ja laadullisesti korkeatasoinen fyysinen ympäristö ja uudet suunnittelutekniikat. Osa I. VTT:n tiedotteita* 1234, Espoo.
- Leino, Helena** (2001): Vallankäyttö vuorovaikutteisessa kaavasunnittelussa. Teoksessa Häikiö, Liisa & Koskiahho, Briitta & Leino, Helena (2001): *Paikallinen valta. Civil Society Papers* 4, Tampere.
- Leino, Helena** (2006): Kansalaisosallistuminen ja kaupunkisuunnittelun dynamiikka. *Tutkimus Tampereen Vuoreksesta. Väitöskirjatyö. Acta Universitatis Tamperensis* 1134, Tampere University Press, Tampere.
- Leskinen, Antti** (1998): Kun haluat vaikuttaa: osallistu elinympäristösi suunnitteluun. Edita, Helsinki.
- Light, Donald** (1995): Countervailing powers. A framework for professions in transition. Sivut 25–44 teoksessa Johnson, Terry & Larkin, Gerry & Saks, Mike (eds.)(1995): *Health professions and the state in Europe*. Routledge, London.
- Lilius, Henrik** (1983): Kaupunkirakentaminen 1856–1900. Sivut 128–220 teoksessa Tommila, Päiviö (toim.) (1983): *Suomen kaupunkilaitoksen historia* 2. Suomen kaupunkiliitto, Helsinki.
- Lindblom, Charles E.** (1959): The science of muddling through. Artikkeliteoksessa Faludi, Andreas (toim.) (1973): *A Reader in Planning Theory*. Pergamon Press, Oxford.
- Lindholm, Arto** (2005): Maailmanparantajat. Globalisaatiokriittinen liike Suomessa. Väitöskirjatyö. Gaudeamus, Helsinki.
- Linko, Ritva** (1970): Arkkitehdinammattin kehitys Suomessa. Sivut 32–33. *Arkkitehti-lehti* 67 (7).
- Littow, Paavo** (1971): Kybernetiikka yhdyskuntasuunnittelussa. Sivut 108–109 *Maanmittausinsinööri-lehdessä* 1971:3.
- Littow, Paavo** (2000): Yleinen etu kaavoituksessa. Sivut 38–41 *Yhteiskuntasuunnittelu-lehdessä* vol. 38, 2000:2.
- Leskinen, Antti** (1994): Environmental Planning as Learning. The Principles of Negotiation, the Disaggregative Decision-making Method and Parallel Organization in developing the Road Administration. Helsingin yliopisto, Taloustieteen laitos julkaisuja no 5, maankäytön ekonomia, Helsinki.
- Maankäyttö- ja rakennuslain toimivuus.** Arvio laista saaduista kokemuksista (2005). Suomen ympäristö 781. Ympäristöministeriö, Helsinki.
- Manninen, Rikhard & Puustinen, Sari** (2002): Tiivistä ja matalaa Helsingin seudulle. *Tutkimus tiiviin ja matalan asuntotuotannon edellytyksistä ja esteistä*. Ympäristöministeriö ja Rakennustieto Oy.
- Marshall, Thomas Humphrey** (1939): The Recent History of Professionalism in Relation to Social Structure and Social Policy. Sivut 177–184, *The Canadian Journal of Political Science* Vol V (Sept.).

- Mattila, Hanna** (2003): Vuorovaikutteinen suunnittelu ja kaupunkisuunnittelijan esteettinen asiantuntemus. Sivut 55–71 Yhdyskuntasuunnittelu-lehdessä 2:2003.
- Maula, Jere** (1992): Arkkitehdit ja kaupunkirakentaminen 1960- ja 1970-luvuilla. Sivut 178–193 teoksessa Korvenmaa, Pekka (toim.) (1992): Arkkitehdin työ. Suomen Arkkitehtiliitto 1892–1992 Finlands Arkitektförbund. Rakennustieto, Helsinki.
- McClendon, Bruce W.** (2003): A Bold Vision and a Brand Identity for the Planning Profession. Sivut 221–229, Journal of the American Planning Association, Vol 69, No.3, Summer 2003. APA, Chicago, IL.
- Meurman, Otto-Iivari** (1947): Asemakaavaoppi. Otava, Helsinki.
- Meurman, Pertti** (1996): Kunnat kaavoittajina. Kuntien kaavoitusresurssit 1990–1996. Suomen Kuntaliitto, Helsinki.
- Meyerson, Martin & Banfield, Edward C.** (1964): Politics, planning, and the public interest : the case of public housing in Chicago. Free Press, New York.
- Michelsen, Karl-Erik** (1992): Uuden ja vanhan rajalla. Arkkitehdit. Arkkitehdit vastaan rakennusmestarit. Sivut 90–111 teoksessa Korvenmaa, Pekka (toim.) (1992): Arkkitehdin työ. Suomen Arkkitehtiliitto 1892–1992 Finlands Arkitektförbund. Rakennustieto, Helsinki.
- Michelsen, Karl-Erik** (1999): Viides sääty. Insinöörit suomalaisessa yhteiskunnassa. Helsinki: Tekniikan Akateemisten Liitto TEK & Suomen Historiallinen Seura SHS.
- Morgan, Gareth** (1990): Images of Organization. Sage Publications, London.
- Murphy, Raymond** (1988): Social Closure, The Theory of Monopolization and Exclusion. Clarendon Press, Oxford.
- Myers, Dowell & Banerjee, Tridip** (2005): Toward Greater Heights for Planning. Reconciling the Differences between Profession, Practice, and Academic Field. Sivut 121–129 Journal of the American Planning Association –lehdessä, vol. 71, No. 2, Spring 2005. APA, Chicago, IL.
- Mykkänen, Juri & Koskinen, Ilpo** (1998): Asiantuntemuksen politiikka – professiot ja julkisvalta Suomessa. Yliopistopaino – Helsinki University Press, Helsinki.
- Mäenpää, Pasi** (2005): Narkissos kaupungissa. Tutkimus kuluttaja-kaupunkilaisesta ja julkisesta tilasta. Väitöskirjatyo. Tammi, Helsinki.
- Mäenpää, Pasi & Aniluoto, Arto & Manninen, Richard & Villanen, Sampo** (2000): Sanat kivettyvät kaupungiksi. Tutkimus Helsingin kaupunkisuunnittelun prosesseista ja ihanteista. Teknillinen korkeakoulu, Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja B 83, Espoo.
- Mäkelä, Johanna** (1995): Pierre Bourdieu – erottautumisen teoreetikko. Sivut 243–269 teoksessa Risto Heiskala (toim.): Sosiologisen teorian nykysuuntauksia. Gaudeamus, Helsinki.
- Mäkelä, Klaus** (1990): Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet. Artikkel, sivut 42–61 teoksessa Mäkelä, Klaus (toim.)(1990): Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Gaudeamus, Helsinki.
- Mäntysalo, Raine** (1999): Suunnittelu ja oppiminen – kohti teoriaa reflektiivisestä maankäytön suunnittelusta. Sivut. 8–27 Yhteiskuntasuunnittelu-lehdessä (1999) vol. 37: 1–2.
- Mäntysalo, Raine** (2000): Land-use planning as inter-organizational learning. Väitöskirjatyo. Acta Universitatis Ouluensis, technica C 155, Oulu.
- Mäntysalo, Raine & Nyman, Kaj** (2002): Osallisuuslaboratorio. Kokemuksia vuorovaikutteisen maankäytön suunnittelun koulutusprojekteista. Sivut 260–279 teoksessa Bäcklund, Pia; Häkli, Jouni & Schulman, Harry (toim.) (2002): Osalliset ja osaajat. Kansalaiset kaupungin suunnittelussa. Gaudeamus, Helsinki.

- Mäntysalo, Raine & Rajaniemi, Juho** (2003): Vallan ulottuvuuksia maankäytön suunnittelussa. Sivut 117–136 Synteesi-lehdessä 3/ 2003.
- Määttä, Tapio** (1999): Maanomistusoikeus. Tutkimus omistusoikeusparadigmoista maaomaisuuden käytön ympäristöoikeudellisen sääntelyn näkökulmasta. Väitöskirjatyö. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 220. Gummerus, Helsinki.
- Möttönen, Sakari** (1996): Poliittisten päättäjien ja viranhaltijoiden problemaattinen suhde kunnallishallinnossa. Sivut 66–72, Kunnallistieteellinen aikakauskirja no 1:1996.
- Niemenmaa, Viivi** (2005): Helsingin paikallisagenda. Tarina osallistumisesta ja suunnittelun subjektiivisuudesta. Väitöskirjatyö. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja A 31, Teknillinen korkeakoulu, Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskus, Espoo.
- Niiniluoto, Ilkka** (1997): Johdatus tieteenfilosofiaan. Käsitteen- ja teorianmuodostus. Otava, Helsinki. (Alkuteos 1980.)
- Nikkilä, Juhani** (1986): Hallinnon rakennettu kuva: ajatuksia julkisen hallinnon ja julkisen rakentamisen muutoksista. Sivut 10–23 teoksessa Pallasmaa, Juhani (toim.) (1986): Rakennushallitus 1811–1985 175 vuotta. Rakennushallitus & Suomen rakennustaiteen museo, näyttely 4.9.–12.10.1986. Martinpaino Oy.
- Nikula, Riitta** (1989): Hyvä luonto ja paha kaupunki. Sivut 5–19 teoksessa Kautto, Jussi & Holmila, Ilkka & Turtiainen, Jukka (1989): Suomalaista kaupunkiarkkitehtuuria. Finnish town planning and architecture. Suomen rakennustaiteen museo, ympäristöministeriö, Helsinki
- Nivari, Kristiina** (1992): Arkkitehti-lehti ammattikuvan ja työn heijastajana. Sivut 255–267 teoksessa Korvenmaa, Pekka (toim.) (1992): Arkkitehdin työ. Suomen Arkkitehtiliitto 1892–1992 Finlands Arkitektförbund. Rakennustieto, Helsinki
- Nonaka, I. & Takeuchi, H.** (1995): The Knowledge-Creating Company. Oxford University Press, New York.
- Nupponen, Terttu** (2000): Arkkitehdit, sota ja yhdyskuntasuhteiden hallinta. Alvar Aallon Kokemäenjokilaakson aluesuunnitelma tilansääntelyprojektina. Väitöskirjatyö. Bibliotheca Historica 52. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Nupponen, Terttu** (1993): Arkkitehtien strategiat, yhdyskuntasuunnittelu ja toinen maailmansota. Sivut 131–158 teoksessa Konttinen, Esa (toim.) (1993): Ammattikunnat, yhteiskunta ja valtio. Suomalaisen professioiden kehityskuvia. Jyväskylän yliopiston sosiologian laitoksen julkaisuja 55/1993, Jyväskylä.
- Nyberg, Patrik** (1992): Suomen arkkitehtiliitto 1892-1992. Arkitektklubben 1892-1919. Sivut 302–339 teoksessa Korvenmaa, Pekka (toim.) (1992): Arkkitehdin työ. Suomen Arkkitehtiliitto 1892–1992 Finlands Arkitektförbund. Rakennustieto, Helsinki.
- Nyman, Kaj** (2000): Maankäyttö- ja rakennuslaki: henki vai kirjain. Sivut 6–16 Yhteiskuntasuunnittelu-lehdessä 2000:2 vol 38. YSS ry, Helsinki.
- Nyman, Kaj** (2003): Sinisilmäisyyden aika. Suunnittelun myyttejä 1950–2000. Rakennusalan kustantajat RAK, Kustantajat Sarmala Oy, Helsinki.
- Pakarinen, Terttu** (2002a): Yleiskaavasuunnittelun kehitysvaiheet Suomessa. Sivut 6–8 Rakennettu Ympäristö-lehdessä 1:2002.
- Pakarinen, Terttu** (2002b): Osallistumisen taustalla olevat ajatusmallit ja osallistumisen tulevaisuus. Sivut 75–91 teoksessa Bäcklund, Pia; Häkli, Jouni & Schulman, Harry (toim.) (2002): Osalliset ja osaajat. Kansalaiset kaupungin suunnittelussa. Gaudeamus, Helsinki.

- Pakarinen, Terttu** (2003): Kadonnutta kaupunkia etsimässä. Sivut 13–25
Yhdyskuntasuunnittelu-lehdessä 2003:4.
- Paldanius, Jari** (1997): Vuorovaikutteisen suunnittelun kokemuksia Suomessa.
Ympäristöministeriö, 1997, Helsinki.
- Parkin, Frank** (1979): *Marxism and Class Theory: A Bourgeois Critique*.
Columbia University Press, New York.
- Parry, Jose & Parry, Noel** (1976): *The Rise of the Medical Profession*. Croom
Helm, London.
- Parsons, Talcott** (1937): *The Structure of Social Action. A Study in Social Theory
with Special Reference to a Group of Recent European Writers. Volumes
I and II*. The Free Press & Collier MacMillan Publishers (uusintapainos
vuodelta 1968).
- Parsons, Talcott** (1954): *The Professions and Social Structure*. Sivut 34–49
teoksessa Parsons, Talcott: *Essays in Sociological Theory*. The Free Press
of Clencoe, Collier-MacMillan Ltd., Lontoo.
- Parsons, Talcott** (1964): *The Social System*. The Free Press of Clencoe, U.S.A.
- Parsons, Talcott** (1968): *Professions*. Sivut 536–547 Teoksessa Shils, E.
(toim.) (1968): *International Encyclopedia of the Social Sciences*. Vol 12.
The Free Press, New York.
- Polanyi, Michael** (1998): *Personal Knowledge. Towards a Post-Critical Philosophy*.
Routledge, London (alunp. 1958).
- Puustinen, Sari** (1998): *Kuohuttava kuntaliitos. Tutkimus kolmen kuntaliitoksen
edellytyksistä ja esteistä*. Acta-sarja nro 89, Suomen Kuntaliitto, Helsinki
- Puustinen, Sari** (2001): *Suunnittelijaprofessio refleksiivisen puristuksessa*. Sivut
26–45 *Yhteiskuntasuunnittelu-lehdessä* 1/2001, Helsinki.
- Puustinen, Sari** (2002): *Suunnittelijat yleisen edun takaajina?* Sivut 218–243
teoksessa Bäcklund, Pia; Häkli, Jouni & Schulman, Harry (toim.): *Osalliset
ja osaajat. Kansalaiset kaupungin suunnittelussa*. Gaudeamus, Helsinki.
- Puustinen, Sari** (2003): *Osallistumisen sietämätön keveys. Kommunikaation
merkityksestä kaavoittajien työssä*. Sivut 39–54 *Yhdyskuntasuunnittelu-
lehdessä* 2:2003.
- Puustinen, Sari** (2004) : *Yhdyskuntasuunnittelu ammattina. Suomalaiset
kaavoittajat ja 2000-luvun haasteet*. Tutkimusraportti (102 s.). Suomen
ympäristö 715. Ympäristöministeriö, alueiden käytön osasto
- Puustinen, Sari & Hirvonen, Jukka** (2005) : *Alueidenkäytön
suunnittelujärjestelmän toimivuus (AKSU)*. MRL:n seurantatutkimus.
Tutkimusraportti. Suomen Ympäristö 782. Ympäristöministeriö,
alueidenkäytön osasto.
- Puustinen, Sari** (2005): *Difficulties in participation. A Finnish perspective: The
case of the planning profession*. Artikkelit *International Journal of Urban and
Regional Research* -lehteen. Toistaiseksi julkaisematon.
- Pyy, Ilkka** (1993): *Kunnallisen päätöksenteon konsensus?* Sivut 42–47 *Alue ja
ympäristö-lehdessä* 22:2.
- Päivänen, Jani** (2000): *Kaupungin tiiviys ja täydennysrakentaminen – sosiologisia
kysymyksiä*. *Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen
julkaisuja* B 81. Teknillinen korkeakoulu, Espoo.
- Raevuori, Yrjö** (1968): *Suomen asianajotoiminnan vaiheita*. WSOY, Porvoo.
- Rajaniemi, Juho** (2006): *Kasvun kaavoitus. Tapaus Raahe 1961–1996*.
Väitöskirjatyo. Messon, Kankaanpää.
- Rajanti, Taina** (2003): *Yhdyskuntasuunnittelun toimijat, toiminnaiset ja
toimijuudet*. Sivut 26–38 *Yhdyskuntasuunnittelu-lehdessä* 2:2003.

- Rein, Martin & Schön, Donald A.** (1991): Frame-Reflective Policy Discourse. Sivut 262–289 teoksessa Wagner, Peter ym. (eds.): *Social Sciences and Modern States*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Rein, Martin & Schön, Donald A.** (1993): Reframing Policy Discourse. Sivut 145–166 teoksessa Fisher, Frank & Forester, John (1993): *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning*. UCL Press, London.
- Richardson, V.** (1990): The evolution of reflective teaching and teacher education. Artikkeliteoksessa Clift, Renee T. & Houston, W. Robert & Pugach, Marleen C. (toim.) (1990): *Encouraging Reflective Practice in Education. An analysis of issues and programs*. Teachers College Press, New York.
- Ridell, Seija** (1999): Lehti lukijoidensa puntarissa. Aamulehti yleisöryhmän arvioitavana. Tampereen yliopisto, Journalismin tutkimusyksikön raportteja, Tampere.
- Ridell, Seija** (2000): Ei journalismi ole tärkeää, julkisuus on. Sivut 144–155 Tiedotustutkimus-lehdessä 23 (2000):1/Journalismikritiikin vuosikirja.
- Ridell, Seija** (2004): Median julkisuustiloja kartoittamassa. Julkisuuden journalistinen tuottaminen ja kommunikatiivisuuden haaste. Sivut 4–24, Tiedotustutkimus-lehdessä 2/2004.
- Rinkinen, Kristiina** (2004): Rivien väliin jäävät asukkaat. Hiljaisten ryhmien osallistaminen ympäristösuunnittelussa. Vantaan kaupunki, Vantaa.
- Roininen Janne & Wallin Sirkku** (2002). Kokemuksia osallistumisesta kaavoitukseen. Osallistumisen seuranta- ja arviointihankkeen (OSSE - hankkeen) väliraportti. Ympäristöministeriön moniste 92. Helsinki.
- Roininen Janne, Horelli Liisa, Wallin Sirkku** (2003). Osallistuminen ja vuorovaikutus kaavoituksessa. Seurannan ja arvioinnin viittekehys ja menetelmät. Suomen ympäristö 664. 84 s. Ympäristöministeriö, Alueiden käytön osasto, Helsinki.
- Rose, Nikolas** (1993): Eriarvoisuus ja valta hyvinvointivaltion jälkeen? Sivut 44–68, *Sosiaalitieteellinen aikakausjulkaisu* Janus 1/1993.
- Roth, Julius** (1974): Professionalism: The Sociologist's Decoy. Artikkeliteoksessa sivut 6–23, *Sociology of Work and Occupations* 1:1,
- Saaristo, Kimmo** (2000): Avoin asiantuntijuus. Ympäristökysymys ja monimuotoinen ekspertiisi. Väitöskirjatyö. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 66, Jyväskylän yliopisto.
- Sager, Tore** (1994): *Communicative planning theory*. Aldershot, Avebury.
- Sairinen, Rauno** (1995): Refleksiivinen modernisaatio ja ympäristöpolitiikka. Sivut 22–37 *Yhteiskuntasuunnittelu-lehdessä* 1995:3.
- Sairinen, Rauno & Kohl, Johanna** (2004): Ihminen ja ympäristön muutos. Sosiaalisten vaikutusten arvioinnin teoriaa ja käytäntöjä. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja B 87. Teknillinen korkeakoulu, Espoo.
- Saks, Mike** (1995): The changing response of the medical profession to alternative medicine in Britain. A case of altruism or self-interest? Sivut 103–115 teoksessa Johnson, Terry & Larkin, Gerry & Saks, Mike (eds.) (1995): *Health professions and the state in Europe*. Routledge, London.
- Salokannel, Mervi** (1993): Arkkitehdin ammattiprofessionalisaatio Suomessa. Sivut 45–77 teoksessa Kontinen, Esa (toim.): *Ammattikunnat, yhteiskunta ja valtio. Suomalaisten professioiden kehityskuvia*. Jyväskylän yliopiston sosiologian laitoksen julkaisuja 55/1993, Jyväskylä.
- Salokorpi, Asko** (1981): Lars Sonckin kaupunkisuunnitelmat. Sivut 127–140 teoksessa (1981): *Lars Sonck 1870–1956: arkkitehti*. Suomen rakennustaiteen museon monografiasarja. Helsinki.

- Sandercock, Leonie** (1998): *Towards Cosmopolis. Planning for Multicultural Cities*. John Wiley & Sons, Chicester.
- Schmidt-Thomé, Kaisa** (2001): Kaavan laatijoiden rekisteri – Pätevyysvaatimukset puntarissa. Sivut 8–11 Prosum-lehdessä 2:2001, julkaisija Suomen Suunnittelumaantieteilijöiden liitto, Helsinki.
- Schön, Donald A.** (1973): *Beyond the Stable State. Public and private learning in a changing society*. Penguin Books, Harmondsworth (alunp. 1971).
- Schön, Donald A.** (1982): Some of What a Planner Knows. A Case Study of Knowing-in-Practise. Sivut 351–364, *Journal of American Planning Association*, Summer 1982.
- Schön, Donald A.** (1985): *The design studio: an exploration of its traditions and potentials*. RIBA Publications, London.
- Schön, Donald A.** (1987): *Educating the Reflective Practitioner*. Jossey-Bass, San Francisco.
- Schön Donald A.** (1991): *The Reflective Practitioner. How professionals think in action?* Basic Books, London, New York. (Alunperin 1983.)
- Schön, Donald A.** (2000): *Town Planning: Limits to Reflection-in-Action*. Sivut 62–83 teoksessa (eds.) Rodwin, Lloyd & Sanyal, Bishwapriya (2000): *The Profession of City Planning. Changes, Images and Challenges 1950–2000*. Center for Urban Policy Research, Rutgers, The State University of New Jersey, New Jersey.
- Siegrist, Hannes** (1990): *Public Office or Free Profession? German Attorneys in the Nineteenth Century and Early Twentieth*. Sivut 46-65 teoksessa Cocks, G. & Jarausch, K. H. (eds.) (1990): *German Professions 1800-1950*. Oxford University Press, Oxford.
- Smith, Mark K.** (1994): *Local Education: Community, Conversation, Praxis*. Open University Press, Buckingham.
- Stadiipiiri** (toim.) (2000): *URBS. Kirja Helsingin kaupunkikulttuurista*. Helsingin kaupungin tietokeskus, Edita, Helsinki.
- Staffans, Aija** (2004): *Vaikuttavat asukkaat. Vuorovaikutus ja paikallinen tieto kaupunkisuunnittelun haasteina*. Väitöskirjatyö. Teknillinen korkeakoulu, Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja A29, Espoo.
- Stenvall, Jari** (1998): *Professiot, asiantuntemus ja hallinnollinen ylivalta*. Sivut 65–83 teoksessa Mykkänen, Juri & Koskinen, Ilpo (1998): *Asiantuntemuksen politiikka – professiot ja julkisvalta Suomessa*. Yliopistopaino – Helsinki University Press, Helsinki.
- Stenvall, Jari** (2000): *Käskyläisestä toimijaksi. Valtion keskushallinnon virkamiehien pätevyyden arvostusten kehitys suuriruhtinaskunnan ajan alusta 2000-luvulle*. Väitöskirja Tampereen yliopiston hallintotieteen laitokselle. Tässä käytetty sähköistä versiota sarjasta *Acta Electronica Universitatis Tamperensis*; 45, Tampereen yliopisto 2000. ISBN 951-44-4852-9, ISSN 1456-954X.
- Suhonen, Pertti** (1994): *Mediat, me ja ympäristö*. Hanki ja jää, Helsinki.
- Summa, Hilka** (1989): *Hyvinvointipolitiikka ja suunnitteluretoriikka: Tapaus asuntopolitiikka*. Väitöskirjatyö. YTK, Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A 17, Otaniemi, Espoo.
- Sundman, Mikael** (1980): *Yhdyskuntasuunnittelun näköaloja kahden vuosikymmenen ajalta. Yhteiskuntasuunnittelu 4/1980*. Yhteiskuntasuunnittelun seura, Helsinki.
- Sundman, Mikael** (1986): *Arkkitehti, arkkitehtuuri ja yhteiskunta*. Sivut 24–59 teoksessa Pallasmaa, Juhani (toim.) (1986): *Rakennushallitus 1811–1985 175 vuotta. Rakennushallitus & Suomen rakennustaiteen museo, näyttely 4.9.–12.10.1986*. Martinpaino Oy.

- Sundqvist, Göran** (1995): Vetenskapen och miljöproblemen. En expertsociologisk studie. Monograph from the Department of Sociology, University of Gothenburg, no 46; Göteborg.
- Suominen–Kokkonen Renja** (1992): Arkkitehtinaiset – koulutus, ammatti ja naisen paikka. Sivut 73–89 teoksessa Korvenmaa, Pekka (toim.) (1992): Arkkitehdin työ. Suomen Arkkitehtiliitto 1892–1992 Finlands Arkitektförbund. Rakennustieto, Helsinki.
- Svensson, Lennart G.** (1990): Knowledge as a professional resource: case studies of architects and psychologists at work. Sivut 51–70 teoksessa Torstendahl, Rolf & Burrage, Michael (eds.) (1990): The Formation of Professions. Knowledge, State and Strategy. Sage Publications, London.
- Syrjänen, Olavi** (2000): Joustavat normit ja suunnitteluharkinta. Sivut 25–37 Yhteiskuntasuunnittelu-lehdessä 2000:2 vol 38. YSS ry, Helsinki.
- Särkikoski, Tuomo** (1987): Teknisen koulutuksen ristivedot. Insinööriliitto, Helsinki.
- Taylor, Nigel** (1998): Urban Planning Theory Since 1945. Sage, London.
- Thornley, Andy** (1991): Urban Planning Under Thatcherism: The Challenge of the Market. Routledge, London.
- Torstendahl, Rolf** (1990a): Essential Properties, strategic aims and historical development: three approaches to theories of professionalism. Sivut 44–61 teoksessa Burrage, Michael & Torstendahl, Rolf (toim.) (1990): Professions in Theory and in History. Rethinking the Study of the Professions. Sage Publications, London.
- Torstendahl, Rolf** (1990b): Promotions and strategies of knowledge-base groups. Sivut 1–10 teoksessa Torstendahl, Rolf & Burrage, Michael (eds.) (1990): The Formation of Professions. Knowledge, State and Strategy. Sage Publications, London.
- Tsoukas, Haridimos** (2002): Do we really understand tacit knowledge? Paper presented at Knowledge, Economy and Society Seminar, LSE, Department of Information Systems, 14th June 2002.
- Tsoukas, Haridimos** (2006): Complex Knowledge. Studies in Organizational Epistemology. Oxford University Press, Oxford.
- Tulkki, Pasi** (1996): Valtion virka vai teollinen työ? Insinööriopiskelijat sosiaalisena ilmiönä 1802–1939. Väitöskirjatyö. Koulutussosiologian tutkimuslaitos, raportti 38. Turun yliopisto, Turku.
- Turtiainen, Jukka** (1989): Suomalaisen kaupungin jälleenrakennus. Sivut 49–55 teoksessa Kautto, Jussi & Holmila, Ilkka & Turtiainen, Jukka (1989): Suomalaista kaupunkiarkkitehtuuria. Finnish town planning and architecture. Suomen rakennustaiteen museo, ympäristöministeriö, Helsinki.
- Usher, Robin ym.** (1997): *Adult Education and the Postmodern Challenge*. Routledge, London.
- Uusitalo, Liisa** (1991): Oma etu vai yhteinen hyvä? Ympäristötietoisuuden ja toiminnan ristiriita. Sivut 24–48 teoksessa Massa, Ilmo & Sairinen, Rauno (toim.) (1991): Ympäristökysymys. Ympäristöuhkien haaste yhteiskunnalle. Gaudeamus, Helsinki.
- Uusitalo, Paavo** (1990): Yleinen etu, erityisintressit ja suomalainen vallankäyttö. Teoksessa Olavi Riihinen (toim.): Suomi 2017. Gummerus, Jyväskylä
- Valanta, José** (1997): Valta ja vallaton kaavoitus. Asiantuntijat ja amatöörit kuntien kaavoituksessa. Lisensiaatintyö, Turun yliopisto, valtio-opin laitos, kesäkuu 1997.
- Valkonen, Tapani** (1980): Alueelliset erot: Väestön ja elinkeinorakenteen kehitys vuoden 1950 jälkeen. Sivut 203–208 teoksessa Valkonen, Tapani & Alapuro, Risto & Alestalo, Matti & Jallinoja, Riitta & Sandlund, Tom (1980): Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. WSOY, Juva.

- Vatilo, Matti** (2000): Käskyvallasta kumppanuuden aikaan – reunamerkintöjä Kaj Nymanin puheenvuoroon. Sivut 17–24 Yhteiskuntasuunnittelu-lehdessä 2000:2 vol 38. YSS ry, Helsinki.
- Weber, Max** (1949): *The Methodology of the Social Sciences*. Glencoe, Illinois.
- Weber, Max** (1968): *Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology*. Bedminster Press, New York. (Alunperin Weber, Max (1922): *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der werstehenden Soziologie*. J.C. B. Mohr, Tübingen.)
- Weber, Max** (1983): *Ekonomi och Samhälle. Förståendesociologins grunder*. (osa I) Argos, Lund. (Alunperin Weber, Max (1922): *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der werstehenden Soziologie*. J.C. B. Mohr, Tübingen.)
- Viljo, Eeva-Maija** (1989): Kaupungistuvan yhteiskunnan rakennustaide. Sivut 76–112 teoksessa Sarajas–Korte, Salme (1989): *Ars-Suomen taide*, osa 4. Otava, Keuruu.
- Viljo, Eeva-Maija** (1992): Arkitektyrkets utveckling i Finland under senare delen av 1800-talet. Sivut 26–51 teoksessa Korvenmaa, Pekka (toim.) (1992): *Arkitehdin työ. Suomen Arkkitehtiiliitto 1892–1992* Finlands Arkitektförbund. Rakennustieto, Helsinki.
- Wirilander, Kaarlo** (1974): Herrasväkeä. Suomen säätyläisiä 1721–1870. Historiallisia tutkimuksia 93. Suomen historiallinen seura, Helsinki.
- Virtanen, Pekka V.** (1974): Seutu- ja valtakunnansuunnittelu. Luentomoniste. Yhdyskuntasuunnittelun laitos, Teknillinen korkeakoulu. Julkaisu B16 (UDK 711.2) TKY 341, Teknillisen korkeakoulun ylioppilaskunta, Otaniemi.
- Virtanen, Pekka V.** (1983): Maanmittausala yhdyskuntasuunnittelussa. Sivut 711–724 teoksessa *Maanmittaus Suomessa 1633–1983*. Maanmittaushallitus, Helsinki.
- Virtanen, Pekka V.** (1993): Näkymiä Suomen yhdyskuntasuunnittelun kehityksestä II maailmansodan jälkeen. Sivut 84–102 ympäristöministeriön alueidenkäytön osaston julkaisemassa muistiossa: *Alueidenkäyttö ja yhdyskunnat*. Kehityskuvan taustamuistiot. Muistio 5/1993. YM, Helsinki.
- Virtanen, Pekka V.** (1999): Maankäyttöpelin osapuolet. Sivut 59–88 teoksessa Knuuti, Liisa (toim.) (1999): *Kaupunki vuorovaikutuksessa..* Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja 1999 C 52. Teknillinen korkeakoulu, Espoo
- Wiiala, Arvid** (1983): Maanmittausalan koulutus ja tutkimus. Sivut 728–745 teoksessa *Maanmittaus Suomessa 1633–1983*. Maanmittaushallitus, Helsinki.
- Wuolle, Bernhard** (1949): Suomen teknillinen korkeakouluopetus 1849–1949. Otava, Helsinki.
- Vuorela, Pertti** (1991): Rakennetun ympäristön suunnittelun johtavista periaatteista Suomessa toisen maailmansodan jälkeen. Sivut 92–153 teoksessa von Bonsdorff, Pauline et al. (1991): *Rakennetun ympäristön kauneus ja laatu. Esteettisesti ja laadullisesti korkeatasoinen fyysinen ympäristö ja uudet suunnittelutekniikat*. Osa I. VTT:n tiedotteita 1234, Espoo.
- Wynne, Brian** (1996): May the sheep safely graze? A reflexive view of the expert-lay knowledge divide. Sivut 44–83 teoksessa Lash, Scott & Szerszynski, Bronislaw & Wynne, Brian (toim.) (1996): *Risk, Environment and Modernity*. Sage, London.
- Wäre, Ritva** (1988): Om Bertel Jungs stadssyn. Sivut 43–74 teoksessa Sundman, Mikael & Schalin, Mona (toim.) (1988): *Bertel Jung, en storstadsvisionär*. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto, Helsinki.
- Wäre, Ritva** (1989): Arkkitehtuuri vuosisadan taitteessa. Sivut 113–169 teoksessa Sarajas–Korte, Salme (1989): *Ars – Suomen taide*, osa 4. Otava, Keuruu.

- Wäre, Ritva** (1992): Arkkitehdit ja Suomen arkkitehtiklubi viime vuosisadan vaihteessa. Sivut 52–71 teoksessa Korvenmaa, Pekka (toim.) (1992): Arkkitehdin työ. Suomen Arkkitehtiliitto 1892–1992 Finlands Arkitektförbund. Rakennustieto, Helsinki.
- Väyrynen, Erja & Kyttä, Marketta & Maijala, Olli & Staffans, Aija** (1995): Ympäristövaikutusten arviointi lähiympäristön suunnittelussa. Ympäristöministeriö, tutkimusraportti 6/95, Helsinki.
- Yanar, Anu** (1999): The silenced complexity of architectural design studio tradition. Pedagogy, epistemology and the question of power. A thesis submitted in partial fulfilment of the requirements of Doctor of Philosophy, Postgraduate Research School, School of Architecture, Oxford Brookes University, U.K. December 1999.

Muut lähteet

- Helsingin Sanomat** 20.11.1991 ” Koulutettu väki etsii töitä. Huonot ajat ovat koittaneet ekonomieille, juristeille, insinööreille ja arkkitehdeille”. Uutinen arkkitehtien työttömyydestä.
- Helsingin Sanomat** 13.1.2003 uutinen Juha Leiviskän saamasta SAFAN kunniajäsenyydestä.
- Mattila, Maija** (2000): YSS 40 vuotta. Yhdyskuntasuunnittelusta yhteiskuntasuunnitteluun. Otteita seuran historiaa koskevista haastatteluista. Haastateltavana varatuomari Leo Snellman, arkkitehti Matti Tausti, arkkitehti Ahti Korhonen ja sosiologi Paavo Uusitalo. Sivut 40–49 Yhteiskuntasuunnittelu-lehdessä 2000:1.
- Turtiainen, Jukka: Heikki Tegelmanin haastattelu.** Sivut 77–79 teoksessa Kautto, Jussi & Holmila, Ilkka & Turtiainen, Jukka (1989): Suomalaista kaupunkiarkkitehtuuria. Finnish town planning and architecture. Suomen rakennustaiteen museo, Helsinki/Hanko.
- Ympäristöministeriö 1983–2003.** Ympäristöministeriön 20-vuotishistoriikki. Sähköisessä muodossa ympäristöministeriön internet-sivuilla osoitteessa <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=25181&lan=fi>.

Haastatteluissa käytetty teemahaastattelurunko

1. Taustatietoja ja koulutus

- ikä, koulutus, valmistumisajankohta, työura lyhyesti
- muistikuvia opiskeluajoilta: miksi hakeutui alalle, millaisia arvoja opetuksessa korostettiin, mihin opinnot painottuivat?
- kuuluuko haastateltava kaavan laatijoiden rekisteriin? Mikä on rekisterin merkitys haastateltavalle/yleensä?

2. Kaavoittajan työ

- mistä kaavoittajan ammattitaito syntyy?
- mitkä ovat mieluisimmat kiinnostavimmat tehtävät tai työvaiheet, mitkä vähiten mieluisia?
- onko kaavoittajan työ muuttunut uran aikana: työn sisällön kuvaus, suunnittelun arvomaailma ja ihanteet?
- onko MRL vaikuttanut kaavoittajien työhön? Onko kaavoittajan rooli lain myötä muuttunut?
- mikä on kaavoituksen (suunnittelun) tarkoitus ja mikä on sen merkitys? Mikä kaavoituksessa on vaikeinta?

3. Kaavoittajan suhde muihin toimijoihin

- mitä uusia ammatillisia ja osallisryhmiä kaavoitukseen on tullut mukaan kaavoittajan uran aikana. Minkä ryhmien merkitys erityisesti korostuu?
- kaavoittajat ja poliittiset luottamushenkilöt
- tärkeimmät viranomaistoimijat kaavoituksessa ja suhde näihin
- millaisia kokemuksia kaavoittajilla on osallisista ja osallisryhmistä (yritykset, asukkaat, järjestöt)
- osallisten asiantuntijuus, millaista se on, miten kaavoittajan pitäisi asukkaiden asiantuntemukseen suhtautua
- millainen on hyvä osallinen?
- Mikä on kaavoittajien mielestä vuorovaikutteisen suunnittelun merkitys kasvavilla kaupunkiseuduilla? Onko vuorovaikutuksesta asukkaiden kanssa konkreettisesti hyötyä/haitta. Mikä on vuorovaikutuksen merkitys erilaisissa kaavoitusprosesseissa?
- Millainen on kaavoittajien suhde urbaaniin luontoon? Millaista se on/pitäisi olla? Millainen on kaavoittajien ja ympäristöviranomaisten suhde? Millä tavalla ympäristöviranomaiset ovat mukana kaavoituksessa?

4. Yleinen etu suunnittelussa

- Pitäisikö suunnittelussa korostaa nykyisten vai tulevien asukkaiden etuja?
- Mitä on yleinen etu suunnittelussa? Onko sitä olemassa? Milloin yleinen etu toteutuu? Kuka siitä päättää kaavoituksessa/ ketkä sen konstruoivat?
- ”Kenen puolella” suunnittelija on kaavoituksessa? Saako suunnittelija valita puolensa? Millä perusteella?
- Onko yleisen edun käsite muuttunut? Miten? Pitäisikö käsitettä käyttää?

5. Tieto ja asiantuntemus suunnittelussa

- mitä on asiantuntijuus kaavoituksessa; mistä se koostuu?
- millaista tietoa ja osaamista suunnittelussa tarvitaan?
- millainen tieto on suunnittelussa olennaista, asiaankuuluvaa, tarpeellista, pätevää? Tilastot, suunnitelmat ja strategiat; asukkaiden tieto? Miten ne eroavat toisistaan?
- onko viranomaistieto puolueetonta? Entä luottamushenkilöiltä saatu tieto? Entä asukkailta?
- millaista asukkailta saatavan tiedon on oltava, jotta se voidaan ottaa huomioon suunnittelussa?